

ÖNSÖZ

Kayseri tarihi başlığı ile bir tarih yazılırken dikkate alınması gereken husus, binlerce yıldan beri bu topraklardan gelip geçen kavimlerin tarihi mi anlatılmalı, yoksa sadece Malazgirt'ten başlatılan Türk- İslâm hâkimiyetinin bu bölgedeki hikâyesi mi sunulmalıydı?

Biz her ikisinin de önemli olduğu kanaati ile önce tarihin ilk dönemlerinden îtibâren bu topraklardaki yaşanan ve bilinen süreçleri kronolojik bir sıra içinde kaleme aldık ve **“Kappadokia Krallığı, Roma ve Bizans Dönemleri”** adıyla kitaplaştırdık.

Elinizde tuttuğunuz iki cilt hacmindeki bu eserimizle de Kayseri ve civarının Türk- İslâm dönemlerindeki tarihini dile getirmeye çalıştık.

Türk varlığının Anadolu'daki ilk hareketlerinden başlayarak İslâm ordularının Anadolu ve Kayseri'deki geçici hâkimiyetleri, daha sonra Büyük Selçukluların bu coğrafyayı vatan yapma mücadeleleri, Dânişmendli ve Türkiye Selçukluları dönemleri ile günümüze kadarki süreç kaynakların izin verdiği ölçüde dile getirilmeye çalışıldı.

“Coğrafyasız Tarih olmaz” prensibini dikkate alan bu çalışmamız bir bakıma 1923'lerde başlayan “Anadoluculuk” akımıyla da örtüşmektedir. Bu fikrî hareketin öncüsü sayılan; Mükrimin Halil Yinanç'a (1898-1961) göre Turancıların unuttuğu veya ihmal ettiği husus; vatan fikrinin temelinde bulunması gereken, tarihsel kader birliği kavramıdır. Çünkü Sibiryâ'dan Balkanlar'a kadar uzanan bu geniş coğrafyada kader birliğinin oluşması

neredeyse imkânsızdır. Geleneksel Osmanlı tarihçiliği, 1071'den bu yana devam eden Anadolu Türk tarihini yapay parçalara ayırmış, bir kısmına Selçuklu, bir kısmına da Osmanlı tarihi demiştir. Oysa hânedâna ve iktidara göre devlet isimleri vermek, hânedân ortadan kalktığında devletin ve milletin de kaybolmuş olacağına varacağından hatalıdır. Tarih hânedâna göre değil millete göre yazılmalıdır. O, Millî Tarihimizin İsmi başlıklı yazısında şöyle der:

“Türk cemaat ve cemiyetlerini hânedân isimleriyle isimlendirmek ilim dışı ve manasız bir harekettir. Bu böyle olduğu gibi tarihimizi de Selçuklu tarihi, Osmanlı tarihi, Karamanlı tarihi gibi unvânlarla isimlendirmek de aynı şekilde ilim dışı bir harekettir. Osmanlı Türkleri namıyla bir millet mevcut olmadığı gibi Osmanlı Türkleri tarihi de olamaz. Selçuklu Hânedânı Dönemi veya Osmanlı Hânedânı Dönemi olarak başlıklar oluşturulabilir. O halde tarihimizin ismini şu sûretle söyleriz: Anadolu Türkleri tarihi veya sadece Anadolu tarihi.”

Tarih, bir coğrafya içinde vukû bulur. Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi gibi isimlerin de savunduğu bu tarih anlayışına göre Anadolu öncesi Türk tarihi, “kavmî tarih” olarak kabul edilmelidir. Anadolu'da şekillenen Türkiye Türklüğünün hâkim unsuru Oğuz Türkleridir. Bu yazarlar; ilmin artık saf ırklardan değil, tarihî ve içtimaî ırklardan bahsettiğini söyledikten sonra tarihî ırk kavramını açıklar. Bir kavmin, muayyen bir coğrafya üzerinde asırlar boyunca yaşayarak oranın iklimi ve orada bulunduğu insanlarla kaynaşması ile şekillendiğini ve böylece yeni bir terkip oluştuğunu söylerler. Bu süreçte ortaya çıkan onlara göre yeni bir ırktır. Mehmet Kaplan ise İnsan, tarihine ve coğrafyasına benzer.” ifadesi ile bu fikri somutlaştırmıştır.

Yine bu akımın öncülerinden Hilmi Ziya Ülken'e göre; *Malazgirt, sadece Anadolu'nun kapılarını sonsuza dek Türklere açan bir zaferin adı olmayıp, kolektif hafızayı oluşturan en önemli unsurlardan birisidir. O halde millet anlayışını, her şeyden önce tarihte sınırları çizilmiş belirli bir vatan*

anlayışına dayandırmak gerekiyordu. Din birliği olarak algılanan ümmet veya milletlerarası dinî cemaat müşterek bir vatanda yaşamadıkları sürece bir millet kabul edilmemeliydi. Diğer yandan bir dil ailesi teşkil eden ırkın yaşadığı hudutsuz topraklar da bir vatan değildi ve bu anlamda bir ırka millet denemezdi.

Nurettin Topçu ise daha başka bir açıdan bakmaktadır. Ona göre: “Bağrından birçok milletleri çıkararak büyük bir ırkın torunları olarak Türk ismini yalnız kendi milletimize ait bir isim olarak almak veya onun adını bu milletlerden sade bir tanesine vermek, ilme ve idrake aykırı bir hareketti. O hâlde milletimizin adı Anadolu Türk Milleti, millî tarihimiz de Müslüman Anadolu’nun tarihidir.

Remzi Oğuz Arık (1900-1954) insanla toplum arasında benzerlik görür. İnsan için hafıza ne ise toplum için de tarih odur. Ayrıca insanın vatanla bağı tarih ve hafıza sayesinde kurulur. Çünkü “hatırlanacak tarih ve hatırlayacak nesil kaldıkça vatan kalacaktır.” Tarih, milletlere muayyeniyet katar ve onları şu veya bu millet olarak belirginleştirir. Tarih, millet ve vatan arasında çok sıkı ve karşılıklı ilişkiler söz konusudur. Bu bakımdan, milliyet fikrinin esası da vatanla, vatanın doğuşu ile başlar.

1940’lar ve 1950’lerde ortaya çıkan “Mavi Anadoluçuluk” akımının temsilcileri ise Batılılaşma ile modernleşmeyi aynı anlamda birleştirmekle beraber radikal batılılaşmaya ciddî eleştiriler yapmışlardır. Onlara göre, Batı medeniyetinin kaynağı Batı Anadolu’daki ve Orta Asya’daki kültürdür, öze dönüş buralardan hareketle yapılmalıdır. Özellikle Sabahattin Eyüboğlu, Melih Cevdet Anday, Azra Erhat gibi isimlerden oluşan Mavi Anadoluçulara göre; “Yeni kimlik inşasında Batıda Antik Felsefe’nin doğduğu İyonya’ya sahip Anadolu’nun tüm medeniyetlerin beşiği olma özelliği dikkate alınarak İslâmî unsurlar ve ırk temeli bir tarafa bırakılmalı, kültür ve medeniyet ortaklığı esas kabul edilerek yeni bir Türk kimliği profili çizilmelidir.”

Ancak yukarda belli başlıları arz edilen Anadolu tarihi konusundaki farklı görüşlerin bazılarını bazı yönlerden eksik bulduğumuzu ifade etmeliyiz. Zira Kayseri tarihi yazılırken bölgedeki eski kavimlerden kalan yapılar, kitâbeler, tabletler, birçok etnografik obje ve o dönemlerin yazarlarının bölgemizle ilgili notları değerlendirilirken, bunların sadece antik Hellen veya Roma, Bizans olanlarını dikkate alıp İslâmî dönemlere ait olanları yok saymak ilmen mümkün olmadığı gibi bu durumun tam tersi olarak sadece Türk-İslâm dönemi eser ve olaylarına göre bir araştırma yapmak da aynı hataya düşmek olurdu.

Biz bu çalışmamızda Anadolu yerine Kayseri coğrafyasını koyarak bu bölgenin siyâsî ve sosyolojik tarihini kronolojik bir plân dâhilinde sunmaya çalıştık. Türk-İslâm hâkimiyetinden önceki dönemler başka bir çalışmamızla kitaplaştırıldığı için elinizdeki bu kitapla bölgemizdeki siyâsî hareketliliği, hânedân hâkimiyetleri olarak kabul edip, Selçuklular Dönemi, Dânişmendliler Dönemi, Beylikler Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi veya Cumhuriyet Dönemi gibi isimlerle Türk-İslâm döneminin cüzleri olarak inceleme altına aldık.

Yakın çağ anlatımlarını fotoğraflarla desteklemeye çalıştık. Son elli-altmış yılda olan olaylara ve yer verdiğimiz önemli kişilere ait fazla yorumda bulunmamaya gayret gösterdik.

Uzun yılların birikim ve çalışması olan bu eserimizin daha önceki baskılarına yapılan tenkit ve teşvikleri dikkate alarak amacına ulaştığını büyük bir memnuniyetle gördük. Şu fânî hayatta kubbede bir hoş sadâ bırakabildiysek ne mutlu bize..

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

- A- İLK TÜRK-İSLÂM AKINLARI VE KAYSERİ
- B- ANİ KRALI ERMENİ II. GAGİK'İN KAYSERİ SEFERİ

İKİNCİ BÖLÜM

- A- ANADOLU VE KAYSERİ'NİN TÜRKLEŞMESİ
  - Kayseri Ermeni Katolikosu Barseg'in Sultan Melikşah'a Şikâyete Gitmesi
- B- DANIŞMENDLİLER
  - 1- Dânişmendli Gümüştigin Ahmed Gâzi

5

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

- 2- Emir Melik Gâzi
  - 3- Emir Muhammed Gâzi
  - 4- Emir Muhammed Gâzi'den Sonra
- C- DANIŞMENDLİLERİN ŞECERESİ
- D- DANIŞMENDLİ ESERLERİ
- 1- Melik Gâzi Türbesi
  - 2- Melik Gâzi (Kuş- Zamantı) Kalesi
  - 3- Emir Halil Türbesi
  - 4- Seyyid Selâhaddin Türbesi
  - 5- Câmî-i Kebîr (Ulu Câmî/ Sultan Câmî î)
  - 6- Gölük Câmî î ve Medresesi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- A- TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ
- 1- II. Kılıçarslan Döneminde Kayseri
  - 2- I. Keyhüsrev'in İlk Saltanatı
  - 3- II. Süleyman Şah'ın Saltanatı
    - a- II. Süleyman Şah'a Ait Kitâbe
    - b- Tekgöz Köprüsü
  - 4- III. Kılıçarslan
  - 5- I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in İkinci Saltanatı
    - a- Şeyh Nasirüddin Mahmud (Ahi Evran)
  - 6- I. İzzeddin Keykâvus Dönemi
    - a- Herevî'nin Kayseri Notları
    - b- Kayseri'de Sultan İzzeddin Keykâvus Eserleri
  - 7- I. Alâeddin Keykubad Dönemi
    - a- Erzincan Emiri Mengüçüklü Alâeddin Davud Şah'ın Kayseri ziyareti
    - b- Kemâleddin Kâmiyar'ın Kayseri Sübaşılığına atanması
    - c- I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de ölümü
    - d- I. Alâeddin Keykubad'ın Şahsiyeti
    - e- I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'deki Eserleri
    - f- Şeyh Evhadüddîn Hamid el-Kirmânî'nin Ölümü
    - aa- Hunat Külliyesi
    - bb-Sultan Hanı ve Karatay Kervansarayı

- 8- II. Gıyâseddin Keyhüsrev
a- Köseadağ Meydan Savaşı ve Moğol İşgâli
b- II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ölümü
c- Seyyid Burhâneddin
d- -Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Kayseri'ye Gelişleri
e- Seyyah William Rubruck'un Kayseri Ziyareti
- 9- Üç Kardeş'in Müşterek İktidarı ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Kayseri'de Tahta Çıkması
a- Pervâne Muînüddin Dönemi
b- Hatiroğulları İsyanı
c- Memlûk Sultanı Baybars'ın Kayseri Seferi
d- Pervâne Muînüddin'in Ölümü

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A- MOĞOL HÂKİMİYETİ

Moğol İşgâlinin sonuçları ve Anadolu'nun durumu

B- EVHADUDDİN KİRMÂNÎ VE AHİLİK

BEŞİNCİ BÖLÜM

A- SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE KAYSERİ'DE SOSYAL HAYAT

B- YÖNETİM ŞEKLİ

C- KAYSERİ VALİLERİ

D- DİĞER GÖREVLER

E- KADILIK KURUMU

Kayseri'nin Tanınmış Kadıları

F- TİCARİ HAYAT

G- HANLAR-KERVANSARAYLAR

H- İLİM HAYATI

I- MİMARİ

İ- SELÇUKLU YOLLARI

J- KERVANSARAYLAR

K- SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ANADOLU'DA

İDARİ BÖLGELER

L- 13. YÜZYIL SONLARI İLE 14. YÜZYIL BAŞLARI KAYSERİ'SİNİ ANLATAN ÜÇ ESER

M- BELLİ BAŞLI ESERLER

7

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

ALTINCI BÖLÜM

A- ERETNA DEVLETİ

- a- Alâeddin Eretna
- b- Gıyâseddin Mehmed
- c- Hoca Ali Şah Kürdî'nin ihanet ve isyanı
- d- Gıyâseddin Mehmed Bey'in Ölümü
- e- Alâeddin Ali Bey
- f- Mehmed Bey

ERETNA ÂİLE ŞECERESİ

- g- Eretna Eserleri
- h- Eretna Eserlerinin Özellikleri
- i- Eretnaoğullarının Kayseri'de Bastırdığı Paralar

YEDİNCİ BÖLÜM

A- KADI BURHÂNEDDİN AHMED VE DEVLETİ

B- KADI BURHÂNEDDİN'DEN SONRA

C- ESERLERİ

D- ZEYNELÂBİDİN TÜRBESİ

E- KADI BURHÂNEDDİN AHMED'İN SİKKELERİ

F- ZEYNELÂBİDİN 'İN SİKKESİ

G- KADI BURHÂNEDDİN AHMED'İN ŞECERESİ

SEKİZİNCİ BÖLÜM

A- DULKADİROĞULLARI

B- ŞEYH HÂMİD EL-KAYSERİ

C- ES-SEYYİD ALİ ZEYNELÂBİDİN EL KAYSERÂNÎ

D- KAYSERİ'DEKİ DULKADİROĞLU DÖNEMİ ESERLERİ

E- KARAMANOĞULLARI'NIN SİKKELERİ

F- DULKADİROĞULLARI VE KARAMANOĞULLARI ŞECERESİ

DOKUZUNCU BÖLÜM

A- KAYSERİ'NİN OSMANLILARA İLK GEÇİŞİ

B- KAYSERİ'NİN AKKOYUNLULAR TARAFINDAN KUŞATILMASI

C- KARAMANOĞULLARI BEYLİĞİNİN SONA ERMESİ VE

KAYSERİ'NİN OSMANLI SANCAĞINA BAĞLANMASI

D- ŞEYH İBRÂHİM-İ TENNÜRÎ

E- 15. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

ONUNCU BÖLÜM

- A- 16.YÜZYIL
- B- 1500 TARİHLİ KAYSERİ LİVASI
KANUN-NÂMESİ VE SOSYAL YERLEŞİM
- C- KAYSERİ'NİN MAHALLE VE NAHİYELERİ
- D- CÂMİ VE MESCİDLER
- E- MEDRESELER
- F- ŞAH İSMAIL'İN ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ
- G- ŞAHKULU (BABA TEKELİ) OLAYI VE KAYSERİ
- H- ÇALDIRAN MEYDAN SAVAŞI
- İ- 1520'DE KAYSERİ NAHİYELERİ VE NÜFUS
- J- KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ
- K- 1543 VE 1550 YILLARINDA KAYSERİ MAHALLELERİ
- L- 1583 TARİHİNDE KAYSERİ
- M- 16-17. YÜZYILDA SU DAĞILIMI VE BAZI ANLAŞMAZLIKLAR
- N- İRAN'DAN ERMENİ TEHCİRİ
- O- 16 VE 17. YÜZYILDA KAYSERİ'DE ŞEHİR YAPISI
- P- MİMAR SİNAN VE KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ
- Q- BEDREDDİN MAHMUD VAKFİYESİ
- R- ÇARŞILAR VE HANLAR
- S- II. SELİM'İN ÇERKES AHMED PAŞA'YA
GÖNDERDİĞİ TEMLİKNÂME
- T- 16. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

ON BİRİNCİ BÖLÜM

- A- KARAYAZICI İSYANI
- B- KITLIK VE SOYGUN YILLARI
- C- 1605 TARİHLİ VAKFİYE
- D- ERMENİ SİMEON'UN KAYSERİ İZLENİMLERİ
- E- HALİL PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI
- F- DİĞER OLAYLAR
- G- İNAM-ZÂDE ALİ BEY MESELESİ
- H- KITLIK, PAHALILIK VE VEBÂ SALGINI
- İ- IV. MURAT DÖNEMİ
- J- SULTAN İBRAHİM
- K- EVLİYÂ ÇELEBİ'YE GÖRE KAYSERİ

- L- ŞAİR MÜLHİMÎ'NİN ÖLÜMÜ
- M- SULTAN IV. MEHMED (AVCI) DÖNEMİ
- N- MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA
- O- KÜÇÜK HASAN PAŞA
- P- SULTAN II. MUSTAFA
- Q- 17.YÜZYILDA SU DAĞITIMI
- R- 17. YÜZYILDA KAYSERİ'DE YERLEŞİM VE NÜFUS
- S- 17. YÜZYILDA KAYSERİ'DE SOSYAL HAYAT
- T- KAYSERİ EVLERİ
- U- 17. YÜZYIL ESERLERİ

ON İKİNCİ BÖLÜM

- A- 18. YÜZYILDA GENEL DURUM
- B- BÜYÜK ZELZELE
- C- MEHMED BELİĞ EFENDİNİN ÖLÜMÜ
- D- ERKİLETLİ NİŞANCI MEHMED PAŞANIN SADRAZAM OLMASI
- E- MEHMET REMZÎ EFENDİ'NİN ÖLÜMÜ
- F- KAYSERİ KALESİNDE BULUNAN TOPLARIN İSTANBUL'A NAKLİ
- G- ZELZELE İLE YIKILAN ULU CÂMÎ'NİN ONARILMASI
- H- DİĞER OLAYLAR
- İ- KAYSERİLİ MİMAR MEHMED AĞA'NIN ÖLÜMÜ
- J- ZAMANTI IRMAĞI'NIN KAYSERİ ÜZERİNDEN AKITILMASI PROJESİ
- K- KANLI KADIOĞLU DELİ EMİR İSYANI
- L- DİĞER OLAYLAR
- M- III. SELİM DÖNEMİ
- N- MEHMED RÂŞİD EFENDİ
- O- FRANSIZLARIN MİSİR'A SALDIRISI VE KAYSERİ'DEKİ HAZIRLIKLAR
- P- 18. YÜZYILDA KAYSERİ'DEKİ MEDRESELER
- Q- 18. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

KAYNAKLAR

İKİNCİ KİTAP

19. YÜZYIL

- 1- OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA GENEL DURUM
- 2- NİZÂM-I CEDÎD ORDUSUNUN KAYSERİ'DE KURULMASI
- 3- ÖMER PAŞA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ
- 4- KARSLI ALİ PAŞA'NIN MUTASARRIF OLARAK KAYSERİ'YE GELİŞİ
- 5- TÂÛN SALGINI
- 6- 1813-1816 TARİHİNDE FİYAT HAREKETLERİ VE KAYSERİ SANCAĞININ BÜTÇESİ
- 7- KAYSERİ MUTASARRIFLIĞINA MEMİŞ PAŞA'NIN TAYİNİ
- 8- KAYSERİ MUTASARRIFLIĞINA AHMET PAŞA'NIN TAYİNİ
- 9- HACI BEKİR PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI
- 10- RUM İSYANI
- 11- AKBIYIKOĞLU HASAN AĞA OLAYI
- 12- HACI HÜSEYİN PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI
- 13- ALÂEDDİN PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI
- 14- GÂLİP PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI

11

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

- 15- GÜMRÜKÇÜ OSMAN PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI
- 16- ŞEHİRDE ONARIM VE YAPIM İŞLERİ VE DEVLET-HALK İLİŞKİLERİ
- 17- CEBBAR-ZÂDE MEHMED PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI 1827
- 18- VERGİ MEVZUATINDA VE İDARE USÛLÜNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER
- 19- KAYSERİ'DE NÜFUS SAYIMI 1830-31
- 20- ABDULLAH AĞA AYAKLANMASI 1832
- 21- MUTASARRIF ARNAVUT ALİ PAŞA 1832
- 22- OSMAN NURİ PAŞA'NIN MUTASARRIFLIĞI 1833
- 23- KURŞUNLU CAMİ MEDRESESİ VE SÂDİK EFENDİ
- 24- MİSİR VALİSİ MEHMED ALİ PAŞA'NIN İSYANI
- 25- SÜLEYMAN TÜRÂBÎ'NİN ÖLÜMÜ (1835)
- 26- BÜYÜK ZELZELE (1835)
- 27- TANZİMAT DÖNEMİ 1839 (1255)
- 28- MEDRESE HOCALARI
- 29- SAĞLIK HİZMETLERİ
- 30- KAYSERİ'DE İLK POSTA TEŞKİLÂTİNİN KURULUŞU 1841-1842
- 31- KİTLİK VE KOLERA SALGINI
- 32- SEYRÂNÎ
- 33- KAYSERİ'DE BÜYÜK YANGIN 1870
- 34- KAYSERİ BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU 1871
- 35- KAYSERİ'DE İKİNCİ BÜYÜK KİTLİK 1874
- 36- KOLERA SALGINI 1892
- 37- KİTLİK VE KASAP HASAN AĞA OLAYI 1851
- 38- KAYSERİ'NİN ANKARA VİLAYETİNE BAĞLANMASI (1867)
- 39- KAPALI ÇARŞI YANGINI (1870)
- 40- İLK BANKA OLARAK ZİRAAT BANKASININ KURULUŞU 1870
- 41- KAYSERİ'DE BELEDİYE KURULMASI (1869-1870)
- 42- BAHRİYE NÂZİRİ KAPTAN AHMED PAŞA'NIN KAYSERİ'DEKİ HİZMETLERİ
- 43- ZİLLÎ-ZÂDE HACI MEHMED EFENDİ'NİN ÖLÜMÜ
- 44- MÜDERRİS-ZÂDE ÂLİM EFENDİ'NİN ÖLÜMÜ (1874)
- 45- DOKSAN'IN KİTLİĞİ (1874)
- 46- GÖZÜBÜYÜK-ZÂDE HACI MUHSİN EFENDİ'NİN VEFATI
- 47- VEYSİ PAŞA'NIN ÖLÜMÜ 1881
- 48- KAYSERİ'NİN İLK PARLAMENTERLERİ 1877
- 49- OSMANLI TOPLUMUNDA GİYİMDE BATI ETKİSİ VE FES'İN BENİMSENMESİ
- 50- İNGİLİZ ASKERİ KONSOLosu FERDİNAND BENNET'İN KAYSERİ'YE ATANMASI VE KAYSERİ HAKKINDAKİ RAPORU 1880
  - a. Mezhepler
  - b. Halkın İstihdâmı Durumu
  - c. Özel Endüstriler

- d. Fabrikalar
- e. Madenler
- f. Ücretler
- g. Tavr ve Âdetler
- h. Alışveriş ve Ticaret
- i. İhracat ve İthalat
- j. Dâhilî Ticaret
- k. İhracat ve İthalat Vergileri
- l. Bankalar
- m. Tefecilik

TARIM

- Toprağın Niteliği
- Tarıma Açılmış Arazinin Oranı
- Ürünün Niteliği ve Miktarı
- Hayvansal Ürünler

BAYINDIRLIK İŞLERİ

- Yollar
- Kanallar
- Köprüler
- Telgraf
- Posta

GENEL OLARAK

- Arâzi Tasarruf Biçimi
- Vergi
- Kamu Güvenliği Önlemleri
- Güvenlik Gücü
- Maaşlar

ADALET İŞLERİ

- 1- Hukuk Mahkemesi
- 2- Cinayet ya da Ceza Mahkemesi
- 3- Ticaret Mahkemesi

MALİYE İDARESİ

SAĞLIK İŞLERİ

ERZAK VE HAYVAN MİKTARI

DÜŞÜNCELER

51-ZEYNELÂBİDİN TÜRBEŞİ'NİN YENİLENMESİ 1885-1886

52-TALAS AMERİKAN KOLEJİ'NİN AÇILIŞI (1888-1889)

53-BÜYÜK DAMLA SENESİ 1890

54-MÜFTÜ TAYİNLERİ

55-KAYMAKAM VE BELEDİYE REİSİ TAYİNLERİ

56-BAZI ÂLİM VE EŞRAFTAN KİŞİLERİN ÖLÜMÜ

- a- Âlim Efendi Hoca'nın Ölümü
- b- Hacı Torun Efendi'nin Ölümü (1885)
- c- Sipâhî-zâde Mükrimin Efendi'nin Ölümü
- d- Hacı Hâfız Efendi'nin Ölümü

57-KOLERA SALGINI (1892)

58-ERMENİ İSYANI

59-KAYSERİ LİSESİ'NİN "İDÂDÎ" OLARAK AÇILIŞI 1893

60- SEYYİD BURHÂNEDDİN TÜRBESİ'NİN YAPILIŞI 1893

61-KOLERA SALGINI 1893

62- KAYSERİ'NİN İLK DİŞ HEKİMİ 1893-94

63- KAYSERİ TİCARET VE SANAYİ ODASININ KURULUŞ 1896

64- KAYSERİ'DE YENİ SALGIN HASTALIKLAR 1896-1898

65- SÂLNÂMELERE GÖRE YÖNETİCİLER

a) 1896 (1315) senesinde Kayseriye Sancağı

b) 1897 (1316) senesinde Kayseri Sancağı

66- ŞÂİR HACI RÛZÎ EFENDİ İLE AKÇAKAYALI-ZÂDE ÖMER AĞA'NIN ÖLÜMÜ

67- BAŞKÖY'DE BULUNUP KAYSERİ'YE GETİRİLEN İKİ ÇOCUK MUMYASI

68- 19.YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

Askerî Kışla Yaptırılması 1806 (1221 H.)

Hacı Mehmed Çeşmesi 1807 (1222 H.)

Câmi-i Kebîr'in Ta'mir Ettirilmesi

Talas- Deliçay Üzerine Köprü Yaptırılması 1814 (H.12030)

Şeyh Câmi î'nin Ta'miri 1816

Hükümet Dairesi Câmisi'nin Yaptırılması 1819

Mevlevî Dergâhı ve Câmi î' nin Ta'mirâtı ve Yenilenmesi 1820

Battal Câmisi, Mesiresi ve Şehit Kabirlerinin Ta'mirâtı 1825-1826 (1241)

Tuzhisar Câmi î 1826 (H.1242)

Kurşunlu Câmi'nin Ta'mirâtı ve Medrese Yaptırılması 1833-34 (1249)

Yanikoğlu Câmi î'nin Minaresinin Zelzele ile Yıkılması 1835

Endürlük (Andronike) Kilisesi'nin Yaptırılması (1835)

Câmi-i Kebîr'in Ta'miri 1837

Yanartaş Rum Kilisesi (Darsiyah) 1837

Yeni Câmi î'nin Ta'miri 1849 (1265)

Kapalı Çarşı Yeni İlâveler Yapılması 1849

Hacı Efendi Çarşısının Yaptırılması (1852-53)

Talas Aşağı Câmi (1852-53)

Câmi-i Kebîr'in Ta'miri (1856)

Cürcürler Câmi î'nin Minaresinin İnşası (1859) (1272 H.)

Kapalı Çarşı Yapılması (1859)

Talas Harman Câmisi 1860 (1277)
Cürcürler Câmisi'nin Ta'miri (1864)
Hatıroğlu Câmisi'nin Ta'miri 1866-67 (1283)
Göllü Çeşme'nin Ta'miri 1866-67 (1283)
Ahmet Paşa Mekteb-i İbtidâisi'nin Yapıtılması 1868-69
Câmi-i Kebîr Avlusundaki Çeşmelerin Ta'mir ve Yenilenmesi 1868 (1285)
Talas Rüşdiyye Mektebi (1869) (1286 H.)
Hacı Mehmed Çeşmesinin Yenilenmesi (1870) H.1287
Hükümet Dairesi Câmî î'nin Onarımı 1870 (1287)
Ahmed Paşa Rüşdiyye Mektebinin Kurulması (1876)
Hasbek Dilâver Paşa, Güllük, Bozatlıpaşa, Çifte Çeşme'nin Ta'miri (1876)
Çifteönü Çeşmesi'nin Ta'mir Ettirilmesi (1878)
Keklikoğlu Câmî înin Yapıtılması (1882)
Çifteönü Câmî î Onarımı ve Minaresinin Yapılışı (1883) H.1300
Talas Han Câmî î Çeşmesi 1886 (H.1303)
ZeynelÂbidîn Türbesinin Yenilenmesi (1885-86)
Talas Ali Sâib Paşa Câmî î (1887-1888)
Câmi-i Kebîr'in Onarılması 1886(H.1303)
Şeyh Câmisi'nin ve Çeşmesinin Onarılması 1890 (H.1308)
Kayseri Şifâiyyesi'nin Onarılması ve Medrese Olarak Kullanılması (1890-1891)
Mimar Sinan Mektebinin Yapıtılması 1891
Talas Esmâ Hatun Türbesi'nin Yapılması (1307) 1889-1890
Askeri Hastahâne Kapı Kitâbesi (1891-1892)
Şıhlı Hâmidîyye Medresesi 1891-1892 (H.1309)
Seyyid Burhâneddin Türbesi'nin Yapıtılması 1893 (1310)
Kayseri Lisesi'nin Açılışı 1893
Mıhlım Çeşmesi'nin Ta'miri 1894 (1311)
Cıncıklı Câmî Çeşmesi 1896 (1311 H.)
Karacaoğlu Câmisi'nin Yapılışı 1896 (H.1311)
Tâceddin Türbesinin Yapıtılması 1898
Kayseri Lisesi Binasının İnşaatı 1898-99 (1316)
Talas'ta Han Câmisi'nin Yenilenmesi 1898-99
Kayseri Mevlevî-hânesinin Tarih-i Ta'miri
Câmi-i Kebîr'in Onarımı 1898-99
Tomarza Kilisesi
Develi Askerlik Şubesi

ALTINCI BÖLÜM

A- 20.YÜZYILDA GENEL DURUM

15

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

B- 20.YÜZYILIN İLK YILLARINDA KAYSERİ

Belediye Temizlik Teşkilâtının Kuruluşu 1901

Hunat Câmî î'ne Minare Yapılması 1900-1901

Belediye'nin Teşkilâtlanması 1906

Hacı Kılıç Câmî î'ne Minare Yapılması 1902

Belediye Çarşı Ağalığı Teşkilâtının Kuruluşu 1906

Saat Kulesi'nin Yapıtırılması 1906

Halkın Hükümet Binasını Basması ve Mutasarrıf'ın Masası Başında Korkudan Ölmesi 1908

II. Meşrutiyetle Birlikte Seçilen Kayseri Mebusları 1908

Seçimle İş Başına Gelen İlk Belediye Reisi 1909

Kayseri Lisesi Binasının Yapılışı 1903

Saat Kulesi'nin Yapılışı (1906)

Yedekçi-zâde Süleyman Efendi'nin vefatı

Meşrutiyet ve Kayseri

1908 Mebus ve Belediye Başkanı Seçimleri

Bazı İlim Adamlarının Vefatı

1- Kara Ahmed-zâde Hoca Ahmed Efendi'nin Vefatı

2- Karakimseli-zâde Hacı Mehmed Efendi'nin Vefatı

3- Karamahmud-zâde Lütfü Ömer Efendi'nin Öldürülmesi (1909)

4- İdâdî Mektebi Hüsn-i Hat ve Türkçe Muallimi Ziyâ Efendi'nin Vefatı

Ermeni Hareketleri

Zamantı Irmağı'nın Kayseri Üzerinden Akıtılması Projesi 1909-1910

Gültepe (Kumtepe) Parkının Yapıtırılması 1909

İlk Matbaanın Kurulması 1910

İlk Gazetenin Çıkarılması 1910

İstanbul ve Sivas Caddelerinin Genişletilmesi

Kayseri'de Matbaa Kurulması ve İlk Gazete Erciyes 1910

1910 Yılında Kayseri

Kayseri'ye Tren Gelmesi Talebi

Kayseri'de Ekonomik Durum

Mutasarrıf Muammer Bey'in Adana'ya Tayini ve Yeni Mutasarrıf Tayinleri

İmam--zâde Mehmed Bey'in Belediye Reisiği 1909-1914 (1325-1330)

Osmanlı Bankası Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1910

Kayseri'ye İlk Otomobilin Getirilmesi 1910

İlk Ticaret Türk Şirketinin Kurulması 1911

Bünyan'ın Kayseri'ye Bağlanması 1911

Kayserili İlk Diş Hekimi 1911

Kayseri Kızılay Şubesi'nin Kuruluşu 1911

Kayseri'de Kütüphânenin Açılışı 1912

Kolera Salgını 1912

Eşraftan Bazı Ölüm

- 1- Hacı Enver Efendi'nin Ölümü (1911)
- 2- Boynu Kalın Hacı Mehmed Ağa'nın Ölümü (1911)
- 3- Binbaşı Hacı Hayri Bey'in Ölümü (1913)
- 4- Kayseri Mevlevî Şeyhi Atâullah Efendi'nin Ölümü (1913-14)
- 5- Ahmed Nazîf Efendi'nin Ölümü (1914)

İttihat ve Terâkki Hükümeti

Ermeni Tehciri (Sürgünü) 1915

I. Dünya Savaşı Sırasında Kayseri (1914-1918)

Kayseri'nin Bağımsız Liva Olması (1914)

Kale Hendeklerinin Bir Kısmının Doldurulması 1915

Şule Parkının Yapıtırılması 1915

Köy İktisat Bankası'nın Kuruluşu 1916

Kayseri Nüfusunu Etkileyen Göçler 1915-1916

Kale İçinin Boşaltılması ve Kale Mahallesinin Tahliye Edilmesi 1916 (H-1332)

Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması 30 Ekim 1918

Silâhlanarak Osmanlı devletine İsyân Eden ve Tehcire Tâbi Tutulan Ermenilerin

Burada Kalan Çocuklarının Devlet Himayesine Alınması

Savaş Sonrası Kayseri ve Ermeni Tehciri Sorgulaması

Aydınların Bir Çıkış Yolu Aramaları

YEDİNCİ BÖLÜM

20.Yüzyılın Başlarında Yapılan Eserler

- 1-Hunat Câmisi'nin Minaresinin Yapılışı 1900(1317)
- 2- Hacıfıç Câmî'sinin Minaresinin Yapılışı 1901 (1318)
- 3-Yeşilhisar Ulu Câmî'nin Ta'miri 1903 (H.1321)
- 4-Kayseri Lisesi'nin 1. Katının Yapıtırılışı 1904 (1322)
- 5-Şeyh Câmî î Çeşmesi 1905 (1323 H.)
- 6- Kayseri Saat Kulesi 1906 (1324)
- 7- Câmî-i Kebîr Çeşmesi Ta'miratı 1906 (H.1324)
- 8- Şeyh Câmisi Avlusunun Genişletilmesi 1906
- 9- Binbaşı Hacı Hayri Bey Çeşmesi
- 10- Gültepe Hastanesi 1910
- 11- Şûle Parkı'nın Yapılışı 1910
- 12- Gültepe Parkı'nın Yapılışı 1910
- 13- İstanbul ve Sivas Caddelerinin Açılması 1911
- 14- Kütüphâne'nin Kuruluşu 1912
- 15-Mekteb-i Sultânî'nin Açılması 1915 (1334)
- 16-Câmî-i Kebîr'in Ta'mir Edilmesi 1915 (1333)

17- Cıncıklı Câmi'nin Onarımı 1921 (1340 H.)

SEKİZİNCİ BÖLÜM

A-OSMANLI TEŞKİLÂTI İÇİNDE KAYSERİ'NİN İDARÎ YAPISI
B-OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAN BU YANA KAYSERİ'NİN NÜFUSU
C-1869 DAN CUMHURİYETİN BAŞINA KADARKİ KAYSERİ BELEDİYE
BAŞKANLARI
D-OSMANLI DÖNEMİ MÜFTÜLERİ
E-KAYSERİ MEDRESELERİ, MÜDERRİSLERİ VE SON MÜDERRİSLERİ

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kayserililerin Millî Harekete Katılmaları
Fransız İşgâline Karşı Koymak Üzere
Maraş'ın İşgâli Üzerine Kayseri'de Yapılan Büyük Miting 1919
Millî Mücadelede Kayseri'deki Gelişmeler
Mustafa Kemal Paşa'nın Kayseri'ye İlk Gelişi
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nin Kayseri
Ahalî-i Muhteremesine Beyan-nâmesi 1919
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1919
Kayseri İntikam Alayı
Kılıç Ali Bey'in Develi ve Kayseri'ye Gelişi
Meclis-i Mebusan Seçimleri 1920
I. TBMM İçin Yapılan Milletvekili Seçimleri 1920
Sakarya Savaşı ve Ankara'dan Kayseri'ye Göç 1921
Bakanlar Kurulunun Başkenti Kayseri'ye Taşıma Kararnamesi
Miralay Nazım Bey'in Sakarya savaşında Şehit Olması
T.C Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'nün Kayseri'ye Taşınması 1921
Kayseri'de İspirto İmalatı 1921-1923
Kayseri'de İstiklal Mahkemesi'nin Kuruluşu
Türk Ortodoks Patrikhânesi'nin Kurulması 1922
II. Dönem Milletvekili Seçimi ve Kayseri Milletvekilleri 1923
Cumhuriyet Halk Fırkası Kayseri Şubesinin Kuruluşu 1923
Kayseri'de İlk defa Noterlik Açılması 1923
Türk Ocağı Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1924
Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Kayseri'yi İlk Ziyareti 1924
Gültepe Hastahânesi (Memleket Hastahânesi) 1924
Kayseri'de Genelev Açılması 1924
Türk Hava Kurumu Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1925
Elektriğin Kayseri'ye İlk Getirilişi 1925-1926
İstiklal Mahkemesi'nin İkinci Defa Kayseri'ye Gelişi 1925

18

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.
Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluşu 1926
İtfaiye Teşkilâtının Kuruluşu 1926
Evlendirme Memurluğu'nun Kuruluşu 1926
Kayseri Barosu'nun Kuruluşu 1926
Türkiye'nin İlk Uçak Fabrikası 1926
Tren İstasyonu Binasının Hizmete Açılması 1927
Tren Hattının Kayseri'ye Ulaşması 1927
İlk Özel Matbaanın Kuruluşu 1927
III. Dönem Milletvekilliği Seçimleri 1927
Kayseri'de İlk Futbol Faaliyetleri 1927
Safa İlkokulu'nun Yapılması 1927
İş Bankası Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1928
Atatürk'ün Kayseri'ye Üçüncü Defa Gelişi 1928
Vali Muammer Bey'in Kayseri'de Ölümü 1928
İstasyon Caddesi'nin Açılışı 1928-1929
Kayseri'nin Meteoroloji Teşkilâtının Kuruluşu 1929
Paşa Hamamı'nın Yıkılması 1929
Kayseri Müzesi'nin Kuruluşu 1929
Kayseri'de İlk Şoför Ehliyetinin Verilmesi 1929
Kayseri'nin İdarî Yapısı 1929
Zabita-i Belediye Memurluğu'nun Kurulması 1930
Kayseri Sivas Demiryolu Bağlantısı 1930
Tarım Kredi Kooperatifi Kurulması 1930
Sümerbank Bünyan Yünlü Mensucat Fabrikası'nın Kurulması 1927-1930
Atatürk'ün Kayseri'ye Dördüncü Defa Gelişi 1930
Kayseri'de İlk Defa Parke Kaldırım Yapılması 1931
IV. Dönem Milletvekili Seçimi 1931
Hacı Mansur ve İnönü Mektepleri Yangını 1932
Kayseri Halkevi'nin Açılışı 1932
Ezan ve Kâmet'in Türkçe Okutulmaya Başlanması 1932
Kayseri'de İlköğretimin Bilançosu 1932
Tan Sineması Binasının İnşaatının Başlaması 1933
Kayseri İktisat Bankası'nın Kuruluşu 1933
Çocuk Esirgeme Kurumu Kayseri Şubesi'nin Kuruluşu 1933
Değirmencilik Şirketi Kuruldu 1933
Kayseri-Ulukışla Demiryolunun Açılması 2 Eylül 1933
Cumhuriyet Meydanı'nın Genişletilerek Tanzim Edilmesi 1934-1935
Atatürk'ün Kayseri'ye Beşinci Defa Gelişi 1934
İran Şahı Rıza Han Pehlevi'ye Uçak Hediye Edilmesi 1934
İran Şahı Rıza Han Pehlevi'nin Kayseri'den Geçmesi 1934

Cumhuriyet Meydanı'na Atatürk Heykelinin Dikilmesi 1934
V.Dönem Milletvekili Seçimi 1935
İlk Kadın Milletvekili 1935
Kapalı Çarşı'nın Bir Kısımının Üzerinin Açılması 1935-1936
Kayseri Sümerbank Pamuklu Mensucat Fabrikası'nın Kuruluşu 1935
Sümer Stadı 1936
Kurşunlu Câmî Parkı'nın Yapıtırılması 1936
Bankalar Caddesi'nin Açılması 1936-1937
Şehir Kulübü Binasının Yapıtırılması 1937
Kayseri'de Zenaat Erbâbının Sayıları ve Kazançları 1937
Bir Zabıta Vakası 1937
Vali Konağı'nın Yapılışı 1938
Atatürk Bulvarı'nın Açılışı 1938
Kale Etrafındaki Hendeklerin Tamamen Kapatılması 1938
Toprak Mahsülleri Ofisi'nin Kurulması 1938
Çocuk Esirgeme Kurumu Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1938
Kayak Sporunun Kayseri'ye İlk Gelişi 1938
1938 Yılında Kayseri'nin Genel Göstergeleri
Sağlık Kurumları
Kayseri Barosu
Okullar
Bankalar
Gazete ve Mucmualar
Hayır Cemiyetleri
Spor Kulüpleri
Diğer kurumlar
Kız Enstitü Binasının Bitirilerek Öğretime Açılması 1939
Kayseri-Tekir-Develi Yolunun Açılışı 1939
Kayseri Ticaret Müdürlüğü'nün Kuruluşu 1939
Hükümet Binası'nın Yapılışı 1939-1942
IV. Dönem Milletvekili Seçimi 1939
Dikimevi'nin Yapılışı 1939-1942
PTT Binası'nın Yapılışı 1939-1942
Kayseri Ticaret Lisesi Binası'nın Yapılarak Öğretime Açılması 1939-1942
Tekel Binası'nın Yapılışı 1939-1942
Bisiklet Ehliyetlerinin Kontrolü 1940
Taş Döğüşü Âdetinin Yasaklanması 1940
Pazarviran (Pazarören) Köy Enstitüsü'nün Açılışı 1940
Kurşunlu Câmî'nin Onarılması 1941
Kayseri'nin Tesbit Edilebilen En Soğuk Günü 1942

Erkek Sanat Enstitüsü'nün Açılışı 1942
Devlet (Şehir) Hastahânesinin Hizmete Girmesi 1943
Kayseri Dağcılık ve Kış Sporları Kulübü'nün Kuruluşu 1943
VII. Dönem Milletvekili Seçimi 1943
Erciyes Tekir Yaylası Dağevi'nin Yapılması 1944
Kayseri'nin İlk Şehir İmar Plânının Çizilmesi 1944
Karpuzatan Mezbahânesi'nin Yapıtılması 1945-1948
1944 ve 1945 Yıllarında Kayseri'de Faaliyet Gösteren Şirket ve Tüccarlar
Kayseri Fevkalade Derece
Belediye Otobüs İşletmesinin Hizmete Girmesi 1945
Sarız'ın İlçe Olması 1946
Kayseri'de Demokrat Parti'nin Kuruluşu 1946
Kayseri'de Kurulan İlk Yapı Kooperatifi 1946
Hava Şehitleri Abidesi'nin Yapıtılması 1946
Kayseri'nin En Uzun Süreli Parlamenterleri
Ahmet Hilmi Kalaç (Emeklilik Tarihi: 1946)
Turgut Özal'ın Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nda Staj Yapması 1946
VIII. Dönem Milletvekilleri 1946
Zirai Donatım Kurumu'nun Kuruluşu 1946
SSK Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1947
Halı Fiatları 1947
Kayseri Tekstil Sanayi Sendikası'nın Kuruluşu 1947
Kayseri Öğretmenler Yardımlaşma Derneği'nin Kuruluşu 1948
Yeşilhisar'ın İlçe Olması 1948
Taşcıoğlu Hafız Okulu'nun Açılışı 1948
Sümer Eyleri Yapı Kooperatifi'nin Kurulması 1949
Merkez Cezaevi'nin Yapıtılması 1949
T. Eczacı, Depo, Lab. İşçileri Sendikası'nın Kuruluşu 1949
Nuh Naci Yazgan Verem Hastanesi'nin Hizmete Girmesi 1949
Kale İçinin Pazar Yeri Yapılması 1949
IX. Dönem Milletvekilliği Seçimi 1950
İmam Hatip Okulu'nun Açılışı 1951
Türkiye Yardımsevenler Şubesi'nin Kuruluşu 1952
Kayseri'de İlk Modern Mobilyanın Satılması 1952
Sanayi Sitesi'nin (Eski Sanayi) Yapılması 1950-1954
Sümer Tıbbî Müstahsarat Laboratuvarı'nın Kuruluşu 1952
Şehir Mezarlığı'nın Kurulması 1953
İlk Otomatik Telefon Santrali'nin Kurulması 1953
Kayseri Tabip Odası'nın Açılması 1953
Sümerbank ve Emlak Kredi Ortaklığı'nın Açılması 1953

Tomarza'nın İlçe Olması 1953
Kayseri'nin 1953 Yılındaki İdarî Yapılanması
Belediye İşhanı'nın Yaptırılması 1954-1957
İlk Asfalt Uygulaması 1954
Kara Sinek Satın Alınması 1954
Birlik Mensucat Fabrikası'nın Açılması 1954
Şekerbank ve Halk Bankalarının Kayseri Şubelerinin Açılışları 1954
Yahyalı'nın İlçe Yapılması 1954
X. Dönem Milletvekili Seçimi 1954
İşçi ve Kredi Bankası T.A.Ş 1954
Başbakan Adnan Menderes'in Kayseri'ye Gelişi 1955
Kayseri Şeker Fabrikası 1955
XI. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinin Yapılması 1957
Sarıyıldız Un Fabrikası'nın Açılması 1955
Kayseri Türk Kültür Derneği'nin Kuruluşu 1956
Orta Anadolu Pamuklu Mensucat Fabrikası'nın Açılışı 1956
İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1957
Türk Hava Yolları İstasyon Müdürlüğü'nün Açılışı 1957
Kayseri'nin Tespit Edilebilen En Sıcak Günü 1957
Şehir Çevre Yolu'nun Açılması 1957-1958
Sivas Caddesi'nin Açılması 1957-1958
Havuzlu Han'ın Yaptırılması 1959
Kayseri İkinci Noter'in Açılışı 1959
Sarıoğlan İlçe Yapıldı 1960
27 Mayıs 1960 İhtilalinden Sonra Temsilciler Meclisine Seçilenler 1961
İhtilalden Sonra Seçilen I. Dönem Milletvekilleri 1961
İlk Halk Kütüphânesi Binası'nın Yaptırılması 1962-1963
Kapalı Spor Salonu 1963
SSK Hastanesi'nin Açılışı 1963
Kayseri Ziraat Odası'nın Kuruluşu 1963
Atatürk Stadı 1964
Doğu Türkistan Göçmenlerinin Kayseri'ye İskân Edilmesi 1965
Özel İdare Binası'nın Yaptırılması 1965
Ticaret Borsası'nın Kurulması 1965
II. Dönem Milletvekili Seçimi 1965
Yüksek İslâm Enstitüsü'nün Açılışı 1965-1966
Halkevi Salonu'nun Şehir Tiyatrosu Haline Getirilmesi 1966
Kayseri Sanayi Odası'nın Kuruluşu 1966
Kayseri Spor'un Kuruluşu 1966
Cumhuriyet Senatosu Seçimleri 1966

Çocuk Bakım Yurdu'nun Açılışı 1967
Behice Yazgan Kız Lisesi'nin Öğretime Açılması 1966-1967
Kayserispor-Sivasspor Maçı Olayları 1967
Türk Eğitim Derneği Kayseri Koleji 1966-1967
Kayseri Anadolu Fuarı'nın Açılışı 1967
Merkez Bankası Kayseri Şubesi'nin Açılışı 1968
Kayseri'de Yüksek Verimli Meksika Buğdayı Ekilmesi 1967-1968
Kayseri Yem Sanayi ve Ticaret A. Ş'nin Kuruluşu 1968
Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu Kayseri Şubesi'nin Kuruluşu 1968
Kızılay Binası'nın Hizmete Açılması 1968
Gevher Nesibe Tıp Fakültesi'nin Açılması 1969
III. Dönem Milletvekili Seçimi 1969
Merdivenli Köprüsünün Yapılışı 1970
Kayseri Otobüs Terminali'nin Açılışı 1968-1973
Kayseri Kanalizasyon Tesislerinin Yapılması 1968-1973
Et ve Balık Kurumu Kombinasyonu'nun Kuruluşu 1971
Kayseri 12. Bölge Eczacı Odası'nın Kuruluşu 1972
Saray Halı Fabrikası 1972
IV. Dönem Milletvekili Seçimleri 1973
Kayseri Organize Sanayi Bölgesi 1973
Belediye Ekmek Fabrikası'nın Açılması 1973-1977
Erciyes Boru Sanayi (Erbosan) 1974
Hacılar Elektrik Sanayi A.Ş (HES) 1974
Kayseri'de İlk Televizyon Yayını 1974
Cumhuriyet Meydanı'na Heykel Dikilmesi 1976
V. Dönem Milletvekilleri 1977
İnönü Parkı'nın Kurulması 1977
Belediye Doğumevi'nin Açılması 1977
Bürüngüz Câmi î (İki Kapılı Câmi) nin Açılması 1977
Kayseri Üniversitesi'nin Kuruluşu 1978
Danışma Meclisi Üyeleri 1981
Kayseri Üniversitesi Atatürk Anıtı 1982
Belediye Sarayı'nın Yapıtılması 1982
17. Dönem Milletvekili Seçimleri 1983
Cumhuriyet Meydanı'na Heykel Dikilmesi 1984

Kayseri Dış Hekimleri Odası'nın Kurulması 1986
Beğendik Mağazaları'nın Kuruluşu 1986
18. Dönem Milletvekilliği Seçimi 1987
Kayseri Meteoroloji Binası'nın Hizmete Girmesi 1987

Bel-Sin (Belediye Sinan-Kent) Sektin Kuruluğu 1987
Kayseri Aydınlar Ocağı'nın Açılması 1988
Kayseri'nin Büyükşehir Olması 1988
19. Dönem Milletvekilliği Seçimi 1991
Mahalli Seçimler 1994
20. Dönem Milletvekili Seçimi 1995
Melikgazi Belediye Sarayı 1997
Park Caddesi Alt Geçidi 1997
Kocasinan Belediyesi Hizmet Binası 1997
Mahalli ve Genel Seçimler 1999

ONUNCU BÖLÜM

Selçuklular Zamanındaki Valiler
Osmanlılar Döneminde Kayseri Sancak Beyi, Mutasarrıf ve Mütesellimler
Cumhuriyet Dönemi Valileri
Kayseri Belediye Başkanları
Cumhuriyet Dönemi Müftüleri
Cumhuriyet Dönemi Kayseri Nüfusu
Kaynaklar

BİRİNCİ BÖLÜM

Coğrafyasını Bilmeyen Bir Milleti Tarihini Başkaları Yazar

A- İLK TÜRK-İSLÂM AKINLARI VE KAYSERİ

Tarihçiler arasında kabul gören genel kanaate göre, Anadolu'ya ilk Türk girişleri IV. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa Hunları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu akınlara ait Anadolu'da ilk Türk izlerine özellikle Doğu Anadolu'da rastlamak mümkündür. Anadolu'nun doğu bölgesi ağızlarda ve yer adlarında Türklüğe ait kültürel unsurları muhafaza etmiştir. Ayrıca günümüze ulaşan eşyalar, mezar kalıntıları bu tespitin doğruluğunu tasdik etmektedir. (Zoroğlu, 2002, s. 194; Gülensoy, 1986, s. 8).

Türkler Anadolu'ya bazen doğrudan akınlar yoluyla bazen de diğer devletlerin ordularını içinde yer alarak gelmişlerdir. Pers ve Arapların dışında Roma ve Bizanslıların da doğu sınırlarını uzun bir süre, Türklerden oluşan lejyon askerleri korumuştur.

Anadolu'ya ilk giren Türkler olarak Batı Hunları kabul edilir. Bunlar Türkistan'dan yola çıkıp, çok büyük mücadelelerle hemen Bizans'ın komşusu olarak Avrupa Batı Hun Devleti'ni kurdular. Avrupa Hunlarının doğu bölümü ise Kafkas dağlarını aşarak Anadolu'yu istilâya başladı (M.S. 395). *Basık* ve *Kursık* isimlerindeki iki kumandanın yönettiği Hun orduları, Erzurum üzerinden Karasu ve Fırat havzalarını geçerek Malatya'ya ulaştılar (M.S. 396). Çukurova'yı da istilâ eden bu askerî birlikler, Urfa ve Antakya kalelerini kuşattılsa da almayı başaramadılar. Buradan Suriye ve Kudüs üzerine yönelen Avrupa Hunları, sâhildeki Sayda ve Sûr şehirlerine baskın yaparak bölge halkına oldukça korkulu günler yaşattılar. Suriye taraflarında fazla kalmayan Avrupa Hunları, Orta Anadolu

bölgesinden geçip, Doğu Anadolu ve Azerbaycan yoluyla Kafkas Dağları'nı aşarak Karadeniz'in kuzeyindeki yurtlarına tekrar geri döndüler (M.S. 398).

Yaklaşık iki sene sonra Bizans'ın zaafiyetinden istifade edip tekrar Anadolu içlerine akınlar yaptılar. Ancak Anadolu'da yerleşmeye dönük bir teşebbüsleri olmadı. Edassa (Urfa) Piskoposu Efraim, Avrupa Hunları'nın Anadolu seferlerini "Onlar Ye'cüc ve Me'cüc süvâriлерidir. Atları ile fırtına gibi uçarlar. Onlara hiç kimse karşı koyamaz" diye özetlemektedir.

Kafkaslardan Anadolu'ya giren Avrupa Hunları, hemen hemen aynı güzergâhtan yahut İran üzerinden yurtlarına geri dönüyorlardı. Avrupa Hunları'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya ikinci gelişi Sabar/Sibirler tarafından olmuştur¹. Tanrı Dağları'nın batı bölgeleri ile İli, İdil, Don ve Kuban ırmakları arasındaki bölgede Hunlara tâbi olarak yaşayan Sabar Türkleri, M.S. 508 yılında sınırlarını Doğu Avrupa'ya kadar genişleterek bağımsız devletlerini kurdular. Sasaniler ile birlik olup Bizans'a saldırarak Kafkasların güneyine kadar olan toprakları istilâ ettiler. Daha sonra Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya girerek Doğu ve Orta Anadolu'yu istila edip çok sayıda ganimet ele geçirdiler (516). Kayseri, Konya ve Ankara'ya kadar ilerleyen Sabarlar, tekrar aynı yollardan yurtlarına çekildiler

Selçuklulardan evvel Anadolu'ya akın eden Hun ve Sabarların dışında VII. yüzyıl başlarında Aras kıyılarına kadar gelmiş olan Hazar Türklerini de saymak gerekir. Bizans İmparatorluğu'na karşı sürekli akınlar yapan Hazar Türkleri, (683-686) tarihleri arasında Kafkasları aşip Anadolu'ya girerek bölgedeki Arap emirliklerini yıktılar. Selçuklulardan önceki Türkler, yalnız Kafkaslar üzerinden değil Balkanlardan da Anadolu'ya gelmişlerdi. Türklerin, Balkanlar üzerinden Anadolu'ya gelişi de oldukça eski tarihlere kadar uzanmaktadır. 530 yılında Bizans tarafından bozguna uğratılan Bulgar Türklerinin bir bölümü, Anadolu'ya geçirilerek Trabzon havalisi ile Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine iskân ettirilmişlerdi. Bizans İmparatoru II. Justinyen ve Heraklius, Farslar ile savaşmaları için Avar Türklerinden bir kısmını Balkanlardan Anadolu'ya getirerek doğuda İran sınırlarına yerleştirmişlerdi. Yine 755 senesinde Bizans İmparatoru V. Konstantinos, Bulgar Türkleri'nin bir kısmını Araplarla savaşmaları için Balkanlardan Anadolu'ya getirip Tohma ve Ceyhan havzalarına iskân ettirmişti. Bulgar Türklerinin dışında Avar, Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak Türkleri de Bizans ordusunda önemli hizmetlerde bulunmuşlardı. Bunlar Bizans tarafından Fars, Arap ve Ermenilere karşı topraklarını korumak üzere Balkanlardan Anadolu'ya geçirilip değişik yerlere iskân ettirilen Hıristiyan Türkleridir. Bu Türkler Anadolu'nun yerleşme tarihinde önemli rol oynamışlardır. Bunlar Oğuz Türklerinden evvel Anadolu'ya gelmiş buralarını yurt edinmişlerdi. Bu Türklerden Kuman-Kıpçakların Anadolu'ya gelişleri iki yoldan olmuştur. Gürcistan üzerinden Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'e yerleşenler ile Bizans tarafından sınırları korumak üzere

¹ Sevim, 2000, s. 34; Aşan, 1989, s. 25- 26)

Balkanlardan getirilenler. Değişik nedenlerden dolayı Anadolu'ya gelen Türklerin çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya iskân ettirilmişlerdi².

Doğu Roma (Bizans) toprakları içinde bulunan Anadolu daha Hicret'in ilk asırlarından itibaren İslâm orduları için de zengin ve cazip bir ülke olmuştur.

Çok önemli bir Hadis-i Şerif'le fetheden ordunun ve emirinin şereflendirildiği İstanbul ise âdetâ bir "Kızılma" idi. Arap ve İran ordularının bu seferler esnasında takip ettikleri üç klâsik yol güzergâhı vardı. Birinci: Mezopotamya'dan gelip, Diyarbakır, Malatya, Darende, Gürün, Aziziye, KAYSERİ-Boğazlıyan, Sarıkaya, Boğazköy, Ankara, Amoryum, Eskişehir, İzmir ve Efes'e giden "Hükümdar Yolu" (La Roite Royale) idi. Bu yolu takip eden Arap orduları Eskişehir'den itibaren kuzeybatıya kıvrılarak İzmit üzerinden Üsküdar'a çıkıyorlardı. İkinci yol ise: Antakya, İslâhiye, Maraş, Göksun, Kemer ve KAYSERİ üzerinden geçiyordu. Üçüncü yol da: Sis, Adana, Tarsus, Ulukışla, Tyana, Bor, Niğde ve KAYSERİ güzergâhını takip ediyordu. Bütün yolların Kayseri'den geçtiği bu seferler esnasında şehir her defasında işgâl ve tahrip edilmiştir.³

Kayseri, İmparator Phokas (602-610) zamanında İran hükümdarı Hüsrev II'nin işgâline uğramış (M/605), altı sene İran hâkimiyeti altında kaldıktan sonra M/611 senesinde Bizans İmparatoru Heraklios (610-641) tarafından tekrar alınmıştır.⁴

İslâm ordularının Anadolu gazalarını toparlayacak olursak bunların önemlilerinin toplam olarak on sefer civarında olduğunu tespit ederiz.

1- Hz. Osman, halife olunca Şam Valisi Muaviye'nin, Anadolu fethine devam etmesini istedi. Böylece Muaviye, Bizans'a karşı gazalara önem vererek 645 yılında Anadolu'ya bir sefer düzenledi. Bu seferde ordusunu ikiye ayırdı. Birinci orduyu Habib b. Mesleme komutasında Maraş-Elbistan yolunu kullanarak Mezopotamya bölgesi tarafına gönderdi. İkinci ordu bizzat kendi komutasında Pozantı geçitlerini kullanarak Kapadokya-Kayseri tarafına yöneldi⁵. İslâm ordusu Kayseri'ye kadar geldi ve şehri kuşattı. Fakat Muaviye şehrin surlarını aşamayacağını anlayınca şehir halkına şehrin kapılarını açma teklifinde bulundu. Şehir halkı buna razı olmadı. Bunun üzerine Muaviye, askerlerine bölgeyi tahrip etmelerini emretti ve sonra İslâm ordusu Pozantı yolunu kullanarak Şam'a geri döndü⁶.

2- Muaviye'nin oğlu Yezit ve Fadala b. Ubeyd el-Ensâri tarafından idâre edilen ve Ebâ Eyüb el-Ensârî (Hâlid Bin Zeyd)⁷ nin de katıldığı H/ 48-49 (M/668-669) tarihli ikinci İslâm teşebbüsüdür. İmparator Konstans'a isyan eden Ermeni Valisi Saborius'a yardım için gönderilen bu ordu, Malatya, Kayseri, Ammuriye (Amorium) ve Eskişehir yolunu takip ederek Kadıköy'e vardı, İstanbul'u muhasara etti. Fakat netice alamayarak aynı yollardan Suriye'ye geri döndü.

² Kaya Abdullah, Akev Akademi Dergisi, Yıl: 2014, sayı: 59 s. 213-14

³ Ernest Honigman, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, Tercüme eden: Fikret Işıltan, İst 1970 S. 83-84 / R. Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana İst. 1969 s. 201

⁴ Ostrogorsky, s 78-88

⁵ Belâzuri, **Futûhu'l-Buldân** (Çev. Mustafa Fayda), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 2002 s. 211

⁶ Süryani Mihail, **Süryani Mihail Vekâinâmesi**, (Türkçe tercümesi: Hrant. D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nu:44'de yayınlanmamış tercüme1944 s. 32, Ankara

⁷ Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret ettiğinde misafiri olduğu sahabe,

3- Mervanoğlu Abdülmelik Kumandasındaki Arap ordusu H/71 (M/690-691) tarihinde ve daha sonra H/77 (M/696) tarihinde olmak üzere iki defa bu bölgeyi zaptederek ve İstanbul'a kadar ilerlemiştir. M/696 tarihindeki sefere Korfu Adası Emiri Muhammed kumandasındaki Arap ordusu katıldı. Romalı'lar Kayseri civarında mağlup oldular (886)

4- Halife Vâlid zamanında Abdülmelik oğlu Müslüme (Mesleme) kumandasındaki bir ordu H/95 (M/713-714) veya Eylül 715 tarihinde Halep, Maraş ve Kayseri üzerinden Çanakkale ve İstanbul'a yürümüştür.⁸

5- Abdülmelik oğlu Müslüm H/108 (M/726) tarihinde Antakya yolu ile gelerek Aksaray ve Kayseri'yi zaptetmiştir.

6- Bu defa da Hişam oğlu Said, el değiştiren Kayseri'yi H/111 (M/729) tarihinde yeniden zaptetmiştir.

7- Bu bölgeyi Hişam oğlu Süleyman H/114 (M/732) tarihinde bir defa daha işgal etmiştir. İkisinde Seyyid Battal Gâzi'nin de bulunduğu bu son üç sefer.⁹ Bizans İmparatoru Leon III. Zamanına rastlar. Nihayet Leon III.'ün Araplar'a karşı Akrionon mevkiinde kazandığı zafer Arap istilâsını durdurabilmiştir.¹⁰

8- Abbâsiler devrinde Halife el-Mehdî (775-785)'in oğlu Harun'un kumandasındaki ordu Kayseri'den geçerek İzmit'te Bizans'la bir anlaşma yaparak geri döndü.

9- H/187 (M/802) tarihinde Harun El-Reşid büyük bir ordu ile buraları zapt ve tekfurları haraca bağlayarak geri dönmüştür.

10- Nihayet H/190 (M/805-806) tarihinde Bizans İmparatoru Nikephoros'un yıllık vergi ve harçlarını vermemesi üzerine bizzat Harun El-Reşid büyük bir ordu ile bu bölgeyi zapt edip şehre birer serdar koyarak Abbâsî toprağına bağlamıştır. Yüz altmış sene Abbâsî toprağı olarak kalan bölge H/357 (M/968) tarihinde Bizans İmparatoru Fokas'ın kuvvetli bir ordu ile Aksaray, Ereğli, Karaman, Adana, Misis ve Antakya'yı zaptetmesi üzerine yeniden Bizans toprağı olmuştur.¹¹

B- ANI KRALI ERMENİ II. GAGİK'İN KAYSERİ SEFERİ

Kayseri'de M/1066-1067 tarihinde geçen bir olay bize şehrin dinî ve sosyal yapısı hakkında bazı bilgiler vermektedir. O tarihte Kayseri halkı Grek (Bizans) kilisesine bağlı ve **Kir Markos** isimli bir metropolit tarafından idâre ediliyordu. Grek kilisesi ile Ermeni kilisesi arasında büyük bir mücadele vardı ve metropolit Kir Markos da büyük bir Ermeni düşmanı idi. Küstahlığını o kadar ileri götürmüştü ki kendi köpeğine Armen (Ermeni) adını koymuştu.

⁸ Bu sefere katılmış olan muhafız kıt'aları kumandanı Abdullah, kahramanlığı ile tanınarak "El-Battal" unvânını elde etmiştir. M/740 senesinde yapılan başka bir seferde şehit düşen bu kahraman asker, birçok destanlara konu olarak Türklerin kahramanları arasında sayılır hale gelmiştir. Türbesi Eskişehir'de bulunan bu zat'ın adına Kayseri'de de "Battal Gâzi Câmi i" isimli bir eser halen ayakta olup, ibâdete açık bulunmaktadır. Bu eser, muhtemelen Battal Gâzi tarafından Bizanslı ustalara yaptırılmış olup, Selçuklular zamanında yapılan ta'mir ve takviyelerle zamanımıza kadar gelebilmiştir. (Philip Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İst. 1980, s. 321/ Ahmed Nazif Efendi, **Mir'at'ı Kayseriyye**, Çev: Mehmed Palamutoğlu Kayseri 1987, s.62-

⁹ İ.A. Cilt 2 S. 344/ Şahin Uçar, **Müslümanların İstanbul'u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara**,

¹⁰ Taberi, **Tarihü'r rusul-i Vel Mülaki**, IX Leiden 1885-1889

¹¹ Hakkı Dursun Yıldız, **İstanbul'un Müslümanlar Tarafından Muhasaraları**, Lale Dergisi Temmuz 1982, s. 28-29

Nitekim Ani (Kars) Ermeni Kralı Aşot oğlu II. Gagik, bunları hayli zamandan beri duymuş ve çok öfkelenmiş bulunuyordu. Fakat bölge Bizans'ın kontrolunda olduğu için bir şey yapamıyordu. Ayrıca Kayseri Metropoliti, Grekler arasında şöhret sâhibi ve nüfuzlu bir adamdı. O, Ermenilere karşı dâimâ söğüp sayıyor ve bütün köpekleri Armen olarak nitelendiriyordu.

Gagik, Büyük Selçuklu Sultanı **ALP ARSLAN**'ın doğu ve iç Anadolu'daki Bizans direncini kırmasını fırsat bilerek Kayseri'ye bir sefer düzenledi. Konakladığı bütün yerlerde Ermeni ordusuna, ileri gelen Romalı kadınlara tecavüz edilmesi emrini verdi. Kayseri'ye gelince bizzat metropolitin ikâmetgâhına inmeye karar verdi. Elçiler yoldan çıkmış bulunan Markos'a gidip "Ermeni kralı Gagik bugün evinizde konaklamak istiyor" dediler. Kir Markos buna çok memnun oldu, evinin kâmilen donatılması emrini verdi ve istemiyerek de olsa Gagik'i ruhânîlerle beraber karşıladı. Onu şeref töreni ile evine getirdi ve büyük bir ziyafet verdi. Fakat Gagik, bütün askerleriyle beraber çok öfkeli idi. Şarap içtikçe neşelenmeye başlayan Gagik, Kir Markos'a "İşittiğime göre güzel bir köpeğin varmış, onu görmeyi arzu ediyoruz" dedi. Markos köpeğini isteyeceğini zannedip duymamazlığa geldi. Fakat Gagik'in ısrarı üzerine köpeği çağırdılar ise de hayvan gelmedi. Çünkü onu adıyla çağırma cesaret edemediler. Gagik, "Onu adıyla çağırın ki gelsin" dedi. Şarabın tesiri ile gevşemiş olan Markos köpeği: "Armen Armen" diye çağırdı. Bunun üzerine köpek bir arslan gibi atlayıp geldi. Gagik onu görünce; "Bu köpeğin adı Armen midir?" diye sordu. Son derecede mahcup olan Markos, "Çocuk olduğu için Armen diyoruz" dedi. Gagik: "Armeni mi çocuk yoksa Romalı mı (Rum mu) çocuktur şimdi görürüz" dedi. Gagik'in askerleri büyük bir harar (çuval) hazırlamış bulunuyorlardı. Gagik'in bir işareti üzerine hayvanın etrafını sardılar ve büyük bir çaba ile hararın içine attılar. Bunu gören Markos köpeği götüreceklerini zannedip hiddetlendi ve kendi hizmetçilerini şiddetle azarladı. Gagik alayla gülerken kendi adamlarına iliyle yeni bir işaret yaptı. Onlar derhâl Markos'un etrafını sarıp zorla ve çekiştirerek hararın içine Armen denilen köpeğin yanına soktular. Gagik "Bakalım çocuk mu daha kuvvetlidir yoksa Roma metropoliti mi?" dedi ve köpeğin şiddetle dövülmesi emrini verdi. Acı duyan köpek, Markos'un üzerine saldırıp onu dişleriyle parçalamaya başladı. Onlar uzun bir müddet köpeği şiddetle dövdüler o da menfur din dışı Markos'un kanını akıttı. Markos haykırıyor ve feryat ediyordu. Çuvalın içinde şiddetli bir mücadele oluyor, gıcırdağan dişlerin sesi ve inlemeler işitiliyordu. Kötü, menfur ve küfürbaz herif böylece öldü ve köpeğe yem oldu. Gagik onun evinin tamâmen yağma edilmesi emrini verdi. Çünkü o çok zengin bir adamdı. Onun büyük bir altın ve gümüş hazinesi ile 1000 koyununu, 40 çift mandasını, 20 çift öküzünü ve sayısız at ve katırını yağmalayarak döndüler¹².

Ancak II. Gagik'in hayat hikâyesinin de bu olayla ilintili olarak sonlandığını görüyoruz. 1272 yılında ölen Giragos Kantzagetzi'nin ifadelerine göre: *II. Gagik avda iken bir ağacın gölgesinde dinlenmek üzere atından iner. Adamları av hayvanlarının peşinden*

¹² Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) Çev: Hrant D. Andreasyan, Ank. 1987, TTK s. 131

oraya buraya dağıldığından, yanında hizmetindeki soylu delikanlıdan başka kimse kalmamıştır. Oradan geçmekte olan Grekler Gagik'i tanırırlar. Uykudayken kaçırlırlar ve civardaki bir hisara götürürler. Orada gözünü açan Gagik nerede olduğunu sorar. "Metropolit Markos'un bulunduğu yerde" cevabını alır ve daha önce köpeği ile çuvala tıklan Kayseri Metropolit Markos'un ölümünü hatırlatarak Gagik'i surdan aşağıya iterler. Kemikleri kırılarak ölür (M/1077-1080).

Gagik'in Yanındaki soylu delikanlı ise kaçmayı başarır. Yukarı Kilikya'daki Partzırpert kalesinde yaşamaya başlar. Fakat efendisinin ölümünü hiç unutmamış ve intikamını almaya yemin etmiştir. Bölgenin Grek piskoposu bir keklik avı sırasında Partzırpert kalesine ziyafete katılmaya gelince II. Gagik'in eski hizmetkârı onu bir şarap fıçısının içine iterek sersemletmeyi başarır. Sonra da onu boğarak öldürür ve şatonun efendisi olur. Bu delikanlı Kilikya'daki Rupenyân hânedânının kurucusu Rupen'den başkası değildir¹³.

Bu iki olay bize o tarihteki Bizans kilisesi ile Gregoryan kilisesi arasındaki rekabeti, şehirlerin sosyal yapıları ile Rum ve Ermeni halkının birbirlerine bakış açısını çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

A- ANADOLU VE KAYSERİ'NİN TÜRKLEŞMESİ

¹³ Rene Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, çev. Sosi Dolanoğlu İstanbul 2005, s. 618

Türkler'in Anadolu'yu fethinden önce Kayseri'nin yerli halkı Rumlar (Romalı anlamında) idi. Ancak Bizanslı'lar XI. Asrın başlarında Doğu Anadolu'yu istilâ ederek oradaki Küçük Ermeni krallıklarını kaldırıp, Doğu'daki 40.000 Ermeni'yi Sivas, Kayseri ve Fırat çevresine iskân etmiş¹⁴, Malazgirt Savaşı sonrası da mühim bir Rum nüfusu da Balkanlara göçürmüştü¹⁵. Böylece Bizans Devleti, Orta Anadolu'da Rum nüfusun azalmasına sebep olmuştu.¹⁶

Şehir nüfusunun, Türklerin Anadolu'ya girişine ve yerleşmesine kadar Hıristiyan unsurlardan teşekkül etmiş olduğu ancak Ermeni ve Rumlardan oluşan şehrin, zamanla Türk hüviyetini kazanırken gayrimüslim unsurların da, sayılarının azalmasına rağmen din değiştirmeden varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır.

Bu arada İslâm ordularıyla savaşmak veya başka çeşitli sebeplerle Kapadokya ve Toros geçitlerine önemli yoğunlukta Hıristiyan ve Şamanî Türklerin yerleştiklerini biliyoruz. Nitekim M/946 senesinde Tarsus'a Müslüman ve Hıristiyan esirlerin değişimini yapmak üzere gelen Abbâsî halifesinin elçisi Rum kumandanının yanına gittiğinde onun maiyetini teşkil eden askerler arasında Hazar ve Fergane Türklerini görmüştür. Bunlar daha evvelki yıllarda Bizans tarafından ücret mukabilinde Bizans ordusuna alınmışlar ve Kapadokya bölgesine yerleştirilmişlerdi. M. 947 senesinde Seyfüddevle ile Bardas arasında yapılan savaşta Rum generalinin yanında önemli sayıda ücretli Bulgar Türkleri görülmektedir. 1048 senesinde Peçenek Türkleri Bizanslılar tarafından Anadolu'ya Müslüman Türklerle savaşmak üzere geçirilmişlerdir. Kayseri'de Rum ve Ermeni nüfusun yanında Müslüman olmayıp, Ortodoks ve Ermeni kilisesine geçen bu Türkler Rum ve Ermeni isimlerini taşıyarak zamanımıza kadar gelmişlerdir¹⁷. Nitekim XVI. Asırdaki Kayseri mahkeme sicillerinde Müslümanlığa katılmış oldukları görülen ve hem de içlerinde Karakeçili boyuna mensup oldukları açıkça zikredilen Hıristiyan Türklerin, Bizans zamanında Anadolu'ya nakledilmiş ve Ortodoks veya Ermeni Kilisesine mensup Türkler olduğu şüphesizdir. Bu Karakeçili Hıristiyan Türklerin Anadolu'daki Peçenek Türklerinin kalıntıları olduğu muhakkaktır.¹⁸

Avrupa yazarları Kayseri'nin Türkler tarafından ilk fethinin Tuğrul Bey zamanında yeğeni Alp Arslan tarafından yapıldığını yazıyorlar¹⁹. Hâlbuki doğu tarihçileri ise "Orta Anadolu'ya yayılan Türkler 1067'de Kızılırmak (Halys) vadisini takiple Kayseri'yi fethettiler"²⁰ diyerek Kayseri'nin fethini Anadolu fetihleriyle tanınan Türk kumandanı Afşin'e mâletmektedirler. Bizans hâkimiyeti altındaki Anadolu'ya en etkili harekât iki Selçuklu kumandanı Gümüşştigin ve Afşin tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak bu iki komutanın arasındaki rekabet Afşin'in Gümüşştigin'i öldürmesi ve Alp Arslan'ın gazabından korkarak Fırat'ı geçerek Suriye'ye kadar kaçması sonucunu doğurmuştur. Afşin

¹⁴ Ali Sevim, *Selçuklu-Ermeni İlişkileri*, Ankara 1983, s.9

¹⁵ Turan Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*, s.297

¹⁶ Turan Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 68

¹⁷ Mukrimin H. Yinanç, *Anadolu'nun fethi*, İst. 1944., s. 167-176

¹⁸ Oğuz Ünal, *Horasan'dan Anadolu'ya*, Ank. 1980 s. 197

¹⁹ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, haz: Kemal Göde, s. 26/ s. 318

²⁰ Turan, s. 19

buradan harekâta devam etmiş Antep Dülük, Antakya'yı tahrip ettikten sonra Malatya'da bulunan Bizans ordusunu mağlup ederek, Tohma vadisi üzerinden Kayseri'ye ulaşmıştır. Şehri zapt ile tahrip ve yağma etti (1067)²¹. Amanos dağlarını geçerek üssü olan Haleb'e döndü.

Bu sebeple Kayseri ve Orta Anadolu'nun ilk fethinin Türk kumandan Afşin'in ordusu tarafından yapıldığı ancak sürekli olamadığı anlaşılmaktadır. Zira Kayseri'nin M.1069 yılına kadar bir hâkimiyet mücadelesine sahne olduğunu ve Bizans ordusunun Kayseri'ye kadar gelerek Selçuklu akıncılarını geri çekilmeye zorladığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Türklerin bu bölgedeki kesin hâkimiyetlerinin M/1077 tarihinden sonra olduğunu yazan İslâm kaynakları da mevcuttur. Atsız ise, "Kayseri ve Zamandu, Kenkire (Çankırı) ve Engüriyye (Ankara) nın fethi H/565-senesinde olmuştur." demektedir²².

Anadolu'nun fethi uzun sürmüş ve birçok safhaları arzetmiştir. Mehmet Altay Köymen fetih hâdisesini üç safhada incelemiştir.

- 1- Oğuz-Türkmen akınları safhası
- 2- Muntazam imparatorluk ordularının yaptıkları fetihler safhası
- 3- Anadolu'da kurulan mahallî vassal (yerel, bağımlı) devletlerin giriştikleri fetihler safhası²³.

Anadolu'ya ilk yapılan akınlar ülkeyi tanımak ve herhalde yağmalamak maksadını taşıyordu. Yeni fethedilen yerlerde fatihlerin hemen yerleşik hayata geçmeleri beklenemezdi. Nitekim Anadolu'da 12. yüzyıl öncesine ait eserlerle karşılaşmak mümkün olmamaktadır. 12. yüzyılın başında yazılmış olan Haçlı kronikleri, o dönemde Türklerin ellerinde bulunan bazı şehirlerden büyük ganimetler aldıklarını yazdıklarına göre, 12. yüzyılda gayet zengin bir Türk şehirleşme hareketi anlaşılmaktadır. Bu dönemde Haçlıların yağmaladığı Kayseri'de her Haçlı askerinin payına 48 su gümüş ve 2 libre biber düşebilmiştir²⁴. Kayseri'de şehirleşme diğer Anadolu şehirleri gibi 12.yüzyılın ikinci yarısında başlayıp 13.yüzyılda güçlenmiştir.

Sultan Alp Arslan Bizans arazisinin fethine eniştesi ve amcası Yunus'un oğlu Kurtçu ile cesaretli kumandanı Emir Artuk'u (Sanduk) görevlendirdi. Bu kumandalar da Anadolu'ya muntazam akınlara başladılar. Orta Anadolu, Türkler ile doldu. Klikya'ya kadar yayıldılar, 35 derece meridyenine kadar bütün Anadolu'yu çiğnemiş oldular²⁵. Emir Artuk kumandasındaki Selçuklu kuvvetlerinin Malatya civarını tahrip ederek kale kuşatması ile vakit kaybetmeden Kayseri'ye yönelerek burayı alıp ahalisini esir etmeleri ile Kayseri dâhil, güney ve doğu Anadolu'da hiçbir mukavemet kalmamış oldu²⁶. Bu akınlar

²¹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İst. 1969, s. 119/Ünal, s. 102

²² Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1961, 1. B, s. 96-97

²³ M. Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ank, 1982, s. 239

²⁴ Feridun Dirimtekin, *Malazgirt Armağanı*, Ank. 1972 s. 233/C. Cahen, *La Premiere Penetration Turwue en Asie Mineure Byz.* 18 (1948) / Runciman Cilt:1, s. 48

²⁵ Dirimtekin, 233/ Köymen, s. 260

²⁶ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İst. 1977, Cilt 1. S. 415

henüz düzenli fetihler değil, devamlı hareket hâlinde olan grupların gerçekleştirdiği talan hareketleri idi.

Bütün bu akınlarda son derece huzursuz olan Bizans halkı İmparatorluğa İmparatoriçe Eudoxia ile evlenen Kapadokialı Romanos Diogenes (Ocak/1068-1071)'i İmparator seçti. Diogenes de vakit kaybetmeden 13 Mart 1068 Anadolu seferine çıktı. Ordusunda Bizanslılardan başka Şamanî Oğuzlar (Uzlar), Peçenekler, Normanlar, Franklar, Almanlar ve İskandinavlar ile kendi memleketi olan Kapadokia'dan çok miktarda asker vardı. İmparator, önce güneye yürümek istedi ise de Afşin Bey'in Niksar'ı aldığını öğrendi. Bunun üzerine yolunu değiştirerek Kayseri üzerinden Sivas'a geldi. Sonra da Divriği yakınlarında Türk ordusunu geri çekilmeye mecbur etti. Fakat bozamadı. İmparator daha sonra güneye inip Maraş'a geldi. Gönderdiği öncü kuvvetleri, İnal Beğ tarafından bozguna uğrattılınca bizzat kendisi Halep yakınlarına gelerek Halep hâkimi Arap Mirdasi prensini haraca bağladı. Sonra İskenderun yolu ile Klikya'ya döndü. İmparator güneyde bu harekât ile meşgûlken Afşin Beğ de cüretkârâne bir akınla Anadolu'yu baştan başa geçip, Sakarya kıyılarına ulaştı. İmparator Pozanti'da iken bu akını öğrendi ise de bir şey yapamayarak Toroslardan aşip yeniden Orta Anadolu'ya girdi. Kışın gelip çatması dolayısıyla ordusunu kışlaklara dağıtarak İstanbul'a döndü.²⁷

Ertesi yıl 1069 tarihinde sefere çıkan Bizans İmparatoru Kayseri'ye kadar geldi. Buradaki Selçuklu akıncı kıt'asını geri çekilmeye mecbur etti. Demek ki bu tarihte Kayseri'de bir Selçuklu akıncı kıt'ası bulunuyordu. Romanos Diogenes yürüyüşüne devam ederek Harput'a kadar geldiği sırada Selçuklular da Malatya'da Filateros'u mağlup ettiler. Karaman ve Konya'yı işgâl ve tahrip ettiler. Bunun üzerine doğu yürüyüşünden vazgeçen imparator, önce Sivas'a oradan da yeniden Kayseri'ye geldi. Manuel ise Kurtçu²⁸ kumandasındaki Türk birlikleri ile Kızılırmak kenarında yaptığı savaşta yenilerek esir düştü. Bu durumdan istifade eden Afşin Bey Kayseri civarını ele geçirip Denizli'ye kadar giderek üçüncü cüretli akını yaptı. Bir rivayete göre de Türkler ilk defa bu akında Ege ve Marmara denizlerini görürler.²⁹ Fakat hemen arkasından Afşin, Alp Arslan'a karşı gelmiş olan Kurtçu'yu istedi ise de alamadı. Bunun üzerine Bizans topraklarını yağmalayarak³⁰ geri döndü. Kayseri yakınlarında Zamanti'da (Pınarbaşı) durakladı. Bilhassa "Meryem Derbendi" denilen yerde ısınma ve iâşe yönünden büyük bir sıkıntıya düştü ve kayıplar vererek, karların erimesi ile Ahlat'a döndü.³¹

Bizans vak'a yazıcılarına göre; ya bu sefer esnâsında ve yahut da aynı sene içinde (H/463-M/1070) bizzat Sultan Alp Arslan, Fırat'ı geçtikten sonra Kayseri'ye girmiş ve

²⁷ Kurtçu=Selçuk'un torunlarından ve Sultan Alparslan'ın eniştesidir. El-Basin veya El-Basan ismiyle de anılan bu şehzade saltanat davasına kalkışmış, sonra Bizans'a sığınmış ve İmp. Romanos Diogenes kendisine valilik vermiştir. Malazgirt Meydan Muharebesinde ise kendisine itimat edilmeyerek İstanbul'a geri gönderilmiştir.

²⁸ Öztuna, c.1, s:415

²⁹ Köymen, s. 282

³⁰ Ünal, s. 105

³¹ Gabriel, s. 13/Ibrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Niğde, Aksaray Tarihi*, s. 250, İst.1974

şehirdeki “*Saint Basile*”nin kıymetli taşlarla süslenmiş bulunan kutsal muhafaza kapılarını götürmüştür.³²

Türk tarihinin dönüm noktası olan Malazgirt Meydan Savaşı (M/1071) ile Anadolu’da Bizans mukavemeti tamamen yok edilmiş ve Anadolu fiilen Türkleşmeye başlamıştır. Alp Arslan’ın Oğuz (Türkmen) beylerine ve boylarına Anadolu’yu fethetmelerini emretmesi üzerine Selçukluların en meşhur ve mağlubiyet tanımaz kumandanlarından Eksük oğlu Artuk Beğ kumandasındaki Türkmen kuvvetleri, Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını Türk iskânına açmıştır.

Bir direniş daha göstermek isteyen Bizans tahtının yeni sâhibi İmparator VII. Mihael Dukas, 1072 yılında İsaak Kommenos’u kardeşi Alexis ve Norman prenslerinden Russel ile birlikte kuvvetli bir ordunun başında Anadolu’nun müdâfaasına gönderdi. Bu ordu Kayseri’ye ulaştığında şehrin büyük bir zelzele ile harabolduğunu ve burçlardan başka bir yapının kalmamış olduğunu gördüler. Russel ise, yönetim olarak boş kalan Anadolu’da Bizans’ın zaafından istifâde ederek kendine ait bir devlet kurmak gayretine düştü. Nitekim kuvvetlerini alarak Kayseri’den Sivas’a doğru giderken Eksük Oğlu Artuk Beğ ile karşılaştılar. İki ordunun çarpışması neticesinde Bizanslılar mağlup oldular. İsaak Kommenos da esir edildi. Ordunun dağılması ile Ankara’ya kaçan Alexios Kommenos ise kardeşinin fidyasını temin çabasına düşerek İstanbul’a döndü.³³ Russel’in bu tehlikeli çabalarına karşılık olarak güçlü bir ordu ile ilerleyen Artuk Beğ, Bizans İmparatoru Mihael ile anlaştı ve Russel ile Yuannis’in ordusunu yenerek her ikisini de esir aldı. Russel’i Franklara, Yuannis’i de fidye karşılığı Bizansa teslim etti. Böylece Türk varlığı İzmit’e kadar hâkimiyetini kurmuş oldu.

Zâten Bizans İmparatoru Mihael (1071-1078) Anadolu’da bulunan Hristiyanlara acıyarak güyâ onları Türklerden kurtarmak istemiş, bu maksatla adamlar göndererek Pont (Kayseri, Sivas, Amasya)’ta kalan halkın kalıntılarını arabalara bindirerek Boğaz’ın ötesine (Balkanlara) nakletmişti. Böylece ahâlisiz kalan bu bölgelerde Türklerin yerleşmesi çok kolay oldu³⁴. Ancak Anadolu’nun vatan yapılması belli bir süreç gerektiriyordu. Türk göçerler birdenbire kentli, zanâatkâr, çiftçi olmadı. Hayvanları sebebiyle kentlere değil kırsal alanlara, Rum ve Ermeni köyleri çevrelerine yerleştiler ve onlarla mal alışverişi yaparak, zaman içinde ortak bir yaşam ortamı oluşturdular. Bu tarihlerden takriben ikiyüz yıl sonra 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu’dan geçen Marko Polo, Anadolu’da üç gurup insan olduğunu söyler; dağlarda yaşayıp hayvan güden Türkmenler, kentlerde kasabalarda karışık hâlde yaşayan Müslümanlar ile Hristiyanlar ve hemen tamamı Rum ve Ermeni olan tüccar ve zanâatkârları³⁵.

Ancak İzmit’e kadar Anadolu’daki tam hâkimiyet, Kutalmış oğlu Süleyman Şah’ın Anadolu gazasına girişmesi ile gerçekleşti. Horasan Türkmenlerinin desteği ile önce

³² Ünal, S: 145/ M. Abdülhaluk Çay, *Anadolu’nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası*, İst. 1984, s. 138

³³ Süryani Mihael, *Chronique*, III. Cilt, S. 160

³⁴ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu*, İst. 1971 s. 22

³⁵ Doğan Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi*, Türkiye İş Bank. Kültür yay. 4. Basım, İstanbul 2020, s. 29

Konya'yı sonra Gevâle kalelerini aldı. İznik kapısına kadar önüne hiçbir kuvvet çıkamadı. **Nihayet 1075 yılında İznik'i fethederek kendine başşehir yaptı. Böylece Türkiye Selçukluları Devleti kurulmuş oldu.**

Bağdat Halîfesi de Süleyman Şah'ın bu başarıları sebebi ile ona sancak ve diğer hâkimiyet sembolleri gönderip onu sultan ilân etti.

Süleyman Şah'ın genişleme politikası onu Antakya ve Halep'e kadar yönlendirmiş fakat oralarda amca-zâdesi Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Tutuş kumandasındaki ordusu ile karşı karşıya getirmiş ve bu Halep önlerindeki karşılaşma onun sonu olmuştur. Bu Türkiye Selçukluları'nın kurucusu büyük Sultan'ın naaşı Tutuş tarafından kefenlenerek Halep kapısı önüne defnedilmiştir³⁶

Süleyman Şah, başta Orta Anadolu olmak üzere bütün önemli merkezlere valiler tayin edip Kapadokya valiliğine de Ebul-gâzi Hasan Beğ'i seçse de bu bölgenin gerçek hâkimi **Taylu Dânişmend'in oğlu Gümüştigin Ahmed Gâzi** idi. Sivas, Amasya, Tokat ve daha sonra da Kayseri ve civarı bu beyliğin yönetimindeydi. Zâten Ebûl-gâzi Hasan (Asan) Bey de Dânişmendli Melik Ahmed Gâzi'nin kumandanı ve dayısıydı. Bu durumda Kayseri'nin M.1080 yılları civarında Türk kimliğine Dânişmendliler vasıtası ile girdiğini tahmin edebiliriz.

Kayseri Ermeni Katolikosu Barseg'in Sultan Melikşah'a Şikâyete Gitmesi (Şubat 1090)

27 Şubat 1090 ile 26 Şubat 1091 tarihleri arasında Ermeni Katolikosu Barseg, yanında piskopos ve rahiplerden oluşan bir heyetle İran'da bulunan Sultan Melikşah'ın huzuruna çıktı. Hediye olarak 10 000 altın, birçok gümüş ve kıymetli kumaşlar sundu. "Bazı yerlerde Gregoryanlara baskı yapıldığını, kiliseden ve ruhanilerden vergi istenildiğini ve manastırlarda pikoposlara vergi için baskı yapıldığını" anlattı. Çünkü bu dönemlerde Kayseri'de Rum (Bizans) Kilisesi ile Ermeni (Gregoryan) Kilisesi arasında büyük bir mücadele vardı. Birbirlerini en büyük düşman olarak görüyorlardı.³⁷ Çağdaş Ermeni ve Süryani yazarları Rumları "iğrenç ve kadınlaşmış" sıfatları ile "zalim ve dinden uzaklaşmış" olarak gösteriyor; Bizanslılar da onları hiyânetle itham ediyorlardı.

Cihangir sultan Melikşah, Barseg'e büyük iltifat gösterdi ve onun arzularını yerine getirdi. Ülke sınırları içindeki bütün kilise manastır ve ruhanileri vergiden muaf tuttu. Anili Parseg Katolikos 1091 yılında Kayseri'ye döndüğünde Kayseri Ermenileri tarafından büyük sevinç ve tezahüratla karşılanmış ve katolikosluk görevlerini buradan yönetmiştir.

Nitekim Bölgeyi yöneten Dânişmendliler, bütün bu Müslüman, Ortodoks Türkler, Bizans Kilisesine bağlı olanlar ve Gregoryan Ermenileri gayet hoşgörülü ve adaletli bir yönetimle kucaklayarak huzurlu bir ortam sağlamayı başarmışlardır. Şehir bu dönemde

³⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 76

³⁷ Urfalı Mateos, s. 122-177

yeni bir İslâm şehri olarak şekil alırken Ermeniler de baskı görmeden kendi kiliselerini kurmuşlardır.³⁸

B- DÂNİŞMENDLİLER 1071-1164

Dânişmendliler Beyliğini kuran Gümüştigin Ahmed Gâzi'nin babası Dânişmend-i Buhârî ismindeki bir bilgindir³⁹. Selçuklu ailesinin hocalığı görevi verilmiş bulunan Dânişmend-i Buhârî, Selçuklu hânedânı ile birlikte o dönemin en büyük ilim merkezlerinden biri olan İsfahan'a yerleşmiş ve Selçuklu ailesi ile de akrabalık kurmuştur. Oğlu Gümüştigin Ahmed de babası tarafından mükemmel bir eğitim alarak "dânişmend" yani "bilgin" olarak anılmış, daha sonraki fetih ve kahramanlıkları ile de "gâzî" unvânını almıştır.

1- Dânişmendli Gümüştigin Melik Ahmed Gâzi 1071-1105 (H/464-498)

Alp Arslan'dan sonra Sultan olan oğlu Melikşah'ın yeğeni (Kızkardeşinin oğlu) olan Dânişmendli Melik Ahmed (Taylu) çok yüksek vasıflara ve şöhrete mâlik bir kumandan idi. Bu sebepten sultan onu kendisi için tehlikeli görüyor ve şüphe ile karşılıyordu.

Gümüştigin Melik Ahmed, M/1072 (H/466) tarihinde vezir NizâmülMülk'ün tavsiyesi ile Dârü'l-Cihâd olan Rum'a (Anadolu) Selçuklu sancak ve bayraklarıyla gönderilerek saraydan uzaklaştırıldı. O da kendisine iktâ olarak verilen Yeşilirmak ve Kızılırmak havâlisindeki Sivas, Tokat, Amasya, Niksar, Çorum bölgelerini kapsayan bir alanda yerleşerek Dânişmendli Beyliği'ni kurdu ve Süleyman Şah'a tâbi oldu. Daha sonra Bizans topraklarından fethettiği yerleri de iktâsına katarak ülkesini genişletti. O, Sivas, Niksar ve Karadeniz sâhillerinde Rumlarla, Malatya, Urfa civarında Ermenilerle ve Antakya çevresinde Haçlı ordularıyla ömrü boyunca amansız bir mücadele yürüterek Türk tarihinin en büyük kahramanları arasına girdi.

Anadolu'daki mevcut Roma-Bizans'tan kalma, kültür ve medeniyet an'anelerini ılımlı bir şekilde Türk töre ve medeniyeti ile değiştiren bu Dânişmendli Gâziler, Anadolu'yu Türkleştirmek üzere çok önemli bir görevi yerine getirmekteydiler. Gâzilerin bu görevleri Anadolu Selçuklularının Anadolu birliğini kurlmalarına kadar devam edecektir.⁴⁰

Bu sırada saltanat davası ile ortaya atılmış olan Kutalmışoğulları da büyük Türkmen kitlelerine dayanarak Anadolu'da bir devlet kurma çabasında idiler. Bu durumdan endişe duyan Sultan Melikşah, 1078 yılında şöhretli kumandanlarından Emir Porsuk'u Anadolu'ya göndererek Süleyman ve diğer Kutalmışoğullarını bertaraf etmek istedi. Bir rivayete göre

³⁸ Türkiye Ermeni Patrikliği, Kayseri ve S. Krikor Lusavoriç Kilisesi, İstanbul 1986 s. 36

³⁹ Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 197 7 Osman Turan, Selçuklular Zamamında Türkiye, s. 114-115

⁴⁰ Turan, s.57

de cihan hâkimiyeti davası ile Anadolu'ya gelen Porsuk, Rumlar'ı sıkıştırarak Bizans hükümdarını yıllık 300.000 altın haraca bağlamış ve Konya, Aksaray, Kayseri ve bütün Rum beldelerini alarak Kutalmış oğlu Süleyman'ı Rum'a melik yapmıştır.⁴¹ Başka bir rivayette de Süleyman'ın Trablus-Şam'ın Şîh hâkimi kadı İbni Ammâr'a elçi göndererek Şîh halîfesine bağlanmasını önlemek için sultanlık verildiği belirtilmektedir.⁴²

Kutalmışoğlu Süleyman bu gücünden istifâde ederek Roma topraklarına yeniden girdi. Nicaea, Nicomedia ve Konya'yı fethederek oğlu Kılıçarslan'ı buralara emir tâyin etti ve Antakya'ya döndü (H/477-M/1084-85). Böylece Batıda Kılıçarslan; Sebastia, Kayseri ve Pontus'ta ise Dânişmendoğlu İsmail nâmında bir emir hüküm sürmeye başladı. (H/477-M/1084)⁴³

Bu sırada (H/11 Şaban 475- M/1082) tarihinden önce Kayseri ile beraber bütün Orta Anadolu'ya (Kapadokya) Ebul Kâsım'ın kardeşi Ebul Gâzi unvânı ile tanınan Hasan Beğ'i (Tursan veya Turasan) vali tayin eden Dânişmendliler, Sebastia, Kayseri ve Pontus'ta hüküm sürüyordu. Kayseri'nin ilk Türk valisi olan Hasan Bey ölümüne kadar vali olarak kalmıştır. Vakfiyelerde Şeyh Turasan adıyla anılan bu şahsın, Dânişmendnâme'de Dânişmend Gâzi'nin silah arkadaşı olarak geçen Turasan olduğu zannedilmektedir. Tarihçi Aleksi Komnen "Birinci Haçlı Ordusuna" karşı Kılıç Arslan'a müttelik olan, Dânişmendli Emir Gâzi'nin yanında Asan (Hasan) adlı bir satrap (Kumandan) bulunduğunu ve onun bütün Kapadokia'ya hâkim olduğunu yazmaktadır. Turasan'ın şöhret ve hâkimiyetini izah eden bir delil de Kırşehir, Niğde, Ankara, Balıkesir, Antalya, Bursa, Manisa ve Kocaeli vilâyetlerindeki Durasan, Dur-Hasan, Turasan, Turu-Hasan, isimli köylerin bulunmasıdır. Bu köylerin ona bağlı aşiretler tarafından iskân edildiği düşünülebilir.

Niğde Hasan Dağı'ndaki Hasan Beğ türbesi Emir Turasan'ın adına inşa ettirilen bina olmalıdır. Bu türbe ve zâviyelere birçok köyler vakfedilmiş ve halk buraları ziyaret ederek hâcet dilemiştir.

Cenâbi'nin Âlem dağında Turasan'a izâfe edilen ziyâretgâh hakkında verdiği bilgiye göre, Dânişmend Gâzi'nin arkadaşı Sultan Turasan Bin Ali, Bin Seyyid Cafer-ülBattâl ile birlikte cedleri gibi gazâ ile meşgul idiler. Bunlar halîfeye elçi göndererek fethedecekleri yerlerin idaresini istediler. O da verdi. Bunun üzerine Malatya'dan çıktılar. Sultan Turasan Konstantiniye tarafına gitti. Çok fütûhat yaptı, Konstantiniye kapısına kadar ulaştı, orada Karadeniz'e hâkim bir yerde Alemdağ üzerinde bir kale inşâ ettirdi ve orada yerleşti. Dâimâ İstanbul küffârı ile cenk ederdi. Nihayet bir seferinde yardım gelmediği için orada şehit oldular. Halk, hâlâ bu dağa ziyaret ve dua için gider.⁴⁴

O günlerin en büyük tehlikesi olan ve Anadolu'ya kadar gelen Haçlı ordusunun Kayseri bölgesindeki ekili arazilere zarar vereceği için endişeye düşen Selçuklu ve Dânişmendli birlikleri, Haçlı ordusuna baskı yaparak onları daha güneye yani Toroslara

⁴¹ Turan, s.64

⁴² Gregory Ebu'l Farac, C: 1, S:351, Ank. 1945 Çev: Rıza Doğrul

⁴³ Gregory Ebu'l Farac, *Abu'l Farac tarih*, Çev: Ömer-Rıza Doğrul TTK Ank. 1987 s.331

⁴⁴ Konyalı, s. 301

sürmek istedilerse de başarılı olamadılar. Bu sırada gökyüzünde görülen bir kuyruklu yıldız Haçlı ordusunun uğuru sayıldı ve orduya büyük bir moral verdi. İslâm askerleri, Bohemund kumandasındaki Haçlı ordusu önünde kuzeye çekilmek zorunda kaldılar.

Haçlılar ise takip edecekleri yol olarak Gülek Boğazı'nı tehlikeli buldular ve Türk ordularının Antakya ile İstanbul arasındaki akınlarını yaptıkları klâsik olan yol Kayseri, Antitoroslar, Maraş, Amonos geçidi (Niğde civarı) yakınında Hasan Beğ'in birliklerini yeniden bozguna uğrattılar. Fakat herhangi bir gecikmeye sebebiyet vermemek için bu yoldan pek uzak olmayan Emir'in kalesini zaptetmekten vazgeçerek Eylül sonunda Türklerin terk etmiş oldukları Kayseri'ye vardılar. Şehirde çok oyalanmadan zengin Komana (Şar) şehrine yöneldiler.⁴⁵

Haçlı Seferleri ya da Haçlı Akınları, 1096-1272 yılları arasında, Avrupalı Katolik Hristiyanların, Papa'nın talebi ve çeşitli vaatleri üzerine, genellikle Türklerin ilerleyişini durdurmak ve Müslümanların elindeki Kudüs başta olmak üzere Orta Doğu toprakları üzerinde askerî ve siyâsî kontrol kurmak için düzenledikleri akınların bütünüdür. Bu seferler sırasında haçlı birliklerine direnen Türkler ve Araplar için “*Seracen yani kâfir*” sıfatını kullanarak birçok katliam ve işkencelere sebep olmuşlardır.

Bu vahşi ve insanlık dışı katliamları o dönemin bazı yazarları yazı ve resimlerle belirtirler:

Bu ilk Haçlı dalgası geçtikten sonra Dânişmendli Bey'i Emir Gümüşğigin Malatya'yı kuşattı ve fethetti. Burayı kurtarmaya gelen Antakya Haçlı kontu Bohemond'u

⁴⁵ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt. I, s. 146, Çev. Fikret İşıltan, TTT, 1986 Ank.

da yenerek esir aldı. I. Kılıçarslan'la müşterek siyaset güden Gümüştigin bir süre sonra Kılıçarslan'a danışmadan Bohemond'u ufak bir fidye karşılığı serbest bırakınca I. Kılıçarslan'la araları açıldı. Aslında I. Kılıçarslan Malatya'nın Dânişmendli yönetiminde olmasından rahatsız olmaktaydı. 1103 yılında Maraş civarında Selçuklular ile Dânişmendliler arasındaki savaşta Selçuklular gâlip gelince Malatya'yı 1105'te işgâl ettilerse de I. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Türkiye Selçukluları sultanı olan I. Mesud (1116-1155) döneminde Kayseri ve Malatya tekrar Emir Gâzi Gümüştigin tarafından geri alınarak (1124) Malatya merkez yapıldı.

INA
80 ΛΑ
OYIOC

[TOY]ME
[Γ]ΑΛΟΥΜΕ
ΑΗΚΙΑΝΕ
[Τ]ΡΑΖΗ

yazılı unvânı: ME (G)ALY MELİKİ AME(T) GAZİ

Gümüştigin Ahmet Gâzi'nin bakır sikkesi üzerindeki Grekçe

2- Melik Emir Gâzi

Bu sıralarda Dânişmend Gümüştigin Ahmet Gâzi ölünce üç oğlundan Emir Melik Gâzi, Yağan'ı öldürerek diğer kardeşi Aynü'd-Devle'yi de uzaklaştırarak Malatya'da Dânişmendli tahtına çıktı. Dindar ve faziletli bir hükümdar olan Dânişmend Gâzi Anadolu'nun İslâmlaşmasında çok mühim rol oynadı. Onun bu cihad ruhunu İbnül Kemal İlyas bin Ahmed kendisine Kayseri'de sunduğu "Keşfü'l-Akabe" isimli eserinde şöyle anlatıyor, "**Dünyanın dört bir yanından âlimler o hazrete yöneldiler ve her biri ilim ve saadetlerini yaymaları miktarınca itibar gördüler. Bütün Rum, Şam ve Ermeni memleketleri Sâhib-i A'zam'ın yüzü suyu feyziyle süslendi.**"⁴⁶

Melik Gâzi, 52 sene süren saltanatı sırasında birçok fetih ve akınlarda bulundu. Sultan Mesud'un kardeşi, Ankara ve Kastamonu Melik'i Arab'a karşı Sultan Mesud'la birleşerek savaştı. M/1127 tarihinde savaşı kazanarak damadı Sultan Mesud üzerinde güçlü bir otorite kurmuş oldu. Hattâ başarıları halife El-Müsterşid tarafından takdir edilerek kendisine birçok hediyeler gönderildi. Bu hediyeler arasında Emir Gâzi'ye bağlılık işareti olarak boynuna takılmak üzere bir altın yaka, altın bir asâ, siyah bayrak ve onun huzurunda çalınacak (kös) davul vardı.⁴⁷ Ayrıca Melik unvânı da tasdik edilmişti.

Ancak bu hediyeleri getiren elçiler Malatya'ya ulaştıklarında Emir Melik Gâzi'nin ateşli ve ağır bir hastalıktan yatmakta olduğunu gördüler, birkaç gün sonra da Malatya'da

⁴⁶ İbnü'l Kemal, İlyas Bin Ali, *Kefü'l - Akabe*, Süleymaniye Kütüphânesi, No. 5426, s. 250

⁴⁷ *Abu'l Farac Tarihi*, TTK, Cilt II, s. 367, Ank. 1987, Çev: Ömer Rıza Doğrul.

öldü. (H/528-M/1134) Halifenin elçileri getirdikleri hediyeleri Sultan'ın oğlu ve halefi Emir Mehmed'e vererek döndüler.

Emir Melik Gâzi, sağlığında yaptırdığı Pazarören yakınındaki türbesine mumyalanarak taşınmıştır. Mumyalı cesedi son senelere kadar bozulmadan duruyor ve halk tarafından ziyaret ediliyordu.1981 senesinde cesedin bir bölümü dikkatsiz bir türbedar tarafından kaza ile yakılmıştır.

Aynı türbede bulunan ve halk tarafından "Kesikbaş" olarak anılan Baş'ın ise Dulkadiroğullarından Karaca Beğ'in oğlu Halil Beğ'e ait olduğu ve Memlûk Sultanı Berkuk'un emriyle kardeşi İbrahim tarafından Harput'ta H/788-M/1386 senesinde öldürülerek Melik Gâzi türbesine konulduğu iddia edilmektedir.⁴⁸

Bu dönemde Heratlı Hanefî fakihi, Abdülmecit İbn İsmail İbn Said Kayseri'ye gelip yerleşen ilim adamlarındandır. H/537-M/1142 tarihinde Kayseri'de ölmüştür.⁴⁹ Evliyâ Çelebi bu zâtın makâmının Câmî-i Kebîr'de bulunduğunu bildirmektedir.⁵⁰

3- Emir Muhammed (Mehmed) Gâzi 528-537/ 1134-1142

Çalabım bir şâr yaratmış iki cihân âresinde Bakıcak dîdâr görünür ol şârın kenâresinde

Hacı Bayram Veli

Babasının Malatya'da ölüp Pazarören'deki türbesine defnedilmesinden sonra tahta oturan Emir Muhammed Gâzi'nin ilk karşılaştığı tehlike, İmparator Yohannis'in kumandasındaki Bizans ordusunun saldırısı oldu. Ancak bu tehlikeyi Sultan Mesud ile birlikte püskürttüler. Bizans ordusunun işgâl ettiği yerleri de geri aldılar. Emir Muhammed Kayseri'yi merkez yaptı.⁵¹ Burayı câmiler, medreseler ve yeni binalarla donattı.

Gayet dindar olan Mehmed Gâzi, hükmettiği topraklarda şarap içmeyi yasakladı ve İslâm kurallarının geçerli olduğu bir yönetim kurdu. 1136 yılında Maraş ve çevresini, arkasından Malatya'ya hâkim olan kardeşi Aynüddeve'yi yenerek Elbistan dâhil bu bölgelerin sâhibi oldu. Daha sonra Ermenilerden Feke ve Keban'ı, 1140 yılında da Karadeniz sâhillerini Bizans hâkimiyetinden kurtardı.

Emir Mehmed Gâzi bu müthiş hareketli ve mücadeleli bir hayattan sonra 6 Ocak 1143 tarihinde Kayseri'de öldü. Türbesi ise Ulu Câmî'nin kible tarafında ve câmiye bitişiktir. Bu husus için Kayseri Mahkeme-i Şeriyesi sicillerinde kayıt vardır.⁵²

Emir Muhammed Gâzi'nin, üzerinde Grekçe "Bütün Rum ve Anadolu'nun Meliki Muhammed" ibaresi yazılı bronz paraları vardır. Bu sikkeler Grekçedir. Çünkü bu eski

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzuncürşü, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, II. Baskı, Ank.

⁴⁹ Cahen, s. 147

⁵⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 73

⁵¹ Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, s. 347, Ank. 1981 Abü'l Farac Tarihi, Cilt II s. 367

⁵² Kemalettin Karamete, *Erciyes Kayseri'si ve Tarihine Bakış*, s. 58, Kayseri, 1934

Bizans topraklarında halkın büyük kısmı Rum (Romalı) olarak yaşamakta ve her türlü siyâsî değişikliğe rağmen halklar arasında ve Bizansla ticaret devam etmektedir.

Halit Erkiletlioğlu Koll.

4- Emir Muhammed Gâzi'den Sonra

Emir Muhammed Gâzi'nin ölümünden sonra amcası Yağıbasan, Amasya ve Ankara'da hüküm sürüyordu. Yağıbasan'ın diğer yeğeni İmâdettin Nasreddin⁵³ **Zünnûn**'un payına da Sivas ve Kayseri düşmüştü. **Melik Zünnûn**, zâlim bir adamdı. Vaktini şarap içmekle geçiriyordu.⁵⁴

Bu sırada Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan, İzzeddin Saltuk'un güzelliği ile ün salmış kızlarından birisine talip oldu. Bu talep Saltuk tarafından kabul edildi ve 1164/65 (560) yılında kızını zengin bir çeyiz ile Kılıçarslan'a gönderdi. Ancak Selçuklu hükümdarı ile arası iyi olmayan Dânişmendoğlu Yağıbasan, gelin alayının önünü kesip, Saltuk'un kızını ele geçirdi ve onu Kayseri meliki yeğeni Zünnûn ile evlendirdi. Onun bu hareketi II. Kılıçarslan ile aralarında savaş çıkmasına sebep oldu⁵⁵. Savaştan sonra gelinin Kılıçarslan'a gönderilmeyip Zünnûn'un nikâhı altında kaldığı anlaşılıyor.

Bundan sonra kaçarak Suriye atabeyi **Nureddin**'e sığınan **Zünnûn**, Nureddin'in ordusu ile iki Selçuklu ordusunu Kayseri yakınlarında karşı karşıya getirdi ise de iki Türk ve İslâm ordusu savaşmadı. Bütün yaz mevsimi Kayseri'de yapılan müzakerelerle geçti. Kış mevsimi de çok erken ve şiddetli olarak başladığından Nureddin geri çekildi. M/1175 tarihinden İtibâren de Anadolu birliği tam olarak sağlandı. Dânişmendliler de oldukça zayıflamış vaziyette idiler.

Meydana gelen bütün bu sebepleri iyi değerlendiren Selçuklu II. Kılıçarslan Kayseri ve civarındaki bütün kaleleri alarak doğrudan Selçuklu idaresine kattı (M/1169-1176-H/564)⁵⁶. Sivas, Komana, Tokat, Niksar, 1175 yazında Selçuklu Devletine dâhil edildi. Bütün bölgelere Konya'dan valiler tayin edildi. Zâten M/1085 tarihinden İtibâren Anadolu'ya "**Turquie**" diyen Avrupalılar'ın bu kanaatleri bir defa daha tescil edilmiş

⁵³ Çay, s.46

⁵⁴ **Anonim Selçukname**, Feridun Nafiz Uzluk. Ank. 1952, s. 25 (Bu kaynağa göre, Kayseri'nin Selçuklular'a geçmesi H/560-M/1165 tarihindedir.)

⁵⁵ **İbnü'l Esir el-Kâmil**, Tornberg yayını, Kahire, 1301, XI, S:317

⁵⁶ Abu'l Farac Tarihi, s. 376-406 Süryani Mihael, S. 326/F. Chalandon s. 494

oluyordu.⁵⁷ Son Dânişmendli Meliki Zünnûn ile Sultan'ın kardeşi Şahin Şah, son çare olarak Bizans'a sığınmak zorunda kaldılar. Yağıbasanoğulları ise, Selçuklu hizmetine girerek birer uç beyi oldular.

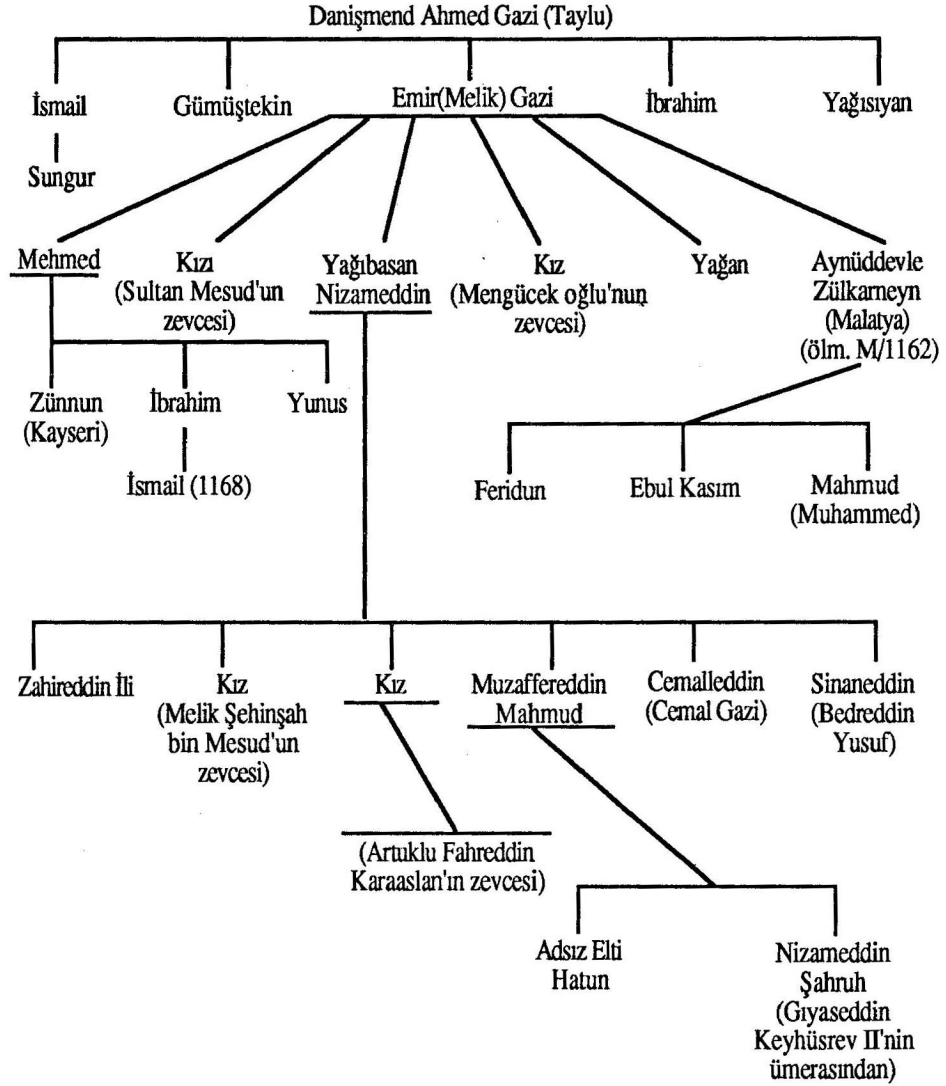

Dânişmendli Zünnun'un bakır sikkesi (H.E. kol.)

⁵⁷ Lebenau Histoire, du Bas Emhire, Paris 1833, XV. S. 185/Faruk Sümer, Belleten, Cilt: XXIV sayı:93-96 s. 574/Abu'l Farac tarihi, s. 410

c- DANİŞMENDLİLER'İN ŞECERESİ

D- DÂNİŞMENDLİ ESERLERİ

1. Melik Gâzi Türbesi (1140)

*Şâkirdleri taş yonarlar yonup üstâda sunarlar
Çalabın ismin anarlar ol taşın her pâresinde*

Kayseri Pınarbaşı yolunun 84. km'sinde tuğladan yapılmış çok güzel mimârîli bir yapıdır. Bu XII. yüzyıl Selçuklu türbesi, kare bir plân üzerine kurulmuştur. Altta cesed odası ve üstte de sanduka odası olmak üzere iki katlıdır. Alt kat taşla kaplanmış iç yüz ve tonozlar ise tuğla ile yıldız şeklinde örülmüştür. Sanduka odasında duvarlar düz olmakla beraber dış cephede tuğla ile geometrik şekiller meydana gelmiştir. Bu geometrik şekiller dört yüzde de değişik tarzdadır. Türbenin üst kısmı içten dört küçük kemerle çatılmış ve balıksırtı tarzında daireler şeklinde tuğla kaplamalıdır. Türbenin kapısına asma basamaklarla çıkılmaktadır. Sanduka odasından ceset odasına tahta merdivenle inilmektedir. Bu delik sonradan açılmıştır. Sanduka odasının doğu ve batı duvarlarında küçük birer hava penceresi vardır. Türbede bir kitâbe mevcut değildir. Dulkadiroğullarından Alâüddeve'nin H/906 (1501) tarihli vakfiyesinde belirtildiğine göre, Melik Gâzi Türbesi yanında Melik Gâzi'nin hatırasına tekke ve mescid yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Etrafı 1789’da bir taş duvarla çevrilen türbenin, çevresinde birçok mezarlar bulunuyormuş. Son restorasyon esnâsında bunlar kaldırılmış, sanduka odasında beş adet temsîlî lahit bulunmaktadır. Alt katta ise büyükçe bir tabut içinde Melik Gâzi’ye ait olduğu kuvvetle tahmin edilen mumya mevcuttur. 1915-16 yıllarında türbeyi ziyaret etmiş olan Halil Edhem Bey; “Bu sanduka gâyet muntazam sûrette geçme ağaçtan yapılmış olup, uzun zaman içinde cilâlı bir hâle gelmiştir. İçinde tahnit edilmiş ve balmumu gibi sarı renk almış bir ceset yatmaktadır ki, Melik Gâzi’nin cesedi imiş.” demektedir⁵⁸. Bizim 2018 yılında yaptığımız incelemede mumyanın dişlerinin dökük olduğunu ve sağ elinin ise bileğinden kopmuş ve kaybolmuş olduğunu gördük. Maalesef yakın zamanlarda, baş kısmı dikkatsiz bir ziyaretçi veya türbedar tarafından ateş düşürülerek yanmış ve zarar görmüştü.

Ayrıca yedi adet tabut ve küçük bir sanduka da kesik bir baş mumyası bulunmaktadır. Bu baş hakkında halk şöyle bir hikâye anlatmaktadır: “*Türbenin kuzeyinde bulunan kale Bizanslılardan fethedilirken kale içinde bulunan bir papazın Müslümanlığı seçerek Melik Gâzi’ye bilgiler sızdırdığı anlaşıldığından derhâl başı kesilmiş ve sonradan da bu kesik baş Melik Gâzi türbesine mumyalanarak konulmuş.*” Nitekim bu farklılığı teyit etmek üzere geçtiğimiz senelerde bu mumyalar üzerinde araştırmalar yaparken diğer mumyaların kafatası (endeksi) ölçüleri brakisefal (yuvarlak kafa) ölçülere uygun olduğu hâlde bu baş mumyasının dolikisefal (uzun kafalı) olduğunu tespit etmiştik.

Sandukalarda yazı yoktur. Duvarlar dâhilen defalarca boyanmıştır. Ayak ucuna rastlayan duvarda 1903-1904 yıllarında Sivas Valisi olan Reşit Akif Paşa’nın güzel yazıları yer almakta imiş⁵⁹.

Var mıdır bilmem cihanda böyle berk endâz-ı feyz

⁵⁸ Halil Edhem Bey, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, 1 Haziran 1331, sayı: 32 s. 453-454

⁵⁹ Edhem, A.G.E. s. 453

Gökten inmiş hâke konmuş bir melek, Gâzî gibi
Çâr etrâf-ı mezâr-ı pâkine baktıkça hep
Görünür çeşmânıma yer yer felek Gâzî gibi
Ben de rûmâlim der'inde Vâli-i Sivas iken
Ey Reşîd ol zât-ı pâkin mahrem-i râzî gibi (30/Haziran/1319)
(Cihanda böyle parıldayıcı ilim-irfan var mıdır?
Gökten inmiş, toprağa konmuş bir melek, Gâzi gibi
Temiz mezarının dörtbir yanına baktıkça hep
Gözlerime yer yer görünür felek, Gâzi gibi
Ben de Sivas Valisi iken kapına yüz sürdüm
Ey Reşîd, o temiz zâtın sırdaşı gibi)

Melik Gâzi Türbesinin İçi

Bugün duvarlarda bazı âyetler ve resimler mevcuttur.

Türbenin ne içindeki sandukalarda ne de kapısında Melik Gâzi'ye ait bir kitâbe yoktur. Batı tarafında sonradan başka bir binadan alınıp getirildiği anlaşılan kitâbe parçaları bulunmaktadır.

Birinci parça; “.....Fî eyyâm .....İzzeddünyâ Ved'din Keykâvus bin Keyhüsrev”

İkinci parça; “İntikâle Fî Şehri Cumâd/el-evvel senete sitte ve erbaîn ve Sittemiete (646)” sene tarihli bir mezar taşı parçasıdır.

Dördüncü parça; “Hâzihî (Böyledir) Kabr'ül merhûmeti Mısır Hatun/ilâ rahmetillâhi te'âlâ/ Binti Süleymân Beğ”

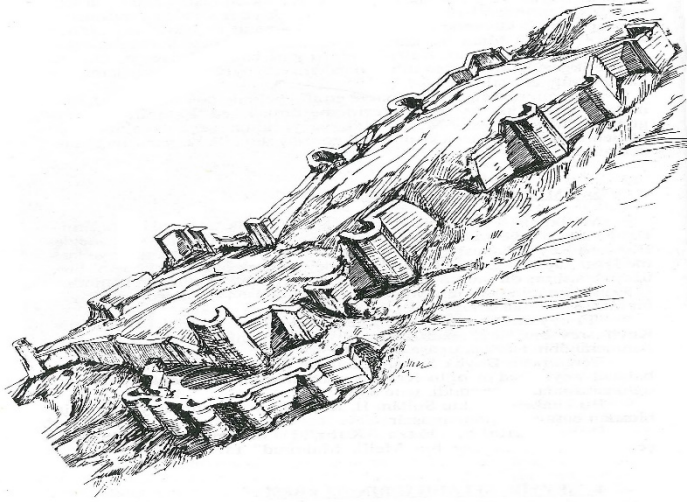
Bu mezar taşı parçasının tarih kısmı yok ise de Dulkadiroğlu Süleyman Beğ'in kızı Mısır Hatun'un⁶⁰ kabri olması muhtemeldir.

⁶⁰ Bilindiği gibi Süleyman Bey'in Annesinin adı da Mısır (Hatice) Hatun idi. Bu hatun, Kayseri Şehri'nin, kocası Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed'e verilmesi için Baybars'a elçi olarak gitmişti. Kudüs'te Harem-i Şerif'in kuzey duvarında kendi namına olarak H/836 da ta'mir ettirdiği “El, Gadiyye” Medresesinin kitâbesinde de ismi geçiyor. Bu bilgileri Van Berhem'den alarak açıklayan Halil Edhem kitâbenin çok bozuk olduğunu bildiriyor.(Toem, s. 456, c. 5)

2- Melik Gâzi (Kuş-Zamantı) Kalesi

Eski Zamantı (İlbaşı) nâhiyesine 26 km mesafede, Melik Gâzi türbesinden birkaç yüz metre daha yüksekte, sivri bir tepe üzerinde kurulmuş olan kale, tıpkı bir taç gibi görünür. Bütün çevre çam ağaçları ile bezenmiştir. Faruk Sümer, Ahmet Tevhid Bey ve Seyyah Mis Bell bu kalenin Zamantı Kalesi olduğunu iddia etmektedir.⁶¹ Halil Ethem ise, Zamantı Kalesi'nin ne Aziziye ve ne de Melik Gâzi olduğunu, daha aranması gerektiğini söylüyor.⁶²

Kanaatimizce Zamantı Kalesi eski ismi Zamantı nâhiyesi olan İlbaşı (Elbaşı)'na 15 km mesafede Zerezek Köyü ile Alayinli Köyü arasında halkın MIŞGIR (Mışgıran) dediği kale ile bu kaleden birisidir. Melik Gâzi kalesi, yapıldığı kalkerli kaya ile âdetâ bütünleşmiş bir görünüştedir. Dış kısımları kesme, kırmızı, beyaz taşlar ile işlenmiş, iç kısımları ise Selçuklu tekniğinde bol harç kumlu horasan dolgular hâlinindedir. Dışta kullanılan kesme taşlar üzerinde yer yer Selçuklu motifleri ihtivâ eden taşlara rastlanmaktadır. Kalenin burçlarına yakın kısımdan siyah taştan bir şerit dolaşmaktadır. Bedeninde ve köşelerinde irili ufaklı dokuz adet yuvarlık, üç adet beş satırlı ve bir adet dört köşeli olmak üzere toplam on üç adet kule vardır.

Bizans, Dânişmendli, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında kullanılan ve ta'mirler gören bu eski Türk kalesinde üç değişik yapıya rastlanmaktadır. Birincisi küçük ebatlı kesme taşlardan yapılan Bizans duvarıdır. Sonradan Dânişmendli veya Selçuklular zamanında bu surlar dışarıdan daha iri kesme taşlarla yeniden tahkim edilmiş, büyük taş ve ahşap direklerle takviye edilmiştir. Bu taşların üzerinde (χ IVI I^I # ΔΔ ◇ > /// 7 Δ) gibi yalnızca Selçuklu eserlerinde görülen taşçı işaretlerine çok miktarda rastlanmaktadır. Kalenin bazı yerlerinde çok sonradan alelacele yapıldığı anlaşılan duvar ve sur görülmektedir. Kuzeydeki büyük ve yuvarlak burç sonradan eklenmiştir. Savunma kolaylığı bakımından batı ve kuzeye daha sık ve iri kuleler yapılmıştır. Böylece az bir kuvvetle korunabilen ve Zamantı ile Elbistan yollarını kontrol altında tutan bu kale, çok müstahkem mevkiî özelliklerini yüzyıllarca korumuştur. Kalenin yapısı yine batı ve

⁶¹ Mis Bell, Seyahatname, *Emrad tu Emrad*, ing. 1911, s.345

⁶² TOEM s. 452, cilt.5

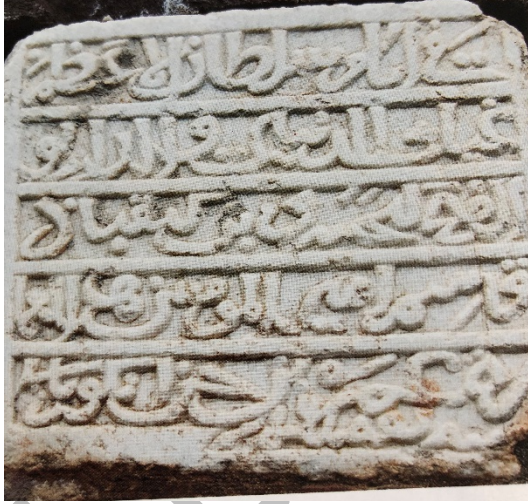

Kuzey’de olduğu ve Melik Gâzi Türbesi’nden itibâren devam eden yolun kalenin kapısına kadar çıktığı anlaşılmaktadır.

Kalenin oturduğu tepede ve etraf tepelerde çok miktarda kaya mezar, tümülüs ve höyüklerin bulunması ve kalenin hemen güneydoğusunda eski Maraş-Malatya yolunun geçiyor olması bu bölgenin asırlar boyunca yoğun yerleşim görmüş stratejik bir yer olduğunun delilleridir.

3- Emir Halil Türbesi

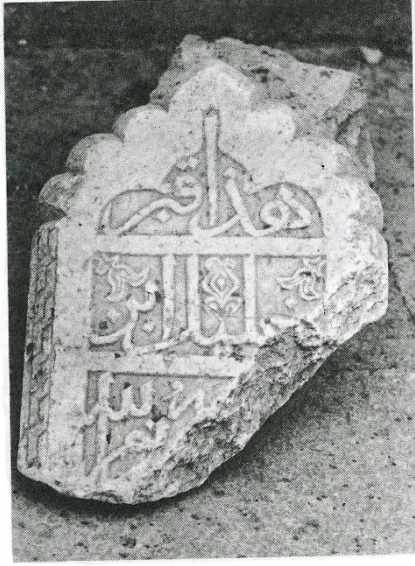
Melik Gâzi Türbesi’nin kuzeydoğusunda Dânişmendli eseri olmayan ve halk tarafından da Emir Halil Türbesi diye anılan bir türbe mevcuttur. Dulkadiroğlu Alâüddevle Bozkurd Bey’in babası Emir Halil Bey adına yaptırttığı bu türbeye kemerli bir kapıdan girilir. Tavanda kubbeye destek olacak şekilde birbiri üzerine atılmış direkler mevcuttur. Küçük kubbeli ve düzgün plânlıdır. Üzerinde kendine ait olmayan 1336-46 (H/634-644) yıllarına ait şöyle bir kitâbe bulunmaktadır.

“Fî eyyâm’ı Sultânü’l-a’zam/Gıyâsed-dünyâ ve’d-dîn Ebu/el-feth Keyhüsrev bin Keykubâd/Kâsım Emîrû’l mü’minîn hâza el-imârete Ömer bin Hasan Engürî fî sene tis’a, selâsîn ve sittemie

(Büyük Sultan, dinin ve dünyanın yardımcısı fethin babası, Keykubad oğlu Keyhüsrev zamanında Hasan’ın oğlu Ömer tarafından 639 senesinde imâr edildi.)

Bu kitâbe Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev zamanında yapılan bir binadan buraya naklolunmuştur. İkinci kitâbe: Hâza Kabr/ül Merhûm-eI-Mağfûr şehîd ...n/bin Melik Mahmûd⁶³

4-Seyyid Selâhaddin Türbesi:

Melik Gâzi'nin emiri veya amcası olduğu zannedilen Seyyid Selâhaddin'in türbesinde isim bulunan bir kitâbe mevcut değildir. Kapısının üzerinde türbeye sonradan konulduğu anlaşılan bir mezar kitâbesi parçasında ise:

“Tahrîren fî illa e/ ... işrîn/min Şehri rebîül-evvel sene .../ve hamsîn ve semânemie” okunmaktadır. (850 /1446 senesinin Rebiülevvel ayının yirmibeşinde yazıldı)

Bu türbenin dışında Selçuklu tarzındaki mermer sandukada kitâbe mevcuttur. “Hâza Kabrû'l Merhûm el-Mağfûrûş-Şehîdü-ş seyyid nevvarallâhü kabrehu .... Emir Abdâl ibni Seyyid Şeyh ibni Seyyid Muhammed Hâc/kebîr fî târîhi şehri şevvâli mu'azzam Seneti sittîn ve semânemiete (860 /1456)”

5-Câmi-i Kebîr (Ulu Câmi / Sultan Câmi î) 530 / 1135 Plân ve Mîmârî Özellikleri

⁶³ Kayseri'deki Güllük Câmi î ve Câmi-i Kebir kitâbelerinde de Muzafereddin Mahmud'un hükümet ettiğine dair hiçbir işaret bulunmamaktadır. Emir Halil Türbesinin kapı duvarında üçüncü bir kitâbe daha varsa da okunamamaktadır. (Halit Erkiletlioğlu, Kayseri Kitâbeleri S:64 Kayseri, 2001)

Dânişmenli Melik Muhammed'in Kayseri'yi devletin merkezi yapmasıyla şehirdeki eski yıkık binaların taş ve sütunlarından yararlanarak imâr ve inşâ edilen Câmî-i Kebîr (Ulu Câmî) ve medreseden oluşan külliye, bu dönemde yapılan Selçuklu mîmârîsinin en iyi biçimde uygulandığı eserlerdendir.

Kayseri'nin İslâmlaşmasında biz merkezli bir kardeşlik ve dayanışma ortamı oluşturan Ulu Câmî, bu görünüş ve hacmiyle Dânişmendli devletinin o günlerdeki mâlî kültürel ve mîmârî zenginliğini gösteriyordu. O aynı zamanda güç ve bağımsızlık göstergesiydi.

Bayram ve Cuma namazlarında bile şehirdeki Müslüman cemaatin tamamını alacak büyüklükte şehrin kalbinde inşâ edilmiş olan Ulu Câmî ve külliyesinin inşaatında emeği geçen gerek sultan ve gerekse sanatkârlar aslâ haram bir malzeme kullanmamışlardı.

Melik Muhammed Gâzi'nin bu mescidi yaptırırken tamâmen kendi öz bütçesini kullandığını ve o günden bugüne sekiz asırdan beri bu geleneğin devam ettirilerek câmî ta'mirat ve ihtiyaçları için herhangi bir yardım alınmama prensibine uyulduğu câmî imamlarınca özellikle belirtilmektedir. Meselâ; Câmînin halısı değışecekse hayır, hasenât sahipleri kendiliklerinden masrafa talip olup "hemen siz değıştirin parası benden" diyerek yani hiçbir sıkıntı çekilmeden Câmî-i Kebîr'in hizmetleri yürümektedir.

Ulu Câmî, İslâm câmî geleneğine göre yapılmış, çok ayaklı bir ibadethâne olup Anadolu'ya has câmî tipolojisinin ilk örneklerindedir. Beş sahınlı, Arap mîmârîsinin aksine genişliğinden çok uzunluğuna gelişmiş, mihrap önünde geniş bir kubbeli bir alandan oluşmaktadır. Orijinal giriş kapıları mihrabın karşısındaki kuzey duvarından değil (Kuzey kapısı sonradan açılmış), doğu ve batı duvarlarından açılarak bazilika etkisi yok edilmiştir.

Câmînin sütunlarının belki bir saray veya büyük bir yapıdan alındığı anlaşılmaktadır. 1650 m² bir alana sahip olan (33x50) bu muhteşem mâbet, şüphesiz inşâ edildiği devirde Kayseri'nin en geniş Câmî î idi. Daha sonra 1236 yılında ibadete açılan takriben 2500 metrekare alana sahip olan Hunat Câmî î Kayseri'nin en büyük Câmî î olmuştur. Ulu Câmî'nin plânı bütün İslâm dünyasında çok yaygın olan klâsik bir formda yapıldığı hâlde tavan, eşit meşafeli ve birbirine paralel diziler hâlinde tertiplenen kemer ayaklarına yaslanması gerekirken Ulu Câmî, aynı prensibin tatbik edildiği diğer câmîlerde görülen düzeni göstermemektedir. Dayanakların çeşitli dayanma noktaları arasındaki açıklık farkı, komşu iki dizinin paralel olmayışı, binanın deneyimli işçiler tarafından fakat imkânsızlıklar içinde yapıldığını göstermektedir. Birçok yenilenmeler geçiren câmînin eski bir Bizans kilisesinden bozma olduğu iddiaları varsa da tamâmen asılsızdır. Zirâ câmide kiliseye has özelliklerden hiçbiri bulunmamaktadır. Belki câmînin yapıldığı alanda küçük bir kilise vardı. Kaldı ki Süryani Mihael "Dânişmendli Melik Muhammed uzun zamandan beri harap olan Kayseri'yi imar etmeye başladı, (eski, harap) mabetlerden getirttiği mermer taşlar ile binalar inşâ etti. (Kendisi) dâimâ orada oturuyordu." cümlesi ile bu mâbedin câmî olarak yapıldığını apaçık ifade etmiştir.

Düzgün olmayan dikdörtgen şeklindeki câmî, genel olarak ayak ve sütunların belirlediği, kible duvarına paralel sekiz sahndan meydana gelmiştir. Biri Mihrâbın önünde,

diğeri de ortada olan iki kubbe ile örtülmekte olup, ortadaki kubbe, sonradan ilâve edildiği anlaşılan dört taş kolon üzerine oturtularak, muhtemelen Matbah Emîni Hacı Halil Efendi'in yaptırdığı geniş onarım sırasında yapılmış olmalıdır. Zirâ Selçuklu câmilerinin birçoğunda câmi ortasında böyle bir açıklığa rastlanmaktadır.

Yapının batı duvarının kuzeybatı köşesi pahlanmıştır. Minare kaidesinin çıkıntısından sonra tekrar güneye doğru biraz daha fazla girintili olarak güney yönde devam etmektedir. Minarenin kuzey tarafında üç pencere ve harime giriş kapısı, güneyinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı yönündeki kapı, doğu kapısı ile karşılıklıdır. Minare kaidesinin güneydoğu köşesine bitişik kapıdan sonra günümüzde kullanılan kapı bulunmaktadır. Sivri kemerli fazla derin olmayan bir niş içerisindedir. Kilit taşı dışa taşkın basık kemerinin üzerinde yatık dikdörtgen şeklinde bir pencere ve onun üstünde de dikdörtgen şeklinde bir kitâbe yer almaktadır. Taş söveli kapıdan harime merdivenle takriben üç metre inilmektedir. Câminin eski zemininin 1714 depreminde tavanının çökmesi ve dokuz yıl müddetle bu hâlde kalması ile bu enkaz, zemini iyice yükselmiştir. Câminin bu harap hâline son vererek 1723 yılında onarımını yaptırtan Matbah Emîni Hacı Halil Efendi'nin enkazı câmi tabanına yaydırması sebebiyle zemin yüksek olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1956 yılında Sn. Arif Molu başkanlığında Sn. Hacı Ali Çayırağası ve Sn. Hayrullah Zenger'in önyak olarak yaptırdıkları köklü restorasyon sırasında bu enkaz kaldırılarak câminin orijinal zeminine inilmiştir. Bu enkazın kaldırılmasıyla birlikte câmi içinden Raşit Efendi Kütüphanesine açılan kapı yukarıda kalarak kullanılamaz hâle geldiğinden tamamen kapatılmış ve kütüphaneye dışardan giriş sağlanmıştır. Daha sonra kütüphanenin bu kapısı da kapatılmış ve güney taraftan yeni bir kapı açılmıştır. 1956 yılına kadar 3-4 ahşap basamakla inilen câmiye günümüzde 13 taş basamakla inilmektedir.

İlk Dönem Dânişmendli ve Selçuklu Eserlerinin Taç Kapıları

Câmi ve Medrese gibi eserlerde taç kapılara Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirerek büyük özen gösterilmekteydi. Onlar geometrik düzenlemelerin itina ve âhenk içinde oyulduğu, yer yer bitki ve hayvan motiflerinin de işlendiği birer sanat harikasıydı.

Ancak Kayseri Ulu Câmi kapılarında bu taç kapı geleneğinin uygulanmadığını görmekteyiz. Dânişmendli yönetiminin en olgun dönemi olan Melik Muhammed'in Kayseri'yi merkez yapıp burayı saray, ibadethâne ve kamu binalarıyla donatması sırasında büyük özenle yapılan Ulu Câmi gibi bir devâsâ eserin Taç kapısının neden bu kadar sâde olduğu düşündürücüdür. Belki câminin içindeki ve özellikle mihrabdaki sadeliğin kapılarında da ön plâna çıkması arzu edilmekteydi.

Ya da tavanı ayakta tutan kolonların şehirdeki diğer eski tapınak veya saraylardan toplanarak kullanılması câmi inşaatının kısa zamanda bitirilmesi arzusunu akla getirmektedir.

Bir başka düşüncede o dönemde yeterli ve yetenekli taş ustası bulunamayışı olabilir. Veya o günlerden itîbâren büyük depremler geçirmiş olan Kayseri'de Ulu Câmi'nin de diğer bazı

yerleri gibi kapılarının da zarar görmüş, kısa zamanda yeniden ibadete açılmak maksadıyla daha basit bir onarıma tâbi kılındığı düşünülebilir.

Minare

Genel olarak Selçuklu câmilerinde minare olmamasına rağmen bazı istisnalar vardır. Nitekim Câmî-i Kebîr'in minaresi de, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1205 yılında câmiyi genişletirken sonradan ilâve edildiği tahmin edilmektedir. Kaidesi bazalt taştan ve gövdesi ise Melik Gâzi Türbesi'nde görüldüğü gibi pişmiş tuğladan derzli olarak yapılmıştır. Önce on yüzeyle olarak, sonra da daha daralarak şerefeye kadar yükselmektedir. Büyük Selçukluların Asya'daki tuğla mîmârîsi geleneğine uygun olarak yapılan minare, Kayseri'nin en eski ve en yüksek minaresidir. 47 metre yükseklikteki minarenin şerefesi altında çînî üzerine kûfi yazıyla yazılmış bir kuşak bulunmaktadır. Bu mozaik tekniğindeki, türkuaz (Fîrûze, Türk mâvisi) renkli çînî ve tuğladan oluşan kûfi yazılar tam olarak okunamamıştır. Her ne kadar 1927 yılı ve takip eden iki yılda Kayseri'ye gelerek eski eserler üzerinde önemli bir çalışma yapan Albert Gabriel minare kuşağındaki bu yazılar için, "okunamayacak kadar bozulmuş bu kitâbe bir Kur'ân ayetidir" derse de bu yazının aynalı/ müsennâ denilen hatla, geometrik ve simetrik olarak "Lâ ilâhe illallah" ( ) ibaresinin sanatkârane bir şekilde yazılışı olduğu belirtilmiştir. "Ayet el Kürsî" yorumunu yapanlar da vardır.

1723 yılında Saray mutfak sorumlusu Kayserili Hacı Halil Efendi tarafından onarılan minarenin yıkılan petek ve külâh kısmı da yeniden yapılmış. Depremde yıkılan şerife üstündeki petek bölümü ise daha sonra taştan yapıldığı için dokuya uyum göstermemektedir.

Minarenin kaidesi, alttan duvar seviyesinin üstüne çıkacak şekilde bir silmeyle sınırlandırılan kesme taşandır, Pabuç kısmı tuğla örgülüdür. Tuğladan kirpi şeklinde oluşturulan silme ile tuğladan örülen gövdeye geçilmektedir. Câmînin içinden üzeri açık doğrusal bir merdivenle taraçaya çıkılır. Buradan minarenin şerefesine kadar varan helezoni bir merdivenle çıkılır. Şerefeye doğru incelen gövde üzerinde mazgal pencereler vardır, Beş basamaklı bir silme ile şerefeye geçilmektedir. Şerife altında tuğladan balıksırtı dekorasyonlu süsleme bulunmaktadır. Kesme taştan, silindirik olarak yapılan petek kısmı tamir sırasında yenilenmiştir. Külâhı ise sac ile kaplanmıştır.

Minarenin güneyinde, çukurda kalan, ahşap kapı kanatlarına sahip olan kapı iç kısımda kapatılmıştır. Kapı basık kemerli, kesme taş söveler üzerinde düz tablalara sahip basit bir açıklık şeklindedir.

Câmînin doğu cephesinde, doğu duvarına güneydoğu köşeden 2.5-3 metre mesafede câmîye bitişik vaziyette Üçüncü Selim'in Reisülküttablarından Raşit Efendi'ye ait olan ve çok değerli yazma eserlere sahip olan Raşit Efendi Kütüphânesi vardır. Yukarıda belirtildiği gibi önceden 1796 yılında yaptırılan kütüphâne binasına câmî içinden geçiş varken, sonradan câmî tabanında yapılan hafriyatla orijinal câmî zeminine inilince bu kapı kullanılamaz hâle gelmiş ve kapatılarak câmî bahçesine bakan bir kapı açılmıştır. Başka bir

defa da Kütüphânenin câminin doğu kapısı tarafına sonradan açılan kapısı kapatılarak güneyden yeni kapı açılmıştır.

Cephenin kütüphâne dışında kalan bölümünün ortasına denk gelen kapının iki yanındaki duvar bölümlerinde üçer pencere bulunmaktadır. Duvar üst kısmında dışa taşarak bir korniş şeklinde biçimlendirilmiştir. Doğru kapısı harimin beşinci sahnına açılmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki kapıyı dört adet düz ve kaval silme çevrelemektedir. Kapı nişinin üstünde yatık dikdörtgen şeklinde bir pencere, basık kemer silmesinin üzerinde de küçük bir kitâbe yer almaktadır. Kapı ve giriş düzenlemesi batı kapısı ile benzerlik göstermektedir.

Kuzey cephe ortasında dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış kapı, kapının iki yanında ikişer pencere yer almaktadır. Kapı yanlarda kaval silmelerle çerçevesi, kaş kemerli bir niş içerisinde, kilit taşının ortasında bir rozet bulunan basık kemerli taş sövelidir. Basık kemerin üstünde dikdörtgen şeklinde biri daha büyük olmak üzere iki kitâbe bulunmaktadır. Kapı iç mekânda basık kemerli bir niş içerisindedir. Kapının kuzey doğusundaki pencerenin üstünde dikdörtgen şeklinde bir kitâbe bulunmaktadır.

Kuzey cephede duvar kuzeybatı köşede pahlanmıştır. Kible duvarına paralel sekiz sahndan meydana gelen câminin harim kısmında, Sahnları ayaklar, aralarında devşirme olanları da görülen sütunlar üzerine oturan kesme taşın çift merkezli sivri kemerler ayırmakta ve örtü sistemini desteklemektedir. Kesme taş örgülü ayaklar, taş veya mermer sütunlar harimde farklı şekillerde yer almaktadır. Sütun başlıkları farklılık göstermektedir. Ayrıca câminin doğu duvarında ve batı duvarının minareye kadar olan kısmında gömme ayaklar yer almaktadır. Bu sahnları orta aks üzerinde, Büyük Selçuklulardan başlayarak Türk câmi mîmârisinde uygulanan eyvan geleneğini yaşatan mihrap önü kubbesi, eyvan uygulaması görülen mekân ile kubbeli avluya tekabül eden mekânı belirleyen ayaklar üzerinde yükselen kemerler kesmektedir. Mihrap önü kubbesinin doğusunda kible duvarına dik uzanan üç kemerle iki sahn, batıda ise beş kemerle iki sahn, batıda ise beş kemerle dört sahn kesilmektedir.

Mihrabın bulunduğu güney duvarı iki yanında ikişer pencere yer almakta, pencerelerin altında duvar dışı doğru bir çıkıntı yapmaktadır. Bu cephede, mihrap önü kubbesinin önünde, duvara bitişik olarak, zemin seviyesinden aşağıya merdivenlerle inilen ve daha önceleri külliye'nin unsurlarından Melikgâzi Medresesi'nin içinde bulunan Melik Mehmet Gâzi'nin türbesi yer almaktadır.

Mihrap önü kubbesi ve orta mekânı örten kubbeli bölüm dışında câminin bütün sahnları ahşap tavanlıdır. Mihrap önü kubbesine dört yönde dikdörtgen şeklinde pencereler açılmıştır, iki kubbeye de geçiş pandantiflerle sağlanmış olup, kubbeler çift merkezli sivri kemer tarafında taşınmaktadır.

Mihrab

Kible duvarının ortasında yer alan mihrab, daha önce Osmanlı dönemi çinileriyle ve tabaklarıyla süslenmişken 1837 yılında yapılan onarım sırasında bu Kütahya çinileri müzeye kaldırılmış, Gülük (Kölük) Câmi î mihrabına benzetilerek beyaz mermerden, üstte dendanlarla taçlandırılan dikdörtgen şekilde yeniden yapılmıştır. Yani mihrab, Gülük Câmi î'nin çini mihrabının taşa işlenmiş bir kopyasıdır. Muhdes (sonradan yapılmış) olmasına rağmen yapının özgün mîmârîsiyle bağdaşan üzerindeki kitâbesi bulunmaktadır. Kitâbeye göre, 1837 yılında Kayseri Nâibi Nuri Efendi tarafından câmiye ilâve edildiği anlaşılmaktadır. Mihrab'ın yapılış tarihi şu mısra ile belirtilmiştir;

“Yaptı bu mihrâb'ı Nûrî Efendi bînazîr” (benzersiz)

Nuri Efendi aynı zamanda iyi bir hattat olup; Nûr sûresi, 35. âyetini (Nûrun alâ nûr yehdiyillâhü finûrihî men yeş'â) büyük levha hâlinde kendi el yazısı ile yazmıştır.

Ayrıca Nuri Efendi tarafından ortada bulunan küçük kapının sıva ve süslemesine ait eksiklikler de tamamlanmıştır.

Minber

Yaptıran kişi ve yapan ustanın bilinmediği minber, ahşaptan, çift kanatlı bir kapısı, korkuluk, yan aynalıklar ve köşk kısmıyla klâsik bir görünüştedir. XIII. yüzyıl özelliklerini taşımaktadır. Klâsik tipte olan minberin çift kanatlı kapısı 10 adet basamağı, korkuluk, yan

aynalıklar ve şerefesi mevcuttur. Korkuluk ve yan aynalıklarda son restorasyonla yenilenmiş ve tamamlanmış kısımlar vardır.

Uzunluk 342 cm, yükseklik (şerefe korkuluğu üzerine kadar) 356 cm, en 84 cm, kapı yüksekliği (tezyinatlı kapı eşiği dahil) 220 cm., kapı kanatları eni 29-30 cm., basamak yüksekliği (ortlama) 27 cm. olan minber için Halil Edhem, 1906 yılında “Câminin ağaç minberi çok süslüyse de, çirkin bir şekilde boyanmış ve bozulmuş olduğunu, minberin yan taraflarında kabartma olarak yazılmış bulunan Ayete'l Kürsî'nin bir bölümünün sonradan yerinden sökülerek duvara asıldığını gördük.” demektedir. Ancak sözü edilen minberin parçaları 1955 yılında Vakıf İdaresi tarafından toplanarak orijinal hâline getirilmiştir. Taklit künde-kârî tekniğinde yapılan kapı kanatları üzerinde ortada altı köşeli yıldızlardan gelişen geometrik örgüler birer daire içerisinde yer almaktadır. Geometrik parçaların üzerleri Rûmîlerle bezenmiştir. Minberin kapı kanatlarını kıvrık dallı bitkisel bezemenin yer aldığı bordür çevrelemektedir. Merdiven ve şerefe korkulukları altı köşeli yıldızların meydana getirdiği şebekeler hâlinindedir. Aynalıklarında sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik ağ içerisinde Rûmîler yer almaktadır. Üçgen şeklindeki aynalıkların etrafını bir yazı kuşağı çevrelemektedir. Üzerinde tarih kitâbesi olmayan minberdeki yazıların çoğu Kur'ân-ı Kerim'den alınmıştır. Kitâbeler kalın yuvarlak satıhtı, derin oyulmuş ve çiçekli kûfi ile yazılmış olup yazı araları dairesel kıvrımlar yapan rûmîlerle doldurulmuştur.

Minber kapısının solundaki üst sıradan başlayarak: “Bism'illâhi'r Rahmani'r Rahim/ ve gul el-hamduhu lillâhi'llezi lem yettehiz veleden velem yekûn lehu şerikun fi'l mülki ve lemyekun lehu veliyyun mine'z zulli ve kebbirhu tekbira” (İsra 111)

Minber minarenin mihraba bakan yüzünde: “Ve kefâ billâhi şehîden Muhammedun Resûlullâh” (Fetih/ 28-29)

Minberin sağ tarafında:” İnnemâ ya'muru mesâcid'allâhi men âmene billâhi ve'l yevme'l-âhiri ve ekâme's-salâte ve âte'z-zekâte ve lem yahşe illa'llâhe fe'asâ ulâike enyekunû mine'l-muhtedîn” (Tevbe 18)

En aşağıda celî hatla: “Allâhümme, salli alâ Muhammed'in ve alâ âl-i Muhammed” (salavât)

Orta sıradaki celî hattâ: “Allâhû lâilâhe illâ huve'l hayyu'l-kayyûm. Lâ te'huzuhû sinetün velâ nevm. Lehû” (devamı minberin solunda olarak) “ fi's semâvâti vemâ fi'l-ardı men ze'llezî yeşfeu” (minber minarenin altından dikine inen satırda ve küçük harflerle) “indehû illâ biiznihi. Ya'lemu mâ beyne eydihim vemâ halfehum velâ yuhîtüne bi'sey'in min ilmihî illâ bimâ şae vesia”

Minberin en altındaki sırada celî harflerle: “Mâ beyne eydiyhim vema halfehum velâ yuhîtüne bişey'in min ilmihî” (ayetin devamı yok) (Bakara 255) yazılıdır.

Şerefe altındaki dikdörtgen şeklindeki panolarda oniki kenarlı geometrik şekiller, iç içe geçmiş vaziyette düzenlenmiştir. Şerefenin dört ayak üzerindeki köşkü ve külâhı sâde bir şekilde süslemesizdir. Şerefe korkuluğunun altında birer yazı bordürü yer almaktadır. Minberin merdiven ve şerefe korkuluklarında kafes işçiliği görülmektedir.

Kitâbeleri

1. Kuzey Kapısı En Eski Kitâbe:

Câminin en eski kitâbesi; kuzey duvarında, kapının solunda, üstte yer almaktadır. Dikdörtgen şeklinde beyaz mermer üzerindeki kalın sülüs ile yazılı dört satırdır.

- ١) في أيام السلطان المعظم
- ٢) كيخسرو بن قبيلىج ارسلان عز نصره
- ٣) عمره مظفر الدين محمود بن
- ٤) ياغيسان في سنة اثنين وستماية

- 1- Fî eyyâm el sultân el muazzam
- 2- Keyhüsrev bin Kılıçarslan azze nasruhe
- 3- Ammera Muzaffer ed dîn Mahmûd bin
- 4- Yağıbasan fî sene isneteyn ve sittemaye (H/602)

(Azametli sultan, Kılıçarslan'ın oğlu, Keyhüsrev döneminde –ki onun galibiyeti tamam olsun- Yağıbasanoğlu Muzaffereddin Mahmud bu binayı imar etti. Sene altıyüz iki) (1205) yazılıdır.

I.Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci defa sultan olmasında önemli bir destek veren Muzaffereddin Mahmud, Yağıbasan'ın oğlu olup, amcası Melik Muhammed'in yaptırmış olduğu bu muhteşem eseri köklü bir şekilde tamir ettirmiş ve muhtemelen bir de minare eklemiştir. Câminin bu kuzey kapısının I. Keyhüsrev dönemindeki onarım sırasında açıldığı yorumu yapılmaktadır.

2. Kitâbe

Câminin kuzey kapısı üzerindeki biri büyük diğeri küçük olan üst üste iki kitâbe de “H/ 1135- M/ 1723 tarihlidir. Dört satırlık kuzey kitâbesi:

- ١) ايدوب بو جامعي تعمير اول خيرك سر افرازي
  - ٢) خليل افندي اول مطبخ اميني جود دمسازي
  - ٣) نيازى هاتف غيبي ديدى با الف تاريخي
  - ٤) اوله مقبول دركاه الهي سعي ممتازي
- سنة ١١٣٥

İdüp bu Câmi î ta'mîr ol hayrın ser-efrâzı
Halîl Efendi ol Matbah Emîni cûd-ı dem-sâzı
Niyâzî hâtif-i gaybî didi bâ elf târîhi
Ola makbûl-i dergâh-ı ilâhî sa'y-ı mümtâzı
Sene 1135

(Bu câmi, hayrı ile kendini yükselten, seçkin kişi, Matbah Emîni Halil Efendi tarafından ta'mir ettirildi. Niyâzî, gayb meleği Hâtif, 'elif' ile târihini söyledi. “Bu seçkin eser, Allah'ın katında kıymet bulsun. M/ 1723)

3. Kuzey Kitâbesi:

12 satır, 6 beyittir.

- ١) امين سور سلطان دخي مطبخ اميني كيم

- ۲) وجوه خیره بزل مال ایدي عالمده معتادي
 ۳) خليل جمله عالم او ذات پاك و مستثنا
 ۴) سزادر كلشن خيرك دنيلسه سرو ازادي
 ۵) خراب ايكن تزلزلدن بو معبدكاه عرش اسا
 ۶) بهين تعمير ايله قلدي مجدد كهنه بنياد
 ۷) يقلمشدي جدار وسقفي بالا طاق زيباسي
 ۸) ينه رسم قديم اوزره ظهوره كلدي انشادي
 ۹) بنور كعبه عليا بعز مسجد اقصى
 ۱۰) اكا كوسترميه مولى عذاب يوم معاد
 ۱۱) يازلسون بويله بر تاريخ موتا بيت معموره
 ۱۲) اولو جامع خليك كعبه اسا اولدى بنيادي
 سنة ۱۱۳۵

Emîn-i sûr-ı sultânî dahi Matbah emîni kim
 Vücûhu hayra bezl-i mâl idi âlemde mu'tâdı
 Halîl-i cümle-i âlem o zât-ı pâk-i müstesnâ
 Sezâdır gülşen-i hayrın denilse serv-i âzâdı
 Harâb iken tezelzülde bu ma'bedgâh-ı arş-âsâ
 Bihîn ta'mîr ile kıldı mücedded köhne bünyâdı
 Yıkılmıştı cidârı sakfı bâlâ tâk-ı zîbâsı
 Yine resm-i kadîm üzre zuhûra geldi inşâdı
 Benûr-u Ka'be-i ulyâ, be'izz-i Mescid-i Aksâ
 Ona göstermeye Mevlâ azâb-ı yevm-i mi'âdı
 Yazılsun böyle bir târîh-i mevtâ beyt-i ma'mûra
 Ulu Câmi Halîlin Ka'be-âsâ oldu bünyâdı
 Sene 1135

*(Sultanın Hem düğün dernek ve hem de mutfak emini idi
 Malını hayır işlerine harcamak gibi alışkanlığı var idi.
 O temiz ve seçkin kişi cümle âlemin dostudur.
 Gülbahçesi gibi hayırların uzayan selvisidir.
 Bu en yüksek mabed zelzeleden harab olmuş iken
 En iyi bir onarımla bu yıkık yapıyı yeniledi.
 Güzel kubbesinin üst yüzü yıkılmıştı.
 Yine eski yapısı üzerine inşa edildi.
 Yüce Kabe'nin nuru ve Mescidi Aksanın izzetine
 Yüce Mevla ona son gün azabı göstermesin
 Bu yapıya böyle yeni bir tarih yazılsın
 "Halil'in Ulu Câmi Kâbe gibi oldu."
 Sene M/ 1723*

4. Doğu Kapısı Deprem Kitâbesi

57

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.
 Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

تاريخ الزلزلة
١١٢٦ سنة

Tarih el zelzele
Sene 1126
(Deprem tarihi
M/1714 senesi)

5. Batı Kapısı

١) انما يعمر مساجد
٢) الله من امن بالله

1-Innemâ ya'mür mesâcid
2-Allâhi men âmene billâhi (Tevbe 18)
(1-Allah'ın mescidlerini ancak
2-Allah'a inananlar yapar)

6. Câmî Kubbesi İçindeki Batı Ta'mir Kitâbesi

١) بحر لطفی موج ایدوب تعمیرینه اولدی سبب
٢) جامع کبیر احیا ایندی صالح پاشا
١٢٣٠

1. Bahr-ı lûtfu mevc edüp ta'mîrine oldu sebab
2. Câmî-i Kebîr'i ihyâ etdi Sâlih Paşa
1230
(1. Lütuf denizini harekete geçirip tamirine sebep oldu
2. Câmî-i Kebîri Sâlih Paşa ihyâ etti) M/ 1815

7. Câmî Kubbesi İçindeki Doğu Tamir Kitâbesi

١) ایلدی اصحاب خیرات بذل همته اولو
٢) جامعک تعمیرینه مال ایلسون الله قبول
٣) فعل صالحله نجاتها سوزینی طوت تاریخک
٤) قل جماعتله نماز... قبول

- 1-Eyledi eshâb-ı hayrat bezl-i himmetle ulu
  - 2-Câmi'in ta'mîrine mâl eylesün Allah kabûl
  - 3-Fi'îl-i sâlihle Necâtîhâ sözün tut târihin
  - 4-Kıl cemâatle namâzın eyleye Allah kabûl
- (1272)

- (1-Hayır sahipleri Ulu Câmi'nin tamirine yardım ettiler
2-Hayırlarını Allah kabûl eylesin
3-Ey Necâtî temiz işlerinle tarihin sözünü tut
4-Cemaatle namazları kıl, Allah kabul etsin)
(1856)

Câmi-i Kebîr Çeşmesi I

- ۱) در زاده حضرت قطب الزمان
  - ۲) دور عدلنده بو شهره حاکم اولدی نك خو
  - ۳) اسم درویش مصطفی بر ذات علی منقبت
  - ۴) فیض یاب اولمش طریقی مولویده صوبصو
  - ۵) عرض ادینجه لسان احوالینی قیلدی هم
  - ۶) ایجدیلر عشق حسین ایله حسن عشقینه صو
  - ۷) ...
  - ۸) استرسن صو ایچ ات دعائی استرسن ال وضو
  - ۹) ...
  - ۱۰) بو سبیلی اییدی احیاء عشق مولانایه هو
- سنه ۱۱۹۸

- 1-Dıraz-zâde hazret-i kutbu'-zamân
  - 2-Devr-i adlinde bu şehre hâkim oldu nîk-hû
  - 3-İsmi Derviş Mustafâ bir zât-ı âlî-menkabet.
  - 4-Feyz-yâb olmuş tarîk-i Mevlevî'de sû-be-sû
  - 5- Arz edince lisân ahvâlini kıldı hem
  - 6- İçdiler aşk-ı Hüseyin ile Hasan aşkına su
  - 7-.....
  - 8-İstersen su iç el duâyı istersen al vüzû
  - 9-.....
  10. Bu sebîli etdi ihyâ aşk-ı Mevlânâ'ya hû
- Sene 1198

(Devrin merkezi Hz. Dıraz-zâde (*))
zamanında bu şehre iyi huy
Hakim oldu. İsmi Derviş Mustafa
olan fazilet ve kahramanlık

timsali, büyük zatın aynı
zamanda Mevlevî tarikatında
geniş ve etkin kişiliği vardı.
Halini arz edince gerçek
kişiliği ortaya çıktı.
Böylece Hasan ve Hüseyin
aşkına su içenler ister
su içsinler, ister abdest alsınlar
ama mutlaka dua etsinler
Bu sebili onardı Mevlâna aşkuna hû sene M/1784

Câmi-i Kebîr Çeşmesi II

اولو جامع جوارندا اولوب بوجشمه شیرین (۱)
خرابا یوز طوترکن قیلدیلر تعمیر ایدوب تزیین (۲)
سزناک صو التونیله نقش اولسه بو تاریخم (۳)
سبیلی ایلدی جنقللی زاده خیلجه ترصین (۴)
سنة ۱۲۸۵

1-Ulu câmi civârında olup bu çeşme-i şîrîn
2-Harâba yüz tutarken kıldılar ta'mîr edüp tezyîn
3-Sezânâk su altunıyla nakş olsa bu târîhim
Sebili eyledi Cıngıllı-zâde* haylice tersîm
Sene 1285

(1-Bir şirin çeşme Ulu Câmi'nin çevresinde olup,
2) Yıkılmaya başlarken tamir edip süslediler
3-bu tarih, altın suyu ile işlense yeridir.
4-Cıngıllı -zâde bu sebili güzelce tamir edip, süsledi
Sene 1868)

Câmi-i Kebîr Çeşmesi III

بسم الله الرحمن الرحيم (۱)
تاریخ تعمیر (۲)
فی ۱۵ رجب شریف سمة ۱۳۲۴ (۳)
1-Bismillâhirrahmanirrahim
2- (Tarih-i Ta'mir)
3-Fî 15 Receb-i Şerîf
Sene 1324

(1-Esirgeyen, bağışlayan Allah'ın adı ile
2-Onarım tarihi
3-1324 senesinin 1 Recebidir.
521 Ağustos 1906)

Malzeme ve Teknik

Câmi, ana hatlarıyla çok sâdedir. Sadece kapılarında ve orijinal taş mihrabında bazı süslemelerin dönemine ait olabileceği kabul edilmektedir. Tarihî süreç içerisinde birçok onarım geçiren eserde, günümüzde görülen birçok unsurların onarımlar sırasında yapıya ilâve edildiği anlaşılmaktadır.

Yapıda ahşap süsleme olarak görülen kuzey kapı kanatları Ankara Etnoğrafya Müzesine götürülmüştür. Bu kapı kanatlarının 1205 yılında Muzafferüddîn Mahmud tarafından yapılan tamir sırasında konulduğu kabul edilmektedir. Üzerindeki yazıda Muzafferüddîn adı geçmektedir. Bu kapı kanatları tamamen rölyefii sahte künde-kari tekniğinde yapılmıştır.

Câminin mevcut minberi taklid künde-kari tekniğinde yapılmıştır. Çini süsleme tuğla minarenin şerefe altında ve kible duvarında uygulanmıştır.

Yapının planında ve malzemesinde de farklı dönemlerde yapılan onarımlar neticesinde değişiklikler olmuştur. Câminin duvar örgüsünün kaba yonu taştan yapıldığı, kalın harç tabakalarının olduğu anlaşılmaktadır. Ancak yapılan onarımlar esnasında bunların yerini düzgün kesme taş kaplamalar almıştır. Câminin duvarları dışta iç kısma göre daha düzgün bir işçilik göstermektedir. Devşirme sütunlar, taş ve mermer gövdeli olarak değişmektedir. Sonradan yenilenen mihrabda ise beyaz mermer kullanılmıştır. Kubbelere dışında düz toprak damlı olan üst örtünün tüm cephesine çörtlenler yerleştirilmiştir.

Câmiye sonradan ilave edilen minarenin kaidesinde kesme taş, papuç ve gövde kısmında tuğla, petek de ise kesme taş kullanılmıştır.

İbadet yerinin uzunluğu 47, 45 metredir ve en az genişliği 27 metredir. İki kubbesi vardır biri mihrabın önünde diğeri câminin ortasındadır. Dikdörtgen şeklinde dört penceresi olan mihrap kubbesinin câmi ile beraber yapıldığı sanılıyor. Fakat orta kubbenin sonradan yapıldığı zannediliyor. Bu tip câmilerin ibadet yerleri üstü açık kare şeklinde bir boşlukla aydınlatılmıştır. Ahşap ayaklar ve sütunlar, ahşap kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Tavanı 20 cm aralıklarla dizilmiş 30-50 cm, çaplarında çam direklerden meydâna gelmiştir. Tavanın üzerine şimdi beton dökülmüştür. Nefis bir mihrabı vardır. Batı duvarına bir minare yerleştirilmiştir. Minarenin dört köşe bir kaidesi tuğladan, sekiz köşeli, prizma şeklinde bir bölümü ile yine tuğladan gövdesi vardır. Şerefenin altında çini üzerine nefis bir Küfi yazı ile yazılmış fakat henüz okunamamış bir âyet vardır. Minarenin câmiden çok sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Âbidenin kuzey cephesindeki kitâbesinde:

“Azametli Sultan Kılıçarslan oğlu Keyhüsrev’in zamanında -ki onun galibiyeti tamam olsun- Yağıbasan oğlu Muzafferüddin Mahmud bu binayı ta’mir etti 602 Hicri senesinde (M-1205)” denilerek tamir tarihi belirtilmiştir. Câmînin mihrabının da bu tamir sırasında Gülük Câmî î mihrabı örnek alınarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Muzafferüddin Mahmud, Kayseri’yi baş şehir yaparak imar eden Mehmed Melik Gâzi’nin yeğenidir.

Câmî, üçüncü Dânişmendli hükümdarı Melik Mehmed Gâzi (1134-1143) tarafından yaptırıldıktan sonra, I. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde 1205-1206 tarihinde Yağıbasanoğlu Muzafferüddin tarafından, 1717 tarihindeki depremde sonra H-1135/M-1722 tarihinde, yine 1814-1837-1870 yıllarında geniş kapsamlı onarımlardan geçmiştir. Son olarak 1995 yılında da câmî derneğinin organize ettiği köklü bir onarım yapılmıştır.

6- Gülük (Kölük) Câmî î ve Medresesi

Dânişmendli döneminin Kayseri’deki önemli eserlerinden birisi, kentin güneybatısında inşa edilen Gülük Mahallesi’nde bulunan Gülük Câmî î yapı topluluğudur. Câmînin kuzeydoğu köşesindeki taçkapısı üzerinde yer alan kitâbesine göre I. İzzeddin Keykâvus (1211- 1220) döneminde 607 H. /1211 M. yılında Mahmud bin Yağıbasan kızı Atsız Elti Hatun tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu kitâbe sadece onarımı ifade ettiğine göre Kayseri’nin Dânişmendlilerin başkenti olduğu 1135- 1142 tarihleri arasında inşa edilmiş olabileceğini düşünebiliriz.

Atsız Elti Hatun, Dânişmendliler’den Yağıbasan oğullarından Emir Muzafferüddin Mahmud’un kızıdır. Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan (1155-1192), 1169 yılında Kayseri ve Zamantı’da Zunnûn’un idaresindeki Dânişmendlileri ortadan kaldırdığı için yapının inşa edildiği yıllarda Dânişmendlilerin siyâsî gücü kalmamıştı. Ancak kitâbede Selçuklu sultanından söz edilmesi, hâlâ Dânişmendli ailesinden bazı kişilerin Selçukluların varlığı ve hâkimiyetini tanıyarak bir takım hayır işleri üstlendiklerini göstermektedir.

Câmînin onarım kitâbesindeki 1211 tarihi ve I. İzzeddin Keykâvus’un adının geçtiği bilgiler Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus’un Kayseri’de 21 Temmuz 1211 yılında tahta geçmesi ile aynı döneme rastlar⁶⁴. Bu dönemde gelişen siyâsî olaylara göre; I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Alaşehir’de Laskaris’le yaptığı savaşta şehit edilmesi üzerine oğlu I. İzzeddin Keykâvus oradan ayrılıp beş günden daha kısa bir sürede Kayseri’ye gelir ve burada hazır bulunan ülkenin emirleri ve ileri gelenleri matem elbisesi giyerek onu Gedük’te karşılarlar. İzzet ve ikramda bulunarak büyük bir törenle onu şehre getirirler. Saltanat tahtına oturarak üzerine dinarlar saçarlar⁶⁵

⁶⁴ Turan, 1984, s. 294

⁶⁵ İbn Bibi 1996, s. 134

Mihrabındaki Klâsik Selçuklu çinileri ile tanınan bu câmi ve câmiye batısından bitişik olan iki katlı medrese ile kuzeyinde bu binalardan ayrı olarak yapılmış hamamdan ibarettir. Birinci onarımdan sonra tekrar 735 H. /1334 M. tarihindeki depremde büyük hasar görmüş, ancak Alâemuddin oğlu Köllük Şemseddin tarafından onarıldığı için Köllük adıyla tanınmaktadır.

Bugünkü söylenişyle Gülük Câmî î'ne kuzeydoğu köşedeki taçkapıdan girilir. Bu köşe kapı süslemeleri ve büyüklüğü itibariyle ana girişi teşkil eder. Bu kapının üzerinde üç satırla yazılmış kitâbesi bulunmaktadır.

“Sevgili, adaletli, fetihler Sâhibi, inananların emiri, büyük sultan Keyhüsrev’in oğlu İzzeddin Keykâvus’un hâkimiyeti sırasında, Allah’ın zayıf kulu, iffetli kadın, Yağıbasan oğlu Mahmud’un kızı ATSIZ ELTİ HATUN tarafından ta’mir ettirildi. Sene altıyüz yedi (M-1210) denilmektedir⁶⁶.

Bitişigindeki medreseye ise, kuzey cephenin batısındaki kapıdan girilir. Gülük Câmî î doğu- batı yönünde dikdörtgen plânlı, çok destekli, mihraba paralel beş sahnılı, sivri tonoz örtülü, mihrap önü kubbeli ve avlusuz bir yapıdır. Medrese eyvansız, sade bir plâna sahip mütevazı bir binadır. Kubbe ile örtülü bu bölümün müderris odası olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Câminin kuzeyinde bulunan ve yapıdan ayrı olarak inşa edilmiş bulunan hamam ise Dânişmendliler zamanında inşa edilmiş, ancak depremle tahrip olduğu için Selçuklular zamanında 1210 yılında yine Dânişmendli ailesinden Adsız Elti Hatun tarafından tamir edilmiş olan Gülük Külliyesi’nin bir ünitesidir.

1335 yılında depremlerden harap olan yapıyı tamir ettiren Gülük Şemseddin’in, Câmisi’nin orjinal çini mihrabını ve hamamını ilâve etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Külliyenin ihtiyacı için büyük araziler de vakfetmiş olan Gülük Şemseddin’in klâsik Selçuklu tarzında yaptırmış olduğu bu hamam, Kayseri şeriye sicillerine göre 16. yüzyılda Kadı Mehmed tarafından yeniden tamir edilmiş olduğundan ve Câmî-i Kebîr yanına daha sonra yapılan Yeni Kadı Hamamı’ndan dolayı Eski Kadı Hamamı olarak da bilinmekteydi.

⁶⁶ Erkiiletlioğlu, a.g.e. s:38

Hamam yakın zamanlara kadar faal iken, son zamanlarda mülkiyetinin bir kısmının şahıslarda olması sebebi ile işletilemeyerek harâbe hâlini almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A-TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ

1- II. Kılıçarslan Döneminde Kayseri

İyi idareciliği, heybet ve adaleti ile tanınan II. Kılıçarslan, Anadolu birliğini sağlamak amacı ile zorlu mücadeleler yaptı. En büyük rakiplerinden olan Dânişmendli Yağıbasan'ın 4 Ağustos 1164'te ölmesi ile 1165 tarihinden itibaren Darende, Delük bölgesini ve 1169 tarihinde de Kayseri ve Zamantı bölgesini Zünnûn'dan aldı.

1171 de Malatya'yı kuşatarak 12 000 Hıristiyan köylüyü Kayseri'ye götürdü. Ayrıca Şahinşah ve Dânişmendli Zünnûn'un eyâletlerinden de kendi eyâletine Hıristiyan

iskânı yaptı. Sonra 12000 Hıristiyanı geri verdi.⁶⁷ Böylece hem iyi bir iskân siyaseti uygulamış ve hem de devrin bağımlı devletlerini ortadan kaldırarak merkezî otoriteyi kurmuş oldu.

Malazgirt zaferinden bir asır sonra 1176 yılında **Myriokephalon** (Kumdanlı) zaferi ile Bizans'ın Anadolu hayallerini sona erdiren, İslâm dünyasını Haçlılara karşı yeniden canlandıran bu büyük sultan, yaşlılığından kaynaklanan büyük bir siyâsî hataya düşerek memleketi 11 oğluna (veya 12 oğluna) paylaştırdı. (H/586-M/1190). Bu arada Kayseri de **Nureddin Sultanaşah**'ın hissesine düştü. Bir rivayete göre, Sivas-Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah, babası Kılıçarslan'ı tamamıyla tesiri altına aldıktan ve veziri İhtiyareddin Hasan'ı (Bu vezir Kılıçarslan'a Melikşah'a inanmamasını ve ondan sakınmasını telkin ediyordu) öldürdükten sonra, Kayseri'yi kardeşi Nüreddin Sultanaşah'dan almak üzere babasını da yanına alarak, Kayseri'yi kuşatmış ise de Kayseri'liler kapıyı açmadıklarından içeri girememiştir. Bu sırada babaları Kılıçarslan, bir yolunu bularak Kutbeddin Melikşah'tan kaçıp Kayseri Kalesi içinde bulunan Nureddin'e sığındı. Bunun üzerine Kutbeddin kuşatmadan vazgeçip Aksaray, Konya taraflarını zaptetmiştir. Sultan Kılıçarslan ise bu hâdiseden sonra artık oturacak yer bulamamış bir oğlundan diğerine giderek ömrünü tamamlamaya çalışmıştır. Sonunda Burgulu (Uluborlu) Meliki olan küçük oğlu Keyhüsrev babasına karşı iyi davranış gösterince ona sığınıp, birlikte Konya'yı Kutbeddin'den almışlar ve Kılıçarslan da orada ölmüştür. (M/1193)

İkinci rivayete göre de, Kılıçarslan ülkesini bölüştürdükten sonra pişman olup, bütün topraklarını büyük oğlu Kutbettin'in adına yeniden birleştirmeyi tasarlayınca, diğer oğulları babalarına karşı isyan etmişler bu sûretle babalarının onlar üzerindeki etkisi tamamıyla sona ermiştir.

Fakat yalnız Gıyâseddin Keyhüsrev'den iyi davranış gören Sultan, onunla beraber savaş hazırlıklarını tamamlamış, Kayseri'ye veya Aksaray'a yürümüşler ve kaleyi kuşatmışlardır. Ancak **II. Kılıçarslan** bu sırada hastalanarak "**Kasaba**" civarında ölmüştür.⁶⁸ Gıyâseddin ise babasının ölümü üzerine kuşatmayı bırakarak Konya'ya dönmüştür. Bundan sonra Aksaray ve Sivas Meliki Kutbeddin, bir gezinti sırasında Kayseri'ye uğramış gibi yapmış, kardeşi Melik Nüreddin'i öldürerek başını adamlarının önüne atmış ve kaleyi ele geçirmek istemiştir. Kayserililer bu oldubittiye şiddetle karşı çıkmışlar, fakat sonra bazı şartlarla durumu kabûl edip şehri teslim etmişlerdir. Şehrin ileri gelenlerinden ve Melik Nureddin Sultanaşah'ın emirlerinden **İhtiyâreddin Hasan** isimdeki nüfûz sâhibi, iyiliksever bir zatın yine Kutbeddin tarafından öldürülerek yola atılması ve köpeklerin etini yemeye başlamaları Kayseri halkının Kutbeddin'e karşı çıkmalarına sebep olmuş, bunun üzerine Kutbeddin de adı geçen emirin naaşını kendi yaptırdığı medresesinin içine gömdürmüştür (Hoca Hasan Medresesi) .

⁶⁷ Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi**, İst. 1982 s. 2013

⁶⁸ İbn. Haldun, **Cilt:5**, s. 168

Bu olayların, Kutbettin Melikşah'ın Kayseri'de kestirdiği bir gümüş sikkeden anlaşıldığına göre H/593 (M/1197) senesinde olduğu anlaşılmaktadır. Kutbeddin Melikşah, adı geçen sikkede “Ebul-Feth” unvânını kullanmıştır. Bu unvânın Kayseri'nin kendisi tarafından fethi ile alâkalı olduğu tahmin edilebilir.⁶⁹

Kutbeddin Melikşah'ın Kayseri H-593 tarihli gümüş sikkesi

Sikkenin bir yüzünde: “*Lâilâheillallah / Muhammed Resûl Allah/ El Nâsır Lidîn Allah/ Emir ül mü'minîn*” Ve etrafında: Kur'ân-ı Kerim'in IX. Sûresinin 33. âyeti yer almaktadır. Diğer yüzünde ise: “*Ersele bi-l Hak/ Ebu-l feth Melikşah/ bin Kılıçarslan*” Etrafında ise: “*Bismillah duribe hâzâ el-dirhem bi-Kayseriye sene selâse ve tis'in ve hamsemie*” yazılıdır.

II. Kılıçarslan'ın oğlu, Kayseri Melik'i Nureddin Sultaşah zamanında yaptırıldığı anlaşılan Hoca Hasan Medresesi'nin H/589 (M/1193) tarihli kitâbesinde “*Bu yapı Melik Nureddin Sultaşah'ın emriyle inşa edildi.*” denilmektedir.⁷⁰ Kitâbede ayrıca “Ebu Bekir oğlu Hasan” olarak zikredilen zatın Hoca Hasan olduğunu İbnü-l Esîr açıklamıştır.

Selçuk sülüsü ile beyaz kalker taşına yazılan 246x52 ebadındaki üç satırlık kitâbenin tamamında: “*Bismillâhirrahmanirrahim Tebâreke'llezi inşâe ceale leke hayren min zâlike*” (Hayırlı bir eser yaptırana ne mutlu) Furkan Sûresi 10. âyeti ile; “*Biemri'l-melik Nûr-ed din dünyâ ved dîn Sultan Şah Halleda'llâhü mülkehu Bina hâzihi'l medreseti el abdil muhtâc ilâ rahmetillâhi el Hesân bin Ebi Bekir vefakâhullahi lehû mâ kesebi zenbihî alâ min tasarrufi fihâ ve evkâfihâ bi gayri hak lânetu'llâhi ve melâiketi ve'n-nâsi ecmaîn. Ve men azlemu mimmen mene'a mesâcida'llahi en yüzkerâ fihâ semühü ve sea fi harâbihâ ülâike seneti tis'a semânin ve hamsemie*” yazılıdır. (Din ve dünyanın aydınlığı, mülkü, daim olsun Melik Nureddin Sultaşah'ın emri ile bu medrese Allah'ın rahmetine muhtaç kul Ebu Bekir oğlu Hasan tarafından yapıldı. 589 yılında suçunu bağışlatmak için Allah'a vakfetti. Haksız yere bu evkafa tasarruf edenlere Allah'ın melâikelerinin ve insanların hepsinin lâneti olsun Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasını engelleyip, o mescitleri yıkmaya çalışandan daha zalim kim olabilir⁷¹.)

Kitâbede Nureddin Sultan Şah, ne babası II. Kılıçarslan'ı ve ne de kardeşi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in adını zikretmemiştir. Çünkü babasının onbir kardeş arasında bölüştürdüğü Selçuklu ülkesinde kardeşler arasında kıyasıya saltanat mücadelesi devam etmekte ve Kılıçarslan da hâkimiyetini kaybetmiş bulunmaktadır.

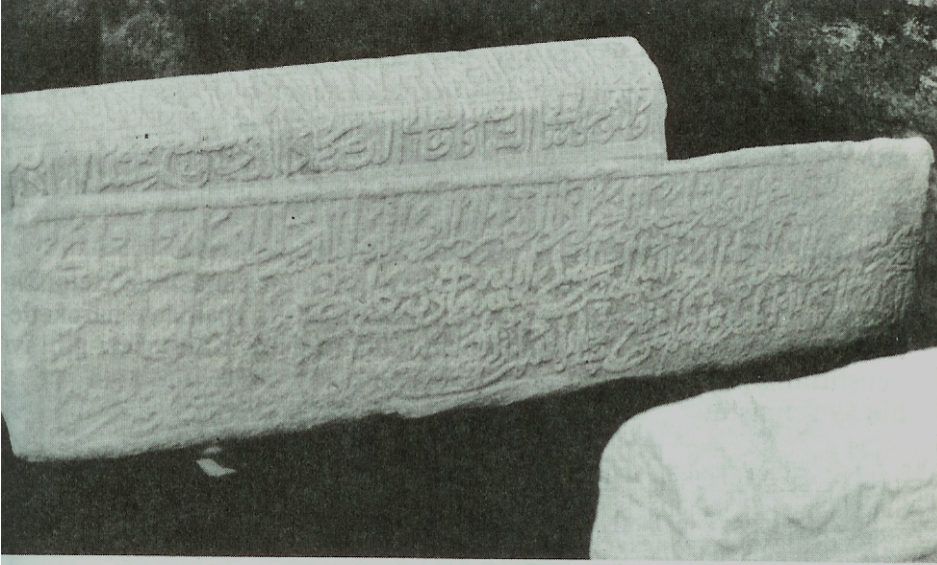
⁶⁹ İbrahim Artuk, *Orta ve Yeni Çağa Ait Sikke ve Nişanlar*, Ank 20/26 Ekim 1961, s. 243-245

⁷⁰ Gabriel, s. 104

⁷¹ Kayseri Müzesi İslâmî mezar taşları ve kitâbeleri deposunda 1481 numarada kayıtlı kitâbe (Bakara, 114)

Son onarımı 1908-9 yılında yaptırılarak dinî eğitim vermeye başlayan ve bugün yine harâbeye dönen Düvenönü, Hoca Hasan Mahallesi'ndeki medrese, kurtarılmayı beklemektedir.

Hoca Hasan Medresesi'nin kitabesi
(Anadolu'da ki bilinen en eski medresedir) H/589-M/1293

2- I. Keyhüsrev'in İlk Saltanatı 1192-1196

II. Kılıçarslan'ın M/1192 de ölümü üzerine küçük oğlu Burgulu (Uluborlu) Meliki Gıyâseddin Keyhüsrev Selçuklu Sultanı oldu. Keyhüsrev'in 1192-1196 tarihleri arasındaki dört yıl süren ilk saltanatı esnasında kardeşleri onu tanımamışlar fakat buna rağmen her biri ayrı ayrı sultan unvânını kullanmayarak hükümdarlık hukuk ananelerini korumuşlardır. 1196 yılında Rükneddin Süleymanşah, kendilerine menşur vererek yerlerinde bırakmak vaadi ile diğer kardeşlerini ikna etti. Ve ordusuyla Sivas, Kayseri ve Aksaray'ı alarak⁷² Konya'yı kuşattı. Dört ay süren kuşatma sonunda Gıyâseddin Keyhüsrev'in hayatına dokunmamak şartıyla Konya teslim oldu. (7-birinci teşrin 1196)⁷³

3- II. Süleyman Şah'ın Saltanatı 1196-1204

Sultan Süleymanşah, Babası II. Kılıçarslan'ın ülkeyi sağlığında onbir evladı arasında paylaşırması ile başlayan saltanat mücadelesinde babasının vâliatı tayin ettiği I. Gıyâseddin Keyhüsrev'i yendi. Malatya Meliki Kayser-Şah ve Ankara Meliki Muhyeddin Mesud müstesna olmak üzere bütün kardeşlerini ve ülkelerini idaresi altına aldı. Sivas,

⁷² Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Sadeleşiren Kemal Göde, Ank. 1982, s. 43

⁷³ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 246

Kayseri ve Aksaray yolu ile başşehir Konya'yı 1196 tarihinde ele geçirerek Türkiye Selçukluları devleti'nin yedinci hükümdarı oldu.

Babası II. Kılıçarslan'ın zamanındaki karışıklıktan istifade ederek genişleme hareketlerine giren ve Ereğli'yi geçerek Kayseri civarında Nureddin Sultanşah'a ait bir kaleyi alan hattâ bir rivayete göre de şehri kuşatan, Ermeni Kralı Leon'a karşı harekâta geçti. Bölgedeki başarılarından dolayı çok şımaran ve 1198 yılında "Büyük" sıfatı ile taç giyen, Toroslar'dan Ereğli'ye geçerek geri dönen Leon'a bir ders vererek onları 1199 yılında Toroslar'ın güneyine attı. Adana ve Kilikya'yı işgâl etti. Ermeni Kralı ise bağımlılığı kabul etti.

Sultan, Gürcü seferine giderken Konya-Malatya arasında 6 Temmuz 1204 (Zilkade-600) tarihinde⁷⁴ şiddetli bir bağırsak hastalığına tutularak bir hafta içinde öldü. Na'ası I. Mesud tarafından câmi ile birlikte yaptırılmış bulunan Konya'daki Kumbet-hâne'ye götürüldü.

Süleyman Şah, yedi sene üç ay süren saltanatı esnâsında Selçuklu Devleti'ni birliğe kavuşturmuş, kudretli, akıllı, mâhir ve hareketlerinde tedbirli ve plânlı bir sultan olarak tanınmıştır. Kardeşleri gibi iyi yetiştirilmiş yüksek tahsili ve şairliği ile tanınmıştır. Âlim ve filozofları himaye etmiştir.

Süleyman Şah'ın Kayseri H-599 tarihli gümüş sikkesi (H.E. kol.)

Süleyman Şah'ın Kayseri'deki Eserleri

a- II. Süleyman Şah'a, ait Mermer Kitâbe (Kayseri Müzesinde)⁷⁵ H-7 Recep 594 / M-15 Mayıs 1198

Süleyman Şah'ın, iktidarı döneminde Kayseri'de birçok imar hareketi gerçekleştirilmiştir. Sultan olmasından sonra yaptırılan ilk büyük eserlerden birine ait olduğu anlaşılan 112x64 cm. ebadındaki mermer kitâbe, Kayseri'deki "sultan" unvânını taşıyan ilk kitâbe olması bakımından da önem taşımaktadır.

Sökülme veya getirilme sırasında kırıldığı zannedilen kitâbenin bazı bölümleri eksik olmasına rağmen sultan unvânı ile Süleyman Şah'ın birleşik yazılmış ismi ve eserin yapılış tarihi açıkça okunmaktadır. Kitâbenin tercümesi: "*İslâm ve Müslümanların azizi, Rum, Şam*

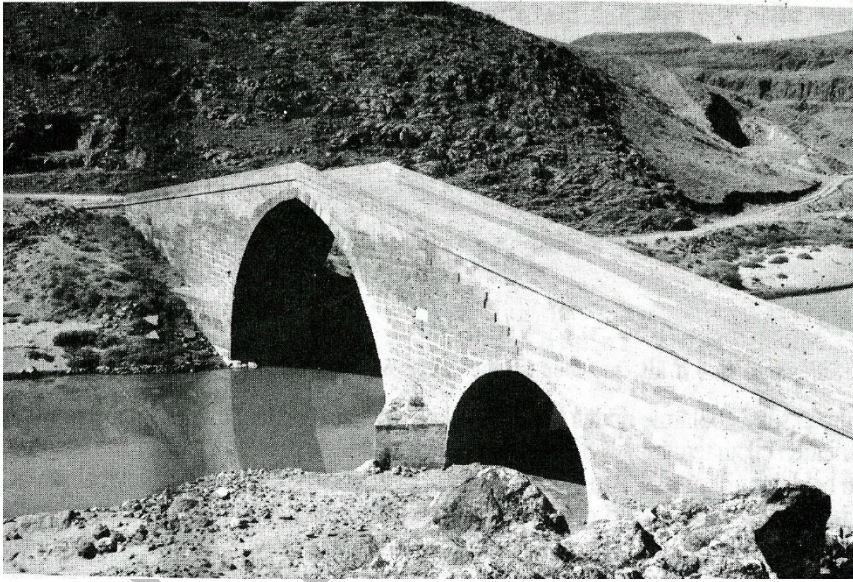
⁷⁴ Halil Edhem'e göre, Konya'da H/601-M/1205 yılı Haziran'ın 25. günü ölmüştür.

⁷⁵ Naci Kum, *Kayseri Kitâbeleri*, TTK. No. 564 (Yayınlanmamış)

ve Ermen beldelerinin sultanı, Alp Kutluğ..arslan, fatih, Kılıç Arslan oğlu Süleymanşah geleceği aydınlık olsun, halkı çok olsun, ömrü uzasın, (Zamanında) Allah'ın rahmetine muhtaç Erbilli... Allah korusun, hayrını kabul etsin, beşyüz doksan dört senesinin mübarek Recep ayının yedinci Cuma gününde. Peygamber-Allah'ın rahmeti ve selamı üzerine olsun-buyurdu: Allah bize yetişir, O ne güzel vekildir. Ne güzel Mevla ne güzel yardımcıdır. Allahım ümmet-i Muhammedi bağışla".⁷⁶

b- Tekgöz Köprüsü H- 599 / M- 1203

Süleyman Şah zamanında Kayseri'nin 30km kuzey batısında eski Ankara yolu üzerinde Tekgöz Köprüsü yaptırılmıştır. Kızılırmak üzerinde bulunan köprü, kesme taştan 27 m. çapında ve 18 m. yüksekliğinde büyük kemer ile 11.5 m. çapında ve 7.5 m. yüksekliğinde daha küçük bir kemerden meydana gelmiştir. Bu sebeple halk, bir gözü kör anlamında Tekgöz (Yalnızgöz) ismini vermiştir.⁷⁷

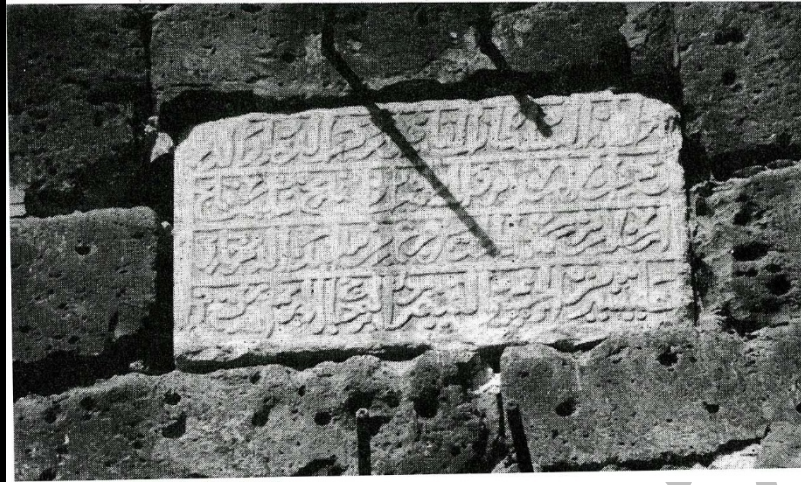
Köprü'nün yüzündeki kalın bir sülüs yazı ile yazılmış kitâbesinin Türkçesinde: “*Bu köprüyü fetihler sâhibi, İslâm ve Müslümanları şereflendiren, din ve dünyanın dayanağı düşmanlarını kahreden, Kılıçarslan oğlu Süleyman zamanında Emir-ül Mü'minîne yardım eden, Kayseri'li Hüseyin oğlu Allah'ın rahmetine muhtaç Bedreddin Hacı Alişîr H/599-(M/1203) yılında (inşa etti)*” denilmektedir. Kayseri'li Hüseyin oğlu Alişîr, Rükneddin Süleyman Şah'ın emirlerinden biri olmalıdır.⁷⁸

⁷⁶ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitâbe ve Mezar taşları*, Tarih dergisi, sayı: xxxiv, İstanbul, 1984 s. 502

⁷⁷ Gabriel, s. 104

⁷⁸ Edhem, s. 38

Köprüye yakın bir yerde, bir tepenin üzerinde, ırmağa tamamen nâzır bir mahalde Selçuklulardan kalma bir câmi ile medrese olduğu söylenmektedir.⁷⁹

Bizim araştırmamıza göre de köprünün kuzey batısında halkın “Ağkale (Akkale)” dediği büyük bir kale harâbesi mevcuttur. Kalenin yakın etrafında ise, eski Roma mezarları, kayalara oyulmuş kiliseler vardı. Bu bölgenin, önemli bir geçit ve kesif bir yerleşme yeri olduğu anlaşılmaktadır.

4- III. Kılıçarslan

II. Süleyman Şah'dan sonra oğlu, III. Kılıçarslan ismi ile ortaya çıkarılmıştır. Ancak, bu, Temmuz 1204'ten 1205 Şubatına kadar 8 ay saltanattan sonra amcası I. Gıyâseddin lehine tahttan indirildi.

5- I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in 2. Saltanatı H/601-607 (M/1204-1210)

Devletin kritik bir durumda olması I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e bağlı beylerden bir kısmını harekete geçirdi. Özellikle Yağbasanoğulları bunlardan idi. Mübârizüddün Ertokuş'la beraber çevre vilâyetlerde tekrar eski Sultan'ın tahta çıkması fikrini yaydılar. Onlardan bu konuda güvenceler aldılar. Bu gizli tertipten sonra evvelce Keyhüsrev'in hâcibi⁸⁰ olan Hâcib Zekeriya'yı bu Ahid-nâme ve mektupla birlikte keşiş kıyafetinde Bizansa gönderdiler. Hâcib Zekeriya Anadolu'da konuşulan beş dili de⁸¹ çok iyi biliyordu. Bu meziyetleri ile görevini çok başarılı şekilde yaparak, Gıyâseddin'e haberleri ve mektupları verdi.

Gıyâseddin kayınpederi Mavrozemes'den de destek vaadi alarak oğulları ve maiyeti ile yola çıktı. Theodore Laskaris'in (1204-1222) ülkesi olan İznik'ten geçtikten sonra

⁷⁹ Karamete, s. 94

⁸⁰ Hâcib; Vezirlere verilen yüksek dereceli ünvan

⁸¹ O devirde Anadolu'da Türkçe, Rumca, Ermenice, Farsça ve Süryanice konuşuluyordu.

Uluborlu (Burgulu)'ya vardı. Burada ordusunu hazırlayan Gıyâseddin Keyhüsrev, H/601 Cemâziyelevvel (1205 Ocak veya Şubat) tarihinde Konya üzerine yürüdü, bir ay sonra yeğenine şefkat göstermek şartı ile Konyalılar şehri teslim ettiler. 9 senelik bir ayrılıktan sonra H/601 recebinde (M/1205) tahtına kavuştu. Bu tarihte Konya ve Kayseri'de basılmış sikkeler vardır.

Keyhüsrev, büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Keykubad'ı da Dânişmend ilini idare etmek üzere Tokat'a melik olarak gönderdi. Selçuklulardaki hânedân değişikliği dolayısıyla sultanın meşguliyetinden faydalanan Ermeni Kralı Leon II. birkaç kere Selçuklu sınırlarına tecavüz etmişti. Hattâ bu sırada Elbistan'ı da kuşattığı rivayet edilir.

Ermenilerin bu saldırıları, Halep-Kayseri arasındaki büyük kervan yolunun güvenliğini tehlikeye uğrattı. Bunun üzerine Keyhüsrev H/605-M/1209 ordularını Maraş'da toplayarak Klıkya Ermeni Krallığı'na yürüdü. Birtakım kaleler zaptedildi. Leon II'nin oğlu, esir edildi.

Sonra Halep Hükümdarı Melik-el-Zâhir'in⁸² aracılığı ile barış yapıldı. Ermeniler tekrar bağımlı duruma girdi. Böylece güney ve doğu sınırları güvenceye alınmış oldu.⁸³

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Karadeniz'de, Akdeniz'de ve Ermeniler'e karşı kazandığı zaferler, İznik İmparatoru Laskaris ile arasını açtı. Keyhüsrev İstanbul'da iken, O'nu misafir eden ve Latinlerin işgâli dolayısıyla da İstanbul'dan kaçan İmparator III. Alexis de bu sırada Antalya'da bulunan Sultan'a iltica ediyordu. Gıyâseddin hem Alexis'e vicdanî borcunu ödemek ve hem de Konya'ya dönerken İznik'te kendisinde gösterilen zorlukların acısını hatırlayarak Laskaris'in yıllık haracı da göndermemesini harp sebebi sayarak İznik Rum Devleti ile hesaplaşmaya karar verdi.

Bu savaşa 1000 askeri ile Kayseri Su-Başısı Yakup Kara-Kulak ile Akça-ab ve Bay-Bars isimli kumandanlar da katılmıştır.⁸⁴

Selçuklu ve Bizans Kuvvetleri Denizli-Ladik arasında veya Alaşehir hududunda bir yerde karşılaştılar. Rumlar büyük kayba uğradılar. Fakat bir dikkatsizlik neticesinde Sultan bir Frenk askeri tarafından şehit edilince⁸⁵ kaçmakta olan Bizans askerleri toplandılar ve taaruza geçtiler. Bu sefer Türk ordusunda panik başladı, esir ve ölü olarak çok kayıp verdiler.⁸⁶

Sonradan İzzeddin Keykâvus, Aya-Aba idaresinde bir heyet göndererek babasının na'asını Konya'ya getirtti. Alâeddin Câmî î bitişiğindeki Kümbethâne denilen sultanlara mahsus mezara defnedildi. (14-Muharrem-608 / 29-Haziran-1211)

25 Ekim ve 6 Aralık 1987 tarihlerinde Konya Kümbethâne'de yaptığımız araştırma ve incelemede 25 adet iskelet bulunduğunu, bunlardan dört tanesinin kafatasında kesici aletlerle açılmış delik, kesik ve kırıklar olduğunu tespit ettik.

⁸² Malik el-Zahir; Selâhaddin Eyyübi'nin oğlu

⁸³ Osman Turan, *İslâm Ans.*, Keyhüsrev I. C. 6 s. 617 İst. 1977

⁸⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 289, İst. 1971

⁸⁵ Sultanın şehit olma tarihi Halil Edhem'e göre (Kayseri Şehri, s. 55) H/607(M/1210-1211) olmalıdır.

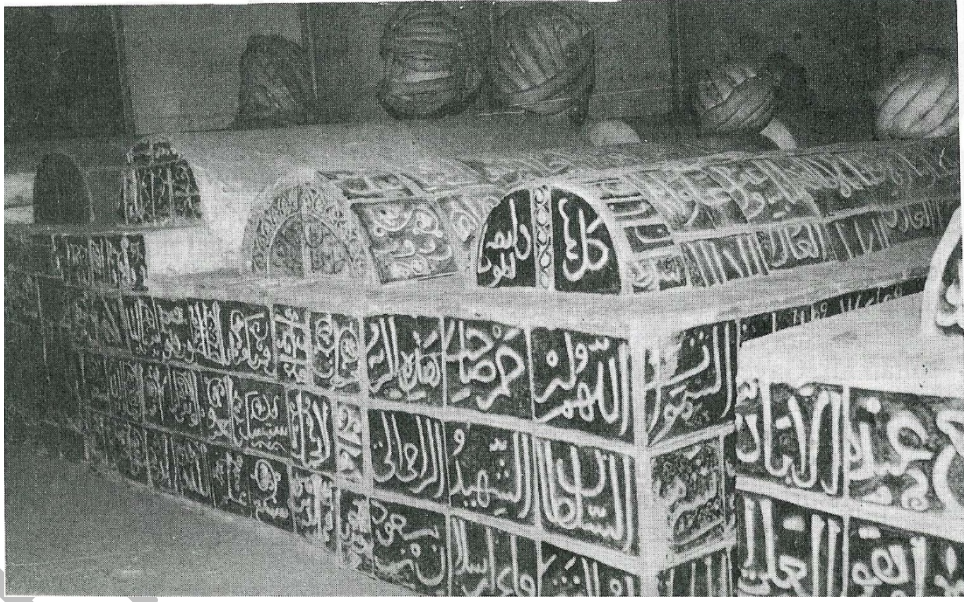
⁸⁶ Turan, s. 290

Her dört kafatasında da doğrudan öldürücü darbe vurma gayesini taşıyan tecavüz izleri açıkça görülmektedir. Birisinin 40-45 yaşlarında ikisinin 40 yaşının altında, sonuncusunun da yaşının tespit edilemediği bu kafataslarından birisi muhakkak ki şehit sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'e aittir.

Sultan Gıyâseddin, öbür kardeşleri gibi iyi yetiştirilmiş bir sultandı. Yüksek kültürü ve şairliği vardı. Adaletli idi. Şerîata hürmette kusur etmezdi. Âlimleri ve kadıları himaye ederdi.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kayseri Darph Sikkesi

Kümbethânenin üst katında sekiz sultana ait çînî sandukalar bulunmaktadır.

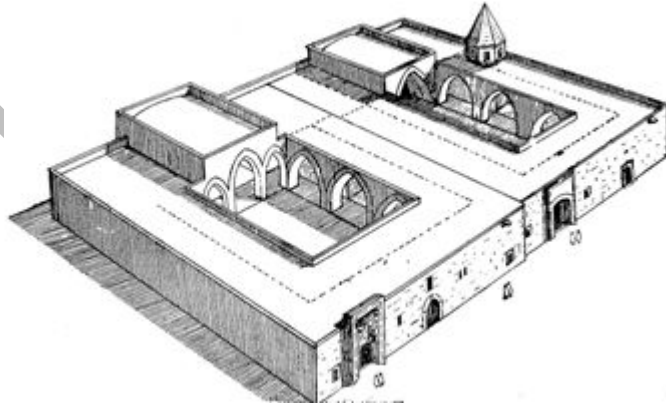

Keskin bir kılıçla meydana getirilen darbe izlerinin ve deliğın açıkça görüldüğü bir kafatası (Muhtemelen Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in kafatası.)

Sultan Gıyâseddin zamanında yaptırılan eserlerden: Gıyâsiye- Şifâhiye Medresesi (H/602-M-1205) tarihinde kız kardeşi ve Kılıçarslan'ın kızı Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırılmıştır. Bu çifte bina, 60 metre uzunluğunda ve 40 genişliğinde tek katlı ve içerden birbirine geçişi bulunan fakat her iki bölümün de güneye açılan birer tac kapısı bulunan devâsâ bir eserdir. Asıl medrese daha küçük, hastahâne kısmı ise 32X40 ebadındadır. Medresede iki büyük oda ve bir eyvan, sağ yanda ayrıca iki oda ile bir küçük eyvanla önde üç, sol yanda da dört oda ve bir eyvan daha bulunmaktadır. Sağ köşeye yakın yerde Melike Gevher Nesibe'nin türbesi mevcuttur.

Hastahâne bölümüne dar bir koridorla geçilmekte, hastahâne bölümü de üç büyük salon, bir büyük ve iki küçük eyvan ile onüç hücre bulunmaktadır.

Şifâhâne'nin Süheyl Ünver Tarafından Yapılan Bir Çizimi

İkinci eser olan Câmî-i Kebîr (Sultan Câmî î) de H/602-M/1206 yılında Yağıbasan Muzaffereddin Mahmud tarafından onarılmıştır.

a- Şeyh Nasirü'd-din Mahmud (AHİ EVRAN) 1171-1 Nisan 1261

Ahi Evran H/566-M/1171 tarihinde Azerbaycan'ın Hoy Şehri'nde doğmuş, Horasan ve Maverâünnahir bilginlerinden ve özellikle de Fahreddin er-Râzî'den ders almış, 601/1204 yılında Bağdad'a gitmiş, orada Nâsır li-Dînullâh'ın kurduğu Fütüvvet Teşkilâtı'na girmiş, ileri gelenlerle tanışmış ve onlardan yararlanmıştı. Evhadüddîn-i Kirmânî ile tanışması ve ona bağlanması da bu döneme rastlamaktadır.

Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, bazı bilginleri Anadolu'ya davetine icabet eden Ahi Evran, Anadolu'ya geldikten kısa bir müddet sonra 1205 yılında Kayseri'ye yerleşti ve burada bir debbağ (deri işleme) atölyesi kurdu. Zamanla bu debbağ atölyesinin büyümesi, işçi ve ustalarının çoğalması sonucu buranın Debbağlar Mahallesi adıyla bir mahalle oluşacak kadar geliştiği anlaşılmaktadır⁸⁷.

Debbağlık yaparak geçimini temin eden Ahi Evran, bilhassa sanat sâhibi kimseler arasında çok sevildi. Bugünkü mânâda esnaf teşkilâtı diyebileceğimiz Ahilik müessesesini kurarak birçok şehir ve kasabada teşkilâtlanmasını sağladı. Ahilik mensuplarının toplanıp sohbet edebilecekleri, birbirlerinin ilimlerinden faydalanacakları, gelen misafirleri ağırlayabilecekleri dergâhlar kuruldu. Bu konuda devletin himaye ve desteği ile sanatkârların sanatlarını icrâ etmeleri için Kayseri'de bir sanayi sitesi inşâ edilmişti. Ahi Evran, bütün sanatkârların lideri olarak bu sanayi sitesinde hizmet vermekteydi. Bu yüzden tarih boyunca debbağların pîri ve 32 çeşit esnaf ve sanatkâr zümresinin lideri olarak kabul edilmiştir. Bu sanayi sitesinde Debbağlar Çarşısı'nın orta yerinde bulunan câmî ve zâviyesinde kurduğu teşkilâtın mensuplarının dinî, fikrî ve askerî terbiyeleriyle de uğraşıyordu.

I. İzzeddin Keykâvus döneminde (1210-1219) Kayseri'deki yöneticilerle Türkmen ve Ahiler arasında mahiyetini bilmediğimiz bir sürtüşme mevcuttu. I. Alâeddin Keykubad, tahta geçtikten bir süre sonra Kayseri'ye gelerek, Türkmen ve Ahiler lehine köklü bir tasfiyeye girişmesi ve Ahi teşkilâtını himayesi altına almasıyla Ahi Evran'ın ünü de teşkilâtıyla birlikte bütün Anadolu'ya yayıldı.

Çünkü Kayseri o dönemde, Dânişmendoğullarının merkezi iken 1160 tarihinde II. Kılıçaslan tarafından Selçuklu devletine katılmış, önemli bir ticârî ve kültürel merkezdi. Nitekim Dânişmendoğulları'nın Kayseri Muhafızı İbnü'l-Kemâl İlyâs bin Ahmed, "Keşfü'l-akabe" isimli hikmet ve heyet konulu eserini burada yazarak Gümüştigin Ahmed Gâzi'ye sunmuştur. Yine dönemin ünlü tıp, astronomi ve dil bilginlerinden Tiflisli Hubeş

⁸⁷ Halk arasında bugün hala "Tabaklarönü" olarak anılan, surların hemen dışında Han Câmî î ile Döner Kümbet arasında, bir çarşı

bin İbrahim de bazı eserlerini Kayseri’de yazarak II. Kılıçarslan’a sunmuş idi. Anadolu’da ilk ilmî eserlerin bu şehirde yazıldığı anlaşılmaktadır⁸⁸.

Teorisini, Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî’nin geliştirdiği ve Ahi Evran’ın kurduğu Ahi teşkilâtı, gençleri kötü akımlardan koruyarak, ülkenin sanat erbâbını manevî ve ahlâkî yönden yüceltmek ideali ile ön plâna çıkmıştır. Şehir ve yerleşim yerlerindeki Ahi teşkilâtları meslek faaliyetlerinin yanında devletin askerî gücüne katkı sağlamak, şehrin güvenlik güçlerine destek vermek, şehre gelen yabancıları ağırlamak gibi önemli görevleri de üstleniyorlardı. Meselâ İbn-i Batuta dolaştığı bütün Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri’de de Ahi teşkilâtı tarafından misafir edilmişti.

Ahi Evran’ın Kayseri’de başlattığı bu hareketin dönemin sultanları ve yöneticileri tarafından benimsenerek uygulandığı, zamanla bütün Anadolu şehirlerine yayılarak bir örnek ekol hâline gelmesinden anlaşılmaktadır. O’na göre; toplumun mutluluk ve refahı için bütün sanat kolları yaşatılmalı, teşvik ve himaye edilmelidir. Ayrıca bunların belli yerlerde, bir arada ve dayanışma içinde olmaları gereklidir⁸⁹.

Dericiler, bakırcılar, dokumacılar, örgücüler, buğdaycılar, aşçılar, bıçakçılar, kasarlar ve atarlar gibi 32 çeşit sanatkârın lideri ve debbağların pîri kabul edilen Ahi Evran’ın kurduğu bu sitede bulunan dericiler ve külâhdûz’lar arasında bir câmi, zâviye ve kendi evi bulunuyordu.

Ahi Evran’ın bu büyük girişiminin devamı olarak karısı Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî’nin kızı olan Fatma Bacı’ya⁹⁰ kurdurarak teşkilâtlandırdığı Baciyân-ı Rum da kadınları sosyal ve ticârî hayata sokan çok önemli bir hamle idi.

Kayseri’de 23 yıla yakın ikâmet etmiş, bu sırada etrafındaki bağlularını ve esnaf erbâbını bugün bile örneğini göremediğimiz bir sistemle ilmî, ahlâkî, kültürel, iktisadî ve hattâ askerî olarak eğitmiştir. 1228 yılında muhtemelen I. Alâeddin Keykubad’ın davetiyle Konya’ya gitmiş, 12 yıl da Konya’da yaşadktan sonra II. Keyhüsrev döneminde Babâiler isyanına destek vermesi sebebiyle tutuklanmış ve 5 yıl hapis yatmıştır. Fakat hapis hayatı onu Moğol işgâli sırasındaki büyük katliamdan korumuştur.

Türkiye Selçukluları Devleti’nin sınırları içinde birçok kervansaraylar yaptırarak yol emniyetini ve dolayısıyla ticaretin gelişmesini sağlayan Uluğ Sultan I. Alâeddin Keykubad, bu hizmetlerinden dolayı Ahilerce çok seviliyordu. Ancak bu büyük Sultan, oğlu ile vezir Sadeddin Köpek tarafından bir komploya kurban edilince bütün yurttaki Ahiler bu duruma şiddetle karşı çıktılar ve II. Keyhüsrev ile yönetimine muhalif hâle geldiler. Hele bu basiretsiz Sultan’ın 1243 tarihinde Köseadağ’da savaş meydanından

⁸⁸ Ahmet Ateş, *Türkiye Kütüphanelerinde Bazı Mühim Yazmalar*, Tarih Vesikaları, İstanbul, 1955 s. 163-164

⁸⁹ Mikail Bayram, *Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kelime, Aynı Basım, Konya, 8/86

⁹⁰ Ahi Evran’ın Fatma Bacı ile evliliği konusunda Gülşehri’nin “Kerâmat-ı Ahî Evran” (Kartal Ahmet, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, s.223-242) mesnevisindeki şu beyite dayanarak;

“16- Toksan üç yıl dünyede oldi tamâm

Ne halâl öğinde geçdi ne harâm

17- Gönlünü avrat odına yakmadı

Kimsenüñ ağzın yüzine bakmadı”

Beiyite dayanarak hiç evlenmediği de iddia edilmektedir. (Köksal M. Fatih, *Ahi Evran ve Ahilik*, Kırşehir 2011, s. 10)

kaçarak ülkeyi Moğollar'a teslim etmesini hiç kabullenemediler. Moğollara karşı en büyük direnci Kayseri'yi kahramanca savunarak gösterdiler. Fakat teferruatını ilgili bölümde anlattığımız ihanetler sebebi ile şehir düşünce, işyerleri talan edildi, yakıldı ve tarihin en büyük katliamlarından birine uğradılar. Fatma Bacı Kayseri'de tutuklandı. Ahi Evran ise bu katliamdan Konya'da hapiste olduğu için kurtuldu. Fatma Bacı ancak 1260 yılında Hülagü'nün affıyla serbest kalabilmiştir.

Bu kırılma noktasından sonra Moğollar, iktidarlarına karşı direnen Ahi teşkilâtını Anadolu'nun her tarafında dağıtmaya başladılar. Celâleddin Karatay'ın saltanat naibliği döneminde Ahiler, on sene kadar rahatlayıp yeniden organize oldularsa da baskıdan hiç kurtulamadılar. Çünkü Anadolu'yu sömüren Moğol işgâlcileri ile ve onlarla iş birliği yapanlarla sonuna kadar canları pahasına mücadeleye devam ediyorlardı. Ahilerin lideri olan Ahi Evran bu dönemde Kırşehir'e yerleşerek teşkilâtı buradan yönetmeye devam etti. Celâleddin Karatay'ın ölümünden sonra II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan iktidar mücadelesine tutuşunca Moğollar kendilerine yakın buldukları IV. Kılıçarslan'a destek vermek üzere yeniden Anadolu'ya büyük bir askerî güçle girdiler. Ahi ve Türkmenleri desteklediği II. Keykâvus ise Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı. Ülkeye hâkim olan Moğol desteğindeki IV. Kılıçarslan ve yanındaki Pervâne Muînüddin Süleyman, Sâhib Ata Fahreddin Ali ve Vezir Taceddin Mutez, bütün ülkedeki Ahilerin sahip oldukları iş yerlerini, medrese ve zâviyeleri ellerinden aldılar.

Kırşehir'de bu duruma karşı çıkan ve direnişe geçen Ahi Evran ve babası ile arası açık bulunan Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi başta olmak üzere birçok Ahi, Cacaoğlu Nureddin'in askerleri tarafından kılıçtan geçirildiler (1261).

Ahi Evran öldürüldüğünde 93⁹¹ yaşında idi.

6- I. İzzeddin Keykâvus Dönemi (1211-1220)

Gıyâseddin Keyhüsrev'in Bizans'lılar ile yaptığı savaşta şehit olması üzerine devlet ileri gelenleri en büyük oğlu İzzeddin Keykâvus'u vali bulunduğu Malatya'dan Kayseri'ye davet etti. Bunun üzerine İzzeddin beş gün zarfında Kayseri'ye ulaştı. Devlet erkânı da onu Gedük'te⁹² karşılayarak şehre getirdiler. Matem ve sultanlık törenleri taziye ve tebriklerle devam etti. İzzeddin Keykâvus, 21 Temmuz 1211(6 Safer 608) tarihinde tahta çıkarıldı. Devlet erkânı ve halk Sultan'ın elini öperek kendisine biat ettiler. Sultan saltanat hukukuna göre makam, iktâ ve menşurlarını yeniledi. Emirlere ve ileri gelenlere hil'atler ihсан ederken, onların da kendi mertebelerine göre sundukları köle, at ve altınları kabul etti. Kayseri'deki bu ilk törenden sonra pâ-yı taht (Dâr-ül Mülk) Konya'ya hareket edileceği sırada Tokat Meliki olan kardeşi Alâeddin Keykubad'ın ordusu ile Kayseri'ye yaklaştığı haberi geldi. Keykubad babasının ölümü üzerine sultanlığa talip olarak Tokat'ta hutbe

⁹¹)3 yıl Hicri takvime göre olup, Milâdi takvime göre 90 yıl yaşamıştır.

⁹² Gedük Hanı; Sivas Kayseri arasında bulunan bu hanın tam yeri belli olmamakla beraber, Dr. Taeschner'e göre Şarkışla civarındadır. Dr. Edman bu civarda bir bayırda yıkıntı tespit edilmiştir. Sivas'tan 50-55 km. mesafedeki Hanlı istasyonu yöresinde bulunan bu kısımda, yol arızalı (Gedük) demektir. Bizim kanaatimize göre de Gedük bugünkü Şarkışla kazasının tam yerinde olmalıdır. (M.K. Özerdin **Selçuklu Kervansarayları**, İst. Ün. Tarih Dergisi 1965 Mart, s. 150)

okutarak para bastırmiş idi. Kılıçarslan'dan sonra şehzadelerin para basma alışkanlığı olmadığı hâlde Keykubad'ın memleketin tamamına henüz sahip olamadığı hâlde sadece "El-Melik El-Mansur" unvânı ile bastırıldığı bu para onun sultanlık iddialarının en büyük delilidir.

Keykubad'ın Tokat'ta darbettiği ve koleksiyonumuzda bulunan çok nadir bu gümüş sikkesini önemine binaen arz etmeyi uygun bulduk.

Dirhem (AR) Çapı: 24 mm Ağ: 2,98 gr

Yüzü: Dörtnala koşmakta olan atın üzerinde Sultanın bizzat kendisi olduğunu tahmin ettiğimiz, arslan avlayan bir süvâri resmi görülmektedir. Süvârinin sol tarafında: "emir-ül mü'minin" sağ tarafında "en-Nâsır Lidin-illah" ibaresi yer almaktadır.

Diğer Yüzü: "El-Melik el Mansur Alaeddevle ved-din ebu-l Muzaffer Keykubat bin Keyhüsrev nasr emir-ül mü'minin"

Çevresinde: *Duribe bibelde Tokat sene seman ve sittemae (H/608)*⁹³

Alâeddin Keykubad, Erzurum Meliki olan amcası Mugisiddin Tuğrul-Şah ile Ermeni Kralı Leon'u da ikna ederek Kayseri Kalesi'ni kuşattı. Muhasara uzadıkça şehir halkında huzursuzluk başladı. Sultan bu nazik durumda Mübarizeddin Çavlı, Zeyneddin Başara ve Mübarizeddin Bahramşah gibi emirlerini çağırarak istişare etti. Bu teklif kabul gördü ve Celâeddin gece yarısı çok kıymetli hediye ve alıntılarla Ermeni Kralı'na gönderildi. Kral iknâ edilerek ordusu ile birlikte Develi yolu ile memleketine döndü.

⁹³ Selçukluların Nadir Paralarından Bazıları ve Cimri'nin Sikkeleri, Yapı ve Kredi Bankası, Nümismatik yay. No. 2 İst. 1972 s. 7/ Halit Erkiiletlioglu Sultan I. Alâeddin Keykubat adına, Metbu Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler, Konya Selçuk Üniversitesi, I. Alâeddin Keykubad semp. 4/5/Haz/1987

Bu durumu gören Erzurum Meliki Tuğrul-Şah da ertesi gece Alâeddin'e haber vermeden askerlerini alarak Erzurum'a dönünce, bu çözüştten haberdar olan Kayseri askerleri davul ve boru sesleri ile şehrin kapılarını açtılar ve hücumla geçtiler. Alâeddin Keykubad ise askerlerini toplayarak Ankara Kalesi'ne sığındı.

Kayseri tehlikesini atlatan Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus, artık muzaffer olarak Konya'ya doğru hareket etti. Aksaray'da büyük şenliklerle karşılandı. Oradan Konya'ya geçerek tahta oturan Sultan'a çok miktarda hediyeler sunulup, kurbanlar kesildi. Halifeye elçi gönderildi. İznik İmparatoru Laskaris'ten gelen elçi ile Ermeni Kralı Leon'un hediyeleri kabul edildi.

Sultan, cülus merasimleri tamamladıktan sonra, kendisi için hâlâ ciddi bir tehlike oluşturan kardeşi Alâeddin Keykubad üzerine gitmek için ordusunu topladı. Ankara'yı kuşatarak Keykubad'ı teslimle zorladı. Nihayet hayatına ve şehir halkına zarar verilmemek şartı ile Alâeddin Keykubad teslimiyeti kabul etti. (H/609-M/1212-1213)⁹⁴

Saraydan çıkartılarak bir iğdişin⁹⁵ evine nakledildi. Birkaç gün sonra Malatya'da Fırat Nehri yakınında bulunan Minşar Kalesi'ne, daha sonra da Kezirpert Kalesi'ne götürülerek hapsedildi.⁹⁶

Sultan iç karışıklıkları sona erdirdikten sonra M/1214 yılında Sinop'a yürüdü. Sinop civarında ava çıkmış olan Trabzon İmparatoru Alexis'i pusuya düşürüp esir aldı. M/1214 Aralık ayında şehir Sultan'a teslim oldu. Bundan sonra önemli bir liman olan Antalya'daki isyanı bastırmak üzere buraya yürüdü. Bir ay süren kuşatmadan sonra 23 Ocak 1216 günü şehre girdi. İsyân eden Rumlarla Kıbrıs'tan gelen Frenkleri kılıçtan geçirdi.

Ermeni Kralı Leon, Kayseri'de yapılan anlaşmaya rağmen Karaman, Ulukışla ve Ereğli kalelerini zaptetmişti. Kral Leon'a karşı harekete geçen Keykâvus, 1216 yılı baharında ordusu ile önce Kayseri'ye geldi. Sonra da Maraş'a doğru hareket etti. Sultan ordugâhını milletlerarası tüccarların yıllık toplandıkları "Yabanlu Pazarı" Ovası'na kurdu. Atlar bu ovada beslenir, askerler çeşitli spor, çevgen ve talimlerle savaşa hazırlanırken Selçuklulara bağlı olan Haleb Hükümdarı Melik Zahir'e 1216 Mayıs'ında (Muharrem 613) bir elçi göndererek; Antakya'yı Ermenilerden iş birliği içinde almayı teklif ediyordu. Bu

⁹⁴ Turan, s. 290

⁹⁵ İğdiş: Türkler asker bir millet olarak fethettikleri yerlerden Hıristiyan kızları zaman zaman nikâhlanmışlardır. Çok ender olarak da dönme erkeklerle Müslüman kızlar verilir. Bu karışık evlenmelerden Selçukluların "İğdiş" Rumların "Mixovarvaroı" dedikleri bir zümre ortaya çıkmıştır. İğdiş karışık soy anlamında kullanılmıştır. İğdiş at tabiri de yine aynı anlamı taşıyarak Türk kısırakları ile Arap atlarının çiftleştirilmesi yolu ile elde edilen Anadolu'ya has bir at cinsi için kullanılmıştır.

İğdişler kentlerde itibarlı bir zümre idiler. Liderlerine "İğdişbaşı" denir ve şehirlerden vergi toplamakla vazifeli olurlardı. Şehir müdafaasına da bir milis gücü olarak katılırlardı. İğdişler gerek Devlet Memuru gerek bir tür etnik unsur olarak XIII. Yüzyılın sonlarına doğru varlıklarını kaybettiler. Bu dönem içinde bilinen iğdişbaşları şunlardır;

1. Ebu Bekir oğlu Hacı İbrahim; Konya-KarAhisar (Afyon) yolu üzerindeki "Dokuz'un Hanı" isimli kervansarayı inşa ettirmiştir. (H/609-M/1210)
2. Hurrem Şah; H/638-M/1240 yılında Sivas İğdişbaşısı olur, aynı yılda Babai Türkmenleri tarafından öldürülmüştür.
3. Hajuk oğlu Hüsam; H/641-M/1243 senesinde Kayseri İğdişbaşısıdır. Moğolların şehri kuşatmaları sırasında gizlice şehirden çıkıp Moğol kumandanı Baycu'ya şehrin ahvali hakkında bilgi vererek kalenin düşmesine sebep olmuştur.
4. Mu'in; H/656-M/1258 yılında Malatya İğdişbaşısı idi.
5. Fahreddin; Son Konya İğdişbaşısı olup, H/678-M/1279 yılında öldü.
6. Said oğlu Hasbek; Aksaray İğdişbaşısı olup, H/743-M/2343 yılında öldürülmüştür.

(Faruk Sümer, **Selçuklu Tarihinde İğdişler**, Türk Dünyası Araştırmaları 1985/35 s. 16-17 İst.)

⁹⁶ İbni Bibi s. 58 Menakıb-ı Şeyh Evhadüd-Din Kirmani, Farsça derleyen Sadedin Hemevi, Mürtecimi Muhyiddin Gelibolu, Sadeleşiren: İ. Hakkı Mercan Konya İzzed Koyunoğlu kitaplığı No:13289 15. hikâye.

şekilde uzun bir zaman görüşmelerle vakit geçirdikten sonra Ermenistan'a girdi. Maraş yakınlarında Ermenileri büyük kayıplara uğrattı. Fakat kral ele geçirilmedi. Bununla beraber pişman olan Leon II, geri dönen Sultan'a tâbi olduğunu bildiren elçi gönderdi. Türk askerleri Kral Leon'u bulmak için dağ, orman ve ovalarda bir hafta kadar akınlar yaptılarsa da kış ve yağmur mevsimi geldiği için dönmeye karar verdiler. Ancak alınan ganimetler o kadar çok idi ki rivayete göre Kayseri'de mal ve hayvan fiatları görülmemiş derecede düştü. Bir sığır iki dirheme, birkaç koyun bir dirheme, güzel Ermeni köle ve cariyeler de elli dirheme satılıyordu⁹⁷.

Sultan Kayseri'ye dönünce seferde hizmet ve kahramanlıkları görülen beylere ve askerlere ihsanlarda bulundu. İktâlarını artırdı ve bu hususta menşurlar yazarak onları yurtlarına gönderdi. Savaşlarda çok fazla yararlığı görülen Emîr-i meclis'e bizzat giymekte olduğu hil'atı giydirdi. Böylece onun makamını beylerbeyi mevkiinden daha üstün bir konuma yükseltti. Sultan bu zafer şenlikleri ve eğlenceleri için Kayseri'de bir müddet kaldı.

Büyük kayıplara uğrayan Kral Leon birçok kaleyi, 20000 dinar altın haracı ve Selçuklulara bağımlılığı kabul etmek zorunda kaldı. Nitekim bu bağımlılığın gereği olarak ta bir yüzünde Arapça ile Sultan İzzeddin Keykâvus'un adı bulunan ve diğer yüzünde de Ermenice kendi adı yazan sikkeler bastırıldı⁹⁸.

Keykâvus yeni bir sefer için 1219 yılında Malatya'ya geldiği sırada ağır sûrette hastalanarak (verem), Fırat suyunun iyi geleceği ümidi ile Viranşehir'e nakledildi. Nihayet 1220 yılının muhtemelen Ocak ayında öldü.⁹⁹ Sivas'ta inşâ ettirdiği Dar-üş-şifa'da hazırlattığı türbesine defnolundu.

Sultan İzzeddin Keykâvus'un 1211-1220 yılları arasındaki sekiz buçuk yıllık saltanatı Selçuklular'ın ikbâl devridir. Sağlam bir irâde ve sarsılmaz bir kudrete sahip idi. Onun zamanında hudutlar genişletilmiş, önemli limanlar fethedilmiş, memleket dâhilinde ise çok miktarda kervansaraylar, câmiler, medreseler ve kale surları yaptırılmıştır.

a- Herevî'nin Kayseri Notları (1215)

Gezip gördüğü yerlerdeki daha çok sanat eserlerini ve tabiat harikalarını anlatan El-Herevî'nin İzzeddin Keykâvus'un saltanatı döneminde Kayseri'ye geldiği ve kentteki bazı yapılar hakkında verdiği bilgiler daha sonraları başka araştırmacılar tarafından da aynen kullanılmıştır.

El-Herevî, şehir hakkında şu bilgileri verir: “Şehirde Ali bin Ebu Talib'in oğlu Muhammed bin el-Hanefiyye'nin hapsedildiği yer ve Battal Câmi i vardır. Yine içinde antik kalıntıları bulunan bir hipodrom, Atlar Tablası ile Sezar için inşâ edilmiş ve bir lamba ile ısıtılan hamam vardır. Allah doğrusunu bilir. Buranın yakınında Asib tepesi ve üzerinde ünlü Arap şairi İmru'l Kays'ın mezarı vardır” Yazarın adını verdiği câmi Kayseri'nin güneyinde eski Caesarea'da yer alır. Kayseri'ye gelen hemen her seyyahın dikkatini çeken bu yapı, kentteki ilk İslâmî dönem yapısı olması

⁹⁷ Bir dirhem gümüş para genellikle 2.10-2.90 gr. olup, altın dinarın onda biri değerine eşittir.

⁹⁸ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s:315-316

⁹⁹ Kamuran Gürün, Türkler ve Türk Devletleri Tarihi, 1. Cilt s. 359 1981/ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 139, İst. 1971

bakımından önemlidir. Battal Câmî î'nin hemen yakınlarında bulunan ve el-Herevî'nin bahsettiği hamam ise kalıntı hâlinde 1950'li yıllara kadar ayakta duruyordu. Bu tarihten sonra yıkılmıştır. Yine bu hamamdan Evliya Çelebi, Schweinitz, Naumann gibi birçok seyyah da bahsetmiştir.

Yazarın verdiği bir diğer bilgi ise Asib tepesi üzerinde ünlü Arap şairi İmru'l-Kays'ın mezarının bulunmasıdır. Bugün bile sır olan bu konuda söylenecek fazla bir şey yoktur. Ancak Kadı İbnü Abdü'z-zâhir'in de bundan bahsetmesi, böyle bir olayın olabileceğini düşündürmektedir.

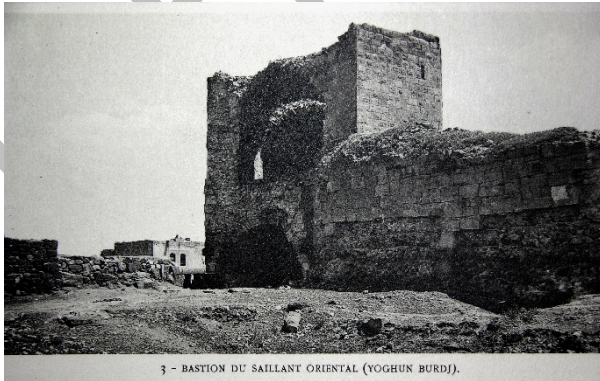
b- Kayseri'de Sultan İzzeddin Keykâvus Döneminde Yapılan Eserler:

aa-Gülük Câmî î, (H/607-M/1210-1211)

bb-Yoğunburç (H/607-616-M/1211-1220) yaptırılmıştır.

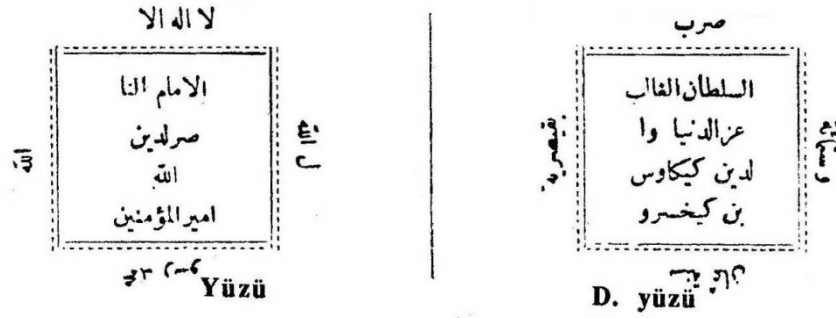

Yoğunburç (2020)

Albert Gabriel'den (1927)

c- İzzeddin Keykâvus'un Kayseri'de Darbettirdiği Sikkeler
Dirhem (AR) Kayseriye sene 608 2.80 gr 23 mm

Aynı paranın bazı değişikliklerle H/601-602-603-604-605-606-607 tarihli baskıları da vardır.

7- I. Alâeddin Keykubad Dönemi 1220-1237 (H/616-634)

Ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra devlet erkânı, Seyfeddin Ayaba'nın tesiri ile Alâeddin Keykubad'ın sultan olmasına karar verdi ve bu karar Ayaba tarafından tebliği edildi. Bunun üzerine Sivas'a gelen Keykubad ağabeyinin mezarını ziyaret ederek tahta oturdu ve Eyyûbi hükümdarı El-Melik El-Eşref'e elçi göndererek onunla ittifak yaptı.¹⁰⁰

Daha sonra Kayseri'ye yönelen Sultan'ın Kayseri'ye girişini İbni Bîbî şu ifadelerle anlatıyor: "Selçuklular zamanında Sivas ve Kayseri birer hükümet merkezi kabul edilirdi. Bu sebepten Sultan Alâeddin, Kayseri'ye yaklaştığı zaman Kayseri Sübaşısı Hokkabazoğlu adıyla meşhur olan Emir Seyfeddin Ebu Bekir tarafından haberdar edilen şehrin ve vilâyetin bütün ordu komutanları (ayan-ı leşker) ve itibarlı kişileri süslü arabalar ve seyyar köşkler, musîkî ve mehter (nevbetiyan) takımları, şarkıcılar, meddahlar(kavval) dolu arabalarla Çubuk mevkiinde çok büyük bir debdebe ile karşıladılar.

Kayseri ileri gelenlerinin(ayan) gözü, mübarek sancağa ve Siyah Kartallı Çetr'e (Sultan'ın giydiği başlık) düşünce hepsi birden atlarından inerek yüzlerini toprağa koydular. Ve o büyüğün elini öperek yüceldiler. O'nun ilgi ve iltifatına mahzar oldular. Sonra mübarek alayın(mevkib) hizmetinde atlarına bindiler.

Sultan'ın gelişini öğrenen halk, mahşeri bir kalabalıkla kapıya çıktılar. Sanki İsrâfil'in borusu ötmüş, ölümlere hayat ve can verilmiş, ya da uzun yıllar önce ölmüş,

¹⁰⁰ İslâm Ans. C: 6, S. 647, Menakıb-i Şeyh Evhadüd-Din Kirmani, 15.Hikâye 38/a

cesetleri lime lime olmuş olanlar bile ortaya çıkmıştı. Şarkıcıların seçkinleri, sazlarını akort ederek mutluluk yollarının bayraklarını açtılar ve evlerin darlığından sahranın genişliğine çıktılar. Ülke Yusuf'unun cemâlini görmek, devlet güneşinin sayfalarını incelemek için onun huzuruna vardıklarında Mısırlı güzeller gibi hayret ve şaşkınlık içinde kalıp, Nil gibi ıstırap teri döktüler, güneşe tapanlar gibi sapıklık çölünde avare dolaşmaya başladılar.

Sultan, işte böyle bir ortamda Kayseri şehrine (Mahrûse-i Kayseriye) girip, atalarının bıraktığı büyüklük makamına oturunca üzerine ilkbahar yağmuru damlaları gibi dinar, dirhem ve inciler saçıldı.

Diğer yandan Hokkabaz oğlu Seyfeddin Ebubekir, hazinesinden çıkardığı incileri padişahın güzel yüzünü görme şerefine havaya saçıp, sahip olduğu her şeyi onun hizmetine sundu. Öyle ihtişamlı bir karşılama töreni hazırladı ki kıskançlıktan güneş ve ay küresini çatlatayazdı. Yıllarca biriktirdiği her şeyini Sultan'a hediye (peşkeş) olarak sundu. Cennet sofrasını andıran bir eğlence sofrası düzenledi. Cefakâr zamanı, sille tokat o meclisten kovarak onu lâıyk olduğu hüznler dünyasına gönderdi. İnsanların yolunu sapıtma işinden alıkoydu. Öd ağacının yanışı ve ud sesi meleğin beynini ve feleğin kulağını mûsikî ve Tatar miskiyle doldurdu.

Sultan askerlerinin dinlenmesi, vilâyete naib tayin edilmesi ve halkın durumunun düzelmesi için birkaç gün Kayseri'de kaldıktan sonra bilâhare Aksaray yolu ile Konya'ya vararak tahta oturdu."¹⁰¹

Bundan sonra Alâeddin Keykubad hemen devlet işlerine başladı. Vakit geçirmeden ülkenin sınırlarını genişletmek amacı ile Küçük Ermenistan kalelerinden Kalonoros'u alarak yerine "Alaiyye" (Alanya) şehrini kurdu. Oradan batıya yönelip, Alara Kalesi'ni aldı. H/618-M/1221 tarihinde Sivas ve Konya kalelerini yeni gibi ta'mir ettirdi. Türlü türlü heykel ve kitâbelerle donattı. Sonra Kayseri'ye gelip burada halife tarafından gönderilen Muhiddin b. Cevzi ile, Gürcistan ve Kıpçak taraflarını yağmalayan Moğollar meselesini görüştü. Kayseri'de H/621-M/1224 yılına kadar kalarak Kayseri Kalesi'ni ta'mir ettirdi. Bu ta'miratı belirtmek üzere iki de kitâbe koydurttu.

Bunlar:

1. "Bu mübarek yapı, Keyhüsrev oğlu, din ve dünyanın şerefi fetihler sâhibi, dünya sultanlarının efendisi, sultanların büyüğü, Mü'minler emirinin burhanı, yüce sultan, Keykubad'ın devrinde 621 (1224) yılında tamamlanmıştır."¹⁰²

¹⁰¹ İbn Bibi, *El Evamirü'l- Ala'ıye Fi'l- Umuri'l- Ala'ıye* (Selçuk Name), Haz. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser. Ank 1996, S:230-231

¹⁰² Yıkılıp yerine İdare mahkemesi yaptırılmış bulunan Kayseri Askeri Hastanesinin birinci kat merdiven boşluğundaki duvarda bulunan bu kitâbenin metni şöyledir. (Şimdi Müze'de)

"Temmet hazih-İmaret il-mübareketi bi eyyam
es-sultan el-muazzam, şAhin şah el-Azam, sultanı
Selâtin el âlem, Alaüd-Dünya v'ed, din, Ebul Feth
Keykubad bin Keyhüsrev, Burhanü emir ül-Mü'minin
Seneti ahada ve işriyn ve sitte mie"

2. “Keyhüsrev oğlu, yüce sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sâhibi, Mü’minler emrinin şâhidi, Keykubad” şeklindedir.¹⁰³

Bu ikinci kitâbe kalenin doğusunda, merkez postahânesine bakan burca yerleştirilmiştir.

Alâeddin Keykubad’ın Kayseri’de bulunduğu bu yıllar içinde şehir çok vahim olaylara sahne olmuştur. Zamanın çok ünlü emirlerinden Seyfeddin Aybe, Zeyneddin Başara, Mübarezzeddin Behramşah ve Bahaddin Kutluca gibi devlet adamları hapsedildi, öldürüldü ve mallarına el konuldu.¹⁰⁴

Bu olayları İbni Bibî şöyle anlatıyor: “Çağnişir Emir Seyfeddin Aybe (Ayaba), Emir-i Ahir Zeyneddin Başara, Emir-i Meclis Mübarezzeddin Berhamşah ve Bahaddin Kutluca gibi büyük emirlerhizmetlerindeki kademeleri ve servetlerinin yüksekliği ile birlikte taraftarlarının çokluğu dolayısıyla serkeşlik yolunu tutmuş, artık sultana mutbağından hassa kulları ve umum saray halkı için yevmiye otuz beş koyun sarfedilirken, Çaşniger Seyfeddin’in konağında her gün seksen beş koyun kesiliyordu. Seyfeddin bütün kudret ve iradeyi kendi elinde tutuyor sultanın huzurundan ayrılıpta kendi evine geldiği vakit, saray etrafında kimse görünmez oluyordu. Onun işareti olmadan sultanın huzurunda ağız açmak mümkün olmazdı. Bu hâller yüzünden Alâeddin’in kalbinde kin ve husumet yerleşmiş fakat fırsat vermemişti. İster istemez onlarla hoş geçinmek yolunu tutuyor, fakat yalnız kaldığı zamanlarda zehirli şikâyetlerini gizlemiyordu. Nankör maiyeti, sultanın şikâyetlerini emirlere yetiştiriyorlar, onlarda görünüşte alçakgönüllülük gösteriyorlar, fakat gizliden gizliye padişahı yerinden atlatmak için toplântılar yapıyorlardı, fakat bununla beraber korkak ve çekingen davranıyorlardı.

Emirler, bir gece işret âleminde verdikleri bir kararla, ertesi gün sultanı Emir Seyfeddin’in evine davet ederek ayaklarını bukağı vurmak ve Koyuluhisar’da ¹⁰⁵ bulunan Keyferidun’u getirip tahta geçirmek hususunda söz birliği etmişlerdi. Fakat onların sır yoldaşı olan bir genç, o gece sarhoşlukla meclisten dışarı çıkmış, kendini bilmeyecek kadar dengersiz bir hâlde Hokkabaz oğlu Seyfeddin’in evine uğrayarak emirlerin maksatlarını ona anlatmıştır. Seyfeddin, hemen o gece sultanın huzuruna çıkmış ve meseleyi hikâye etmiştir. Ertesi gün özellikle Çeşnigir tarafından yapılan davete, sultan, mazeret göstererek katılmamış, bundan sonra da kendini onların hilelerinden korumakla vakit geçirmeye başlamıştır.

Sultan, Antalya kışlığında bulunduğu bir sırada emirlerin hiddet ve şiddetlerinin son dereceye vardığını haber alınca, haklarında büyük itimat beslediği sır yoldaşı Hokkabazoğlu ile Emir Kommenos’a şikâyet yolu ile bu meseleyi açmış idi. Bunlar şu açıklamada bulundular. “Serkeşlerin hakkından gelmek kolaydır. Lâkin Emir Mübarezzeddin yirmi seneden beri Antalya’da hüküm sürdüğünden burada bir şey yapmak müşkül olacaktır. Eğer Sultanımız bu işin Kayseri’de yapılmasını emrederse daha isabetli

¹⁰³ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, hazırlayan: Kemal Göde Ank. 1982, s. 68-69/ Erkiiletlioğlu, *Kayseri Kitâbeleri*; s:42

¹⁰⁴ *İslâm Ansiklopedisi*, c.6, s. 648

¹⁰⁵ Koyuluhisar, Şimdiki ŞebinkarAhisar olup, Alâeddin’in en küçük kardeşi Keyferidun burada hapis bulunuyordu.

olacaktır”. Perdedar Kevzinli'nin teklifi ile de emirlerin silah ve maiyetleri ile huzura girmelerine müsaade edilmemesi kuralı getirildi. Bu sûretle Sultan'a karşı herhangi bir kast ve hileye imkân bırakılmadı.

Alâeddin, Kommenos ve Hokkabaz oğlu Seyfeddin ve Candarlar emiri Mübariziddin İsa ile birlikte tertibat olarak ümeranın tespit edilen bir günde sarayda toplânmalarını emretti. Kommenos kendi adamlarıyla dolaşacak, hassa kulları yine silahlı bir hâlde “Yatak Kanunu” gereğince onları takip edecek, Perdedârlar da emirleri içeri girdikten sonra sarayın dış kapılarını sımsıkı kapayacaklar hiç kimsenin dışarı çıkmasına meydan verilmeyecek, Mübariziddin'le kardeşleri mahpes (Hapishâne) kapısında silahlı olarak bekleyecekler, emirlerden herhangi birisi fazla sarhoş olupta eve gitmek isterse bir odada tevkif edilecek, hakkında çıkacak ferman neticesine göre hareket edilecektir.

Emir Seyfeddin Çeşnigir, herkesten evvel evine gitmek istedi. Mübariziddin ve kardeşleri önüne çıktılar. Ona emirin şu odaya girmesi ferman icabıdır dediler. Çeşnigir, hiddet ve hayretle “yanlıştır” diye karşılık verdi. Mübariziddin “Hayır doğrudur” Seyfeddin derhâl külâhını yere fırlatmış, “ben sultanın her gün bahçede, eski kart ağaçları kesmek, onların yerine yeni fidanları dikmek lazımdır dediği zaman hakkımda bu gadri yapmak istediğini sezmiştim. Eğer o gün tedbirli bulunsaydım bugün böyle aciz bir vaziyette kalmazdım. Kazaya razı oldum” demişti. O sırada Emir-i Ahur Zeyneddin Başara dışarı çıktı. Onu da başka bir odaya kapattılar. Bahaeddin Kutluca'ya da böyle yaptılar. En son Emir-i Meclis kalktı. O da aynı akibete uğradı. Hepsi bu sûretle yakayı ele vermişlerdi.

Hokkabazoğlu huzura girdi. Padişah'a “saltanat uğurlu olsun” dedi. Sultanın gulamları (erkek esirler) ile adliye emiri dış sofada oturmuşlardı. Onlar da zindana götürüldüler. Saltanat sarayının kapısı tekrar açıldı. Emirlerin evleri mühürlenmiş, muhafaza için bekçiler konulmuştur. Sultan, çeşnigir hakkındaki büyük kinini gizlemiyordu. Kayseri Valisi Mecdüddîn İsmail'i yanına göndererek yaptığı küstahlığın sebebini sormasını emretti. Çeşnigir: “Ben gurbet zamanlarında Sultan'ı ve kardeşini omuzlarımda ve kucağımda besledim. Uzun sakalımı kestim. Onların hatırı için sırtıma yüklediğim bir tay ekmeği, Rum memleketinden İslâm diyarına getirdim. Sultan'ı vezir ve emirlerin reyleri hilafına hapisten çıkararak tahta oturttum. Babasının kullarından kıdem itibarıyla benden daha yüksek kimse yoktur. Eğer küstahlık etti isem bu sebeplerden dolayıdır. Zindan gününde verdiği teminata çok itimat beslemiştim. Padişah için benim gibi şefkatli bir kul bulunmaz, eğer beni feda ederse pişmanlıktan bir fayda hâsıl olmaz” yolunda serzenişlerde bulundu.

Bu acıklı sözler, Sultan'ın kulağına vasıl olunca şiddet ve sıkıntısı daha ziyâde artmış idi. Çeşnigir'in hemen bir kale burcuna götürülerek başının bedeninden ayrılmasını emretti.

Zeyneddin Başara ¹⁰⁶ yı da bir odaya tıktılar kapısını bir duvarla ördüler, açıklıktan öldü. Emîr-i meclis hizmetçisi Ruzbe ile birlikte Zemendo (Zamantı) kalesine gönderdiler. Bahaeddin Kutluca'yı bir katırla Tokat'a yolladılar.

İşler yoluna girdikten sonra Sultan, bu plâni muvaffakiyetle başarmış olan emirleri davet etti. Kommenos ¹⁰⁷, Candarlar Emiri ve kardeşleri huzura geldiler, hepsini muhabbet meclisine oturttu. O gece Seyfeddin Aybe'den boşalan "Beylerbeyiliği" Kommenos'a verildi. Alâeddin, ertesi gün alışılmışın tersine davul, bayrak ve otağıyla meydana giderek bir zaman Meşhed sahrasında at oynatmak ve cirit atmakla vakit geçirdi. O esnada emir Kemâleddin Kâmyâr, Zahirüddin Mansur ve Mahihorasan oğlu Şemseddin gibi orta derecede emirlerin birbirleriyle gizlice konuşmakta olduklarını görmüştü. "Henüz bu yerde sürünen zümrenin başlarında serkeşlik rüzgârı gitmedi mi?" sözleriyle her üçünün de sopalarla meydandan kovulmasını evlerinin ve bütün eşyalarının yağma edilmesini ve kendilerinin Rum diyarı haricine sürülmelerini Adliye emirine ferman buyurdu. Derhâl Harput'a (Hartpert) sürgün edildiler. Harput Emiri onlara iltifatta bulundu, Sultan'ı paylayarak azarlayarak tenkit etti. Oradan Ahlat'a gittiler. Melik Eşref'in iltimasıyla Rum diyarına gelmişlerse de itibarsız ve düşkün bir vaziyette kalmışlardır.

Sultan, meydandan saraya döndüğü zaman katledilmiş olan emirlerin bütün adamları ile akraba ve mensuplarının da idam edilmesini istedi. Hokkabazoğlu Seyfeddin, Sultan'ın arzusu icabına göre yazılan fermanı gece imzaya götürdüğü sırada, derhâl emir Kommenos bir gulam ve seyisiyle beraber atına binerek saraya geldi. Sultan'la görüşmek istedi. Huzurda başını yere koydu ve şunları söyledi. "Bugün kulunuz saltanat sarayından evime dönüyorum. Akraba ve mensuplarımdan kalabalık bir cemaat yolda etrafıma toplanarak beraber yürüdüler. Fakat şu saatte o kalabalıktan ancak bir uşak ile bir seyis kalmıştır." Sultan bu hâlin sebebini sordu. Kommenos cevaben: "Seyfeddin Naib, Emirlerinin gulamlarıyla akrabalarının öldürülmesine müsaade etmiştir. Kulunuzun adamları bunu işitince hepsinin huzurları bozulmuş ve bana "Eğer senesinde yarın idamına icab ettiren bir günahın olursa biz de aynı akıbeti uğrayacağız. En iyisi böyle bir felakete düşmezden evvel kendi başımızın çaresine bakalım" tarzında cevap verdiler. Dedi. Sultan bu sözleri doğru buldu ve aman mendilini Kommenos'a vererek evvelce yazılan fermanın iptalini istedi. Artık öldürülen emirlerin akrabasının öldürülmesinden vaz geçildi. Hazine nakit ve mücevheratla doldu. Memleket hudutlarına bitişik olan şehir ve kalelerin fethine başlandı.¹⁰⁸

Aynı zamanda Çeşnigir Mubârüzüddin Çavlı ile Kommenos'u küçük Ermenistan'a Antalya Subaşı Mübarizeddin Ertokuş'u da Antalya kıyılarındaki şehirleri almak üzere

¹⁰⁶ Zeyneddin Başara: Sinop kalesinde H/612, Konya'nın Ferhunde mahallesindeki mescitte H/616, Niğde'deki Câmî inde H/620 tarihli üç kitabesi bilinmektedir.

¹⁰⁷ Kommenos; Bizans'da Komnen ailesindedir. Sonradan ihtida etmiş ve "Emir Sarimüddin Kommenos" adıyla anılmıştır.

¹⁰⁸ İslâm Ans. Ç. 6, s. 648/Ibn-i Bibi, Anadolu Selçuklu Devletleri Tarihi, Çev: Nuri Gençosman, Ank. 1941, s. 105-110/Edhem, s. 73

yollamış idi. Adı geçen seferler esnasında kendisinin de Kayseri'deki Keykubâdiye Sarayı'nda onların dönüşünü beklediği bilinmektedir.¹⁰⁹

Ermeni Kralı Hethum'la M/1231 (H/629) tarihinde bir anlaşma yapıldı. Anlaşmaya göre: Ermeni Kralı, her yıl Sultan'ın hizmetine 300 mızrak (Bir mızrak... iki süvâri, iki yaya) asker gönderecek, Sis (Kozan) Şehri'nde câmi yapacak ve hutbe okutacak, Keykubad adına sikke kestirecek ve İzzeddin Keykâvus zamanında ödenmekte olan bu haracı iki misline çıkartacaktır.

Bu anlaşmanın gereği olarak Ermeni Kralı Hethum, Alâeddin Keykubad'a bağlılığının belgesi olarak gümüş sikkeler bastırmıştır.

Dirhem (AR) Çapı: 22mm ağırlığı: 2.75 gr

Yüzü: Elinde teber tutan bir süvâri ve Ermeni harfleri ile "Hethum Tekavor Hayut" (Ermenilerin kralı Hethum) yazısı /Diğer Yüzü: "Es-Sultan ül-muazzam Alâeddin Keykubad bin Keyhüsrev" yazıları vardır.

Keykubad bu fetihlerden sonra, Erzincan ve Şebinkarahisar'ı da Selçuklu ülkesine katarak Mengücekoğulları ile Kögonya emirliğine son verdi. Melike-i Âdile'den olma İzzeddin Kılıçarslan'ı vâli tayin etti. Ancak büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'in de gönlünü almak maksadı ile kendisini Erzincan'da tahta oturtup yanında Emir Mübârizüddin Ertokuş'u atabey tayin eyledi. Bu olayları Sivas'tan gözledikten sonra Kayseri'ye gelip bir müddet kaldı.

Bu arada ticârî olarak I. Alâü'd-dîn Keykubâd'ın Venedikliler ve Kıbrıs Frankları ile karşılıklı ticaret antlaşması yapması Selçuklu ticaretini dış dünyaya açtı ve dış dünya ile ülkesini bütünleştirdi¹¹⁰. O'nun döneminde M.1220 yılında Venedik Elçisi J. Teopulo ile Sipehsâlâr (ordu komutanı) Şemsü'd-dîn arasında imzalanan antlaşmanın maddelerinden birinde tüccarın can ve mal güvenliği sağlanıyordu¹¹¹. Venedik, Ceneviz paraları ve ödeme

¹⁰⁹ Keykubadiye sarayının bugünkü Şeker fabrikası içinde bulunan göl kenarında olduğu tahmin edilmektedir. Keykubad dağı olarak anılan bu mevkiyi Evliya Çelebi "Alâeddin Köşkü Mesiresi" olarak anlatmaktadır. (C.3, S. 185)

¹¹⁰ Uriel Heyd, Yakın Doğu Ticaret Tarihi, trc. Enver Ziya Karal Ankara 1975, s.344

¹¹¹ Şerafeddin Turan, Türkiye-İtalya İlişkileri, I, Ankara 2000, s.170

senetlerine rastlanması Anadolu topraklarında diğer ülkelerle ticaret anlaşmalarının yapıldığını gösterir.

a- Erzincan Emiri Mengüçüklü Alâeddin Davud Şah'ın Kayseri Ziyareti

Erzincan'da hüküm sürmekte olan Mengüçik beyi Fahreddin Behram Şah'tan sonra 1225(H/622) yılında yerine geçen oğlu Alâeddin Davud Şah, Keykubad'a bağımlılıktan vaz geçip, birtakım tertiplere girmeye başladı. Oysa babası gibi devrin feodal şartlarına uyup tâbiyet şartlarına bağlı kalsa idi Keykubad, Mengüçik hânedânının Divriği koluna dokunmayı düşünmüyordu.

İlim ve kültür sâhibi, şiir, tıp, nücum (astroloji), hikmet (felsefe) ile yakından ilgilenen ve bu türlü ilim erbâbını himaye eden Alâeddin Davud Şah'ı bütün bu kişiler Keykubad'a karşı hareketlerinden dolayı uyardı iseler de o bu uyarıları anlayamadı ve hattâ bir kısmını hapse attırdı. Bunlardan bir kısmı da kaçarak Alâeddin Keykubad'a sığındılar. Sultan, Davud Şah'a mektup yazarak tutuklu emirlerin serbest bırakılmasını, para, mal ve emlâkinin iâde edilmesini buyurdu. Davud Şah istemeyerek de olsa Sultan'ın arzularını yerine getirdi ise de O'nun tam tatmin olmadığını hissederek derhâl ağır hediyelerle Kayseri'ye geldi. Keykubad, Davud Şah'ı bizzat karşıladı. Davud Şah da derhâl atından indi, el öptü ve bağımlı bir hükümdarın yapması gereken saygıyı fazlaca gösterdi. Keykubad onun hediyelerini kabul etti. Birlikte şehre dönünce kendisi Keykubâdiye Sarayına, misafiri de ona hazırlanan atlas ve ibrişimden yapılmış otağa yerleştiler.

Misafirliğin dördüncü gününde Sultan, tâbiyet alâmeti olarak Davud Şah'a değerli taşlarla bezenmiş bir kemer, mücevheratla süslenmiş bir külâh, altın işlemeli bir cübbe, altın koşumlu bir at, 10000 dinar altın ihsan etti. Ayrıca hükümdarın ve maiyetinin masrafları için de 2000 koyun, 2000 yük buğday, 5000 yük arpa, 200 yük meşrubat, mum, şeker ve diğer ufak tefek masraflar için de 200 dirhemlik beratlar yazıp divâna gönderdi.

Sultan ve Davud Şah yanlarında iki taraftan da ileri gelenler olduğu hâlde Meşhed düzlüğüne gidip şereflerine düzenlenen eğlencelere katıldılar. Ertesi gün kendisine Sultan tarafından "*Mengüçik Meliki, Şultan'a sadâkat ile bağlı kaldığı müddetçe onun alâka ve yardımına mazhar olacağını*" bildiren bir Ahid-nâme verildi. ¹¹²

Ancak Davud Şah, Erzincan'a döndükten sonra Ahid-nâme hükümlerine sadık kalmayarak Erzurum Meliki Cihan Şah'la Keykubad'a karşı birleşme ve Cezire-i Ahlat Meliki el Eşref ile Celâleddin Harizm Şah'tan da himaye gayretlerine girişti. Bu gayretleri yakından takip eden Keykubad, 1228 yılının son aylarında Sivas'tan hareket ederek Davud Şah'ı yakalattı ve Erzincan'la Kemah'ı Selçuklu ülkesine katarak Kayseri'ye döndü ¹¹³.

İşte bu sırada, Sultan Alâeddin Keykubad, Harizm-Şahlar'dan Celâleddin Mengüberti ile ihtilâfa düştü. 20 Ramazan 627 (10 Ağustos 1230) tarihinde "Yassıçemen" denilen yerde iki ordu karşılaştı. Celâleddin kaçmaya mecbur oldu. Alâeddin çoktan beri arzu ettiği Erzurum şehrini de almış oldu. Dağılan Harzem askerleri Sultan Alâeddin'in

¹¹² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971 S:354

¹¹³ Faruk Sümer, *Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK Ankara, 1990 S:9

hizmetine girmek arzusunda bulundular. Aralarında Kırhan ve Berekehan'ın da bulunduğu bu askerlere ayrı ayrı görev ve tımarlar verdi.

İlk Moğol hücumları da bu senelerde Noyan (Comagun) kumandasında başladı. (1232/629) Comagun Sivas yakınlarına kadar gelerek yolu üzerindeki yerleri yakıp yıkıp yağmaladı. Birçok adam öldürerek veya esir alarak hemen geri döndü. Bu tehlikeyi fark eden Alâeddin, doğu sınırını sağlamlaştırmak üzere Ahlat Kalesi'ni ele geçirdi. (H/631-M/1234) Melik Kâmil'i iki defa bozguna uğrattı. Harput, Harran, Ruha ve Rakka işgâl edildi.¹¹⁴

I. Alâeddîn Keykubâd'ın Sikkeleri

Alâeddîn Keykubâd'ın doğuda kazandığı büyük zaferleri neticesinde Hısnıkeyfâ ve Amid Artukluları Hükümdar Melik Mes'ûd Rükneddîn Mevdûd ve Mardin Artuklular'ı hükümdarı Artuk Arslan, Selçuklulara tâbi olarak Keykubad adına sikke darbettiler.¹¹⁵

Mes'ûd Rükneddîn Mevdûd'un H/624-(M 1227) tarihli ve Amid baskılı sikkeleri şöyledir;

Bakır (AE) Çapı: 19mm Ağ: 3,6 gr.

Yüzü: "El imâm el Mustansır Emîr-ül Mü'minun El Melik El Mes'ûd Rükneddîn Mev."

Diğer Yüzü: "El Sultân El-Muazzam Alâ'eddünyâ ve dîn Keykubâd bin Keyhüsrev"

Etrafı: Erbaa ve İşriyn sittemi'e

Görüldüğü gibi sikke üzerinde devrin Abbâsî Halîfesi İmam Mustansır (Billah). Sultan Keykubad ve Melik Rükneddîn Mevdûd'un isimleri bulunmaktadır.¹¹⁶

Artuk Arslan'ın Keykubad adına bastırıldığı H/623-M/1226, 624, 625, 626, 632, 636 tarihli sikkeler de şöyledir:¹¹⁷

623 Bakır (AR)

Yüzü: Ortada bir portre etrafında: "Es Sultân ül-a'zam Alâeddin Keykubâd bin Keyhüsrev

Diğer Yüzü: El imâm el Mustansır Billâh emîr ül Mü'minîn el Melik el Mansûr Artuk seneti selâse ve işriyn sittemie (623)"

* * *

624 Gümüş (AR) Çapı: 22 mm Ağ: 2.90 gr.

Yüzü: El imam el Mustansır Billah el Melik el Mansur Artuk

Etrafında: Erbaa İşriyn

Diğer Yüzü: Es sultan el Muazzam Keykubad bin Keyhüsrev

Etrafında: Durube Haza el dirhem bi Düneysır seneti

* * *

¹¹⁴ Edhem, s. 86

¹¹⁵ Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İst. 1973, s. 179

¹¹⁶ Erkiletlioğlu, Adı geçen makale no:3

¹¹⁷ Erkiletlioğlu, adı geçen makale no:4-9

625 Düneysır Gümüş (AR) Çapı: 22mm Ağ: 2.90 gr.

Yüzü: 624 Gümüşün aynısı

Etrafında: Hamse ve işriyn ve sittemie

Diğer Yüzü: 624 Gümüşün aynısı

* * *

626 Düneysır Gümüş (AR) Çapı: 21 mm Ağ: 2.90 gr.

Yüzü: El İmam el-Mustansır Billâh el-Melik el-Mansur Artuk

Etrafında: Site İşriyn ve Sittemie

Diğer Yüzü: Es Sultan ül-Muazzam Keykubad Bin Keyhüsrev

Etrafında: bin Düneysır sene duribe haza el Dirhem

* * *

(Düneysır) Gümüş (AR) H/632 Çapı: 22 mm Ağ:2.85

Yüzü: 624 gümüşün aynısı olup “Sene İsneyn ve Selâsin ve Sittemie” (632) tarihi vardır.

Diğer yüzü: 624 Gümüşün aynısıdır.

* * *

Mardin Bakır (AE) H/634

Yüzü: Saçları bağlı, başı öne eğik büst

Etrafında: Es-Sultan ül-Muazzam Alâ'ed-Dünyâ ve'd-dîn Keykubâd Kâsım emîrül-Mü'minîn

Diğer yüzü: El-imâm el-Mustansır Emîr ül-Müminîn El-Melik ül-Mansûr Artuk

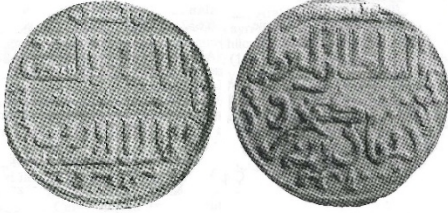
Etrafında: Duribe fî Mardin seneti Erba'a ve selâsin ve sittemie

L.Alâeddin Keykubad'ın Kayseri baskılı paraları. H/617 (Özel Koleksiyonumuzda) Aynı paranın bazı değişikliklerle H/616, 617, 618 ve 619 ve 627 tarihli olanları vardır.¹¹⁸

¹¹⁸ Tevhid, s. 167-169 no 262-270/Halit Erkilietlioğlu, **Sultan L.Alâeddin Keykubad Sikkelerine Genel Bakış**, Selçuk Ün. 2. Alâeddin Keykubad semp. 4-5 Haz 1988 Galib, s. 28-35 No: 32-35 Seaby Coin Medal Bulletin, January 1981, London, s. 28 No: T. 14

Artuk Arslan'ın Keykubad Adına Bastırdığı 625 Tarihli Sikkesi

b- Kemâleddin Kâmiyâr'ın Kayseri Sübaşılığına Atanması

Alâeddîn Keykubâd döneminde Kayseri, Selçuklu devletinin yalnız ikinci bir merkezi değil, aynı zamanda Sultan'ın yaz mevsimini geçirdiği ve bütün askerî hareketleri başlattığı bir şehir hüviyetini kazanmıştı.

Elbette bu önemli şehrin sübaşılığı da rastgele bir kimseye verilemezdi. Nitekim A. Keykubad bu görevi 632 yılı başında yazdığı bir menşûrle kendisine sağ kolu kadar yakın adamı olan Kemâleddin Kâmiyâr'a vermiştir.

Menşur, Allah'a hamd cümleleri ile başlar. ” *Cenâb-ı Allah cihangirlik dizginlerini benim kudret elime koydu; saltanat ve bahtiyarlığı bana lâıyk gördü. Benim azim ve hareketlerimi fütihat anahtarı yaptı, zafer alâmetlerini benim sancaklarıma indirdi ve öyle bir öyle bir kemâl mertebesine erıştirdi ki yeryüzü hükümdarları isteyerek veya istemiyerek itaat kemerlerini bağlayıp ağızlarını benim medhime öyle açtılar ve benim yüce eşığime hizmet ve kulluktan o kadar memnun oldular ki bunun şükri sonsuzdur. Bana Allah'ın ihsan ettiği nimetlerden bazısını saymak amacımız âzamet ve gurur sergilemek değil, ona şükretmektir. Adaletin sağlanması, İslâm diyarının korunması, halkın refahı ve işlerinin görülmesi, genel hayır işlerinin gelişmesi ancak akıllı, âdil, zeki ve ahlâklı bendegânın yardımı ile mümkündür.*

İslâm askerlerinin kumandanı, kalem ve kılıç sâhibi, Şam ve Ermen illerinin pehlivanı İnanç bilge tuğrul-tekin uluğ sübaşı beğ Kemâleddin Kâmiyar bin İshak devlet ve saltanatın yardımcısı ve savaşçıların arkası olduğu, her gittiği yerde ve her verilen işte başarı gösterdiği ve doğumundan bugüne kadar bu mübarek hânedânın nimetlerini tatdığı için bütün emirlik şartlarını haiz olmuştur. Bu düşünce ile memleket ve saltanatın en yüksek mertebesi olan **Kayseri Sübaşılığı**'nı ona lâıyk gördüm. Bu büyük mevkide mâzide gösterdiği dirayet, himmet ve azmi yerine getirsin. Vilâyetin mamur olması ve ahâlinin bakımında, emrinde ve ihtimâmında olup, savaş meydanında aslandan bile çekinmeyen, kahraman askerleri silahlandırıp donatarak eğitimleriyle ilgili olsun ve sultanın emrine hazır bulundursun. Zira savaş ve korku vaktinde zafer kazanmak ve düşmandan intikam almak kahramanlarla mümkündür. İstifâ dîvânında onun ödeneğini belirleyen ve açıklayan gelirle, vilâyet emirliğini ve kumandanlık levazımını düzenlesin: meblâğ 180 ile aynî iradı gösterildi.

Kayseri'nin bütün emirleri, askerleri, kumandan ve ileri gelenleri, Müslüman askerlerinin başı, kâlem ve kılıç, ilim ve hikmet sâhibi İnanç bilge tuğrul-tekin uluğ sübaşı beğ Kemâleddin Kâmiyar'ı kendi emir, hâkim ve kumandan bilmeleri, ona itaati devletimize kulluk saymaları, onun tasvibinden ayrılmamaları, ordu kumandanlığına giren işlerde ona müracat etmeleri ve her hususta yüce tevfikimize itimat etmeleri icabeder. Menşûrun aslı 632 yılı başında (1234/M) yazıldı; Antalya'da sona erdi."

Burada Kemâleddin Kâmiyar gibi büyük bir devlet adamı Kayseri gibi büyük bir vilâyetin sübaşılığına tayin edilirken bütün bu bölge ve askerlerin, eski Selçuk iktâlarında olduğu gibi, geniş bir yetki sâhibi değil, sadece onların başında maaşlı bir vali ve bir kumandan olarak görevlendirilmesi dikkat çekicidir. Menşûrda Kâmiyar'a bağlanan 180 dirhem aylık az görülmekle beraber ona daha önce verilmiş bulunan Zara iktâsı ile kazanmakta olduğu 100000 dirhem ve 60 nefer iktâ mensubu avantajlarından vazgeçmiş olması izaha muhtaçtır.¹¹⁹

Kemâleddin Kâmiyar'ın bu görevinin Sultan'ın Kayseri'de ölüm tarihi olan 31 Mayıs 1237 ye kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

c- I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de Ölümü

Birçok ülkeyi memleketine katan Alâeddin, ordusuyla Kayseri'ye yaklaştığında bir günlük yoldan Kayseri halkı tarafından büyük şenliklerle karşılandı. Sultan Alâeddin, yazları ve sefer zamanları Kayseri'de bulunur, ilk yıllarda şehir içinde mevcut sarayda (Devlet-hâne)¹²⁰ otururdu. Fakat Sultan'ın 1225'ten itibaren Kayseri'de, şehrin bir fersah yakınında¹²¹ inşa ettirdiği Keykubâdiye Sarayı artık onun yazlık ikâmetgâhı olmuştu. Bir manzumenin tasvirine göre Keykubâdiye Sarayı çiçekler ve güllerle çevrili olup sarayın önünde çeşme akar ve cihan padişahı onun eyvanında otururdu. Sultan yabancı elçileri ve hükümdarları da burada kabul etmiştir. Bu sarayda yabancı elçilerin de misafir edilmesi önemine bir işarettir.¹²²

Alâeddin Keykubad, Keykubâdiye Sarayı'nda bir yandan Moğol elçileri ile temas ederken diğer yandan da askerlerini Meşhed Ovası'nda büyük bir sefere hazırlıyordu. Bu seferin hedefi emirlerine vahşet yapan Melik Kâmil'di. Bu andan itibaren gelişen olayları İbni Bîbî şöyle anlatıyor: Sultan Alâeddin Keykubad'ın yücelik ve kudretinin parlak güneşi, hükümdarlık ve saltanattan en yüksek mertebesine belki zeval noktasına erişmiş cihanın serkeşleri başlarını onun buyruğu altına koymuşlardı. Halîfe (Mustansır) ile memleket idaresinde amcalarının verâseti hükmünce ortaklığa başlamış, halîfeHalîfe ona "Sultan-ül Âzam ve Kâsım Muazzam" yani Yüce Sultan ve En Büyük Ortakçı diye hitap etmiştir.

¹¹⁹ Turan Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Ankara, 1988 S:76

¹²⁰ Bu saray muhtemelen Danışmendli Melik Mehmed'in Kayseri'yi yeniden imarı sırasında, diğer binalar meyânında Câmi-i Kebîr'le beraber yaptırılmıştır. Yeri de Kale mescidine gizli bir kapı ile irtibatı vardı. (Evhadüddin Kirmani 15.hikâye 39/b)

¹²¹ Fersah; atla bir saatte gidilebilen mesafedir. Takriben 6232,2 metredir.

¹²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.398

Melik Kâmil yönünden mübârek hatırlarında yerleşmiş olan kırgınlık dolayısıyla Şam seferine çıkmak üzere asker Kayseri’de toplanmıştır.

Sivas’ın muhafaza ve idaresini, özel dostlarından şarapçıbaşı Fahreddin Ayaz’ın ölümünden sonra Harzemli Kırhan’a havale etmiş ve Erzincan padişahlığını tekrar Şehzade Gıyâseddin Keyhüsrev’in uhdesine bırakmış, Çeşnigir Altun Bey’i onun beylerbeylik ve atabeylik hizmetine atamıştı.

Rum diyârı saltanat veliahdlığını Melik İzzeddin Kılıçarslan’ın uhdesine vererek bütün beyleri bu ferman hükümlerine baş eğmeye ve onun veliahdlığını kabul etmeye mecbur tuttu. Devlet büyüklerini arzu ve korku ile ona biat için and içmeye davet etmiş, emirler İzzeddin Kılıçarslan tarafını tutacaklarına yemin etmişlerdi.

H/634 (M/1237) Şevvâl ayının hilâli belirlediği sıralarda Kayseri’de Meşhediyeye Ovası’nda birikmiş olan sayısız asker hünerler göstererek meydanı halvet ettiler. Sultan, Celâleddin Karatay’ı mızrakla nişan alıyor, Celâleddin kalkarıyla fırsat vermiyordu. Bir defa daha bu oyunları tekrar ettiler. Sonra üç direkli saltanat çadırına çekildiler, namaz kılındı, sofraya kuruldu ve kaldırıldı. Şevval’in 3. günü Kayseri’de hazır olan elçilerin saltanat meclisine davet edilmelerini emretti. Maidîler, Harzemliler, Hunlar, Rumlar, Franklar, Ermeniler ve İberyalılar bir araya geldiler.

Memleket büyükleri, emirleri, şehzadeleri toplandılar, sofraya takımları düzeltilti. Güzel sesli hânendeler okumağa, çalgıcılar çalmağa başladılar.

Altun kemerli, gümüş bilekli sakiler, yürüyen serviler gibi meclis yaranının başları ucunda dönüyor, onların rüzgârı gibi ayakları:

*“Zevklerden, nimetlerden payınızı alın
Sonuna kadar uzayan her şey kırılacaktır.”*

Şiirinin âhengini terennüm ediyor, bir alacakarga feryâd eden sesiyle okuduğu;

*“Gözlerimiz nice cemiyetler gördü ki
Hepsi de berrak suya şarap karıştırdılar
Birgün sonra yaptıklarından pişmân oldular
Zamâne her hâlin sonunda başka bir hâl vardır.”*

meâlindeki şiirin, nağmelerini uğursuz ve korkunç sedasıyla şarap meclisinde zevke dalanların kulaklarına haykırıyordu.

Çeşnigir Nâsırüddîn Ali, ansızın kızarmış bir kuş etini sıcak sıcak, sultanın önüne koydu ve eliyle parçaladı. Sultan Keykubad birkaç lokma yedi. Bir müddet sonra mizacında büyük bir değişiklik baş gösterdi. Bağırsaklarında bir ağrı hissetti ve kendisinden kan gelmeye başladı. Meclistekiler şaşırıp dağıldılar. Sultan hararet ve ızdırabının şiddetinden hemen atına binerek Keykubâdiye Sarayı’na gitti. Orda çokça kustu. Zaman geçtikçe rahatsızlığı ve sıkıntısı arttı. Acı her yanını sardı. Emir Karatay’a dönerek: *“Benim işim sonuna erişti. Şimdi Kemâleddin Kâmiyâr’ı çağır ülkenin ve Yüce Allah’ın bize emanet ettiği halkın selâmetine olabilecek vasiyetlerimi ona söyleyeyim”* dedi. Hassa köleleri Kemâleddin’i çağırılmaya koştular, Kemâleddin Kâmiyâr yatsı namazı vaktinde huzura geldi. Sultan’ın dilinde ağırlık başlamıştı. Her ne kadar îmâ ve işaretlerle bir şeyler

anlatmak istedi ise de Emir Kemâleddin bir türlü anlamıyordu. Acele evine döndü. 634 hicret yılı Şevval'inin 4. Pazartesi gecesi (31 Mayıs 1237 Pazar) Sultan Keykubâd Keykubâdiye Sarayı'nda Cennet yolunu tuttu. İki gün sonra mübarek cesedi bir tabuta konularak deve sırtında başkent Konya'ya götürüldü ve ata ve dedelerinin yanına gömüldü. Bu mâtemle şimşeklerin kalbi kebab olmuş, bulutların gözü yaşla dolmuştu. Padişah'ın ölümünden sonra memleket ve millet işlerinde bozukluk başladı, padişahlık makamının düzeni alt üst oldu.¹²³

Garip rastlantıdır ki kafalarında gizliden gizliye Rum diyârını ele geçirmek sevdasını güden Melik Eşref ve Melik Kâmil de o günlerde ölmüşlerdi. (4 Muharrem 635/1239)¹²⁴

Rum memleketi (Anadolu) karışıklık içinde kaldı. Garipler yuvası ve yoksullar sığınağı olan bu güzel yurttan bin türlü dertler ve nimetler içinde hiç kimseye tatlı bir nefes almak nasib olmadı.¹²⁵

Alâeddin Keykubad, öldüğü zaman henüz 45-50 yaşları arasında bulunuyordu. Oğulları İzzeddin Kılıçarslan 8-9, Gıyâseddin Keyhüsrev ise 16 yaşında olmasına rağmen, Sultan'ın Gıyâseddin'i garip ahvalli ve yeteneksiz görerek Eyyübî Prensesi Melike-i Âdiliye'den doğan küçük oğlu İzzeddin'i veliahd göstermesi ve emirlerinin ona itaate mecbur edilmesi, suikastin büyük oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından yapıldığı iddialarını güçlendirmektedir. Nitekim anonim Selçuknâme: "Şeh-zâde Gıyâseddin'in ahlâksız emirlerle (Sadedin Köpek) meşveret ederek Sultan'ı zehirlediğini" yazmaktadır.¹²⁶

d- Alâeddin Keykubad'ın Şahsiyeti

Alâeddin Keykubad ilim, kültür ve sanatı sevip himâye ediyor kendisi de bizzat yüksek bir kültürle donatılmış bulunuyordu. Türkçeden başka Arapça, Farsça ve Rumca biliyordu. İlim adamlarını himâyede çok ileri gidiyor ve Moğol istilâsı önünden kaçan Türkistanlı, İranlı ve başka âlim, edip, şair ve sanatkârlara Türkiye'yi bir sığınak yapmıştı. Nitekim Moğol istilâsından kaçarak Kayseri'ye gelen Necmeddîn Rızâ, Alâeddin Keykubad'ın hizmetlerini şöyle belirtmiştir. "Müslümanlar, emniyet, âsâyîş ve huzura Selçuklu Hânedânı'nın mübârek sancağı (Çetr) gölgesinde buldular. Bu dindar padişahlar zamanında yapılan medreseler, hânkâhlar (Zâviye), ribatlar (Kervansaray), hastaneler, köprüler ve başka hayır müesseseleri hiçbir devirde vücuda getirilmemiş; âlimler, zâhidler ve halka gösterilen himaye ve şevkat girişilen gazalar ve kazanılan zaferler başka hiçbir zamanda vukû bulmamıştır. Bu husus o kadar malûmdur ki tafsilata lüzum yoktur. Zira Türkistan, Fergane, Maverâünnehir, Harizm, Horasan, Gur ve Sustan (Afganistan), İran,

¹²³ İbn-i Bîbi, (El-Hüseyn B. Muhammed B. Ali El- Caferi El Rugadi) *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Alaıye (Selçuk Name)*, Hazırlayan: Mürsel Öztürk T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, 164, Ank.1996 S:457

¹²⁴ Melik Eşrefin ölümü Muharrem H/635'te vuku bulduğuna göre, Alâeddin Keykubad'dan tam 89 gün sonra ölmüştür.

¹²⁵ İbn-i Bîbi s.186.187.188

¹²⁶ *Anonim Selçukname*, Çv: Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Ank.1952, s.30

Irak, Diyarbekir, Suriye ve Rum (Anadolu) ülkeleri onların eserleri ile doludur. Müslümanlar bu mübarek Hânedân'a dua ve senâ ile meşgûldürler."¹²⁷

Aksarayî de Alâeddin Keykubad hakkında. "Akıllı ve tedbirli bir sultan idi. Gayet çevik yapılı, sağlam kafalı ve temiz varlıklı idi. Memleketi güzel idaresi ve adaletiyle yüceltmiş ve şereflendirmiştir. Şam ve Diyarbekir melikleri ona itaat gösterdiler. Sultan Celâleddin Harizm-Şah'ı Yassıçemen mevkiinde bozguna uğratmış, memlekette ulu bir saltanat sürmüştür. Onun hayırlı eserleri, zamanenin sahifelerinde ve cihanın dört bucağında güneşten daha parlak bir ışık saçmıştır."¹²⁸ demektir.

Yine ölüm tarihi H/962 (1031) olan Osmanlı tarihçisi Nişancı-zâde Mehmed bin Ahmed, Uluğ Sultan için şunları söylemektedir: "Alâeddin Keykubad âlim, yapıcı, âdil ve iyi bir Müslüman idi. Himmət ve cömertlikte dünyaya böyle sultan gelmemiştir.

Geleneksel sanatların hepsini bilir ve hattâ satranç oynamakta çok mâhir idi.

Geceleri ibadetle ihyâ edip, gündüzleri harp hazırlığı yapar, halkını dinlerdi. Boş zamanlarında sohbet ehli ile adâletli padişah hikâyeleri, tarih, siyer, evliyâ ve enbiyâ hikâyeleri, nasihat ve ibret kitapları okurdu. İmâm-ı Gazâlî'nin kitaplarından, Kimyâ-yı Saadet ve Siyer-i Mülûk'u harp ve sulhta elinden düşürmezdi.

O'nun zamanında Şeyh Sadreddîn-i Konevî, Şeyh Celâleddin Muhammed Rûmî (Mevlânâ) ve babası Sultânü'l-ulemâ Burhâneddin, Şemseddin Tebrîzî mevcud idi.

Ertuğrul Gâzi Bey de bunun zamanında yaşayıp, Keykubad'ın bazı gazâlarında bulunmuştu.¹²⁹

e- Keykubad'ın Kayseri'deki Eserleri

Alâeddin Keykubad'ın 17,5 sene süren saltanatı zamanında, Kayseri Kalesi tahkim edildi ve surlarla çevrildi. Kayseri'ye 10km uzaklıktaki bugünkü Şeker Fabrikasının yakınında Keykubadiye mamuresini inşâ ettirdi. İbn-ül Âdim bu sarayın ihtişamından bahsetmiştir. Keykubadiye Sarayı ile Kayseri Şehri arasında çok muntazam iki tarafı ağaçlıklı yollar yapıldı. Câmî, medrese kervansaray ve hastane gibi pek çok ve müessese kurdu.

Alâeddin Keykubad'ın eşi Hunat Hatun tarafından yaptırıldığı bilinen Hunat Medresesi ve Hamamı'nın aslında Keykubad tarafından yaptırıldığı, türbenin ise Hunat Hatun tarafından sonradan ilâve edildiği, câminin ise yine Keykubad tarafından yaptırılmış bulunan eski bir câminin Hunat Hatun tarafından yenilediği Prof. Dr. Halûk Karamağralı tarafından iddia edilmektedir.¹³⁰

Huvand / Hunat Hatun'un Sultan'la evlendiği 1221 yılından Keykubad'ın ölüm tarihi olan 1237 yılına kadar eski dinini muhafaza ettiği, (oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'in İstanbul Latin İmparatoru Baudouin'e gönderdiği bir mektupta anasının Hristiyan

¹²⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst.1971, s.392

¹²⁸ Kerameddin Mahmut Aksarayî, Çev: M. Nuri Gençosman, Ank. 1943, s.129

¹²⁹ Nişancı-Zade Mehmed bin Ahmed (ölm. 962), Mir'atü'l Kâinat, Raşit Ef. Kütüphânesi No: 966 (el yazması)

¹³⁰ Karamağralı Halûk, *Kayseri'de Hunat Câmî'sinin Restitüsü*, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XXI, s: 199

olduğunu ve babasının sağlığında dinini muhafaza ettiğini yazmıştır.¹³¹) ancak oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Kayseri'de tahta çıkmasından sonra yıllardır iç içe yaşadığı Türk ve İslâm terbiyesini benimseyerek samîmi bir Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Alâeddin Keykubad'ın ölüm tarihi Şevval 634 (Haziran 1237), Mahperî Hatun'un da câminin inşasını emrettiği tarihtir, Şevval 635 (Haziran 1238)'tir. Böylece Mahperî Hatun'un İslâmiyet'i bu bir yıl içinde kabul etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Huvand (Halk dilinde Hunat) yahut Mahperî Hatun, Müslüman olduktan sonra birçok hayır eseri yaptırmıştır. Bunlar; Kayseri'de Hunat Hatun Külliyesi, Tokat'ın Pazar İlçesi yakınında Hatun Hanı, Çınçınlı Sultan Hanı, Çekerek Suyu Hanı, Tahboğa Hanı, İbibse Hanı, Ezine Pazar Hanı gibi devâsâ yapılar ile Kayseri'nin İncesu İlçesi'nin güneyinde bulunan Tekke Dağı'nın tepesine muhtemelen manevî olarak bağlı olduğu Şeyh Turasan Zâviyesi olarak sayılabilir. Bütün bu hayır eserlerinin en ihtişamlısı muhakkak ki Hunat Hatun Külliyesi'dir.

1- Hunat Külliyesi

İşte Hunat Hatun'un bütün günlerini geçirdiği ve kendi adıyla anılan bu külliye klâsik Selçuklu sanatının bir şâheseri olarak 750 seneden fazla bir zamandır hâlen dimdik ayakta. Büyük Melike, kendisine yakıştırılan dinin ve dünyanın saf ve temizi, zâhid, âbid ve mücâhit sıfatlarını kanıtlamak için bu eseri ile âdetâ hamamda bedenini, medresede fikrini ve câmide de ruhunu arıtmak istemiştir.

a-Hunat Câmi î 1238 (H/635)

Câmi, külliyenin temel yapısı olup, Anadolu'daki klâsik Selçuklu yapılarının en güzel örneklerinden birisidir. Geometrik motifli bordürlerle süslenmiş muhteşem bir taç kapı sizi mâbede davet eder. Hem batıdaki ana kapı ve hem de doğuya bakan kapının üzerinde bulunan mermer kitâbeler sanki bize 750 sene önceden yazılmış birer mektup gibidir.

Batı kapısı kitâbesinde: *“Bu mübarek mescid, Keykubad'ın oğlu, fetihler Sâhibi, yüce sultan, Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında hayırlar fatihi, zahide, anne, samimi dindar, dinin ve dünyanın yüzüğü, Büyük Melike, (Mahperi Hatun) tarafından yaptırılmıştır. Allah O'nun yüce varlığını, devamlı kılsın, iktidarını kesmesin. Altı yüz otuz beş senesinin Şevval ayında (Haziran 1238) tamamlandı.”* Yazılıdır.

Aynı kapının üzerinde **“Allah”** lafzı ile kapı kemerinin üzerinde de *“Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve Ahiret gününe inanan, dosdoğru namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onlar doğru yolu bulanlardandır. (Tevbe Sûresi 18. ayet)* yazılıdır.

¹³¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 403 ve 449

En tepede tek satır hâlinde ve oldukça bozulmuş hâlde: “*Rableri onlara katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan ebedî kalacakları cennetleri müjdeler. Doğrusu büyük mükâfat Allah katındadır.*” (Tevbe SûresiSûresi 21 ve 22. ayetler) yazılıdır.

Doğu kitâbesinde ise: “*Bu mübarek mescidin imarını Keykubad’ın oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sâhibi Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Büyük Melike, din ve dünyanın yüzakı Mahperi Hatun –Allah O’nun gölgesini ve büyüklüğünü devamlı eylesin- altı yüz otuz beş senesinde emretti.*” yazılıdır.

Câmi, esmer kesme taşlardan yapılmış olup, içten içe 52,93 x 43,67 metre ebatlarında olup, 2311,4 metre karedir. Selçuklu mîmârî geleneğine uygun olarak önceleri minaresiz ve ortası açık idi. Vaktiyle Kuyûd-i Kadime-i Vakfiyye idaresinde bulunan 1139 (1726) tarihli bir ilâmda, câminin bilinmeyen bir zamandan beri açık olan ortasına bir kubbe yaptırıldığı kapı üzerine de zarif bir kule minare ilâve edilmiş olduğu, bu kubbenin bilinmeyen bir sebeple yıkıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra 1892 yılında Mutasarrıf Ahmed Nâzım Paşa’nın öncülüğünde yenilenmiş ve 1900 yılında da (Sultan II. Abdülhamid döneminde) bir minare eklenmiştir.

Minarenin yapımı Padişah adına Mutasarrıf Haydar Bey ve Belediye Reisi Tavlusunlu Mehmed Ali Efendi halkın da yardımları ile tamamlanmıştır. İskeleyi Kaleli Mahmud Usta tarafından kurulan ve inşaatı ise Tekbıyık Osman tarafından yapılmış bulunan minarede bu ta’mire ait kitâbe bulunmaktadır.

“*Şehriyâr-ı a'zam el-gâzî*

Sultan Hamîd-î Sâni

Hazretlerinin müberrâtındandır”

1317 fi 15 Ş (Şaban)-(17 Şubat 1900)

Sonradan açılan kuzey kapısı ile birlikte üç girişi olan câminin doğu-batı yönünde on bölümü bulunmaktadır. Aydınlanma yan duvarlardaki mazgal pencereler ve sonradan açıldığı anlaşılan doğu ve kuzey duvarlarında da geniş pencereler ile sağlanmaktadır.

Bütün Selçuklu mescidlerinde olduğu gibi bu câminin de en önemli unsurlarından birisi mihraptır. Geometrik örgülerle çevrelenmiş, istiridye kabuğu şeklinde motiflendirilmiş üç nişten oluşmuştur. Her iki yanında ise döner mermer sütunlar vardır.

Câminin bir diğer özelliği de şüphesiz ki minberidir. Çivisiz geçme künde-kâri tekniği ile geometrik motifli parçalardan kurulmuştur. Bu dekoratif panolar arasında uzun bordürler hâlinde mutad âyet ve dualar yer almaktadır (Besmele ile başlayan Ayetelkürsî, Fetih Sûresi’nden 1. ve 2. ayetler, Âl-i İmrân Sûresi’nin bazı âyetleri ile dualar). Çift kanatlı kapısı ve korkulukları oyma kafes işçiliğinin zarif örnekleridir. Usta ve tarih şerhi bulunmayan minber, maalesef defalarca boyanarak detaylar kaybolmuş ve cemaatin

birbirini görmesi düşüncesi ile kesilerek pencereler açılmış, daha da fenası alt tarafa gelen âyetler şuuruzca kazanmıştır. Ancak yine de Selçuklu üslubunu tam olarak temsil eden değerli bir örnektir.

Burada üzerinde: *“Zehî mâlişgeh-i ruhsâr-ı erbâb-ı recâdır bu
Zehî cây-ı muallâ melce-i şâh-ı gedâdır bu
Cebin-sây-ı niyâz ol dest-beste gel bu dergâha
Makâm-ı lihye-i pâk-i imâmü’l-enbiyâdır bu*

(Ne mutlu ki, ümit sahiplerinin yüz sürme yeridir bu

Ne mutlu ki, zengin ve fakirin sığınağı olan en yüce makamdır bu

Yüz sürme ihtiyacı içinde olarak el bağlayıp bu dergâha gel

Yol gösterici Peygamber’in temiz sakalının makamıdır bu) yazısı bulunan bir sakal-ı şerif kutusu bulunmaktadır. Kutunun üzerinde ayrıca; *“levlâke levlâk lemâ halakte’l eflâk”* (Resûlüm seni yaratmasaydım âlemleri yaratmazdım) hadis-i kutsisi ile Kelime-i Tevhid, Maşallah ve 1289 tarihi yazılıdır.

b- Hunat Hatun’un Türbesi

Hunat Hatun Külliyesi içinde, medrese ile câminin arasına 1238 yılında eklenen türbe, I. Alâeddin Keykubat’ın eşi, II. Keyhüsrev’in annesine aittir ve muhtemelen daha eski bir yapı tadil edilerek, medrese tarafına sonradan giriş bağlantısı yapılarak bina edilmiştir.

Türbeye medreseye ait bir odanın merdivenlerinden geçilir. Kesme taştan, piramidal başlıklı sekizgen türbe, altı sıra mukarnaslı mermer kaide üzerine oturtulmuştur. İçten kubbeli, dıştan külâhlı bir yapıya sahip olup, gövdenin her köşesinde sivri konik başlıklı tamamen işlenmiş sütunlar yer alır. Bu tarz köşe sütunları Osmanlı Türbelerinde de kullanılmıştır. Üst kenardaki mukarnaslı saçağın altında yer alan kabartma sülüs yazılı kitâbe türbeyi bir kuşak gibi sarmaktadır. Ortada mermer sütuna dayanan altı adet kemerli çift pencerenin cephesi düz ve süslemesizdir. Ancak, bu yüzeylerin etrafı iki sıra geometrik motiften oluşan kemerli bordürlerle çevrilmiş, köşe boşlukları da sivastika motifleri ile doldurularak cephelerde zenginlik kazandırılmıştır. Gerek köşe sütunlarında gerekse cephelerdeki süslemeler birbirinden farklı motifleri içermektedir.

Türbenin iç kısmı yarım kubbeli, beş sıra mukarnas nişlidir. Beş köşeli mihrabın her yüzü sekizgen yıldızdan oluşan geometrik motiflerle süslenmiştir. İçerdeki üç sandukadan en büyük olanı ve antik dönemin lahit kapağından yapılmış olan Hunat Mahperi Hatun’a aittir. Lahitin kapı tarafında Selçuklu sülüsü ile Besmele-i Şerif, Ayetelkürsî yazılı olup, mihrap tarafında ise Arapça olarak: *“Bu kabir; hanım, saygıya layık kadın, örtünmüş ve kötülüklerden arınmış, mutlu ve uğurlu, şehit, takva ehli, Allah’a dâimâ ibadet eden, dindar, din yolunda savaştan, günahsız, efendi, âdil, âlemdeki kadınların melikesi, namuslu ve temiz, asrın Meryem’i, zamanın Hatice’si, irfan sâhibi, binlerce malını hayır yolunda harcayan, dinin ve dünyanın temizi Mahperi Hatun’undur. O, Keykubad’ın oğlu merhum şehid Gıyâseddin Keyhüsrev’in annesidir. Allah cümlesine rahmet eylesin âmin.”* yazılıdır.

Mahperî Hatun'un yanındaki lahit ise, Keyhüsrev'in kızı Selçukî Hatun'a aittir. Bu mezarın baş taşında Besmele'den sonra *"Bu kabrin sâhibi, Keykubad'ın oğlu şehit sultan Keyhüsrev'in kızı Selçukî Hatun'dur. Altıyüz seksen üç senesinin Muharrem ayında vefat etti"* yazılıdır.

Türbede bulunan üçüncü mezarın sâhibi belirsiz olmakla beraber hânedândan bir hanım olduğuna dair tahminler yürütülmektedir.

c-Medrese

Geometrik Selçuklu motifleri ile süslenmiş bir taç kapıdan girilen medrese, dörtgen plânlı, üstü açık bir avlunun etrafına sıralanmış talebe hücreleri ile doğuda ana eyvân bulunmaktadır. Ana eyvânın kuzeyinde kışlık dershâne ile güney tarafında da iç içe müderris odaları yer almaktadır. Hunat Hatun'un mezarına da buradan geçilerek girilmektedir.

Medresenin inşaatının Keykubad'ın sağlığında başladığı, Câmînin ise daha sonra Hunat Hatun tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Medresenin kendi kitâbesi yoktur. Ancak medresenin batı duvarına çok sonralardan konulmuş mermer bir çeşme kitâbesi bulunmaktadır

d-Hamam

Külliyenin önünde yer alan ve diğer yapıların ilki olduğu anlaşılan hamam, erkekler ve kadınlar bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamamın yapılışına ait bir rivâyet dilden dile zamanımıza kadar gelmiştir. Hikâyeye göre; câmi inşaatında çalışan bir işçi sırtına aldığı işlenmiş taşı konacağı yere götürmekte, fakat bırakmadan geri dönmekte imiş. Bu durumun defalarca tekrarlanması inşaatı izlemekte olan Hunat Hatun'un dikkatini çekmiş. İşçiyi çağırarak yaptığı işin sebebini sorduğunda işçinin yıkanma ihtiyacında olduğu anlaşılmış. Bunun üzerine Hunat Hatun, derhâl câmi inşaatını durdurarak önce hamam yapılmasını emretmiş.

Hamamın kadınlar bölümünün duvarlarında bulunan nefis Selçuklu çinileri bir onarım sırasında sökülüp olup Kayseri Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Bugün câmi, medrese, hamam ve türbe bütün haşmeti ile halka hizmete devam etmektedir. Sadece medrese, amacı dışında hediyelik eşya satış dükkânları hâline getirilmiştir.

2- Sultan Hanı ve Karatay Kervansarayı

Sivas yönünde 40. kilometredeki Sultanhanı ve Karatay Kervansarayı'nın kapalı kısımları¹³² bu sırada yaptırılan muhteşem eserlerdendir.

¹³² Erkiletlioglu Halit, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No:37 Kayseri 2001, s: 63

8- II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246)

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alâeddîn Keykubâd'ın Mahperi (Hunat) Hatun'dan doğan oğludur.¹³³ Sultan Alâeddin Keykubad'ın diğer eşi Eyyûbî Prensesi Melike-i Âdiliye'den olan İzzeddin Kılıçarslan ile Rükneddin adında iki oğlu daha vardı. Sultan, bunlardan Kılıçarslan'ı kendisine velâhd seçmişti. Bu sebepten, ölümünün arkasından oğulları arasında saltanat mücadelesi başladı. Cenaze daha sarayda iken, Şemseddin Altun Aba, Tâceddin Pervâne, Celâleddin Ferruh Lala, Sadeddin Köpek ve Gürcü oğlu Zahir ül Devle derhâl Şehzade Keyhüsrev'i Keykubâdiye'den şehir surları içindeki Kayseri Sarayı'na götürdüler. Saray, Sadeddin Köpek tarafından daha önceden yerleştirdiği anlaşılın 16 000'den fazla ücretli Türk askeri ile korunuyordu. Ancak Gıyâseddin taraftarı olan bu askerler hem Meşhed Ovası'nda yerleşmiş bulunan büyük Selçuklu ordusunun ve hem de sayıları 1000'den fazla olan Lâtin ve Fransız askerlerinin bir müdahalesinden korkuyorlardı. Sadeddin onların komutanlarına Keyhüsrev'i göstererek: *"İşte efendiniz ve sultanınız! Onu tahta çıkarınız"* diyerek onların da desteği ile Gıyâseddin'i Saltanat Sarayı'nda tahta oturtular. Yanında bulunan bütün emirler ona biat ettiler ve önünde yer öptüler. Böylece Keyhüsrev, 16 yaşından biraz daha büyük olarak tahta oturtulmuş oldu (5 Şevval 634 / 2 Haziran 1237)¹³⁴. Sadakat yeminlerini etti ve on iki bin civarında esiri serbest bıraktı.¹³⁵

Mukabil bir hareket ve engel ile karşılaşmamak ve asıl velâhd Kılıçarslan'a bağlı olan beylerin muhalefetine fırsat vermemek için "Meydan Kapısı" (Dervâze-i Meydan), dışındaki Sivas Kapısı, Kiçikapı, Boyacı Kapısı ve Demir Kapı gibi şehrin diğer bütün kapılarını sıkıca kapattılar.

Ancak başta Büyük Vezir Kemâleddin Kâmyâr olmak üzere Harizm beğlerinin başı olan Kayırhan ve emirlerindeki Selçuklu ordusu ihtilâlciler için en büyük tehlike olmaya devam ediyordu. Kayırhan, Kemâleddin Kâmyâr'a *"Melik İzzeddin Kılıçarslan Keykubadiye sarayındadır. Büyük Sultan Alâeddin Keykubad'a yaptığımız taahhüde sadık kalalım ve onu oturtalım. Ordu bizimle beraberdir."* dedi ise de Kâmyâr müdahaleye cesaret edemedi. Ona göre artık her şey bitmişti. Bunun üzerine Tâceddin Pervâne, Kemâleddin Kâmyâr'ı ikna ederek, Hüsâmeddin Kayırhan ile Hüsameddin Keymerî de beraberlerinde olmak üzere şehre gidip yeni sultanın huzuruna çıktılar. Bu üç büyük emir sarayda, divânda ve eyvânda bulunan büyük bir kalabalık huzurunda sadakât yemini ettirdiler.

Keyhüsrev üç gün sonra matem elbisesini çıkarıp cülûs şenliklerini başlattı. Saltanat, fermanlarla bütün memlekete ilân edildi. Babasının hazırladığı şekilde Moğolistan'a gönderdi. Eyyûbî Hükümdarı Melik Kâmil'in elçisini de bir anlaşma ile gönderirken Kayseri zindanlarında bulunan Mısır esirlerini, Urfa ve havâlisinde tutulan

¹³³ Mahperi (Hunat Hatun); II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in anası olup, oğlundan sonra ölmüştür. Kalonoros (Alaiye) hâkimi Kyr Vart'ın kızı iken, I. Alâeddin Keykubad ile evlenmiş (M/1211), önceleri dinini değiştirmemiş, fakat sonradan İslâmiyet'e ihtida ederek çok dindar ve hayırsever bir kadın olmuştur. Hunat Hatun'un Kayseri'de H/635-M/1238 senesinde inşa olunmuş câmi, medrese ve türbeden müteşekkil nefis bir külliyesi mevcuttur.

¹³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.404

¹³⁵ Ebul Farac, s. 537

Türk esirleri ile mübadele etti. Bu münasebetle II. Melik Âdil de uzun zamandır hapis tuttuğu Amid Artuklu hükümdarlarını (636/1239) da serbest bırakıp bütün malları ile Antalya’da bulunan Selçuklu Sultanına gönderdi. Kayseri’ye gelen elçilerden birisi de ünlü tarihçi Kemâleddin İbnü’l-Adim olup el-Melik’ün-Nâsır’ın daha önce Alâeddin Keykubad ile yaptığı anlaşmayı yenilemiştir¹³⁶.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in “Şîr-i Hurşîd” Temsilli Gümüş Sikkesi (H.E. Kol.)

II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Kayseri’de tahta oturup sultanlığını sağlama aldıktan sonra muhtemelen Konya’da da benzer bir cülûs töreni yapıldı ve Sultan, dinlenmek üzere Akdeniz sâhillerine indi.

Burada amaçladığı Halep Hükümdarı el-Melikü’n-Nâsır ile akraba olmak ve dolayısıyla daha yakın bir iş birliği ve dostluk kurmak plânı gereğince, Tokat Kadısı İzzeddin’i Halep’e gönderip hükümdarların kız kardeşi Gâziye Hatun ile evlenme ve buna karşılık da kendi kız kardeşini ona verme teklifinde bulundu. Teklifin kabul edilmesi üzerine el-Melikü’n-Nâsır’ın Halep kalesindeki sarayında nikâh töreni yapıldı. Selçuklu sultanı adına Tokat Kadısı’nın hazır bulunduğu bir törende İbnü’l-Adim’e Ebu Hanife mezhebi kurallarına göre nikâh kıyma vazifesi verildi. İbnü’l-Adim, 50 bin altınlık mihr karşılığında nikâhı kıydıktan sonra, ayrıca, saç olarak da pek çok altın saçıldı.

El-Melikü’n-Nâsır, daha önce, Halep’te yapılan anlaşma gereğince, kız kardeşi Melike Hatun (el-Melikü’l Aziz’in hala-zâdesi) ile Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev’in kendi adına nikâh kıymak üzere, İbn’l Adim’i Kayseri’ye gönderdi. (Mayıs-1238) İbnü’l Adim bu ziyareti şöyle anlatıyor:

“Konya’ya gitmek üzere olan Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, benim gelmekte olduğumu haber alınca, ben daha henüz Akça Derbend’de iken, bana ulak gönderip, seyahatini ertelediğini ve acele olarak Kayseri’ye gelmemi bildirdi. Ben de bunun üzerine, ivedilikle Kayseri’ye vardım. Sultan, Keykubadiye Köşkü’nde idi. Onun beni doğrudan doğruya yanına çağırması üzerine, kentte kalmayıp doğruca köşke gittim ve beni hemen huzuruna kabul etti (2 Haziran 1238). Sultan nikâhın derhâl kıyılmasını buyurdu ve Emir Kemâleddin Kâmyâr’ı, kendi adına, kız kardeşi Melike Hatun’un vekili atadı. Biz hemen kente indik. Kent kadısı ve şahitler hazır idiler. Ben Kemâleddin Kâmyâr ile birlikte, El

¹³⁶ İbnü’l adim, *Bugyetü’t-Taleb fi tarihi Haleb Biyografilerle Selçuklu Tarihi*, Çev: Ali Sevim, Ank. 1982 TTK. Yayıncı, s.111

*Melikü'l Nâsır'ın nikâhında olduğu gibi, 50 bin sultan altını değerindeki çeyizmihr karşılığında nikâh kıydık. Aynı gün tarif edilemeyecek derecede çok altın, gümüş eşya ve buna benzer eşyalar gönderildi. Ben de Halep'den beraberimde getirdiğim bin altını saç olarak saçtım. Ayrıca Sultan'ın sarayında pek çok altın, gümüş, elbise ve şeker saçıldı ve müjde davulları vuruldu. Kentin her yerinde sevinç gösterileri yapıldı. Bütün bunlardan sonra ben, bizimle birlikte gelenlerden birisinin nikâh ve yapılan töreni müjdelemesi için derhâl Haleb'e El Melikü'l Nâsır'a gönderdim. Bu haber üzerine Halep'de müjde davulları vurulmuş ve müjdeyi getirene değerli elbiseler hediye edilmiş. Daha sonra ben, gelin alayı ile birlikte 23 Haziran 1238'de Halep'e döndüm ve Melikü'l Nâsır ile buluşup nikâh kıyma konusunda kendisine bilgi verdim.*¹³⁷

İbnü'l Adim ile birlikte Melik-ül Ermen (Karaman Valisi) Kamereddin Lala (Hadım) ve Tokat Kadısı İzzeddin de Halep'e gitti. Oradan Halep Hükümdarı hutbeyi bizzat Tokat Kadısı'na okuttu ve Gıyâseddin Keyhüsrev adına sikke bastırıldı.

Selçuklu Sultan'ı, Harizmliler'in eline geçen Urfa ve Suruc'u el Melikü'l Nâsır'a verdiğini bildiren menşûru gönderirken Harran'ı Melik Muzaffer'e, Hapur'u Hums Hükümdarı Melik Mücahid'e Nusaybin ve Sincar beldelerini de Mardin Artuklu hükümdarı Artuk-Arslan'a verdi. Buralarda Gıyâseddin Keyhüsrev adına hutbe okundu ve para basıldı.¹³⁸

Gıyâseddin Keyhüsrev; Sadeddin Köpek'in mahareti ile saltanatı elde etmekle beraber diğer devlet ricâlin'den de çok korkuyordu. Nitekim Harizm Beğlerinin lideri Kayır-Han'ı yakalatarak, zincire vurdurdu ve (Zamantı-Pınarbaşı) kalesine hapsedti. Kayır Han burada öldü. Bu hâdise üzerine Harizm beğleri Selçuklu hizmetini terk edip, Kayseri'den uzaklaştılar. Kemâleddin Kâmyâr bu durumu düzeltmesi için Malatya'ya gönderildi. Fakat netice alamayarak Kayseri'ye döndü. Böylece Selçuklu devlet nizamında ilk sarsıntılar başlamış oldu.

Sultan'ı avucunun içine alan Saadeddin Köpek, kendisine rakip olarak gördüğü Alâeddin Keykubad zamanındaki değerli devlet adamlarından Atabeğ Altun Aba'yı Kayseri'de, sonra Tâceddin Pervâne, Hüsâmeddin Keymerî ve Kemâleddin Kâmyâr'ı teker teker birer bahane ile öldürttü.

Bunlardan başka Gıyâseddin, üvey annesi Melike Âdile'yi önce Ankara Kalesi'ne kapattırdı, sonra idâm ettirdi (Yay kirişi ile). Melike'den olan küçük yaştaki kardeşleri İzzeddin Kılıçarslan ile Rükneddin Süleyman'ı hapsedtirmiş ve bir söylentiye göre de öldürmüştür.

Saadeddin Köpek'in kendine rakip olarak gördüğü önemli devlet adamlarını birer birer öldürtmesi ve gizliden gizliye kendisinin Konya'nın ileri gelen ailelerinden birisinin kızı olan Şehnaz Hatun ile Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in gayrimeşru ilişkisinden doğduğunu yayması II. Keyhüsrev'i oldukça endişelendirdi. Saadeddin Köpek, Samsat'ı alıp bir zafer kazanmasına rağmen, Sultan Keyhüsrev tarafından asılarak öldürtüldü.

¹³⁷ İbnü'l Adim, *Bugyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb*, Biyografilerle Selçuklu tarihi, Çev: Ali Sevim, Ank. 1982 TTK. Yayını, s. 111 / Turan, s. 406

¹³⁸ İbnü'l Adim, s. 111

Böylece bütün ülke rahatlamış oldu. Ünlü emirlerden Celâleddin Karatay Hazine-i Hassa'ya, Necmeddin Muhammed (İbni Bîbî'nin babası) tercümanlığa ve Mühezbeddin Ali vezirliğe, Muhammed İsfehânî naipliğe, Veliyuddin Tercüman Pervânelik makamına geldiler. Böylece devlet işleri bir parça düzelmeye yüz tuttu.

Keyhüsrev, babasının sağlığında nişanlandığı Gürcü Melike'si Rosudan'ın kızı¹³⁹ ile evlenmek üzere Gürcü Prensesi'ni Kayseri'ye getirtip burada gösterişli bir düğün yaptırdı.

Sultan düğünü organize etmek ve gelini getirmek üzere Selçuklu müstevfisi (Mâliye Nâzırı) Şahâbeddin Kirmânî'yi hazineler ve zengin hediyelerden mürekkep bir cehiz ile Gürcistan'daki Tiflis'e gönderdi. Bütün asker sâhibi beğlerin ve memurların geçtiği yol ve beldelerde Melike'yi istikbâl etmelerini ve şehirlerde merasim yapılmasını emretti. Kendisi saltanat çetresi ile Kayseri'ye hareket etti. Kayseri'de ziyafet sofraları kurulup, her taraf inci taneleri ve yıldızlar gibi parlak meşalelerle parlatıldı. Altun ve gümüşler basıldı. Muhteşem bir düğün yapıldı. "Sultan salına salına gerdek odasına girdiği zaman çemenzar üzerine düşmüş bir ay taht üzerine oturmuş bir güzeller güzeli padişahı gördü. Kolunu o biricik zamâne dilberinin boynuna gerdanlık gibi doladı ve gönül muradına erdi. "Keyhüsrev, Gürcü Anzavur veya beylerini kabul edip kendilerine büyük ihsanlarda bulundu. Gürcü ve Süryânî kaynaklarına göre Melike'nin dinine dokunulmaması evlenme şartlarından olduğu için gelin, Konya Sarayı'na papazı, mukaddes eşya ve hizmetçileri ile geldi.

Bunlar arasında, kraliçenin oğlunu tahta varis yapmak için, yanından uzaklaştırmak maksadıyla Türkiye'ye gönderdiği David'de vardı. Selçuklu Türkiye'sinde Gürcü Hatun adı ile tanınan Melike az bir müddet sonra Müslüman olunca, papazı ve amcası David hapse atıldı.

Gürcü Hatun'un iyi bir Müslüman olduğunu, âlim ve dervişlerle, özellikle Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile dostâne münasebetlerde bulunduğunu görüyoruz.¹⁴⁰ "Menâkib-ül-Ârifin" de bu durum şöyle anlatılıyor.

"Zamanın kraliçesi, dünyanın hanımı ve sultanın karısı olan Gürcü Hatun (Tanrı rahmet etsin) hânedânın (Mevlânâ Hâanedanı'nın) muhiplerinden ve has müritlerindendi. Dâimâ Mevlânâ'nın verdiği şevkin ateşi içinde yanıyordu. Tesadüfen Kayseri'ye gitmek istedi. Sultan onu reddedemezdi, çünkü o kadın, seçkin ve metin, rey sâhibi bir kadındı. Fakat Gürcü Hatun, Mevlânâ Hazretleri'nin ayrılığı ateşinin yüküne tahammül edemezdi."¹⁴¹

Alâeddin Keykubad'ın bırakmış olduğu güçlü ve müreffeh Selçuklu Devletini, Gıyâseddin Keyhüsrev'in liyakatsizliği ve özellikle meşum Saadeddin Köpek'in devlet

¹³⁹ Gürcü Kraliçesi Rosudan; Melike Tamar'ın kızıdır. M/195 tarihinde doğmuş ve m/1223-1247 tarihleri arasında saltanat sürmüştür. Moğollar'ın baskısı üzerine bir kaleye kapanmış ve kendini zehirleyerek intihar etmiştir. Rosudan ölmeden önce İslâmiyet'i kabul etmiş idi. II. Gıyâseddin Rosudan'ın kızı Tamar Hatun'a o kadar tutulmuştu ki paralarının üzerine güneş şeklinde karısının portresini erkek aslan şeklinde de kendisini naksettirdi. Tamar Hatun, Gürcü Hatun ismi ile tanınmış ve sonradan Keyhüsrev ölünce Muiniddin Pervâne ile evlenmiştir.

¹⁴⁰ Turan, s. 415-416/İbn-i Bibi, s. 199-200

¹⁴¹ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkubeleri*, s. 400, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1973

büyüklerini bertaraf edip Harizmliler'i küstürmesi oldukça zayıflatmış idi. Buna rağmen Eyyübî melikeleri, Trabzon Rum ve Sis Ermeni hükümdarları, hattâ İznik'de kurulan Bizans Devleti Selçuklular'a tabiyetlerini muhafaza ediyor, Keyhüsrev nâmına hutbe okutuyor ve para basıyorlardı.

Bazı askerî başarılar da kazanıldı. Diyarbakır (Amid), Süveyda (Siverek), Ergani (Arkanın), Çermük ve Akil Kaleleri ele geçirildi.

Bu sırada Anadolu'daki yönetimden memnun olmayan göçebe Türkmenler, Suriye civarındaki küskün Harizmler ve bu bölgedeki Müslümanlar, Süryanî, Ermeni, Müfrit Şîî (İsmailî) ve Pavlakî inançlarından meydana gelen bir inançlar mozaiginden kaynaklanan Baba İlyas ve Baba İshak hareketi başladı.¹⁴²

Bu karışık ve huzursuz Türkmen kitleleri Baba İshak'ın emri üzerine silahlanarak, çekirgeler ve karıncalar gibi kaynaşarak savaşa başladılar. Sümeysat Kâhta ve Hısn Mansur (Adıyaman) bölgelerini işgâl ettiler. Malatya Subaşı Muzaffereddin Ali-Şir'i iki defa yenip Sivas'a doğru yürüdüler. Sivas, Tokat ve Amasya taraflarını talan ettiler. Konya'ya doğru ilerlemeye başladılar. Bunun üzerine Kubad Abad'a kaçan Keyhüsrev, Erzurum'da Moğollar'a karşı bulundurulan Selçuklu ordusunun bu gaileyi halletmesini emretti. Bu ordu Sivas'da donatılarak Kayseri'ye geldi. Babâiler de Kayseri bölgesine gelmişlerdi. Baba İlyas'ın torunu ve Âşık Ali Paşa'nın (732-1338)'nin oğlu Elvan Çelebi (761-1360)'ye göre, burada "Ziyaret" adı verilen bölgede Selçuklularla, onlar arasında bir savaş geçti. Babâiler'in gâlip geldiği bu çarpışmadan sonra¹⁴³ Kırşehir Vilâyeti'nin Malya Sahrası'nda iki ordu yeniden karşılaştı. Selçuklu ordusu Babâileri bozguna uğrattı. Türkmenler'den hiç kimseyi bırakmayarak doğradılar.¹⁴⁴ Böylece büyük bir gaileden de kurtulunmuş oldu. Sultan her tarafa fetih-nâmeler gönderdi. (M/1240-H/638)

Babâi hareketi Selçuklu Devleti'nin zaafalarını ortaya koymuş ve bu durumdan da en iyi faydalanan Moğollar olmuşlardı.

Moğollar, İran, Gürcistan ve Irak'ı istilâ edip, kendilerine bağımlı duruma getirdikten sonra tarihî yolların seyrine uygun olarak Anadolu'ya gözlerini diktiler. Baba Resul hâdisesini yakından takip ettiler ve Selçuklu Devleti'nin bu olayı bastırmasındaki zorlanmasını görerek bu durumdan cesaret aldılar. Ertesi senesi Anadolu'yu işgâle başladılar. Curmagun Noyan 1239'da Gürcistan, Kars ve Ani beldelerini zaptetti. Daha sonra Baycu Noyan 30.000 kişilik Moğol ordusu ile yağmaya başladı. Sonra bütün halkı kılıçtan geçirip Mугan'a döndüler.

Artık Moğol istilâları fiilen başlamış ve Anadolu'nun üzerine bir kâbus çökmüştü.

a- Köseadağ Meydan Savaşı ve Moğol İşgâli (1243)

¹⁴² Ahmed Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 130, İst. 1980

¹⁴³ Babailik; Baba İlyas ve Horsani tarafından kurulmuş olup, Baba İshak'la beraber yürütülmüştür. Bir tarikat veya mezhep olmaktan ziyade temelinde Eski Türk inanç ve geleneklerini taşıyan, Şilîk ve yerli birtakım inançlarla birleşmiş Syncretiste bir sistem.

¹⁴⁴ **Müneccimbaşı Tarihi**, cilt I, Varak 588 Raşit Efendi Kütüphanesi No:913

II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanından itfâren siyâsî kudretini kaybetmeye başlayan Selçuklu Devleti, Moğol baskısı ile iyice sarsılmaya başladı. Keyhüsrev bu gaileden kurtulmak için bütün kış mevsimi boyunca ordusunu Kayseri’de topladı. Ermeni Kralı Hethum’un babası Konstantin Baron buraya gelerek pahalı hediyeler getirdi. Keyhüsrev’e itaatını bildirdi. Keyhüsrev 70.000 kişi ile Sivas’a hareket etti.¹⁴⁵ Ancak Sivas’ta anlaşma gereği Selçuklu ordusunu desteklemesi beklenen Eyyübî ve Ermeni kuvvetlerinin gelmediği görüldü. Nihayet Zara ile Suşehri arasındaki Köseadağ mevkiinde iki ordu karşılaştı. Türkiye’nin kaderi üzerinde çok büyük tesiri olan bu savaşta Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu önce sahte bir ricat yapmış arkasından hücum emri ile Selçuklu öncü kuvvetlerini dağıtmıştır. Sultan Gıyâseddin’de, paniğe kapılarak Cuma gecesi, yalnız kolay taşınır mücevheratını alarak Tokat’a kaçtı. Sultan’ın kaçış haberini ancak ertesi gün öğrenen Selçuklu ordusu bozguna uğradı. Bunu bir puslu sanan Moğollar ordugâha ancak iki gün sonra girebilmişlerdir. Böylece sadece bir öncü muhaberesinden başka bir çatışma olmadan Selçuklu ordusu utanç verici bir mağlubiyet almış oldu¹⁴⁶.

Köseadağ hezimetinden (H/641-M/3. Temmuz 1243) sonra Anadolu’nun kaderi değişmiş takriben yarım asra yakın bir zaman Moğol baskısı devam etmiştir.

Mukavemet göstermeyen Sivas’tan sonra Moğol ordusu Kayseri’ye yürüdü. **Samsamüddin** ve **Topal Fahreddin Ayaz** kumandasındaki şehir halkı, teşkilâtli Ahiler (Feteyan) ve miktarı bilinmeyen askerler şehri müdafaya başladılar. Surları ve burçları tahkim ettiler.

Şehrin korunmasında bilhassa Debbâğlar Çarşısı civarında mevzilenen Ahiler büyük gayret gösteriyorlardı. Bu yüzden savaşın şiddeti bu çarşı etrafındaki surlarda odaklanmıştı.¹⁴⁷

Moğol ordusu, önce sur dışı mahalleleri işgâl edip yağmaladı ve buldukları insanları öldürdü. Baycu Noyan ertesi gün atı ile şehrin etrafını dolaştı ve Sivas Kapısı burcuna karşı Debbâğlar Çarşısı tarafına üç mancınık kurdurdu. Bunların atışında da esirleri ve cavlakîleri (Kalenderî) kullandı. Onbeş gün devamlı muhasara ile surlar ve burçlar üzerinde yarıklar açılmakla beraber şehir halkı ve askerler savunmada kusur etmiyorlardı. Hattâ Battal Mescidi Dağı’nda pusuya yatan muhâriplerde oraya gelen bazı Moğollar’a taarruz ettiler. Kayseri, Selçuklu ordusunun bir günde paniğe kapılarak dağıldığı Moğol ordusuna karşı kahramanca dayanıyordu. Nihayet ümidi kırılan Moğollar, muhasaradan vazgeçip ertesi yıl gelmek üzere karar vermişlerken o sırada Kayseri İğdiş-Başısı bulunan Hajuk oğlu Hüsam¹⁴⁸ adlı bir Ermeni dönmesinin ihaneti durumu değiştirdi. Hüsam, geceleyin gizlice

¹⁴⁵ Turan, s. 432-Ebu’l Farac Tarihi, s.541

¹⁴⁶ Turan, s. 437-Bu’l Farac Tarih, s. 542 c: II

¹⁴⁷ İbn-i Bibi, s. 527-531/Turan, s. 440-441/Dr.Mikail Bayram, Bacıyanı Rum s. 18 Konya 1987

¹⁴⁸ Hajuk oğlu Hüsam; Hüsam lâkabı maruf be puser-i Hajuk ki iğdiş Başı-i Aman hwast. Noyan Ura Hatt-i aman Firistad. Çün. Kasid baz geşt ve Pures-i Hajuk ra inayet-i Bacu (Baycu) der hakk-i u muhakkak Şud hem der şeb ez Surah-u rah-i Cerkab Birun hazid ve be-Leşker gah-i ve Moğol reft anhval-i ricali şehr ve kazaya-i işan ra-be-tarik-i İcmal u tafsil arz.

“Hajuk oğlu lâkabı ile tanınmış olan Hüsam şehrin İğdişbaşısı idi. Geceleyin gizlice Baycu Noyan’ın katına adam gönderip, hayatının başlanmasını istedi. Noyan ona isteğinin kabul edildiğini bildirdi. O ordugâhına varış şehrin durumunu ve onlar arasında olup biteni birer birer anlattı.” (el-Evamirü’l Alaiyye, s. 529/Hostma yayını s. 242, Faruk Sümer, **Selçuklu Tarihinde İğdişler**. Türk Dünyası Araştırmaları s. 16, 1985/35)

cerkab (Çirkef) aralığında surları aşarak Baycu ile temas kurdu. Ondan yazılı teminat alınca, karargâhına gitti. Şehrin durumu ve büyükleri hakkında ayrıntılı bilgi verdi. Bu hıyanetten haberi olmayan Selçuklu kumandanı ve askerleri ile şehir ahâlisi bütün gücü ile savaşa devam ediyordu. Nihayet Hajukoğlu (Haçıkoglu)'nun ihaneti ve bu sayede hayatını ailesini ve malını kurtardığı duyulunca, şehrin sübaşısı Fahreddin Ayaz da aynı yolu takip etti. Geceleyin tarafları ile Baycu'nun karargâhına vardı. Bu katılmaları gören Moğollar fikir değiştirip kuşatmayı şiddetlendirdiler. Şehirde yalnız kalan **Emir Samsamüddin Kaymaz** bütün gücü ile cihada devam ediyordu. Moğollar, Sivas Kapısı burcunu mancınık ile döğerken bütün askerler de bu kapı üzerine taaruza geçtiler. Surları ok yağmuruna tutup merdivenler kurdular. Türk savaşçıların azalmış olması sebebiyle burçlar üzerine çıkarak rastladıklarını öldürdüler. Kapıları ve kilitleri gürz ile kırdıktan sonra şehrin içine doldular. Bütün askerlerin kollarını bağlayıp Meşhed¹⁴⁹ Ovası'na götürdüler.

Bundan sonra Kayseri, tarihin en büyük felâketine uğradı. Şehrin bütün hazine ve servetleri yağma edildi. Gizli altınları getirmeleri için zenginler önce işkenceye tâbi tutuluyor, sonra da öldürüyorlardı. Yağma bittikten sonra ana, baba, evlat ve akrabalar feryat içinde katledildiler. Moğollar Türkistan'da, İran'da ve başka beldelede yaptıklarını burada da tekrarlamış oldular. Şehrin, saray, köşk ve güzel evleri ile surları bir bir yakıldı ve yıkıldı. Harâbe hâline getirilen şehrin halkı da Meşhed Ovası'nda doğrandı. Şehrin müdafaasından büyük rol oynayan Ahiler kâmilten kılıçtan geçirildi. Yalnız genç erkekler ve kadınlar kurtuldu. Bunlar esir olarak götürülürken bir kısmı da yolda öldü veya öldürüldü. O devrin kaynakları Kayseri'de öldürülenlerin on binlerce miktarında olduğunu kaydederler.¹⁵⁰ Müneccimbaşı da bu vahşeti şöyle anlatıyor; Tatarlar Kayseri'ye yürüdüler, az bir müddet muhasaradan sonra savaşız aldılar. Şehri yaktılar ve yağmaladılar. Ahalisinin umumîsini öldürdüler, kadınları esir aldılar Kayseri'de teneffüs eden bir şahıs kalmadı. Kayseri vahşi hayvanlar yeri oldu. Moğollar yağmaladıkları mallar ve esirler ile memleketlerine döndüler. Vezir Mühezzibiddin Amasya'ya giderek oranın tecrübeli siyaset adamları ile istişare etti ve Moğollarla sulh yapmaya karar verdiler.¹⁵¹

Bu arada Moğollar başka memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de esir aldıkları tabib ve riyaziyecileri öldürmüyorlar ve bunlardan faydalanıyorlardı. Nitekim Sultan'ın tabîbi **Rıdvan Bin Ali**'nin hekim olduğunu öğrenince ona dokunmadılar ve onu elçi olarak Halep'e gönderdiler. Evhadüddîn-i Kirmânî'nin ölümünden beş sene sonra vukû bulan bu savaş esnâsında Kayseri'de ikâmet etmekte olduğu anlaşılan kızı Fatma Bacı'nın aynı zamanda Ahi Evran'ın (Nasreddin bin Mahmud) zevcesi olduğu bilinmektedir.

Bazı kayıtlarda; Ahi Evran'ın, hocası Evhadüddîn-i Kirmânî ile (H/603, M/1206) tarihinde Kayseri'ye yerleşerek burada bir Debbağ (Dericilik) atölyesi kurduğu belirtilmektedir. Sık sık Erciyes dağı eteklerindeki Battal Mescidi'nde ibadet eder ve Külâh-dûzlar Mahallesi Debbağlar Çarşısı Mescidi ile bitişik bir evde ikâmet ederdi.

¹⁴⁹ Keykubad tepesinin doğusunda yer alan ova

¹⁵⁰ **Abu'l Farac Tarihi**, s. 542

¹⁵¹ **Müneccimbaşı Tarihi**, c. 1, Varak s. 90-91

Moğollar'ın Kayseri'yi işgâl ettikleri zaman Fatma bu evde bulunuyordu ve bu evde Moğollar'a esir düşmüş olmalıdır. Ahi Evran ise, 637 (1240) yıllarında vukû bulan Sadettin Köpek olayı ile II. Keyhüsrev'in ölüm tarihi olan 643 yılları arasında beş sene müddetle Konya'da tutuklu bulunuyordu. Bu yüzden 640 (1243)'teki bu vahşetten kurtulmuştur.

II. Keyhüsrev'in ölümünden sonra, II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçmesiyle tutuklu bulunan Ahiler ve Babâiler serbest bırakıldı. Fatma Bacı ise; Vezir Muînüddin Süleyman, Beylerbeyi Hatroğlu ve Sâhib Fahreddin Ali'nin yardım ve siyâsî destek için Hülagü Han'a gittikleri zaman onlarla beraber geri getirilmiş ve Kayseri'deki eski evine yerleştirilmiştir (H/658-M/1260). Takriben H/669-M/1271'den sonra Kırşehir'de vefat etmiştir.

Kayseri'nin tahribinden sonra Moğollar Erzincan'ı tahrib ederek Azerbaycan'a (Mugan) döndüler. Bu tahribler esnasında Anadolu şehirlerinden ve Kayseri'den kaçabilen Sultan'ın annesi ile, eşraf ve zenginler Sis yolu ile Halep'e gittiler. Fakat bu sefer de Ermeniler kendilerine sığınan insanlara tecavüz ettiler. Kadınlarını da Moğollar'a gönderdiler. Böylece hem tarihî intikamlarını almış oldular ve hem de Moğollara yaranmış oldular.¹⁵²

Moğolların Anadolu'yu işgâl ve denetimleri altına aldıkları 1243 savaşıdan îtibâren Selçuklu ülkesinde her şey tersine dönmüş, mâlî dengeler bozulmuş, huzur ve âsâyiş sağlanamaz duruma gelmişti. Bu kötü duruma bir çözüm bulmak amacıyla ülkenin mâlî bakımından iki ana kısma ayrılması Moğol Vezir Sa'düddevele yönetimine tavsiye edildi. Bu teklif İlhanlı yönetimince uygun bulunarak Kayseri'den uç vilâyetlere kadar olan Batı bölgesi Fahreddin Kazvinî ve yardımcısı Tutgavul'un idaresine; Kayseri'nin doğusunda kalan Dânişmendiyye, Sivas, Tokat ve Kastamonu bölgeleri ile Sinop ve Samsun sâhil kesimi Mücireddin Emirşah'a verildi. Onun yardımcısı ise Yarguci Doladay idi.

Her iki mâlî âmir, görevli buldukları bölgelere giderek faaliyetlerine başladılar. İlk iş olarak vergi sistemini değiştirdiler. Halktan "kılan", hayvanlardan, yani göçebelere "kupçur", kentlilerden ve tüccarlardan "bac" ve "tamga" alıyorlardı. Anadolu'da tek para sistemini hayata geçirerek ekonomik düzen kurmaya çalışmışlardı. Ancak yaklaşık iki yıl boyunca (688-690/1289-91) bölgesinde faaliyet gösteren Fahreddin Kazvinî burada huzur, âsâyiş ve güven sağlayamamıştı. Durumun böyle olduğuna dair destekleyici bilgiler anonim Selçukname'den de elde edilmektedir. Meselâ Vezir, tuz ticaretinin şeklinde ve koyun vergisi anlamına gelen kupçurun oranında değişiklikler yapmıştı. Bunlar şehir halkının ve en başta da üretici kesim olan Ahilerin hiç hoşuna gitmemişti. Galeyâna gelen Konya halkının yatışması için Ahi Şeyhi Ahmed Şah, Kazvinli vezirin huzuruna çıkmış, fakat vezir yine olumsuz tavrını takınarak Ahmed Şah'a hakaret etmişti. Bu durum, ilk başta Ahileri ardından da şehir halkını incitmiş olacak ki, vezir aleyhine tezahürat yapılmaya ve meydana gelen memnuniyetsizlik dillendirilmeye başlandı (Haziran 1290).

¹⁵² Abu'l Farac Tarihi, S. 542/Turan, s. 443/Ahmed Bin Muhammed Selçukname, Haz: Erdoğan Merçil C. 11, s. 154, İst. 1977

Fakat Anadolu için hazin olan bu durum fazla uzun sürmeyecek, vezirin şahsî emelleri doğrultusunda uygulanan kötü yönetim, İlhanlı başkentine haber verilecekti. İlhan Argun'un saygı duyduğu ve görüşlerine itibar ettiği Kutbeddin Şirâzî'nin bu şikâyetleri onaylaması Kazvinli vezirin sonunu hazırlamıştı. Geyhatu ve Samagar durumdan haberdar edilmiş, Fahreddin'in ilhanın huzuruna getirilmesi emredilmişti. Çağırılma sebebi Anadolu'daki faaliyetlerin hesabının verilmesiydi ve onunla birlikte Mücireddin de çağırılmıştı. Yapılan yargılamalar sonucunda Fahreddin Kazvinî yaklaşık bir hafta sonra idam edilmek üzere hapsedilirken, onun suçlarına iştirak etmiş olan oğlu Hacı Leyla yargıdan hemen sonra idam edilmişti (Ramazan 689 – Eylül 1290). Fakat Naib Mücireddin ise Kutbeddin-i Şirâzî'nin aracılığı ile kurtulmuştu.

Yine bu sırada Kayseri ileri gelenlerinin İlhanlı Veziri meşhur tarihçi Reşideddin'e uğradıkları haksız ve adaletsiz hareketler sebebi ile bir şikâyet mektubu gönderdiklerini Reşideddin'in cevabî mektubundan öğreniyoruz. Reşideddin bu mektubunda “*Kayseri ileri gelenlerine sabır ve itidâl ile hareket etmelerini, bu davranışlarının zulüm ve adaletsizliğin giderilmesini kolaylaştıracağını, şikâyetleri ile yakından ilgilenmekte olduğunu, nâibler Anadolu'dan dönünce onlarla görüşüp meseleyi hükümdara arz edeceğini*” bildirmektedir¹⁵³. Reşideddin, diğer bir mektubunda; Gazan Han (ölm. M/1304) tarafından Sivas'ta yaptırılan “Dâru's – Siyâde'nin gelirleri arasına Kayseri bölgesinin bir kısım vergilerinin dâhil edildiğini bildirmektedir¹⁵⁴. Yine Reşideddin'in üçüncü bir mektubundan da Kayseri bölgesinde kendisine ait 100 fidanlık bir arazisinin olduğunu öğrenmekteyiz¹⁵⁵.

a- II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ölümü

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1245 (H/ 643) yılı sonlarında Alâiye Kalesi'nde içkili bir yemek sırasında birdenbire “imdat, imdat!” diye bağıarak ölür. Bu sırada Tarsus muhasarasında bulunan Selçuklu ordusu alelacele Ermenilerle bir anlaşma yaparak kuşatmadan vazgeçer ve Sultan'ın naaşını oradan Konya Kümbethâne'ye taşırlar.

Öldüğünde 25 yaş civarında olan ve sekiz buçuk yıl kadar saltanat süren, babası Uluğ Keykubad'ın muhteşem dönemini korkak ve basiretsiz bir yönetimle tersine çeviren bu sultan, bir anlamda Türkiye Selçuklularının çöküşünü hazırlayan kişi olarak tarihteki yerini almıştır.

c- Seyyid Burhâneddin

Kayseri'nin vahşi Moğol ordusu tarafından istilâ ve tahribi sırasında Sultan'ül Ulemâ'nın talebesi ve Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî (Seyyid-i Sırdân) hâdiselerin bizzat şahidi olmuştur. İsminin Hüseyin, doğum yeri ve tarihinin Tirmiz M/1165-1166 olduğunu, Ahmet Eflâkî'nin “Âriflerin Menkibeleri” isimli

¹⁵³ Mükâtebâd-ı Reşidî, Yayınlayan Muhammed Şefîi, Lahor, 1364 (1945) s. 139-144, 26. Mektup

¹⁵⁴ Mükâtebâd-ı Reşidî, s. 157

¹⁵⁵ Bir Feddan= 4200 metrekare

eserinden öğrendiğimiz Seyyid, önce birkaç ay Kayseri’de kalmış, burayı sevmiş, sonra Konya’ya gitmiştir. Burada dokuz yıl Mevlânâ’yı irşâd etmiştir.¹⁵⁶

Nihayet Kayseri’ye gitmeye karar veren Seyyid Burhâneddin’in kararını uygulamasını Eflâkî şöyle anlatır: “Birçok sohbetlerden sonra Seyyid Hazretleri Hüdâvendigâr’dan Kayseri’ye gitmek ve orada bir müddet kalmak için müsaade istedi. Mevlânâ Hazretleri’nin yakın arkadaşlarından bir grup Seyyid’i bir katıra bindirerek bağlara gezmeye götürdüler. O anda Seyyid’in gönül aynasında Kayseri şehrinin hayali teşekkül etti ve bu hayale daldığı sırada katır birdenbire sıçradı, Seyyid’i yere attı. Mübarek ayağı çimenin içinde kırıldı. Dostlar katırı yakaladılar Seyyid’i tekrar bindirerek Hüsâmeddîn-i İsfehsâlâr’ın bağına kadar götürdüler. Seyyid, başından geçen bu olaydan hiç bahsetmedi. Çizmeyi çıkardıkları vakit mübarek ayaklarının parça parça olduğunu gördüler. Hüdâvendigâr Hazretleri ve arkadaşları ağlayıp üzüldüler. Seyyid “Aferin; ne de güzel mürid; şeyhinin ayağını kırıyor” buyurdu. Bunun üzerine Mevlânâ Hazretleri hemen o mübarek elini o kırılan yere koydu. Bir şeyler okuyup üfledi. Derhâl o yara kapanıp iyileşti. Seyyid de Hazret’in yüce müsâadesi ile “Dâr-ül Feth” denilen Kayseri’ye hareket etti. Çünkü O, Kayseri’yi çok seviyordu. Ali Dağı’na çıkararak gece gündüz Tanrı’ya yalvarışla meşgul olurdu.¹⁵⁷ Seyyid’in Konya’dan göç tarihi H/638-M/1240 yılına rastlar.¹⁵⁸ Ahilerle sorun yaşayan Mevlânâ ve Hocası Seyyid Burhâneddin, Ahilerin çok güçlü ve teşkilâtlı oldukları Kayseri’ye ancak Evhadüddîn-i Kirmânî’nin 1238 yılında Bağdat’a gidip orada vefat etmesinden sonra gelebilmiştir.

Bu sırada Kayseri Valisi **Sâhib Şemseddin-i İsfehânî** idi. Bu vezir sonradan Seyyid’in müridi olmuş ve ona hizmet etmiştir.

Seyyid Burhâneddin’in Moğollar’ın Kayseri’yi işgâl ve tahripleri esnâsında şehirde bulunduğunu Ahmed Eflâkî şöyle anlatmaktadır: “Seyyid Hazretleri Kayseri’nin hendeği yanında ilâhî şarapla mest olmuş oturuyordu. Moğol askeri de şehri yağma ediyordu. Birdenbire heybetli bir Moğol kılıcını çekerek Seyyid’in hücreğine geldi. Ona: Ey, sen kimsin, diye bağırdı: Seyyid “Ey, deme çünkü sen her ne kadar Moğol kıyafetine bürünmüş isen de bizce malumsun. Çünkü ben senin kim olduğunu biliyorum” buyurdu. Moğol derhâl atından inip baş koydu, biraz oturup gitti. Seyyid’in yanında bulunan arkadaşları (Eshab) o adam hakkında sorguda bulundular. Seyyid: “Hırka içinde saklı olan bu adam, tanrı kubbeleriyle örtülü olanlardandır.” dedi. Bir zaman sonra bu adam döndü. Seyyid’in ayağına birkaç dinar saçıp, başını açtı ve mürid olup gitti.”¹⁵⁹

Bazı kaynaklarda “Seyyid Burhâneddin’in vefatı, H/638-1241 yılları içinde olmuştur” denilmekte ¹⁶⁰ ve hattâ 27 Kasım 1241 senesi ikinci namazından sonra öldüğü, Mevlânâ kütüphanesindeki Şems-i Tebrizi’nin bir yazma kitabının kenarına Mevlânâ’nın

¹⁵⁶ Abdülbaki Gölpınarlı, **Maarif**, Ank. S.14

¹⁵⁷ Eflâkî, s. 145

¹⁵⁸ Gölpınarlı, s. 15

¹⁵⁹ Eflâkî, s. 149

¹⁶⁰ Gölpınarlı, s. 16 (Sultan Veled’in İptidanâme’sinde verdiği bilgiye dayanarak)

kalemiyle ve kırmızı mürekkeple düşürülen notta belirtildiği söylenmektedir¹⁶¹. Başka bazı kaynaklarda da H/644-1246 tarihli “Hisarcık Suyu Vakfiyesi”ndeki Mevlânâ ile birlikte şahit görünmeleri esas alınarak, Hazret’in ölümünün bu tarihten sonra olduğu iddia edilmektedir.

Mevlânâ’nın torunlarından Ârif Çelebi’ye dayanarak Ahmed Eflâkî’nin anlattığı menkibeler, Seyyid’in Moğol işgâlini gördüğü ve bu işgâlin 1243’de vukû bulunduğunu doğrulamaktadır. Çünkü Eflâkî’nin “Menâkibü'l-Ârifin” isimli eseri, sadece hayalî menkibelerden ibaret değil, tam tersine o tarihlerdeki olaylara ışık tutan ve pek çok tarihçinin itibar ettiği sağlam bir kaynak olarak kabul edilmektedir. O hâlde Seyyid’in ölümü M/1244 yılında olduğu akla daha yakın gelmektedir. Ölümün perşembe günü ikinci namazından sonra olması ise kaynakların ortak tespitidir.

Eflâkî’ye göre ölüm hâdisesi şöyle olmuştur. “*Seyyid hazretlerinin ömrü sona erip de öteki dünyaya hareketi yaklaşınca hizmetçisine bir testi sıcak su hazırlamasını emretti. Hizmetçi (Biraz sonra gelip) suyu ısıttım” deyince Seyyid: “O hâlde git kapıyı sıkıca kapat ve dışarıda, garip Seyyid dünyadan göçtü diye salâ ver.” dedi. Hizmetçi “Ben de ne yapacak diye başımı ibadethânenin kapısına koyup, gözetledim. Seyyid kalktı, abdest aldı, gusletti, elbisesini giydi, ecel kadehini içerek evin bir köşesine kıvrıldı ve:*

“Ey Dûst kabûlem kun u cânem bisitân

Metsem ki ez her do cihânem bisitân

Bâ herçi dilem karâr gîred bî to

Ateş be-vey ender zen u ânem bisitân” (Ey dost beni kabûl et ve canımı al. Beni sarhoş et ve iki cihandan kurtar. Sensiz, gönliimde karar tutan ne varsa onu ateşe ver. Beni ondan kurtar.) rubâisini okuduğu “Sevâkıb-ı Menâkibu'l-Ârifin”de anlatılmaktadır. Daha sonra; “*Setecidiünî inşâ’Allahü min es-sâbirîn*” (Allah dilerse, sabredenlerden olduğumu göreceksin- Sâffât Sûresi,102. Âyet)¹⁶² “*diye bağardı ve canını Tanrı’ya teslim etti.*”

Seyyid’in ölüm haberi Sâhib Şemseddin ve ileri gelenlere ulaşınca feryad edip saçlarını yolarak geldiler. Dâr-ül Fetih’in bütün fertleri başlarını açtılar. Hafız’lar Kur’ân okuyarak, şeyhler zikrederek, âlimler sarıkları perişan vaziyette, salâlar verilerek Seyyid’i kendi mübârek mezarına götürdüler. Sâhib Şemseddin bir hayli mal harcayarak matem törenleri tertib etti. Hatimler indirtti ve Seyyid’in türbesinin üzerini kapamalarını emretti. Birkaç gün sonra türbe harap oldu. Tekrar buyurdu bir daha yaptılarsa da yıkıldı. Bir gece Sâhib Şemseddin, Seyyid Hazretleri’ni rüyasında gördü. Seyyid, ona: “Benim üzerine bina yapmayınız” dedi.

Ölüm kırkı geçtikten sonra bu hususta Sâhib Şemseddin, Hüdâvendigâr Hazretleri’ne mektup gönderdi. Mevlânâ saygı göstererek ulu arkadaşlarıyla birlikte Kayseri’ye geldi. (Şubat veya Mart ayları) Seyyid’in kabrini ziyaretten sonra yeniden mâtem töreni tertib ettiler. Sahip Şemseddin, Seyyid’in bütün kitaplarını ve cüzlerini onlara

¹⁶¹ Mehmet Önder’in Seyyid Burhâneddin’in ölümünün 741.yıldönümü vesilesiyle Kayseri Kütüphânesi salonunda verdiği konferans.

¹⁶² Kayseri Meşhurları, Ahmed Nazif, Sad: Meserret ve Haydar Ali Dirioz, Kays.1991

arzetti. Onlar kitapların içinden kendi istediklerini aldılar. Uğurlu ve yadigâr olmak üzere birkaç risaleyi de Sahip Şemseddin'e bağışlayıp, tekrar Konya'ya hareket ettiler¹⁶³

Bugün Seyyid Burhâneddin Hazretleri'nin türbesi, Talas Caddesi üzerinde kendi adı ile anılan mezarlığı içindedir. 1892 senesinde Mesnevî mürtecimi ve Ankara Valisi Âbidin Paşa'nın yardımıyla Kayseri Mutasarrıfı Mehmet Nazım Paşa tarafından yaptırılmıştır. Türbenin giriş kapısı üzerinde şu satırlar yer almaktadır.

**“Fart-ı âdâb ile gir zâir-i muhlis ki budur
Merkad-ı Muhterem-i Hazret-i Burhâneddin
Çeşm-i irfânına kuhl ister isen olmalısın
Cebhe-sây-ı kadem-i Hazret-i Burhâneddin”**¹⁶⁴

Ham olarak aldığı Mevlânâ'yı pişirip, yakan ve onu insanlık âlemine kazandırılmasında bu derece de rol oynayan Hazreti Seyyid-i Burhâneddin'in Ma'ârif isimli eseri onun temel felsefesini anlatmaktadır. İbadet sırlarının, fakr'ın denizlerinin ve sülûkun inceliklerinin yazıldığı ve ayetlerle, hadislerin açıklandığı bu temel eserde ki özlü söz ve hükümlerin bir kısmını özet olarak vermeye çalışırsak onun felsefesi hakkında fikir sâhibi olabiliriz:

- Birisi size ayakkabı verince onu seversiniz de;
Size ayak verene ne diye yabancı kesilirsiniz?
- Birisi size külâh verirse ona dost olursunuz da;
Size baş ve akıl verenden niçin yüz çevirirsiniz?
- Birisi size bir yüzük verirse o kişiye aşık olursunuz da;
Size el ve parmak bağışlayanı neden tanımazsınız?

x x x x x x

- Temiz söze, temiz can gerek
- Senin canın olmazsa, sözünde can olur mu?
- Herkesteki ruhtan farklı olarak ebedî rûha kavuşmak istersen içini temizlemelisin
- Güneş, pencere ne kadarsa o kadar girer.
Denizin suyu testi ne kadarsa o kadar dolar
- Satranç, çocukların ellerine düşerse, atı şah yerine koyarlar şahı vezirin yerine dikerler.
- “Söyle” emri, söz memesinin başı tomurcuklandı mı, verilir.
- Bir bedende iki can olduğu hiç işitilmiş mi?
- Sevgi bilgisi, Tanrı dostunundur.
- Kendi incin kendin ol
- Kabuktan ibaret bir sözü duymak, ceviz kabuğu yemek gibidir.
- Sevgi, sevgilinin emrinde hayatı yok etmektir (Sâdık)
- Ayağına diken batsa, önemli işlerin hepsini bırakır dikenle uğraşırısın
- Mü'min kardeşini iyileştirmeyi kendini iyileştirmek sayar.
- İman iki kısımdır; yarısı sabretmek, yarısı şükretmektir.

¹⁶³ Eflâki, s. 151

¹⁶⁴ Türbe içinde güzel bir hatla yazılmış olan ve rutubetten bazı kısımları bozulmuş olan bu dörtlük önce Ressam Tevfik Elkovan tarafından restore edilmiş sonra da 1982 yılında Mehmet Çayırdağ ve Bendeniz tarafından bir mermerci atelyesinde mevcut hâliyle yazdırılarak Türbe kapısının üstüne takılmıştır.

- İman ışığının kandili, mü'minin, sırçaya benzeyen bedenindedir.
- Kabuk ne kadar kalın olursa, iç o kadar zayıflar, o kadar da gizlenir.
- Kabuk ne kadar inceliş se içi o kadar dolu olur.
- Açılmayacak kapıyı boş yere çalma, açmazlar sana
- Bedenin ölmesi, canın doğmasıdır.
- Sen eşeği besledikçe ilmi de eşekten araman gerek
- Hiç bir şey bilmesen bile, kendini tanıdın, bildin mi bilginsin, arifsin
- Sende iki kapı var; biri cehenneme açılıyor, öbürü cennete .
- İbadetin özü, içi, nefsin erimesidir; geri kalanın hepsi de ibadetin kabuğudur.
- Erenlerin nefisleri tamamıyla gönüldür; Düşmanların gönülleriyle tamamıyla nefistir.
- Şevk, sevgi ağacının ışığıdır; aşk da meyvası
- Şevk sevginin özü; aşksa bedeni
- Hiç kimse önce bekçilik etmeden padişahlık elde edemez.
- Aklı olgun kişi iki dünyada da bilgide olgun kişidir.
- İmanın şartı kendi nefesine kafir olmaktır
Mü'min olmanın şartı ise, küfürde imanı bulmaktır.
- Aşıkların yoluna bir son, bir durak yoktur
Çünkü âşık, iki dünyada da başı yüce kişidir.
- İman, insanı o güzele kavuşturan kılavuz kadındır.
- Haset, nefis köpeğinin sıfatıdır; çünkü o, dünya leşinin başında durmaktadır.
- Kâlem açıldı mı, kâtibin eline lâıyk olur.
- Tahta kılıçtan iki kişi korkar; Biri düşman, öbürü bilgisiz kişi
- Ehil olmayanla oturup kalkma
- Bilgisiz din; bir benzetiş, bir taklittir.
Malsız yaşayış bir alçalıştır.
A genç, bilgiyle malı bir arada elde et.
Bunlar olmadıkça ömür, adamı kör ve rezil eder.
- Pırlını pırtını dünya güneşinin gölgesinden kaldır da gönül güneşinin gölgesinin altına götür. O güneşin gölgesi kararmaz; Çünkü o güneş "Ne doğudadır, ne batıda"
- Ne mutlu nefisini alçaltana
- Hakk'ın sözünü Hak'tan işit. Hakk'ın sözünü halktan nasıl duyabilirsin?
- Gerçekten duyduğun her ses; hâlistir, altındır.
- Birinin ayıbını, hünerini araştırmak istersen,
Bir bahane bul, önce konuşur onu.
- Testiye, çanağa vurdunmu, ses verir.
Kırık mıdır, sağlam mıdır anlarsın onu.
- İnsanlar, kötü gönüllü oldular mı, küçücük bir dereye boğulurlar
Ama cesaret le, erlikle koskoca denizleri bile aşarlar.
- Söz olsun diye güzel diyorum sana;
Yoksa yüzün, güzelden de güzel.
- Nazlanmayı bırak, yalvarmayı artır
- Senin ustan aşktır; Onun yanına vardın mı,
Zâten hâl diliyle ne yapacağımı o söyler sana.
- Dünyadan şehvetle elde ettiğin her haz, bil ki cehennem tavanıdır.
Ama ihtiyaç nispetinde olursa âhiretten sayılır.
- Haramı, zora düşer de yersen helâl olur.

- Sen yalnız şarabı haram sandın, nice şehvetler vardır ki adamı sarhoş eder.
- Bir başkasının sözünü nakille bilgin olunmaz.
Bir başkasının şiirini okumakla şair olunmaz.
Er isen kendi sözünü söyle
- Bil ki ahırda beslenen her öküz, kasabın bıçağını tadar.
Kağrı çeken öküz ise kasabın bıçağından emindir.
- Dünyada, nefse aykırı gelen ne varsa seni yakınlaştırır,
nefse yakın gelen her şey de uzaklaştırır.
- İnsan nefsiyle savaşmaz sa, hakikate ulaşamaz
Hakikate ulaşınca savaş biter.
- Ben, ben oldukça secde ederim, fakat ben kalmadım mı secde eden de kalmaz.
- Saman çöpü gibi her yelden titersin
Dağ bile olsan, bir saman çöpüne değmezsin
- Topraktan olan, toprağın tozuna kavuştu
Arştan olan, Arşın direğine yapıştı
- Yılan balığına benziyorsun, ne yilansın ne balık;
Sen bir münafıksın; ne yapıyorsun? Ya yılan ol, ya balık.
- Sen, sende oldukça, varlığından geçmedikçe
Kâ'be'de bile, ibadette bulunsan meyhâne kesilir.
- Ben ben oldukça Tanrı'dan nasıl söz edebilirim?
Ama ben, sen olursam, ya sen söylersin, ya ben söylerim.
- Bilgin kişinin hâli, söylediği sözlerden aşağıdır;
ârifin hâliyse, söylediği sözlerden üstündür.
- Ârif yüce Allah'ın bilgisinin madenidir.
- Aşkta can ver de can alanı can olarak tanı
- Bilgisiz olmak başkadır, kendini bilgisiz bilmek başka.
- Ey vuslatta doğan, ayrılıkta can veren
- Müslümanlıkta keşişlik yoktur. İnsan, halkla ne kadar karışır, uzlaşırsa o kadar Hakk'a yaklaşır.
- Hak'tan gayri ne görürsen puttur o; kır gitsin.
- Sevgili, mutlak kemâldir.
- Ne mutlu o kişiye ki gözü uyur da gönlü uyumaz.
Eyvahlar olsun o kişiye ki gözü uyumaz da gönlü uyur.
- Gönülden bilgi dileyen kişiye ağla;
Candan akıl arayana ise gül.
- Kanaat eden gönül, denizden de zengindir;
Bedendeki hürs ise ateşten de sıcak
Derdini derman olmayana açmak zemheriden soğuk
Kafirin kalbi ise taştan katı
Arkadaşını kovan kişi yetimden de zayıftır.
- Temiz yoksul, temiz zenginden bin derece üstündür.
- Ey benden ayrılmış olan, bana kavuş
- Diriden ayrılan, ölüdür.
- İhtiyacı olan dulların ihtiyaçlarını gidermek,
otuz bin rik'at nafîle namaz kılmaktan daha sevimlidir
- Ehlinin, ayalinin yanında bir an oturmak, şu
mescidimde oturmaktan daha sevimlidir.

- Anaya, babaya iyilik etmek, binlerce yıl ibadetten daha sevimlidir.
- Sevdanın, dostluğun ilk durağı, kendi dileğini bir yana bırakmaktır.
- Her şey, ya gerçektir, ya bätül; bätülden kurtuldun mu gerçeğe ulaşırsın.

Nitekim Hazret, ölümünden sonra da ilim ve gönül âleminin cazibe merkezi olmaya devam etmiş ve türbesinin içine ve etrafına birçok ilim ve gönül adamını toplayarak onlarla haşrolmaya devam etmiştir.

Seyyid Burhâneddin'in sandukasının yanına 15 Mart 1950 tarihinde Zeynelâbidin naaşı taşınmıştı, fakat daha sonra 1994 yılında Zeynelâbidin, tekrar kendi türbesine getirilmiştir. Seyyid Burhâneddin Türbesi'nin haziresinde Kayseri eski mutasarrıflarından Muammer Bey ile Mevlevî Ahmed Remzi Dede ve Babası Mevlevî Şeyhi Süleyman Atâullah Efendi'nin kabirleri bulunmaktadır.

Türbenin güney bitişiğinde H/749-(M/1343) tarihli Emir Erdoğmuş Türbesi bulunmaktadır. Emir Erdoğmuş Türbesinin iki satırlık Arapça kitâbesinde;

“Hâzâ Meşhed El-Emir Erdoğmuş

Fi şuhûri sene tis'a ve erbain ve seb'a mie” yazılıdır.

Tercümesi; Bu Türbe Emir Erdoğmuş'undur, Yediyüz kırkdokuz (749) senesi aylarında vefat etmiştir.

Moğol işgâlinde sonra doğan böylesine manevî bir havanın Moğollar tarafından yeniden tahribini önlemek ve Selçuklu Devletinin kurtarılmasını sağlamak üzere Selçuklu veziri Mühezibüddin Ali cesaret ve şahsî kabiliyeti ile Moğollar'la Mugan'da bir anlaşma yaptı. Böylece Selçuklular İlhanlılara haraçgüzarlığı kabul etmiş oldular. Kayseri de muhtemel bir istilâdan kurtulmuş oldu. Şehir yavaş yavaş toparlanmaya başladı.

d- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Kayseri'ye Gelişleri

Mevlânâ'nın Kayseri'ye üç defa geldiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilk geliş babası Bahâeddin Veled (Sultanü'l-ulemâ) ile beraber Horasan'ın Belh şehrinden hareketle Nişabur, Bağdat, Kûfe, Hicaz, Şam, Malatya, Erzincan ve Sivas yolu ile Kayseri'ye geliştir ki burada kısa bir müddet kalıp Niğde yolu ile Larende'ye (Karaman) gitmişler ve burada yerleşerek yedi yıl kalmışlardır. 1222 yılında Kayseri'den geçtiği anlaşılan Mevlânâ bu sırada henüz onbeş yaşında idi.

H/629-1231 tarihinde gördüğü bir rüya üzerine Mevlânâ'yı yetiştirmek üzere Konya'ya gelen Seyyid-i Burhâneddin'in bir senelik eğitiminden sonra zâhirî ilimlerde de yetişmesi için onu Halep ve Şam'a göndermiştir. Mevlâna Celâleddin buradan dönüşünde takriben H/631-1233 veya H/632-1234 tarihlerinde Kayseri'ye gelmiş bir müddet burada kaldıktan sonra o sırada Kayseri'de bulunan Hocası Seyyid-i Burhâneddin ile birlikte Konya'ya dönmüştür.

Mevlânâ Hazretleri'nin üçüncü Kayseri seferi ise, hocası Seyyid-i Burhâneddin Hazretleri'nin 1244 yılında vefatı üzerine olmuştur. Vefattan kırk gün geçtikten sonra Sâhip Şemseddin'in bu haberi mektupla bildirmesi üzerine Mevlânâ, samîmi arkadaşları ile

birlikte Kayseri'ye gelmiştir. Önce hocasının kabrini ziyaret etmiş, burada bir merasim tertip ederek son görevini tamamlamıştır.

Sâhip Şemseddin, Seyyid Burhâneddin'in bütün kitaplarını ve cüzlerini Mevlânâ'ya vermiş, o da bunların içinden bir kısmını seçerek almış birkaç risâleyi de hatıra olarak Sahip Şemseddin'e bağışlayıp Konya'ya dönmüştür.

H/644-1246 yılında düzenlenmiş bulunan "Hisarcık Suyu Vakfiyesi"nde Seyyid-i Burhâneddin Hazretleri ile birlikte şahit olarak imzaları bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin bu tarihte de gelmiş olabileceği ihtimâli zayıf bulunmaktadır. Zira bu tarihte Seyyid Burhâneddin Hazretleri ölmüş bulunuyordu. Adı geçen vakfiye olsa olsa 1246 yılında çıkarılmış bir kopya olmalıdır.

e- Seyyah William Rubruck'un (1253-1255) Kayseri Ziyareti

Orta çağın önemli seyyahlarından olan keşiş Rubruck, Fransa Kralı IX. Louis ve Papa'nın Moğolları Hristiyanlığa davet etmek ve Haçlı seferleri için desteklerini ölçmek üzere Moğolistan'a gönderilir. Karakum'dan dönerken Hazar Denizi'nin batısından (Bakü Civarı) Doğu Anadolu'ya girmiş, buradan Kayseri'ye de uğramıştır. 1254 yılının Nisan ayının dördünde şehre giren seyyahın, şehirde ne kadar kaldığı belli değildir. Ancak 15 gün sonra Konya'ya ulaştığı düşünülürse yaklaşık bir hafta kadar kalmış olmalıdır.

Seyyah şehirdeki Büyük Basil Kilisesi'nin sadece adını belirtmiştir. Bu kilisenin yeri hakkında bilgi vermemiştir. Bununla birlikte kentteki kiliselerin, diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi Moğol işgâli sırasında tahrip edildiğinden kısaca bahsetmiştir.

Marco Polo'nun bu bölgelere 1295 yılında yaptığı seyahatten takriben elli sene önce gerçekleşen bu ziyaret ile Avrupalıların Moğollar hakkında bildikleri bütün olağanüstü efsaneler sona ermiştir.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Sikkeleri

Bu Sultan'ın dinar (altın), dirhem (gümüş) sikkeleri vardır. Hemen hemen bütün sikkeleri Konya ve Sivas darplıdır. Felsleri (bakır) ise Amid, Ankara, Dar-ül Celâl (Erzurum), Erzincan ve Konya baskılıdır.

Ancak Bu Sultan, Kayseri'de tahta çıktığı, Melik Nâsır'ın kızı Gâziye Hatun ile Kayseri'de yapılan büyük bir törenle evlendiği ve hattâ ikinci evliliği olan Gürcü Rosudan'ın kızı Gürcü Hatun'la evliliğini de yine Kayseri'de yaptığı hâlde bu şehirde darp edilmiş hiçbir sikkesine rastlanmamıştır. Sadece H/ 635 tarihli bir bakır sikkesi neşredilmiştir¹⁶⁵. Bu durum tarihçiler ve nümismatlar tarafından araştırılmalıdır.

Diyarbakır'ın (Amid) fethi ile burada H/ 635 (1238), 636 (1239), 637 (1240), 638 (1241) tarihlerinde "biamid" yazılı sikkeler basılmıştır. Ayrıca yine H/634 ve 636 tarihli "Düneysır" darplı Artuklu Meliki Nasıreddin Artukarslan'ın Keyhüsrev'e bağlılığını göstermek üzere bastırıldığı sikkeleri vardır. Ermeni Kıralları Hetum da Keyhüsrev'e

¹⁶⁵ Yılmaz İzmirlir, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İstanbul 2009, Nr. 507 s. 208

bağlılığını göstermek üzere H/ 635 tarihinden başlayıp saltanatının sonuna kadar her yıl Sis (Kozan) darplı gümüş sikkeler darpettirmiştir.

9- Üç Kardeş'in Müsterek İktidarı ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Kayseri'de Tahta Çıkması

II. Gıyâseddin Keyhüsrev öldüğünde Konyalı bir Hıristiyan'ın kızı olan Berduliye Hatun'dan II. İzzeddin Keykâvus, yine bir Hıristiyan anneden ikinci oğlu IV. Rükneddin Kılıçarslan ve Gürcü Hatun'dan doğan II. Alâeddin Keykubad isimlerinde üç oğlu bulunuyordu. Bunların yaşları ise 11, 9, 7 olduğu için vezir Şemseddin İsfehâni, Celâleddin Karatay, Şmseddin Hasoğuz, Esededdin Ruzbe ve Fahreddin Ebubekir bir araya gelerek en büyük veliaht olan II. İzzeddin Keykevus'u tahta çıkardılar. Ancak bu ileri gelen emirlerin çocuk sultan etrafında başlattıkları kendi aralarındaki rekabetler büyük bir iktidar mücadelesini başlattı ve birbirlerini öldürmelerine kadar ilerledi.

Bu sırada Güyük Han'ın tahta çıkışını kutlamak üzere Moğolistan'a gitmiş bulunan Rükneddin Kılıçarslan oradan sultan yetkisi ile birlikte 2000 Moğol askeri ile Anadolu'ya geldi. Önce Erzincan'da, Sivas'ta, Kayseri'de Malatya, Harput ve Amid'de sultanlığını kabul ettirdi. Buralara yeni vali ve memurlar tayin ederek vezir Şemseddin İsfehâni'nin bütün adamları azledildi. Bütün Selçuklu ülkesine sultan olduğunu ilân etti (H/646-647 M/1249).

Ancak ülkedeki bu çok başlılık ve kargaşayı önlemek üzere büyük devlet adamı Celâleddin Karatay devreye girdi. *"Büyük kardeş dururken küçüğüne ülke yönetiminin verilmesinin dine, insanlığa ve örfe uygun düşmez"* diyerek bu meselenin halli için üç kardeşin birden Selçuklu tahtına oturmasını, sikke ve hutbede yaş sırasına göre adlarının kullanılmasını teklif ederek kabûl ettirdi. Bu durumda bütün devlet yönetimi yeniden değişti ve Karatay da bu üç sultanın atabegi oldu.

Üç Kardeşin Kayseri Darplı Müsterek Sikkeleri

Bu sırada sık sık Moğol elçileri gelerek Sultan İzzeddin Keykâvus'u Mengü Han'ın huzuruna davet ediyorlardı. Devlet adamları ve üç sultan birlikte Kayseri'ye gelerek Kılıçarslan ve Keykubad Kayseri'de kaldı. Keykâvus'u ise Moğolistan'a yolcu ettilerse de Sultan Sivas'a varınca Kayseri'de hastalanan Karatay'ın 28 Ramazan 652 (12 Ekim 1254) tarihinde burada öldüğünü haber alınca derhâl geri döndü ve Han'a bir mazeret mektubu ile birlikte küçük kardeşi Alâeddin'i gönderdi.

II. Alâeddin Keykubad ise Erzurum veya Erzincan'da şüpheli bir şekilde öldü. Bu durumda tek başına saltanat mücadelesine başlayan İzzeddin Keykâvus, öbür kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'ı da yok etmek istedi. Ancak eşraf, Kılıçarslan'ı Konya sarayından kaçırarak kurtarmayı plânladı. Ona bir gece aşçı elbiseleri giydirdiler. Başına pişmiş etle dolu bir sini koyarak saraydan bu kıyafetle çıkardılar. Bir ata bindirerek doğru Kayseri'ye getirdiler. Burada Selçuklu tahtına oturtular ve adına sikke darp ettirdiler (H/652-M/1254).

Rükneddin Kılıçarslan burada etrafına birçok asker topladı. Ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'la savaşmak üzere yola çıktı. Fakat İzzeddin'e yenilerek Davalu (Develi) kalesine hapsedildi. (M/1254)¹⁶⁶

Bu sırada ülkedeki karışıklıklar, isyanlar çoğalarak devam etmekte idi. Özellikle Türkmen kitlelerini denetim altında tutmak mümkün olmuyordu. İlhanlı hükümdarı Hülâgû, Anadolu'daki Moğol kumandanlarına, âsîlik yapan Türkmenleri cezalandırması emrini verdi. Baycu Noyan büyük bir ordu ile Anadolu'ya geldi. Moğollar, Sivas ve Kayseri bölgesindeki Türkmenlere ve Ağaçerilere ağır bir darbe indirdi. Erzurum'dan Aksaray'a kadar birçok vilâyeti tahrip etti. Bu baskılara dayanamayan Türkmenlerin birçoğu güneye doğru inerek Memlûklulara sığındı.

Saltanat kavgalarına son vererek ülkeyi daha çok denetim altına almak üzere M/1256 senesinde Rükneddin'i hapisten çıkararak Rum Sultanı (Türkiye Selçukluları Sultanı) ilân etti (8 Zilkade 654- 4 Mart 1257).

IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Sikkesi

a- Pervâne Muînüddin Dönemi (1262-1277)

Moğol istilâsı tarihin en şiddetli hareketlerinden birisidir. Sonuçları itibariyle Türkistan, Harizm, Horasan, İran, Irak ve Anadolu'da ta'mir edilmez yaralar açmış, özellikle Türk-İslâm ideolojisine büyük zararlar vermiştir. Yüzlerce mamur belde harab

¹⁶⁶ Abu'l Farac Tarihi, C. II, s. 560

edilmiş, yüzbinlerce insan katledilmiş, kütüphaneler yakılmış ve Anadolu'nun bütün zenginlikleri Moğol Hanları'na taşınmıştır.

Türkiye'de Erzurum, Erzincan, Sivas, Ahlat, Konya, Aksaray yanında özellikle Kayseri önemine binaen aynı akibeti en şiddetli şekilde paylaşmıştır. Bu çöküş döneminde Moğol'lara karşı istilâcı bir zümreyi ve Ahi teşkilâtını bertaraf eden bir idârî mekânizma hâkim olmuştur. Bunlar umumiyetle İran'dan gelip bir kadro harekâtı ile devleti ele geçiren Pervâne Muînüddin ve ekibidir. Yavaş yavaş devlete hâkim olan ve Moğol Hanı Hülagü'nün "Bundan böyle bir mesele için Muînüddin'den başka kimse gelmesin" sözü ile mutlak hâkimiyetini kuran Pervâne, 1262'den 1277 ye kadar Türkiye'de tek söz sâhibi olmuştur. Mühezibüddin Ali Bin Muhammed gibi şöhret ve fazilet sâhibi bir vezirin oğlu olan Pervâne Muînüddin hedefine varmak için zekâ ve kabiliyeti ile ümera kadrosundan son derecede faydalanmıştır.

II. Keykâvus ise bu sırada Konya'da bulunuyor ve dayanılmaz Moğol baskısına direnmeye çalışıyordu. Nitekim Konya Ovası'nda ekseriyetini Türkmenlerin teşkil ettiği bir ordu toplandı. Beylerbeyi Yavtaş'ın kumanda ettiği bu orduda Emir Ahur Arslan Doğmuş ve Vezir Kadı İzzeddin'de bulunuyordu. Fakat Sultan'ın bizzat ordunun başında olmaması ve kumandanlarının gerekli gayreti göstermemeleri sonucunda Konya Aksaray arasındaki Sultan Hanı yakınında ağır bir bozguna uğradı. (23 ramazan 654-14 Ekim 1256) Beylerbeyi Yavtaş maktûl düştü.

Böylece Köseadağ'dan 13 sene sonra beliren bir kurtuluş ümidi daha heder edilmiş oldu.

Keykâvus bozgun haberini öğrenince derin bir acı içinde Antalya'ya gitti. Moğol kumandanı Baycu ise Keykâvus'u yeniden ülkenin idaresine davet etti. Bundan maksadı ondan istifade ederek her istediğini yaptırmak idi. Aynı zamanda huzursuzluk ve ayaklanmalar önlenemez ve vergiler kolayca toplanabilecekti. Fakat Keykâvus bu davete icabet etmedi. Bunun üzerine Arslan Doğmuş, Pervâne Nizâmeddin Hurşid ve Muînüddin Süleyman'ın büyük gayretleri ile açgözlü ve liyâkatsiz sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan tahta çıkartıldı. Muînüddin Süleyman bu sultanı maşa olarak kullanmış ve Selçuklu Devleti'ni, baştan sona velînîmeti olan Moğol'ların emrine sunmuştur.

Önceleri Baycu'nun desteği ile Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Maraş ve Malatya Rükneddin Kılıçarslan'ın emrine girmiş fakat Baycu'nun 1257 sonlarında Bağdat seferine katılmak üzere Anadolu'dan ayrılması üzerine bu bölgelere İzzeddin Keykâvus Keykâvus hâkim olmuştur. Muînüddin Süleyman'ın desteğini almış olan Rükneddin Kılıçarslan da o kışı Erzincan'da geçirmek zorunda kalmıştır.

Keykâvus mevkiini muhafaza edebilmek için o sıralarda Bağdat'ı zaptetmiş bulunan Hülagü'nün katına çıktı. Tabanına kendi resmini yaptırdığı çizmeyi Hülagü'ye takdim ederek af diledi. Böylece merhamete gelen Hülagü onu affetti. Ve Mengü Kağan'dan gelen

yarlığı belki de Pervâne'nin entrikaları neticesinde-tatbik etmeyi uygun görerek ülkeyi iki kardeş arasında taksim etti.¹⁶⁷

Buna göre Kızılırmak'ın batısındaki bölgeler Keykâvus'un, doğusunda alan yerler de Kılıçarslan'ın hâkimiyetinde olacaktı.

Kayseri'den Bizans'a kadar ülkenin yarısına hâkim olan Keykâvus, Moğol baskısından kurtulmak için 1262 yılında Memlûk Sultanı Baybars ile haberleşmeye girişti. Keykâvus'dan kurtulmak isteyen Kılıçarslan ve veziri Muînüddin Süleyman bu durumu derhâl Hülagü'ye bildirdiler. Hülagü bu telkinlerin tesiri altında kalarak İzzeddin Keykâvus'un öldürülmesi için yarlığ verdi. Bunun üzerine Kılıçarslan ve Pervâne, Moğol askerinin başında olarak Konya'ya yöneldiler. Keykâvus önce Antalya'ya çekildi. Sonra da Bizans İmparatorluğu'na sığınmaktan başka çare bulamadı. (H/660-M/1262)

Keykâvus taraftarları olan yüksek devlet ricâlicâlerinden mühim bir kısmı Pervâne tarafından Moğol'lara teslim edildi. Onlar da bunların hepsini öldürdüler.

Artık Muînüddin Pervâne, genç fakat zekâsı kifayetsiz Sultan IV. Kılıçarslan'ı istediği gibi yönlendirebilirdi. Sultan'ı hiç dikkate almadan kendisini sadece Hülagü ve oğlu Abaka'ya karşı sorumlu sayıyordu.

Bir müddet sonra İlhan'dan müsaade alarak Selçuklu ve Moğol askerleri ile Sinop şehrini Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan geri aldı. Ve bu yöreyi kendisine Kılıçarslan'dan temlik ettirdi.

Bu başarısı ile içeride ve dışarıda yeteri kadar güçlendiğine inanarak menfaatlerine ayak bağı olan Kılıçarslan'ı da bilinen metodları ile bertaraf etme plânını uygulamaya koyuldu. Gizli haberleşmeler yaptığını ve memleketi Baybars'a teslim etmeye hazırlandığını iddia ederek IV. Kılıçarslan'ı Han'a şikâyet etti. Abaka Han'dan "Sultan'ın, Moğol Yargucu'ları ve Beylerbeyi huzurunda sorguya çekilerek suçu kanıtlandığı takdirde Abaka'nın istediği gibi hareket edebileceği" yarlığı gelince de Moğol askerlerinden bir grup, Sultan'ın çadırı etrafında durmadan el çırpıp gürültü ettirildi. İçeride ise bir Moğol tarafından genç Sultan, boynuna bir yay kirişi takılarak boğduruldu. (1266 Ağustos H/664)

168

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in karısı Gürcü Hatun ile de evlenerek kendisinde bir sultan gibi hareket etme hakkını gören Muînüddin, Kılıçarslan'dan sonra bazı kaynaklarda 2,5 bazılarında da 6 yaşında olduğu belirtilen Kılıçarslan'ın oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahta çıkardı.

Devletin en önemli makamlarında ise yine Pervâne'nin yakınları ve yetiştirmeleri bulunuyordu. Bunlar arasında Konya'lı eski bir aileye mensup bulunan Sâhib Ata bu durumu ile yabancı sayılıyor ve saf dışı bırakılmak isteniyordu. Kırım'da bulunan eski sultan İzzeddin Keykâvus'la mektuplaştığı tespit edilen vezir Sâhib Ata derhâl tasfiye edildi. Önce hapsedildi sonra oğlunun Abaka'ya durumu intikal ettirmesi ile hapisten çıktı fakat artık siyaseti bırakarak hayır işleri ile uğraştı.

¹⁶⁷ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, s. 33, 1969

¹⁶⁸ İbn-i Bibi, *Tıbbasım*, s. 648/Aksaray, s. 86/Anonim Selçukname, s.55

Bu karışık ve entrikalarla dolu dönem içinde Kayseri, birçok hâdisenin cereyan ettiği en önemli merkez olma özelliğini koruyordu. Rakiplerini bertaraf eden Pervâne şimdi bu siyâsetini daha tehlikeli bir yola dökerek Anadolu'daki Moğolları bertaraf etmeye çalışıyordu. En büyük rakibi de isteklerini her gün artıran Abaka'nın kardeşi Acay idi. Abaka Han, bu ihtilafları görüşmek üzere Pervâne ile birlikte Moğol Beylerini de huzuruna çağırırdı. Buna bahane olarak maktûl hükümdar IV. Kılıçarslan'ın kızı ve hâlen tahtta oturan III. Keyhüsrev'in kız kardeşi olan Selçuk Hatun'u kendi oğlu Budist-Argun'a nikâhlanmasını istedi.¹⁶⁹

Cehiz hazırlığı yapıldıktan sonra Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev Muînüddin Pervâne, vezir Fahreddin Ali, Atabey Mecdeddin Muhammed ve Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay Selçuk Hatun ile birlikte Kayseri'ye vardılar. Pervâne ve Fahreddin Ali yola devam ederken diğer devlet adamları Kayseri'de kaldılar.

b- Hatiroğulları İsyanı (M/1276-H/664)¹⁷⁰

Pervâne'nin Moğol Han'ının yanına gitmeye karar vermesi, Moğollardan kurtulmak için yemin etmiş olan beylerden bazılarının kendisine kızmasına sebep oldu. Özellikle kendisinin en yakın adamları olan Hatiroğulları ile anlaşmazlığa düştü. Kendisi memleketten uzaklaştığı zamanda bu iki kardeşin mesele çıkaracağını tahmin ettiğinden Kayseri Subaşı Fahreddin Arslan Doğmuş oğlu Sinâneddin'i onlara göz kulak olmaya memur etti. Hattâ bir fırsatını kollayıp Hatiroğulları'nın temizlenmesi hususunda gayret göstermelerini tavsiye etti.¹⁷¹

Hatiroğlu Şerâfeddin Mesûd, Pervâne gidince Kayseri'ye gelip Sultan'ı saraya yerleştirdi. Yanına Taceddin Giv ile Arslan Doğmuş oğlu Sinâneddin'i alarak Moğol ve Anadolu askerlerinden müteşekkil bir ordu ile Elbistan tarafına doğru hareket etti. Ve Aziziye (Pınarbaşı)'ye indi. Burada ilk işi Sultan Baybars'a yeni gelişmeleri bildiren ve onu derhâl Anadolu'ya davet eden bir mektup yazmak oldu. Baybars da durumu tahkik için Bedrüddin Bektut isimli kumandanı bir miktar askerle Elbistan'a gönderdi. Bütün Selçuklu Beyleri durumu teyid edip ayrıca şehirdeki Moğollar'ı öldürerek Suriye'ye iltica ettiler. Anadolu'daki Selçuklu umerası Hatiroğlu Şerâfeddin ile Taceddin Giv başkanlığında toplandılar. Durumu müzakere ettiler ve Baybars'ın hâkimiyetini tanıdıkları hâlde Kayseri'den bir günlük mesafede bulunan Karatay Kervansarayında konakladıkları sırada Emir Taceddin Giv ile Sinâneddin, Hatiroğlu'na haber vermeden geceleyin kervansarayı terk edip sabaha karşı Kayseri'ye geldiler. Şehirde bulunan Pervâne oğlu Mühezzibüddin Ali'ye ve öteki ricâlicâle olup bitenleri anlattılar, Her üçü Muînüddin Pervâne'den almış oldukları talimât gereğince Hatiroğulları Ziya ile Şeref'in işini bitirmek üzere and içtiler.¹⁷²

¹⁶⁹ Nejat Kaymaz, *Pervâne Muîniddin Süleyman*, s. 144, Ank. 1970

¹⁷⁰ *Tarihi Takvimler*, Yay. Osman Turan, s. 79, TTK, Ank. 1984

¹⁷¹ İbn-i Bibi, s. 281

¹⁷² İbn-i Bibi, s. 281

Buna göre iki kardeş hile ile Pervâneoğlu'nun yanına veya saltanat sarayına çağırılıp öldürülecekti. Fakat Pervâneoğlu'nun maiyetinde bulunan birisi bu gizli plânı Hatiroğlu Ziya'ya ulaştırdı. Ziya, derhâl kardeşine haber yollayarak tedbir almasını istedi. Ertesi gün Şerâfeddin şehir dışındaki düzlüğe inerken, Ziyâeddin de bütün maiyetini silahlandırarak ağabeyini karşılamaya gitti. Mukabil komplodan habersiz bulunan Tâceddin ve Sinâeddin yanlarında birkaç kişiyle Şerâfeddin'i karşılamaya gittiler. Pervâneoğlu Mühezzibiddin ise o gün atına binerek seyrana çıkmıştı. Hatiroğlu Şerâfeddin bütün emirlerin huzurunda Tâceddin Giv ile Sinâeddin'i öldürdü.¹⁷³

24 Temmuz 1276 (10 Safer 675) Cuma günü halkın câmide bulunduğu bir zamanda cereyân eden bu hâdiseden sonra Kayseri'de karışıklıklar ve çarpışmalar vukû buldu Nabçi ve Tuku Noyan'ın maiyetinde bulunan bütün Moğol elçi ve memurları tevkif edildi. Bunlar kini kabarmış halkın sille ve tokatları altında götürülüp, hapsedildiler. Hatiroğlu Şerâfeddin kendi emri altındaki askerleri ile Meşhed ovasına gitti. Ve bayrak açarak isyan ettiğini resmen açıkladı. Kardeşi Ziyâeddin'i, Sultan Gıyâseddin'i teslim alıp gelmesi için Kayseri'ye yolladı. Şehirde bulunan Atabey Mecdüddîn, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfi Celâleddin, emîr-i dâd Eminateddin İsfahânî Cacaoğlu Nureddin ve kardeşleri Sultan'ın teslimi konusunda önce direndilerse de sonra bunun faydasızlığını anlayarak Sultan Gıyâseddin'i hazırlayıp ata bindirdiler ve beraberce şehirden çıktılar. Aynı gün akşamüzeri (24 Temmuz 1276) Sultan **“Cemâl-taşı”** denilen yerde indirildi. Burada bekleyen Hatiroğlu Şerâfeddin kendisini karşıladı. Ve önünde yer öpüp itaatini arz etti. Bu sırada Kayseri halkına Moğollara karşı Sultan Baybars'ın egemenliğinin tanınmış olduğu ilân edildi.¹⁷⁴

Ertesi gün (25 Temmuz 1276, Cumartesi-11 Sefer 675) Şerâfeddin yanında Sultan ve bütün devlet ricâli olduğu hâlde iktâ ve ikâmetgâhı olan Niğde'ye hareket etti. Ancak bu arada Pervâneoğlu Mühezzibiddin Ali, eşyasını almak bahanesiyle izin isteyerek şehre döndü ve buradan da kendi ikâmetgâhı olan Tokat'a doğru uzaklaştı.

Niğde'ye varan Şerâfeddin'in ilk iş olarak kardeşi Ziyâeddin ve diğer devlet adamlarının yakın akrabalarından bir heyeti Baybars'a yolladı. Suriye'de Humus'da bulunan Sultan Baybars heyetin Anadolu'ya bir an önce bir sefer açılmasını ricasını, vaktin henüz erken olduğu ve Muînüddin Pervâne ile 1277 baharında bu seferin yapılacağına dair anlaşacağını ileri sürerek reddetti.

Bu sırada Niğde'de Şerâfeddin büyük bir heyecan ve ümit içinde Baybars'ı bekliyordu. Hâlbuki Selçuk Hatun'un düğününü yapmış bulunan Pervâne yanında bulunan Sâhib Fahreddin, Naib Eminateddin ve Taceddin Mutez ile birlikte Moğol Han'ı Abaka'nın yanlarına kattığı Şehzade Kongurtay, Tuku ve Tatavun Noyan'ın kumanda ettiği bir tümen askerle 1276 Eylül ortalarında Anadolu'ya dönmüştü. Hatiroğlu isyanını bastırmak için Sivas-Yabanlu Pazarı-Kayseri üzerinden Niğde'ye gelen Pervâne duruma hâkim oldu. Lulu'e Kalesi'ne kaçmış bulunan Şerâfeddin de yakalanarak getirildi. Zincire vurulmuş bir

¹⁷³ İbn-i Bibi, s. 281

¹⁷⁴ Aksarayi, s. 182 / Anonim Selçukname, s. 37

hâlde ve hergün kırbaçlanarak bir müddet sorguya çekildi. Abaka Han'dan idam fermanı gelince de Şehzade Kongurtay ile diğer Moğol kumandanlarının kışlık yurtlukları Balüce'ye götürüldü. Ve Gedük menziline öldürülerek her bir organı bir şehre gönderildi.

Bu korkunç soruşturma sonrasında Pervâne dâhil bütün Selçuklu ricâli tek tek canını kurtarma çabasına düşmüş ve Şerâfeddin bu gerçeği şu rübaî ile dile getirmiş idi;

“Aşk geldi, hayatın üzerinde fitne tozu koştu

Gönül kanla doldu, can gitti, aklım benden kaçtı

Bu hal içinde gözümde başka hiçbir dostum elimi tutmadı

Ancak o, (Gözüm) içinde sakladığım bütün yaşları ayağımda boşalttı.¹⁷⁵”

Bu hâdiseler olurken Karamanoğulları ve uç Türkleri ayaklandılar. Bunun üzerine Noyan'lar uç vilâyetlerine yürüyerek bu isyanı bastırmaya çalıştılar. Yanlarında Ermeni serkeşliğinin eski sâhibi Hotenli Bedreddin İbrahim de bulunuyordu. Fakat “Göksu Derbendi”nde bozguna uğradılar. Böylece Karamanlılar Moğolların istediği itaate sokulamadı. Bütün kış mevsimi boyunca Karamanlılar'ı yok etmeye çalışan Selçuklu Beyleri bir netice alamadılar. Bir dahaki sene Moğol kumandanları ile netice almak üzere geriye döndüler.

c- Memlûk Sultanı Baybars'ın Kayseri Seferi (M/1277)

1276-1277 kış mevsimi Anadolu'da Hatiroğlu isyanına katılanların yargılanması ve cezalandırılması ile geçerken, aynı günlerde Memlûk Sultanı el Melîkû'z Zâhir Rükneddin Baybars da bu ülkeye sefere hazırlanıyordu. Bu seferin sebepleri arasında;

1- Baybars'ın, Hatiroğlu Şerâfeddin'in düştüğü kötü durumlara üzülmesi ve kardeşi Ziyâeddin Hatiroğlu'nun telkinleri,

2-Diğer Selçuklu emirlerinin davetleri ve yardım teklifleri,

3-Moğollar'la arası gittikçe gerginleşen ve durumu kritikleşen Pervâne Muînüddin'in davetleri,

4-Devrin en büyük güçleri olan Memlûk, Moğol rekabeti sayılabilir.

¹⁷⁵ Aksarayî, s. 187

Baybars'ın Gümüş Sikkesi (Ön Yüzünde Pars Amblemi vardır.) (H.E. Kol.)

Kıpçak (Kuman) asıllı, Memlûk Sultanı Melikü'z – Zâhir Baybars (H/620-676-M/1223-1277) Moğolların zulmünden kaçan bazı eşrafla beraber Kayseri seferine başladı. Bu maksatla 27 Şubat 1277 tarihinde Kahire'den hareket etti. Önce Bürket al-Cüb'de iki gün konakladıktan sonra Demeşk (Şam), Humus yolu ile Haleb'e geldi. Buradan da Haylan, Ayıntab (Gaziantep); Delük¹⁷⁶ Merc-ad-dibac¹⁷⁷ Göynük Göksu yolu ile Akçaderbendi geçti. Akçaderbent yakınlarında Sultan Baybars'ın öncü kuvvetleri bir takım İlhanlı birliğini yok ettiler. Sonra Elbistan Sahrası'nda mevzilenmiş bulunan Tatavun ve Pervâne kumandasındaki asıl Rum ve Tatar ordusu müthiş bir mağlubiyete uğratılarak kılıçtan geçirildi. Bu savaşta İlhanlı ordusundaki Selçuklu kuvvetlerinin büyük bir kısmı Memlûklulara karşı istekle savaşmadığı gibi bir bölümü de emirleriyle Baybars'ın tarafına geçti. Sonradan yapılan bir sayıma göre bu sırada yalnız Moğollar'dan 6770 asker öldürülmüştür. Bu bâdireden güçlkle kurtulan Muînüddin Pervâne dağ tepe kaçarak Zilkade'nin on ikinci Pazar gününün seherinde (675/1277) Kayseri'ye vâsıl oldu. Burada bulunan Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev, (vezir) Fahreddin Ali, Atabek Meceddin Muhammed, Emir Celâleddin Mustefî ve Emir Bedreddin Mikail'e kendi askerlerinin mağlup olduğunu, hezimete uğrayan Moğollar'ın Kayseri'ye mutlaka intikam seferini yapacaklarını ve hiç durmadan buradan kaçmak gerektiğini söyledi. Bu durum üzerine Sultan Gıyâseddin bütün servetini alarak Kayseri'den dört günlük yol olan Tokat'a gitti.

Baybars, Emir Şemseddin Sungur al-Aşkar'ı Moğollar'dan kaçanları kovalamak ve Kayseri'ye girmek üzere bir kısım asker ile vazifelendirdi. Eline de bu şehir ahâlisinin amânda olduklarını, çarşı ve pazarların açılıp, el-Melik, ez-Zahir (Baybars) paralarıyla alışveriş edilmesini bildiren bir mektup verdi.

¹⁷⁶ Delük: Halep civarında ufak bir belde

¹⁷⁷ Merc-ad dibac: Missie ile oradaki dağlar arasında bulunan güzel bir vadi

Sultan Baybars'ı halk ve Türkmenler sevinçle karşıladı. Türkmenlerden Karamanoğlu Şemseddin Mehmed Bey, kardeşi Ali Bey'i Kayseri'ye yollayarak Sultan Baybars'a itaatini bildirdi. Memlûk sultanı Baybars da, Ermenek ve Larenden'den Akdeniz sâhillerine kadar olan bölgenin idaresini Karamanoğulları'na bırakarak onlara beylik menşûru ve sancak verdi.

Kendisi de Zilkade'nin onbirinci Cumartesi günü Kayseri'ye doğru hareket etti. Ehl al Kehf köyü¹⁷⁸, Semendo (Zamantı)¹⁷⁹ Kalesi'ne uğradı. 14. Salı günü Karatay Hanı'nda¹⁸⁰ geceledi. Sonra Mıışgıran Kalesi ve Mengücek Hanı yolu ile Zilkade'nin 15. Çarşamba gecesi Kayseri'ye bir menzil (20 km) mesafedeki İpsile Hanı'nda geceledi.¹⁸¹

Baybars'ın yanında bu sefere katılmış olan **Muhyiddin İbn Abdüz Zâhir** o günü şöyle anlatmaktadır. “Aynı günün gecesi bir köyün yanına konduk (İspile). Bu köy Kayseri'ye yakın olup, Asib denilen dağın (Ali Dağ) doğusundaki Salguma Vadisi'nin tam ortasında bulunur. Şair İmrü'ul Kays'in mezarı buradadır. Nitekim şu şiirde ifade edilmiştir.”

“Ey komşumuz, birçok şeyler oldu.

Asib burada oldukça ben de buradayım.

Ey komşumuz; biz ikimiz burada garibiz.

Her garib diğer bir garibin akrabasıdır.

Ercüş (Erciyes) dağı da bu dağdan yüksektir.”¹⁸²

Ertesi sabah erkenden askerlerin güzel giyinmelerini ve hazırlanmalarını emretti. Sonra “Eski Maraş Yolu” denilen güzergâhı takip ederek Germir ve Mimarsinan (Uluyol) köylerinin arasından şehre doğru ilerlemeye başladı. Bütün Kayseri ahâlisi “Keyhüsra” (Keykubadiye)¹⁸³ denilen ovada çadırlar kurarak bekliyorlardı. Sultan'ı görünce at üstünde bulunan her sınıf halkın ileri gelenleri atlarından inerek Sultan'ın önünde Keyhüsreva ovasına geldiler. Halk, oyunlar, şarkılar ve tekbir sesleri ile Moğol zulmünden kurtuluşu kutluyordu. Zilkade'nin 16. Perşembe günü bu ovada geceledi. Sultan, ayın 17. Cuma günü (2 Mayıs 1277) sabahleyin Cuma namazı kılmak üzere şehre girdi. Saray, en seçkin kırmızı taşlarla nakışlanmış, eyvanlar ve sofalar nakış ve çinilerle en güzel şekilde işlenmişti. Yerler halılarla döşenmişti. Sular akıyordu. Güzel bahçeler şebekelerle sulanıyordu. Kayseri'nin çarşısı sarayın etrafını çeviriyordu. Şehrin içinde dükkân yoktu. Baybars, doğru saraya gelerek başında Selçuklu “çetri” olduğu hâlde Selçuklu Sultanı'nın tahtına oturdu. Böylece hem arslanlı ve hem de kuşlu çetirin sâhibi oldu. Kadılar fakihler, sofiler ve kâriler gelip Selçuklu Padişahları usulü üzere al-Melik ü'z-Zâhir'in huzurunda

¹⁷⁸ Ehl al-Kehf: Maraş'ta

¹⁷⁹ Semendo (Zamantı) Kalesi; Melikgazi köyünde halkın “Kuş Kalesi” dediği kale.

¹⁸⁰ Karatay Hanı; Selçuklu veziri Celaleddin Karatay tarafından yaptırılan bu abide kırmızı yontma taştan yapılmış, sağlam demir kapıları olan bir yapıdır.

Halen Karadayı denilen köye, gayet sağlam bir vaziyette, ayakta durmaktadır.

¹⁸¹ Muhyiddin İbn' Abdü'z-Zâhir, Risale,

Kalkaşendi'nin Subhu'la şa'sında, XIV, s. 139-165, KAHire 1338 (1919) Prof.Dr. Faruk Sümer. **Türk Dünyası Araştırmaları**, s. 37 Ağ. 1985. S. 81

¹⁸² Salguma (Gürpınar) yönünden bakıldığında Erciyes

¹⁸³ Keyhüsreva (Keykubadiye) ovası; Bugünkü yeni sanayiden başlayıp kuzey doğuya doğru uzanan ve Argıncık'ta biten düzlük olmalıdır.

yerli yerlerine oturdular. Sultan bunların hepsine iltifat etti, belgeler verdi. Hepsini ayrı ayrı dinledi. Sonra yemekler yenilerek namaz hazırlıkları başladı. O gün şehrin hutbe okunan yedi câmisinden¹⁸⁴ hatipler Padişah'ın adını yadettiler. Ancak, hatipler Kur'ân-ı Kerim'i uygun bir şekilde okumuyorlardı. Harfleri rasgele telaffuz ediyorlardı.¹⁸⁵ Namaz kıldıktan sonra üzerinde Padişah'ın ismi bulunan sikkeler ve Pervâne'nin zevcesi Gürcü Hatun'un beraberinde götürmemiş olduğu mallar ve bundan başka Kayseri'den kaçanlar tarafından bırakılan nesnelere padişaha arz ve takdim edildi. Bunun dışında halktan kimseye dokunmadığı gibi yağmacılık da yaptırmadı. Askerler her şeyi bedeli mukâbilinde aldılar. Çünkü Bunduktar'ın (Baybars) emri şöyle idi: "Bu memleketi harab etmek için gelmedim. Sultan'ı Tatarlar'ın esaretinden kurtarmak için geldim."¹⁸⁶

Selçuklu Sultanı Gıyâseddin'in Tokat'a gitmiş olması, Pervâne'nin Abaka'ya giderek onu Baybars üzerine yürütmeye teşvik ettiğinin duyulması ve Memlûk ordusunun ikâmeti dolayısıyla Kayseri'de öyle bir pahalılık ve gıda sıkıntısı baş gösterdi ki zahirenin bir "Mudd'unu" (Ölçek) kırk dirheme bile bulmak mümkün olmuyordu. Hattâ hayvanlara bir "Men" i on dirheme satın alınan üzüm veriliyor; bir torba yem için dahi halka dokunulmuyordu.¹⁸⁷ Anonim Selçuknâme'de bu dönüş kararı şöyle anlatılıyor¹⁸⁸; Baybars emirlerinden Sungur'a "Bizim niyetimiz Anadolu'da kalmaktı. Buna iki engel var. Birisi bizim rey ve tedbirine itimadımız olan Ziyâeddin¹⁸⁹ ölmüştür. İkincisi de şudur ki: Cuma namazını kılariken başımı secdeye koyduğum vakitte kulağıma Anadolu'dan çık, çünkü senin yerin değildir; diye bir ses geldi." demiştir.

Baybars, bu durum karşısında Seyfeddin Çalıs'ı Kayseri nâibi (Valisi) tayin ederek Kayseri'den Zilkade'nin 20. Pazartesi günü hareket etti. Önce Kırılı (Kayırlu) (Kayırhan) Hani'na kondu. Burada Sultan'ın Anadolu'dan gitmemesini rica etmeye gelen Pervâne'nin elçisi Zâhiriddin Tercüman'a "Biz verdiğimiz sözü tuttuk. Defalarca kendilerinin davetlerine icabet ettik. Buna karşılık onlar anlaşma şartlarını yerine getirmediler. Aramızda geçen yazışmalara sadık kalmadılar. Harp sahasında bizim askerlerimizin sol kanadının karşısında yer aldılar; Atlarını küffar'ın hizmetine verdiler. Tatarların egemenliği altına girdikten beri, onlar fesat kumkuması insanlar olmuşlardır. Anadolu ülkesinde bizim askerlerimiz arasına girebilecek ve bize yarar sağlayacak asker yoktur. Çünkü geçmişte yemiş oldukları darbelerin korkusundan onların hiçbirinde Moğollar'ın karşısına çıkacak cesaret kalmamıştır. Onlar zevk ve sefaya düşkün insanlardır. İş becerecek ve savaş yapabilecek insanlar değil. Kumandanlıkla hiç ilgisi olmayan bezm adamlarıdır. Ona (Pervâne'ye) de ki, biz Anadolu'nun durumunu, yollarını öğrenmiş ve kendisinin annesini, oğlunu ve kızının oğlunu esir etmiş bulunuyoruz. Bizim için bu kadar zafer kâfidir. Hacca giden kimsenin orada kalıp yerleşmesi gerekmez. Artık kendilerine

¹⁸⁴ Kayseri'de bulunan yedi Câmi; 1-Gülük, 2-Hacıkılıç, 3-Hunat, 4-Câmi-i Kebir, 5-Hoca Hasan, 6-Lala, 7-Battal Gâzi Câmileri'dir.

¹⁸⁵ Kalkaşendi, *Şubh'al a'safi kitâbet al inşa*, KAHire 1913, cilt:13, s. 138

¹⁸⁶ Ebu'l Farac Tarihi, s. 599, C: II

¹⁸⁷ Kerimeddin Mahmud Aksarayi, *Müsameret-al Ahyar*, Çev: M.Nuri Gençosman s. 192, Ank. 1943

¹⁸⁸ Anonim Selçukname, Çev: Feridun Nafiz Uzluk, s. 38, Ank. 1952

¹⁸⁹ Ziyâeddin Hatroğlu; Elbistan ovasındaki savaşta yaralı bir Moğol tarafından öldürülen Selçuk Beyi

daha fazla yardım yapmak niyetinde değiliz. Bu hususta başkaca müzakereye de ihtiyaç yoktur. Biz Ahirete Anadolu halkını öldürerek ve mallarını yağmalayarak değil, ölümden koruyarak gitmek istemiştik. Sizin Tatar'a severek verdiğiniz mallardan ve onların ganimet olarak aldıkları şeylerden elimizi uzak tuttuk. Saltanat tahtınıza oturduğumuz Âl-i Selçuk tahtını kendimize mal etmek için değildi. Sadece size, bizim kudretimiz karşısında korkmadan duramayacağını anlatmış olmak içindi. Allah'a şükür ki bizim atalarımızın eğerleri, bu tahttan daha yüksektir ve değerlidir. Bizim ülkemizde bu taht ile aynı ayarda kaç hükümdar tahtı vardır” diyerek Selçuklu umerâsına kızgınlığını belli etti. İkinci menzil olarak Sultan Hanı'nda ikâmet etti. Sonra 23. Cuma akşamı Karahisar yanındaki Pazar'a¹⁹⁰ kondu. Sonra Elbistan Ovası'nı yeniden geçti. Burada hâlen durmakta olan Moğol ölülerini saydırdı. Sayılarının 6770 olduğunu tespit etti. Akçaderbend, Göksu yolu ile Harim'e vardı. Kurban Bayramı'nı burada geçirdikten sonra 676 senesi Muharrem'in 7. günü Dımışk'a (Şam) vardı. Aynı sene içinde 30 Haziran 1277 (H-676)de içtiği kımızdan zehirlenerek öldü ve Şam'a gömüldü.¹⁹¹

d- Muînüddin Pervâne'nin Ölümü (M/1277)

Baybars'dan sonra bu hâdiselerin intikamını almak isteyen Moğollar, Abaka kumandasında kalabalık bir ordu ile Anadolu'ya geldiler. Abaka, Elbistan ovasındaki Moğol ölülerini görünce teessüründen ağladı. Sonra topuzun sapı ile Melik-ü'z Zâhir'in (Baybars) ordusunu işgâl etmiş olduğu araziye ölçerek Memlûk ordusunun miktarı hakkında bir fikir sâhibi olmaya çalıştı. Savaş alanında Selçuklu askerlerinin ölülerini göremeyince, Muineddin Süleyman Pervâne'nin kendisine ihânet ettiğini düşündü. Elbistan'dan Kayseri'ye gelen Abaka Han, otuz bin kişilik ordusunu Kongurtay ve Sâhip Fahreddin Ali ile birlikte Karaman Türkleri ve Aksaray'da isyan çıkarmış olan Kızıl Hamid üzerine salarak bütün Selçuklu şehirlerinin yağma edilmesini emretti. Bu katliamlar esnasında âlimler de dâhil olmak üzere 200 binden fazla kişinin öldürüldüğünden bahsedilir¹⁹².

Kayseri'de halktan ileri gelenleri sorgulayan Abaka, Memlûk Sultanı'nın yanında deve getirip getirmediğini sordu. Onlar da Baybars'ın at ve katırlarla geldiğini söylediler. Abaka, gene yağma yapıp yapmadıklarını ve kaç gün kaldıklarını sordu. Halk hep Baybars'ı övücü cevaplar verdi. Bunlar Abaka'yı daha da kızdırdı ve büyük bir katliama karar veren Abaka'ya kadılar ve fakihler-ahâlinin herhangi bir askere karşı müdafaadan âciz olduklarını ve şehirlerine sahip olan herhangi bir hükümete itaate mecbur bulduklarını söyleyerek yalvardılarsa da Kayseri'ye Kadı al-Kudad'ı Celâleddin Habib'i ve ahâliden muayyen kimseleri katlettirdi. Askerine de genel katliam emri verdi. Hattâ bir

¹⁹⁰ Pazar: Tarihlerdeki ismi “Yabanlı Pazarı” olan bu mevkii, Faruk Sümer'in yaptığı tespite göre Bugünkü Pazarören kasabası civarında olup, o devirde milletlerarası bir fuar statüsünde idi.

¹⁹¹ Baybars Tarihi, Çev: Şerefâddin Yaltkaya, TTK No:11 seri No:3, İst. 1941

¹⁹² Müneccimbaşı, Anadolu Selçukîleri, s. 78-79 / Faruk Sümer, “Mehmet Bey, Karamanoğlu”, TDVİA, C. 28, Ankara 2003, s. 445; Aynı yazar, “Anadolu'da Moğollar”, s. 51. 68 / Ebü'l-Ferec, İbnü'l-İbrî, Târîhu Muhtasari'd-Düvel, (Çev. Şerafeddin Yaltkaya) TTK yay., Ankara 2011, s. 50-52 / Sevim, “Keyhusrev III”, C. 25, s. 351

rivayete göre de Kayseri'den Erzurum'a kadar çifçi, asker ve ahâlden yarım milyon insanı kestirdi.¹⁹³

Abaka Han, Selçuklu emirlerine olan kızgınlığını bahane ederek ve Sultan Baybars karşısındaki mağlubiyetinin acısı ile Hıristiyan halka hiç dokunmadan binlerce Müslüman Türk'ü öldürterek dedesi Cengiz ve babası Hülâgû gibi Müslümanların hafızalarından yıllarca silinmeyecek olan bir iz bırakmış oldu. Çok sayıda İlhanlı askerini de Anadolu'ya yerleştirerek idareyi doğrudan eline aldı.

Daha sonra Türkmenlerin ve özellikle de Karamanlıların cezalandırılmasını emrederek, idareyi şehzade Kongurtay Noyan'a bırakıp Azerbaycan'a dönmek üzere hareket etti. Sonra Pervâne'nin mülkü olan Kögonya (Şebinkarahisar) önüne kadar geldi. Kalenin dizdarı Seyfedd-din Başare'ye haber göndererek kalenin ve hazinelerin kendisine teslim edilmesini istedi. Dizdar Pervâne'nin esir olduğunu bu bakımdan onun da sözünü dinlemeyeceğini bildirdi. Bu durum Abaka'nın Pervâne'ye duyduğu öfkeyi bir kat daha artırdı. Bu mağlubiyetin başlıca sorumlusu olarak görülen Muineddin Pervâne, Baybars'ın âniden Anadolu'ya girdiğini ve haberinin olmadığını söyledi. Ama Abaka'yı iknâ edemedi ve bağışlanmadı.

Kөгonya'dan ayrılan Abaka Han, Pervâne'yi Van Gölü'nün kuzeyinde Murat suyunun çıktığı Aladağ'da bulunan yazlık karargâhına götürmüştür. Buradaki Moğol kumandanları ve Tuku Tudavun'un karıları Pervâne'nin katledilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Abaka Han onun öldürülmesi için karar vermekte tereddüt ederken Baybars'ın yanına göndermiş olduğu elçiler geri dönmüş ve Pervâne'nin Baybars'a göndermiş olduğu gizli mektupları getirmişlerdi. Zira Pervâne'ye çok kızan Baybars, bu belgeleri Abaka Han'a göndermişti.

Abaka Han Pervâne'yi huzuruna getirerek mektupları önüne serdi. "*Söylenenler doğruymuş, senin Mısır hükümdarıyla gizlice birlikteliğinden bahsediliyordu*" dedi. Bunun üzerine Pervâne her şeyi itiraf ederek ölüm fermanını kendisi imzalamış oldu. Abaka Han onu maiyetinde bulunan Çavuş Seyfeddin Belakuş, Çeşnigir Mengürüs, Eskioğlu Seyfeddin gibi yakın adamlarını ve otuz hizmetkârını başlarında Küçük Tukçi adlı Subay bulunan 100 Moğol erine teslim etti. Rebiulevvel 676 Pazartesi (2 Ağustos 1277) tarihinde Aladağ'da meçhul bir yerde katledildiler.

Memlûk Sultanı Baybars'ın Anadolu seferinden sonra âdetâ kaderiyle baş başa kalmış olan Selçuklu Devleti tamamen Moğol/İlhanlıların eline geçtiğinden dolayı merkezî otorite yok olup idare çökmüştür. Türkiye Selçukluları İlhanlı hanlarına bağlı sıradan bir devlet hâline gelmiş ve halkın gözünde önemini yitirmiş olan Selçuklu sultanlarının varlığı ile yokluğu bir olmuştur.

Muînüddin Pervâne'nin Kayseri'de Kazancılar Çarşısı'nda Kudbeddin Şirâzî'nin Müderrislik yaptığı bir medresesi, Eskiciler Çarşısı'nda Pervânebey Mescidi Şerifi ve Argincik civarında Pervâne suyu ve arazisi bulunmaktadır.

¹⁹³ Yaltkaya, s. 92/ Fuad Köprülü İ.A. s. 360, c:2, İst. 1979

Pervâne'nin bu vakıf eserleri vasıtasıyla Ahilerin merkezi sayılabilecek bir şehirde hem kendi iktidarını hem de Mevlevîliği hâkim kılmaya çalıştığı görülmektedir. Bu duruma işaret eden ilk husus medresenin büyük bir tören ile açılmasıdır. Eflâkî, Pervâne'nin dünyanın her tarafına haberciler göndererek pek çok kişiyi Kayseri'ye davet ettiğini bildirmektedir.

“Yine ediblerin sultanı Fahreddin-i Divdest (Tanrı rahmet etsin) rivâyet etti ki: Muînüddin Pervâne, Kayseri'de büyük bir medrese yapmıştı. Son gelen bilginlerin en faziletlisi olan Kutbeddin-i Şirâzî'yi (Tanrı rahmet etsin) buraya müderris yapmak istedi. Dünyanın her tarafına haberciler gönderdi. Rum ülkesinin bütün ulularını çağırdılar. Alâmeddin Kayserî de (Toprağı iyi olsun), kendi naibleri ile birlikte, bu toplantıya şeref vermesi ve Kutbeddin'le mülâkat yapması için, Sultan Veled'i davet etmeye ulaklar gönderdi. Kutbeddin'i Şirâzî'yi posta (Medresenin idareciliğine) oturtma gününde, bütün bilginler, faziletli kişiler, şeyhler, hâkimler toplanmıştı. Sultan Veled de baş köseye oturmuştu. Sultan Veled, o kadar mânâ ve hakikatler söyledi ki herkes hayran kaldı. Hiç kimsenin bu sözler hususunda “nasıl?” ve “niçin?” diye sormaya mecâli kalmadı. Sultan Veled bir müddet sonra, Kutbeddin'e: “Bundan sonra sıra sizindir,” diye işaret etti. Umûmî dersten sonra, tarif edilemez bir özel semâ yaptılar. Mecliste bulunan ulular, Pervâne'den, Sultan Veled'in vaaz etmesi için ricada bulundular. Sultan Veled, birkaç defa özürler diledi ve: “Bundan böyle, bizim sözlerimiz kürsüden söylenen sözlerden değildir. Halkın akılları, O hakikatlerin inceliklerine erişmezler. Bu mânâlar, onların aklını fikrini harâbeder. Zâhirî bilginlerin, aşağı tabakanın anlaması için söyledikleri sözler ve deldikleri nadide inciler her bilginin malûmudur. Bütün din bilginleri onları kitaplardan öğrenirler.” buyurdu. Fakat orada hazır olanlar tam bir samimiyetle ısrarda bulunup yalvardılar. O da nihâyet Cuma günü minbere çıktı. Mübarek sarığını eğri koyup oturdu. Tatlı sesli hafızlar âyetler okudu, güzel sesli mukrîler kavâri'yi tamamladılar. Veled hazretleri de son derecede belîğ bir hutbede bulundu ve dua edip: “Şeyhim, imanım, kıblem, kuvvetim, seyyidim, senedim, mutemedim, cesedimde ruhumun mekânı, bu günümün ve yarınımın zâhiresi, hakikati arıyanların olgunlarının sultanı, Hakk yolunun erleri arasında Tanrı'nın sırrı, mevlâm ve me'vam babam, Hakk'ın ve dinin celâli (Celâleddin),” der demez halk arasında bir çığlık ve kıyamettir koptu. Âşıkların feryadından yüce meclis meleklerinin coşusu durdu. Pervâne, üzerinde bulunan elbiseleri parça parça etti. Mevlânâ Kutbeddin-i Şirâzî sarığını söküp yere attı. Mecliste bulunan bütün halk kalkıp başlarını açtılar. Kadınların ve erkeklerin gözlerinden sel gibi yaşlar aktı. Artık vaaza imkân kalmadı. Vaaz toplantısı bir semâ toplantısına döndü. Sultan Veled, sarığını doğrulttu, dua edip aşağı indi. Pervâne, elini öptükten sonra: “Bahâeddin Hazretleri hiçbir söz söylemese, açıklamaya, anlatmaya girişmese de, onun Mevlânâ'nın sevgili oğlu, onun sırrının çocuğu ve Sıddık-ı Ekber'in tertemiz neslinin özü olması yine kerâmet sayılmaya yeter. Bütün nasihat ve öğütlerin (mevâiz) esası, onları sevmektir; bütün tâatlerin hulâsası, dervişler hakkındaki gerçek itikadımızdır. O mübarek hânedâna saygı göstermek, bütün mümin erkek ve kadınlara vâcib olan şeyler cümlesindedir. Bu kanatları yanmış miskin Pervâne'nin, o sultanın

inayetinden mahrum kalmaması ve onun merhametine, inayetine ulaşmışlardan olması umulur.” dedi (24. Hikâye) .

Pervâne'nin daveti üzerine Kayseri'ye gelen kişileri “bilginler”, “faziletli kişiler”, “şeyhler” ve “hâkimler” şeklinde tanıtan Eflâkî, bunların sayısı hakkında herhangi bir bilgi vermemekte ise de, törenden sonra misafirlere dağıtılan hediyelerden Kayseri'de büyük bir grubun toplandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'nun hemen her yerinden Kayseri'ye gelen bu grubun esas itibarıyla Mevlevîlerden teşekkül ettiğini tahmin etmek zor değildir. Pervâne'nin bir medresenin açılışını vesile ederek Anadolu'nun en buhranlı yıllarında Mevlevîleri Kayseri'de toplaması ve törenin âdetâ bir gövde gösterisine dönüştürülmesi bunun Ahilere karşı bir hareket olduğunu düşündürmektedir. Büyük bir grubun toplanması yanında dikkat çeken bir diğer husus da Sultan Veled'in Kayseri'ye davet edilmesidir. Pervâne'nin daveti üzerine Kayseri'ye gelen Sultan Veled, medrese ve mescidde halka hitap etmiştir. Ahilere muhalif bir kişinin Kayseri'ye davet edilerek burada konuşma yaptırılması Ahilerin tasfiyesiyle ilgili görünmektedir.

Kayseri, Mevlevîlerin uzun süre nüfûz edemedikleri bir şehirdi. Seyyid Burhâneddin Anadolu'ya geldikten bir süre sonra Kayseri'ye yerleşmek istemiş ancak Mevlânâ hocasının bu isteğine karşı çıkmıştı. Mevlevî kaynakları, Seyyid-i Burhâneddin'in Konya'dan ayrılarak Kayseri'ye gitmesini ve Mevlânâ'nın buna karşı çıkışını birtakım sebeplerle açıklamakta iseler de, bunun Ahilerle Mevlevîler arasındaki problemlerle ilgili olduğu aşikârdır. Seyyid Burhâneddin ancak 1240 yılında yani Evhadüddîn-i Kirmânî'nin 1238 yılında ölümünden sonra Kayseri'ye gelebilmiştir.

Sultan Veled'in konuşmasından hemen sonra kıskanç şeyhlerin, Pervâne'ye “Bugün Mevlânâ Bahâeddin'i büyük bir dehşet kapladı. Gerektiği gibi konuşmadı” diye Sultan Veled'in aleyhinde bulundular. Ulu şeyhlerden ve takva sâhibi Tanrı yolunun yolcularından ilâhî fakir şeyh Muhammed-i Selmasî buna itiraz edip: “Bu, şeyhlerin anladığı gibi değildir. Çünkü Sultan Veled önce çok özürler diledi: ‘Bizim sözümüz o minberden söylenen sözlerden değildir. Bizim sırlarımız kitap ilimlerine sığmaz’ dedi. Siz sarığını eğri koyduğu vakit dünyanın birbirine girdiğini ve halktan bir kıyamet koptuğunu; bütün insanların yüzlerini bu dünyadan öteki dünyaya çevirdiklerini, feryat ve figan başgösterdiğini, mübarek sarığını doğrulttuğu vakit, mescidin cemaatının hep birden sustuğunu görmediniz mi? Bu kerâmet, dünyada bulunanlar için kâfidir, dedi. Bunun üzerine hepsi sustular.¹⁹⁴” İfadelerinden Sultan Veled ile Pervâne'nin bu sözlerinden şehirdeki Mevlevîlerin memnun kaldığı, Ahilerin buna karşı çıktıkları anlaşılmaktadır.

Yine o cemaatten (Ahiler) bir kişinin de: “Mevlânâ Hazretleri, son derece riyazetten sarı benizli idi. Sultan Veled ise, son derecede kırmızı yüzlüdür. (Bunun sebebi nedir?)” diye sorar. Şeyh Muhammed ona: “Mevlânâ Hazretleri, ezellerin ezelerinden Hakk'ın celâlinin güzel yüzünün âşıkı idi. Âşıklar, dâimâ sarı benizli olurlar. Veled Hhazretleri ise, anadan doğma mâşuktur. Mâşukların da dâimâ renkleri kırmızı ve dudakları da aynen

¹⁹⁴ Eflâkî, Hürriyet Yay, II. Cilt, 7. Böl. 24. Hikâye, s. 217

yemen akiki renginde olur,” dedi. Şeyh Muhammed, o meclisten kalkıp Sultan Veled’in ziyaretine geldi. Sultan Veled, son derecede iltifatta bulunup onu öptü ve ona: ”Aferin! Şeyh Muhammed, çok güzel ve doğru söyledin, çok iyi söyledin, kendine yakışan sözü söyledin. Söylediğin gibidir,” dedi. Pervâne Hazretleri, güzel elbiseler, kıymetli katırlar sunup bütün dostlara hediyeler verdi ve türlü türlü hizmetlerde bulundu. O gün Rum'un bilginlerine, şeyhlerine ve fütüvvetdârlarına dört yüz at, katır ve birçok elbiseler hediye etti. Hepsi tam bir sevinç içinde dönüp yerlerine gittiler¹⁹⁵.

Eflâkî, Sultan Veled’e karşı gösterilen bu tepkiyi bazı şeyhlerin kıskançlıkları şeklinde açıklamaya çalışmakta ise de bunun toplumsal tabanı olan bir hareket olduğu yine onun muhaliflerden bahsederken “o topluluktan” biri şeklinde bir tarif yapmasından anlaşılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, Sultan Veled’i eleştiren kişiler Ahilerdir. Ahilerin esas itibarıyla Pervâne’nin “O mübarek hânedâna saygı göstermek, bütün mümin erkek ve kadınlara vâcib olan şeyler cümlesindedir” cümlesiyle ifade edilen dünya görüşüne, bir diğer ifadeyle Mevlevîliğin devlet eliyle dayatılmasına karşı çıktıkları anlaşılmaktadır.

---

¹⁹⁵ Eflâkî, 7. Bölüm, 25. Hikâye, s.218

H.ERKİLETLİOĞLU

130

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.
Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A- MOĞOL HÂKİMİYETİ

Moğolların 1243 yılında Köseadağ savaşında aldıkları galibiyetle birlikte Tokat ve Sivas'ı savaşmadan teslim almalarını, Kayseri'de ise buraya sığınan Selçuklu beyleri ile Ahilerin şiddetli dirençlerine rağmen şehre girerek burada büyük bir katliam gerçekleştirdiklerini yukardaki satırlarda belirtmiştik.

Bu tarihten itibaren artık Anadolu, bu barbar kavimin valileri veya komutanları tarafından yönetilmeye ve vergilendirilmeye başlanılmıştır. Selçuklu devletinin başındaki sultanların tayinlerini ve yetkilerini bile artık Moğol ilhanları belirliyorlardı.

M/1265'den itibaren Moğollar'la sıkı temas ve akrabalık kurmaya çalışan Selçuklu ileri gelenlerinden MuînüddinPervâne, Tâceddin Mu'tez, Sâhib Fahrettin Ali ve Emir Seyfeddin Toruntay gibi vezirler sultandan çok Moğol beyleri ile düşüp kalkıyorlardı. IV. Rükneddin Kılıçarslan ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1265-1282) zamanlarına rastlayan bu dönemde egemenlik Moğol beylerine geçmişti. Abaka Han'ın Baybars'ın Anadolu seferlerinden itibaren kendi kardeşi Şehzade Kongurtay'ı büyük kuvvet ve yetkiyle Rum emir-i leşker-i tayin etti. Vergi hususunda damga usûlü konu ve Moğol mâlî teşkilâtı faaliyete başladı. Kayseri'nin vergisi 140.000 altın (Dinar) idi.¹⁹⁶ Memleketin değişik bölgelerine yedi Moğol aşireti, güvenliği sağlamak maksadı ile yerleştirildi. Bu Moğol aşiretlerinden birisi de Kayseri yakınlarındaki Elagöz civarına yerleşti. İlhanlı ordusunun bir garnizonunu teşkil eden bu birlik, Timur istilâsına kadar kalmıştır. Sonra Timur tarafından geri götürülmüşlerdir.¹⁹⁷

Memleketin idaresi Moğollar tarafından tayin edilen vezirler tarafından yapılıyordu. Bu vezirler kendi oymağı ile gelen Moğol beylerine bağlı idiler. Bayçu Noyan ile birlikte gelen Bisuut kabilesinin Beyi Çağatay Noyan'ın oğlu Karaçın ve onun oğulları Kurmuş ve Sübektay bu meyânda Kayseri'ye yerleşip, Müslüman muhiti ile yakınlık kurmaya çalışan Moğol ricâlidir. Yine bu sıralarda Uygur beylerinden Acay, sonradan oğlu Tuğrul Kayseri'ye yerleşmişlerdir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Hamdullah Müstevfi, *Nuşet'ül-Kulub*, Leyden 1915, s. 98

¹⁹⁷ Gabriel, Çev. Tütenk s. 13

¹⁹⁸ Togan, s. 236-237

Teküdar Ahmed zamanında (1282-1284) Tatar Samağar Noyan, Emir Leşker'i Memalik-i Rum (Anadolu) umûmî valisi olunca Acay oğlu Tuğrul da Kayseri merkez olmak üzere bir bölgenin beyi oldu.¹⁹⁹ Argun Han (1284-1289) zamanında ise Şehzade Hülagü Emir'i Leşkeri Memâlik-i Rum oldu. Sonradan Geyhatu aynı makama geçti. Geyhatu İlhanlı hükümdarı olunca (1289-1291) umûmî valiliğe Toğaçar'ı tayin etti.

Moğollar karşısında tahtını ve ülkesini terketmek zorunda kalan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, sığınmış bulunduğu Altınordu Devleti'nin başkenti olan Suğdak'ta öldüğünde yanında Gıyâseddin Mesud, Rükneddin Kılıçarslan, Rükneddin Keyûmers, Alâeddin Siyâvuş ve Ferâmuz ile İstanbul'da kalarak Hristiyan olan küçük oğlu Melik Konstantin isimli oğulları bulunuyordu. Bunların derhâl Anadolu'ya geçerek saltanat mücadelesine başladıkları anlaşılmaktadır.

İbni Bîbî'ye göre; İzzeddin Keykâvus İstanbul'a giderken, büyük dedesi I. Gıyâseddin Keyhüsrev gibi tekrar ülkesine dönerek tahtını yeniden kazanacağını umuyordu. Bu sebeple Kırım'da oğlu Mesud'u veliâhd tayin etmişti ve ölürken de oğlunun sultan olması hâlinde nâ'sını atalarının türbesi olan Konya'daki "Kümbedhâne'ye" götürülmesini vasiyet etmişti.

Babasının 1280 (H/679) senesinde ölmesi üzerine derhâl maiyeti ile birlikte gemiye binerek Karadeniz'i geçti ve Sinop'a çıktı. Buradan Moğol Hanı Ahmed Teküdar'ın ülkeyi III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile kendisi arasında ikiye taksimine razı oldu ise de Keyhüsrev'in bu taksime razı olmaması üzerine yeniden karışan saltanat mücadelesi nihayet bu sırada Moğol tahtına yeni oturan Argun Han'ın Sultan Keyhüsrev'i tahttan indirip 1283(H/682) tarihinde boğdurmasından sonra netleşti.

Sultan II. Mesud önce Kayseri'de Sâhib Ata tarafından karşılanarak tahta oturtuldu. Buradan da Konya'ya geçerek çok büyük sevinç gösterileri ile Selçuklu tahtını doldurdu.

Moğolların Anadolu Valisi Geyhatu, Selçuklu Sultanı II. Mesud'un nüfûzunu artırmak maksadı ile kendi emirlerini onun emrine verdi. Fakat Anadolu'da sekiz yıl kalan ve sonra da Argun Han'ın ölümü üzerine Geyhatu Hanlık makamına geçti. Geyhatu, Türkmenlere karşı yaptığı mücadelelerde başarılı olmuştu. Geyhatu'nun gitmesi ile ülkede bir boşluk oluştu. Geyhatu, giderken yerine Anadolu işlerinde yetkili olarak Taş-Timür Hatâyî'yi atamıştı. Ancak onun Anadolu'dan ayrılması yine de ülkede büyük bir boşluk yaratmıştı. Fırsatı değerlendirmek isteyen Karamanlı ve diğer Türkmenler derhâl taarruza geçerek Konya üzerine yürüyüp şehri kuşattılar. Savunmasız olan şehri askerî maharetlere sahip olan Ahiler savunmak için önlem aldılar. Karamanlı Türkmenleri, Selçuklu ve İlhanlı kuvvetlerinin Kayseri'den yaklaşmakta olduğunu haber alınca geri çekildiler. Ancak gelen haberin asılsız olduğunu öğrenince tekrar kuşatmaya başladılar. Bu sırada Sultan Mesud'un da Kayseri'de bulunması işlerini kolaylaştırdı ve Konya'yı işgâl ettiler. Karamanlılara karşı bir yandan Sâhib Ata'nın torununun Lâdik'ten, Sultan Mesud'un kardeşinin de Kayseri'den

¹⁹⁹ Togan, s. 239

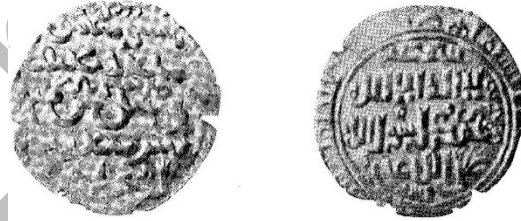
Konya'ya gelmeleri üzerine Karamanlılar Selçuklularla Obrucuk mevkiinde savaşa girdilerse de Geyhatu'nun Anadolu'ya geldiğini duyunca geri çekildiler.

Aynı zamanda Türkmen istilâlarını öğrenen Geyhatu da sekiz yıl kaldığı ve havasını çok sevdiği Anadolu'ya girdi. Sultan Mesud onu Kayseri'de karşıladı. Durumdan haberdar olan Geyhatu süratle Karamanlılar üzerine yürüyerek çok sayıda Türkmeni öldürttü.

Moğollar Ereğli (Herakliye), Larende gibi Karamanoğulları'nın yurtları olan yerleri yağmalayıp yıktılar ve Türkmenleri öldürdüler. Daha sonra Denizli (Tonguzlu) de aynı âkıbete uğradı. Bütün bu vahşetten sonra katar katar ganimet ve esirlerle önce Konya'ya sonra da Kayseri'ye geldiler. Bu bölgelerde altı ay kuş bile uçmadığını kaynaklar söyler²⁰⁰. Geyhatu Kayseri'de birkaç ay kalıp, buradan 30 Haziran 1292 (12 Receb 691) tarihinde Aladağ'a döndü. Yeniden bir siyâsî boşluğa yuvarlanan Anadolu artık bir daha toparlanamadı ve bir zaman sonra da Selçuklu Devleti'nin dağıldığını görmekteyiz.

Bu arada akrabalarına ihsanlarda bulunmayı pâdişahlık görevleri arasında sayan Selçuklu Sultanı, *"Bu sebeple müslümanların yardımcısı, kâfir ve hâricîlerin kahredicisi bulunan ve Selçuk oğullarının iftiharî, pâdişahlık ağacının dalı olan kardeşi Rükneddin Keyümers'in her zaman saltanatına hizmet ettiğini ve saadeti bunda bulduğunu"* beyan ettikten sonra *"Dâr-ül Feth (bazı kaynaklarda Dâr-ül Mülk) Kayseri'nin zeâmet ve kumandanlığına layık gördüğünü, buna karşılık melikin savaşa her an hazır tutacağı askerlerini hizmete amade bulundurmasını"* dîvânî rakamlarla 668 (M-1289) tarihli menşûru ile bildiriyor.

Ancak Sultan'ın kardeşi Melik Keyümers'in yetkileri onu iktâ olarak bütün Kayseri vilâyetine sahip kılmıyor sadece diğer askerî reisler gibi kumandanlık ve za'imlik sıfatları ile donatıyordu²⁰¹.

Geyhatu'nun Dinarı (H.E.Kol.)

Gazan Han zamanında da Soğunut Tağacan Noyan 1295 ve Emir Kırmancı (1297) Emir-i Leşker'e Vali tayin edildiler. Bu sonuncusu zamanında Celayir Beyi Baltu, Gazan Han'a isyan etti. Gazan'ın beylerbeyi Kutluğşah ile kendisine Anadolu'da katılan Sülemiş

²⁰⁰ Turan Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s:605 / Anonim Selçukname s:83-88

²⁰¹ Turan Osman, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, TTK, Ankara,1988, S:8

(Baycu'nun torunu) ve Arab ile birlikte Kırşehir yakınlarında bulunan Malya Ovası'nda Baltu'yu yendiler.

Sultan II. Mesud bu olay üzerine İlhan'ın katına çıktı ise de gösterdiği basiretsizlik yüzünden hükümdarlıktan azledilerek yerine Mesud'un amcasının oğlu, Feramuz oğlu Alâeddin Keykubad III Gönderildi (14-teşrin-1298 /5-Muharrem-698).

Anadolu kumandanlığına Sülemiş'in getirilmesi beklenirken Bayancar'ın getirilmesi bu defa da Sülemiş'i isyana teşvik etti. Fakat yenilerek Memlûk ülkesine kaçtı. Sonra da öldürüldü (1299-1300).

Sülemiş isyanı sırasında İlhan'a sadık kalan III. Alâeddin Keykubad, Gazan'ın iltifatına nâil olarak Hülagü'nün kızı ile evlendirildi ve Güregenlik sıfatına erişti. İsyân sırasında Sutay Noyan Kayseri'de oturarak genel valilik vazifesini yürüttü. Keykubad'ın veziri de; Sareli Alâeddin, Atabey'i: Karahisar'lı Kadı Mecdeddin, Mütevfî (Mâliye Nâzırı): Nâsuriddin Muhammed (Hâce Nasireddin) idi. III. Alâeddin Keykubad, Sivas'ta oturuyor ve para toplama maksadı ile halka şiddetli baskılar yapıyordu. Sultan'ı sevmeyen, Moğolların Anadolu Emiri Abuşka, O'nu göz hapsine aldı ve Sultan'ın erkânından Seyyid Hazma ile Müstevfi Nâsirüddin'i kazıklara oturtarak vahşi bir şekilde öldürttü. Keykubad bu olaydan korkuya kapılarak Konya'ya kaçtı ise de yakalanarak İlhan'ın katına sevk edildi. Eşinin aracılığı ile ölümden kurtuldu fakat birkaç değnek yiyerek hükümdarlıktan azledildi. Selçukî tahtına yeniden II. Mesud geçirildi. (702 yılı başları /M:1302)

Ihlara Vadisi'ndeki Kırkdamaltı Kilisesinde II. Mesud'un Resmi (Sol Başta)

Mesud, iktidarın vesâyetini Moğollara kaptırmış bir devletle beraber Anadolu'da M.1300–1333 yılları arasında 33 yıl süren korkunç bir kıtlık ve çekirge istilasını ortamını da

devralmıştı. Bu kıtlıkta kadınlar, kedi gibi çocuklarını yemişlerdi²⁰². Yapabileceği bir şey de yoktu. Eski minval üzere silik ve şahsiyetsiz bir hayat geçirmeye devam etti. Nihayet (708 H/1308 M) yılında uzun bir hastalık devresinden sonra Kayseri’de öldü. Borçları ve Moğollar’ın sonu gelmez istekleri yüzünden kendisini zehirlediği de rivayet edilir²⁰³. Sultan Mesud’un bu ikinci saltanatı sırasında artık Selçuklu Devleti fiilen dağılmış olduğu için, Mesud’un sultanlığı da sadece sözde kalacak kadar sönük geçmiştir. Sonunda onun ölümü bile ciddi bir akis bırakmamıştır.

Genellikle Sultan II. Mesud, son Selçuklu Sultanı kabul edilir. Bugün elimizdeki en son sikkeler bu Sultan’a aittir. Ancak Mesud’dan sonra tahta V. Kılıçarslan’ın geçtiği ve saltanatın 1318 yılına kadar devam ettiğini bazı kaynaklar belirtmektedir²⁰⁴

Moğol İşgâlinin Sonuçları ve Anadolu’nun Durumu

Moğol istilâsı, Anadolu’ya karanlık ve korkulu günler yaşatmış, Anadolu Selçukluları Devleti’nin çökmesine sebep olmuştur. Ne yapacağını bilemeyen halk, çaresiz kalmış ve tutunacak dal aramıştır. Bu sıralarda İlhanlı veziri ve meşhur tarihçi Reşideddin’e (Câmi’ut-Tevârih’in Müellifi) Kayseri büyükleri, halkın uğradığı haksız ve adâletsiz muameleden dolayı bir şikâyet mektubu göndermişlerdir. Adı geçen mektubu Reşideddin’in cevâbî mektubundan öğreniyoruz. Reşideddin, Kayseri ileri gelenlerine “*Sabır ve itidâl ile hareket etmelerini bu hareketlerinin zulüm ve adaletsizliğin giderilmesini kolaylaştıracağını, şikâyet yeri ve zalimlerle yakından ilgilenmekte olduğunu naibler Anadolu’dan dönünce onlarla görüşüp meseleyi Hükümdar’a arz edeceğini*” bildirmektedir²⁰⁵.

Reşideddin’in diğer bir mektubundan Kayseri bölgesinde 100 feden’lik (bir feden: 4200 m²) bir arazisi olduğunu öğreniyoruz²⁰⁶.

Üçüncü bir mektup da: Gazan Han (Ölümü: M/1304) tarafından Sivas’ta yaptırılan Darü’ssiyâde’ye gelir olarak Kayseri bölgesinin bir kısım vergilerinin bu kuruma tahsis edildiğini öğreniyoruz²⁰⁷

Ebû Said Bahadır Han zamanında Emir Çoban Sulduz’un oğlu Demirtaş (1311-1327) Rum vilâyetleri Emir-i Leşkeri ve umûmî valisi oldu. Demirtaş, iktidarı sırasında Anadolu’da şarap içmeyi yasakladı. Müslüman olmayanları Müslüman olanlardan ayırd etmek maksadı ile gayrimüslimlere sarı renkli sarığı mecbur etti. Böylece Anadolu halkı üzerinde çok olumlu bir etki bıraktı²⁰⁸. Fakat M/1327’de babasının öldürülmesinden sonra Ebu Said Bahadır Han’a isyan ederek Mısır’a kaçış hazırlıklarına başladı. Anadolu’dan

²⁰²Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, V, İstanbul 1997, s: 2160

²⁰³Faruk Sümer, *Anadolu’da Moğollar*, s:75 Sel. Arş. Dergisi, 1, 1969 Ank. 1970.

²⁰⁴Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s: 645

²⁰⁵*Mukatebad-ı Reşid*; Yay; Muhammed Şefii, Lahor 1945 (1364), S:139-144, 26 mektup,

²⁰⁶*Mukatebad-ı Reşid-i S:227.*

²⁰⁷*Mukatebad-ı Reşid-i S:157.*

²⁰⁸Aksarayi, S:354.

mühim miktarda vergi tahsil etti. Subay ve askerlerini kalelere dağıttı. Yanında birkaç yüz kişilik muhafızı olduğu hâlde, Mısır Sultanı'na hazırladığı hediyeler ve hazinelerini alarak Kayseri'den hareket etti. (727 Zilhicce Başları: 1327 Ekim) ailesi ile bir kısım servetini Yavaş Karahisarı'na (Yeşilhisar Kalesi) bırakmıştı.

Ebu Said Bahadır'ın Kayseri 734 Tarihli Sikkesi

B- EVHADÜDDÎN-İ KİRMÂNÎ (H: 563-635/ M: 1168-1238) VE AHİLİK

Türkiye Selçukluları döneminin ünlü Türkmen mutasavvurlarından olup, tam adı Evhadüddîn-i Hamid bin Ebûl-Fahr el-Kirmânî'dir. Babası Kirman Selçuklularının Sultanı II. Turan Şah'tır. Babası tahtan indirilip öldürüldüğünde (H-579 / 1183) onbeş yaşında olan Evhadüddîn annesinin yardımı ile öldürülmekten kurtulup Bağdad'a kaçar. Burada tahsilini bitirdiği, sonra bir müddet "Hakkakiye" Medresesinde müderrislik yaptığı, daha sonra da Bağdad şeyhlerinden Rükneddin Sucasî'ye bağlanarak tasavuf yoluna girdiği Menâkıb-nâme'sinde anlatılmaktadır.

O sıralarda Fütüvvet (esnaf teşkilâtı) teşkilâtını kuran 34. Abbâsî Halîfesi Nâsır li-Dînillâh'ın (1180-1225) emrine giren Kirmânî; İran, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Mısır, Hicaz gibi birçok ülkeye elçi olarak gönderilmiştir.

1205 yılında Halife Nâsır li-Dînillâh tarafından bir gurup şeyhlerle beraber onların reisi olarak Anadolu'ya da gelmiş ve burada Selçuklu Sultanları, I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile oğulları I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'dan hürmet ve itibar görmüştür.

Anadolu'da bulunduğu süre içinde genellikle Kayseri'de ikâmet ediyor ve o dönemdeki ilim adamlarının aksine Türkçe sohbet ettiği için Anadolu'daki bütün Türkmenler tarafından çok seviliyordu. Özel bir eğitimle yetiştirdiği iki kızından Âmine Hatun'u Ahlat veziri İmâdeddin'in oğlu ile, Fatma Hatun'u ise Anadolu'da Ahî teşkilâtının kurucusu olup, "Ahi Evran" sıfatı ile tanınan Şeyh Nasreddin Mahmûd ile evlendirmişti²⁰⁹.

Bu görevleri yaparken yeni Abbâsî Halîfesi Mustansır Billâh (1226-1243) tarafından Hac Emirliğine tayin edilen Evhadüddîn, 1235 yılında Bağdad'taki fütüvvet teşkilâtının "Şeyhu'l Meşâyihi" olan Şihâbeddin Suhrevî'nin vefatı üzerine Anadolu'daki görevini halîfesi Zeyneddin Sadaka'ya bırakarak Bağdad'a gitmiş ve "Şeyhu'l Meşâyihi"lik postuna oturmuştur. Ömrünün son üç yılını bu makamda tamamlayan Evhadüddîn-i

²⁰⁹ Mikail Bayram, *Bâci Teşkilâtı'nın Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?* Belleten, sayı: 180, s.457-472

Kirmânî, 1238 yılında Bağdad'ta ölmüştür. Evliya Çelebi her ne kadar mezarı Kayseri'dedir derse de Kayseri'deki Hangâh (Köşk Dağı) ona halkın verdiği makamdır.

Evhadüddîn-i Kirmânî'nin bilinen tek eseri ölümünden sonra damadı Ahi Evran tarafından düzenlenerek yayınlanan Farsça "Rubâiler"idir. Ayrıca Halîfe Mustansır'a yazdığı bir mektubu da günümüze kadar gelmiştir.

Tasavvuftaki geniş hoşgörölü fikirlerinden dolayı Mevlânâ, Şems-i Tebrizî, Suhreverdi gibi dönemin önemli gönül adamları bile ona muhalif olmuşlardır. O'nun kadınlarla sohbetine karşı çıkarak, caiz olmadığını hatırlatan birilerine Kirmânî; "*Maddî gözüm dünyada mânâyı gördü. Göz sûreti, fakat gönül ondaki mânâyı temâşâ etti. İşte bu yüzden gözüm sûrete bakar, zirâ mânâ ancak sûrette görülür.*" diyerek tavrını ve inancını tarif etmiştir.

Evhadüddîn-i Kirmânî, genç yaşlarında Bağdad'ta iken 34. Abbâsî Halîfesi Nâsır li-Dîmillâh'ın orada uyguladığı Fütüvvet Teşkilâtlarını örnek alarak Kayseri ve Anadolu'da da aynı sistemin fikir babası olmuş, bu esnaf teşkilâtlarını kurup, organize etme işi ise damadı Ahi Evran ve kızı Fatma Bacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

A- SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE KAYSERİ'DE SOSYAL HAYAT

Malazgirt Meydan Muharebesinden hemen sonra Türkler'in büyük bir arzu ve güçle vatan edindikleri Anadolu'ya batılı yazarlar artık "Turchia=Türkiye" ismini vermişlerdir²¹⁰. Selçuklular zamanında Kayseri, Niksar, Tokat, Sinop ve Çorum çevrelerine ilk yerleşen Dânişmendlilere izafeten, bu bölgeye de "Dânişmendiye Vilâyeti" deniliyordu.

²¹⁰ Claude Cahen, *Anadolu'da Türkler*, S: 150, İst. 1984.

II. Kılıçarslan'dan sonra Konya, Kayseri, Sivas ve Amasya önemli şehirler hâline geldi ve bilhassa ve ilk üçü başşehir kabul edilmeye başlandı. Nitekim sultanlar buralarda ikâmet ederek ve çeşitli merâsimler yaparak bu önemi belirtiyorlardı²¹¹. Meselâ; I. İzzeddin Keykâvus 6 sefer 608 tarihinde Kayseri'de, I. Alâeddin Keykubad önce Sivas'ta sonra Kayseri ve Konya'da II. Gıyâseddin Keyhüsrev Kayseri Sarayı'nda, IV. Kılıçarslan H/652 tarihinde yine Kayseri'de cülus merâsimi yaparak tahta oturdular. Öneme binaen Kayseri'ye "Dâr ül Feth veya Dâr'ül Mülk" unvânları verilmiştir.

Anadolu'daki tarihî yolların birleştiği yerde olan Kayseri, ticârî ve kültürel bir merkez olarak da tanınmıştı. Çevre vilâyetlerle ilişkisi çok kolaydı. Meselâ; Aksaray ile arasındaki ovalar ve vadiler, arızalı ve sarp olmadığından öküz arabaları ile seyahat edilebiliyordu. Kazvini, bu yol üzerinde Suriye'deki Baydara'ya benzeyen bir mevkiden bahsetmekte ve "Orada arpa yığını kırmızı taş haline dönüşüyor, saman yığınları da beyaz renkli taş haline gelirdi. Bu yerin çevresinde insanları ve hayvanları temsil eden heykeller bulunurdu"²¹² diyerek bu bölgeyi tasvir etmiştir²¹³.

Kayseri ile Suriye arasında irtibat imkânı ise her an mevcuttu. Yine Kayseri'nin doğusunda bulunan Sivas'la bağlantısı da aynı şekilde çok kolaydı. Bu iki şehir arasında 24mil olduğunu ve 24 han inşâ edilmiş olduğunu bilhassa karlı günlerde yolcuların bu hanlara sığındıklarını İslâm kaynakları belirtmektedirler²¹⁴. Kezâ kuzey yolundan gidilerek "Çokgöz" köprüsü ile Kızılrnak aşıyor, Yozgat ve havâlisi ile irtibat sağlanıyordu.

Şehrin çeşitli yolların güzergâhında olması, halkın yerleşik hayatı tercih ederek ticaretle meşgul olması sonucunu getirmişti.

Kayseri Kalesi'nin kapıların yakınına kurulan pazarlar ve şehir surlarının dışında inşa edilen hanlar (Han Câmî î) hem dışarıdan gelen tüccarların ve hem de şehir halkının kolayca buluşmasını sağlıyordu. Meselâ; Atpazarı, bugünkü postahânenin yerinde ve Meydan Kapısı'nın yakınında idi.

Şehir çarşıları çeşitli meslek erbâbını bir arada bulunduracak şekilde oluşmuştu ve üç büyük gurupta toplanıyordu.

1- İmalâtçılar, demirciler, dericiler, tuzcular, uncular, semerciler, sepetçiler, nalbantlar, terziler, bezzazlar, boyacılar, dülgerler, bakırcılar, leblebiciler vs. gibi ..

2- Alıp satıcılar.

3- Kendi ürettikleri veya avladıkları malları başka beldelerden ve köylerden belli pazarlara getirip satanlar. Bu pazarlar; Buğday pazarı, koyun pazarı, bakkallar çarşısı, kassarlar çarşısı, attarlar çarşısı, sevakın çarşısı, çırpıcılar çarşısı, aşçılar ve bıçakçılardır.

Menâkıb-ı Şeyh Evhadüdîn-i Kirmânî de bildirildiğine göre; Kayseri'de dericiler, bakırcılar, dokumacılar ve örgücüler çarşıları da bulunuyordu. Ayrıca İstanbul'a ve diğer Rum beldelerine halı ve kilim ihraç edilmekte idi.

²¹¹ Zakeriya el Kazvini (Ölümü: Bağdat M/1283) *Aşar-ül-Bilad*, Beyrut 1960, S:553-554.

²¹² Zakeriya el Kazvini *Aşar'ü Bilad*, S:553-554,

²¹³ Bahsi geçen bölge "Selime" civarında olup, buradaki peri bacaları heykellere benzetilmektedir.

²¹⁴ İbn Sadi (ölüm. M/1274) *Kitab Bast al-Arz*. Tatuhan 1958, S:119.

Çarşıların kurularak esnafın teşkilatlanmasında büyük rol oynayan Ahi Evran, tarih boyunca debbağlar'ın pîri ve 32 çeşit esnaf ve sanatkâr zümresinin lideri olarak biline gelmiştir. Kayseri'de de 32 çeşit esnaf ve sanatkâr birliği hâlinde teşkilatlanılmıştır.

Dünyanın bilinen bu ilk sanayi sitesi sayılabilecek Kayseri çarşısında hanım el sanatlarına ait iş yerleri de bulunmaktadır. Bu teşkilât "Bacıyan'ı Rum ve debbağlar'ın yanında yan ürün olan yünleri örgücülük ve dokumacılık ile değerlendiren Türkmen kız ve kadınlarından oluşmakta idi. Bu teşkilâtın Ahilik kadar olmasa bile Anadolu'nun bazı kasaba ve şehirlerine yayıldığı bilinmektedir. En azından Ahi Evran'ın yerleşmesi ile Konya ve Kırşehir'de de uygulanıyordu.

Türkmen halkının yeni vatanı Türkiye'de göçebelikten yerleşik hayata geçme aşaması olan ve şehirlerdeki iş hayatını ele geçirme teşkilâtı olan Ahilik ve Bacıyan-ı Rum sonradan köylere kadar yaygınlaşmıştır.

Selçuklular döneminde çarşı ve pazarlar şehrin merkezine yakın yerlerde kuruluyor ve geniş bir alana yayılıyordu. 1277 yılında Memlûk Sultanı Baybars ile Kayseri'ye gelen vakanüvis Kadı İbn Abdü'z-zahir, ticârî yapının surların dışında bulunduğunu, surların içinde dükkân dahi bulunmadığını, bugünkü kapalı çarşı çevresindeki ticârî yapının ilk inşasının Selçuklu döneminde değil, daha sonra oluştuğunu söylemektedir. Kaynaklarda çarşıların şehrin güneyinde, pazarın ise kuzeyde Meydan Kapısı civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Kayseri ile ilgili kaynaklarda adı geçen çarşılar:

-Boyacılar Çarşısı: Güneydeki aynı adı taşıyan kale kapısının iç tarafında yer alıyordu. Muhtemelen burada her halı ipi ve kumaş boyaları, türlü kök boyalar, taş boyaları ve cehri satılmakta idi.

-Debbağlar Çarşısı: Kayseri'de surların güney doğusuna denk gelen Han Câmî î ile Döner Kümbet arasındaki Ahi Evran'ın kurduğu debbağ (deri) atölyesi zamanla bu isimle anılan bir çarşı hâline gelmiştir. 154 Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî'nin Menâkıb-nâmesinin 39. hikâyesinde bu çarşının varlığından bahsedilmektedir. Nitekim Ahi Evran'ın esnafları örgütlemesi, debbağlar, ayakkabıcılar ve saraç esnafını bir araya getirerek başladı. Burada üretilen deriler çok kaliteli olduğu için bütün ülkede çok makbul tutuluyordu. Hele sarı sahtiyan denilen bir deri cinsi vardı ki sultanların ayakkabıları bunlardan yapılmaktaydı.

-Kulahduzlar (Örücüler-Dokumacılar) Çarşısı: Kayseri'de sanayi çarşısının Debbağlar adı verilen mahallede yapıldığı (Dabaklarönü Mahallesi) ve bu mahallede câmî ve zâviyenin var olduğu yine aynı bölgede Kulahduzlar (örücüler-dokumacılar) Mahallesi'nde çarşısının da olduğu biliniyor. Bacıyan-ı Rum'un faaliyette bulunduğu Türkmen kadın ve kızlarından oluşan Debbağlar Çarşısı bitişiğindeki bu çarşıdır. Bu çarşının da yine Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî'nin Menâkıb-nâmesi'nin 39. hikâyesinde adı geçmektedir.

- Halıcılık: Selçuklular zamanında imalat sanayi gelişmişti. Halıcılık, debbağlık, dokumacılık vb. sanat ve zanâatlar birçok şehirde olduğu gibi Kayseri'de de gelişmiş ve daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.

Kayseri’de ki halı imalatı, tekniği, rengi, şekli ve stili ile Selçuklu tarzı denilen bir üslup taşıyan ve mevcut olan özellikleri ile Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar gelen bir sanat dalıydı. Halı ve kilimin Türk boyları tarafından geliştirilerek ve geçtikleri coğrafyanın etkisi ile yeni motiflerle zenginleştirilerek her tarafta ve her mekânda kullanılarak izlerini sağlamlaştırmış olması oldukça önemlidir. Özellikle Konya, Kayseri, Sivas ve Lâdik civarında dokunan bu çok güzel halıların her biri âdetâ bir sanat eseri niteliğindedir. Eretnaogullarının hizmetinde bulunmuş olan tarihçi Aziz-i Esterâbâdî’nin eserinde, Yâr Ali Şîrâzî’nin Kayseri’den Sadrü-dîn Konevî’ye halı göndermesi Kayseri’deki halı sanayinin kalitesi hakkında bir fikir vermektedir²¹⁵.

-Kuyumcular Çarşısı: İç kalenin *altın kapı* olarak adlandırılan güney kapısında olduğu tahmin ediliyor.

-Kasaplar Çarşısı: Sur dışında Ayavasıl Kapısı yanındaydı.

-Bakırcılar Çarşısı: Pervâne Bey Medresesi’nin yanında idi.

Selçuklu şehirlerindeki çarşılar;

1. Türkmen Pazarı, Ermeni Pazarı, Garipler Pazarı gibi. Esnaf kitlesinin etnik çoğunluğuna
2. Üretime yapılan ve satılan malların cinslerine göre
3. At pazarı, araba pazarı, koyun pazarı, tuz pazarı, odun pazarı, balık pazarı, saman pazarı, ot pazarı gibi, satılan malların türüne göre isimlendirilmekteydi.

Özellikle at pazarları XII. yy.’dan itibaren Selçuklu şehirlerinin tamamında çok önemli bir yere sahipti. Bu pazar aynı zamanda şehrin en önemli meydanını teşkil etmekteydi.

Esir pazarları da ilk çağlardan itibaren 19. yüzyıla kadar dünya tarihinin değişmez gerçeklerinden biri olarak yerini muhafaza etmiştir. Bu pazarlar Selçuklu döneminde de varlığını sürdürmekteydi. Yabanlu Pazarı’nda olan geçen bir olay bu ticaretin bazı özelliklerini belirtmektedir. İbn-i Bîbî Ermenistan seferinden sonra Kayseri’den geçerken güzel bir Ermeni cariyesinin 50 akçeye satın alınabileceğinden bahsetmiş yeri hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Yine, Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî’nin Menâkıb-nâmesinin 20. hikâyesinde bir dellal tarafından satışa çıkartılan kızı Fatma Bacı’nın annesinin buradan satın alınmış olabileceğini öğreniyoruz. Yine Türk Memlûk Sultanı Melik Zahir Rükneddin Baybars’ın da (1223-1277) ailesiyle yaşadığı Karadeniz’in kuzeyindeki Kıpçak köylerinin birinden Tatar esir tacirleri tarafından kaçırılarak Bizans esir tacirlerine satıldığı, bu esir tacirleri tarafından Sivas esir pazarından bir Arap tarafından alınarak Halep ve Şam’a götürüldüğü oradaki sâhibi tarafından kabiliyetlerinden dolayı orduya yazdırılarak kahramanlıkları ile çok yükseldiği ve nihayet Memlûk Sultanı olduğu bilinmektedir.

Yol şebekelerinin de Kayseri’de düğümlenmesi kültürel merkez hüviyetinin yanında ticârî merkez özelliğinin gelişmesine yol açmıştır. O devirde sadece Anadolu’da değil

²¹⁵ Esterabadi, AGE, s. 384

dünyaca meşhur Yabanlu Pazarı'nın Kayseri yakınındaki Pazarören'de kurulması buraya, Suriye, İran, Bizans ve Kırım'dan tacirlerin akmasına sebep oluyordu²¹⁶.

Bugün bile Güneydoğu'da İran'da ve Irak'ta, çok geniş ve çeşitli pazar yerlerine "Kayseriye ya da Kayseri Çarşısı" denmesi Yabanlu Pazarı'nın şöhretini izah etmektedir.

İşte Kayseri'nin haiz olduğu bütün bu şartlar bu beldeyi devrin en dikkat çekici merkezi yapmıştır.

Kayseri'de Türkler'in yerleşmesi, Anadolu'daki umûmî Türk iskân siyasetine uygun olarak gerçekleşmiştir. Orta ve geç Bizans'ta şehir hayatı bakımından canlılık gösteren tek yer Konstantinopolis idi. Anadolu'daki şehirler için "polis=şehir" değil, "Kastron=Kale" tabiri kullanılıyordu. Bu dönemde Bizans şehirleri tamamen ortadan kalkmamakla beraber büyük bir canlılık da göstermiyordu²¹⁷. Bizans Anadolu'su bütünleşmiş bir yerleşme sistemine sahip değildi. Ulaşım ağı bu durumu çok güzel belirtmektedir. Bu dönemde Suriye ve Mısır'a yapılan hayatî seferler hep deniz yolu ile yapılmıştır. Bu seferlerde Antalya uğrak merkezi olduğu için zenginliğini koruyabilmiştir. Bütün bu çöküntü devirlerin de bile Bizans Anadolu'sunun en önemli arteri Konstantinopolis'ten başlayıp Ankyra'dan geçerek Kaisaria ve Sebastia'ya doğru giden büyük askerî yoldu.

Adı geçen yol zinciri üzerinde bulunan Kayseri hem doğu ve hem de güney-kuzey ticaretinden azamî şekilde faydalanarak oldukça zenginleşmişti. Nitekim o tarihte Kayseri'nin nüfusunun 100.000 kişi olduğu belirtilmektedir²¹⁸. Ancak bu rakamın o dönemin şehirlerinin nüfuslarına göre biraz abartılı olduğu kabul edilmelidir. Zira XIII. yüzyılda Cuma namazı kılınan 7 câmi belirtildiğine göre²¹⁹, câmilerde toplam olarak 7500 kişi namaza gelmiş olsa ve her ailenin ortalama beş kişi olduğunu kabul edersek 37500 kişiye ulaşırız bu rakama %20 civarında gayrimüslümler de eklenirse Kayseri'nin nüfusunun 45 000 kişi olması akla yakın gelmektedir. Belki bu sayıya birkaç bin kişi de yolcu ve tüccarlar eklenebilir. Tabii ki bu nüfus, çeşitli sebeplerle yapılan toplu göç hareketleriyle bazan artıp, bazan da azalmalar göstermiştir. Özellikle Moğol işgâli sırasında Orta Anadolu'da nüfusun, uçlara, Suriye ve Mısır'a kayarak azaldığı düşünülebilir. Nitekim Selçuklu Devleti'nin çökmesiyle birlikte Osmanlı Beyliği'nin ön plâna çıkmasının bir sebebi de o bölgede yoğunlaşan insan kalabalığına bağlanmaktadır.

Yerleşme alanının çok büyük bir kısmı surla çevrelenmiştir. Sur dışında bazı yerleşme alanları olmakla beraber bu durum küçük orandadır. Roma ve Bizans zamanında yapılan surlar I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad tarafından ta'mir ve tadil edilmiştir. Ticaret alanları ise surun içinde fakat özellikle Sivas kapısına yakın mevkilerde yer alıyordu.

²¹⁶ Sümer, Yabanlu Pazarı, S:

²¹⁷ C.Foos, *Byzantina Cities of Western Asia Minor*, Harvard üniversitesinde sunulmuş dok. Tezi 1992.

²¹⁸ T. Chandler G. Fox, *3000 Years of Urban Growth*. Ac. Pres, New-York-Londra 1974, S:218.

²¹⁹ Sümer Faruk, Yabanlu Pazarı, İst. 1985, s.85

Türk fethi öncesinde bir kale-şehir görünümünde olan Caesarea'yı Justinianus'un yaptırttığı bir sur çeviriyordu. Bu savunma zinciri, muhtemelen 9. yüzyıldan sonra da Selçuklular tarafından devam ettirilmiştir.

Kayseri'de "kapalı şehir" tarifine uygun olarak mezarlıklar şehir dışında yer alıyordu. Seyyid-i Burhâneddin Mezarlığı, İyiler Mezarlığı ve Serçe önündeki mezarlıkları bu kategoride sayabiliriz. Sonradan, Dânişmendli ve arkasından Selçukluların hâkimiyeti ile Kölük (Gülük), Hunat Hatun, Gevher Nesibe ve Hacıklıç külliyesi, Avgunlu, Sâhibiye ve Seraceddin medreselerinin sur dışına yapılması ile çok gelişen şehir sur dışına taşarak "açık şehir" hâline gelmiş ve Türk-İslâm kenti yapısına kavuşmuştur.

Gözden çıkarılan ve bugün Han Câmî î'nin bitişik bulunduğu bölüm, bazı Türk yapılarında malzeme deposu olarak kullanılmıştır. Tac-ı Kızıl Mahallesi ismini taşıyan bu bölgede "Eskisaray" isimli bir medresenin bulunması²²⁰ şehrin bahsi geçen zamandaki yerinin, ilk yeri olan "Eskişehir" ve "Battal" bölgesinden buraya kaydığını gösterir.

9-13. yüzyıllarda Kayseri-Sivas, Erzincan, Konya ve Kırşehir belli konularda ihtisaslaşmış çarşı ve şehir hanları ile dolmuştu. Adı geçen uç şehirlere nazaran daha kozmopolit idi. Bir yandan yerli Hıristiyanlar, diğer yandan İtalyan ticaret kolonileri, Türkler ve İran asıllılar iç içe yaşayabiliyorlardı. Bu cümleden olarak diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kayseri'de de bir İtalyan kolonisi mevcuttu. Kilise ve fırınları bulunan bu İtalyan topluluğuna "Piza'lılar" deniliyordu²²¹. İranlılar için de, Baybars'ın Kayseri seferi sırasında (M/1277) Kadı İbn Abdü'z Zahir, Sultan Câmî î'nde (Câmî-i Kebîr) halkın halkalar yaparak oturduğunu ve aralarında Acemce konuştuklarını yazmaktadır²²².

Bu eski Bizans şehrinde emniyeti sağlamak maksadı ile kale içindeki gayri müslümler boşaltılmış ve Rumlar, Kıçıkapı civarında, Ermeniler ise bugün hâlen Ermeni Mahallesi olarak anılan mıntıkaya yerleştirilmişlerdir. Buradaki Ermeni evleri ve Ermeni kitâbeli çeşme yakın zamana kadar durmakta idi.

Kayseri Kalesi tahkim edilmiş, sonra içinde devlet daireleri, saray, câmî gibi yapılar inşa edilmiştir. Bu yerleşme Konya ve Ankara'da da uygulanmış eski sakinleri olan gayri Müslimler iç kale dışına çıkarılmışlardır²²³.

Anadolu şehirlerinde XIX. yüzyıl ortalarına kadar gayri müslümler kendi ayrı mahallelerinde oturuyorlardı²²⁴. Şehrin mahalle isimleri genellikle zengin ve nüfûzlu bir kişinin adını taşımaktadır. Meselâ; Caferbey, Haciveled, Hacıklıç, Seraceddin, Tac-ı Kızıl, Mumcu Halil, Hacıvaz, İsağa, Yenice İsmail, Köse Dânişmend, Tosoğlu, Bozatlı, Yalman (1202/H-598 tarihli Altun-aba Vakfiyesinde adı geçen ve Konya'da hanı bulunan Selçuklu veziri), Bostane Çelebi, Taceddin Halife, Hürrem Çavuş, Nesebhatun, Ahiisa, Emirağa, Münşî Necmeddin gibi.

²²⁰ Vakıflar, Kayseri Fihristi, No:195.

²²¹ M.Heyd, *Yakın Doğu Tic.* Ta Çev: E.Z. Karal, TTK yay. Ank. 1975 S:164

²²² Sümer Faruk, AGE, s.85

²²³ Tuncer Bayakara, *Türkiye Selçukluları devrinde Konya*, Ank 1985 S:44.

²²⁴ Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* S:11 Ank. 1972 Cahen S:100

Bir şehre İslâm yerleşmesi başladığında şehir merkezine büyük bir câmi yapılırdı. Kayseri’de bu maksatla Câmi-i Kebîr yaptırılmış ve inşaatında eski yapıların sütunları kullanılmıştır. Câmi-i Kebîr’den daha da eski olan “Battal Câmi i” ise eski bir Roma yapısı üzerine yeniden Selçuklu üslûbu ile inşâ edilmiştir. Bu câminin duvarlarındaki taşçı işaretleri bu tespitin en açık delilleridir.

Yerli halkın yaşayış tarzına pek fazla müdahâle etmeyen fatihler, kale kapılarından birinde “Aya Vasili” (Kiçikapı) isminin devamına ve Hagios Basileos (Aya Vasili) kilisesinin kullanılmasına izin vermişlerdir.

Bir Bizans şehri iken Türkleşen Kayseri, önceleri iç kale ve onun güneyindeki surla çevrili yerde iken, sonradan yavaş yavaş ovaya yayılmıştır. Hacıkılıç, Gülük, Hunat, Battal câmileri ve şehir dışındaki birçok kümbet bu gelişmenin belgeleridir. İç Kale’nin kuzey doğusundaki sur kalıntıları ise, gayet kalın bir duvar veya surla çevrili Kayseri saraylarından birisi olmalıdır. Daha geç dönemlerde bile Evliya Çelebi aynı yerde bir “Paşa Sarayı”ndan bahsetmektedir. Buradaki sur kalıntıları ve kitâbenin (Eski Askerî Hastahâne’nin merdiven boşluğunda bulunan ve şu anda Kayseri Müzesi Taş Eserler Deposunda bulunan Kitâbe) muhtemelen M/1224 tarihinde yapılmış bir saraydan kalanlar olduğu iddia edilebilir.

Sarayın hemen yakınında Hunat Külliyesi yer almaktadır. Şehrin büyümesi M/1237 tarihinden sonra Hunat Külliyesi etrafında başlamış olmalıdır. Sonradan çarşıların sur dışına taştığı ve şehri kuşatacak biçimde geliştiği anlaşılmaktadır. Meselâ: Kasaplar çarşısı, Aya Vasili kapısının dışında, Atpazarı Paşakapı’sının dışında yer almakta idi²²⁵.

Her mahallede bir mescid ve takriben 25-200 kişi vergi nüfusu bulunmaktadır. Merkezî idâre tarafından tayin edilen imam, mahallenin en yetkili kişisidir. Şehirde iki saray bulunuyordu. Birisi şehrin içinde İmaret Sarayı, diğeri ise Şeker gölünün yanındaki Keykubadiye Sarayı’dır. İmaret sarayı hakkında Baybars’ın M/1277’de Anadolu seferine katılan Kadı Muhyiddin İbn Abdü’z-Zahir: “*Bu saray gurur verici bir devlethâne ona tapınanların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yerleridir. Hülâsa bu saray şahane bir binadır. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmiştir. Duvarları göz alıcı muhtelif şekilde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmiştir*”²²⁶ demektedir. Bu saray Kale Mescidi’ne bir gizli kapı ile irtibatlı idi.

İkinci saray, I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış olup, sonraki sultanlar tarafından da kullanılmıştır.

Ayrıca sultanlar şölenler veya özel günlerde şehrin yakınındaki Meşhed Ovası’na büyük otağlar kurarlardı²²⁷. Meselâ; I. Alâeddin Keykubad’ın zehirlendiği Meşhed Ovası’ndaki son şölende Sultan’ın murassa ve mücevherli elbiseleri içinde büyük bir heybetle üzerinde hilâlli saltanat sancağı dalgalanan saltanat otağına geldiğini, şölende Kayseri’deki bütün yabancı elçilerin hediyeler getirerek bulunduğunu, çeşitli çalgılar

²²⁵ D.Kuban, *Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler*, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst. 1982 S. 170

²²⁶ Cahen, S. 254

²²⁷ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İst. 1985, S. 83-84*

eşliğinde hânendeler şarkılar söylerken altın ve gümüş kaplar içine gelen yemeklerin yenilip şerbetler içildiğini kaynaklar yazmaktadır. Seçuklu ordusunda ise; Hârizmliler, Ermeniler, Rumlar, Gürcü, Fren'k, Rus, Kıpçak ve Kürtler de paralı asker olarak bulunuyordu.²²⁸

Şehirde, başta Kayseri Kalesi olmak üzere büyük ve sanatlı yapılar vardı. Bunlardan o devrin önemli câmilerinin Battal, Güllük, Câmi-i Kebîr (Sultan Câmi î), Hunat, Hacıklıç, Lale, Hasbek, Hoca Hasan ve Han câmileri olduğunu biliyoruz. Ayrıca zaman içinde her mahalle ve sokak câmi ve mescitlerle donatılmıştır. Medreseler ve hamamlar devlet ricâlinin konakları şehri süsleyen diğer sanat yapıları idi.

Halkın büyük itibar göstererek ziyâret ettiği eski eser ve makamlar da vardı. Bunlar bilhassa Hazret-i Ali'nin oğlu Muhammed İbnü'l-Hanefiye'ye (Hazret-i Hasan ve Hüseyin'in üvey kardeşi) isnad edilen makam çok önemlidir. Evliya Çelebi'ye göre bu makam Câmi-i Kebîr'dir. Heratlı olan ve asıl ismi Abdülmecit İbn Sait olan Hanefî Fakihî 1142/537 tarihinde Kayseri'de ölmüştür.

Evliya Çelebi'ye göre "Ebû Muhammed el Battal Câmi î ve Kayseri hâkimi Belinas'ın (?) Roma İmparatoru Ceasar için bina ettirdiği hamam da" önemli eserlerdendir. Adı geçen hamam "kandille (sırac) ısıtılır ve dünyanın harikalarından sayılırdı²²⁹". Evliya Çelebi bu hamam için Hunat Hamamı'nın yerini ve Battal önündeki Roma Hamamı kalıntısını zikretmektedir.

Evliya Çelebi "Tılsım ilmiyle külhanında gece ve gündüz bir kandil ile yanıp hamamın suyu ve havası öyle sıcak olurdu ki yıkananlar hamamcıya feryat edip, 'sıcak suyuna biraz soğuk su karıştırıp halvet kapılarını aç!' derlerdi. Ama hâlâ öyle kandil ile ısıtılan hamam görmedim ve girmedim. Nice kimseler 'bu hamam Eski Kayseri'de idi. Hâlâ temellerinin kalıntıları bellidir.' diye anlatırlar." şeklinde bahsetmiştir²³⁰.

Hamamın MS 4. yüzyılda şehir ve çevresinde uzun süre piskoposluk yapan Aziz Basilleos'un (Vasileus) bu çevrede yaptırmış olduğu külliyesinin bir parçası olduğu da tahmin edilmektedir.

Bir diğer ziyaret yeri de Kayseri'ye bir menzil mesafede bulunan İspile civarındaki Asib²³¹ Dağı'nın güneyinde yer alan İmrü'ül Kays'ın mezarıdır. Bir Bizans prensesinin yanında gömülü olan Kays (M/520-565) İslâm öncesinin çok tanınmış şairlerindendir. Kâbe'de asılı bulundurulmuş yedi kaside sâhibi yedi Arap şairinin önderleri olan İmrü'ül Kays, Arap şiir sanatını belirli kurallara bağlayan ilk şairdir²³².

²²⁸ Osman Turan, *Seçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 388

²²⁹ Kazvini S:554, Hamdullah Mustefî, *Nüşet'ül Kulub*, Leyden 1915 S:98 (Bu müellif İlhanlı Devletinin Mâliye Nazırı olup, eserini M/1330-1333 tarihinde yazmıştır)

²³⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, S:73.

²³¹ Asib Dağı muhtemelen Ali Dağıdır.

²³² Kalkaşandi, *Şubhal aşafi Kitâbet al inşa* KAHire 1913, C:13, S:138 / Şerafeddin Yaltkaya, yedi askı İst. Y. 985 S:7 C.L. Huat İ.A. C:5/11 S:988.

Halkın büyük bir kısmı Türk olmakla beraber mahalleleri ayrı olmak üzere bir miktar Rum ve Ermeni bulunuyordu. Gayrimüslimlerin bulunduğu mahalleler; İslim Paşa, Hasünlü, Samur, Neseb Hatun, Tac-ı Kızıl, Ekidere, Bahçebaşı, Bahçe, Batman, Büyükoduncu, Caferbey, Çakoloz, Çivicibektaş, Dadırharput, Gürcü, Fırıncı, Hacı Kasım, Hacı Mansur, İsağa, Karakürkçü, Keklik, Kiçikapı, Konukboğan, Köyyıkan, Mermerli, Merkepçi (Mürekepçi) Mustafa Necip, Rum Sultan, Rumyan, Sasık, Selaldı, Sisliyan, Sultan, Süleyman, Şarkıyan, Şuturban, Tavukçu, Varsak'dır.

Gayrimüslimlerin bir kısmı da şehre yakın kasaba ve köylerde yerleşmiş idiler. Meselâ, Talas, Zincidere, Germir, Gessi, Efkere gibi. Selçuklular zamanında Hıristiyanlar büyük bir serbestlik içinde yaşamakta idiler. Sultanlar bile Hıristiyan eşlerini din değiştirmeye zorlamamışlardır. Meselâ, I. Alâeddin Keykubad'ın eşi Hunat Hatun ve II. Keyhüsrev'in eşi Gürcü Hatun bu durumun örnekleridir. Yine Harizm-Şahlar'dan Celâleddin Mengüberti'ye karşı H/627-M/1230 tarihinde Yassıçemen Zaferi'ni kazanıp, Kayseri'ye dönen Alâeddin Keykubad'ı papazlar da karşılamaya geldiler. Sultan bunların arasına girdi. Çan çalmalarına ve ilahiler okumalarına izin verdi²³³. O tarihlerde Kayseri'de bir Ermeni piskoposunun bulunduğu, kilise toplantı zabıtlarından anlaşılmaktadır²³⁴.

Ayrıca özellikle I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'da istikrar, güven ve huzurun sağlanması ile yollar güvenli hâle gelmiş, sık aralarla kervansaraylar yapılarak ticaretin son derecede gelişmesi sağlanmıştır. Bu durumun sonucu olarak Kayseri, Venedikli, Gürcü, Rus, Bizanslı, Suriyeli, Mısırlı tüccarların şehir içi han ve çarşıları doldurduğu kozmopolit bir toplum yapısına sahipti. Hattâ diğer İslâm ülkelerinde Yahudi ve Hıristiyanlar, Müslümanlardan farklı kıyafet ve ayakkabı giymeye mecbur edildikleri hâlde Selçuklu Devleti böyle bir uygulama yapmıyordu. Bu hususu hoşgörü ve akla önem veren mutasavvıf Muhyiddin-i İbni Arabî bile yadırgayarak Sultan İzzeddin Keykâvus'a bir mektup yazmıştı. Mektupta; *"Sana çanları kaldırmak, imansızlığı gidermek, yurdunda Müslümanlığın ününü yüceltmek, kâfirlerin koymuş oldukları töreleri kaldırmak gerektir. Müminlerin ulusu Hz. Ömer, dini ayrı tebaa için şunları buyurmuştur: Yabancı dine inananlar, kentler çevresinde kilise, manastır, bekâr papaz yurtları yaptırtmasınlar, yıkılmış olan tapınaklarını yenilemesinler, çocuklarına Kur'ân öğretmesinler, Allah'a ortak koştuklarını açığa vurmasınlar. Müslümanlarla hısımlık etmek isterler ve Müslümanlara saygı göstererek derneklerinde oturmak dilerlerse onlara yer verin. İslâm olmayanlar, kılık ve kıyafetlerinde, şapkalarında, sarıklarında, papuçlarında, tıraşlarının biçiminde Müslümanlara benzemesinler. Müslüman adlarını ve künyelerini almasınlar. Eyerli atlara binmesinler. Kılıç kuşansınlar, silaha dair hiçbir şey taşımasınlar. Arap yazısı ile mühür kazdırtmasınlar, şarap satmasınlar. Kendi büyüklerine saygı göstereyinler. Bellerine zünnar bağlasınlar. Müslümanların yolları üzerinde haç gezdirmesinler ve kitapları yüksek sesle okumasınlar. Cenazeleri Müslümanlardan ileri geçmesin, Çanlarını yavaş sesle çalsınlar, Kiliselerinde yüksek sesle okumasınlar Konulan bu yasaklara aykırı yürürlerse onlar için*

²³³Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, S: 74

²³⁴Cahen S:211.

*zimmet yoktur.*²³⁵” diyerek gayrimüslümlere verilen serbestliği tenkit etmektedir. Ancak Sultan bu görüşleri dikkate almayarak hoşgörü politikasına devam etmiştir.

Göçebe Türkmenler ise azımsanmayacak miktarda olmak üzere kendilerine tahsis edilen kışlak ve yaylalarda hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Yerleşik köylü halk ise umumiyetle Oğuz boy ve obalarının toplu hâlde yaşadıkları çiftçilik yapan kitlelerdi. Kayseri civarındaki Kızık, Yazır, Kayı, Yuvalı, Avşarsöğütlü, Beydili, Düver, Salur ve Yüreğil gibi Oğuz boy isimlerini taşıyan köylerin varlığı bunun delilidir.

Ayrıca Moğol istilâsından sonra kurulmuş Tatar, Samağır, Elagöz gibi köylerde yaşayan Tatar azınlık vardı. XV. Yüzyılda Sivas, Malatya, Kayseri’de yurt tutmuş bulunan bu grubun nüfusu takriben 40.000 ev civarında idi.

Dânişmendiye çevresi Konya Sultanlarının hâkimiyetine geçtiği zaman Dânişmendli hânedânına mensup asiller ve ümera, Selçuklu hizmetini kabul ederek hayatlarını devam ettirmişlerdi. Sonradan Kayseri’ye gelen ve burada mâlikâne ve iktidar elde eden Selçuklu ricâli ile Türkmen ve Moğol beylerine da rastlıyoruz. İlhanlı kumandanlarından da buralara yerleşmiş olanlar veya mâlikâne tutmuş olanlar vardır. Meselâ, Samağır Noyan’ın mâlikâneleri olması muhtemel olan Samağır Köyü bunlardan biridir.

Şehir halkından bir kısmı da o devirde çok yaygın olan vakıf müesseselerinde çalışıyor veya bağ-bahçe ziraatı yapıyorlardı. Şehrin bütün etrafı bahçelerle çevrili idi. Yakın mesafelerde de bağlar vardı.

Kadı Muhyiddin M/1277’de şehri şöyle anlatıyor: “*Kayseri’de akarsular vardır. Şehrin güzel bahçeleri arklar ile sulanır.*”²³⁶ Aşağı yukarı aynı tasviri Evliya Çelebi’de de bulabiliriz. “*Kışın su dolu olan sur etrafındaki hendeğe bahar günlerinde bostan ekerler latif sebzesi olur*” demektedir²³⁷. 17. yüzyılda şehrin genel karakterlerinin değişmediği anlaşılıyor.

B- YÖNETİM ŞEKLİ

Kayseri çoğu zaman doğrudan Sultanlar tarafından yöneltilen bir şehir olmuştur. Kayseri valilerinin hâkim, vali, şihna ve daha çok subaşı ya da yalnızca “emir” unvânı taşıdıkları görülmektedir.

Selçuklular’da ilk idâri bilgileri II. Kılıçarslan’ın ülkeyi 11 oğluna taksim etmesi ile öğreniyoruz. Nitekim Kayseri Nureddin Sultanşah’a düşmüştür.

Saint Quentinli Simon, 13. yüzyılın ortalarında Selçuklu Devleti’nde 100 şehir bulunduğunu ve her birinin resmî valisi, Câmi î, hamamları ve kumaş tüccarları bulunduğunu bildirmektedir²³⁸. Vilâyet teşkilâtı idâri, mâlî ve kazaî olarak üçe ayrılıyordu.

Şehirdeki nizâm ve âsâyîşin sağlanmasından “Subaşı” denilen vali sorumlu idi. Subaşı, aynı zamanda bir sefer ilânı sırasında Kayseri’nin serdarı idi ve beylerbeyine bağlı

²³⁵ Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1968 s. 2022

²³⁶ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, S:86.

²³⁷ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, S:68.

²³⁸ Cahen S:19.

idi. Subaşının iktâsı olmamakla beraber şehrin zabıta vak'alarından ve rüsum'u örfiyesinden mühim gelirlerinin de olduğu tahmin edilebilir. Subaşılar âsâyişin korunmasında Ahili gençlerden de istifâde ederlerdi.

C- KAYSERİ VALİLERİ:

Kayseri'de valilik yaptığı bilinen kişiler:

- 1- Hasan Bey (Turasan Bey) Dânişmendliler zamanında bu görevi yürüten ilk validir.
- 2- İbnü-l Kemal İlyas Bin Ahmet el Kayserî (Kayseri Muhafızı)
- 3- Yakup Kabakulak, H/607, (Emir Yakuboğulları Kayseri'de bir aile)
- 4- Bhaeddin Kutluğca, H/612-M/1215
- 5- Hokkabazoğlu Seyfeddin, H/616 (Alâeddin Keykubad zamanında)
- 6- Meceddin İsmail, H/620-M/1223
- 7- Kemalledin Kâmyâr H/632'de (I. Alâeddin Keykubad'ın bir menşuru ile Kayseri sübaşılığına tayin edilmiştir.
- 8- Seraceddin Bedr, H/636-M/1238-39
- 9- Fahreddin Ayaz (Topal) H/641 (Moğol işgâli sırasında)
- 10- Seyfeddin Türkeri Çeşnigir, H/652
- 11- Samsameddin Emir-i Arız, H/652²³⁹
- 12- Seyfeddin Çalış, H/675 (Baybars tarafından tayin edilmiştir)
- 13- Caferbey (Kayseri Emiri) III. Alâeddin Keykubad zamanında emirlik yapmıştır.
- 14- Rükneddin Keyûmers, H/688-M/1289 (II. İzzeddin Keykâvus'un beş oğlundan birisi)
- 15- Hızır Bey, H/767 ve sonra (Samağırılı Beyi)
- 16- 17-Muzafereddin Şeyh Müeyyed (Kadı Burhâneddin zamanında) H/799

D- DİĞER GÖREVLER

Sultanın vergilerini nâib topluyordu. Baş nâib'e (Melik-ün Nivab) karşı sorumlu idi. Kendisine bu vazifesinde her mahallede bulunan İğdişler ve bunların reisi olan İğdişbaşı yardımcı oluyordu. İğdişlerin esas görevi halk ile hükümet arasındaki ilişkileri düzenlemek sûretiyle bugünkü muhtarların yaptığı işe benziyordu. İğdişler ve İğdişbaşların vergi yazmak ve toplamak, gerektiğinde arızî olarak yaşadıkları şehrin müdafaasına milis gücü olarak katılmaları onları büyük şehirlerin ileri gelen zevatı arasına sokuyordu²⁴⁰. Kayseri'nin H/641-M/1243 senelerinde en tanınmış İğdişbaşısı, aynı yıllarda şehri kuşatan Moğol kumandanı Baycu'nun huzuruna çıkıp, şehrin zayıf noktalarını o'na anlatarak şehrin düşmesine sebep olmuş olan "Hajuk oğlu Hüsam"dır²⁴¹.

E- KADILIK KURUMU

²³⁹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularında İdari Birim*, Vakıflar Dergisi XIX. S:58 Ank. 1985.

²⁴⁰ Faruk Sümer, *Türk Dünyası Arş*, Nisan 1985, S:18.

²⁴¹ İbn Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Çev: M. Nuri Geç Osman F.N Uzluk, Ank. 1941, S:220.

Kadılar, siyâsî otorite tarafından atanan, Hanefî mezhebinin kurallarını uygulayan ve devletin Sünnî yapılanmasının gerçekleştirilmesini sağlayan din âlimleriydiler. Vilâyetin Kazaî yetkisi ise “Kadılık” müessesesinde idi. Bu müessese şer’î ve adlî bir vasıta idi. Kadılar buldukları vilâyetlere sultan tarafından tayin olunuyor ve onun mümessili sıfatı ile yetkilerini kullanıyorlardı. Meselâ; II. Gıyâseddin Keyhüsrev Halep hükümdarı Melik-ül Nâsır ile iş birliği ve dostluk kurmak maksatların güderek Tokat Kadısı İzzeddin’i Halep’e göndererek Hükümdar’ın kızkardeşi Gâziye Hatun ile evlenme ve buna karşılık kendi kız kardeşini ona verme teklifinde bulundu. Teklifin kabul edilmesi üzerine Selçuklu Sultanı adına Tokat Kadısı’nın hazır bulunduğu bir törenle nikâh kıyıldı. Aynı tören Kayseri Keykubâdiye Sarayı’nda da tekrarlandı. Bu defâki törende Kayseri Kadısı hazır bulundu²⁴². Bu olaylardan anlaşılıyor ki kadıların büyük yetki ve itibarları vardı. Civardaki kasaba ve köylerin hukukî meselelerini de şehir kadısı hallederdi. Unvânı “Kayseri Kadı’ül kazad=Kadıların başı” idi. Şehirde bulunan “Şeyh-ül İslâm” kadının dinî konularda müşaviri idi. Şeyh-ül İslâm’ın aslî görevi ise medresede müderrislik idi. Kadının emrinde “Muhtesib” isimli bir görevli bulunurdu. Muhtesib; Kamu ahlâkı, gayrimüslümlerin denetimi ve ticâretin gelişmesi ile ilgilenirdi. Muhtesib’in emrinde “ârif, emin, reis” isimleri ile anılan yardımcıları vardı²⁴³.

Kayseri’nin Tanınmış Kadıları:

1. Fahreddin Ayaz; I. Alâü’l-dîn Keykubad zamanında şarapsalar ve Kayseri şehir subaşısı (serleşker) olan Topal Fahrüddîn Ayaz, Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusunun

Kayseri kuşatması sırasında şehrin savunma araç ve gereçlerini düzenlemiş ve şehri başarıyla savunmuştur. İbni Bîbî, Fahrüddîn Ayaz’ı kadı olarak da belirtmiştir.

2. İzzüddîn Muhammed Şâh-ı Râzî; Nâibu’s-saltana döneminde IV. Rüknuddîn Kılıçarslan zamanında memleketlerin müfettişliği (işrâf-ı memâlik) görevini yerine getirmiş, daha sonra Şemseddîn İsfehânî’nin öldürülmesi üzerine vezir olmuştur. Kayseri Kadılığı görevinde de bulunmuştur. Osman Turan, kadılığa dair görevini sadece Konya’da ifa ettiğine dair belgeler sunmasına rağmen, İbn Bîbî, eserinde Kayseri Kadılığına dair görevinden ve Kayseri’deki faaliyetlerinden oldukça sık bahsetmiştir.

3. Seyfü-dîn Türkeri; Seyfüddîn Türkeri, IV. Rüknuddîn Kılıçarslan zamanında Çaşnığirlik görevinde bulunmuş, II. İzzüddîn Keykâvus ile IV. Rüknuddîn Kılıçarslan arasındaki taht kavgalarında IV. Rüknuddîn Kılıçarslan’ın öncü birliklerinin emirliklerinde bulunmuştur. Kayseri Subaşılığı’nı alan Kadı Seyfüddîn Türkeri, daha sonra Sultan II. İzzüddîn Keykâvus’un yakınlığını kazanmayı başarmıştır. Sultan’ı kötü şeylere alıştırmak, halkın gözündeki saygınlığını kaybettirmiştir.

²⁴² Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklu Tarihi İbnü’l Adim*, Bugyetü’t Talepî Tarihi Halep TTK. Ank. 1982, S: IV.

²⁴³ Claud Cahen, *Anadolu’da Türkler*, İst. 1984, S:193.

4. **Şeyh Zahirüddîn Yusuf bin Ebi'l-Mecd el-Kayseri**; Aslen Merağa'lı olup, Kayseri'ye yerleşmiş ve Kayseri Kadılığı'nda bulunmuştur.

5. **608/ de Celâleddin Kayser**

6. **641/1243' de Celâleddin Habib** (Kadı Burhâneddin'in büyük büyük babası, Moğol Abaka tarafından 1277 de öldürüldü)

7. **Hüsâmeddin Hüseyin** (Kadı Burhâneddin'in büyükbabasının babası)

8. **Sirâceddin Süleyman** (Kadı Burhâneddin'in büyük babası, Eretna Dönemi)

9. **Şemseddin Mehmed** (Eretna Dönemi)

10. **Kadı Burhâneddin** (Kendi devletini kuran devlet adamı)

F- TİCARÎ HAYAT

Bizans döneminde ekonomik olarak çökmüş bulunan Anadolu, Oğuz Türklerinin gelmesi ile iktisadî ve sosyal canlılığa kavuşmuş oldu. Türk-İslâm kurumlarının sür'atle kurularak fonksiyona kavuşturulmaları ile Bizans'ın harap şehirleri yeniden canlanıp taze bir ruhla îmar edildi. Bu îmar hamlesinden Kayseri de nasibini aldı²⁴⁴.

Şehirleri mâmur eden câmi, medrese, şifâhâne, kervansaray ve bunların ebediyen yaşamalarını sağlayacak vakıflar oluşturulması çok ileri bir medeniyet hamlesinin görünüşü idi. O devirde belediyeler bulunmadığından amme hizmetleri devlet adamları ve vakıflar vasıtasıyla îfâ ediliyordu. Şehrin îmarı ise, yine devlet büyükleri, vakıflar ve zenginler tarafından yapılıyordu.

Kayseri'de Selçuklu dönemi yapılarından olan; Eski Bedestan ve mahallesi, Hoca Hasan tarafından şehrin güney batısında inşa edilen han ve Celâlüddîn Karatay'ın Kasaplar Çarşısı'nda Karatay Kervansarayı'nın vakfı olarak yaptırdığı han günümüze kadar gelememiştir.

Yerli Bizans halkı san'at ve ticaretteki önemlerini muhafaza etmekle beraber, Türklerde iktisadî hayatın her safhasına hemen nüfûz ediyorlardı. Meselâ; Bizanslılar'ın meşhur pamuklu dokumaları Türkler'in gelmesi ile beraber el değiştirmiş ve hattâ inkişâf etmiş idi. Türk zanâatkârlarının Ahilik gibi organizasyonlarla derhâl teşkilâtlanmaları sanat güçlerini çok daha artırıyordu.

Bütün ülkeye canlılık ve refah veren en önemli icraatlardan birisi de muhakkak ki Anadolu'da kurulan uluslararası pazar veya fuarlardı. Bunlarında başta geleni Yabanlu Pazarı idi. XV. yy. coğrafyacılarından Zekeriya Kazvini'nin Asar'ülbilad Ahbar'ül-ibad adlı eserinde, "*Anadolu'da her yıl baharın başında bir pazar kurulur. Bu pazara Yabanlu Pazarı denir. Bu pazara uzak yerlerden doğu-batı, güney ve kuzeyden insanlar gelir. Tacirler, bu pazara katılmak için büyük bir gayret sarfederler.*

Doğu tacirlerinin emtiasını batılı tacirler alır. Kuzeyden gelenlerin mallarını güneyli tüccarlar alırlar. Bu pazarda Türk ve Rum köleleri (el-memâlik) ve karavaşları (el-cevârî: câriyeler) bulunur. Güzel atlar ve katırlar da satılır. Yine orada atlas ve sakallat

²⁴⁴ Yaşar Yücel, **Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti** Ank. 1970 S:15 i.H. Uzunçarşılı, İ.A. Cilt:4 S: 162 İst. 1970.

kumaşlarından yapılmış elbiseler, kunduz, deniz köpeği kürkleri ve burtas kürkleri de alınıp-satılır. Yabanlu'da malların kusurları hayret verici bir şekilde gizlenerek satışa arz edilir. Bu pazarın geleneklerinden biri de şudur: satın alınan bir mal asla geri alınmaz. Anlatıldığına göre tacirlerden biri yüksek bir fiyatla yakışıklı bir memluk (köle) satın almış. Tacir satıcı uzaklaştıktan sonra kölenin güzel bir kız çocuğu olduğunu görmüştü” ifadeleri ile anlatılan bu pazar mayıs veya en geç haziran ayında kuruluyordu. XIII. yy. sonları veya XIV. yy. ilk çeyreğinde bu pazarın sona erdiği zannediliyor²⁴⁵

Selçuklu dönemi ticaretinin bir diğer pazarı da Kayseri-Kırşehir yolu üzerinde bulunan Ziyaret Pazarı'dır. Devletin himâye ve denetiminde bulunan bu pazarlar dönemin ticârî hayatına düzenleyen ve gelir getiren çok önemli ticârî merkezler olmuşlardır.

Selçuklu Türkiyesi'nde alışveriş vasıtası önceleri Bizans ve diğer İslâm memleketlerine ait sikkeler idi. Selçuklu Devleti'nin oturması ve iktisadî yükselişine paralel olarak yüksek ayarda altın ve gümüş sikkeler darbedildi. Bu paralar yabancı memleketlerde bile itibar gördü²⁴⁶.

Kayseri'de Sivas Meliki Melikşah, II. Rükneddin Süleyman Şah, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubad, II. Gıyâseddin Keyhüsrev (Kayseri'de darbedilmiş yalnız bir bakır sikkesi bilinmektedir.²⁴⁷) IV. Rükneddin Kılıçarslan ile II. Alâeddin Keykubad'ın müşterek paraları ile üç kardeşin müşterek paraları, IV. Rükneddin Kılıçarslan, II. İzzeddin Keykâvus ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. Mesud'un sikkeleri darbedilmiştir. II. İzzeddin Keykâvus'un Develu baskılı (H/651) gümüş sikkesi dikkat çekicidir. Kayseri darphânesinin yeri ise bugün için meçhûldür.

G- HANLAR-KERVANSARAYLAR

Anadolu, Müslüman ve Hıristiyan kavimler arasında, bir köprü vazifesi görüyordu. Daha XII. Asırda İstanbul-Konya-Tebriz arasında bir ticaret yolu güven ve emniyetle işliyordu. Devlet, kervan kabilelerinin başına “Kervansalar” ismiyle bir idareci ve bir muhafız kıtası tayin etmek sûretiyle ticârî hareketin emniyeti sağlıyordu. Her mezilde inşâ edilen kervansaraylarda yolcular, hayvanları ile beraber kalıyor, yemek yiyor, hastalar tedavi oluyor ve hattâ fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Sultanlar ve vezirler tarafından yaptırılan ve zengin vakıfları bulunan kervansaraylarda zengin, fakir, köle, Müslüman, farkı gözetilmeden muamele yapılması temel prensipler idi²⁴⁸. Ayrıca han çevresinde kurulan pazarlar ticaretin gelişmesine yardımcı oluyordu.

Kayseri civarındaki bilinen hanlar:

İspile Hanı (23 km), 2- Mengücek Hanı (30 km), 3- Sarı Han (Kepez Köyünde), 4- Karatay Kervansarayı (40 km), 5- Sultan Hanı (40 km), 6- İncesu Kervansarayı (35 km), 7- Erkiilet

²⁴⁵ Sümer, *Yabanlu* s:14-15-19

²⁴⁶ İbrahim Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeolojik Müzeleri Teshirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu* C:1, S:1, İst. 1970.

²⁴⁷ Erkiiletlioğlu Halit-Güler Oğuz, *Türkiye Selçukluları Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:89 Kayseri 1996, s:144

²⁴⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İst. 1969, S:285.

Hanı, 8- Cevizli Hanı, 9-Yörük Han, 10- Tepe Han (Eski Yozgat yolunda), 11- Yavaş Hanı, 12- Karahisar Hanı, 13- Kayırhan idi.

Bunlarla beraber Kayseri'yi civar şehirlere bağlayan yollarda da; Kayseri-Sivas arasında 6, Kayseri-Aksaray arasında 9, Kayseri-Malatya arasında 4, Kayseri-Adıyaman arasında 8 kervansaray bulunmaktadır. Ancak bunlardan şehir içinde bulunan "Cansuz Kervansarayı", Kapanhanı Mahallesi'nde bulunan "Mirza Bey Kervansarayı", Molu Köyü Kervansarayı" ve Karahisar-ı Develi (Yeşilhisar)'de bulunan "Karaca Bey Kervansarayı" gibi bazıları günümüze kadar sağlam bir şekilde gelememiştir²⁴⁹. Yine şehir içinde Kasaplar Çarşısı'nda bulunan bir han ile Yeni Han, Bezzaz Han, Maarif Hanı, Baldöktü Hanı (1509), Bedreddin Mahmud Hanı (1533), Çukur Han, Nasrullah--zâde Hanı, Gürcü Han, Ahmed Paşa Hanı (Kurşunlu Câmî yanında), Abdi Bey Hanı, Kadı Hanı, Ali Çelebi Hanı (Boyacı Kapısı dışında), Kığılamaz Hanı, Halil Efendi Hanı, Boğazlıyan -zâde Hanı, Körükçü Hanı (Çifteönü Caddesinde), Mahkeme Hanı (Râşid Efendi Kütüphanesi'ne bitişik) ve Somoğlu Hanı gibi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapıldığı anlaşılan hanlar da günümüze gelememişlerdir²⁵⁰

Bunlardan Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan Sultan Hanı ile Selçuklu veziri Celâleddin Karatay tarafından yaptırılan Karatay Hanı birer san'at şaheseridir.

atay Hanı Kitâbesi

²⁴⁹ Denктаş Mustafa, *Kayseri'de Türk Döneminde İnşa Edilen ve Günümüze Ulaşamayan Anıtlar*, Kıvılcım Yay. Nu: 8 Kayseri 2005 s. 119

²⁵⁰ Denктаş, a.g.e. s. 124-125

Anadolu ve özellikle Kayseri'deki bu ticârî yapılanma bu bölgenin milletlerarası bir pazar şeklinde gelişmesine yol açtı. Şehirde uzakta ve daha ziyâde yabancıların geldiği bu pazarlara “**Yabanlu Pazarı**” deniliyordu. Kayseri-Elbistan yolu üzerinde takriben Pazarören havalisinde kurulan Yabanlu Pazarı ile Kayseri-Kırşehir arasında kurulan “Ziyaret Pazarı” iki önemli örnektir.

H- İLİM HAYATI:

Anadolu'daki ilk medreseler, XII. yy. ilk yarısından itibaren Dânişmendliler döneminde Kayseri, Niksar, Tokat ve Sivas gibi şehirlerde inşa edilmiş ve ilmî çalışmalar başlamıştır. Nitekim Kayseri'yi devletin merkezî yapan Dânişmendli Sultanı Mehmed Melik Gâzi 1143 yılında vefat edince kendi yaptırdığı Melik Gâzi Medresesi yanındaki kabrine defnedilmiştir.

Selçuklular döneminde Anadolu'da telif olarak yazılan kitapların tıp, astronomi, matematik, felsefe gibi aklî ve tabiî ilimlerle ilgili olması burayı ziyarete gelen Ömer bin Abdullah bin Ali es-Savi “*Akâid-i ehl-i sünnet*” adlı eserinde “*Diyâr-ı Rum'a geldim. Herkesin astronomi ile uğraşmakta olduğunu ve dini ilimlerden bihaber olduklarını gördüm*”²⁵¹ diyerek o dönemdeki ilmî havayı tarif etmiştir.

Selçuklu devletinde ilk olarak eser yazan Kayseri muhafızlarından **İbnü-l-Kemâl İlyas Ahmed**'in Heyet'e ve Hikmet'e dair “**Keşfül-akabe**” adlı eserini burada yazması ve yine devrinin ünlü tıp, astronomi ve dil âlimlerinden olan **Tiflisli Hubeyş b. İbrahim**'in Kayseri'de yaşayarak II. Kılıçarslan ve oğlu Kutbeddin'e tıp, astroloji, rüya yorumu ve edeb konularında eserler sunması²⁵², Kayseri'yi ilim, sanatta bir merkez hâline getirmiştir.

Tiflisli olan Hubeyş bin İbrahim (öl. H.629/ M.1232), Sultan II. Kılıçarslan (M.1155–1196) döneminde Azerbaycan'dan getirilerek aklî ve naklî ilimlerin çeşitli sahalarında eserler verdiği gibi, astronomi dalında yazmış olduğu *Kâmil el-ta'bir* adlı eseri ile bilinmektedir. “*Beyanü's-Sınaat*” adlı eseri ile de sanat alanında bilimden geniş ölçüde yararlanılabileceğini savunmaktadır²⁵³. “*Sihhatü'l-Ebdan*” ve “*Takvimü'l-Edviyye*” adlı iki eseri ile tıp ilmine katkıda bulunduğu gibi “*Medhal ila İlmi'n-Nücum*” ve “*Beyanü'n-Nücum*” adlı eserleri de astronomiye dairdir. Tiflisli Hubeyş bin İbrahim'in muhtemelen yaşadığı devir ve Sultan II. Kılıçarslan'ın özel hekimliğinde bulunması, oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev yaptırılmış bulunan *Gevher Nesibe Darü's-Şifası*'nın ilk müderrislerinden olabileceğini anlamına geliyor.

Ebû Ali bin Ebi'l Hasan el-Sûfî, I. Alâeddin Keykubad'ın Kemalüddin

²⁵¹ Bayram Mikail, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Konya 2003, s.29

²⁵² Cahen, S:248/Bayram, S:40.

²⁵³ Bayram, a.g.e. s.63

Kâmyâr'dan sonra gelen ikinci vezirlerinden Ziyaüddin Karaarslan'a *Urcuze fi suverkevakib el-sabite* adlı eseri ithaf etmişti²⁵⁴.

Kutbeddin Şîrâzî (öl. H.710/ M.1311), Anadolu'da Konya, Malatya, Sivas'ta kadılık ve Gök Medrese'de müderrislik yapmış, Kayseri'de Muînüddin Pervâne'nin Medresesi'nde de müderrislikte bulunmuştur. Sultan Veled'in Kayseri'ye ait bir şiirinden ünlü hekim ve astronom Kutbeddin Şîrâzî'nin Gevher Nesibe Sultan adına yaptırılan Darü'ş-şifa'da çalıştığı ve dersler verdiği, aynı zamanda da öğrenciler yetiştirdiği anlaşılmaktadır²⁵⁵.

Şîrâzî, Azerbaycan-Merağa'da İlhanlı Hükümdarı Hülagu tarafından H.657-M.1257/58 tarihinde kurulan Merağa matematik-astronomi okulunun kurucu üyesi Nâsîrüddin Tûsî'nin ileri gelen öğrencilerindendir. Kutbeddin Şîrâzî, Sivas Gök Medrese'de müderrislik yaparken astronomi sahasında öğrencilerine *Nihayet el-idrak fi dirayet el-eflâk* adlı eserini okutmuş, diğer eseri olan *el-Tuhfet el-şâhiyye fi ilm el-hey* adlı astronomi eserini bu esnada kaleme almıştır²⁵⁶. Kutbeddin Şîrâzî, *İhtiyarât-i muzafferî* adlı astronomi-astroloji sahasında önemli bir eseri kaleme alıp, Kastamonu'daki Çobanoğlu Beyliği hükümdarı Muzaffereddin Yavlak Arslan'a ithaf etmiştir.

Kutbeddin Şîrâzî, sadece eser yazmamış, tercüme ettiği bilinen Merağa matematik-astronomi okulunda okutulan eserleri de Anadolu'ya getirtmiştir. Coğrafya ve Matematik üzerine de çalışan Şîrâzî, İbn-i Sina'nın *el-kanun fi el-tib* adlı eserine geniş ve önemli açıklamalar getirerek; sadece Anadolu'da değil, bütün İslâm Tıp âleminde özel bir yer edinmiştir. Eleştirel çalışmaları ile İbn-i Sina'cı düşünce olan akılcılığın zenginleşmesini sağlamıştır. Kutbeddin Şîrâzî, Şihabeddin Suhreverdi'nin *Hikmet el-İşrak* adlı eserine yazmış olduğu açıklama İşrakî düşüncenin klâsiklerinden biri olarak kabul edilir²⁵⁷.

İlim hayatı, Konya başta olmak üzere Kayseri ve Sivas'da gayet canlı idi. O dönemin en önemli ilim merkezi olan Bağdat Nizâmiye Medreselerinde Kur'ân, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm... gibi İslâmî; Arap Dili ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı, Hitabet, Cerh, ve Tadil, Tarih, Adap, Şiir gibi lisânî; Tıp, Cerrahi, Rıyâziye, Hesap, Hendese, Müsellasat, Tabiiyat, Heyet ve Nücum... gibi felsefî bilimler okutulmaktaydı. Ancak bütün Nizâmiye Medreselerinde bu derece çok çeşitli bilimlerin okutulduğu söylenemez. Çünkü hem Nizâmiye Medreselerinde standart bir öğretim programı yoktur hem de İslâm dünyasında medreselerde okutulan derslerin ekseriyetini dâimâ İslâmî bilimler teşkil etmiştir. Kadro kuruluş şemasında medreselerde eğitim ve öğrenim medreselerin öncelikle fıkıh ilminin yapısına uygun olarak yapılandırılmıştı. Bu nedenle öğretim kadrosu başlangıçta bu ilmin özelliklerini taşıyordu. Müsbet bilimlerin öğretimi ve araştırması genellikle rasathânelerde ve hastahânelerde yapılmıştı.

²⁵⁴ İhsan Fazlıoğlu, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim (Bir Giriş)", Cogito, S.29, İstanbul 2001, s.160

²⁵⁵ Uzluk Feridun Nafiz, *Kayseri Şehri İçin Hatıralar*, Ankara 1966, s.5

²⁵⁶ Fazlıoğlu, s.159

²⁵⁷ Fazlıoğlu, s.157

Diğer medreselerde okutulduğunu düşündüğümüz derslerin Kayseri'deki medreselerde de Kur'ân, Kelâm, Arap Dili ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı, Fıkıh, Hadis, Tefsir, Hikmet, Feraiz, Mantık, Felsefe, Âdap, Belâgat adı altında gösterildiği; ayrıca hastanesi bulunan külliyelerde tıp öğrenimi yapılmakta olduğu ve tabâbetin de gelişmiş olduğu söylenebilir. Zamanın en önemli Dârüşşifâları olan Kayseri, Sivas ve Amasya'da hem hasta tedavi ediliyor ve hem de tıp tahsili yapılıyordu. Bu üç mektepten Kayseri Şifâiyesi, Türkler'in ilk tıp fakültesidir. Ayrıca, Kayseri, Sivas, Konya, Tokat ve Kastamonu'da lepralılar (cüzamlılar) için leproziler tesis edilmiştir. Kayseri'deki bu cüzamhânenin yeri meçhul olmakla beraber Salguma köyünde olama ihtimali kuvvetlidir. Dulgadiroğlu Hasanbey, bu meczûmîn(cüzamlılar) zâviyesi için Salguma (Gürpınar) köyünün yarısını vakfetmiştir.²⁵⁸

a- Kayseri Şifâiyesi

Kayseri Şifâiyesi, I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci defa saltanat sürdüğü dönemde (1205-1211) H/602-M/1206 senelerinde yaptırılmıştır. Medresenin inşaatının Keyhüsrev'in ilk saltanatı (1192-1197) sırasında başlayıp sekiz yıllık bir aradan sonra mı bitirildiği veya tamamının ikinci saltanatı döneminde mi yapıldığı bilinmemektedir. Hakkında fazla bir bilgi olmayan Sultan'ın hemşiresi Gevher Nesibe'nin, ağabeyinin ikinci saltanatı esnasında Kayseri'de bir hastahâne yapılmasını istediği, kendisi de 26-27 yaşlarında veremden öldüğü; Keyhüsrev'in, kardeşinin ölümünden sonra kendi mücevherlerini harcayarak bu hastaneyi yaptırdığı rivayet edilir. Yanına bir de medrese eklenerek Kayseri Gevher Nesibe Şifâiyesi ve Tıp Medresesi, (Çifteler) külliyesi oluşmuş olur. Medrese'nin vakfiyesi bir gün gün ışığına çıkarsa bu bilinmeyen birçok husus aydınlanacaktır.

Bugün Gevher Nesibe Şifâiyesi diye anılan bu tesis, zaman içinde; Şifâiye, Şifâ Hatun Medresesi, Gıyâsiye, Kayseri Mâristanı, Kayseri Dârüşşifâsı, Dârüşşifâ Medresesi, Çifteler, Çifte Medreseler isimleri ile anılmıştır.

Kitâbesi (Transkription): 1) Fî eyyâmi's-Sultânî'l – mu'azzam Gıyâse'd Dünyâ ve'd-Dîn Keyhüsrev b. Kılıc Arslan-Dâmet ...ittefeka binâ'u hâzal Mâristan

2) Vasiyyetu ani'l-Meliketi İsmeti'd-Dünyâ ve'd-Dîn Gevher Nesibe binti Kılıc Arslan-Erzâ lekum(?) Allah senete isneteyn ve sittemiete

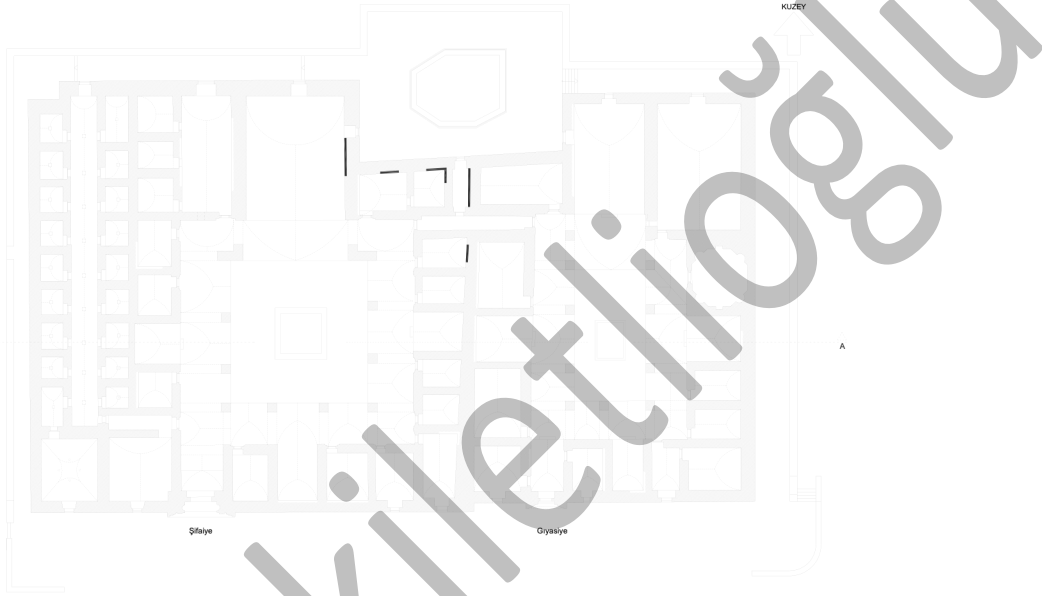
(Büyük Sultan, Din ve Dünyanın koruyucusu Kılıc Arslan'ın oğlu Keyhusrev'in zamanında- Allah ondan razı olsun- bu maristanın binası din ve Dünya'nın ismetlisi, Kılıc Arslan'ın kızı Gevher Nesibe'nin vasiyetine uyularak 602 yılında yapıldı.)

Bu çiftelik bina, 60 x 40 metre ebatlarında içerden birbiriyle irtibatlı iki kısımdan ibarettir. Asıl medrese daha küçük, hastane kısmı ise daha büyüktür. Medresenin doğu duvarı içinde Nesibe Sultan'ın türbesi bulunmaktadır.

²⁵⁸ Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, Ank. 1940, s. 100

Şifâiyenin ilk kadrosu biri başhekim olmak üzere iki hekim, bir cerrah, bir göz doktoru, bir eczacı ve bir idareciden oluşuyordu. Vakfiyesi bulunmayan bu müessesenin benzeri hastanelerle aynı idârî sistemde olduğu muhakkaktır. Hekimlerin pek yüksek derecede olmaları, tam gün çalışmaları, hasta kabûlünde başhekimin sorumlu olması, dışarıdan gelen hastalara bir sıra dâhilinde bakılması, idare heyeti ve onun temsilcisi olan mâlî bir müdür olması, şart-ı vakf'ın istediği gibi esaslar, benzeri hastahânelerde olduğu gibi yürümüştür.

Kayseri Şifâiyesi Plânı

b- Dârüşşifâ'nın Vakıfları:

Gevher Nesibe Dârüşşifâsı'nın vakfiyesi maalesef bulunamamıştır. Fakat 1500 ve 1584 yıllarında düzenlenen Kayseri tahrir ve evkâf defterlerinde Dârüşşifâ ve Gıyâsiye Medreseleri'nin vakıfları ve görevlileri kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre medresenin vakıfları:

1-Talas köyünün mâlikânesi; 1584 yılında yapılan tahrire göre Talas'ın altı mahallesi ve 485 vergi nüfusu olup, mâlikânesinin yıllık geliri 10080 akçedir.

2- Erkilet köyünün mâlikânesi; Aynı tarihte Sahra nâhiyesine bağlı olan 272 vergi nüfuslu ve yıllık geliri 8310 akçe olan bir köydür.

3- Yorgat köyü mâlikânesinin üçte bir hissesi; Sahra nâhiyesine bağlı 26 vergi nüfuslu bir köydür. Mâlikânesinin yıllık 2862 akçe gelirinden 954 akçesi Gıyâsiye Medresesi'ne, 954 akçesi Gevher Nesibe Hatun Türbesi'ne, 954 akçesi de Hacı Kılıç Câmi î'ne vakfedilmiştir.

- 4- Acı Kuyu Mezrası; Malya nâhiyesine bağlı, Acı Kuyu mezrası, Kara Kuyu mezrasında olup, geliri 300 akçedir.
- 5- Saslu mezrasının mâlikânesi; Erciyes(Cebel-i Ali) nâhiyesine bağlı bu mezranın malikâne geliri yıllık 500 akçedir.
- 6- Sultan Hamamı'nın senelik ihalesinden alınan 8520 akçe²⁵⁹
- 7- Hamamın Dârüşşifâ yanındaki arsasının icarından alınan 50 akçe
- 8- Gıyasiye Medresesi yanındaki arsanın senelik icarından alınan 30 akçe.
Görüldüğü gibi Dârüşşifâ ve Gıyasiye Medreseleri'ne üç köyün malikânesi, iki mezra, bir hamam ve iki arsanın 1584 yılındaki geliri olan toplam 43 643 akçe vakfedilmiştir²⁶⁰.

Kayseri Şifâiyesi'nin hizmete açıldığı dönemde Konyalı hekim Ebubekir Sadr-ı Bin Zeki'nin (H/749) Kayseri'de bazı görevler aldığı, şiir ve mektuplarından oluşan “**Ravzatü'l küttâb Hadîkatü'l-elbâb**” adlı 58 mektup ve çeşitli manzumeyi ihtiva eden eserinden anlaşılıyor. O sırada Konya'da başhekim (Sağlık Bakanı) olarak bulunan Ekmelüddin Müeyyed ile haberleşildiğini gösteren bu belge, Kayseri Şifâhânesi'nin merkezden yönetildiğini açıklamaktadır. Ebubekir'in Kayseri Şifâiyesi'nde başhekim olduğu zannedilmektedir.²⁶¹ Ebubekir daha sonra Konya'daki Alâeddin Dârüşşifâsı'na tayin edilmiştir²⁶².

Kayseri Şifâiyesi'nin bilinen hekimleri:

- 1- Konyalı hekim Ebubekir Bin Zeki (ilk başhekim)²⁶³
- 2- Hekim Muzaffer Kurşî (1211-1213 de hekimlik yaptı, 1215'de öldü)
- 3- Abdülatif Bağdadî (Megücek oğullarından Alâeddin Davudşah bin Berham'ın yanında çalışmıştır.)²⁶⁴
- 4- Hekim Kutbeddin Şîrâzî²⁶⁵
- 5- Hekim Rıdvan bin Ali (Rakkalı)²⁶⁶ (1243 tarihinde Kayseri'nin Moğollar tarafından işgâli sırasında esir alınmış, tabib olduğu anlaşılınca, elçi olarak Halep'e gönderilmiştir.)
- 6- Hekim Ebubekir bin Yusuf (Re'sü-l Ayn'lı ve II. Keyhüsrev zamanı)²⁶⁷
- 7- İnyetullah, Ebubekir, Gazanferî, Ali Sivasî, Seyyid Samed Efendi, Abu Salim İbn-i Küraba, yeniçeri ağası Fahri Paşa, Sucaeddin Ali Bin Ebu TAhir,

²⁵⁹ Sultan Hamamı, Gıyasiye ve Şifaiye vakfına aitti. Sultan Hamamı ismini medrese ve tıbbiyeyi yaptıran Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den aldığı tahmin edilmektedir. Gıyasiye Medresesi ve Şifâhânesi'nin orijinal vakfiyesi kaybolmuştur ancak 16. yüzyıl Osmanlı Vakıf tahrirlerinde hamamın vakıf olduğu hakkında kayıtlar bulunmaktadır.

²⁶⁰ Refet Yinanç, **Kayseri ve Sivas Darüşşifâları'nın Vakıfları**, Belleten, Ocak-Nisan 1984 s:189-190, Sayfa:300-301

²⁶¹ Kazım İsmail Gürkan, **Selçuklu Hastaneleri**, Malazgirt Armağanı, TTK, Ankara, 1972 s. 40

²⁶² İnan Afet, **Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi**, Hacettepe Üniversitesi Yay: nu 8, 1969

²⁶³ Gürkan, s. 30

²⁶⁴ Rafet Yinanç, **Kayseri, Sivas Darüşşifâlarının Vakıfları**, Ank. 1985, s. 189-190

²⁶⁵ Aslan Terzioğlu, **Selçuklu Tıp Merkezleri ve Avrupa Tebabetine Tesirleri**, Kayseri Ün: Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp günleri, Kayseri, 1982, s.73

²⁶⁶ Terzioğlu, s. 73

²⁶⁷ Sevim, S:192.

Abdulkerim Ağa ve Ali Bey gibi müderris isimlerine Kayseri mahkeme sicillerinde rastlanmaktadır.

- 8- Rauf ve Hilmi isimli iki zat'a 1890 da müderrislik beratı verildiği bilinmektedir²⁶⁸.

c- Diğer Medreseler

Selçuklular devrinde Kayseri'de faaliyetini sürdüren diğer medreseler:

1- Melik Gâzi Medresesi

Dânişmendli Melik Mehmed Gâzi (528-537/1134-1142) tarafından yaptırılmıştır. Ama kesin inşâ tarihi hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Dânişmendli Devleti'nin Sivas kolunun hükümdarı Melik Mehmed (Muhammed) Gâzi, Kayseri'yi başşehir yapmış ve imar faaliyetlerine hız vermiştir. Bu imar faaliyetleri içinde inşâ ettirmiş olduğu medreseye ünlü Hanefî fakih el-Herevî'yi de müderris olarak atamıştı²⁶⁹. Türk-İslâm âlimi ve Hanefî hukukçusu olan Kayseri'nin ilk kadısı Abdülmecid b. İsmail Herevî (Ölümü: M. 1142)'yi, Anadolu'ya davet ederek getirtmesi, o dönemde devletin dine ve dinî ilimlere gösterdiği önemi belirtmektedir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Melik Mehmet Gâzi'nin yeğeni Muzafferüddin Mahmud bin Yağıbasan tarafından H.602 M.1205/6 yılında tamir görmüş olup, Ahmet Nazif Efendi (M.1914) medresenin 12 odaya sahip olduğunu, medresenin bânisi Melik Mehmet Gâzi'nin türbesinin medrese avlusunda bulunduğunu bildirmektedir²⁷⁰. Medresenin 1530 tarihli Tahrir Defterlerinde ve Osmanlı Dönemi'ndeki Evkaf ve Şer'iyye Sicil Defterleri'nde adı geçmektedir²⁷¹.

Medresenin 1922 yılına kadar eğitim ve öğretimin devam ettiği dört medreseden biri olduğu ve 15 öğrencisinin bulunduğu bilgileri vardır. Kara Mehmed Ağa-zâde Kemâleddin 1934 yılında medresenin ayakta olduğunu belirtmiştir²⁷². Melik Mehmet Gâzi'nin türbesi Câmî î güneyinde hâlen yer almakta ve medreseden günümüze ulaşan tek eser olarak durmaktadır. İçinde bulunan sandukanın tam olarak kime ait olduğu bilinmemektedir. Bu türbeye, medrese yıkıldığı hâlde dokunulmayarak onarılmıştır. Câmî-i Kebir Mahallesi Pazar Sokağı'nda, bulunan medresenin son kalıntıları da Kayseri Belediyesi tarafından 1966 yılında tamamen yok edilmiştir.

3- Külük (Gülük) Medresesi

Dânişmendliler'den, Nizâmüddin Yağıbasan'ın oğlu Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun tarafından H.537-559/ M.1143-1164 tarihleri arasında câmî, hamam ve medrese olarak yaptırılmıştır. Gülük adı câmîye ve medreseye M.1334'de yıkıldıktan sonra tekrar yaptıran kişinin adı Gülük Şemseddin tarafından verilmiş olmalıdır.

²⁶⁸ Sevim, S:193- Afet İnan, Belleten C: XXI. Sayı:81-84 S:221.

²⁶⁹ Sefer Solmaz, **Dânişmedliler Devleti ve Kültürel Mirasları**, Selçuk Üniversitesi SBE Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2001

²⁷⁰ Ahmet Nazif Efendi, *Mir'at-ı Kayseriyye*, s.18

²⁷¹ Hıfzı Nuri, *Kayseri Sancağı*, 1922, sad. Zübeyir Kars, Kayseri 1995, s.30

²⁷² Kara Mehmet Ağa Zade Kemâleddin, *Erciyes Kayserisi ve Tarihine Bir Bakış*, Kayseri 1934, s.58

Giriş Kapısı Kitâbesinde;

Ammere fi sebil-i Rabb-ül'alemin fi eyyam-ı devlet-i Mevlâna Sultan/ El-Muazzam İzzet'd-din-dünya ve'd-din Ebu'el-feth Keykâvus bin Keyhüsrev Kâsım-ı Emir/ Elmü'minin ez-zaifü ibadullah el-sittil, el-ma'suma Atsuz Elti Hatun binti Mahmud bin Yağıbasan senete seb'a ve sittemiye

(Bu binayı Allah'ın aşkı için tamir etti. Muazzam Sultan Sevgili hükümdarımız zamanında, Dünya ve dinin iftiharî, Halîfenin metbuu, Keyhüsrev'in oğlu, Fatihler Babası Keykâvus zamanında, Allah'ın en zayıf kulu, iffetli kadın, Yağıbasan'ın oğlu Mahmud'un kızı Atsuz Elti Hatun, sene 607/ M.1210) yazmaktadır.

Câmi î ve medreseye kuzeyden iki, kuzeydoğu köşesinden bir kapı ile girilir. Câmi î, biri mihrabın önünde diğeri ortada iki kubbe ile örtülüdür. Batısında orta bölümde, paralel bir tonoz olup buradan daha batıda medresenin kapalı avlu ve eyvan kısmına geçilir. Avlu ortasında tepesinde bir ışıklık mevcuttur. Bu bölümün batısında iki katlı medrese hücreleri vardır ki bu medrese Kayseri'nin yegâne iki katlı medresesidir. Birinci katta, güneyde iki katı içine alan yüksek bir oda ile beş küçük oda, kuzeyde medreseye açılan kapı önünden bir merdivenle çıkılan üst katta ise bir koridor ve beş oda bulunmaktadır. Odalardan dışarıya küçük mazgal pencereler açılmaktadır.

Yine Gülük Câmi î mihrabında taş mihrabın üzerine XIII. yy.'da çini kaplanması Selçuklu çini mihraplarının en güzel örneklerinden biridir. Çiniler mavi, yeşil, siyah ve mor renklerde. Etrafında üç sıra bordürü ve ikinci ve üçüncü bordür arasındaki yazı hat sanatının en güzel örneklerinden biridir. Kuzey duvarında ise “*Innenema ya'muru mesacid Allahü men amene billAhi ve'l-yevm'il âhiri ve akâmessalâte*” Tevbe 18 ayeti ile ikinci bitabede de “*Tarihi zelzele teşriini sanî sene 1241*” yazılıdır²⁷³.

4- Hoca Hasan Medresesi (589/1193)

Sultan II. İzzeddin Kılıçarslan (M.1155–1192) yaşlanınca Selçuklu ülkesini onbir oğlu arasında üleştirmişti. Kayseri bölgesi de Nureddin Sultanaşah'a düşmüştü. Ancak bu paylaşmaya razı olmayan şehzadeler arasında öldüresiye bir mücadele başladı. Bu kargaşa ortamında Sivas ve Aksaray meliki Kutbeddin Melikşah tarafından Kayseri ele geçirdi ve Nureddin Sultanaşah'ın veziri olan Hoca Hasan da feci şekilde katledildi. İşte bu Nureddin Sultanaşah döneminin önemli devlet adamı ve bir din âlimi olduğu anlaşılan Hoca Hasan'ın Kayseri'de kendi adına yaptırdığı Medrese, mescid ve bir de hamam bulunmaktaydı.

1530 tarihli Tahrir Defteri'nde medresenin adı geçmektedir²⁷⁴. Muhtemelen bu külliye, şehri ele geçiren Kutbeddin Melikşah tarafından tahrip edilmiş olmalıdır. Halil Edhem Eldem, 1906 yılında imaret ve hanın harap durumda, câminin bir dereceye kadar sağlam, medresenin ise şahısların elinde olup bir iki sağlam hücrelerinin olduğunu belirtir²⁷⁵.

²⁷³ Erkişletlioğlu Halit, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. Nu: 37 2001 s.39

²⁷⁴ BOA., TD., 387, s. 218

²⁷⁵ Edhem, *Kayseri*, s.30

Düvenönü Meydanı'ndan İstasyon'a giderken sol taraftaki binaların arkasında kalmış olan Medrese, harâbe durumunda olmasının yanında bir de toprak altında kalmış durumdadır. Önceleri ortasında bir mezar yeri varken, zamanla yok olmuştur. Yıkıntının yapısından anlaşıldığı kadarıyla açık avlulu medrese tipine benzemektedir.

Medresenin üç satırlık mermer kitâbesi hâlen Kayseri Müzesi'nde bulunmakta olup, kitâbesinde: *“Bismillahirrahmanirrahim. Tebâreke'llezî in şae ce'ale leke hayran min zâlike. (Furkan 25/10) bi-emri'l-melik nure'd dünya ve'd-din Sultânşah halledal'lâhü mülkehû. Bena hâzihi Hasan bin Ebi Bekr'in, veffekâ'llâhe ve mâ kesebe zenbihî alâ men tasarrafe fihâ ve evkâfihâ bi-gayri hakkın. La'netu'llâhi ve'l-melâiketi ve'n-nâsi ecma'în (Alî İmran 3/87) Ve men ezlemu mimmen mene'a mesâcide'llâhi en yüzkere fihesmuhu ve se'a fi-harâbihâ (Bakara 2/14) ve zâike tis'a ve sem'anîn ve hamse mie”* (Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Dilediğinde sana bundan daha hayırlısını verecek olan Allah ne yücedir. Bu medrese dinin ve dünyanın nuru, Melik Sultânşah'ın emri ile –Allah hâkimiyetini ebedi kılsın-Allah'ın rahmetine muhtaç kul Ebu Bekir oğlu Hasan tarafından yapıldı. Günahını bağışlatmak için Allah'a vakfetti. Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti bu eserler ve vakıflarına haksızlık edenlere olsun! Allah'ın mescitlerinde, Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harab olmasına çalışandan daha zalim kim vardır. H. 589/ M. 1193) Bu medreseye Sahrâ Kazası'na ait vakıf gelirlerinin bölümünün tahsis edildiği ve adı geçen medresenin XIX. yy sonlarına kadar hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

5- Ziyâiye Medresesi

Sivas Caddesi Muammer Bey Mahallesi, Çukur Câmî î yanında olduğu ifade edilen Medrese I. İzzüddin Keykâvus tarafından M.1218 yılında Sis'te bulunan Ermeni Devleti'ne elçi olarak gönderilen ve Ermenilerin vermiş olduğu hediyeleri Kayseri'ye getiren Ziyaüddin Karaarslan tarafından inşâ ettirilmiş olabileceği ileri sürülmektedir. Ziyaüddin Karaarslan, daha sonra I. Alâeddin Keykubad'ın Kemâlüddin Kâmyâr'dan sonraki Saadüddin Müstevfî, Tâcüddin Pervâne ile birlikte ikinci vezirlerindedir. Konya'da bulunan mescidinden Ziyâüddin Karaarslan'ın M.1223 tarihinde vefat ettiği dikkate alınır, bu medresenin M.1223 tarihinden önce yapılmış olması gerekir. Bu medreseye aynı zamanda *Kürtler Medresesi* de denildiğini kaydedilmektedir²⁷⁶. M. 1860 tarihinde medresede eğitim ve öğretimin devam ettiği bilinmekle beraber²⁷⁷ hangi tarihe kadar eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve medresenin yıkılış tarihi, tam olarak bilinmemektedir.

6- Avgunlu Medresesi,

²⁷⁶Çayırdağ Mehmet, “Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar”, *IX. Tarih Kongresi Bildirileri* (21–25 Eylül 1981), Ankara 1988, s.720

²⁷⁷Demir İsmet, “Bir Döneme Sistemik Eğitim ile Damgasını Vuran Kurumlarımız ve XIX. yy.'da Kayseri Medreseleri, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6–7 Nisan 2000), Kayseri 2000, s.123

Avgunlu Medrese, Kayseri İl merkezinin Kocasinan İlçesi'nin eski Yalman Mahallesi'nde Çifte Medrese ya da Gevher Nesibe Medresesi olarak bilinen Şifâhâne'nin güney-batı köşesinden 30 metre kadar uzağında bulunmaktadır.

Tackapısı ve kitâbesi bulunmayan medresenin, tamamen kesme taşlardan yapılmış; iki büyük eyvanı ve revaklı avlusu bulunmakta olup; medresenin üzeri açık olarak inşâ edilmiştir. Bu sebeple Açık avlulu medreseler içinde değerlendirilmiş olan medresenin, mîmârî özellikleri dikkate alınarak XIII. yy.'da yapılmış bir Selçuklu eseri olduğu açıkça belli olmaktadır²⁷⁸. Havuzlu Medrese, Şifalı Kümbet ve yaygın olarak da Avgunlu Medrese olarak anılmaktadır. Bu birbirine yakın isimleri taşınmasının sebebi, bina içindeki kümbetin alt katından eskiden su kaynaması, hattâ bu su kaynağından biriken suyun şifalı olarak kabul edilmesi ve halkın hastalıklı çocukları bu suya batırarak şifa umduğundan dolayıdır.

7- **Serâceddin Medresesi**, (636/1238-1239) II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri Emiri Seraceddin Lala Bedr tarafından yaptırılmış ve dinî ağırlıklı bir eğitimin merkezi olmuştur. Yapı bakımından Hunat Medresesi'ne benzediği için "Küçük Hunat Medresesi" adıyla da anılmaktadır.

Medresenin kitâbesinde;

*"Emere bi imarete haza el medresete fi eyyam el sultan
El azam Gıyas-el-dünya vel din Ebu'l Feth Keyhüsrev bin
Keykubad Kasım emir el mu'miniyn el abid zayıf el muhtac aliy
Rahmete Allah teala Serac el-Din Bedr el emir Kayseriyye fi sene sitte ve selasin ve
sittemi'e"* yazmaktadır. (Bu medresenin yapımına Keykubad'ın oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihlerin babası, inananların emirinin ortağı, Gıyâseddin Keyhüsrev (II.) zamanında, Allah'ın yardımına muhtac, zayıf kul, Kayseri emiri Seracüd-din Bedir emir verdi. Sene altı yüz otuz altı.) (M. 1238/39)²⁷⁹

8- **Hunat (Huand) Hatun Medresesi**; (635/1237) Edebî ilimlerin tedris edildiği bir medrese idi. Hunat Külliyesi bölümünde anlatılmıştır.

9- **Hacı Kılıç Medresesi (647/1249)**

İstasyon Caddesi'nde Hacı Kılıç Câmi i'nin kuzey bitişiğindedir. Câmi ve medreseden oluşan yapı, Tapu Tahrir Defteri'ne yaptırmanın adına izafeten *Mevlânâ Tûsî Medresesi* adı ile kaydedilmiştir²⁸⁰. Câmi ve medreseye adını veren kişi, I. Alaeddin Keykubad zamanında Melikü'l-Ümera olan Necmddin Ebu'l Kâsım Tûsî'dir. Bu medrese, II. Gıyâsüddin Keyhüsrev'in oğlu İzzeddin Keykâvus zamanında Ebu'l-Kâsım İbn-i Ali el-Tûsî tarafından H.647 (M.1249) tarihinde yaptırılmıştır. Câmi ve medrese bitişik olup; iki kapısı da motiflerle süslü olarak işlidir.

Medrese kapısında bulunan taş kitâbe üzerine Tevbe Sûresi'nin 18. ayeti celî sülûsle, *"İnnema yağmuru mesacid'allahi men amene billahi ve'l yevme'l ahira ve ekame's salate ve ate'z zekate ve lem yahşe illa'llah, asa ulaike enyekunu mine'l mühtedin."* yazmaktadır.

²⁷⁸ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, S:67, Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, S: 18, İst. 1970

²⁷⁹ Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kayseri 2001 s.61

²⁸⁰ BOA., TD., 387, s.221

Medrese, yapı olarak dikdörtgen şeklinde inşa edilmiştir. Hacı Kılıç Medresesi'nin kitâbesi'nde; *“Amere bi imareti hazihi el medresete el mübarekete fi eyyam el sultan el muazzam iz el dünya ve'd din Ebu el- Feth Keykâvus (II.) bin Keyhüsrev biyed el abdi el zaif Ebu el-Kâsım bin Ali el-Tûsî tarihi senete sab'a ve erbain ve sitemi'e”* yazmakta, anlamı ise: “Bu mübarek medresenin yapılmasını Keyhüsrev oğlu yüce Sultan, din ve dünyanın şerefi, fetihler sâhibi, Keykâvus Devri'nde (H.647 M. 1249) yılında zayıf kul Tuslu Ali oğlu Ebu'l-Kâsım eliyle emretti” dir. 524 İbni Bîbî, Tuslu Ebu'l-Kâsım'ı Necmüddin Ebu'l-Kâsım olarak “Melikü'z-züamâ”(tımâr sahiplerinin meliki) olduğunu yazıyor.

Medresenin H.1263 M.1847 yılına ait bir Evkaf Defterinde Medrese-i Hacı Kılıç şeklinde bulunan kaydında 36 genç ve 1 ihtiyar olmak üzere 37 öğrencinin eğitim görmekteydi.525 Hâlihazırda medrese ve Câmî î geçmişte görmüş olduğu bazı yenilemelerle mevcudiyetini sürdürmektedir

10- **Pervâne Medresesi**, (660-676/1262-1277) (vezir MuînüddinPervâne tarafından Kayseri İçerişar'da bulunan “Kazancılar Çarşısı'nın” batısına yaptırılmıştır. Bugün kalıntıları koruma altına alınan fakat restore edilmeyen bu medresede zamanın tanınmış âlimlerinden, riyâziyeci ve filozof Kutbeddin Şirâzî hocalık ediyordu)

11- **Sâhibiye Medresesi**, (666/1267-68), IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın oğlu çocuk sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında ülkeyi yöneten Hüseyin oğlu Sâhib Fahreddin Ali tarafından surdışında yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı açık avlulu, tek katlı, orta avlu etrafında sıralanmış medrese odaları ve tonozla örtülü oda yan eyvanlardan meydana gelen 41x30 metre ebadında, klâsik Selçuklu mîmârî özellikleri taşımaktadır. Güneye bakan cephesinde şaheser bir taçkapı ve kapı üzerinde kitâbesi bulunmaktadır.

Mermer Kitâbesinde: *Emere bi imarete haza el medresete el mübarek fi eyyam el sultan ül azam Şahinşah el muazzam Gıyased dünya ved din ebu'l feth Keyhüsrev bin Kılıçarslan / Halledallahü mülkehu el abdü el raci ilâ rahmetallahu tealâ el Sâhib Ali ibni el Hüseyin ahsen Allahü avakibehü fi şehr sene sitte ve sittin ve sitemie* (H 666) (1267-68) yazılıdır. (Bu mübarek medresenin yapılmasını Kılıçarslan oğlu yüce sultan, sultanlar sultanı din ve dünyanın koruyucusu fetihler sâhibi Keyhüsrev zamanında –Allah mülkünü daim kılsın – altıyüztmiş altı yılı aylarında Yüce Allah'ın rahmetini uman kul, Hüseyin oğlu Sâhib Ali – Allah O'nun sonunu iyi eylesin- emretti.)

12- **Köşk Medrese**, (630/1237) Evhadüddîn Kirmânî bu medresede 23 sene ders vermiştir.

13- **Eskisaray Medresesi**, Tac-ı Kızıl Mahallesi'ndedir. Tac-ı Kızıl adı Kayseri'ye yerleşen İlhanlı Olcayto (Ulcaytu) devrinin en mühim emirlerinden olan ve Anadolu Valiliği yapmış Esen Kutluğ'un aile lakabıdır. Esen (İsen) Kutluğ, Türk asıllıdır Bu medreselerden sekizi Seyyid Burhâneddin zamanında mevcut olup, tebâbet, ilâhiyat, edebiyat ve hukukî ilimler okutuluyordu. Kayseri, ilim âleminde “**Makarr-ı Ulemâ**”

(Âlimlerin Karar Kıldığı Yer) olarak anılıyordu. Nitekim Kayseri'nin bu özelliğinden dolayı Seyyid Burhâneddin buraya yerleşmiş, Hunat Hatun Medresesi'nde bir müddet müderrislik yapmış, aynı zamanda bu mescidde namaz kıldırarak zaman zaman da Câmi-i Kebîr'de vaaz vermiştir²⁸¹.

Kayseri Medreselerinde ders veren diğer müderrisler;

Heratlı Hanefî Fakihî Abdülmecid İbn İsmail İbn Said, 12. yüzyılda Kayseri'de bulunmuş ve 537/1142 de yine Kayseri'de ölmüş olan büyük bir din âlimi idi.

Necmeddin Ebubekir İbn Muhammed el-Râzî (Necmeddin Daye) Moğollardan kaçarken 618/1221 tarihinde Kayseri'de Keykubad'ın hizmetinde bulunmuş bir âlim idi. "Mîrşad el İbad" ve "Sirac el-Kulub" isimli eserleri vardır ve Necmeddin Kübra'nın müridi idi.

Kutbeddin Şirâzî, 1262-1277 yıllarında filozof ve riyaziyeci olarak ders vermiştir.

Evhadüddin Kirmânî, Ahi Evran'ın kayınpederi olup, Köşk Medrese'de ders vermiştir.

Seyyid Burhâneddin, 1240 yılında Kayseri'ye gelmiş ve bir müddet Hunat Medresesi'nde ders vermiştir.

I- MİMARÎ

Büyük Selçuklular'ın Türkistan'da yaptıkları eserlerdeki kubbe mîmârîsi, Anadolu'da yüzeyli çadır şeklinde, kubbe ve düz çatı şekline dönüşmüştür. Orta Anadolu'da bulunan, özellikle kervansaray kümbet, câmi ve hastaneler birer sanat harikasıdır. Özellikle eserlerin kapılarıyla mescitlerdeki minber ve miraplar birer Selçuklu klâsiği olarak sanat tarihinin şaheserleridir.

Konya, Sivas, Antalya, Kubâdâbad ve Alâiye sarayları gibi Kayseri'de bulunan iki saray yani şehrin içindeki "Devlethâne" ile "Keykubâdiye" sarayları maalesef bugün mevcut değildir. Ancak tarihî kaynaklarda bu saraylar hakkında bilgiler vardır.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Haleb Eyyübî Melikesi Gâziye Hatun ile evlenmeleri vesilesi ile anlatılan Kayseri Sarayı'nın, o günlerde görülmemiş altın, gümüş ve mefruşatla donatılmış olduğunu İbn-ül Âdim anlatmaktadır²⁸². Ayrıca Kayseri Sarayı Baybars'ın Kayseri seferi esnasında bu sefere katılmış olan Kadı Muhyiddin İbn Abdu'z-Zâhir tarafından şöyle anlatılmaktadır:

²⁸¹ Abdullah Satoğlu, *Mevlâna'nın Hocası Seyyid Burhâneddin*, Kayseri S:25.

²⁸² Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, S:294, İst. 1969.

Şeker Gölü yanındaki Keykubad Sarayı kazılarında çıkarılan bir çini

“Saray gurur verici bir devlethâne, ona tapınanların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yeridir. Hülâsa bu saray şahane bir binadır. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmiştir. Duvarları göz alıcı muhtelif şekilde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmiştir²⁸³.”

İ- SELÇUKLU YOLLARI

Anadolu'nun Müslüman ve kavimler arasında bir köprü vazifesi görerek dünya ticaretine açılması, ülkenin iktisadî ve kültürel yapısının değişmesinde büyük âmil olmuştur. Buna paralel olarak Selçuklular eski ana yolları üzerinde büyük köprüler kurdular. Kayseri-Ankara yolu üzerindeki “Tekgöz (Yalnız Göz) Köprüsü” ile Kayseri-Yozgat eski yolu üzerindeki “Çokgöz” köprüleri, o devrin geçilmez, azgın nehri Kızılırmak üzerinde kurulmuş iki muhteşem âbidedir ve günümüzde dahi hâlen kullanılmaktadır.

Roma İmparatorluğu devrinde Ankara'dan Kayseri'ye gelen yol hiçbir zaman Kızılırmak (Halys)'ın öte tarafına aşmamış, fakat uzun bir güzergâh takip ederek nehrin güney kıyısına izlemiş, Parnassosla (Parlasan) Nyssu'dan (Sultanhisar) geçerek Kayseri'ye gelmiştir. Bu maksatla Kayseri ili Basili, İmparator I. Theodosius'a (379-395) hitâben bir mektup yazarak, Kızılırmak (Halys) üzerinde bir köprü inşâ ettirerek karşı yaka ile bağların emniyet altına alınmasını ve artık nehrin şüpheli geçitlerinden halkı kurtarmasını rica etmektedir²⁸⁴. Görülüyor ki koskoca Roma İmparatorluğu'nun muaffak olmadığını bu mesele Selçuklular zamanında çözülebilmiştir.

Yollar üzerinde ise Selçuklular'ın Anadolu'daki mühürleri olan Kervansaraylar yapılmıştı. Günlük menzillere kurulmuş olan bu sanat âbideleri yolcuların ve ticaret kervanlarının emniyet içinde ve rahatça seyahat etmelerini sağlıyordu. Kervansaraylar'a inen yolcular ücretsiz olarak buralarda kalırlar, yerler içerler, mescitlerinde namazlarını

²⁸³ Kalkaşendi, XIV. S: 139-165.

²⁸⁴ W.M. Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, S:282. İst. 1961

kırlarlar, yunak yani hamamlarında yıkanırldı. Yoksul yolcuların ayakkabıları dahi yenilenirdi.

Büyük kervansaraylarda hastahâne (bimaristan) ve eczane (eledviye) bulunduğu bildiriliyor. Kervansaraylar sultanlar, sultanların zevceleri, kızları ile vezirler ve diğer devlet adamları tarafından yaptırılıyor ve zengin vakıflar kurularak destekleniyordu.

Selçuklular zamanında (XI-XIV yy. ilk yarısı) Antalya-Alâiye-Konya Aksaray-Sivas-Erzincan-Erzurum eksenini çevresinde kervan yollarının büyük rol oynadığını görüyoruz.

Konya, bir yandan Alanya'ya öte yandan Karaman üzerinden Silifke'ye ve Ereğli'den geçerek Kilikya'nın kapısı Gülek Boğazı'na bağlanıyordu. Sivas'la ise Samsun bağlantısı vardı.

XIII. yüzyılda en önemli Selçuk kervansaraylarını kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda Anadolu'yu kesen yollar üzerinde görüyoruz.

Antalya-Erzurum arasındaki yolun uzantısı Anadolu'yu İran ve Türkistan'a bağlıyordu.

Elbistan-Kayseri-Sivas-Tokat-Sinop ve Samsun'a ulaşan güney-kuzey yolu, Akdeniz yoluyla gelen ticaret mallarını Antalya-Alanya ve Yumurtalık limanlarından kuzey memleketlerine aktarılmasını sağlıyordu.

Yolların düğümlendiği ticaret merkezleri şunlardı: Tebriz, Bağdat, Halep, Ayas, Alâiye, Antalya, İzmir, Foça, İstanbul, Sinop, Samsun, Trabzon.

Bu merkezlerden dağılan yolları da şöyle sıralayabiliriz;

- 1- a) Tebriz-Bargiri, Erciş, Malazgirt, Hıms, Erzurum, Tercan, Erzincan, Sivas, Şarkışla, Kayseri, Aksaray, Konya, Ereğli, Adana, Ayas.
b) Tebriz, Nahçıvan, İğdir, Pasinler, Erzurum, (Daha sonra (a) daki güzergâhın aynı)
- 2- Tebriz, Erzurum, Sivas, Kayseri, Aksaray, Konya, Antalya, Alanya.
- 3- a) Tebriz, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon.
b) Tebriz, Erzurum, Erzincan, Trabzon
- 4- Tebriz, Erzincan (Erzincan'a kadar 1a ya da 1b güzergâhı), Zara, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Sinop.
- 5- Tebriz, Sivas, (arası 4 gibi) Yozgat, Yerköy, Kırşehir ya da Yahşihan üzerinden Ankara İstanbul.
- 6- a) Bağdat, Musul, Mardin, Amid (Diyarbakır), Ergani, Göçlük, Harput, İzdi, Malatya, Ankara.
b) Bağdat, Harput, (Buraya kadar 6-a güzergâhı) Pertek, Çemişkezek, Eğin, Divriği, Zara veya Buzbel dağlarının aşarak Sivas.
- 7- Sinop, Kastamonu, Çankırı, Ankara, Konya, Beyşehir, Seydişehir, Antalya, Alanya.
- 8- Samsun, Havza, Merzifon, Amasya, Aksaray, Konya, Ayaş, Amasya, Aksaray arasında;
a) Amasya, Sivas, Kayseri, Aksaray
b) Amasya, Zile, Kırşehir, Aksaray

9- Trabzon ve Samsun'dan, Sivas, Konya, Beyşehir veya Gelendost'dan, Burdur, Denizli, Alaşehir, Foça, İzmir, Efes

10- a) Trabzon, Sivas, Malatya, Bağdat (Malatya, Bağdad güzergâhı için 6-a)

b) Trabzon, Sivas, Malatya, Antep, Halep

11- a) Sinop, Vezirköprü, Amasya ya da,

b) Sinop, Vezirköprü, Sasun, Amasya, Sivas, Malatya, Bağdat veya Halep

12- Halep, Gaziantep, Göynük, Elbistan, Kayseri, Hacibektaş, Kırşehir, Lalahan, Ankara, Afyon, Kütahya, İstanbul,

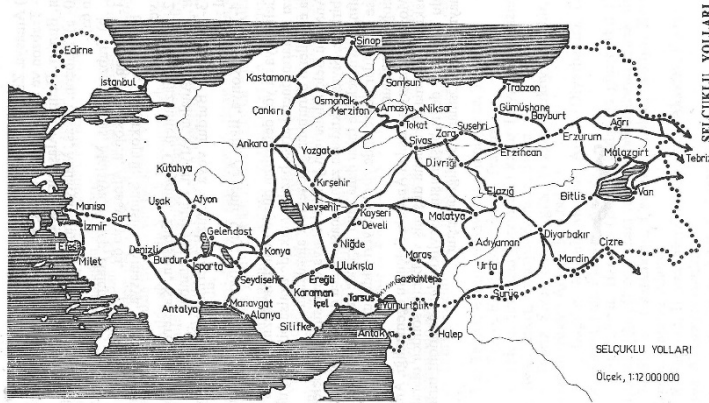
13- Antalya, Burdur veya Denizli üzerinden Dinar, Afyon, İstanbul

14- Ayaş, Konya, Iğın, Akşehir, Çay, Afyon, Kütahya, İstanbul

Gelişen ya da yön değiştiren dünya ticaret merkezine paralel olarak, bazı yolların önemi artsa bazılarının ki de azalsa bile, doğrultular doğal engellerin durumuna göre şekiller almaktadır.

Anadolu Selçuklularının yolları Konya çevresinde kümelenmemekle birlikte, siyasal iktidarın zayıflaması sonucu doğan yeni merkezler etrafında, aynı şekilde fakat daha zayıf biçimde yoğunlaşmıştır. Tebriz'in ise İlhaneliler devresinde özel bir yeri olduğundan, yönelmeler oraya doğru olmuştur.

Moğol saldırısıyla sarsılan Anadolu Selçuklu egemenliği, Anadolu'ya hâkim olamama duruma düşmüş ve bunun sonucu olarak da Anadolu Beylikler devri başlamıştır. Beyliklerden Anadolu birliğini sağlamayı başaran Osmanlı Beyliği olmuştur.

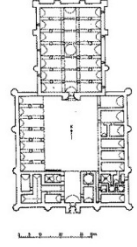
J- KERVANSARAYLAR

Kayseri'ye gelen yollar üzerinde birçok kervansaraylar vardır. Bunların günümüze kadar gelenleri Sultanhanı, Karatay Kervansarayı, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, İspile, Mengücek Hanları, Kayır Han, Sarı Han'dır. Bunlardan Sultanhanı (I.

Alâeddin Keykubad), Karatay Kervansarayı (Selçuklu veziri Celaledin Karatay) çok tanınmış birer sanat şaheseridir.

a- Karatay Kervansarayı

Karatay Kervansarayı, Baybars'ın tarihçesi Kadı Muhyiddin Zâhir (1277) tarafından şöyle anlatılıyor; “Bu bina genişlik ve yükseklik bakımından en muhteşem eserlerden biridir. Biçimi ve görünüşü de pek güzeldir. Bu yapı için âdetâ mermer gibi yontulmuş ve parlatılmış kızıl bir taş kullanılmıştır. Surları ve sütunları kâlem ile benzerleri yapılamayacak kadar güzellikte nakışlarla süslenmiştir. Kapısının dışında iki kapılı berkitilmiş suru vardır. Kervansarayın kapıları demirden olup en güzel şekilde yapılmıştır. Kervansarayın iç kısmına gelince, burası yazlık eyvanlar (sofalar) ve kışlık bölüm ile ahırlardan meydana gelir. Hülâsa eserin mükemmelliğini anlamak güçtür.

Bu kervansarayda hamam, hastane (el-bimaristan), ilaçlar (eledviye), kapkacak vardır. Her yolcuya derecesine göre sofralar hazırlanır. Sultanımız Efendimiz'e, (Sultan Baybars) buraya uğradıklarında şahıslarına layık bir şekilde ziyafet verildi. O'nu görmek için çok kimse toplandı ise de, bunlardan hiç biri ne sofrasına ne de kendisine yaklaşabildi²⁸⁵.

Karatay Kervansarayı bu hizmetleri verirken, bir vakıf müfettişi, nâzır (Müdür), imam, havayıc (Ambar Memuru), misafir ve hayvanları idare eden memur, berber, ayakkabıcı, nalcı gibi birçok kişiyi çalıştırıyordu.

Bu kervansarayı yaptıran Selçuklu Veziri Celâleddin Karatay'dır. Karatay yüksek ahlaklı ve temiz imanlı iyi yetişmiş bir devlet adamı idi. Selçuklu Sarayında Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın “taştâne” emirliğini yürütmüş ve Keykubad'ın Kayseri'de zehirlenerek öldürüldüğü sırada da yanında bulunuyordu. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziri Sadeddin Köpekle beraber plânlı bir şekilde gerçekleştirdiği bu cinayetten sonra kenara çekilerek gözlerden uzaklaştı. Ancak Sadeddin Köpek'in de II. Keyhüsrev tarafından öldürtülmesi ile Selçuklu Sarayı'nda bir politika değişikliğine gidildi ve Celâleddin Karatay da Hazine-i Hassa emirliğine getirildi. Çok kötü bir yönetici olan II. Keyhüsrev'in de 1243'te Selçuklu Devleti'ni savaşmadan Moğollara teslim etmesi ve 1245 yılında da âniden ölmesi ile Selçuklu Sarayı'nda üç oğlu arasında büyük bir saltanat mücadelesi başladı. İşte bu buhranlı dönemde Celâleddin Karatay (1643-1645) üç oğul arasındaki ihtilâfı bir müddet için çözerek “üç kardeşler saltanatını” kurmuş ve kendisi de sultanların “Atabeği” olarak devletin en müşkül zamanlarını kurtarmıştır.

I. Alaeddin Keykubad döneminde Kayseri'de yapımına başlattığı kervansaray tamamlandığı zaman yapıyı görmek için Konya'dan Kayseri'ye gelmiş, Karatay (Karadayı)

²⁸⁵ Kalkaşendi, XIV. S: 139-165

köyüne doğru yola çıkmıştı. Ancak Zemendu'ya yakın bir yere gelince “Bu muhteşem yapıyı gezerken belki içine büyüklenme duygusu geleceğini ve bu yüzden kazanmış olduğu sevaptan mahrum kalacağını” düşünerek eseri göremeden geri döndü. Yapının masraf defterini önüne koydukları zaman, o kadar çok para sarfedilmiş ve birçok alacaklı hesaplar kalmış olmasına rağmen bütün defterlerin yakılmasını emretti. Çünkü borçlu çıkacak mutemetlerle, usta ve amelme borçlarından dolayı zahmet verilmesini ve kendilerinden bir şey geri alınmamasını arzu etmişti²⁸⁶.

Karatay 1254 yılında bazı önemli emirlerle beraber Kayseri'ye geldi. Buradan Moğol imparatoru Mengü Han'ın arzusu üzerine Üçkardeşlerin büyüğü olan II. İzzeddin Keykâvus'u Mengü Han'a yolcu ettiler. Fakat Sultan ve etrafındakiler Sivas'a vardıklarında 28 Ramazan 652 (11 ikinci teşrin 1254) tarihinde Celâleddin Karatay'ın Kayseri'de öldüğünü öğrendiler. Cesedi mumyalanarak Konya'daki medresesinde bulunan türbesine defnedildi.

Anadolu Selçuklular devletinde imar ve inşâ işleri için “Emir Mimar”ın idaresinden bir nezâret vardı. Bundan başka her büyük âbidenin evkafından maaşlı dâimî bir mimarı ve müfettişi bulunmakta idi.

Mîmârî gelişiminin tespiti bakımından şehirde yapılan önemli binalar birer ölçüdür. Selçuklular ve Beylikler zamanında bütün Türkiye’de yapılan eserlerin %2’sinin yapıldığı 11. yüzyılda Silvan ve Diyarbakır iki önemli merkez olarak gözüktür. 12.yüzyılda Konya başta olmak üzere Mardin, Diyarbakır, Silvan, Harran, Niksar, Amasya, Sivrihisar, Kayseri ve Tokat en önemli şehirleri teşkil etmektedir. 13. yüzyılda ise en önemli şehirleri, Konya, Sivas, Kırşehir, Kayseri, Amasya ve Tokat teşkil etmektedir. Görüldüğü gibi 13.yüzyılda İç Anadolu ön plâna çıkmıştır²⁸⁷.

Selçuklu eserlerinde genel vasıf olarak heybetten çok zerâfet hâkimdi. Hattâ taş işçiliğine o kadar çok önem verilmişti ki; günümüzün bazı sanat tarihçileri “*eser için süsleme değil, süsleme için eser*” yapıldığını ileri sürmektedirler.

K- SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE ANADOLU'DAKİ İDARÎ BÖLGELER

M/1247-1325 senelerinde yaşamış olan Türk tarihçilerinden Memlûk'lü vezir Baybars el-Mansûrî, Selçuklu Devleti'nin o devirlerde idârî bölge ve beldelerini şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Ahlat ve havâlisi; Ahlat, Van, Vastan, Erciş.
2. Erzurum ve havâlisi; (Saltuk ili), Erzurum, Sibih (İspir), Babirit (Bayburt), Kaçmaz.
3. Erzincan ve Bölgesi; Erzincan Akşehir, Dercan, Kemah ve Kögonya (Şebiri Karahisar) ve çevresi.
4. Diyarbakır ve beldeleri; Diyarbakır, Harput, Malatya, Şumeyşat, Minşar.

²⁸⁶ Aksarayi, Selçuklu Dev. Tarihi, Çev: M.N. Gençosman S:133, Ank. 1943

²⁸⁷ Z. Bayburtoğlu-E. Madran, *Anadolu Türk-İslâm Yapılar*, S:947 VIII. TT. Kongresi II. Cilt, Ank. 1976

5. Sivas ve Dânişmend beldeleri; Sivas (Dar ül-ala) Niksar, Amasya, Tokat, Komant, Kankırı (Çankırı), Engüriye (Ankara), Samsun, Sinop, Kasamaniye, Turhalu (Turhal); Borlu (Bolu) şehir ve mahalleri.
6. Kayseri ve beldeleri; Kayseri, Niğde, Arakliye (Ereğli) ve Ermenek beldeli olup, bu sonuncuda Mentешеoğlu bulunur.
7. Konya ve tâbileri; Konya, Tonguzlu (Denizli) ve tâbileri. Karahisar (Afyon), Demirli (Karahisar), Aksaray, Antalya ve Alâiye²⁸⁸

L- 13. YÜZYIL SONLARI İLE 14. YÜZYIL BAŞLARI KAYSERİ'SİNİ ANLATAN ÜÇ ESER

- a) İbni Sad, Kitâb-ı Bastu'l Arz, Tatuhan, 1958 S:119 (Müellifin ölümü M/1274)

Kaysəriyye; bu şehre zamanımızda Kaysâriyye denilir. Bu muhteşem bir şehirdir. Sultan ülkeyi oradan idare eder ve dâimâ Konya, Kayseri arasında gider gelir. Kayseri ile Aksaray arasındaki ekinlikler, vadiler arızalı ve sarp olmadığından öküz arabaları ile seyahat edilebilir. Kaysəriyye'nin doğusunda Sivas vardır. Tacirlerin kanaatine göre bu büyük şehirlerin en fazla tanınmış olanlarından biridir.

Bu iki şehir arasında seyahat edenler her iki şehir arasındaki mesafenin 24 ... olduğunu ifade ederler. Bu mesafe üzerinde yolcular için 24 han inşa edilmiştir. Bilhassa karlı günlerde yolcular bu hanlardan ayrılmazlar.

- b) Zekeri'ya el-Kazvîni, Aşarü'l Bilâd Beyrut, 1960 S: 553-554 (1283 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.)

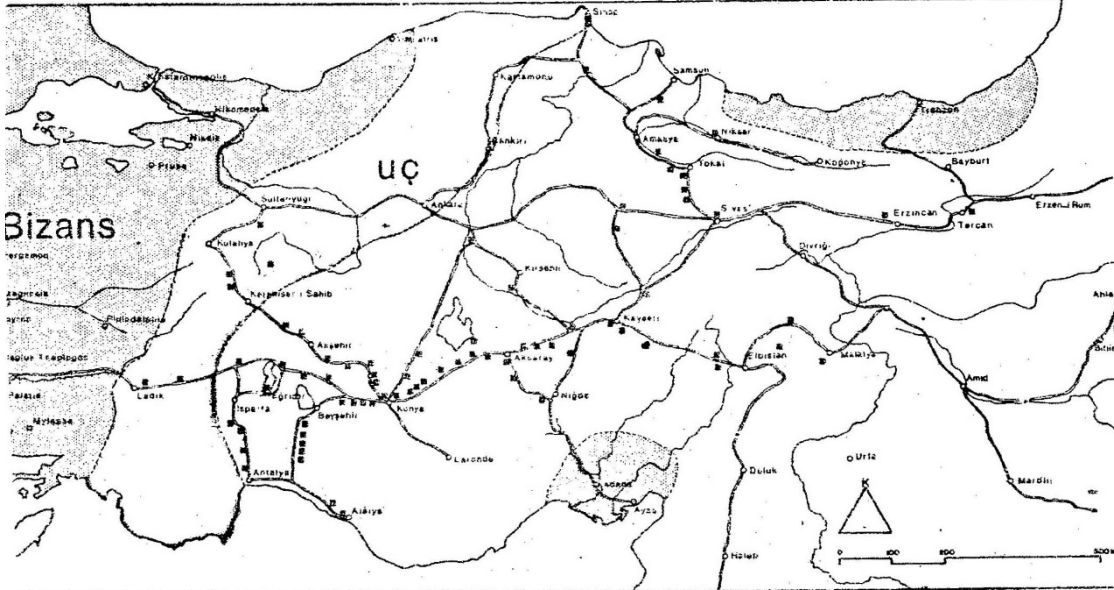
Kaysəriyye, Rum ülkesinde büyük bir şehirdir. Bu şehri taşlardan Rum meliki bina etmiştir. Bu şehirde kalabalık bir halk yaşar ve çok mamurdur. Güzel binalar vardır. Şimdi Kaysəriyye Selçukluoğullarının devlet merkezidir. Bu melikler müslümandır. Burada halkın ziyaret ettiği eski eserler bulunur ve Muhammed İbn'ül Hanefiyye'nin hatırasını taşıyan bir yerin olduğu söyleniyor. Yine burada Ebû Muhammed el Battal'ın bir Câmî i vardır. Kaysəriyye'de bulunan bir hamamı da hâkim Belînâs, Rum meliki Kayser için bina etmiştir. Bu hamam dünyanın harikalarından biridir. Adı geçen hamam kandille (sırâc) ısıtılırdı. Kaysəriyye ile Aksaray arasında Suriye'deki Baydara'ya benzeyen bir yer vardır. O yerde arpa yığını kırmızı taş hâline inkilâb eder. Saman yığınları da beyaz renkli taş hâline gelir ve bu yerin çevresinde insanları ve hayvanları temsil eden heykeller bulunur. Bunlar zamanla bu hâle gelmişlerdir. Kayseri yakınlarında bir dağ vardır. Bu dağda

²⁸⁸ Turan, Selçuklular Zamanında Tür. S:476-477.

sayılamayacak kadar çok yılan görülür. Bununla beraber onlar bu dağdan çıkmazlar. Bu da hukemânın yaptıkları bir tılsımdan ileri gelmektedir.

- c) Hamdullah Müstevfi, Nushet'ül-Kulûb, Leyden 1915, S: 98 (Bu müellif İlhanlı devletinin mâliye nâzırı olup, eserini 1330-1333 yılları arasında yazmıştır.)

Kayseriye, bu şehir beşinci iklimdedir. Erciyes dağının eteğinde kurulmuştur. Büyük bir şehirdir. Bu şehrin kalesinin duvarları yontulmuş taştan yapılmış surlardan olup, bunu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad yaptırmıştır. Bu şehrin vergisi 140.000 Altındır (Dinar). Burada emirü'l mügminin Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed bin Hanefiyye'ye (Hz. Hasan Hüseyin'in üvey kardeşi) isnat edilen bir makam vardır ve bu makama Kayseri halkı kutsal bir yer olarak büyük bir itibar gösterir.

13. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu Kentleri ve Yol Ağı

M- BELLİ BAŞLI ESERLER

169

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

1- Kayseri Kalesi

Bütün Orta çağ şehirlerinde olduğu gibi, Kayseri şehrinin en karakteristik fizikî unsuru kaledir. Şehrin ilk kuruluş yeri olan Mazaka bir sur ile çevrili değildi. Müstahkem surlardan müteşekkil bulunan Kayseri Kalesi'nin bugüne kadar iç kale ve dış surlar olmak üzere iki kısımdan meydana geldiği ifade edilmiştir.

Selçuklular ve Kadı Burhâneddin devrinde meydana gelen bazı hâdiselerden şehir surlarının üçüncü bir bölümün varlığı anlaşılmaktadır. Araştırmalarda üçüncü bölümün bulunduğu kısım, bugün itibariyle “sarayı çevreleyen surlar” şeklinde ifade edilir. Albert Gabriel çizmiş olduğu planda bu surları çizmiş, fakat üzerinde durmamıştır.

1. Dış Surlar

Mevcut surlarda Türk öncesi döneme ait herhangi bir yazılı belge bulunmaması sebebiyle, Kayseri Kalesi'nin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Roma imparatoru III. Gordianus'a (MS: 238-244) ait Kayseri darphânesi baskılı sikkelerinde geçen sur yapımı ile ilgili “Entixion” (sur) ibaresi kaleyi en azından III. yüzyıla tarihlendiren yazarlar olsa da atı sene Roma İmparatorluğu yapmış olan III. Gordianus'un bu kadar kısa bir zamanda surları yeniden yapması düşünülemez. Bundan yola çıkarak M.S III. yüzyılda bazı bölümlerinin inşa edildiği kabul edilen surlar, VI. yüzyılda Bizans İmparatoru Jüstinyen (527-565) zamanında daraltılmıştır. Han Câmî î batı duvarında devam etmekte olan surun güneyde nereye kadar gittiği ve nereden batıya dönüp şehri çevrelediği, maalesef bilinmemektedir.

1072 yılında meydana gelen bir deprem sonucunda büyük tahribata uğrayan surlar üzerinde Dânişmendlilerin tasarrufu ile ilgili hiçbir belge günümüze gelmemiştir. Ancak şehri devlet merkezi yapan ve bir takım imar faaliyetlerinde bulunan Melik Muhammed (1134-1143) döneminde surların da ele alındığı tahmin edilmektedir.

Doğu duvarında bulunan parçalanmış ve tarihi okunamayan kitâbesine göre surların güney-doğu köşesinde Alaca Kümbet karşısındaki “Yoğunburç” Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1210-1220) döneminde inşa edilmiştir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın da (1220-1237) Moğol tehlikesi karşısında Sivas ve Konya'da olduğu gibi Kayseri Surları'nda da önemli ilâveler yaptırdığı bilinmektedir. Bu tahkimat sırasında iç kalenin doğuya bakan burcuna koydurduğu bir kitâbesi bulunmaktadır. Bugün surların büyük bir kısmı yok olmakla beraber, kalan kısımların da şehrin hangi bölümlerini çevirdiği bilinmemektedir.

Surların muhtelif yerlerinde bulunan kapıların sayısı hakkında tespitler yapılmışsa da Selçuklular devrinde beş kapı bulunduğu anlaşılmaktadır. XIII. ve XIV. yüzyılda bunlardan; “Sivas, Meydan, Demirkapı, Ayavasil ve Boyacı” ismiyle beş kapının varlığı

tespit edilmiştir. Bunlara ilâveten Sultan Selim döneminde de “Yeni Kapı” isimli bir kapı daha açılmıştır.

a. Meydan Kapısı:

Cumhuriyet Meydanı’nda Bürüngüz (iki Kapılı) Câmi î yanındaki kapı Selçuklu devrinde de aynı isimle anılıyordu. Yalnızca adı geçen kapının açık bırakıldığına dair söylenti surların durumuna açıklık getirmekte olup, şehir sarayının yerini de işaret etmektedir. Diğer dört kapı şehre açılırken Meydan Kapısı sarayın bulunduğu alana açılmaktaydı. XVII. yüzyılda bu ismi taşıyan kapı daha sonra “Odun Pazarı” ismini almıştır.

b. Yeni Kapı:

1500 yılında yapılan tahrirde mahallelerin bulunduğu kapılar arasında Yeni Kapı’nın adının geçtiği görülmektedir. Bu durum kapının 1567 (H/ 975)’de ihtiyaçtan dolayı genişletilmiş olması bu ihtimali akla getirmektedir. XVI. yüzyıl başlarında adı anılmayacak kadar küçük olan kapının durumu İslâm şehirlerinde görülen uygulamadan kaynaklanmış olabilir. Bilindiği gibi fetihle ele geçirilen şehirlerde fethin bir simgesi olarak mevcut sur kapılarına yeni bir kapı ilave edilerek buna “Bâb’ül Cedîd” (Yeni Kapı) ismi veriliyordu. Fethin ilk yıllarının hatırasına bu kapının açıldığı ihtimal dahilindedir.

c. Sivas Kapısı:

Selçuklular döneminde de aynı isimle bilinmekte olup, Sivas’tan gelen tarihî yolu karşıladığı için bu ismi almıştır. Moğollar 1243 yılında şehri işgâl ettiklerinde Debbağlar Çarşısı ve Sivas Kapısı civarında karargâh kurmuşlardı. Aradan bir buçuk yüzyıla yakın bir zaman geçmesine rağmen Kadı Burhâneddin’in de adı geçen kapı ve sur tarafından şehre girmesi, söz konusu kapının Sivas yolunu karşılamasına bağlıdır. XVI. yüzyıl sonlarında da aynı adla anılan kapı Evliya Çelebi’nin Seyahat-nâme’sinde “Asar Önü” şeklinde anılmaktadır.

d. Ayavasil Kapısı (Kiçi Kapı):

Selçuklular döneminde bu isimle anılmakta olup ismini yakınındaki aynı isimli kiliseden almıştır. Şehrin Hıristiyan mahallesinde bulunan ve XVII. yüzyıl ortalarında da bu gayri Türk ismi muhafaza eden kapının ne zaman isim değişikliğine uğradığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Yeni Kapı’nın genişletilmesinden (1567) sonra diğerlerinden küçük kaldığı için bu ismi almış olması söylenebilir. Evliya Çelebi’nin de bugün kullandığı şekliyle “Kiçi Kapı” olarak kaydedilmiştir.

2. Sarayı Çevreleyen Surlar

Saltanat Sarayı surların kuzeyinde iç kaleyi de kuşatan bu sur içerisinde bulunuyordu. 1900 tarihli bir fotoğrafta zannedildiğinin aksine iç kalenin büyük ölçüde dış surlara bitişik olmadığı, kuzey ve batı yönlerinde başka bir sur ile çevrili olduğu görülmektedir. Dış surların bir bölümünü de kullanmak sûretiyle meydana gelen bu alan, Kayseri Kalesi'nin en karmaşık bölümüdür. Albert Gabriel çizmiş olduğu planda bu bölümü biraz da farklı göstermekle birlikte üzerinde durmayarak kalenin iç ve dış surlar olarak iki kısımdan meydana geldiğini belirtmiştir.

Saltanat değişikliği sırasında meydana gelen bir olay burada tanımlanmaya çalışılan bir surun müstakil bir bölüm olduğunu göstermektedir. Olaya göre I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünü (1237) takip eden II. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Saltanat Sarayı'nda tahta çıkaran emirler muhaliflere engel olmak için Meydan Kapısı hâriç, şehrin diğer kapılarını kapatarak tedbir almışlardır. Bu durum şehrin diğer dört kapının şehirle adı geçen kapının ise Saltanat Sarayı'nın bulunduğu alanla irtibatlı olduğuna işaret etmektedir. Saray ile ilgili olayda anlatılacağı gibi XIV. yüzyıl sonundaki bir başka hâdise de yine sarayın burada bulunduğunu açıkça göstermektedir. Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırıldığı tahmin edilen ve Bugün Ok Burcu adıyla anılan kule hâriç, bu bölümün tamamı yok olmuştur.

3. İç Kale (Ahmedek):

Kentin merkezini teşkil eden iç kale, surların kuzeyinde yer alır. Şehrin merkezini topografik bakımdan sınırlandırıcı veya belirleyici höyük ve tepe gibi unsurların bulunmaması nedeniyle düz bir alanda kurulmuştur. Bu özellikleri ile Sivas ve Konya gibi diğer iç kalelerden ayrılır. Kesin yapılış tarihi belli olmayan iç kale, kuzeyden-güneye 80, doğudan-batıya 200 metre, gayri muntazam bir yapı olup ortalama 3 m. kalınlığında bir duvardan ve bu duvarlara yaslanan 19 burca sahiptir. İç kale surları yükseklik olarak dış kale surlarından yüksek olduğu gibi yapım tekniği bakımından da bazı farklılıklar göstermektedir.

Tıpkı dış kale surları gibi iç kale de tamamen yonu taşından inşa edilmiştir. Kısmen Selçuklu dönemi karakteri taşıyan devşirme malzeme de kullanılmıştır. İç kalenin orijinal hâliyle iki kapısı vardır. 1989 yılında kuzey kesimine belediye tarafından üçüncü bir kapı açılmıştır. Güneyde bulunan kapısı "Bezm-u Rezm'de Dervâze-i Zerrîn" (Altın Kapı) olarak adlandırılmıştır. Doğuda bulunan kapının ismi belli olmasa da Evliya Çelebi "Dizdar Kapısı" olarak isimlendirmiştir. Albert Gabriel de bu kapıyı Dizdar Kapısı olarak adlandırmıştır.

Batı taraftaki kapı dış kale surlarına açılırken doğuda bulunan kapı surların önündeki kuşatma duvarına açılmaktadır.

4. Altın Kapı (Dervâze-i Zerrîn)

Güney de bulunan Altın Kapı çeşitli dönemlerde yapılan eklerle genişletilmiştir. Kapı, iki ayrı girişe sahiptir. Kalenin iç girişi ile dış girişi savunma imkânı sağlamak için ayrı bölümlerde kurulmuştur. Dış giriş kapısı, iç kapıya göre bağımsız iki dehlize sahiptir. İlk dehlize ulaşmak için kale önü duvarı üzerine yerleştirilmiş, küçük bir kapı bulunmaktadır. Basık kemerli ve sade görünümlü kapının eşik taşı normal zemin kotundan yukarıdadır. Kale önü duvarından geçildikten sonra yuvarlak bir kemer içerisine yerleştirilmiş düz jentolu birinci dehlize açılan kapı bulunmaktadır. Birinci dehliz oldukça kalın beden duvarları ile kuşatılmış olup kare planlıdır. Dehlizin yanlarında yukarıda seyirdim yolu ve dendanlara çıkan merdivenler yer alır. Birinci avlunun duvarları kale surlarına göre yükseklik olarak daha alçaktır. Avlunun batısında bulunan sivri kemerli niş içerisine yerleştirilmiş basık kemerli kapıyla ikinci avluya girilmektedir. Kapının üzerinde avlunun savunmasına yardımcı olan taş konsolların taşıdığı bir çıkma vardır. Çıkmanın üzeri açık olup bugün üzerine dendanlar yerleştirilmiştir. İkinci avlu uzunlamasına dikdörtgen planlıdır. Uzun yüzeyin kuzey tarafında kare planlı odaya açılan küçük bir kapı bulunur. İç kaleye açılan kapı avluya açılan kapıyla aynı doğrultuda olmayıp biraz kenara kaymıştır. Bu kapı yine sivil kemerli bir niş içerisinde basık kemerli olarak yapılmıştır.

Doğu yöndeki beden duvarlarının köşelerde ve ortalarında belirli aralıklarla yerleştirilmiş dört tane dikdörtgen planlı burç bulunmaktadır.

Kuzeyde, doğu-batı yönünde uzanan sur duvarı üzerinde kurulmuş, köşelerde ve ortadaki dikdörtgen planlı üç burç ile bunların ortasında çok köşeli olarak yapılmış iki burç olmak üzere toplam beş burç yer almaktadır. Batıdaki sur duvarı kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta ve iki köşe ile tam ortada dikdörtgen planlı üç büyük burç bulunmaktadır. Ortadaki burcun içinde üçgen planlı eski kale kuruluşundan bir payandanın kalıntıları rahatlıkla görülebilmektedir.

Batı kanadın ortasında bulunan ikinci burç plan düzenlemesi ve mîmârî kuruluş bakımından diğer burçlardan belirgin farklılıklarla ayrılır. Burcun içerisinde üçgen planlı bir payanda yer alır. Dikdörtgen burç payandayı tamamen kuşatarak çevirmiştir. Batıya doğru açılan en son katında mazgalı vardır.

Surların çevrelediği alanda Sultan Câmî î, Sultan Hamamı ve Devlethâne (Saray)'den başka yapı bulunmamaktadır. Bu durum sur içi sahasında yönetim ve saltanat merkezi görevini gördüğü bu sebeple diğer yapılar ile işlevsel alanların sur dışında kurulduğunu

göstermektedir. Dikkati çeken bir diğer nokta ise sur içinde bulunan câmi ve hamamın “Sultan” adını taşımalarıdır. Bu durum bu yapıların saltanata ait olduğunun izi olarak değerlendirilir.

Dış surların güneydeki Yoğun Burç bölümü I. İzzeddin Keykâvus döneminde inşâ edildiği kitâbesinden öğrenilmektedir. Dış surlara ait diğer kitâbe ise bugün Kayseri Müzesi deposunda bulunmaktadır. Surların kuzeydeki Ok Burcu tarafına ait olduğu belirtilen bu kitâbe I. Alâeddin Keykubad dönemine aittir.

Selçuklular devrinde kalenin dışarıya açılan gizli kapılar ve geçitleri vardı. Lağım (Çirk-âb) kanallarından birinin yerini “Akok” belirlemiştir. Bu kanal Hunat Câmi î'nin önüne çıkıyordu. Diğer Çirk-âb kanalını ise Moğolların şehri kuşatması sırasında öğreniyoruz. Kuşatma sırasında Hacukoğlu Hüsam, Sivas kapısı burcu karşısında bulunan kanaldan geçerek, Moğol ordu komutanı Baycu Noyan'la anlaşma yapmış ve şehrin kapılarını açmıştır. Şehrin başka yerlerinde de bu şekilde kanalların olduğu bilinmektedir. Ancak bunların büyük bir kısmı tahrip edilmiştir.

Osmanlı döneminde kale savunma görevini kaybetmiş ve içinde çeşitli mahalleler oluşmuştur. Evliya Çelebi'nin de belirttiği bu mahallelerin bazıları şunlardır: “Mevlânâ Mahallesi, Kazancılar Mahallesi, Kiçi Kapu Mahallesi.”

2-Hasbek Kadı Kümbedi H/580: M/1184

Kayseri'deki bulunabilmiş ve en eski kitâbeli yapı olan bu kümbet, “Hacı Saki” Mahallesi'nde Hastahâne Caddesi üzerindedir. Kümbetin bulunduğu yere “Hasbek Kümbeti Mahallesi” de denir. Bu civarda “Hasbek Kadı” ve “Hasbekkitçi” isimlerini taşıyan iki mahalle daha mevcuttur. Bu mahalleler Temmuz 1987 tarihinde belediye tarafından istimlak edilerek yıkılmıştır.

Klâsik Selçuklu tarzında yapılmış, kubbesi de ta'mir görmüştür. Arka satırlarında yazı bulunmayan Kümbet'in içinde de lahit yoktur. Doğu ve kuzey yüzünde her satırı bir yüze gelmek üzere üç yüzünde “Celî Selçuk Sülüsü” ile yazılmış kitâbe ile çiçek motifleri vardır. Kitâbenin Türkçesi şöyledir.

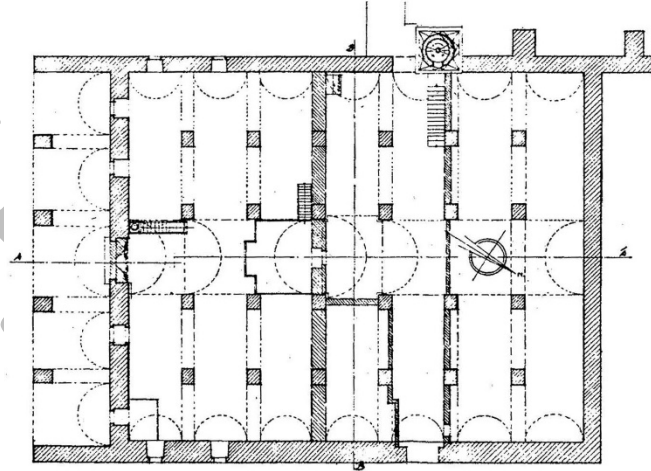
“Burası Aksara(y)'da 580 de haksız yere katledilen Nisan oğlu Ali'nin oğlu, Mes'ud Gülzar'ın şehitliğidir. Allah ona ve kendisini görenlerle, bütün Hz. Muhammed ümmetine rahmet eyleye”

Kitâbede Mesud'un lâkabı olan “Gülzâr” kelimesine izafeten büyükçe bir gül resmi oyulmuştur.

İbnül-Esîr'in teferruatını anlattığı tarihî hâdiselere göre²⁸⁹ H/579 senesinin sonbaharında Selâhaddin Eyyûbî'nin Diyarbakır'ı (Amid) kuşatması sırasında Bahâeddin Mes'ûd mallarını ve ailesini alarak şehri terk etmişti. Bilâhare Aksaray'a giden, orada bizce meçhul bir sebeple katledilen Mes'ûd'un cesedinin Kayseri'ye neden getirildiği ve kümbeti kimin yaptırdığı bilinmemektedir²⁹⁰.

3- Han Câmî î (13.Yüzyıl)

Talas Caddesi üzerinde tipik bir Selçuklu hanıdır. Kapalı kısmının yanında, portalin bulunduğu cephede dört ayağa basan ve birbirinden kemerlerle ayrılan üstleri tonozlu, önü açık revaklar şeklinde, beş gözlü bir kısım vardır. Bunlardan kapı karşısına rastlayan orta tonoz, diğerlerinden daha yüksektir. Hanın basık kemerli kapısı orta göze açılmıştır. Câmînin mihrabı bu kapı yerine yerleştirilmiştir ve kapı iptâl edilmiştir. Bu cephede bulunan dört pencere sonradan açılmıştır. İçinde enliğine dört, uzunluğuna altı sıra hâlinde tertiplenmiş olarak 24 adet taş ayak vardır. Kapı hattı üzerindeki uzun tonozlu orta bölümün sağ ve solunda ikişer bölüm ilkinde dik olmak üzere tonozlanmışlardır. Bunlar ki cephede de yedişer hücrelidir. Orta bölüm diğerlerinden yüksektir. Orta tonoz kubbesiz ve altı pencere ihtiva eder. Câmînin şu anda kullanılan iki kapısı sonradan açılmıştır. Bina iyi yontulmuş çok iri taşlarla yapılmış olup, üstü toprak örtülüdür. Câmî olarak kullanılmaya başlandıktan sonra batı cephesinde bir minare, binanın içinde de merdiven inşa olunmuştur. Han'ın batı duvarı kuzeye, yani şehre doğru devam etmektedir. Han'ın şehrin dış kale surlarından birine istinat ettirildiği ve şehir kapıları kapandıktan sonra gelen yolculara tahsis edildiği zannedilmektedir²⁹¹.

Han Câmî î Plânı

²⁸⁹ (K. Erdmann, Das Anatolische Karavansaray 13. Jahrhunderts, I, Verlag Gebr. Mann Berlin 1961)

²⁹⁰ Osman Ferid Sağlam, Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bazı Kitâbelerle Meskûkatın Tarihe Hizmetleri TT. Kongresi IV. S: 159.

²⁹¹ Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, Üç Selçuklu Abidesi, Belleten C: XXII, Sayı:86 Nisan 1958 S:259.

4- Han Kumbedi (H/584) M/1188

Han Câmî î'nin güneyinde yer alan sekizgen plânlı, iki katlı, klâsik Selçuklu kümbetidir. Kümbetin birinci katı olan cesetlik kare plânlı olup, kapısı doğuya açılmaktadır. Kuzeyde bulunan türbedar odasına ise, küçük bir geçitle irtibatlıdır. Sekizgen plâna dönüşen ikinci katta bir mihrab ile doğu ve batı cephelerinde ikişer bölmeli dört küçük pencere bulunmaktadır. Külâh altında bir kitâbe kuşağı dolaşmakta olup, klâsik bir külâhla örtülmüştür. Bu kitâbe;

هذه القبر المرحوم المحسن جمال الدين امير الاسفهلار ابو
المكارم تنكبرى بر مش بن داود نور الله رضحفه الله لاله الاهو
الحى القيوم لا تأخره سنة ولا نوم له مافى السماوات وما فى الارض
من ذا الذى يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم
ولا يحيطون بشيىء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات
والارض ولا يوده حفظهما وهو العلى العظيم . لا اكراه فى الدين
قد تبين الرشيد من الغى فمن يكن فى سنة اربع و ثمانين و
وخمسةائة

“Bu kabir merhum, mahsun, büyük kumandan, kerem Sâhibi Davud oğlu Cemaleddin Tanrı birmiş (Tanrıvermiş) indir. Allah makamını nurlandırсын/ Allah ki ondan başka tanrı yoktur, dâimâ diri ve yarattıklarını koruyup, yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi onundur. Onun izni olmadan Kendisi'nin katında kim şefaât edebilir? Onların önünde ve arkalarında olanı bilir. Onun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından fazlasını kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları korumak kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilenler belli olmuştur. Beşyüz seksen dört senesinde yapıldı.”²⁹²

Kümbedin içerisinde iki lahit bulunmaktadır. Köfeki taşından yüksek olarak yapılmış bulunan 160x32x67 cm ebatlarındaki lahitin üzerinde, şu yazılar vardır;

الله لاله الا هو الحى القيوم لا تاخره سنة ولا نوم له مافى السماوات
وما فى الارض من ذا الدين يشفع عنده الا باذنه

Türkçesi: “O, yegâne mabud-u Haktır. Ondan başka mabut yoktur. Hayat sıfatıyla vasıflanmış bâki, daim, ebedîdir. Halkın umuruna kaimdir. Onu ne gaflet basar, ne uyku.

²⁹² Halit Erkiletlioğlu, Kayseri Kitâheleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Nu:37 Kayseri 2001 s.21

Göklerde ve yerde ne varsa hep onundur. Onun mülküdür. İzni olmaksızın kim yanında şefaata edebilir”²⁹³.

Bu yazı hizasında bulunan dar yüzde “Cemâleddin Tengribirmiş (Tanrıvermiş) yazılıdır. Lahidin en üst kitâbe kuşağının iki uzun yüzünde ise; “Allah’ın rahmeti bol ve Rahîmdir” yazılıdır.

Kümbet içindeki daha büyük ikinci lahitin ölçüleri 206x8x32 olup, üzerinde üç bölümden ibaret bir kitâbe kuşağı mevcuttur. En üst kuşakta;

شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة و اولو العلم فائماً بالقط لا اله
الا هو العزيز الحكيم . ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف
الذين اوتوا الكتاب الا من بعد

Âl-i İmrân Sûresinin 18 ve 19 âyetleri ile orta bölümde; (Âyet el-Kürsî)den bir bölüm bulunmaktadır:

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم . له ما في السموات
وما في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم
وما خلفهم ولا يحيطون

En alt sırada;

الماصى الى رحمة الله تعالى امير على خسام توفي في شهر جماد
الاول سنة اثني و ثلاثين و ستمائة و صلى على محمد و على اله ...
به برلمزلطا نفرين و على اصحابه اجمعين .

294

Burada ismi geçen ve Cemâziyelevvel 632 (M.1235) yılında vefat etmiş olduğu kayıtlı olan Emir Ali Hüsam, tarih itibariyle I. Alâeddin Keykubad devri ümerasından olması ve aynı türbede bulunduğu için Cemâleddin Tanrıvermiş ile bir akrabalık bağının bulunması lazım geliyor ise de tarihî şahsiyeti tespit edilememiştir.

Türkçesi: “Allah’u Teâlâ’nın rahmetine geçen Emir Ali (Hüsam) 632 yılının Cemâziyelevvel ayında öldü. Allah’ın iyiliği Hz. Muhammed ve onun aile ve ashâbının hepsine olsun”²⁹⁵.

²⁹³ Bakara Sûresi 225. Ayet.

²⁹⁴ Kum Naci, Kayseri Kitâbeleri TTK 564 Numaralı Defter, S:9

5- Hunat Külliyesi

a) Hunat Câmî î 1238 (H/635)

Câmî, külliyenin temel yapısı olup, Anadolu'daki klâsik Selçuklu yapılarının en güzel örneklerinden birisidir. Geometrik motifli bordürlerle süslenmiş muhteşem bir taç kapı sizi mâbede davet eder. Hem batıdaki ana kapı ve hem de doğuya bakan kapının üzerinde bulunan mermer kitâbeler sanki bize 750 sene önceden yazılmış birer mektup gibidir.

Batı kapısı kitâbesinde: *"Bu mübarek mescid, Keykubad'ın oğlu, fetihler sâhibi, yüce sultan, Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında hayırlar fatihi, zahide, anne, samimi dindar, dinin ve dünyanın yüzakı, Büyük Melike, (Mahperi Hatun) tarafından yaptırılmıştır. Allah O'nun yüce varlığını, devamlı kılsın, iktidarını kesmesin. Altı yüz otuz beş senesinin Şevval ayında (Haziran 1238) tamamlandı."* yazılıdır.

Aynı kapının üzerinde "Allah" lafzı ile kapı kemerinin üzerinde de *"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve Ahiret gününe inanan, dosdoğru namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onlar doğru yolu bulanlardandır.* (Tevbe Sûresi 18. ayet) yazılıdır.

En tepede tek satır hâlinde ve oldukça bozulmuş hâlde: **"Rableri onlara katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan ebedî kalacakları cennetleri müjdeler. Doğrusu büyük mükâfat Allah katındadır."** (Tevbe Sûresi 21 ve 22. ayetler) yazılıdır.

Doğu kitâbesinde ise: *"Bu mübarek mescidin imârını Keykubad'ın oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın koruyucusu, fetihler sâhibi Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Büyük Melike, din ve dünyanın yüzakı Mahperi Hatun –Allah O'nun gölgesini ve büyüklüğünü devamlı eylesin- altı yüz otuz beş senesinde emretti."* yazılıdır.

Câmî, esmer kesme taşlardan yapılmış olup, 55x45 metre ebatlarındadır. Selçuklu mîmârî geleneğine uygun olarak önceleri minaresiz ve ortası açık idi. 1727 yılında üzerindeki bu açıklık kapatılarak kapı üzerine de zarif bir kule minare ilave edilmiş, daha sonra 1900 tarihinde Sultan II. Abdülhamid tarafından bir minare eki ile birlikte bu kubbe de yenilenmiştir.

Bu tarihte padişah adına Mutasarrıf Haydar Bey ve Belediye Reisi Tavlusunlu Mehmed Ali Efendi halkın da yardımları ile Hunat Câmî î minaresini yaptırmışlardır. İskelesi Kaleli Mahmud Usta tarafından kurulan ve inşaatı ise Tekbiyık Osman tarafından yapılmış bulunan minarede bu tamire ait kitâbe bulunmaktadır.

"Şehriyâr-ı âzam el gâzi

Sutan Hamid-î Sâni

²⁹⁵ Kum, S:5

Hazretlerinin müberratındandır”

1317 fi 15 Ş (Şaban)-(17 Şubat 1900)

Sonradan açılan kuzey kapısı ile birlikte üç girişi olan câminin doğu-batı yönünde on bölümü bulunmaktadır. Aydınlanma yan duvarlardaki mazgal pencereler ve sonradan açıldığı anlaşılan doğu ve kuzey duvarlarında da geniş pencereler ile sağlanmaktadır.

Bütün Selçuklu mescidlerinde olduğu gibi bu câminin de en önemli unsurlarından birisi mihraptır. Geometrik örgülerle çevrelenmiş, istiridye kabuğu şeklinde motiflendirilmiş üç nişten oluşmuştur. Her iki yanında ise döner mermer sütunlar vardır.

Câminin bir diğer özelliği de şüphesiz ki minberidir. Çivisiz geçme künde-kâri tekniği ile geometrik motifli parçalardan kurulmuştur. Bu dekoratif panolar arasında uzun bordürler hâlinde mutad âyet ve dualar yer almaktadır (Besmele ile başlayan Âyetelkürsî, Fetih Sûresi'nden 1. ve 2. âyetler, Âl-i İmrân Sûresi'nin bazı âyetleri ile dualar). Çift kanatlı kapısı ve korkulukları oyma kafes işçiliğinin zarif örnekleridir. Usta ve tarih şerhi bulunmayan minber, maalesef defalarca boyanarak detaylar kaybolmuş ve cemaatin birbirini görmesi düşüncesi ile kesilerek pencereler açılmış daha da fenası alt tarafa gelen âyetler şuuruzca kazınmıştır. Ancak yine de Selçuklu üslûbunu tam olarak temsil eden değerli bir örnektir.

Burada üzerinde: **“Zehî mâlişge-i ruhsar erbâb-ı recadır bu
Zehî cây-ı muallâ melce-i şâh-ı gedâdır bu
Cebîn-sây-ı niyaz ol dest-beste gel bu dergâha
Makam-ı lihye-i pâk imammü'l enbiyadır bu**

(Ne mutlu ki, ümit sahiplerinin yüz sürme yeridir bu

Ne mutlu ki, zengin ve fakirin sığınağı olan en yüce makamdır bu

Yüz sürme ihtiyacı içinde olarak el bağlayıp bu dergâha gel

Yol gösterici Peygamber'in temiz sakalının makamıdır bu) yazısı bulunan bir sakal-ı şerif kutusu bulunmaktadır. Kutunun üzerinde ayrıca; “levlâke levlâk lemâ halakte'l eflâk (Resûlüm seni yaratmasaydım âlemleri yaratmazdım) hadis-i kutsîsi ile Kelime-i tevhîd, Maşallah ve H/1289 tarihi yazılıdır.

b-Hunat Hatun'un Türbesi

Hunat Hatun Külliyesi içinde, medrese ile câminin arasına 1238 yılında eklenen Türbe, I. Alâeddin Keykubat'ın eşi, II. Keyhüsrev'in annesine aittir.

Türbe'ye medreseye ait bir odanın merdivenlerinden geçilir. Kesme taştan, piramidal başlıklı sekizgen türbe, altı sıra mukarnaslı mermer kaide üzerine oturtulmuştur. İçten kubbeli, dıştan külâhlı bir yapıya sahip olup, gövdenin her köşesinde sivri konik başlıklı tamamen işlenmiş sütunlar yer alır. Bu tarz köşe sütunları Osmanlı Türbelerinde de kullanılmıştır. Üst kenardaki mukarnaslı saçağın altında yer alan kabartma sülüs yazılı kitâbe türbeyi bir kuşak gibi sarmaktadır. Ortada mermer sütuna dayanan altı adet kemerli çift pencerenin cephesi düz ve süslemesizdir. Ancak, bu yüzeylerin etrafı iki sıra geometrik motiften oluşan kemerli bordürlerle çevrilmiş, köşe boşlukları da sivastika motifleri ile doldurularak cephelerde zenginlik kazandırılmıştır. Gerek köşe sütunlarında gerekse cephelerdeki süslemeler birbirinden farklı motifleri içermektedir.

Türbenin iç kısmı yarım kubbeli, beş sıra mukarnas nişlidir. Beş köşeli mihrabın her yüzü sekizgen yıldızdan oluşan geometrik motiflerle süslenmiştir. İçerdeki üç sandukadan en büyük olanı ve antik dönemin lahit kapağından yapılmış olan Hunat Mahperi Hatun'a aittir. Lahitin kapı tarafında Selçuklu sülüsü ile Besmele-i Şerif, Ayetelkürsi yazılı olup, mihrap tarafında ise Arapça olarak: *"Bu kabir; hanım, saygıya layık kadın, örtünmüş ve kötülüklerden arınmış, mutlu ve uğurlu, şehit, takva ehli, Allah'a dâimâ ibadet eden, dindar, din yolunda savaştan, günahsız, efendi, adil, âlemdaki kadınların melikesi, namuslu ve temiz, asrın Meryem'i, zamanın Hatice'si, irfan Sâhibi, binlerce malını hayır yolunda harcayan, dinin ve dünyanın temizi Mahperi Hatun'undur. O, Keykubad'ın oğlu merhum şehid Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesidir. Allah cümlesine rahmet eylesin âmin."* yazılıdır.

Mahperi Hatun'un yanındaki lahit ise, Keyhüsrev'in kızı Selçukî Hatun'a aittir. Bu mezarın baş taşında” *Besmeleden sonra Bu kabrin sâhibi, Keykubad'ın oğlu şehit sultan Keyhüsrev'in kızı Selçukî Hatun'dur. Altıyüz seksenüç senesinin Muharrem ayında vefat etti*” yazılıdır. (H-683/ M-1284)

Türbede bulunan üçüncü mezarın sâhibi belirsiz olmakla beraber hânedândan bir hanım olduğuna dair tahminler yürütülmektedir.

c-Medrese

Geometrik Selçuklu motifleri ile süslenmiş bir taç kapıdan girilen medrese, dörtgen plânlı, üstü açık bir avlunun etrafına sıralanmış talebe hücreleri ile doğuda ana eyvan bulunmaktadır. Ana eyvanın kuzeyinde kışlık dershâne ile güney tarafında da iç içe müderris odaları yer almaktadır. Hunat Hatun'un mezarına da buradan geçilerek girilmektedir.

Medresenin kendi kitâbesi yoktur. Ancak medresenin batı duvarına çok sonralardan konulmuş mermer bir çeşme kitâbesi bulunmaktadır

d-Hamam

Külliyenin önünde yer alan ve diğer yapıların ilki olduğu anlaşılan hamam, erkekler ve kadınlar bölümlerinden oluşmaktadır.

Hamamın yapılışına ait bir rivayet dilden dile zamanımıza kadar gelmiştir. Hikâyeye göre; câmi inşaatında çalışan bir işçi sırtına aldığı işlenmiş taşı konacağı yere götürmekte fakat bırakmadan geri dönmekte imiş. Bu durumun defalarca tekrarlanması inşaatı izlemekte olan Hunat Hatun'un dikkatini çekmiş. İşçiyi çağırarak yaptığı işin sebebini sorduğunda işçinin yıkanma ihtiyacında olduğu anlaşılmış. Bunun üzerine Hunat Hatun derhâl câmi inşaatını durdurarak önce hamam yapılmasını emretmiş.

Hamamın kadınlar bölümünün duvarlarında bulunan nefis Selçuklu çinileri bir onarım sırasında sökülüp olup Kayseri Müzesine kaldırılmıştır.

Bu gün câmi, medrese, hamam ve türbe bütün haşmeti ile halka hizmete devam etmektedir. Sadece medrese amacı dışında hediyelik eşya satış dükkânları hâline getirilmiştir.

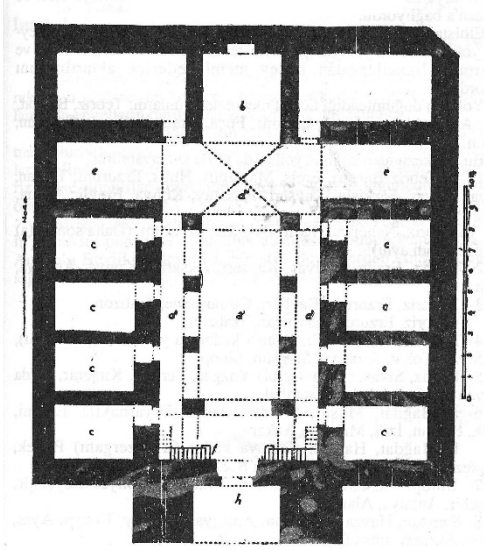
Hunat Câmî î'nin kubbe inşaatı 1892-94 (minare henüz yok)

6- Serâceddin Medresesi (H-636/M-1238)

Hunad Medresesi'ne benzediği için "Küçük Hunat" adıyla anılan bu medresenin kitâbesi 636 tarihlidir. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında yaptırılan bu sağlam yapılı medrese, vakıflar tarafından ta'mir ettirilmiş ve bir işyeri olarak kullanılmaktadır.

a) Avlu b) Eyvan c) Odalar d) Revak olarak dört bölümden meydana gelen medresenin dört satırlık kitâbesinin Türkçesi şöyledir:

"Bu medresenin inşâsına büyük sultan, Gıyâsed-Dünyâ ved din Kâsım emirülmü'minin (Müminlerin emiri, halîfenin ortağı) Keykubad oğlu Keyhüsrev zamanında Allah'ın yardımına muhtaç zayıf kul Serâceddin Lala Bedr (Kayseri Emiri) emir verdi. Sene 636 (M-1238)

Seraceddin Medresesi Kitâbesi ve Plânı

7- Hacı Kılıç Câmî î H-647 / 1249

Câminin yapılış tarihi, babalarının ölümünden sonra Selçuklu devletinde başlayan saltanat kargaşası sırasında IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Sivas, Kayseri, Malatya, Harput ve Amid'de saltanatını ilân ettiği günlere rastladığından bu büyük külliyei adı geçen sultanın yaptırmış olduğu tahmin edilebilir. Ancak eserin kitâbesinde zikredilen "II. Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un emri ile yapıldı" ifadesi izaha muhtaçtır.

Kayseri surlarının epeyce dışında ve dönemin önemli ticaret yollarından olan Kayseri Yozgat yolunun Kayseri girişine yaptırılmış bulunan bu külliyenin Selçuklu emirlerinden Ebu'l Kâsım Ali el Tûsî'nin nezâretinde inşâ edildiği kitâbesinden anlaşılmaktadır.

Kesme taştan klâsik Selçuklu üslûbu ile yapılmış bulunan câminin güney ve batı cephelerindeki toplama taşlar, câminin inşâsından sonra geçirilen depremlerdeki ta'mirat izleri olmalıdır.

Câmiye doğudan klâsik Selçuklu tarzında yüksek ve geometrik şekillerle işlenmiş bir tackapıdan girilmektedir. Girişte iki (birisinden sonradan minare yapımı sırasında kapatılmış), mihrap duvarında üç ve batı duvarında da iki olmak üzere yedi mazgal pencere ile aydınlatılmaktadır. Mihrap, geometrik örgülü yıldız geçmelerden oluşan bir bordürle çevrelenmiştir. Câminin kuzeyinde ona bitişik olarak bir de medrese bulunmaktadır. Medresenin ortasındaki açık avlunun üç tarafı revaklarla çevrilmiştir. Kuzeyde talebe hücreleri bulunmaktadır. Câmi ve medresenin iki köşesi destek kuleleri ile güçlendirilmiştir. Câmi ve medresenin doğuya bakan tackapıları klâsik Selçuklu üslûbunda geometrik desenlerle süslenmiştir. Her ikisinde de H-647 tarihli mermer kitâbeleri bulunmaktadır.

Medresenin kuzey bitişinde geçen yüzyıla kadar mevcut olan ve Kherile Fabrikası olarak kullanılan bir de han olduğu 1584 tarihli Konya Evkaf Defteri'nde belirtilmektedir.

Câmi girişinin sağına II. Abdülhamid'in cülûs sene-i devriyesinin hatırası olarak 1901 yılında zarif bir minare yaptırılmıştır.

8- Nasreddin Hoca Lahdi H/611-M/1214

Beyaz kalkerden, tezyinatlı bir lâhit olup, Selçuklu sls ile yazılıdır. 1.08x24 m ebadında ve ayak ucu taşı kırılmış vaziyettedir. İki kuşak hâlindeki kitâbesinde st sırada;

هذا قبر المرحوم المغفور السعيد الشهيد نصر الدين خواجه جو ...
س في صفر سنة احدى وعشرو ستائه

yazılı olup, Türkçesi; “Bu kabir rahmetlik bağışlanmış, mübarek ve şehit Nasreddin Hoca (kırıktır)’nındır. 611 yılının Safer ayında “lmştr”²⁹⁶. Alt sıra kuşakta ise 1x21,22 ayetleri ile bir hadis yazılıdır.

نشرهم ربهم برحمة منه ورضوان وجنات لهم فهاجع (سيم فقيم
خالدين فيها ابدان الله) عنده اجر عظيم . قال رسول صلى الله
عليه وسلم : الدنيا مزرعة الاخره

(Tercümesi: Rableri onlara kendisinden bir rahmet, rıza ve içinde ebedi kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeler. Orada ebedi kalacaklardır. Allah, işte büyük mükâfat onun

²⁹⁶ Kum, S:5.

yanındadır. Peygamber Allah'ın selâmı ve rahmeti üzerinde olsun-buyurdu: Dünya Ahiret'in mezrasıdır.)

Mezar taşında ismi geçen Nasreddin Hoca'nın kim olduğu belli değildir. Aynı yüzyılda yaşadığı bilinen üç Nasreddin Hoca mevcuttur. Bunlardan birincisi Anadolu'da Ahi teşkilâtının kurucusu olarak bilinen ve tam adı Şeyh Nasreddin Abu'l Hakayık Mahmud Bin Ahmed el-Hoyî (Doğ. 570) olan Ahi Evran'dır.

Ahi Evran'ın Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin de dâhil olduğu bir grup insanla beraber Moğol asıllı Nureddin Caca tarafından katledildiğini biliyoruz (27.R.Evvel 659 1 Nisan 1261)²⁹⁷

İkinci Nasreddin Hoca, İranlı filozof, astronom ve matematikçidir. Tam ismi Hoca Nasreddin Tûsî'dir ²⁹⁸ (Doğ: 897).

Üçüncü Nasreddin Hoca ise, Bugün Türk mizah edebiyatının değişmez sultanı olarak maruf Nasreddin Hoca'dır. Bu mezar taşındaki ismin devrin âdetine uymayacak şekilde ve halkın içindeki meşhur söylenişe göre yazılmış olması dikkat çekicidir.

KAYSERİ'DEKİ SELÇUKLU ESERLERİNİN LİSTESİ

<u>NO</u>	<u>İSMİ</u>	<u>TARİHİ</u>
	a. Zamantı Kalesi	
	b. Melik Gâzî Türbesi Pınarbaşı	
3-	Battal Câmi î	12. Yüzyıl
4-	Eski Bedesten	13. Yüzyıl
5-	Avgunlu Medresesi	13. Yüzyıl
6-	Avgunlu Kümbeti	13. Yüzyıl
7-	Tekgöz Kaplıcası	539 (1144)
8-	Hasbek Kümbeti (Mesud Gülûzar)	580 (1184-1185)
9-	Adsız Kümbed (Hacib Çavlı)	-----
10-	Alaca Kümbed	58. (12. Yüzyıl)
11-	Dev Ali Türbesi Develi	12. Yüzyıl sonu
12-	Birlik Hamamı (Hoca Hasan Hamamı)	589 (1193)
13-	Hoca Hasan Medresesi	589 (1193)
14-	Hoca Hasan Kümbedi	599 (1203)
15-	Tekgöz Köprüsü	599 (1203)
16-	Çokgöz Köprüsü	609-612 (1212-15)
17-	Şifahiye-Gıyasiye (Çifteler) Me.	602 (1205-6)

²⁹⁷ Mikail Bayram, *İbni Sina*, Der: Aydın Sayılı TTK. Ank. 1984, S:462

²⁹⁸ Mikail Bayram, *Tarih Dergisi* Sayı:32, İst. 1979, S:11.

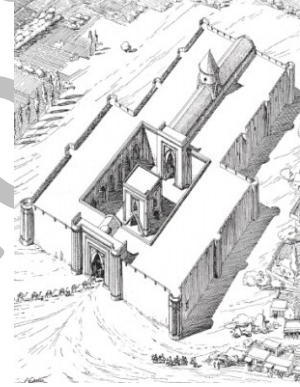

18-	Şifâiye –Gıyasiye Kümbeti	-----
19-	Ulu Câmî (530) (ta'mir)	602 (1205-6)
20-	Yoğunburç	607-616 (1210-19)
21-	Gülük Câmî î	607 (1210)
22-	Gülük Medresesi	-----
23-	Gülük Hamamı	735 (1334)
24-	Hatiroğlu Câmî î	619 (1222 1271)
25-	İç Kale Ta'mir kitâbesi	621 (1224)
26-	İç Kale Ta'mir kitâbesi	616-634 (1219-36)
27-	Sultan Hanı	634-(1236)

Sultan Han Detayı

Han(Gabriel'den)

Sultan

28-	Hunat Hatun Câmî î	635 (1237)
29-	Hunat Hatun Kümbeti	635 (1237)
30-	Hunat Hatun Medresesi	635 (1237)
31-	Sancaktar Türbesi Pınarbaşı	635 (1237)
32-	Karatay Hanı	638 (1240)
33-	Hunat Hatun Hamamı	638 (1240)
34-	Seraceddin Medresesi (Küçük Hunat)	636 (1238)
35-	Sâhibiye çeşmesi ve mescidi	665 (1266-67)
36-	Sâhibiye Medresesi	666 (1267-68)
37-	Çifte Kümbetler	645 (1247-48)
38-	Hacı Kılıç Câmî î	647 (1249-50)
39-	Hacı Kılıç Medresesi	647 (1249-50)
40-	Bünyan Ulu Câmî î (Salih Bey Câmî î)	654 (1256)
41-	Pervâne Muînüddin Medresesi	672 (1273-77)
42-	Lala Câmî î	708 (1308)
43-	Lala Muhlisiddin Kümbedi	708 (1308)

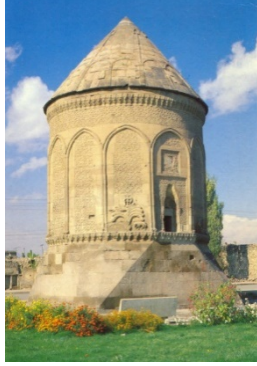

44-

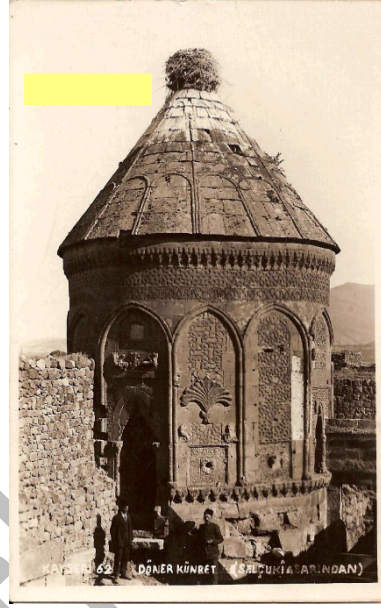
Döner Kümbed (Şah Cihan Hatun)

676

(1277-78)

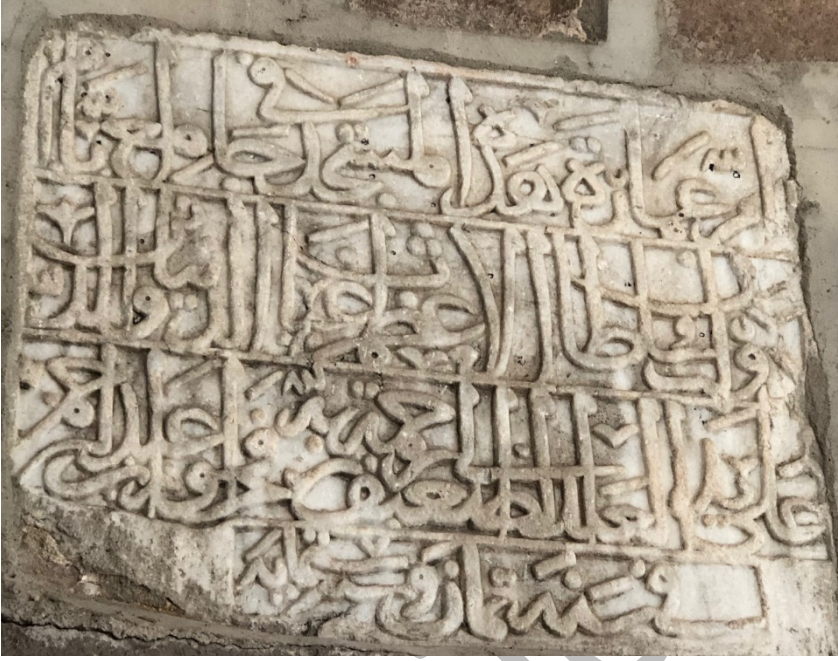

Döner Kümbed

45-	Han Câmî î	-----
46-	Han Kümbeşi	584 (1188)
47-	Develi Ulu Câmî	680 (1281)
48-	Emir Çoban Çeşmesi	680 (1281)
49-	Develi Kalesi	695 (1295-96)
50-	Develi Türbesi (Seyyid Şerif)	675 (1276)
51-	Yavaş Kalesi (Yeşilhisar)	-----
52-	Akkale Ahmet Hisarı, (Tekgöz)	XII.y.y.
53-	Ahi Evran Zâviyesi	602 (1205)
54-	Sultan Hamamı	XIII.Yüzyıl
55-	Selahattin Hamamı (Selâtin)	616-634 (1219-36)
56-	Cırgalan Hanı	XIII.Yüzyıl
57-	Keykubad Sarayı (Şeker Fab.)	639 (Mortdman) (1241)
58-	Kızıl Köşk	1237-46 (II.Keyhüsrev zamanı)
59-	Hızır-İlyas Köşkü (İncesu)	(639 (Mortdman) 1241)
60-	Şeyh Turasan Zâviyesi (İncesu) zamanı)	1237-1246 (II.Keyhüsrev)
61-	Hızır-İlyas Türbesi (İncesu)	-----
62-	Sarıhan (Kepezhanı)	XIII. Yüzyıl
63-	Başakpınar-Hanı (İspile Hanı)	XIII. Yüzyıl
64-	Yahyalı Seyyid Ali Türbesi	XIII. Yüzyıl

- 65- Anonim Kumbetler (Orduevi kuzeyi) XII. Yüzyılın ikinci yarısı
66- Okburcu (Üçkule) 621 (1224)
Yazır Câmî î (III. G. Keyhüsrev) 668 (1269)

Yazır Câmî î Kitâbesi“

- 1 Emere imârete hazîhi'l-mescidi câmî fî eyyâm
- 2 Devlet-i el sultani el-a'zam gıyâs-ed-dünyâ ve'd-dîn
- 3 *Ali yedi el-abdi'z-za'ifi ilâ rahmeti-Rabbihi Fahraver bin Abdur-er rahman*
- 4 Fî seneti semaniye ve sittin ve sittimi'e.”

(Bu câmî mescid imareti, devletli büyük sultan Gıyâseddin döneminde İbadet eden, zayıf ve Allah'ın rahmetine muhtaç kul, Abdurrahman'ın oğlu Fahraver eliyle yaptırıldı. Sene 668²⁹⁹)

- 67- Nizâmeddin Müstevfî Câmî î 671 (1272)
68- Suya Kanmış Hatun Kümbedi 680 (1281)
69- Kutlu Hatun Türbesi 750 (1350)

Selçuklu Melek tasviri

²⁹⁹ Erkiletlioglu Halit, Kayseri Kitâbeleri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 2001, s.49

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı olarak izin alınmadan, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.
Sadece kaynak göstermek kaydıyla kullanılabilir.

ALTINCI BÖLÜM

A- ERETNA DEVLETİ (H/719-782-M/1328-1381)

a- Alâeddin Eretna

İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han (1316-1335)' ın zamanında Anadolu genel valiliğine Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş tayin edildi. Demirtaş, idarede İslâm siyasetini uyguladı. Halk onu mehdî gözü ile gördü. Ancak Emir Çoban'ın öldürülmesi üzerine korkuya kapılan Demirtaş, Kahire'de bulunan Türk Memlûk Sultanı Melik Nâsır Muhammed'in yanına kaçınca (22 Ekim 1328) ümera sınıfından ve Uygur Türklerinden kayınbiraderi Alâeddin Eretna, Anadolu'nun idaresini vekâleten üzerine aldı.

Abdullah Kâşânî, Sultan Olcaytu (1304-1316) zamanında yaşamış beylere âit Farsça tarihinde verdiği listede, İlhanlı Hükümdârı Olcaytu'nun âile ve ümerâsını saymış ve Eretna ailesini de on altıncı sırada: "*Emîr Tarımtâz ve iki birâder Sünüktâz ve Eratna Uygur kavminden*" ibâresi ile belirtmiştir³⁰⁰. Böylece, Eratna ve ağabeylerinin Uygur Türklerinden olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır.

Eretna'nın babası, Abaka'nın en yakın ve güvendiği adamlarından biri olan Taycu (?) Bahşi olup, III. Alâeddin Keykubat zamanında Anadolu'ya gelmiş ve bir daha geri dönmeyerek, Müslüman olup, Cafer adını almış ve Kayseri Emîrliği görevini de yürütmüştür. Anası da Tükelti Hatun'dur. Ali isminde bir kardeşi olduğunu bildiğimiz Cafer Bey ölünce kardeşi ve kendi için bir kümbet yaptırıldığı ve halkın bu kümbeti "Ali Cafer Kümbeti" olarak andığı tahmin edilebilir.

Lâkabı Alâeddin olan Eretna, Anadolu'da bulunan bir fırka Moğol askerinin kumandanı iken, Anadolu valisi Demirtaş'ın kayınbiraderi olduğu için birinci derecedeki

³⁰⁰ A. Kâşânî, *Tarih-i Olcaytu*, Ayasofya Kütüphânesi, nu: 3016 varak: 1396

emirler arasına girmişti³⁰¹. Bu sırada İlhanlı merkezî idâresi Demirtaş'ın istiklâl mücadelesi yaptığı şüphesi ile onu azlederek Anadolu valiliğine Büyük Şeyh Hasan'ı (Şeyh Hasan-ı Buzurg) tayin etti. Ancak Eretna, memleket işlerine vakıf olduğu için onun vekili olarak iş başında kalmıştır. Ebu Said Bahadır Han'ın 1335 tarihinde evlât bırakmadan ölmesi üzerine İlhanlı tahtında saltanat mücadeleleri de başlayınca Anadolu Genel Valisi Büyük Şeyh Hasan yine Eretna'yı vekil bırakarak İran'a gitti.

Eretna, bu durumdan faydalanmak istedi ve zayıflamış ve iç karışıklığa düşmüş bulunan İlhanlılardan koparak Kayseri Kadısı Siraceddin Süleyman'ı Mısır'a, Memlûk Sultanı Melik Nâsır'a gönderdi. Anadolu'da Sultan'ın nâibi olarak bulunmayı ve kendisine yardım edilmesini rica etti (H/738-M/1337). Eretna'nın elçilerine hil'at giydirildi ve iltifat olundu. Kendisine "Memâlik-i Rûm Nâibi" olduğu Şerif Şahâbeddin Hüseyin Bin Kazasker'in kâlemiyle yazılmış olan niyabet menşuru ile bildirildi. Aâaeddin Eretna bunun üzerine Memlûk Sultanı adına para bastırarak³⁰² hutbe okuttu (M/1337).

Bu bağlılık M/1339 tarihine kadar devam etmiş, Eretna'nın 1341 tarihinden îtibâren "Sultan" unvânı ile, yalnız kendi adına para kestirdiği ve paralarında: "*es-Sultanü'l-a'del Alâeddîn*" (en adaletli Sultan Alâeddîn) ve Moğol usûlü sikkelerinde ise, "*Sultan Eratna*" ad ve unvânlarını kullandığı bilindiğinden, istiklâlini bu tarihten kabul etmek lâzımdır

Bu duruma karşı koymak isteyen ve Azerbaycan'da güçlenmiş bulunan Çobanlı Küçük Şeyh Hasan, hükümdar ilân ettiği Süleyman Han'ı da yanına alarak kalabalık bir ordu ile Anadolu'ya gelmiş ve Eretna ordularıyla Sivas-Erzincan arasında **Karanbük** mevkiinde karşılaşmıştır. Ancak bu savaşta Eretna'nın ordusu gâlip gelmiş ve bu önemli zafer sonucunda Eretna (H/744-M/1343) büyük bir itibar kazanarak artık herkesin tanıdığı tam bağımsız bir devlet olmuştur.

Önceleri merkezi Sivas, sonra da Kayseri olan Eretna Beyliği'ne, Erzurum, Bayburt, Şarkikarahisar, Niksar, Erzincan, Tokat, Samsun, Amasya, Ankara, Merzifon, Aksaray, Develi, Karahisar, Niğde ve Darende dâhil idi. Darende sonradan Mısır hükümeti tarafından zaptedilmiştir.

Eretna, Arapça'yı gayet iyi bilen adaletli ve iyi bir hükümdardı. Aynı zamanda köse olduğu için halk kendisine "Köse Peygamber" lakabını takmıştı.

O'nun zamanına ratlayan 1332-33 (H/733) tarihinde Anadolu'da seyahat eden İbni Batuta, Kayseri'ye gelişini şöyle anlatır: "*Bu şehir dahi Irak Padişahı'nın hükmünde olup, Bilâd-ı Rum'un en büyük ticaret ve yerleşim merkezlerinden biridir*³⁰³. *Irak askerlerinden bir kısmı burada bulunduğu gibi, adını daha önce andığım Alâeddin Eretna Bey'in kadınlarından biri de bu şehirde oturmaktadır. Asıl adı Tağa (Toğa) Hatun olan bu kadının Irak Sultanı ile akrabalığı vardır. Erdemi ve keremkarlığı ile tanındığı için kendisine*

³⁰¹ İ. Hakkı Uzünçarşılı, *Eretna Devleti*, Belleten NO: 126, TTK 1968 S: 164.

³⁰² Kerim Türkmen, *Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Eretna Beyliği Sikkeleri*, ERÜ, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens. Yayını No:27 Kayseri 1995

³⁰³ Irak Padişahı, İlhanlı Hükümdarı Ebu Sait Bahadır Han kastedilmektedir.

“ULU” anlamına gelen “Ağa” diye hitap olunur. Ağa Türkçe’de büyük manasına gelmektedir. Sultan’a yakınlığı olan herkese bu unvân verilir.

Huzuruna çıktığımızda bizi ayakta karşıladı. Güzel sözler söyleyerek selâmladı. Yemek hazırlanmasını emretti. Bunun üzerine yemeğe kaldık. Ayrılırken adamlarından biri ile bize rahat ve koşumu mükemmel bir atla bir hil’at ve para göndermiş, fazlasını ikram edemediği için özür diledi.

Burada Ahilerden Emir Ali’nin tekkesine inmiştik. Emir-i Kebîr unvânıyla anılan bu zat çevredeki Ahilerin en önde gelenlerinden şanlı bir beğdir. Şehrin ileri gelenleri, Ulularından bir zümre kendisine bağlı bulunmaktadır. Tekkesi sağlam yapılı bir bina olup, yiyeceklerinin bolluğu kendileri ve döşemeleri ile gördüğümüz zâviyelerin en gözdelelerinden biridir. Tekke mensupları ve başkaları her gece Emir Ali’nin yanında toplanırlar ve gelen gidene bu yolda onların gösterdikleri ilginin iki katı ile ikramda bulunurlar.

Bu ülke törelerinden biri de, bir şehirde hükümdâr bulunmadığı takdirde Ahilerin hükümeti yönetmeleridir. Ahi, kudreti ölçüsünde, geleni gideni ağırlar, giydirir, altına binek çeker, davranışları, buyrukları, binışleri ile aynen hükümdarı andırır.³⁰⁴

Eretna (M/1352-H/753, Muharrem) tarihinde takriben 60 yaş civarında vefat etmiş ve Kayseri’deki Köşk Medrese denilen, Şeyh Evhadüddîn Kirmânî’nin müridleri için yaptırılmış olan hankâhın ortasındaki türbeye defnedilmiştir. Tarihçi Mustafa Ali, “Fusûl-ü Hall-ü Akd” ismindeki eserinde³⁰⁵ Eretna ile oğlu Mehmed ve Torunu Alâeddin ve Zevcesi Sülipaşa’nın Kayseri kenarındaki “Köşk Medrese” denilen bir kargir türbede gömülü olduklarını yazarak kendisi Kayseri mirlivası iken orayı ziyaret ettiğini beyan eder.

b- Gıyâseddin Mehmed (Muhammed) Bey (H/735-766 M/1352-1365)

Mehmet Bey, Konya’da Karamanoğlu Alâeddin Bey’le birlikte tahsil görmekte iken babası ölmüş, bunun üzerine Eretna’nın veziri Hoca Ali (Alişah Kürdî) tarafından gizlice Kayseri’ye çağrılarak ağabeyi Cafer Bey’e rağmen hükümdâr ilân edilmiştir. (H/753, Receb-M/1352)³⁰⁶ Cafer Bey ise hapsedildi³⁰⁷. Bir söylentiye göre de Mısır’a kaçtı ve fırsat buldukça zaman zaman tekrar memlekete döndü.

Küçük yaşta hükümdar olan Mehmed Bey, devletin idaresini veziri Hoca Ali ve diğer ümeraya bırakmıştı. Keza Sivas malikânesinin idâresini de Hoca Ali’nin kardeşi Kürt Bey yürütüyordu. Genç hükümdâr zevk, sefa ve av ile vaktini geçirmeye başlamıştı. Bu duruma razı olmayan ümera Mehmed Bey’i tahttan indirip, ağabeyi Cafer Bey’i sultan yaptılar³⁰⁸. (1354)

Mehmet Bey ise şiddetle yeniden taht mücadelesine başladı. Kendisine sadık veziri Hoca Ali’nin teşviki ile ve Karamanoğlu Alâeddin’in Kökez kumandasında gönderdiği

³⁰⁴ İsmet Parmaksızoğlu, İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, M.E. B. İst, 1971 S: 24-25./ İbn Batuta Seyahatnamesi, C.1. Çeviren: Sait Aykut.

İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2004. S.415-416

³⁰⁵ Mustafa Ali, Füsûl-ü Hall-ü Akd, İst, İst. Ün. Kitaplığı, Türkçe no: 9783 Vr: 105-b/Uzunçarşılı, S:170.

³⁰⁶ Tarihi Takvimler, yay. Osman Turan, Ank. 1984 S:71/ Şikari’nin Karamanoğulları Tarihi, Konya 1946, S:66.

³⁰⁷ Câmî-üd Düvel, Bayezid Kütüphânesi C: II, S:443-444.

³⁰⁸ Şikari, S:66

28000 asker ile Erciyes dağının dibine kondular. Kayseri Kalesi'ne çekilmiş olan Cafer Bey'i yedi ay müddetle muhasara ettikleri hâlde bir netice alamadılar. Bu sırada Konya'da beliren Hacı Kutluşah kumandasındaki Moğol tehlikesini bertaraf etmek üzere muhasaradan vazgeçip Konya'ya geri döndüler. Mehmet Bey önce bir müddet Konya'da oyalandı. Sonra Sivas'a geçti. Sivas Bey'i Kürdoğlu, Mehmed Bey'i çok iyi karşıladı. Başına Şah tacını, sırtına şah elbisesini giydirerek, emrinde olduğunu ifade etti. Kayseri'de bulunan ve Cafer Bey'in kethüdâlığına tayin edilmiş olan Hoca Ali'de bütün hazineyi yüklenerek Sivas'a geldi ve Mehmet Bey'in emrine girdi³⁰⁹. Onbin Kürt ve onbin Moğol askeri toparlayarak Kızılırmak kenarına geldiler. H/756 Rebiülevvel ayının 24'ünde (M/1355) Cafer Bey'in ordusu ile şiddetli bir savaş oldu. Cafer Bey'in ordusu hezimete uğradı. Kendisinin de ne olduğu anlaşılamadı. Mehmed Bey yeniden hutbe okutup, sikke kestirerek Sultan oldu³¹⁰.

Cafer Bey'in bu kısa saltanatı sırasında Kayseri Karakaya (Kırkkaya) köyünde Şeyh Halil bin Şeyh Hacı Dânişmend için bir zâviye ve buna bir vakfiye kurduğu anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-u Kadime Anadolu defterinin 582 numara ve 413 ncü sayfasında kayıtlı bulunan bu vakfiye "Seyyid İsa Zâviyesi Vakfiyesi" olarak bilinmektedir. Tarihi ise H/688-M/1289'dur. Bu tarihte bir hata olacağı, vakfiyenin yazılmasında ve tasdikinde adı geçen M/1351-1365 tarihlerinde Kayseri kadılığı yaptığı bilinen Süleyman oğlu Şemseddin Mehmed'in bulunmasından anlaşılmaktadır³¹¹.

Gıyâseddin Mehmed Bey'in kurduğu: "Şeyh Ümmî Zâviyesi" ve buna ait bir vakfiye daha bulunmaktadır. H/720-M/1320 tarihli bu vakfiye Develi kadısının oğlu Abdullah tarafından yazılmış ve kadı tarafından tasdik edilmiştir. Develi'de bulunan zâviye bugün yıkık bir taş yığını şeklindedir.

Gıyâseddin Mehmed Bey'le, ağabeyi Cafer Bey arasındaki saltanat mücadelesi esnasında bu durumdan istifade etmek isteyen Türkmen aşiretleri Canik ve havâlisini ele geçirdiler. Güneyde ise Dulkadiroğulları geniş bir harekâtla sınırlarını büyüttüler. H/763 (M/1362) tarihinde Memlûkler'in Anadolu'ya taarruzunu görüyoruz. Buna karşılık olarak Eretna ve Dulkadiroğlu orduları Malatya emiri Esendemir Tazi'yı avla meşgul olduğu bir sırada baskınla yakaladılar ise de Esendemir bir çaresini bulup Malatya'ya kaçmıştır.

Memlûk Hükümdarı Selahaddin Salih, Şam Nâibi Yolboğa kumandasındaki 24000 kişilik bir orduyu Dulkadir ve Eretna üzerine gönderdi. Fakat ciddi bir zafer kazanamadılar.

c- Hoca Ali Şah Kürdî'nin İhaneti ve İsyanı

Gıyâseddin Mehmed Bey'in çok güvenerek bütün devlet işlerini teslim ettiği Vezir Hoca Ali Şah Kürdî, H/765-M/1364 tarihinde isyan ederek Kayseri'de bulunan Mehmed Bey üzerine yürüdü. Mehmed Bey'in kuvvetleri önce savaşı kaybetmişler de Mısır Hükümdarı II. Melik Eşref'in gönderdiği Halep Nâibi kumandasındaki ordusunun yardımı

³⁰⁹ Şikari, S:69

³¹⁰ Tarihi Takvimler, s.73 / Şikari, s. 70

³¹¹ Kemal Göde, Eretnalılar'ın Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Vakfiyeleri, Kayseri Er. Ün.. 1984 S:153

gelmesiyle Hoca Ali Şah'ı Zamantı Kalesi civarında mağlûp etmiş ve yakalanan veziri, öldürmüştür. (H/766-M/1365)³¹².

d- Gıyâseddin Mehmed Bey'in Ölümü (H/767-M/1365)

Hoca Ali Şah'ın katli üzerine bu durumdan endişelenen ve intikam almak isteyen içlerindeki Hoca Ali Şah Kürdî'nin kardeşi Sivas Emiri Hacı İbrahim ve Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'nin³¹³ de bulunduğu bazı ümera ittifak ederek Mehmed Bey'i Sivas'ta öldürdüler. Kayseri'ye getirip Köşk mevkiinde bulunan babasının yanına defnettiler. Yerine de küçük yaşta olan Alâeddin Ali Bey'i Eretna tahtına oturtular.

Gıyâseddin Mehmed'in kabir kitâbesi şöyledir:

سلطان محمد ابن المرحوم ارتنا نورالله قبرهما
سنة سبع و ستين و سبعمائة طاب الله ثراهما

“Sultan Mehmed İbn el merhûm Eretna nevver Allâehü kabrehumâ sene seb'a ve sittin ve seb'amiye tâbe Allâhü serâhuma”³¹⁴

On üç seneden biraz fazla hükümdarlık yapan Mehmed Bey öldüğünde takriben yirmibeş yaşlarında idi.

Gıyâseddin Mehmed Bey'in Erzincan, Doğu Karahisar, Aksaray, Bayburt, Sivas, Tokat, Kayseri, Çorum, Samsun'da kesilmiş sikkeleri vardır³¹⁵.

e- Alâeddin Ali Bey 767-782 (M/1365 –1380)

Mehmet Bey'in H/767-M/1365 tarihinde bir suikastle katli üzerine oğlu Alâeddin Ali Bey küçük yaşta hükümdar oldu. Bütün işler babası zamanındaki gibi ümerânın üzerinde idi. Devlet idaresi bir buhrana girdiği için fırsattan faydalanan Karamanoğulları Niğde Aksaray bölgelerini işgâl ettiler. Hoca Ali Şah'ın kardeşi Kürt Hacı İbrahim Sivas'ta, Şeyh Necip Tokat'ta ve Hacı Şadgeldi Paşa Amasya'da kendi başlarına hareket ediyorlardı. Bundan başka Moğol müdahalesi de her an mevcuttu.

Ali Bey, babasının sağlığında İslâm âlimlerinin büyüklerinden Kayseri'li Abdülmuhsin'den³¹⁶ ders görmüştü. Buna rağmen saltanata geçince içki ve sefahate düşmüş, bir Moğol oğlanına âşık olacak kadar, kötü bir hayat sürmeye başlamıştır.

³¹² İbn. Haldun, Cilt: V, S:561/ Tarihi takvimler, S:73.

³¹³ Amasya Emiri Hacı Şadgeldi muhtemelen Kayserilidir. Çünkü herne kadar kendisi Kadı Burhâneddin tarafından mağlûp edilerek öldürülüp Amasya'daki mezarına defnedildi ise de esas aile mezarlığı Kayseri'de olup, kendinden önce ölen iki kızı ile oğlu Mahmud'un mezarları Kayseri'de yaptırıldığı “Şadgeldi” türbesindedir.

³¹⁴ Bu kitâbe halen mevcut değildir. Bir Kayseri mutasarrıfı (Zekai Bey)'nin bu kitâbeleri toplayarak evine havuz yaptırdığını, Merhum Halil Edhem, Ahmed Nazif Efendi'den naklen zikretmektedir. S:135

³¹⁵ Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısım-ı rabi S: 430-436.

³¹⁶ Kayseri'li Abdülmuhsin, Kayseri ve Şam'da tahsil görmüş, büyük İslâm âlimlerindedir. “Efdal ür-Rum” lakabıyla anılan Abdülmuhsin, Ali Bey'e muallim tayin olunmuş ve H/766-M/1365 tarihinden sonra vefat etmiştir. “Şerh'ül Necediyat” isimli ve başka eserleri vardır.

Sultan'ın zamanını hamamda ayş'ü işretle (içki âlemi) meşgul olarak geçirdiğini öğrenen Karamanoğlu, bu durumdan faydalanarak Samağar ve Çaykozan Moğol aşiret kuvvetlerini de yanına alarak Kayseri'yi ele geçirdi. (H/777-M/1375)

Ali Bey Sivas'a kaçtı. Kadı Burhâneddin, Kayseri'yi yeniden almak buna karşılık da Kayseri Emiri olmak istedi. Ali Bey buna razı olmayarak Kadı Burhâneddin'i hapsedti. Fakat Burhâneddin'in taraftarı olan Sivas Emiri Hacı İbrahim, Samağar Moğol kabilesinin reisi ile ittifak ederek Ali Bey'i Sivas'ta hapsedti ve Burhâneddin'i hapisten çıkarttı. Ali Bey yine eski sefih hayatına döndü. Halk bütün bu rezaletlerden bıkmış, usanmıştı. Büyük bir isyan başlamakta iken ümerânın araya girmesi ile ayaklanmanın önü alındı. Kayseri Kadısı Burhâneddin Ahmed de vezir oldu. (H/780-M/1378 Temmuz)

Amasya'da kendi başına hareket etmeyi alışkanlık hâline getiren Hacı Şadgeldi'ye karşı Ali Bey bir ordu gönderdi ise de sonuç alınmadı. Aksine Hacı Şadgeldi'nin nüfuzu biraz daha arttı.

Sonra Niğde üzerine akın yapılarak yağmalandı. Fakat orada da önemli bir sonuç alınmadan Sivas'a döndü. Alâeddin Ali Bey, Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Paşa üzerine ikinci defa sefer açtı. Kadı Burhâneddin'in teşviki ile açılan bu sefer esnasında Kazova'da veba hastalığından öldü. (H/782 Cemâziyyevvel M/1380 Ağustos)

Ali Bey'in cesedi önce Tokat'a gönderildi. Burada tahnid edilerek Kayseri'ye nakledildi ve Köşk Mescidi'ndeki babasının yanına defnedildi.³¹⁷

Alâeddin Ali Bey onbeş sene hükümdarlık yapmıştır. Bu zaman içinde zayıf şahsiyetli olduğundan nüfuzunu gösterememiş, ümerânın tesiri altında sefih bir hayat yaşamıştır.

Ali Bey'in Erzincan ve Doğu Karahisar'da H/768 tarihinde kesilmiş sikkeleri vardır.

f- Mehmed Bey 782- (M / 1381)

Babasının ölümünden sonra yedi yaşında hükümdar olan Mehmed Bey'e nâib tayini meselesi ortaya çıktı. Amasya Emiri Hacı Şadgeldi Paşa Sivas üzerine yürüyüp, halkı itaat altına almak istedi ise de Kadı Burhâneddin ve diğer ümerâ, Doğu Karahisar Bey'i Kılıçarslan'ı Sivas'a davet ederek kendisine nâiblik tevdi ettiler. Bu anlaşma esnasında Kayseri Şehri ile Hiristos (Horasana) Kalesi'nin zaptedilerek Kadı Burhâneddin'e verilmesi ve Seydi Hüsam'ın Mâliye vekili olarak kalması kararlaştırılmış idi.

Kadı Burhâneddin Ahmed, Kayseri taraflarındaki Moğollar'ın gösterdiği hüsnü kabulden istifade ederek şehri ele geçirmeyi düşündüğü sırada nâib Kılıçarslan Kadı'ya haber göndererek önce Hacı Şadgeldi'nin yok edilmesi gerektiğini belirtti. Burhâneddin'in arzusu dışında Şadgeldi üzerine yürüdü ise de mağup oldu ve itibarını kaybetti. Bunun sebebinin Burhâneddin olduğunu iddia ederek araları açıldı. Kılıçarslan bu arada çocuk hükümdar Mehmed'in annesini alarak mevkiini kuvvetlendirmek istedi. Kadı Burhâneddin de bir gün Sivas haricinde Kılıçarslan'la beraber gezinirken Kılıçarslan ve onun amcası

³¹⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan nafiz, Sivas Şehri, Erzurum 1992, s.90

Keyhüsrev'i öldürdü. Hemen gelerek durumu ileri gelenlere ve halka anlattı. Meclis kendisine hak verdi. Böylece Kadı Burhâneddin küçük hükümdara nâib oldu. (H/1380-9 Şubat'tan îtibâren)

Yeni nâib, memleketin her yanına elçiler ile nâmeler gönderdi. Sonra paşaları, beğleri ve ordu kumandanlarını kendisine biat ettirdi. Halkın sıkıntısını hafifletecek mâlî tedbirler aldırdı. Kadılığa Hanefî mezhebi kanunlarını uygulamalarını emretti. Yanına dâimâ çocuk hükümdarı olarak divan toplantıları yapıyordu. Pek az bir müddet sonra da çocuk hükümdar Mehmed Bey'i ortadan kaldırarak kendi hükümdarlığını ilân etti.(782 Zilkade- 1381 Ocak)³¹⁸.

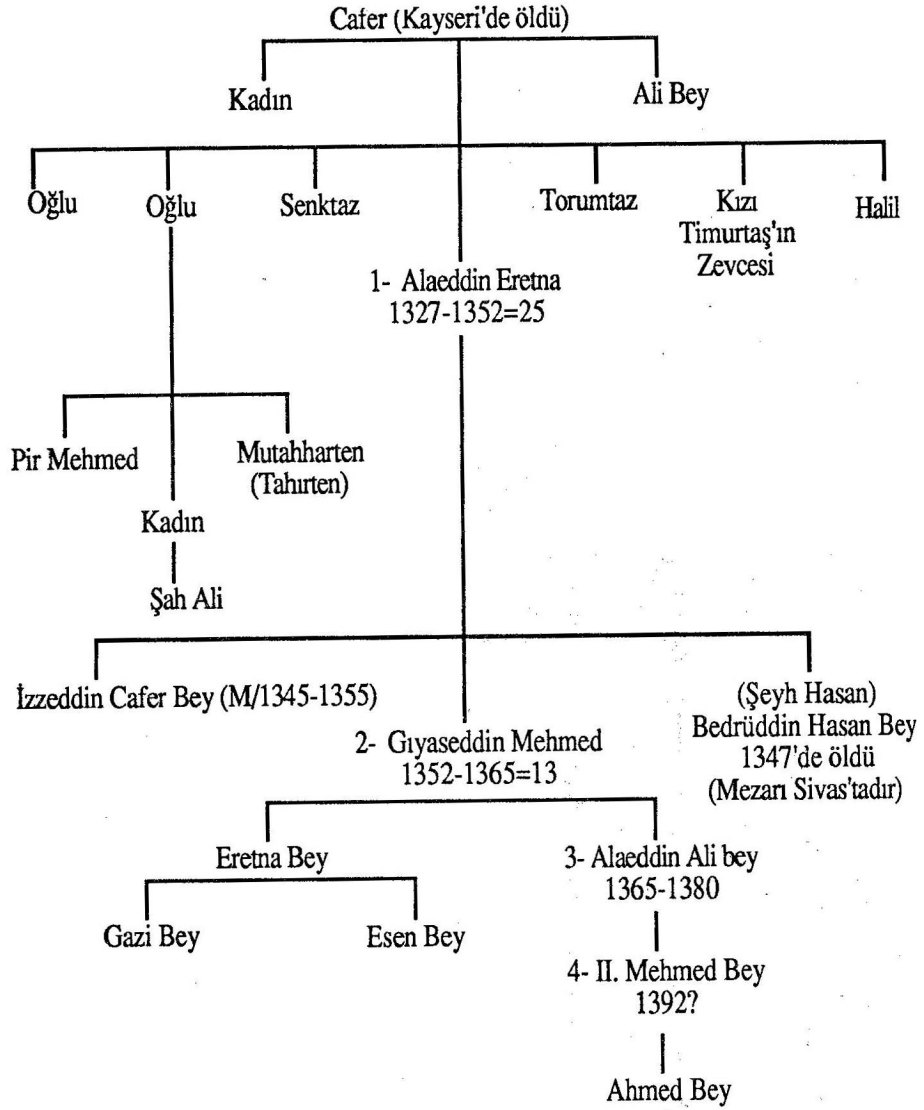
İbni Hâcer'in "Dürer-i Kâmine ve Enba'ül Gımr" isimli eserlerinde Mehmed Çelebi'nin Kadı Burhâneddin tarafından H/792 tarihinde öldürüldüğü yazılıdır. İbn-i Haldun da aynı düşüncededir.

Çocuk sultan İkinci Mehmed'in Kadı Burhâneddin tarafından mı yoksa Sivas'ın Memlûk ordusu tarafından kuşatması (H/792-M/1390) sırasında mı öldürüldüğü bilinmemektedir. Böylece Eretna Devleti sona ermiş ve yerine Kadı Burhâneddin Devleti kurulmuş oldu.

---

³¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kadı Burhâneddin Ahmed**, Belleten Nisan 1968 s.126 s.198.

ERETNA AİLE ŞECERESİ

g- Eretna Eserleri

Eratna'nın başkentliğini yapmış olan Kayseri Şehri, Alâeddîn Ali'nin son zamanlarıyla II. Mehmed dönemi hariç olmak üzere, Eratnalı Devleti'nin bir diğer merkezi olarak, pek çok önemli hâdiselere şahit olmuş; Selçuklu dönemi eserlerinin yanında epeyce de Eratnalılar dönemi eserleriyle süslenmiştir.

1- Emir Şahab Türbesi: H/728-M/1327

Yanıköğlü Mahallesi'nde bulunan, içinde Emir Şahab'a, oğlu Nureddin (?) ve eşi Kutlu Dekin Hatun'a ait üç lahit bulunan bu türbe günümüzde ta'mir edilmiş bir vaziyettedir.

9.85x6.81 ebadında çokgen kaideli ve üzeri tol kemerlidir. Altta ceset odası, birkaç merdivenle çıkılan üst bölümde ise bir mihrab ile üç mermer lahid bulunmaktadır.

Kara Bula oğlu Kaluyan tarafından yapılan Türbe, hâkî renkte yonu taşından yapılmış olup taşlar üzerinde "Yiva" boyunun damgasına benzeyen taşçı işaretleri vardır. Türbenin kuzeye bakan kapısı üzerinde 45x20 cm ebadında iki satırlık bir kitâbenin Türkçesi şöyledir; *"Bu türbe merhum ve mağfur Emir Şahab'ındır. Allah kabrini aydınlatsın. Yediyüz yirmi sekiz seferinde Eyyüb (Okunamadı) eliyle yapıldı."*

Emir Şahab Türbesi'nin giriş kapısı ve kitâbesi

Emir Şahab Türbesi içindeki üç lahitten birincisi Emir Şahab'ın kendisine ait olup, mihrabın yanındadır. Başucu taşı kırıldığı için tarih kısmı okunamamaktadır.

İkinci lâhit beyaz mermerden yapılmış olup, tam ve sağlamdır. Kitâbesinin tercümesinde; “Bu kabir, masum kadınların ve dinin hatunu Kutlu Dekin Hatun’undur. Allah kabrini nurlandırın, O, fenâ milkinden bekâ milkine Hicret-i Nebî'nin 733'üncü senesi göçtü.” yazılıdır.

Üçüncü lahitin ise Emir Şahab'ın oğluna ait olduğu tahmin edilmektedir. Başlık beyaz mermerden ayrı bir parçadır. Yalnız iç ve dış yüzünde yazılar vardır. Nureddin gibi okunan ismi aşınmış olduğundan şüphelidir. Türbenin inşâ tarihi H/728 olduğu hâlde bu mezarın tarihi H/727'dir.

2- Kadı Mescidi H/738-M/1338

Yenice İsmail Mahallesi Yalman Sokak'ta bulunan³¹⁹ bu mescit, dikdörtgen biçiminde ahşap örtülü ve kesme taştan yapılmıştır. Eretnaoğulları zamanında Emir Hüsâmeddin Haliloğlu Fahreddin İsmail tarafından H/738-M/1338 tarihinde genişletildiği, kitâbesinin tercümesinden anlaşılmaktadır. Câminin kapı üzerindeki dört satırlık kitâbesinde; “*Selman'a nisbet edilen bu Câmî înin genişletilmesini Yüce Emir Hüsâmeddin Halil (Dama?) oğlu muaffak ve yüce Fahreddin İsmail zilhicce yediyüz otuz sekiz (Haziran 1338) senesinde emretti.*”

³¹⁹ Belediye tarafından istimlak edilerek yıkılan Orta Mahalle ile birlikte bu câmi de yok edilmiştir.

Fahredden İsmail, bu sıralarda İlhanlıların veya Eretna'nın emirlerinden birisi olmalıdır³²⁰. Yeri Hilton Oteli'nin hemen batısında olan bu güzel mescid maalesef park ve meydan düzenlemeleri bahanesi ile belediye tarafından yıkılmıştır.

Kadı Mescidi Kitâbesi

3- Köşk Medrese H/739-M/1339

Kayseri'nin doğusunda Köşkdagi adı verilen çıplak bir tepenin üzerinde Kara Bula Oğlu Kaluyan tarafından yapılan, 30x36 m. Ebadında sivri kubbeli bir yapıdır. Kuzeye açılan bir kapıdan içeri girilir. Ortası açık bir holden geçtikten sonra dört bir etrafında 7 m. yükseklikte ve 4 m eninde üstleri tonozlarla örtülü fakat önleri açık onbeş odanın bulunduğu ortak mekâna girilir. Bu avlunun ortasında sekizgen yapılı sarımtırak kesme taştan yapılmış bir kubbe vardır. Büyük giriş kapısının tam karşısında olan bu türbe kapısına altı basamaklı çift merdivenle çıkılır. Zira zeminden 2,5 metre daha yüksektir.

Yukarıdaki sanduka salonu sekiz yanlı bir prizma tonoz çatı örtülü bulunmaktadır. Mezarın cesetlik bölümünde merdiven boşluğunun altındaki bir kapıdan girilir. Türbenin kapısı sekizgen yüzlerinden birini kaplayıp, yarısına kadar sade bir şekilde geometrik

³²⁰ A. Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev: A. Akif Tütenk Ank. 1954 S:79

motifler ihtiva etmektedir. Sekizgen duvarlarının üst tarafına bir kuşak halinde Bakara Sûresinden “*Âmene’r Resûlü*” Âyet-i Kerîme’si yazılmıştır.

Gabriel, Revakın ve türbenin yanları üzerinde taşçı işaretlerine rastlandığını ifade etmektedir³²¹.

Köşk Medrese’nin Gabriel tarafından yapılmış bir çizimi

İçinde Alâeddin Eretna, Gıyâseddin Mehmed, Alâeddin Ali ve Eretna’nın eşi Suli Paşa’nın yattığı türbedeki mermer taşları, 1322 (1906) senesinden önce Kayseri’de mutasarrıf bulunan bir adam tarafından (Zekai Bey) yerlerinden sökülerek kendi ikâmetgâhına havuz yaptırılmıştır. Kayserili Ahmed Nazif Efendi bu kitâbeleri tahrib edilmeden önce kopya ederek bir sûretini de Halil Edhem’e vermiş, böylece bu türbenin Eretnaoğulları’nın mezarı olduğu anlaşılmıştır. Yapı kitâbesindeki “*hâzihi’t imârete*” tabirinden anlaşılacağı üzere bu türbe aynı zamanda bir “hângâh” özelliği de taşımaktadır.

Ahmed Nazif Efendi’nin verdiği kopyaya göre; Piramit şeklinde olan türbenin kapısı üzerine üç satırlık şu kitâbe bulunmakta imiş:

³²¹ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev: A. Akif Tütenk Ank. 1954 S:79.

- ١- امر بانشاء هذه العمازة النوين لاعغام ملك الامراء
- ٢- فى العالم امير ارتنا زيد عدله لاجل المنكوحه الملكة
- ٣- المرحومة سولى پاشا طابت ثراها فى محرم سنة اربعين و سبعمايه

Kitâbenin Türkçesi şöyledir; “Bu binanın yapılmasını, Yüce Noyan, Dünya Emirler Meliki, Emir Eretna adaleti bol olsun, Muharrem, 740 (Temmuz 1339) senesinde eşi merhum Melike Suli Paşa için toprağı mübarek olsun-Emretti.”

Eretna bu kitâbeyi H/740- M/1339 tarihinde vefat etmiş olan eşi “Sulî Paşa” için koydurmuş ve daha sonra H/753 – M/1352 Muharrem ayında ölünce kendisi de oraya defnedilmiştir.

Türbe içindeki Mehmed Bey’in mezar kitâbesinin Türkçesi şöyledir;

“Merhum Eretna oğlu Sultan Mehmed-Allah kabrini nurlandırısın 767 (1365) senesinde öldü-Allah mübârek eylesin.”³²²

4- Alâeddin Ali Bey’in Mezar Taşı H/782-M/1380:

Kazova’da veba hastalığından ölen Ali Bey’in cesedi önce Tokat’a getirilerek burada mumyalanmış ve Kayseri’ye nakledilmiştir. Bu sırada Eretna iktidarını tamâmen elinde bulunduran Kadı Burhâneddin’in bu mumyalama ve nakil işleri ile alâkalandığı ve mezar taşını yaptırdığı anlaşılmaktadır. 1906 senesindeki Kayseri Mutasarrıfı’nın insafsız bir şekilde Eretnaoğullarının mezar taşlarından havuz yaptırttığı bir sırada her nasılsa Alâeddin Ali Bey’in mezar taşı bu katliamdan kurtulabilmiştir. Hâlen Kayseri Müzesi’nde teşhirde bulunan mermer mezar taşının ebadları 75x40x24 cm’dir.

Taşın mukarnaslı mihrap şeklindeki yüzünde bir Âyet-i Kerîme ve dua yazılıdır:

Tercümesi; “Rabbleri celle Şane onlara rahmetini ve cennetlerini müjdeler. Onlara bu cennetlerde daimî nimetler vardır/ Ebediyen orada kalırlar. Zira en büyük ecir (ve mükâfat) Allah Teâlâ’nın yanındadır. Allah rahmet eylesin ve rahmetini artırsın.” Taşın

هذا قبر المرحوم
المغفور المحتاج الى رحمة الله تعالى
علاالدين على بن المرحوم محمد
نورالله ضر يحهما ومن رحمة مرحة

düz yüzünde şöyle yazılıdır:

³²² Edhem, S:135.

Tercümesi; *bu kabir merhum ve affedilmiş, Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum Muhammed'in oğlu Alâeddin Ali'nindir. Allah kabrini nurlandırsın ve rahmet eylesin.*

5- Zengioğlu Emir-zâde Mehmed Türbesi H/746-M/1345

Dikdörtgen şeklindeki ve kesme taşlardan yapılmış olan bu türbe hâlen Kayseri Müzesi'nin İslâmî mezar taşları kitâbeleri deposu olarak kullanılmaktadır. Süslemesiz sade bir mîmârîmîmârîsi olan binanın batıya bakan kapısı üzerinde iki satır hâlinde kitâbesi vardır. “*1-Hâzâ Türbe-i Emir -zâde (Bu Emir -zâde'nin Türbesi) 2- Muhammed Bin Zengi Sene sitte ve Erbain ve Seb'a mie (Zengi oğlu Muhammed'e aittir) yediyüz kırkaltı senesine (ölmüştür)*”.

Emir -zâde Mehmed, Alâeddin Eretna zamanındaki emirlerden birisi veya bir emirin oğlu olmalıdır.

Zengioğlu Emir-zâde Mehmed Türbesi

6-Emir Erdoğmuş (Tatarhanîler) Türbesi H/749-M/1348

Seyyid Burhâneddin Türbesi'nin güneyine bitişik hâlde bulunan Emir Erdoğmuş Türbesi'ne halk arasında “Tatarhanîler” türbesi de denir. Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde,

Şeyh Molla Tatar isimli bir Evliyâullâhtan ve bu zatın “Tatarhaniya” isimli bir fetva kitabından bahsetmektedir³²³.

Muhtemelen Alâeddin Eretna'nın emirlerinden birisi olan Emir Erdoğmuş'un sonradan yapıldığı anlaşılan türbesinin kitâbesi şöyledir: “*Bu şehitlik Emir Erdoğmuş'undur*”749(1348) senesi aylarında ölmüştür”

Emir Erdoğmuş Türbesi Kitâbesi

7-Emir (Pîşrev) Ali Türbesi H/751-M/1350

Bu türbe Hisarcık-Talas yolu kavağında şimdiki Kartal şehitliği yanında yer almaktadır. Eskiden burası da mezarlık sahası içine giriyormuş. Türbe harap bir vaziyette iken Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1955 senesinde alınan bir kararla restore edilmiştir.

Emir Ali Türbesi'nin mescit kısmına kuzey taraf duvarı ortasında bulunan iki taraflı asma merdivenle çıkılır. Bütün bina kareye yakın dikdörtgen çevreli bir plân içinde yapılmıştır.

Kuzey taraftaki cümle kapısının eşik seviyesi, altı ve üst gövdeyi ayıran bir kuşak şeklinde dolaşmaktadır. Kapının üstü basık kemer şeklindedir. Nişin iki köşesinde yarım yuvarlak sütuncuklar vardır. Kapı alınlığı sivri kemerlidir. Nişin yarım kubbesi onbir sıra mukarnalıdır.

³²³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Mehmet Zillioğlu, Türkçeleştiren, Zuhuri Danişman, İst:1970, 5. Kitap S:76.

Emir Ali Türbesi

Yan yüzlerinde sade ve silme pencereler vardır. Bina muntazam yonutaşından yapılmıştır³²⁴.

Sonradan tekrar yerine konulan iki satırlık kitâbesinin Türkçesi şöyledir, “*Bu şehitlik 751 senesinde Emir Ali Pişrev (Bişre) için yapılmıştır*”

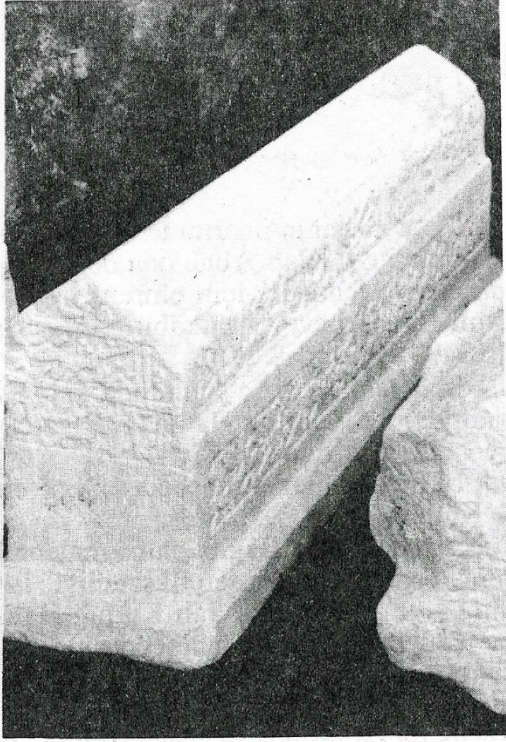
Türbenin içinde iki adet mermer lahit bulunup üzerlerinde Âyet-i Kerîmeler yazılıdır. (Lâ ikrâhe fiddîn ....)

Bu lahitlerden birinin başucunda dört satır olarak; “*Bu kabir rahmetli, saadetli bilinen Pişrev Ömer oğlu Emir Bey Ali'nindir. Allah rahmet eylesin.*” Ayakucunda; “*750 (27 Kasım 349) senesi mübarek Ramazan ayı ortasında öldü.*” yazılıdır. Diğer mezar taşında “*Burası merhum bir mir .....Rahtay (?)'ın kabridir. Allah kabrini nur etsin*” yazılıdır. Tarih olması gereken ayakucu taşı mevcut değildir³²⁵.

Türbenin Emir Ali'nin ölümünden bir sene sonra yaptırılmış olduğu mezar taşı ve türbe tarihlerindeki farktan anlaşılıyor.

³²⁴ Mahmut Akok, Kayseri'de Dört Mezar Anıtı, Türk Etnoğrafya Dergisi TTK sayı: XII Ank. 1969, S:65.

³²⁵ Türbede bulunması gereken Pişrev Emir Ali ile diğer ikinci mezar taşı, bugün müzenin mezar taşları ve kitâbeleri deposu olarak kullanılan Mehmed Zengi türbesinin bahçesinde bulunmaktadır.

Pişrev Emir Ali'nin mezar taşı

8- Şah Kutluğ Hatun Türbesi H/750-M/1350

Hunat Câmi î'nin doğusunda bulunan bu türbe, taş oymacılığının nefis bir örneğidir. 1977 senesinde Vakıfların ta'mir ettirdiği Şah Kutluğ Hatun Türbesi'nin girişinde bulunan dört satır hâlinde ve 0.90x0.60 m ebadındaki kitâbesi şöyledir;

امرت بعمارة هذا التربة
المطهرة البيت الشريغه المخدرة المكرمه
شاه قطلغ خاتون ادام الله لخالها لاجل انبها و امه الاميرين
المرحومين الامير بخشايش والامير حيدار بك نوار الله قبر هما في
شهور سنة خمسين و سبعمائة

Tercümesi: “Bu türbenin imarını temiz, hanım, şerefli, mahrem, kerem sâhibi Şah Kutluğ Hatun -Allah ona dostluğunu devam ettirsin- oğlu ve onun oğlu için emretti. Merhum emirler Emir Bahşayış ve Emir Haydarbey, Allah kabirlerini nurlandırın, Yediyüz elli yılının (M.1349) aylarında”³²⁶.

Aynı türbenin kapısının iç kısmında şah Kutluğ Hatun’a ait 1.20x0.30 ebadında, Şah Kutluğ Hatun’un hayatta iken koydurduğu ikinci bir kitâbe vardır ki metni şöyledir;

“I-Esseet bi imareti hazel meşhedeş Şerif ennese bel muzi el muazzama Şah Kutluğ Hatun.

II-El Müsemma bi Hacı Beğ halisi maleha li ecelli inneha ve ruheha rahmeten”,

Tercümesi: (Bu şerefli şehitliği Hacı Beği diye anılan aileden, korunmuş ve yüceltilmiş Şah Kutluğ Hatun halis malından oğulları ve ruhu için yaptırdı, Allah rahmet etsin)

Türbe içinde üç mezar vardır.

1-) Haydar Bey’in mezarı olan 1.95x1.11 ebadında baş ucu taşı ayrı yapılmış küçük mezar taşında şu âyet yazılıdır. “Bil kıstı lâ ilâhe illâ hüvel azîzil Hâkim inneddîne indellâhil İslâm”

Baş taşında ise; I-Hazel Kabr

II- El Emirel Kebîr

III- El merhum-El mağfur

IV- Başa Haydar Beğ

V- Anamellahü bi gufranihi

Tercümesi; Bu kabir büyük emir, merhum ve yargılanmış Başa (Atmaca Haydar Bey’indir.....)

Taşın sol kaide sathında “Sene hamsin ve sebamie” (750) yazılıdır.

Haydar Bey’in ayak ucu taşında iki satır hâlinde; Farsça bir beyit yan olarak yazılmıştır.

I-Bu desti kaza benanı dü hükmi kader-Ber katı reis zi nesli adem sizer.

II-Ez penç havasü Çar erkan sc ruh-naverd Cihan yoki çü, Başa Haydar.

Tercümesi; Allah, kazâ eli ile Hük-m-i kaderin iki parmağı ile Âdem neslinden baş kesmektedir.

Fakat Cihan beş havastan, dört unsurdan, üç ruhtan Başa (Atmaca) Haydar gibi bir kimse getirmemiştir. Allah günahlarını affetmekle nimetlendirdin, 750 senesinde (öldü)” Ayakucu taşında çifte olarak “DİRİĞ” yani, “YAZIK” kelimesi yazılıdır.

2-) İkinci mezar taşı beşik şeklindedir kaidesinde “Âyet-el Kürsî” yazılıdır. Üstteki taşın bir yüzeyinde;

a) Hazel Kabrel Merhum el mağfur essaid el emir Bahşayış bin Elemiş. Başa H/1111 Taşın diğer yüzünde;

³²⁶ Edhem, S: 13-14

b) *Aleala darülbeka fi sabi ve el işrin min şevvali sene semane ve erbaine seb'ame* (748)

3-) Üçüncü mezar taşı, baş tarafı kırık küçük bir taştır. Bunda da şu yazılar vardır:
“*I-Kabrel masum Mir Hüseyin bin el Emir Bey.*

II-Cemâziyelevvel sene semane aşere ve sabamie (718)³²⁷

9- Şah Kutlu Hatun'un Oğlu Emir Bahşayış'ın Lahdi H/748

Şah Kutluğ Hatun Türbesi dâhilinde bulunmuş olan mezar taşı, Emir Bahşayış “*O fenâ durağında bekâ diyârına 748 senesi Şevvali'nin 27 nci günü göçtü.*”

10-Emir Bahşayış'ın Oğlu Emir İbrahim'in Lahdi

Hunat Mahallesi'nde, Zennecioglu Konağı'nın bahçesinde bulunmuştur. Bu konak Kutluğ Hatun Türbesi'ne bitişik idi. Bu lahit parçasının Emir Bahşayış oğlu Emir İbrahim'e ait olduğu ve türbeden her nasılsa konağa getirildiği anlaşılmaktadır.

Tercümesi; *Âyet-el Kürsî'den sonra “Emir Bahşayış oğlu Emir İbrahim, Allah kabrini nurlandırısın .....öldü.....(Tarih kısmı eksiktir.)*

Haydar Bey 750 Hicrî tarihinde vefat ettikten sonra Şah Kutluğ Hatun tarafından H/750 tarihinde türbe yaptırılmıştır. Bu türbede;

- 1- Şah Kutlu Hatun'un oğlu Emir Bahşayış (H-748)
- 2- Emir Bahşayış'ın oğlu Emir Haydar (H-750)
- 3- Emir Bahşayış'ın oğlu Emir İbrahim
- 4- Emir Haydar Bey'in oğlu Emir Hüseyin (H-718)
- 5- Şah Kutluğ Hatun'un mezarları var idi.

11- Haydarbey Köşkü

Kayseri'nin kuzey doğusunda merkeze dört kilometre mesafede, Argıncık köyünden ise 500 m daha kuzeyde, tarlalar içinde tek başına sağlam yapılı bir binadır.

Kitâbesi olmayan binanın pencereleri mazgal delikleri şeklindedir. Plânı ise; bir kapı aralığından sonra büyük bir salon ve salona açılan odaları ihtiva eder. Kapı aralığında bulunan bir merdivenle gözleme kulesine ve dama çıkılır.

Bir yazlık köşk veya bir emir sığınma yeri olarak yaptırıldığı sanılan bu binanın H/750 tarihinde ölen Haydar Bey'e ait olma ihtimâli vardır.

³²⁷ Naci Kum, Erciyes Halkevi dergisi sayı: 6-7-8. Sayfa:235.

Haydar Bey Köşkü

12- Ali Cafer Türbesi H/750 (M/1349)

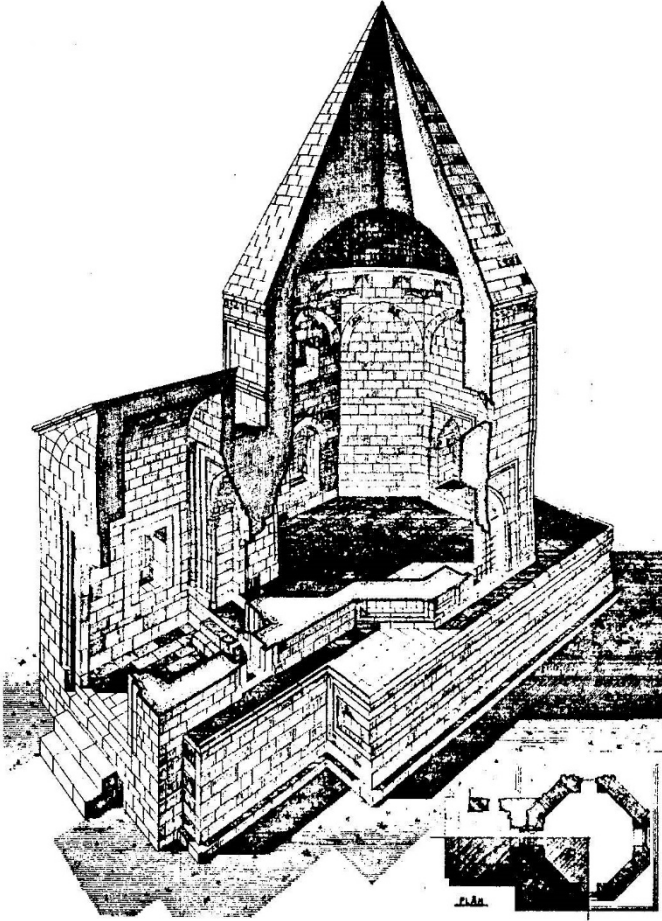
Kitâbesi bulunmayan fakat Gabriel'e göre XIV yüzyıl ortalarına ait olduğu mîmârî tarzından çıkarılan bu t rbe³²⁸ Halil Edhem'e göre ise Selçuklu eseridir.

Bu gün Kılıçarslan Mahallesi'nde Stadyumun güney doğusunda kalan türbe, ta'mir edilmiştir. Plân bakımından alt kısmında bir lahid odası ve üst kısmında da dikdörtgen kuruluşta bir giriş odasıyla sekizgen pl nda bir sanduka ve mescit kısmı bulunmaktadır. Gayet sade ve sağlam bir yapıya sahiptir. Pencereleriyle kapısının kıyıları geometrik şekillerle işlenmiştir. Sekizgen şekildeki yukarı bölümünde Bakara S resi'nden "* mene'r-Res l *"  yeti kerimesi yazılıdır.

Bu kümbetin Eretna beylerinden Ali ve Cafer Beylerin müşterek kabiri olması ihtimâli vardır.

³²⁸ Gabriel, S:94.

Ali Cafer Kumbeti'nin plân ve kesit görünüşü

13- Sırçalı Kümbet H/750 (M/1350)

Sırçalı Kümbet Kayseri'nin güney doğusunda bugünkü Endüstri Meslek Lisesi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Kare şeklinde bir plân üzerine yapılan bu esere "Sırçalı" denmesinin sebebi; Gabriel'e göre yıkılmış bulunan külâhının firuze çinilerle süslü olması³²⁹ veya saçak kornişi altında çini plaklarla kaplanmış bir yazı şeridinin bulunması ihtimâldir³³⁰

³²⁹ Gabriel, S:92/Oktay Aslanapa Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl) S:35.

³³⁰ Akok, S:24.

Sırçalı Kümbet

Yine Gabriel'in çizimlerine göre sivri klâsik kümbet sisteminde bir çatıya sahip iken, 1940 restorasyon çalışmalarında müzeler teşkilâtının mimarı merhum Macit Kural tarafından kubbe örtüsü yarım küre şeklinde örtülmüştür.

Kitâbesi mevcut olmadığından kime ait olduğu bilinmeyen bu âbidenin Cafer Bey'e ait olması muhtemeldir. (Alâeddin Eretna'nın Babası)

Yapı usûlü olarak Selçuklu³³¹ veya Hicrî 7. asrın ortasına ait olduğu tahmin edilmektedir³³². Yuvarlak plânlı bir mescide ve sanduka odasına sahiptir. Kuzeyde bulunan giriş kapısı sahanlığına iki koşarlı merdivenle çıkılır. Cümle kapısı sade ve tertiplidir. Mescid odası içinde sade yapıda üç pencere görülmektedir. Türbe binasının dış bünyesi çok muntazam kesme taşlarla işlenmiş ve bütününde silindirik biçiminde bir yapı ortaya çıkmıştır. Giriş basık kemerlidir. Giriş nişi köşelerinde sütünceler bulunur. Üst kitâbesinin iki kenarında kabartma kabara süsler görülür. Mescit odası dıştaki silindirik yapının aksine düşey duvarları çok köşeli ve düz şekildedir. Köşe yakınlarında şemseli küçük pantantiflerle kubbe kasnağına geçilir. Kümbet içeriden de 12 köşelidir.

14-Sâzgeldi (Şâd Geldi) Türbesi (Dede Kümbet) H/765-M/1364

Kayseri Kalenderhâne, Cürcürlü Mahallesi'nde kubbesi yıkılmış bir hâlde bulunan Şâzgeldi Türbesi'ne halk "Saz Geldi veya Dede Kümbet" demektedir. Türbenin kapı üzerindeki kitâbesinin Türkçesi şöyledir; "Burası Hacı Şâzgeldi'nin kızı, mübârek,

³³¹ Edhem, S:131.

³³² Gabriel, S:92.

merhûme, şehîde, mağfûre, Allah'ın rahmetine muhtaç ULU HATUN'un türbesidir. 765'te yapılmıştır³³³.

Amasya Emiri Hacı Şâdgeldi, Eretna'nın en kıdemli ve nüfûzlu ümerâsındandır. Kadı Burhâneddin Eretna Devleti'nin son zamanlarında Erzincan Emiri Mutahharü'd-din ile ittifak kurarak Hacı Şâdgeldi'yi mağlup etmiş ve öldürmüştür. (H/783-M/1381) Başını önce Sivas'a oradan da Mutahharü'd-dîn'e göndermiş, cesedi ise Amasya'daki türbesine gömülmüştür.³³⁴

Kayserili olduğu anlaşılan Şâdgeldi, Kayseri'deki türbesini kendisi hayatta iken H/764 senesinde ölen büyük kızı Ulu Hatun için kızının ölümünden bir sene sonra yaptırmıştır. Daha sonra ölen oğlu Mahmud ve küçük kızı Kiçi Hatun da buraya gömülmüşlerdir. Bu gün her üç mezar taşı da Müze'nin mezar taşları deposunda bulunmaktadır.

a- Ulu Hatun'un Mezar Taşı

Lahidin yan yüzlerinde; Âyet elKürsî ve diğer bir âyet ile "Esmâ-i Hüsnâ" vardır. Ön cephede "Bu kabir rahmetli, mazlûme, saadetli, şehîde, Hacı Şadgeldi'nin kızı ULU HATUN vâlidenindir. 764 senesi Şevval ay ortasında 28 yaşında öldü" yazılıdır.

³³³ Edhem, S:15.

³³⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Kadı Burhâneddin Ahmed, Belleten Cilt: XXXII, Ank. 968, S:126.

b- Emir Mahmud'un Mezar Taşı

Lahid: 1.69x0.31x0.50 ebatlarında ve ayak ucu taşının sathında bir oyuk mevcuttur. Kitâbesi şöyledir, “Bu ravza (Bahçe-Kabir) rahmetli, affedilmiş, şehid, büyük Emir-zâde Emir Hacı Şadgeldi oğlu Emir Mahmud’undur. Allah kabrini nurlandırısın. 775 senesi Zilhicce ayının dördüncü günü öldü”

c- Kiçi Hatun'un Mezar Taşı

Kitâbesi şöyledir; Yan sathlarda Âyet el-Kürsî ile Arapça (Rabbenâ Âtinâ, Fiddünyâ hasaneten) duası, Cephe ve ayak uçlarında “Rahmetlik mazlûm, ve gûnahtan korunan, saadetli, şehid KİÇİ HATUN Şâdgeldi kızınının kabridir. Ebedî uyku yatağıdır. Toprağı güzel olsun 7 (?) 7 senesi Şaban'ın 10 uncu günü Allah Teâlâ'nın gerçek rahmetine göçtü. Allah kabrini nurlandırısın”

15- Babug Beg Zâviyesi H/768 (M/1366)

Kayseri Yanikoğlu Mahallesi'nde bugün park içinde bulunan Emir Şahab Türbesi'nin kuzey batı bitişiğindeki tek katlı tonozlu eyvan biçiminde bir türbedir. Kuzey doğuya bakan giriş tarafı tamamen açıktır ve yan tarafları kapalıdır. Giriş kapısına rastlayan pencerenin üzerindeki iki satırlık 45x75 ebadındaki sülüs kitâbede; “*Bu mübarek binanın yapılmasını, Yüce Sultan, milletlerin hâkimi, Toga Timur oğlu HACI BABUG (mülkü daim olsun) Muharrem 768 (Eylül 1366) de emretti*” denilmektedir. Babug Beg'in ölmeden önce türbesini yaptırttığı anlaşılıyor. (Aynı mahaldeki sekizgen plânlı anonim yapı)

Toga Timur, İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın H/736 da evlatsız olarak ölmesinden sonra Cengiz Han'ın biraderlerinden birinin ahfâdı olarak ortaya çıkmıştır.

H/739-752 tarihleri arasında İlhanlı Devleti'ne hâkim olmuş ve 739 tarihinde Kayseri'de gümüş sikke kestirmiştir³³⁵.

Babug Bey ise, Toğa Timur'un oğlu olup, İlhanlı ordusu ile Kayseri'ye gelmiş, Toga Timur 732 tarihinde bir savaşta maktul düşünce oğlu Babug Bey bu bölgeyi yönetmeye başlamış fakat Eretna Sultanı Alâddin Ali Bey'e H/765 (M 1363) senesi, Muharremi'nin sonundaki bir savaşta yenilmiştir.

Daha sonra H/769 (M 1367) senesinde Alâddin Ali ile tekrar mücadeleye başlamış ancak Moğolların kendisine destek vermemesi üzerine Sâhib'in Bük bölgesinde hezimetle uğramıştır.³³⁶

Anadolu'daki Moğol beylerinden Toğa Timur'un oğlu ve Devletşah'ın kardeşidir. Babug Han'ın Mahmut Han, Ali Paşa, Teberrük, Gelenca ve Esen Bey isimlerinde oğulları vardır. Bunlarından Ali Paşa, Eretnaoğlu Ali Bey'in zevcesi ile evlenmiştir. Bu evlilikten de Edhem isimli çocuk olmuştur. Babug Bey ölünce oğlu Esen Bey, Moğol Beyi olmuştur³³⁷. Ailesinin daha sonra Konya'ya yerleştikleri Karamanoğlu İbrahim Bey Vakfiyesi'nden anlaşılmaktadır.

16-Yeşilhisar (Yavaş Karahisar) Ulu Câmi î H /747-M/ 1346

Yeşilhisar'da bulunan ve bugün ibadete açık bulunan bu câminin minaresi dışında her tarafı yeniden yapılmıştır. Câmînin kapısı üzerinde bulunan kitâbenin Türkçesi şöyledir. "Bu mübarek mescidi, ulu bilgin adaletli Sultan, Arap ve Acem'in Meliki Sultan ERDENA³³⁸ Allah O'nun (Mülkünü) daim eyleye-onardı, tarihi yediyüz kırk yedi" ayrıca kitâbenin ortasında yukarıdan aşağıya doğru yazılmış bir de Kelime-i Tevhîd bulunmaktadır.³³⁹

Bu câmi ile birlikte bir medrese ve hâlen faaliyette olan bir hamam da mevcuttur.

17- Bünyan Ulu Câmi î H/ 733- M1333

İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın Anadolu Valisi olan Zahirreddin Mahmud tarafından yaptırılmış olan Bünyan Ulu Câmi î'nin mimarlığını Eretna Devleti'nin resmî mimarı olan Kara Bulâ Oğlu Kaluyan üstlenmiş ve kendi ismini de kapüstü kitâbesinin sağ üst köşesine yazdırmıştır. Bu muhteşem câminin doğuya bakan kapısının üzerinde iki kuşak hâlinde Arapça kitâbesinde; "*Bu mübarek mescidin yapılmasını emirlerin emiri, âdil, muzaffer, kötülerini kahrettiği ve isyankârları da katlettiği bilinen Tacıkızıl'ın oğlu Zahirreddin Mahmud-Allah onun âkıbetini iyi etsin- otuzdört senesinin ilk ayı olan Muharrem başında emretti.*" yazılıdır.

18- Bünyan Karakaya Köyündeki Seyyid İsa Zâviyesi

³³⁵ Osman Ferit Sağlam, IV. Türk Tarih Kongresi, Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bazı Kitâbelerle, Meskûkâtın Milli Tarihe Hizmetleri, Ank. 1952 S:162.

³³⁶ Tarihi Takvimler, Yay: Osman Turan, TTK Ank. 1984 S:73 / Edhem S:13.

³³⁷ Şikâri, Karamanoğulları Tarihi, Konya 1946, S:118.

³³⁸ Eretna eserleri içerisinde sadece bir câminin kitâbesinde "ERDANA" ifadesi geçmektedir.

³³⁹ Edhem, S:138.

Eretna tahtına M/1354-1355 tarihleri arasında oturduğu anlaşılan Cafer Bey, Alâeddin Eretna'nın ortanca oğludur.

Karakaya köyünde Cafer Bey adına yaptırılan "Seyyid İsa Zâviyesi" Karakayalılarca "Seyyid Halil Devletlü" adıyla da anılmakta ve 1939'lara kadar varlığını devam ettirmekte iken bugün yıkılmış ve sadece taş duvarlar kalmıştır.

Bu Zâviye'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 788/1386 tarihli ve bir vatandaşa 688/1289 tarihli vakfiyesi mevcuttur. Vakfiye 38.5x47.5 ebadında Arapça olarak Kayseri Kadısı Şemseddin Mehmed tarafından yazılmış ve tasdik edilmiştir³⁴⁰.

19-Şeyh Ümmî Zâviyesi Ve Vakfiyesi H/720-M/1320

Şeyh Ümmî Zâviyesi yolcuları ağırlayan bir vakıf eseri olarak Kayseri'nin Develi Kazası'nda bulunmaktadır. Bugün yıkılmış durumda olup, bir taş yığını hâindedir.

Eretna oğlu Sultan Gıyâseddin Mehmed zamanında yapılan zâviyeye birçok yerin geliri vakfedilmiş ve vakfiyesinin de Arapça olarak, Develi oğlu Abdullah tarafından yazıldığını biliyoruz³⁴¹.

h- Eretna Eserlerinin Özellikleri

Kayseri'deki bilinen Eretna eserlerinin Kadı Mescidi hariç tamamı bugünkü şehrin güney doğusunda toplanmıştır. Eserlerin hemen hepsi Kayseri'ye has kesme taştandır ve çok sade üslûpta yapılmış olup, kapı ve pencereleri klâsik Selçuklu işlemleri ile süslenmiştir. Genellikle türbe ve kümbetlerin kapısı kuzeye ve doğuya bakmakta yalnız (Şah Kutluğ Hatun Türbesi ile Kadı Mescidi ve Emir Erdoğmuş Türbesi'ninki güneye, Emir Zade Mehmed Türbesi ile Haydar Bey Köşkü'nün kapıları ise batıya bakmaktadır.

Türbelerde dört tip hâkimdir.

Birinci tip: Çadır tipi klâsik Selçuklu Kümbeti şeklindedir. İki katlı bu binalarda alt katta ceset odası üst katta da lahit ve mescit bulunur. Emir Şahab Türbesi, Şah Kutlu Hatun Türbesi, Ali Cafer Türbesi bu şekildedir.

İkinci tip: Üstünde külâh tipi çatı yoktur. Tek katlı bina şeklindedir. Babüg Bey Sarayı, Sazgeldi Türbesi, Zengioğlu Emir Zâde Mehmed Türbesi, Tatarhaniler Türbesi bu guruba girer.

Üçüncü tip: Sırçalı kümbet olup, tek başına kendine has bir mîmârî tarzı gösterir.

Dördüncü tip: Klâsik medrese görünümünde olan Köşk Medresesi'dir.

Bu dönemde devlet fakir ve güçsüz olduğu için büyük saraylar, hamam, hastahâne köprü gibi büyük çapta eserler yapamamıştır.

Mevcut eserler, genel olarak sade geometrik hatlara sahiptir. Bu özellik Eretna eserlerini Selçuklu eserlerinden ayıran özelliktir.

I- Eretnaoğullarının Kayseri'de Bastırdığı Paralar

³⁴⁰ Kemal Göde, Eretnalılar'ın şimdiye kadar yayınlanmamış vakfiyeleri, Kayseri 1984, S:154.

³⁴¹ Göde, S: 148.

1- Alâeddin Eretna Dönemi Sikkeleri

İlhanlı Devleti'nin merkezî otoritesinin kaybolması üzerine Anadolu Valisi Timurtaş kendi devletine isyan ederek bağımsız bir devlet kurma hayaline kapıldı ise de bunda muaffak olamayarak Mısır Memlûklü Devleti'ne sığınmak zorunda kaldı. Yerine de Uygur Türklerinden Emir Alâeddin Eretna'yı vekil bıraktı. Alâeddin Eretna, İlhanlı Sultanı Ebû Said'in ölmesi üzerine İlhanlı idaresine karşı Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Erzincan, Nevşehir ve Kırşehir'i içine alan bölgede bağımsızlığını ilân etti. Kendini emniyete almak için de H/740 tarihinden 749 tarihine kadar Mısır Memlûklü Sultanı Melik Nâsır nâmına sikke kestirdi³⁴². Bu sikkelerin Kayseri'de basılan örneğine henüz rastlanmamıştır.

Timurtaş, bir ara H/740 tarihinde bu anlaşmayı bozmuş ve kendi hükümlerini ilân etmiştir. İşte bu sıralarda kendi adına Kayseri'de basılmış sikkeleri olması gerekir. Ancak bu güne kadar bulunamamıştır.

H/749 tarihinden itibaren kendi adına kestirdiği bu sikkeler önceleri Uygurca iken sonradan Arapça olarak yazılmaya başlanmıştır. Eretna paraları genel olarak gümüşdür. Erzincan 750 baskı ve tarihli altın sikkenin³⁴³ dışında başka altın ve bakır sikkeye rastlanmamıştır.

a- Alâeddin Eretna'nın Kayseri'de bastırıldığı paralar;

aa-) Gümüş 1.7 gr 23 mm

Ön yüzü: Dairevi şekil içinde altı yapraklı bir çiçek ve içinde Kelime-i Tevhîd ve dört halîfenin isimleri en dışta ise noktalı daire vardır.

Diğer yüzü: Ortada beyzi ve şekil içinde "Es-Sultan-ül-Âdil Alâeddünyâ ved-din Halledallâhü mülkehû" boşluklarda yukarıda "Duribe Kayseriye" aşağıda: "sene ahad hamsin ve Seb'a mie" yazılıdır. (751 de Kayseri'de basıldı)³⁴⁴

bb-) Gümüş 1.7 gr 22 mm

Ön yüzü: Bir önceki gibi

Diğer yüzü: Bir önceki gibi olmakla beraber etrafında "Duribe Kayseriye selase hamsin seb'amie (753 senesinde Kayseri'de basıldı)

cc-) Alâeddin Eretna'nın Kayseri'de darpedilmiş bulunan H/745, 747, 748 tarihli sikkeleri de mevcuttur.

2- Gıyâseddin Mehmed Dönemi Sikkeleri H/753-767 (M/1352-1365)

Mehmet Eretna'nın sikkelerinin üzerinde üç köşeli kendine has şekiller vardır.

³⁴² Ahmed Tevhid, *Katalog*, S:428.

³⁴³ Artuk, cilt:2, s:823

³⁴⁴ Artuk, S:824

aa- Gümüş, 1.7 gr 19 mm
Yüzü: Kelime-i Tevhîd ve dört halîfenin isimleri (Üç köşeli şekil ile dış daire ortasında) ortada Ali
Arkası: Mehmed Eretna Gıyâseddünyâ ved-din Halledallâhü Mülkehû duribe Kayseriye

Gıyâseddin Mehmed'in Kayseri Darph Sikkesi (H.E. Kol.)

bb- Gümüş, 1.2 gr 21 mm
Yüzü: Kelime-i Tevhîd ve dört halîfenin isimleri
Diğer Yüzü: Gıyâseddünyâ ved'din Halledallâhü Mülkehû Kayseriye³⁴⁵

cc- Gümüş 1.8 gr 19 mm
Yüzü: Kelime-i Tevhîd ve dört halîfenin isimleri
Diğer Yüzü: Mehmed Eretna es Sultan el Âzam Gıyâseddünyâ ved-din Halledallâhü Mülkehû duribe Kayseriye³⁴⁶

³⁴⁵ Artuk, S:

³⁴⁶ Kayseri Müzesi Envanter No: 2302/3

YEDİNCİ BÖLÜM

A- KADI BURHANEDDİN AHMED VE DEVLETİ (1381-1397)

Kadı Burhâneddin, H/745 Ramazan-M/1345-8 Ocak'ta Kayseri'de doğmuştur. Babası Kayseri Kadısı Şemseddin Mehmed olup, Oğuzlar'ın Salur boyundandır³⁴⁷.

Kadı Burhâneddin'in büyük dedelerinden Mehmed isimli bir kişinin oğlu Celâleddin Habib, Selçuklu devlet adamlarından Kadı Cemâleddin Hotenî'ye damat olmuş, sonra da Kayseri Kadılığı'na tayin edilmiştir. İlâve olarak da Kayseri vilâyetindeki vakıflara nezâret vazifesini de yüklenmiştir. Önemli bir şahsiyet olan Habib, Selçuklular

³⁴⁷ Yücel, S: 14/Uzunçarşılı, S:162.

döneminde üç kardeşin müşterek saltanatı ve birbirleriyle mücadeleleri sırasında Rükneddin Kılıçarslan tarafında yer almıştır.

Kayseri Kâdi'ül-Kuzât'ı³⁴⁸ Celâleddin Habib, Memlûklü Baybars'ın Kayseri seferinden sonra Anadolu'da intikam seferine çıkan Moğol Abaka tarafından H/767-M/1277 yılında öldürülmüştür. Oğlu Hüsâmeddin Hüseyin, onun da oğlu Sirâceddin Süleyman ve daha sonra Şemseddin Mehmed, Kayseri Kadılığı yapmışlardır. İşte bu Sirâceddin Süleyman, Kadı Burhâneddin'in büyük babasıdır. Sirâceddin'in kadılığı Alâeddin Eretna zamanına rastlamaktadır. Takriben H/739-M/1338-H/752-M/1351 tarihinde ölen Sirâceddin Süleyman'ın kabri Kayseri'de olup, kitâbesinde şunlar yazılmaktadır.

>>
١ = بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ تَوْفَا ٠٠٠٠
٢ = عَلٰی اللّٰهِ هٰذَا التَّرْبَةُ لِمَوْلَانَا الْمَلَةِ ٠٠٠
٣ = الْعِلْمَا سِرَاجِ الْمَلَةِ وَالِدِیْنِ طَاب
٤ = ثَرَاهُ فِی الثَّالِثِ عَشْرِیْنِ رَمَضَانَ
اَثْنِیْنِ وَخَمْسِیْنِ وَ سَبْعِیْنِ مَیْهِ <<

Kadı Burhâneddin'in annesi ise Selçuklu devrinin nüfûzlu şahsiyetlerinden Celâleddin Mahmud Müstevfî'nin oğlu Abdullah Çelebi'nin kızıdır.

Kadı Burhâneddin, 1366 yılında Kayseri'de çıkan karışıklıklar üzerine³⁴⁹ babası ile birlikte Karaman ili üzerinden Şam'a gitmiştir. Alâeddin Eretna'dan sonra oğulları Cafer ile Mehmed'in mücadelesini Mehmed kazanınca, Mehmed'in taraftarı olduğu anlaşılan Kadı ile babası beraberce Kayseri'ye dönmüşler ve bir müddet sonra tekrar Mısır'a tahsile giden Kadı, Mısır, Şam ve Halep'te beş yıl kalmıştır. Bu arada babası Şemseddin Mehmed ölünce artık olgunlaşmış olan Kadı, 1364 yılında Kayseri'ye dönmüştür. 1365 yılı başında 21 yaşında iken Eretna oğlu Mehmed tarafından Kayseri Kadılığı'na tayin edildiği gibi bu hükümdara da damat olmuştur.

Kadılıkta büyük bir ehliyet ve liyâkat göstermiş, davaların hallinde zengin fakir, yerli yabancı gözetmeden görevini ifâ etmiştir. Ayrıca fırsatçıların eline geçmiş olan vakıf

³⁴⁸ Kadı-ül-Kuzat= kadıların başı

³⁴⁹ Eretna Bey'in H / 753-M / 1352 de ölümü üzerine çıkan hâdiseler

mallarını, medrese, zâviye, dârüşşifâ, hânkâh gibi kurumları kurtarmış, böylece ileride siyâsî başarılarına zemin teşkil edecek büyük bir şöhrete sahip olmuştur.

Eretna oğlu Mehmed'in ölümü (H/767-M/1365) ile devlet teşkilâtındaki var olan huzursuzluk daha da artmış, büyük bir iktidar buhranı baş göstermiştir. Yerine geçen oğlu Ali Bey genç fakat devleti buhrandan kurtaracak liyâkate değildi. Bölgenin esas halkını teşkil eden 30-40 bin Moğol ile³⁵⁰ Türkmenler de ayaklanmış bulunuyorlardı. Bölgenin Türk halkı güney ve batı Anadolu'ya göçe başlanmıştı. Dışarıda ise Karamanoğlu Alâeddin Bey, Konya ve Niğde'yi zaptetti. (H768-M/1366-1367)

Bütün bu hâdiseler olurken Kadı Burhâneddin endişe verici bu duruma çâreler arıyordu. Fakat gücü yetmediği için Kayseri dâhilindeki çiftliğine çekildi. İnzivâ günlerinde ileride yapacağı hamleleri plânladığı zannedilir. Bu sırada en büyük yardımcıları Şeyh Ali Bey, Şeyh Âdil Mevlânâ Paşa gibi Ahi şeyhleri olmuştur.

Eretna oğlu Ali Bey'in saz ve içki meclislerindeki düşük hayatı yüzünden başkent dışındaki ümerâ da Ali Bey'den yüz çevirmişlerdi. İşte bu sırada Karamanoğlu Alâeddin Bey, Samağar ve Caygazan Moğol oymaklarının yardımı ile ansızın Kayseri'ye hücum etti (H/777-M/1376-76). Bu sırada hamamda eğlenmekte olan Ali Bey, Kadı Burhâneddin'in müdâhalesi ile esir düşmekten kurtuldu ise de bütün ağırlığını Karamanoğlu Alâeddin Bey'e bırakarak Sivas'a doğru kaçmak zorunda kaldı. Karamanlılar Kadı Burhâneddin'den çekinmiş olacaklar ki Kadı'ya bir yakın adamlarını göndererek anlaşma şartlarının tesbitine yardımcı olmasını istediler. Sonunda bir miktar Karaman askerini Kayseri'de, bıraktılsa da halkın nefretini kazandılar. Nihayet Kadı, kararını vererek Karaman Türkleri'nin Kayseri'de yaptıkları tahribat ve mezâlîme son vermek maksadı ile taarruza geçti ve şehri bunlardan aldı. Fakat yönetimde fazla durmayarak yeniden çiftliğine döndü. Bir müddet sonra Sivas Valisi Hacı İbrahim ve Amasya Valisi Hacı Şadgeldi arasındaki rekabete ister istemez karışınca Kadı da ister istemez kendisini siyâsî olayların içinde buldu. Hacı İbrahim'in davetine uyarak Sivas'a gitti. Bu sırada Moğolların kolu olan Samağar Kabilesi reisi Hızır Bey'in büyük bir ordu ile Kayseri'yi zaptetmek niyetinde olduğu Sivas'ta duyuldu. Eretna oğlu Ali Bey acele olarak Kayseri'den Sivas'a gitti ve Hacı İbrahim'den yardım talep etti. Hacı İbrahim de bu işi ancak Kadı'nın halledeceğini hükümdara anlatması ile Kadı bir ordu ile Kayseri'ye geldi. Hudutlardaki dağınık askerler ile Kayseri Valisi de iltihak edince çok güçlenen Kadı'nın ordusu, Samağar'ların isilâsını önledi. Böylece Kayseri Bölgesi sükûna kavuşmuş oldu. Bu arada kazanılan başarılar Kadı'nın nüfûzu ve şöhretini daha da artırdı.

Sivas Valisi Hacı İbrahim bu gelişmelerden oldukça tedirgin oldu. Kadı'yı kontrol etmek üzere ona yardımcı sıfatı ile Hacı Bey'i Sivas'tan Kayseri'ye gönderdi. Fakat Kadı Burhâneddin Şehri müşterek idâre teklifini kabul etmeyerek bütün işleri Hacı Bey'e bırakarak ilim ve ibadetle meşgûl olmaya başladı. Hacı Bey ise şehir içinde bir gezinti

³⁵⁰ Yücel, s. 23

esnasında Kadı'yı tevkif ettirdi. Kadı'yı Artukabad yakınındaki Ağca Kale'ye³⁵¹ hapsedirdi. Ancak Sivas Beyi Hacı İbrahim, diğer ümerâ ile ihtilafa düşünce Kadı Burhâneddin'i kazanmayı menfaatine uygun buldu ve Kayseri'ye geldi. Hacı Bey'i bu işten sorumlu bularak azletti. Ellibir günden beri hapis bulunan Kadı'yı da serbest bıraktırdı. Sonra beraberce Sivas'a döndüler. Hacı İbrahim, Eretna tahtına hâkim olmak için bir takım plânların içine girdi. Kayseri Kırşehir hudutları dâhilinde bulunan Moğol Samağarlılar zümresinin desteğini almak maksadı ile liderleri Hızır Bey'in kızını aldı, Kayseri Şehri'nin idaresini Hızır Bey'e verdi ve Sivas'ta tahtı Eretnalı Ali Bey'den almak üzeri harekete geçti. Ali Bey'i ve ümerâsından Seyyid Hüssam'ı tutuklattı ise de halkın reaksiyonundan korkarak serbest bıraktı.

Kadı Burhâneddin ise olaylara karışmamaktaydı. Hacı İbrahim etrafını tutan Samağarlar diğer gruplardan Alagözlüler ve Barambaylılarla³⁵² mücadeleye başladılar. Barambaylılar gâlip gelerek Hacı İbrahim'in başını kestiler. Memleket içinde birçok karışıklıklar çıktı. Bu sırada Sivas'a Hacı İbrahim'in kölesi Hacı Mukbil hâkim oldu. Ali Bey Kadı'ya haber göndererek kendisini Hacı Mukbil gâilesinden kurtardığı taktirde bütün isteklerine kabule hazır olduğunu bildirdi. Kadı'da Kayseri, Kırşehir ve Aksaray'ın kendi idaresine, Sivas'ın da Hacı Mukbil'e bırakılmasını istedi. Nihayet Hacı Mukbil ikna edilerek anlaşma yapılabilirdi. Bu sırada halk da Hacı Mukbil'e isyan ettiği için Ali Bey Sivas'a gelerek tahtına oturdu. Hacı Mukbil'i öldürttü ve Kadı Burhâneddin'i vezir yaptı. Vezirliği döneminde devlet otoritesini sağladı, adalet ve idâreyi ıslâh etti. İktisadî durumu düzeltti. Zaire ambarlarını kontrol altına alarak halka dengeli dağıtılmasını istedi. Her tarafta türeyen eşkiyâyı bastırdı. Kadı'nın bu başarıları ile nüfûzu ve taraftarları günden güne arttı.

Kadı Burhâneddin Kayseri Valisi Cüneyd'in de kendisine katılması ile Karahisar (Develi) Kalesi'ni ele geçirdi. 1380 yılının Ağustos'unda ise Ali Bey, Kazova'da vebadan ölünce orduda ayaklanma eserleri görüldüyse de Burhâneddin'in basireti ile önlendi ve Ali Bey'in cesedi Kayseri'ye nakledilerek babasının yanına defnedildi³⁵³.

Kadı Burhâneddin ölen hükümdarın yedi yaşındaki oğlu Mehmed'in yanına, yani Sivas'a döndü. Seyyid'i Hüssam'ı ve diğer ümerâyı toplayarak devleti bekleyen tehlikeleri anlattı. Dağınık askere çeki düzen vermek, maaşlarını artırmak, rütbe, mansıp vermek, mevcut vergileri hafifletmek gibi o günün problem ve tedbirlerini izah etti. Tam bu sırada Hacı Şadgeldi'nin kuvvetli bir ordu ile Sivas'a yaklaştığı haberi geldi. Bunun üzerine Şarki

³⁵¹ Ağca Kale= Bizim tesbitimize göre Kayseri'ye 40 km mesafede bulunan Kızılırmak üzerindeki Teggöz köprüsü yakınındadır. Artukabad yakınında olamaz, çünkü bu hâdiseden 51 gün sonra Hacı İbrahim'in bizzat Kayseri'ye gelerek Kadı'yı serbest bıraktığı "Bezmu Rezmu" de ifade edilmiştir.

³⁵² Barambaylılar; Celayirlilere tabi olmak istemeyerek, orta Anadolu'ya hicrette mecbur kalmış, Alâeddin Eretna'nın hizmetine girerek, Kayseri-Sivas arasındaki yaylak ve kırsakları almışlardır. Karatatarlarla beraber dâhili harplerde faal rol oynamışlardır (İ.A. Diyarbekir, Mükrimin H, Yınaç, S:621)
Karatatarlar elli iki kısma ayrılıp, her yüz hanesi kendi başına bir yerde yurt tutmuştu. Bunlar Eretnaogulları zamanında mühim rol oynadıkları gibi Kadı Burhâneddin Ahmed de bazen bunlardan yardım görmüş ve bazen da serkeşlikleri ile uğraşmıştır.

Yıldırım Bayezid Amasya, Sivas, Kayseri, Divriği ve Malatya taraflarına sahip olduktan sonra bunları da eyâlet süvârisi olarak kullanmış kendilerine yer vermiş ve az zaman içinde bunları servet Sâhibi etmişti. Fakat cibiliyetleri iktizası olarak en mühim zamanda Osmanlı ordusunu can damarından vurup, Ankara muharebesi'nin kaybedilmesine sebep olmuşlardır. İşte Timur bunları topyekûn maverâünnehre götürmek için buldukları mntıkalara alıp gitmiştir. (İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt: I, S: 171, Ankara, 1947)

³⁵³ Yücel, s. 43

Karahisar Emiri Kılıç Arslan'dan yardım istemeye karar verildi. Kılıç Arslan da bu fırsatı değerlendirerek Sivas'a yetiştii. Kadı Burhâneddin'i; memleketin mâlî işlerinin başı yaparak, Kayseri ile Hersenos (Horasana) kalelerini kendisine vererek anlaştı. Kılıç Arslan da bu anlaşma ile niyâbete geçmiş oldu. Fakat kısa bir müddet sonra Kılıç Arslan yıprandı ve ona karşı muhalif bir parti teşekkül etti.

Kadı Burhâneddin de meclisin kabul ettiği anlaşma şartlarına uyarak Kayseri'ye doğru yola çıktı. Kayseri hududuna yaklaştığı zaman o civarda bulunan Samağarlar (Göçebe Moğollar) kendisine itaatlerini arz ettiler. Fakat bu sırada kendisine Kılıç Arslan'dan mektup getiren Nâib, Kadı'ya Kayseri'nin işgâlinde vazgeçmesini söyledi. O sırada Kayseri Valisi olan Cüneyd'e de ayrı bir mektup yazarak onun hiddetini yenmeye çalışıyordu. Böylece Kılıç Arslan anlaşma şartlarını yerine getiremeyeceğini ifade etmiş oluyordu. Bunun üzerine Kadı, şimdilik Kayseri'den vazgeçmiş görünerek Tokat'a bir kale yapılması izni verilmesini istedi. Bu arzusu da reddedildi. Bundan anlaşılıyor ki Kılıç Arslan, Kadı'nın kuvvetlenmesini istemiyordu. Kadı da Kılıç Arslan'ın bertaraf edilmesi fikri yerleşmeye başladı. Kadı, ordu içinde mutlak otoriteyi kurmak niyeti ile Amasya'ya Hacı Şadgeldi üzerine bir sefer düzenlemek istedi. Kılıç Arslan buna Kadı'nın Sivas'tan uzaklaşacağı düşüncesiyle razı oldu. Kadı, Amasya seferinde hiç mukavemetle karşılaşmadı. Kendi askerlerinin yağmasına müsaade etti ve onları elde edilen ganimetlerden bol bol yararlandırdı. Böylece siyâsî kudretini artıran Kadı, hemşire-zâdesi Şeyh Müeyyed ile anlaşır bir gezinte esnasında Kılıç Arslan'ı kendi eliyle hançerleyerek öldürdü³⁵⁴. Bilâhare de maiyeti ve amcası Keyhüsrev'i katletti, (H/782-M/138). Bütün bu hâdiseler halkın büyük sevincine ve şenlikler yapmalarına sebep oldu. Grup grup Kadı Burhâneddin'e gelerek bağlılıklarını bildirdiler.

Kadı Burhâneddin M/1381/9 Şubat'tan îtibâren halkın onayı ile Ali Bey'in oğluna naib oldu³⁵⁵. Memleketin her yanına elçiler ile nâmeler göndererek iktidarı ele aldığını bildirdi. Sonra da paşaları, beğleri ve ordu kumandanlarını kendisine biat ettirdi. Halkın sıkıntısını hafifletecek tedbirler aldırıldı. Yazılı emirler çıkartarak taşkınlıkları sona erdirdi. Kadılara verdiği büyük yetkilerle Hanefî mezhebi kanunlarını uygulamalarını emretti. Kadı Burhâneddin sahip olduğu büyük kudret sayesinde devletin bütün askerî, mülkî ve mâlî kaynaklarını elinde toplamak istedi. Dîvan toplântılarında Ali Bey'in küçük olan oğlu Mehmed'i dâimâ yanında bulunduruyordu³⁵⁶.

Yalnız Amasya Emiri Hacı Şadgeldi, Kadı'ya karşı idi ve bir fırsat bekliyordu ancak fazla gücü ve itibarı olmadığı için Sivas'a hücum edemedi. Böylece Dânişmendiye bölgesinin mutlak hâkimi Kadı olmuş oldu. Daha sonra da Sivas şehrini Emirlerinden birine kaymakam bırakarak Tokat üzerine sefere çıktı. Amasya Emiri'ni ric'ata mecbur etti ise de Sivas'ta aleyhine bir hava olduğu için geri döndü. İlk iş olarak kendisine muhalif olan ve Hacı Şadgeldi taraftarı olan Ayne Beğ'i tevkif ettirdi.

³⁵⁴ Yücel, s. 47

³⁵⁵ Bezm-u Rezm s. 217-222

³⁵⁶ Uzunçarşılı, *Bellekten*, s. 198

Diğer taraftan Hacı Şadgeldi'nin kışkırtması ile Erzincan Emiri'de Kadı'ya Hacı Şadgeldi'den barış teklifi getirdi. Fakat bu teklifi rededen Kadı, Şadgeldi'yi yenerek hezimete uğrattı ve öldürttü. H/783 Şadgeldi'nin yok edilmesi ile Kadı Burhâneddin en büyük rakibinden kurtulmuş oluyordu.

Böylece iktidarını fiilen kurmanın zamanının geldiğini anladı. İslâm hukuk ve an'anelerine uygun olarak meşruiyet verip saltanatını ilân etti. Adına hutbe okutturup, para bastırdı.³⁵⁷ (H/783-M/1383)

Artık "Emir Kadı" namıyla anılacak olan Kadı, ilk iş olarak asil ve toprak sâhibi olan ümerâyı barındıran ve feodal bir bölge olan Rum bölgesini temizlemeye başladı. Sonra Tokat'ta bulunan ve muhalefetin ruhu hâline gelen Seyyid'i Hüsam, Şeyh Necip ve Feridun'a mektuplar yazarak gönüllerini almaya çalıştı. Bu arada birçok suikastler ve tertiplerden ustalıkla kurtuldu.

Kadı Burhâneddin'in birçok düşmanı vardı. Bunlarla hüküm sürdüğü 18 yıl boyunca devamlı mücadele hâlinde olmuş Erzincan Emiri Mütaharüddin ile uygun bir anlaşma imzaladıktan sonra Kayseri'ye dikkatini çevirdi.

Kayseri'de bulunan Ömer oğlu Cüneyd'i yenerek hem şöhretini artıracak hem de Moğolların arzularını yerine getirmiş olacaktı.

Kalabalık bir ordu ile Kayseri hududundaki bütün kaleleri teslim aldı şehir dışında Sahra-i Kasr'da³⁵⁸ ordugâhını kurarak muhasaraya başladı. Bu fikrini dîvanındaki bir beyitte şu şekilde ifade etmektedir.

**"Gözlerümün yaşını ahıdub irmağ idüben
Kayseri'yi dahi bu yaş ile Bağdat idelüm"**³⁵⁹

Halkın şehrin Boyacılar kapısında toplanarak mukavemete hazırlandığı haberi üzerine şehre taarruza geçen Kadı Burhâneddin Ömeroğlu Cüneyd'in iç kaleden inerek teslim olması üzerine şehri savaşızsız ele geçirdi. (H786-M1384-1385). Bu sûretle Kayseri fazla tahrip olmadan el değiştirmiş oldu. Fetihden sonra can ve mal emniyetini temin hususunda gerekli tedbirleri aldı. Develi hariç Kayseri civarındaki bütün kaleleri de devletine ilhak ederek zaferini sağlamlaştırdı.

Kayseri havâlisinin sükûna kavuşması ile yol emniyeti artmış, ticârî ve iktisadî faaliyetler yeniden canlanmıştı ve devlet daha güçlenmiş oldu. Sonra tekrar Sivas'a dönerek yeni hedeflere yöneldi. Tokat ve Kaazabad'ı îmar etti. Zile'de bir medrese inşâ görevini Ahi Adil Şah'a verdi.

Karacahisar Kalesi'ni teslim aldı. Karamanoğlu Alâeddin Bey'le de Develi'de bir anlaşma imzaladı ise de Alâeddin Bey'in desteğindeki Cüneyd'in Kayseri ve yöresine karşı giriştiği hareketlere karşı 1387 ilkbaharında Ahi İsa'yı Kayserili askerlerle beraber yeniden Kayseri üzerine gönderdi. Fakat kesin bir sonuç alamadı. Kayseri Kalesi'nin yeniden

³⁵⁷ Yaşar Yücel, *Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti*, Ank. 1970, s.60 / *Uzunçarşılı Belleten*, s.199 / Halil Edhem, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, 1-Haziran 1331 beşinci sene Nu:32, Cilt:3, s.1020/Ahmed Tevhid, *Müzey-i Humayun'un Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu*, kısım-ı rabi, s. 442.

³⁵⁸ Sahra-i Kasr = Kayseri sahrası veya ovası, şimdiki Argınçık civarı olmalı

³⁵⁹ Yücel, s. 80 / Ali Alpaşlan, *Kadı Burhâneddin Divanından Seçmeler*, s. XIX 1000 Temel eser, Ank. 1977

Cüneyd'in idaresine girmiş olduğunu anlıyoruz. Mahir bir diplomat olan Kadı Burhâneddin onu, daha sonra tekrar itaate mecbur etti ve bir daha Kayseri ahâlisi ve devlete bağlı Moğol oymaklarına karşı faaliyette bulunamayacağına dair teminat aldı.

1391 baharında Kayseri'de devlete bağlı emirler, âdet üzerine hükümdarın kapısına gelerek kulluklarını sundular ve istediği zaman yardıma hazır olduklarını beyân ederek sayısız ihsanlara nâil oldular. Hükümdar da bundan kuvvet alarak Kayseri-Kırşehir arasındaki Eyyübhisar Kalesi'ni fethetti ve Payitaht'a döndü.

Daha sonra Osmanlılar'la uzun mücadelelere giren Burhâneddin, Çorum sahrasında Kırkdilim adlı mevkiide Yıldırım Bayezid'in büyük oğlu ile yaptığı savaşta Şehzade Ertuğrul'u katletti ve kuvvetlerini mağlûp etti. (Bu hâdiseye çok üzülen Yıldırım Bayezid o günlerde yanık yanık davul çalan bir çobana rastladığı ve çok hüzünlenererek ona "**Çal çoban çal, Ertuğrul gibi oğlun mu öldü**" dediği rivayet olunur.) İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar bölgelerini yağma ve tahrip ettikten sonra Kayseri'ye döndü. Burada istirahat ederken iki oğlundan birinin öldüğü haberini alarak hemen Sivas'a döndü³⁶⁰.

Bu sırada Timur'un Anadolu seferine hazırlandığı duyuldu ve elçisi gelerek; *Timur'a tâbi olunmasını ve onun adına sikke kestirmesini*" bildirdi. Burhâneddin cevap olarak Timur'un Müslümanlara revâ gördüğü mezâlimi anlattıktan sonra: *"Timur'un Müslüman kanı dökmek ve mal almak, kadın ve çocukları esir almaktan maksadı nedir? Böyle bir adamın Müslümanlıktan dem vurması ve ona dayanarak hâkimiyet iddia etmesi nasıl doğru olur? Şimdiye kadar gelen hiçbir hükümdârın böyle bir hareketi işitilmiş midir? Demir'in (Timur'un) bu durumu bizim için kâfidir."* diyerek gelen elçiyi taltif ile geri gönderdi.

Bu gelişmelerden sonra Sultan Burhâneddin Ahmed, ümerâsını toplayarak Timur'a karşı hazırlıklara başladı. Sivas'ı tahkim etti. Osmanlı ve Memlûk sultanlarına mektuplar göndererek her iki hükümdârdan da destek istedi. Timur ise Diyarbekir, Ercis, Mecengird kalelerini aldı, fakat Anadolu'ya giremedi. Gürcistan tarafına yöneldi. Böylece Anadolu bir müddet daha bu tehlikeden kurtulmuş oldu³⁶¹.

Bir müddet sonra Karamanoğlu Alâeddin Bey'in kendi topraklarına girerek Kayseri'ye kadar geldiğini ve vilâyeti talan ettiğini öğrendi. Çok geçmeden Üç-Ok ve Kınık Türkmenleri'nin de başka cepheden Kayseri'ye yüklenip yağma ile meşgul oldukları haberini aldı. Bu durumda Kayseri büyük bir tehlikeye düşmüş oluyordu. Süratle Kınık Türkmenleri üzerine yürüdü ve bunları bozguna uğratarak pek çok ganimet elde edildi. sonra Kayseri'ye yöneldi³⁶². Şehre yaklaştığı sırada Karamanlıların taaruzla hazırlandıklarını öğrenerek Karaman iline girdi. Fakat Karamanlıların kaçması üzerine önce Sivas'a gitti, sonra Kayseri'ye döndü. Zira Kayseri Emiri Şeyh Müeyyed'in Karamanoğlu'nun tahriki ile kendisine karşı istiklâl sevdasına düştüğünü, Kadı Burhâneddin'e yakın olan kişiler ümerâdan Süleyman Şah'ı ve Hacı Bey Çelebi'yi

³⁶⁰ Yücel S: 115/Uzunçarşılı, s. 211

³⁶¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984 T. T. K. s.164

³⁶² Bezm-ü Rezm, s: 495

tutukladığını ve mallarını müsadere ettiğini, halkın ileri gelenlerine türlü mezâlim yaptığını öğrenmişti. Müeyyed, Kirgalan (Cırgalan) ovasında Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in aracılığı ile teslim oldu. Kadı, Müeyyed'i önce hapsedirdi. Sonra da kumandanlarından Başrı-oğlu ve Solak Pîr Ali ile beraber idam ettirdi. (H/799 Muharrem-M/1396 Ekim)³⁶³.

Kayseri bölgesinde nüfuz ve idaresini yeniden kuran Kadı, Kayseri şehrinin îmarı ile uğraştı ve orada "Aş u İşret"e başladı. Develi'deki Türkmenleri, Kayseri havâlisine iskân ettirdi³⁶⁴. Karamanoğlu Alâeddin Bey'in yeğeni Emir Şeyh Hasan da Kadı'ya katıldı.

Büyük oğlu Alâeddin Ali Çelebi'yi (Zeynelâbidîn) Kayseri emâretine tayin etti. On iki şehir ve kale ile civarında oturan "Aşam ve Etrâk"ın³⁶⁵ idaresini de ona havale ederek kendi yerine kaymakam bıraktı. Buradan av bahanesiyle Karahisar-ı Behramşah'a ve Akşehir'e göz dağı verdikten sonra 1397 yazı ortalarında Kayseri'ye döndü. Burada daha önce Karamanoğlu Alâeddin Bey'e bağlı olan Samağar Bey'i Hızır'ın iltihâkını kabul etti. Sonra Kayseri Valisi olarak tayin ettiği, şehzadesi Alâeddin Ali'nin emrine yeterli miktarda asker bırakarak Sivas'a döndü.

Kayseri'nin zaptı ve Şeyh Müeyyed'in öldürülmesi ile neticelenen hâdiselerden sonra Kadı Burhâneddin, 1397 yılında Yölük Osman Beğ'i Şarkî Karahisar hududuna bir kale inşâ ettirmekle görevlendirdi. Yülük Osman ise, Şeyh Müeyyed'in öldürülmesinden dolayı Kadı Burhâneddin'e kırgındı. Bazı kaynaklarda (İbn Arabşah) Kadı'ya vergilerini ödemediği veya Kadı'nın Osman Beğ'e aylak vermediği gibi bugün tam aydınlanamamış bazı sebeplerle yaptığı bir baskınla az askerle korunan Kadı Burhâneddin'i yakaladı ve Sivas Kalesi önünde öldürttü. (H/800-M/1397 veya 1398)³⁶⁶.

Arapça, Acemce ve Türkçe şiirleri³⁶⁷ ve ilmî eserleri olan Kadı Burhâneddin'in kılıcı ve zekâsı gibi kalemi de çok kuvvetli idi.

Bu mücadelecî kabına sığmayan cevval hükümdarın dedesi, babası ve kendisinin kadılık dönemleri tamamen Kayseri'de geçmiştir. Kadı'nın Eretna Oğulları zamanındaki karışıklık ve taht mücadeleleri zamanında da sığındığı, düşündüğü ve fikirlerini plânladığı yer, muhtemelen bugün Kadı Bağları diye anılan Kayseri'ye 40 km. mesafedeki Eski Tekgöz Köprüsü yakınındaki sarayı ve çiftliğidir.

Hükümdar olduktan sonra da vaktinin birçok kısmını Eretna'nın idârî merkezi olan Sivas'ta geçirmekle beraber, bir kısmını da Kayseri'de bu günkü Boyacı Kapı ile İç Kale arasında, yani Câmî-i Kebîr civarında veya Kapalı Çarşı'nın yerinde olduğunu tahmin ettiğimiz İmâret Sarayı'nda geçirmiştir.

Devr-i ikbâlinde o devrin güçlü teşkilâtı olan Ahilerden çok istifâde etmiştir. Daha hükümdar olmadan önce Ahi İsa, Ahi Nevruz, Ahi Alişah, Ahi Muhammed, Ahi Nasreddin gibi bu tarîkatın ileri gelenleri ile yakın temas ve işbirliği hâlinde idi. Bunlardan Ahi İsa'nın Kayseri'nin alınmasında ordu kumandanı olarak büyük rolü olmuştur.

³⁶³ Bezm-ü Rezm, s: 526/Yücel, s:146-146

³⁶⁴ Bezm-ü Rezm, S:526/Yücel, S:147.

³⁶⁵ Aşam ve Etrâk= Maiyet ve Türkler.

³⁶⁶ Hüseyin Namık Orkun, **Türk Tarihi**, İst.1946, Cilt:4, S:108

³⁶⁷ British Museum'da 4126 numarada kayıtlı divanı, İksir As-Saadet Fi asrar al-ibadet ile Tercih at-Taftazani isimli eserler vardır.

B- KADI BURHANEDDİN'DEN SONRA

Kadı Burhâneddin'in öldürülmesinden sonra devletin ileri gelenleri onun hayattaki tek oğlu henüz 13 yaşlarında olan Zeynelâbidin sıfatı ile anılan Şehzade Alâeddin Ali Çelebi'yi (doğumu: H/787-M/1385 M) hükümdar ilân edip, Kara Yülük Osman'a karşı direndiler. Genç hükümdar, Kara Tatar Bey'inden yardım istedi ise de Tatar kuvvetlerinden yardım gelmedi. Bunun üzerine yaklaşmakta olan Timur tehlikesini de göz önüne alarak Sivas'lılar Osmanlı Padişahı 1. Bayezid'e haber yollayıp, şehri teslim etmek istediklerini bildirdiler. 1. Bayezid büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a yolladı. O da Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup ederek Kadı Burhâneddin Devleti'ni Osmanlı topraklarına ilhak etti. Kendisi de Sivas, Kayseri, Tokat, Niksar bölgesinin valisi oldu³⁶⁸.

Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesiyle hükümetten çekilen Kadı Burhâneddin'in oğlu Alâeddin Ali Bey (Zeynelâbidîn) önce eniştesi Dulkadıroğlu Nasreddin Bey'in yanına gönderildi ise de sonradan Osmanlı Devleti'nin hizmetinde Alâeddin Ali Bey de bulundu, bilâhare (H/1846-M/1442) tarihinde Kayseri'de vefat etmiştir³⁶⁹. Mezarı ise, bugün şehrin merkezindeki meydanda idi. 15 Mart 1950'de kemikleri Seyyid Burhâneddin'in türbesine taşınmış ise de daha sonra yeniden Sultan Abdülhamid zamanında yani 1885-86 tarihinde yaptırılmış bulunan türbesine getirilmiştir. **Zeynelâbidîn**, çok yoğun mücadelelerle kendi devletini kuran ve on sekiz yıl hükümdarlık yapan ilim, devlet, hukuk, şairlik ve savaş adamlığı gibi birçok meziyeti bir arada yapabilen bir babanın üç oğlundan birisidir. Daha sonra 1392 yılında şehzade **Abbas** ve şehzade **Muhammed Çelebi** arka arkaya ölmüşler³⁷⁰ ve **Zeynelâbidin Ali Çelebi** tek şehzade olarak kalmıştır. 12-13 yaşlarında iken babası o'nu 1397 yılı ilkbaharında Şeyh Müeyyed'in yerine Kayseri emirliğine tayin etmiştir. Ayrıca Kayseri çevresindeki 12 şehir, kale köy ile orada yaşayan kölelerin ve Türklerin de yönetimini ve valiliğini vermiştir. Bir adı da Alâeddin Ali Çelebi olan Zeynelâbidîn "kâim makâm" unvânı ile emir verme ve yasaklama yetkileri ile donatılarak güçlü bir vali yapılmıştır.³⁷¹

Kadı Burhâneddin, 1398 yılında Kara Yülük Osman Bey tarafından Sivas Kalesi önlerinde öldürülünce Kadı Burhâneddin'in damadı Mezid Bey başta olmak üzere devletin ileri gelenleri hayattaki tek oğlu, Şeh-zâde Zeynelâbidîn Alâeddin Ali Çelebi'yi hükümdar ilân edip, Kara Yülük Osman'a karşı direndiler³⁷². İşte bu sırada basıldığı tahmin edilen ve Zeynelâbidîn sikkesi olduğu bildirilen gümüş akçenin üzerinde lâkap olarak: "*Mevlânâ el-*

³⁶⁸ Ali Alpaslan, *Kadı Burhâneddin Divanından Seçmeler*, Ank 1977, S: XXV / Uzunçarşılı, S:160

³⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu*, Karakoyunlu Devletleri Ank. 1969 S:168/Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi* I-Haz: Mehmet Altay Köymen Ank. 1983, S:153.

³⁷⁰ Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı 1990 Ankara s:378

³⁷¹ A.G.E. s:482

³⁷² Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, T.T.K. Ankara,1984, s:167

melik el-a'zam el-şerîf" yazılmıştır. Sikkede şahıs ismi, tarihi ve baskı yeri bulunmamaktadır.³⁷³

Genç hükümdar, Kara Tatar Bey'den yardım istedi ise de Tatar kuvvetlerinin gelmemesi üzerine yaklaşmakta olan Timur tehlikesini de göz önüne alarak Sivaslılar Osmanlı Padişahı I. Bayezid'e haber yollayıp, şehri teslim etmek istediklerini bildirdiler. Bunun üzerine I. Bayezid büyük oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a yolladı. O da Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup ederek "Kadı Burhâneddin Devleti'ni" Osmanlı topraklarına ilhak etti. Kendisi de Sivas, Kayseri, Tokat ve Niksar valisi oldu.³⁷⁴

Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesi ile hükümetten çekilen Kadı Burhâneddin'in oğlu Alâeddin Ali Bey (Zeynelâbidin) önce eniştesi Dulkadıroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in yanına gönderildi³⁷⁵. Buradaki ikâmeti sırasında Sultan II. Murad ile Karaman-oğlu İbrahim arasında 1435-36 yılında yapılan savaşa eniştesi Nasreddin Bey, Süleyman Bey, Dulkadır Bey, Hızır Bey ve Hamza Bey'le birlikte katıldı³⁷⁶ ve daha sonra da Ankara Savaşı'nı takip eden fetret yıllarında Zeynelâbidin, eniştesi Mezid Bey'in teşvikiyle Sivas hükümetini geri almak için ayaklandı ise de başarılı olamayarak daha sonra Malatya'ya kaçtı.³⁷⁷

Osmanoğullarının hizmetine girdikten sonra umerâ sınıfından ulemâ sınıfına geçen Zeynelâbidin, baba, dede yurdu ve aynı zamanda valilik yaptığı Kayseri'ye yerleşmiştir. Burada büyük hürmet ve itibar gören Zeynelâbidin, babasından ve kendinin kısa süren sultanlığından dolayı "Sultan" ve ulemâ sınıfında eserler vererek kabul gördüğü için de "imam" unvânını alarak "İmam Sultan" olarak anılmıştır. Alâeddin Ali yahut Zeynelâbidin, 1442 yılına kadar yaşamış ve ???????? yılında Kayseri'de ölmüştür.³⁷⁸

C- ESERLERİ

Kayseri'de Kadı Burhâneddin zamanından günümüze gelebilen tek eser kızkardeşinin oğlu Şeyh Müeyyed tarafından yaptırıldığı H/792 tarihli kitâbesinden anlaşılan ve bugün "Asmalı Çeşme" diye anılan çeşmedir. Bu çeşmenin kitâbesinde üç satır hâlinde :

1-) Binâ hâzihi el-İmâretü'l Mesilete ale'l ayn fi eyyâmü'd Devlete es Sultânü'l âlemü'l- Âdil Burhâneddünyâ ve'd dîn

³⁷³ Stephen Album, *Checklist of Islamic Coins*, Page 114, no: A-2327, Januar 1998

³⁷⁴ Alparslan Ali, *Kadı Burhâneddin Divanından Seçmeler*, Ankara 1977, s: xxv/ Uzunçarşılı İ.Hakkı, *Kadı Burhâneddin Ahmed*, Belleten, c:xxxii, Ankara, 1968 s:160

³⁷⁵ Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Tarihi*, Kayseri, 1993, s:215 / İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz: Recep Toparlı, Erzurum 1992 S:111

³⁷⁶ Yücel Yaşar, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, T.T.K. Ankara, 1991, S:206 /Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Birinci Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, Nu:37 S:223

³⁷⁷ İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, A.G.E. S:112

³⁷⁸ Yücel Yaşar, A.G.E. s:206

2-) *Es Sultân Ahmed enârüllâhi Burhâne haslı min yedü'l müsemmâ el-Emir ü'l makkûl muzafferü'd Devlete ved'dîn Eş-Şeyh Müeyyed.*

3-) *Zeydet'i devletel ve hüve sada hâtemallahu es-Sultâni fi ba'zı şehûr seneti isneyn ve tis'in ve seb'a mi'e.*

“Kaynak olarak akan bu çeşmeyi, Ali Adil Burhan el Dünya ve dinin Sâhibi Sultan Ahmed'in Saltanat'ı zamanında-Tanrı onun ikbalini parlak etsin-teveccühe mahzar olmuş ve himaye görmüş olan Muzaffer'el Devle veddin El-Şeyh Müeyyed -Allah onun idaresini uzatsın- kendi eliyle inşa ettirdi. Bu hediyeye efendisi Sultanın bir Sadakasıdır. 792 yılının aylarının birinde” yazmaktadır³⁷⁹.

Şeyh Müeyyed Çesmesi 792 (M-1390)

Bu çeşmeden başka bir de Salkuma (Gürpınar) köyünde Sultan Ahmed ismiyle anılan bir değirmen mevcuttur ki Kadı Burhâneddin'e ait olması muhtemeldir.

Ayrıca kuvvetli bir şair olan Kadı'nın Türkçe, Arapça ve Farsça yazdığı çok güzel şiirlerden oluşan bir dîvânı (tek nüsha olarak Londra kütüphanesi'nde bulunuyor.) ve “İksir-üs saâdet fi esrâr ül ibâdet” ile 1397 yılı Şaban ayında tamamladığı “Tercihü't Tevârih” isimli iki de ilmî eseri bulunmaktadır.

Tuyuğlarından bazı örnekler

³⁷⁹ Halil Edhem, **Kayseri Şehri**, Göde, S:143/TOEM, C:3, S:1018.

Özini alşah gören ser-dar bolur.
“Ene'l Hak” davi kılan berdâr bolur.
Er oldur Hak yoluna baş oynaya
Döşekte ölen yiğit murdâr olur.

Hemîşe âşık gönli biryan bolur;
Her nefes garib gözi giryan bolur.
Sûfilerin dileği mihrâb namaz,
Er kişinün arzusu meydan bolur.

Ezelde Hak ne yazmış ise bolur
Göz neni ki görecek ise görür
İki âlemde Hakk'a sığınmışuz
Tohtamış ne ola, ya Ahsah Temür?

Seçme Beyitler

Bilürsin ki günâhım çok ilâhî
Ümîdüm senden ayruh yok ilâhî

Bini fi'lüm ile hem sen yaratdun
Eger eksük ü ger artuh ilâhî

Kader ohun kazâ yayında çektün
Ne oh kim atarısan oh ilâhî

Nefes kimse urmaz dilegünsüz
Nefes nefes anı sayduh ilâhî

Canumuz esrügidi ışkunile
Velî nefis ile ayrılduh ilâhî

Seni biz de yitürdüh bulmazuz
Bizi ger korısah bulduh ilâhî

Şehâ lûtfun cihâna top toludur
Biz andan niçe uyulduh ilâhî

D- ZEYNELÂBİDİN TÜRBESİ

Zeynelâbidin Türbesi 1537 tarihinde Hüseyin Bey-zâde Abdi Bey tarafından eski tarz olarak ta'mir ettirilmiştir³⁸⁰. Zamanla yıkılan bu türbe Sultan II. Abdülhamid'in emri ile 1886 yılında Ankara Valisi Âbidîn Paşa ve Kayseri Mutasarrıfı Mehmed Nâzım Paşa tarafından masrafı Evkâf hazinesinden karşılanarak yeniden ihyâ edilmiştir. O günlerde Kayseri Kadısı olan ve "Edirne Müftüsü" olarak anılan Mehmed Fevzî Efendi de Türbe'nin kapısındaki manzum kitâbeyi yazmıştır.

Zeynelâbidîn Türbesi Kitâbesi

Hazretü'l Gâzî Hamid Han, diyanet-perverin
Mâlikü'l Mülk, mülkünü ma'mur buyursun tâ kıyâm
Ömrünü, ikbâlini, hem şevket ü iclâlini
An-beân müzdâd ü mevfûr ede Hayy ü lâ yenâm
Çün üstüne hep türbe-i sâdât ile mâbedleri
Kıldî imârât ü tezyînât ile Dârü's –Selâm
İşte bak, bu Türbe-i pür-zeyn, Zeynelâbidîn
Emr ü fermân-ı şerîfi ile buldu hoş-hitâm
Ola dâreynde muîni hem şefî ol şehin
Cedd-i pâki hazret-i dost-ı Hudâ Hayru'l-Enâm
Hâmeden dü katre düştü Fevzî târih yazmaya
Kabri Zeynelâbidîn cennet gibi a'lâ makâm³⁸¹

Kayseri'de bir kopyası çıkarılmış bulunan 1061 (1651) tarihli, Güvâhî'nin meşhur "Pend-nâme" isimli eserinin sonuna ve sayfa kenarına kaydedilen tarihî takvimde "Binâ-i ravza-i Zeynelâbidîn ibni's sultân Ahmed Burhâneddin sene 944 (M-1537)" notu kaydedilmiştir. Bu mühim not bize, Sultan Kadı Burhâneddin'in oğlu Zeynelâbidin'in (Alâeddin Ali) Kayseri'de gömülü olduğunu bildirmektedir.

Naci Kum'un Kayseri Kitâbeleri isimli basılamamış eserinde belirttiğine göre³⁸², Zeynelâbidin Türbesi'nden alınarak Kayseri Müzesi Taş Eserler Deposu'na kaldırılan kırık bir mezartaşının Zeynelâbidin'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Bu mezartaşının bir yüzünde; "Eş şehid el mazlûm el maktûl el muazzam? Zeynelâbidin Emir Ali bin Burhân? Nevvar' Allah'ü rûhahûma/ İntikâle ilâ rahmetullah fi aşer Cemâziyel evvelde" (sene kısmı kırıktır) yazılıdır. Diğer yüzünde ise Farsça bir beyit (meali) "Ey ölüm, sen her yerde görünür ve kurulu düzenleri bozarsın. Senin elin insan üzerine değdiği zaman, elinden hiçbir fert kurtulamaz" yazılıdır³⁸³.

Zeynelâbidin nâmına İbnü'l Bevvâb Muhammed (Kapıcıoğlu Muhammed) tarafından yazılmış "Tuhfe-i Alâiye" isimli bir eser mevcuttur. Onsekiz yapraktan oluşan bu eserin her sayfası 11 beyittir. Sonunda yazılış tarihi yoksa da araştırmacı Kilisli Rifat

³⁸⁰ Erkiletlioğlu Halit, *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kays. Büyükşehir Kültür Yay. Nu:5 1990 S:66

³⁸¹ Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kays. Büyükşehir Kültür Yay. Nu:37 Kayseri 2001 s:158

³⁸² Türk Tarih Kurumu'nda

³⁸³ Kum Naci, *Kayseri Kitâbeleri*, T.T.K. Yazma Eserler Bölümü, Nu:564 s:158 (basılmamış)

Bey'in tahminine göre 1397 -1446? yılları arasında kopya edildiği belirtilmiştir. "Tuhfe-i Alâiye" nin ön sözünden bir kısmı şöyledir:

*"Bundan sonra bu resmin nakkaşı, bu incinin tenkitçisi, çokça bağışlayan Allah'a muhtaç İbn-i Bevvab adıyla meşhur Muhammed-Allah sonunu iyi yapsın – şöyle der: Dünyayı koruyan hükümdarın şehzadesi, dünyadakilerin göz nûru, yücelik sadefinin incisi, fazilet feleğinin incisi, saltanat bağının meyvesinin en üstünü, devlet ağacının meyvesi, şeref göğünün ayı, soy-sop feleğinin güneşi, yüce sultan, ulu hakan, ümmetlerin dizgininin sâhibi, Arap ve Acem mülkünün sâhibi, Arap ve Acem'de Allah'ın gölgesi, Burhâneddin-Allah onun saltanatını daim kılsın, burhanını âlem üzerine yaysın-oğlu Alâeddin Ali'nin manzum sözlüğe karşı aşırı ilgisi vardı. Bu güzel sevgili Allah'ın yardımı ile ona erince Tuhfe-i Alâiye adı verildi. Onun tarafından kâbul edilince yok olma sessizliğinden kurtuldu. Hüner sahipleri onda bir noksanlık bulurlarsa düzeltmeye çalışsınlar. Bundan sonra Allâh'ın yardımıyla anlam denizinden Tuhfe-i Alâiye için kâlemle cevher döktüm."*³⁸⁴

Ancak bir ismi de Zeynelâbidin olan Alâeddin Ali Bey, Peygamberimizin torunlarından H/750'de Tayf de doğup, H/800 de Kayseri'ye gelen ve H/817 de burada vefat eden büyük zahid Zeynelâbidin Hazretleri ile karıştırılmamalıdır³⁸⁵.

Kayseri halkı tarafından pek çok sevilen ve hürmet gösterilen bu zat için bir tekke ve bir de ev yaptırılmış ve o da halkı irşad etmiştir. Türbenin yakınlarında bulunan bu tekke, Boyacı Abdi isimli bir kişi tarafından H/951-M/1544 tarihinde yeniden yaptırılmış ve kurulan 1454 akçelik geliri olan zengin bir vakıfla ilelebet yaşaması sağlanmıştır.

Halkın "İMAM SULTAN" sıfatı ile tanıdığı Zeynelâbidin Alaaddin Ali'nin eski türbesinin pencerelerinin üstüne birer beyit olarak yazılmış olan methiye kasidesi şöyledir.

"Şehinşâh risâlet bâis-i Sernâme-i Hil'kat
Nebiy-i Nûr-u vahdet mültecây-ı cümle mahlûkât
Husûsa bunda zâhir oldu Zeynel-Abidin nûru
İmamü'l Müslimin hem kutbu a'zam fahr'i mevludat
Hudâ-yı a'zam bu hallâk olmuş iken sana âşık
Sezâ olmaz mı ehl-i beytin olsa nûr-ı mahsûsat
Bihar-ı rahmetinden katre olmuştur şefaata sana
Kul oldu bâ bina her demde her bir ferd ü makrûrât
Meleklerle felekler can verir bir kerre takbile
Gubâr-ı Hâk-i pâyin sürme her çeşme-i meşhûdât
Resul-i müctebâ ve rahmeten lil âlemin el Hakk
İmâmü'l Enbiya vü Seyyid-i Sâdât-ı mevcûdât
Bu bâba yüz sürüp kıl irticâ nur-ı tazarrula
Olur cümle maâsi senden elbet mahy ü mevhûmât"³⁸⁶

³⁸⁴ İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, A.G.E. s:112

³⁸⁵ **GuvAhi Pendnamesi**, özel bir kütüphânedeki yazma eser, Varak: 104 A-B 105 A / Erkiletlioğlu Halit, **İki Zeynelâbidin**, Kayseri Kültür Haf. Sempozyumu, 2003

³⁸⁶ Karabulut, Ali Rıza, **Meşhur Mutasavvıflar**, Kayseri 1976.

E- KADI BURHANEDDİN AHMED'İN SİKKELERİ

Kadı Burhâneddin, Amasya Emiri Hacı Şadgeldi'yi mağlup edip öldürünce en büyük rakibinden kurtulmuş oldu. Eretna Devleti'nin kaderine hâkim olduğu aynı yıllarda (H/783). Kendi adına hutbe okutturup para bastırıldı³⁸⁷. Bu paralar gümüş olup, Kadı Burhâneddin'in altın ve bakır parasına rastlanmamıştır. Gümüş tarihi yok ağı: 1.40 gr çapı: 20 mm

(Sn. Mehmet Çayırdağ Kol.)

Yüzü: Etrafında Ali, Ebubekir, Osman, ömer
Ortasında: Kelime-i Tevhid, duribe Kayseriye
Arkası: Es-semi ül-âlemi ül-adili el burhani halledalahü mülkehu³⁸⁸

F- ZEYNELÂBİDİN'İN SİKKESİ

Gümüş Akçe yüzünde: Mevlâna el melik el azam el şerif
Diğer yüzünde: şahıs ismi yazılmamış³⁸⁹

G- KADI BURHANEDDİN AHMED'İN ŞECERESİ

Mehmed bin Resul bin Sevinç

Kadı Celâleddin Habib

Hüsâmeddin Hüseyin

³⁸⁷ Yücel Yaşar, *Kadı Burhâneddin Ahmet ve Devleti*, Ank. 1970 S:60/Uzunçarşılı, Belleten S:199/Halil Edhem, Tarih-i Osmanî encümeni Mecmuası, 1 Haziran 1331 beşinci sene, cilt 3, S:1020

³⁸⁸ Ahmed Tevhid, Müze-i Hümayun'un Meskûkâtı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısım-ı Rabi, S:442/Artuk Cilt: II, S:826, No:2387.

³⁸⁹ Checklist of İslâmik Coins, Page: 114 Nu: A 2327, Januar 1998

Kadı Siraceddin Süleyman

Kadı Şemseddin Mehmed

KADI BURHANEDDİN AHMED-----Kızı

Habibe³⁹⁰---Alâeddin Ali---Abbas---Mehmed---Rabia---Mısır(Hatice) Hatun³⁹¹

H.ERKİLETLİOĞLU

SEKİZİNCİ BÖLÜM

³⁹⁰ Habibe= Sivas'ta "Burhâneddin Gâzi Mezarlığı" diye anılan mahallede mezar taşı bulunmuş ve Fransız konsolosu Gazenar tarafından neşrolunmuştur. H/850 tarihinde vefat eden Habibe Sultan'ın mezar taşında "Habibe te bint-i es Seyyidü'ş-Şehid Sultan Burhâneddin" ibaresi vardır. (TOEM, Halil Edhem, Sivas Sultanı Kadı Burhâneddin namına Kayseri' de bir kitâbe, S:1018, Cilt:3

³⁹¹ Dulkadroğlu Nasreddin Bey'in Eşi

A- DULKADIROĞULLARI VE KARAMANOĞULLARI DÖNEMİ

Kadı Burhâneddin Ahmed'in öldürülmesinden sonra Sivas halkının daveti üzerine Sivas ve Kayseri Osmanlılar'a yani Yıldırım Bayezid'e geçti. (H/800-M/1398). Bu tarihten dört yıl sonra H/805-M/1402 tarihinin ilk ayında Sivas yolu ile Kayseri'ye gelen ve buradan da Ankara Ovası'na inen Timur, Yıldırım Bayezid'i müthiş bir mağlubiyete uğratarak Osmanlı Devleti'nin siyâsî varlığını tehlikeye koyduğu gibi, devletin gelişmesini de yarım asır geriye atmış oldu³⁹².

Timur, diğer beylikler meyânında Karaman hükümdarlığına getirdiği Mehmed Bey'e, babasının³⁹³ zamanındaki Karaman memleketlerinden başka Osmanlılara ait olan Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir, Kayseri, Hamit taraflarını da ilave etti. Bu dönemde Karamanoğlu II. Mehmet, bağlılığını göstermek amacıyla Timur adına Kayseri'de sikke darp ettirmiştir. Karamanoğulları'nın bu hâkimiyetlerinin ne kadar sürdüğü belli değilse de son zamanlarda neşredilen ve şimdiye kadar gözden kaçmış olan bir kitâbe³⁹⁴ bize bazı bilgiler vermektedir. İç kale, doğu kapısını iç yüzünde bulunan 50x50 ebâdındaki üç satırlık bu kitâbede: "Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmed'in oğlu, Büyük Emir Hüsâmî Hasan tarafından sekiz yüz on dört (H/814-H/1411) senesinde yapıldı" denilmektedir. Bu vesikaya göre şehir bahsedilen tarihte Karamanoğulları'ndan Dulkadiroğulları'na geçmiş ve Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey Kayseri'yi oğlu Hüsami Hasan Bey'e vermiştir. Bu sırada kalede ta'mirat yaptırdığı anlaşılan Hasan Bey şehri elinde fazla tutamayarak yeniden Karamanoğlu'na kaptırmıştır. Bir müddet Karamanoğulları'nda kalan şehir kalesi, Kayseri Valisi Şeyh Çelebi ve oğlu Demir tarafından yeniden ta'mir ettirilmiş olmalıdır. Kalenin aslanlı (Güney) kapısının batısındaki kitâbede "*Delâlette bulunan Türkler Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Kalesi'ni tahrib edip, halkını esir aldılar. Davud'un oğlu Büyük emir Şeyh Çelebi (İnsanların hatalarını affeden ve kimini susturan)*"³⁹⁵ zamanında ta'mir oldu. Allah mülkünü daim eylesin .....aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir" denilerek bu ta'mir anlatılmaktadır.

Yakın senelerde yapılan bir ta'mir esnasında bu kitâbe düşürülerek kırılmış ve son kısmı okunmaz hâle gelmiştir.³⁹⁶

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Memlûklerden Tarsus'u alması üzerine Memlûk Hükümdarı Melik Şeyh Müeyyed, oğlu İbrahim kumandasındaki orduya Kayseri'yi zaptettirdi. Şehrin Karamanoğlu Valisi Şeyh Çelebi kaçtı ve Kayseri bu defa Dulkadiroğlu Nasreddin Muhammed'e verildi. H/822-M/1419 Nasreddin Muhammed bulunmadığı zamanlarda da karısı Hatice Hatun hükmediyordu³⁹⁷.

³⁹² Faruk Sümer, *Karakoyunlular*, Ank. 1967, S:63.

³⁹³ Paul Wittek, *Osmanlı İmp. Kuruluşu* Çev. Güzin Yalzer, St. 1971, S:10

³⁹⁴ *Tarihi takvimler*, S:51/S:352/Yaşar Yücel, S:161/Uzunçarşılı, C:1, S:160/ Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Kitâbeleri* Kays.2001, S:44

³⁹⁵ Kur'ân-ı Kerim III/134.

³⁹⁶ Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Kitâbeleri*, Kays. 2001 S:45

³⁹⁷ Necati Lugal, Adnan Erzi, *Fatih Devrine Münşeat Mec.* İst. 1956 S:24/ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, TTK Yay.Ank.1984, S:171

Karamanoğlu Mehmed Bey, müttefikleri olan başarılı Ramazanoğlu İbrahim Bey'le beraber Kayseri'yi elde etmek için çalıştı ise de başarılı olamadıktan başka kendisi de esir edilerek Kahire'ye götürüldü. (H/27 Zilhicce 822-M/1419)³⁹⁸ Nasreddin, esir aldığı Mustafa'nın başını kestirerek arkasından Kahire'ye gönderdi. (5 Ekim 1419)

Mehmed Bey, Mehmed Bey'in oğlu Şeyh Müeyyed'in vefatı üzerine Emir Tatar tarafından serbest bırakıldı. Yeniden Anadolu'ya dönerek Niğde hükümeti ile iktifa etmek zorunda kaldı. Antalya'ya açtığı bir sefer esnasında da öldü. Yerine oğullarından İbrahim Bey geçti. (H/826-M/1423)

İbrahim Bey, evvelce babasının esaretine sebep olan Memlûkler tarafından Karamanlı'lardan alınarak Dulkadir hükümdarı Nasıreddin Mehmet Bey'e verilen Kayseri şehrinin, Memlûklülerle mücadeleye başlamış ve tedip için üzerine kuvvet sevk edilmiş idi. İbrahim Bey de bu vaziyeti fırsat biliyordu. İbrahim Bey'in teklifi önce kabul olunarak Haleb naibine o yolda emir verilmiş ise de bu sırada Kahire'ye gelen Dulkadiroğlu'nun zevcesi Hatice Hatun³⁹⁹ kocasının itaatini Sultan Baybars'a arz ile Kayseri'nin anahtarını teslim eylediğinden burasının tekrar Nasıreddin Mehmed'e kalmasına karar verildi. Bunun üzerine Karamanoğlu İbrahim Bey Kayseri'yi işgal etti. (H/Şevval, 838-M/Nisan, 1435) Kayseri'nin elinden çıktığına üzülen Dulkadiroğlu burayı tekrar elde etmek için Osmanlılara müracaat ile sabık Kayseri Emiri olan oğlu Süleyman Bey'i, II. Murad'a gönderdi. (H/480 Cemâziyyel evvel-M/1436 ikinci teşrin)

Osmanlı Hükümdarı, ezeli düşmanı Karamanoğlu'na güneyde iyi bir müttefik bulunduğundan bu teklifi hemen kabul ederek Süleyman Bey'e asker verdi, ayrıca Tokat Sancak Beyi'ne de bu kuvvetlere iltihak ile Kayseri'yi zaptetmeleri emrini verdi. İçlerinde Kadı Burhâneddin'in oğlu Zeynelâbidinde bulunduğu müttefik kuvvetler 1436'da Kayseri'yi aldılar⁴⁰⁰. Ancak bu sırada Kayseri'nin alınmadığı sadece muhasara edildiği Karamanoğullarını destekleyen Mısır kuvvetlerinin H/841-M/1437 de gelmesi ile muhasaranın kaldırıldığı iddiaları da mevcuttur⁴⁰¹. Bu olaydan sonra birçok defalar Osmanlı topraklarına tecavüz eden Karamanlılara karşı II. Murad bir intikam seferi yaptı. Müşkül duruma düşen Karamanoğlu İbrahim Bey bir "Sevgent-nâme"⁴⁰² vermeye mecbur kalarak ağır şartları kabul etmiş oldu. Hattâ 1448 de Kosova Meydan Savaşı'na yardımcı kuvvet gönderip, II. Murad'ın bir kız kardeşi ile de evlenerek akrabalık da tesis eden İbrahim Bey, H/868-M/1463'te ölünceye kadar Osmanlılara bir itilaf çıkarmadı. Son günlerinde oğulları İshak, Pîr Ahmed, Kâsım, Karaman Alaaddin Süleyman, Nûre Sufi ve Mehmed birbiriyle mücadeleye giriştiler. İbrahim Bey'in bu günlerde idareyi oğlu İshak Bey'e devrettiği anlaşılmaktadır. Kayseri'yi de amcası Mir Musa'ya vermiştir⁴⁰³. Ancak

³⁹⁸ Uzunçarşılı, Belleten, C:1, S:1 Ank. 1937/Münşat mec. S:25/İbrahim Bey'in Karaman Vakfiyesi, S:111-113/İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi** İst. 1974, S:454.

³⁹⁹ Hatice Hatun= (Mısır Hatun) Nasreddin Mehmed'in ölümünden sonra saltanata bir müddet daha bu hatun devam etmiştir. Hatuniye Medresesi onun adına izafeten kurulmuş olmalıdır.

⁴⁰⁰ Uzunçarşılı, S:117/Tarihi Takvimler, S:27

⁴⁰¹ Halil Edhem **Kayseri Şehri**, S:151

⁴⁰² Sevgent Name= Ahdname, Belleten 1.Sayı S:120

⁴⁰³ Şikari, Karamanoğulları Tarihi, Konya 1946, S:191/Saltanat Kasım Bey'e verildi belirtilmektedir.

Pîr Ahmed'in Konya âyanını elde ederek ve Osmanlı Padişahı II. Mehmed'in (Fatih) yardımı ile hükümdarlığını ilân ettiğini görüyoruz (M/1464).⁴⁰⁴ İşte bu sıralarda Pîr Ahmed'in adı geçen Padişah'a bağlılık göstererek ta'mir ettirdiği Kayseri Kalesi'ne H/870-M/1466 tarihli kitâbeyi yazdırdığını anlıyoruz.

İç kalenin güney kapısının üstünde yer alan 185x140 ebâdındaki mermer kitâbede iki satır hâlinde “*Rum (Anadolu) hükümdarının nazar kılması üzerine Kayseri Kalesi mâmur oldu. O Han'ın adı Mehmed'dir saadet evi Bağdat olsun/Onun bendesi Pîr Ahmed'in eliyle bu binâ tamamlandı/Eğer Hicrî tarihini bana sorarsan/sekiz yüz yetmiş (M/1466) yıldır*” denilmektedir⁴⁰⁵.

Ancak bu bağlılık uzun sürmedi. (H/871-M/1466) Kardeşi Kasım Bey'le anlaşarak İçel'e gelen Pîr Ahmed Bey karargâhını Ermenek Kalesi'ne kurdu ve civarı yağmalamaya başladı. Bunun üzerine Karaman meselesine kat'i olarak son vermek isteyen Fatih, H/872 de Gedik Ahmet Paşa'yı bölgeye gönderdi.

Şehzade Mustafa'nın emrine giren Gedik Ahmet Paşa Pîr Ahmed Bey'i gafil avlayarak Ermenek Kalesi'ni hazine ve ailesiyle ele geçirdi. Fakat Pîr Ahmed daha müstahkem bir kale olan Menan Kalesi'ne çekildi. Kale kumandanı iknâ edilerek kalenin teslim edildiğini karşı tepelerden seyretmekte olan Pîr Ahmed Bey, her şeyin mahvolduğuna hükmederek kendisini bir kayadan aşağıya atmış fakat düşerken bir ağaca takılmış, yüzde yüz ölümden kurtulmuştu. Adamları güçlkle onun takıldığı ağaçtan kurtarabildiler⁴⁰⁶. Daha sonra tekrar Uzun Hasan'ın yanına kaçan Pîr Ahmed Bey Bayburt kasavvası civarında öldü⁴⁰⁷.

Gedik Ahmed Paşa hemen Kâsım Bey üzerine yürüyerek Silifke'yi kuşattı ve işgâl etti. Son Karamanlı Beyi Kâsım ile üç oğlu'nun Yavuz Sultan Selim tarafından zehirletilmesi ile bu beylik son bulmuş oldu⁴⁰⁸. Bu son Bey ve oğullarının cenazelerini Karaman'da (Larende) İbrahim Bey Türbesi'ne defnettiler.

Son direniş olarak Kayseri Niğde arasında bulunan Develihisar, Karamanoğulları adına Atmaca Bey tarafından müdafaa edilmekte idi. Atmaca Bey kendisine artık Karamanoğullarından yardım gelmeyeceğini bildiği için kaleyi Şehzade Mustafa'ya teslim etti⁴⁰⁹. Karaman Valiliği'ne getirilen Şehzade Cem'in iyi meziyetleri sayesinde Karaman halkı Osmanlılar'a tâbi oldu.

Kayseri Kalesi'nin doğu iç kapısı üzerine Arapça tek satır hâlinde yazılan ve Gabriel ile Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından neşredilen kitâbe bu dönemde konmuş olmalıdır. Kitâbede;

“Bu mübârek kale yapısı Murad Han'ın oğlu Mehmed'in şerefine süslendi” denilmektedir.

⁴⁰⁴ Şahabeddin Tekindağ, İ.A. Karamanlılar, İst. 1977, S:326

⁴⁰⁵ Tekindağ, S:326.

⁴⁰⁶ Ali V. Vvk 148/Hoca Sadedin Efendi, *Tacü't-Tevarih* C:3, İst. 1979, S:143

⁴⁰⁷ Uzunçarşılı II. S:107/Hoca Sadeddin S:143.

⁴⁰⁸ Tekindağ, S:327

⁴⁰⁹ Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyâsi ve Askerî Faaliyeti* TTK. Ank. 1985 S:298

1476 senesinde Fatih Sultan Mehmed tarafından Kayseri de dâhil olmak üzere Karaman eyâletinin tahriri ve sınır tespiti yaptırılmıştır. Böylece Kayseri artık Osmanlılar'ın Karaman eyâletine bağlı bir sancak olmuştur. Fatih kardeşi İskender Bey'i Kayseri Sübaşısı olarak tayin etmiştir⁴¹⁰.

B- ŞEYH HAMÎD EL KAYSERÎ (750/1331- 815/1412)

Halk arasında **Somuncu Baba** olarak bilinen Şeyh Hamîd el Kayserî, Talas'ın Akçakaya köyünde doğmuş olup, asıl adı Hamîd Hamîdüddîn'dir. Anadolu'yu manevî fetih için gelen Horasan erenlerinden Şemseddin Musa Kayserî'nin oğludur.

Şeyh Hamîd-i Velî, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa Kayseri'den almış, Kayseri, İran ve Arabistan'ın ilim merkezlerinde devrin âlimlerinden ders görmüş ve tasavvufî terbiyede velâyet (ermişlik) mertebesine erişen şanslı insanlar arasında yer bulmuştur. Burada "Hamîdeddin-i Aksarayî" sıfatı ile anılmaya başlamıştır. Kayseri halkına vaâz ve irşatlarda bulunan Şeyh Hamîd el Kayserî, Molla Fenârî (öl.1431) gibi büyük bir din âlimi de yetiştirmiştir.

Anadolu'nun işgâl ve karanlık günlerinde bir manevî güneş olarak zuhûr eden Şeyh Hamîd-i Velî Türk milletinin kopmuş gibi görünen devamlılık zincirini yeniden bağlayanlardan sayılmalıdır.

Bilge kişiliği olan Şeyh Hamîd-i Velî, dinî ilimlerdeki çalışmalarını Şam, Tebriz ve Erdebil'de sürdürmüştür. Alâeddin-i Erdebîlî'den ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin rûhâniyetinden manevî terbiye almıştır.

Dinî ve dünyevî ilimlerle ilgili icâzet alarak, halkı aydınlatma vazifesi için Anadolu'ya dönmüş Bursa'ya yerleşmiştir. Bursa'da çilehânesinin yanında yaptırdığı ekmek fırınında somun pişirip çarşı pazar dolaşarak "*Somunlar, Müminler*" nidâsıyla insanlara ekmek dağıtmıştır. Bu sebeple Şeyh Hamîd-i Velî, "Somuncu Baba ve Ekmekçi Koca" olarak da tanınmıştır.

Zamanın Padişahı Yıldırım Bayezid Han Niğbolu Zaferî'ni kazanınca Allah'a şükür nişânesi olarak Bursa Ulu Câmî î'ni yaptırmıştır. Ulu Câmî'nin açılışı sırasında Somuncu Baba, Emir Sultan'ın bir oldu-bitti ile hutbeyi kendisine okutması üzerine hutbede Fatiha Sûresini yedi farklı şekilde yorumlamıştır. Bu olağanüstü hutbeyi dinleyen cemaat Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleri'ne büyük bir teveccüh ve tâzim göstermiştir. Manevî kişiliği ve bilgelik yönü ortaya çıkan Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleri şöhretten korktuğu için talebeleriyle birlikte Bursa'dan ayrılarak Aksaray'a gelmiştir. Aksaray'da Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri'ni Dünya'ya ve Ahiret'e ait ilimlerde eğiterek yetiştirmiş, irşad vazifesi için Ankara'ya görevlendirmiştir.

Şeyh Hamîd-i Velî Hazretleri, 1412 (h. 815) tarihinde Darend'e ebedî âleme göç etmiştir. Kabri, kendi zamanında halvethâne olarak kullanılan, şimdiki Şeyh Hamîd-i Velî Câmî î içerisinde olup, estetik yapılı cevizden oyma sanduka ile de kaplıdır.

⁴¹⁰ Tansel, S:312

Şeyh Hamîd-i Velî'nin Yûsuf-ı Hakîkî ve Halil Taybî adında iki oğlu bilinmektedir. Yusuf-ı Hakîkî Aksaray'da kalarak burada vefat etmiştir. Diğer oğlu Halil Taybî ise, Hacc'dan döndükten sonra babası ile birlikte Darende'ye gelerek yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Kabri Şeyh Hamîd-i Velî'nin yanındadır.

a- Talebeleri:

Somuncu Baba'nın en meşhur talebesi Hacı Bayram-ı Velî'nin Osmanlı Devleti'nde yeni Anadolu ve Rumeli üzerinde çok büyük etkileri vardır. Osmanlı kültürünü etkileyen bu önemli sîmâların hizmetlerini ve kültürümüze katkılarını anlamak için yetiştirmiş oldukları bazı isimleri zikretmemiz gerekir. Böylece kültürümüz için ne kadar önemli olduklarını ve büyük değerler ifade ettiklerini anlamaya çalışabiliriz. Bu önemli isimler ve medfun oldukları yerler şunlardır: Halil Taybî- Darende, Baba Yusuf Hakîkî- Aksaray, Akşemseddin- Beypazarı- Göynük, Ömer Dede- Göynük, Hızır Dede- Bursa, Akbıyık Sultan- Bursa, İnce Bedreddin- Darende, Yazıcıoğlu- Gelibolu, Şeyh Lutfullah- Balıkesir, Şeyhî- Kütahya, Şeyh Üftâde- Bursa, Aziz Mahmud Hüdâyî- İstanbul, Muslihiddin Halife- İskilip, Uzun Selahaddin- Bolu.

Somuncu Baba'nın günümüze kadar gelen uzantıları ve yansımaları o kadar mükemmel ki Anadolu'nun her köşesinde bir parçasını bulmak ve yüreklerde hissetmek mümkündür. Âlim ve tasavvuf ehli kimseler üzerinde emeği ve etkisi bulunan Somuncu Baba için kültürümüzün temel taşlarından biridir diyebiliriz.

b- Eserleri

Somuncu Baba, zâhirî ve bâtinî ilimlerdeki derin bilgisine rağmen, çok az eser vermiş veya çok az eseri bize ulaşmış bir âlim kişidir. Onun fazla eser vermiş olmaması, daha evvel işâret ettiğimiz melâmet meşrebinden de (gösterişi kabul etmeyen) kaynaklanmış olabilir. Nitekim onun yanında yetişmiş bulunan ve halifesi olan Hacı Bayram-ı Velî de, müderris olmasına rağmen eser yazmamış ve hattâ Muhammediye müellifi halifesi Yazıcıoğlu, eserini kendisine takdim ettiğinde, “*Mehmet, bununla uğraşacağına bir gönül haketsedin; bir gönüle girip onun terbiyesiyle meşgul olsaydın, daha iyi olmaz mıydı?*” diyerek kendi düşüncesini de dile getirmiştir. Bu zikredilen hakîkate rağmen, Somuncu Baba'nın bize kadar ulaşan Şerh-i Hadîs-i Erba'în, Zikir Risâlesi, Silâh'u-l Mürîdîn ve Kâşif'u-l-Estâr an Vechi-l Esrâr eserleri mevcuttur.

Şeyh Hamîd-i Velî'nin soyu Darende'de; Halil Taybî ile günümüze kadar devam etmektedir.

Kerâmetleri ve şiirleri halk arasında dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelen Somuncu Baba, tasavvuf anlayını şöyle anlatmaktadır;

*Diriyiz daim, ölmeyiz
Karanlıkta kalmayız
Çürüyüp toprak olmayız
Bize leyl ü nehar (gece ve gündüz) olmaz.*

C- ES SEYYİD ALİ ZEYNELÂBİDİN EL KAYSERÂNÎ (1414)

“Es Seyyid Ali Zeynelâbidin el Kayserânî adıyla anılan ve 29. karında Fâtimetü’z Zehra’yla birleşen bir silsile yakıştırılan zattır. Annesi **Es-Seyyid İzzeddin Hasan-ı Rufâ’î**’nin kızı **Veliyyetullâh Hatun**’dur⁴¹¹. Başka bir kaynağa göre de⁴¹² annesinin adı **Şerife Sâdi Hatun**’dur. Babası ise **Es-Seyyid Ahmed-i Rûfâ’î** nin kızı **Zeyneb Hatun**’un oğlu **Es-Seyyid Ahmed Şemseddin**’dir. **Ahmed Şemseddin**, Medine’nin nakîbi ve tâliblerin reisi idi.

Zeynelâbidin, 1349 tarihinde Medine’de Rasas mahallesinde doğmuştur. Medine’deki ilim adamlarından maddî ve manevî ilim tahsil eden **Zeynelâbidin** babasının 1369 yılında vefat etmesi üzerine halkı aydınlatmak üzere birçok memleketler gezmiş nihayet Anadolu’ya gelerek 1397 yılında Kayseri’ye yerleşmiştir⁴¹³. Kayseri halkı tarafından çok beğenildiği ve bu sevgi halkasına karşılık kendisinin de Kayseri’yi çok sevdiği ve buraya yerleştiği ifade edilmektedir. Kayseri’de çok hürmet gösterilen bu şahıs için bir tekke tahsis edildiği ve bir de ev yaptırılarak burada sohbetlerine devam ettiği bildirilmiştir.

Zeynelâbidin, **Şerife Fatma Hatun** ile evlenmiş, bu evlilikten **Ahmed**, **Mûsa** ve **Eyyüb** isminde üç oğlu olmuştur. 1414 yılında Kayseri’de vefat etmiş, cenazesi Rufâî Tekkesi yakınındaki mezarlığa defnedilmiştir. Bu mezarlık şehrin kuzey kısmında, dış kale burcu civarında ve şehir dışında idi.

Bu **Zeynelâbidin**’le ilgili bilgiler, daha ziyâde Mevlevî Şeyhi **Ahmed Remzi Dede** (Ölm: 1944)’nin “**Bergüzar**” isimli eserindeki sekiz bölümlük “**Mir’at-ı Zeynelâbidin**” isimli manzûmesinden alınmıştır. **Mir’at-ı Zeynelâbidin**⁴¹⁴’de, doğumu, Kayseri’ye gelişi, buradaki hayatı ve ölüm tarihi ile ilgili geniş bilgi vardır.

Ayrıca **Zeynelâbidin**’in torunlarından Üsküdar’lı **Ebû Bekir Hilmi Efendi**’nin oğlu **Seyyid Esad el Medenî** (1050-1116)nin “**Müselsilü Esad el Medenî**”⁴¹⁵ “**Esad el Medeni**’nin soy ağacı” isimli kitabında **Zeynelâbidin** hakkında bilgileri verilmiş ancak bu bilgilerde verilen soy silsilesi bütün tarikatlarda olduğu gibi tarikat şeyhlerinin silsilesi olup, yine her tarikattaki gibi **Hz. Ali**’ye bağlanmıştır.⁴¹⁶

Kadı Burhâneddin’in oğlu Zeynelâbidin’le karıştırılmamalıdır.

D- KAYSERİ’DEKİ DULKADİROĞLU DÖNEMİ ESERLERİ

⁴¹¹ Ahmed Nazif, **Kayseri Meşhurları**, Haz. Meserret Diriöz, Haydar Ali Diriöz Kayseri 1991 s:8-12

⁴¹² Karabulut Ali Rıza, **Meşhur Mutasavvıflar**, Kayseri 1994, s:197

⁴¹³ Karabulut, A.G.E. s:197

⁴¹⁴ Karabulut, A.G.E. s:207

⁴¹⁵ Raşit Efendi Kütüphânesi, nu:21377

⁴¹⁶ Erkiiletlioglu Halit, **İki Zeynelâbidin**, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2003, S:197

1-Câmler:

Süleyman Bey Mescidi: Pınarbaşı kazasına bağlı Hazaran köyündedir. Dulkadıroğlu Süleyman Bey tarafından 1442-1454 yıllarında yaptırılmıştır. Seyyid Selâhaddin adına yaptırıldığı ifade edilen bu câmiye oğlu Alâüddevle Bey tarafından da vakıf gelirleri sağlanmıştır.

Melik Gâzi Mescidi: Dulkadır Hükümdarı Halil Bey'in türbesi ile beraber Melik Gâzi Türbesi yakınındaki Aşidin köyündedir.

Kâlemin Köyü Mescidi: Alâüddevle vakfiyesinde adı geçmektedir.

Şehsuvar Câmi î: Pınarbaşı kazasında bulunan bu mescide Gümüşgün köyü arazisi vakfedilmiştir.

Zamantı Kalesi Câmi î: Birçok vakfı bulunmaktadır.

Süleyman Bey Mescidi: Zamantı Kalesi yakınında bulunan bu mescide Savran mezarının yarısı vakfedilmiştir.

Gümüşin Câmi î: Gümüşin köyündedir.

Diraz Köyü Câmi î: Pınarbaşı'nda Alâüddevle tarafından yaptırılmıştır.

Melik Arslan Câmi î: Muncusun köyündedir.⁴¹⁷

2-Medreseler:

Hatuniye Medresesi: Nasreddin Mehmed Bey tarafından 1432 yılında karısı Hatice Hatun adına yaptırılmıştır. Medrese'nin vakfına; Koramaz nâhiyesine bağlı Espiliye Köyü malikânesinin yarısı ile Kızılmazra Malikânesi ve Küçük Bürüngüz Köyü Malikâneleri de bağlanmıştır.

Zamantı Kalesi Medresesi: Alâüddevle tarafından Zamantı Kalesi'ne yaptırılan bu medreseye Büyük Poğasın Köyü vakfedilmiştir.

3-Diğer Eserler:

Halil Bey Türbesi: Alâüddevle Bozkurt Bey'in babası Emir Halil adına yaptırılmıştır. Üzerinde bir kitâbe vardır.⁴¹⁸

Dulkadıroğlu Süleyman Bey Türbesi (Garip Türbe)

H-844/M1440 yılında Pazarören'e bağlı Gülâbi Köyü'nün biraz dışında bulunan bu değişik mîmârîli türbeyi Süleyman Bey hayatta iken bizzat yaptırtmıştır. Türbenin mermer bir kitâbesi vardır.⁴¹⁹

E- KARAMANOĞULLARI'NIN SİKKELERİ

Anadolu'da İlhanlı hâkimiyeti zayıflayıp beylikler zuhûr ettiği hâlde, son Selçuk Sultanı ölünceye kadar beyliklere ait sikkeye rastlanmamıştır. Bu dönemde beylerin kendi adlarına sikke darbetmeyi düşünmedikleri, kendilerini Selçuk sultanlarına bağlı saydıkları ancak "Anonim para" denilen isimsiz, tarihsiz ve sadece Allah'ın ismi zikredilen gümüş

⁴¹⁷ Gökhan İlyas, *Kayseri ve Yöresinde Dulkadır Beyliği*, E.Ün. IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2003, s:230

⁴¹⁸ Erkiiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları Nu:37, 2001 , s:64-65

⁴¹⁹ Erkiiletlioğlu, A.G.E, s:104

akçeler bastırmışlardır. Bunları mümkün olduğu kadar İlhanlı paralarına benzetmişler veya sürsajlı paralar kullanmışlardır⁴²⁰.

Karamanoğullarının paralarını üç büyük grupta toplamak mümkün olmaktadır.

1- Karaman Beylerinin isimlerinin sikkelerde yer almadığı, korku dönemi paraları (H/700-740 arası)

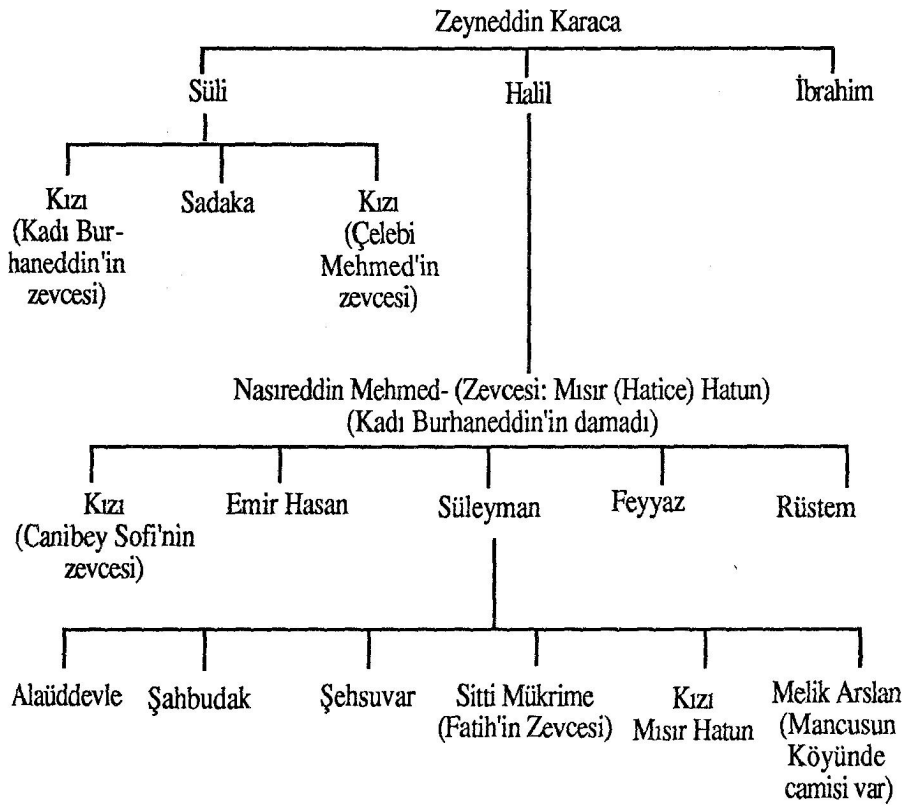
2- Bey isimleri yazılı olan paralar (H/740-871 arası)

3- İsimsiz nakışlı mangırlar.

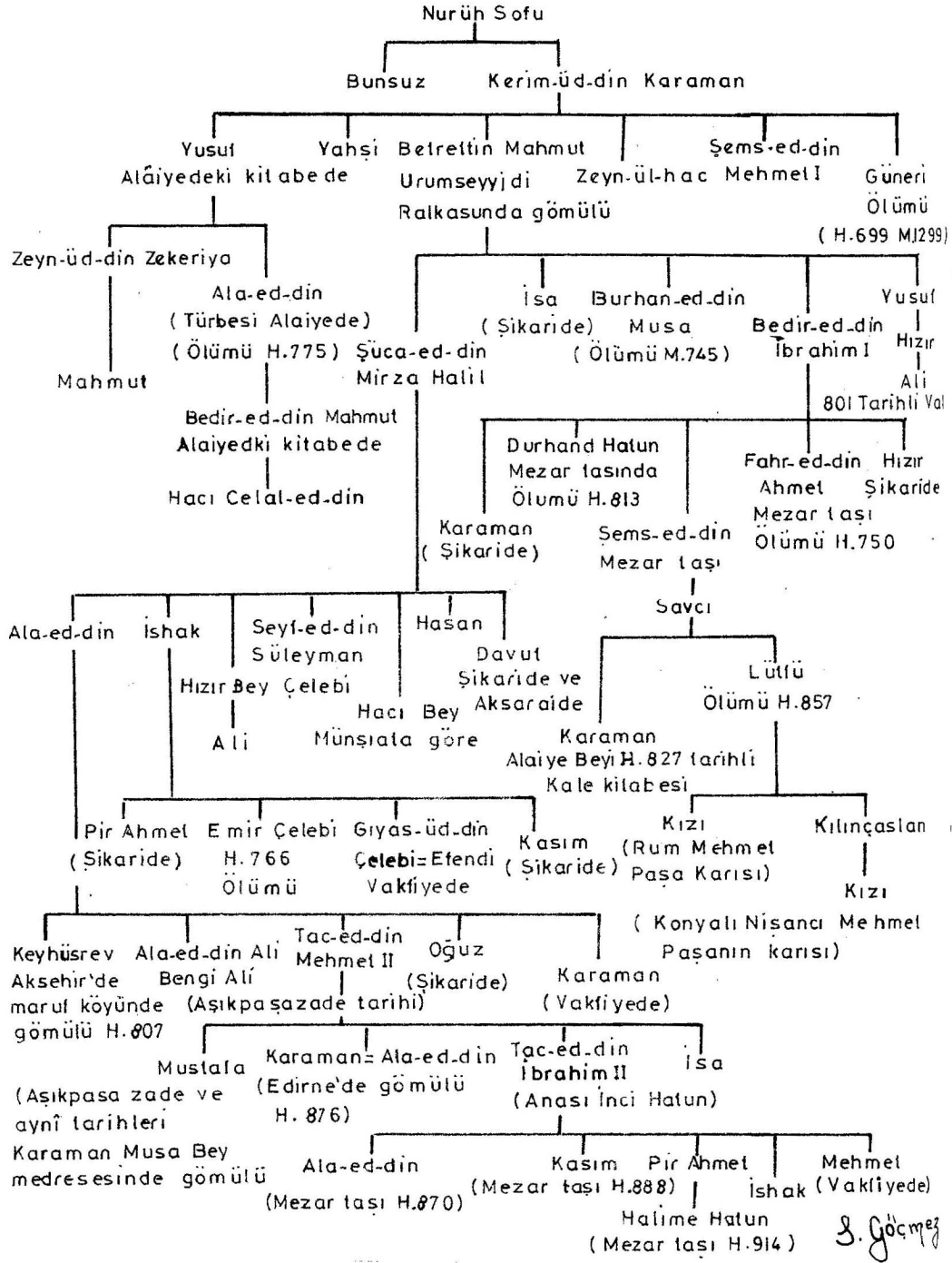
Karamanoğullarının tam bağımsızlıklarını ilân ettikleri H/740 tarihinden itibaren daha çok Ermenek, Larende, Eğridir, Alaiye ve Konya'da sikke bastırdıkları hâlde, Kayseri baskılı paralar da mevcuttur. Kayseri'de basılan sikke, Osmanlılar tarafından esir tutulan ve Timur tarafından kurtarılarak tekrar Karaman Beyliği'nin başına geçirilen II. Mehmed'in Timur adına bastırdığı sikkedir.

F- DULKADIROĞULLARI'NIN ŞECERESİ

⁴²⁰ Cüneyt Ölçer, Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları İst. 1982, S:16

KARAMANOĞULLARI'NIN ŞECERESİ

naz.

DOKUZUNCU BÖLÜM

A- KAYSERİ’NİN OSMANLILAR’A İLK GEÇİŞİ

Osmanlı Sultanı Bayezid 1394-95 senelerinde Anadolu’ya yaptığı sefer sırasında Kayseri’yi Osmanlı Devleti’ne katmıştır⁴²¹. Ancak bu tâbiyyetin uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Yıldırım’ın geri dönmesinden hemen sonra Kadı Burhâneddin şehre tekrar hâkim olmuştur. Daha sonra 1398 tarihinde Kadı Burhâneddin’in Akkoyunlu Osman Bey tarafından öldürülmesi ile bu bölgelerin hâkimiyeti kısa bir süre Kara Yülük Osman Bey’e geçmiştir. Halkın Yıldırım Bayezid’i dâveti üzerine, Yıldırım Bayezid bu bölgeye bir ordu göndererek Sivas ve Kayseri’yi Osmanlı Devleti’ne bağlamıştır (1398-1399)⁴²².

Timur’un 28 Temmuz 1402 tarihinde de “**Ankara Savaşı**” ile kazandığı zaferle beraber Anadolu hâkimiyeti Osmanlılar’dan çıkmış ve Kayseri bölgesi **Timur** tarafından Karamanoğullarından **Dursun Bey**’e vermiştir.⁴²³

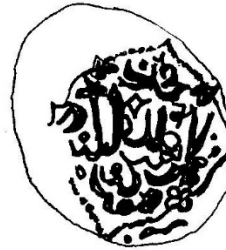
Bu tarihlerde Karamanoğulları (806 H-1403 M), “**Timur Yarlğından**” ibareli ve “**Mehmed Bin ÂLAEDDİN**” yazılı **Konya, Larende, Kayseri ve Eğridir**’de gümüş sikkeler bastırılmışlardır. Bu sikkeler fevkalâde süslü, güzel nakışlı ve Karaman sanatını gösteren zarif paralardır.

Kayseri baskılı bir gümüş sikke şöyledir;

Gümüş, Kayseri, Tarihsiz,

Ağırlığı: 1.660 gr.

Çapı: 18 mm.

⁴²¹ Hoca Saadeddin Ef. Tacü't Tevârih 1 s. 206, Neş. İsmet Parmaksızoğlu, Ank. 1979

⁴²² Hoca Saadeddin Ef. S.206/İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi I.Ank. 1983, s.299.

⁴²³ Şikari, **Karamanoğulları Tarihi**, Neş. Mesut Koman, Konya 1944, s.189

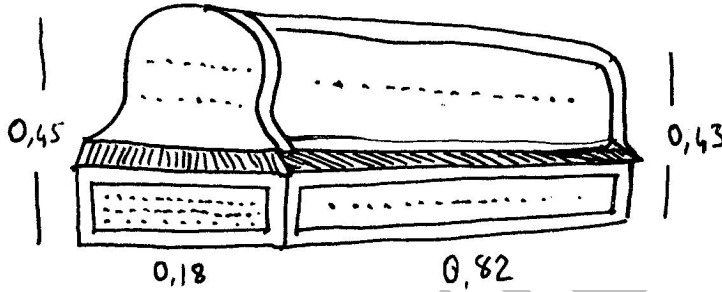
Yüzü: *Mehmed bin/Âlâ ed din hallede mülke-hu/durube Kayseriyye*

D.Yüzü: *Es sultan e/l-azam Timur Han/ yarlığından.*⁴²⁴

Daha sonra **Karamanoğlu Davud**'un oğlu Emir Şeyh Çelebi'nin şehri ele geçirdiği, Kayseri iç kalesinde bulunan kitâbeden anlaşılmaktadır. Kitâbede geçen "**Demir**" adı Şeyh Çelebi'nin kendi oğluna velînîmeti Timur'un adını verdiği işaretidir.⁴²⁵ İşte Kayseri hâkimiyetini zaman zaman ele geçiren Karamanlı Şeyh Çelebi'nin ilk valiliği sırasında (1402-1411) 1406 tarihinde küçük yaştaki diğer oğlu Osman Çelebi vefat etmiş ve Kayseri'de gömülmüştür.

Osman Çelebi'nin Kayseri Müzesi 1498 envanter numarasında kayıtlı bulunan klâsik Selçuklu tarzındaki mermer lahitinde şu ibareler görülmektedir.

Üst sıra uzun yüzlerinde: "Âl-i İmrân sûresi 18. "âyeti yazılıdır.⁴²⁶

(Çizim: Rauf Erkiletlioğlu)

Alt sıra uzun yüzlerinde: "Bu kabir büyük emir Karamanlı Şeyh Çelebi'nin oğlu merhum, masum, Osman Çelebi'nindir. Sekizyüz dokuz senesi Zilkâde ayında öldü". (Nisan 1406) ifadesi Arapça olarak yazılıdır.

Şehrin 1411 (H.814) yılında **Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey**'in oğlu **Hasan Bey**'e geçtiği anlaşılmaktadır. **Karamanoğlu Mehmed Bey**, müttefiki olan **Ramazanoğlu İbrahim Bey**'le beraber Kayseri'yi elde etmek için çalıştı ise de başarılı olamadıktan başka oğlu **Mustafa**'yı da kaybetti. Kendisi ise esir edilerek **Kahire**'ye götürüldü.(M.1419/H.822)

Daha sonra Mehmed Bey, **Şeyh Müeyyed**'in ölümü üzerine **Emir Tatar** tarafından serbest bırakıldı. Yeniden Anadolu'ya dönerek **Niğde** hâkimiyetine razı olmak zorunda kaldı. **Antalya**'ya açtığı bir sefer sırasında da öldü. Yerine oğullarından **İbrahim Bey** geçti. (M:1423/H.826)

İbrahim Bey daha önce babasının esir eden **Memlûkler** tarafından **Dulkadirli Nasreddin Mehmed Bey**'e verilen Kayseri'nin senede on bin altın karşılığında kendisine

⁴²⁴ Kays. Müzesi, Nu: 1136, 1142, 1147, 1148, 1635, 1651, 1652

⁴²⁵ Erkiletlioğlu Halit, **Kayseri Tarihi**, 1993, s.219

⁴²⁶ "Şehidallahü ennehü la ilâhe illâ hü, vel melâiketü ve ülül'ilm kaâimen bilkıst la ilâhe illa hü, el'aziyzül hakiym."

verilmesini istedi. Çünkü bu sırada Dulkadiroğlu ile Memlûklerin arası açılmış idi. Ancak Dulkadiroğlu'nun eşi **Hatice Hatun**'un **Sultan Baybars**'a giderek kocasının itaatini ve Kayseri'nin anahtarını arz etmesi üzerine Kayseri Şehri'nin Nasreddin Mehmed Bey'de kalması kararlaştırıldı. Bu durum üzerine **Karamanoğlu İbrahim Bey** Kayseri'yi işgal etti. (M.Nisan 1430/P,Şevval 833) Kayseri'nin elinden çıkmasına çok üzülen Dulkadiroğlu, burayı tekrar elde etmek için Osmanlı Sultanı **II. Murad**'a oğlu **Süleyman Bey**'i gönderdi. (M:1436/H:Cemâziyelevel 840) Osmanlı Sultanı, ezeli düşmanı Karamanoğlu'na karşı iyi bir müttefik bulmanın avantajı içinde bu teklifi hemen kabul ederek Süleyman Bey'e asker verdi. Ayrıca **Tokat Sancak Beyi**Sancak Beyi'ne de bu kuvvetlere destek vererek Kayseri'yi zaptetme emri verdi. İçlerinde **Kadı Burhâneddin'in** oğlu **Zeynelâbidin'in** de bulunduğu müttefik kuvvetler 1436 yılında Kayseri'yi aldılar.⁴²⁷

Bu olaydan sonra birçok defalar Osmanlı topraklarına saldıran Karamanoğullarına karşı II. Murad, bir intikam seferi düzenledi. Müşkül duruma düşen Karamanoğlu İbrahim Bey, bir Sevgend-nâme vererek ağır şartları kabul ettiğini bildirdi ve Osmanlılar'a tâbi oldu. Hattâ 1448 tarihinde yapılan **Kosava Meydan Savaşı**'na yardımcı kuvvet gönderip, II. Murat'ın kız kardeşi ile evlenerek Osmanlı Sülâlesi ile akrabalık kuran İbrahim Bey, 1463 (H.868) tarihinde ölünceye kadar antlaşma şartlarına riâyet edildi. İbrahim Bey, son günlerinde idareyi oğullarından İsak Bey'e devretti Kayseri şehrini de amcası Emir Musa'ya verdi. **Emir Musa**'nın oğlu **Ahmet Çelebi**'nin olduğu ileri sürülen bir mezar taşı Kayseri Müzesi'nde 1531 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. 78x16x25 ebadında, Selçuklu tarzında ve lahit tipli mermer, baş tarafı kırık mezar taşında bulunan Arapça kitâbesinin Türkçeye tercümesi şöyledir: “ ..*Hayrat sâhibi, iyilikler yapan, Şeyh Çelebi'nin ki Allah ömrünü uzun eylesin ve geçmişlerine rahmet olsun. Oğlu eski Karamanlılara mensup, Kayseri şehrinin hâkimi, Büyük Musa'nın oğlu, mağfur Seyid, şehid, şefi, Ahmet Çelebi, sıkıntı âleminden ferah âlemine hilâlî Hicrî yedi..(göçtü)*” denilerek Emir Musa'nın Kayseri valiliği tescil edilmektedir.

Emir Musa'nın oğullarından birisi olan Pîr Ahmed'in Konya ileri gelenlerini ikna ederek ve Osmanlı Padişahı **II. Mehmed**'in desteği ile hükümdarlığını ilân ettiğini görüyoruz (1464). İşte bu günlerde Pîr Ahmed'in II. Mehmed'e bağlılık göstererek, ta'mir ettirdiği Kayseri Kalesi'ne H.870 (M.1466)tarihli kitâbeyi koldurduğu anlaşılmaktadır.

İç kalenin güney kapısının üstünde yer alan 185x140 ebâdında ki mermer kitâbede iki satır hâlinde: “*Rum (Anadolu) hükümdarının nazar kılması üzerine/ Kayseri Kalesi mâmur oldu. O Han'ın adı Mehmed'dir/ Saadet evi Bağdad olsun/ O'nun kulu Pîr Ahmed'in eliyle bu bina tamamlandı/ Eğer Hicrî tarihini bana sorarsan/ sekiz yüz yetmiş (M.1470) yılıdır.*” denilmektedir.⁴²⁸

Ancak bu bağlılık uzun sürmedi. 1471 (H.871) tarihinde kardeşi **Kâsım Bey**'le anlaşarak İçel'e gelen Pîr Ahmed Bey, karargâhını **Ermenek Kalesi**'ne kurdu ve civarı

⁴²⁷ Erkiletlioğlu, **Kayseri Tarihi**, s.220

⁴²⁸ Edhem, s.153/Gabriel, s.34/ Erkiletlioğlu, **Kayseri Kitâbeleri**, s:46

yağlamaya başladı. Bunun üzerine Karaman meselesine kat'î olarak son vermek isteyen Fatih, H.872 senesinde **Gedik Ahmet Paşa**'yı bölgeye gönderdi.

Şehzade Mustafa'nın emrine giren Gedik Ahmet Paşa, Pîr Ahmed Bey'i gafil avlayarak **Ermenek Kalesi**'ni, hazine ve ailesini ele geçirdi. Fakat Pîr Ahmed, daha müstahkem bir kale olan **Menan Kalesi**'ne çekildi. Ancak kale kumandanının ikna edilerek kalenin teslim edildiğini karşı tepelerden seyretmekte olan Pîr Ahmed Bey, her şeyin mahvolduğuna hükmederek kendisini bir kayadan aşağıya atmış fakat düşerken bir ağaca takılmış, yüzdeyüz ölümden kurtulmuştu. Adamları onu güçlkle takıldığı ağaçtan kurtardılar. Bundan sonra Uzun Hasan'ın yanına kaçan Pîr Ahmed Bey **Bayburt** kasabası civarında öldü.⁴²⁹

B- KAYSERİ'NİN AKKOYUNLULAR TARAFINDAN KUŞATILMASI

1472 tarihinde **Akkoyunlu Uzun Hasan Bey**, Osmanlılar'a karşı Karamanoğullarını destekleme kararı alarak, **Yusuf Mirza** kumandasında 10.000 kişilik bir kuvveti Karaman ülkesine sevk etti. bu kuvvetler ilk iş olarak Kayseri şehrini kuşattılsa da ele geçiremediler. **Karaman** ve **Hamideli** taraflarına doğru harekâtlarına devam ettiler.

1473 senesi Mart ayında **Fatih Sultan Mehmed**, ordusunu hazırlayarak Uzun Hasan ile hesaplaşmak üzere **Üsküdar**'dan hareket etti. 11 Ağustos 1473 tarihinde **Otukbeli**'nde yapılan savaşta Osmanlı ordusu müthiş bir zafer kazandı. Uzun Hasan canını zor kurtarak kaçmak mecburiyetinde kaldı. Bu zorlu galibiyetten sonra **İstanbul**'a dönen Fatih Sultan Mehmed, ilk iş olarak **Mahmut Paşa**'yı vezir-i âzamlıktan azlederek yerine **Gedik Ahmed Paşa**'yı tayin etti. (1474)⁴³⁰

Artık bu zaferden sonra Osmanlılar için yeni hedef, Akkoyunlular'la ittifak hâlinde olan Karamanoğulları idi. Gedik Ahmed Paşa, vakit kaybetmeden **Karamanoğlu Kâsım Bey**'in üzerine ordusunu sevk ederek **Silifke**'yi kuşattı. Sonra da işgâl etti. Son Karamanlı Beyi ile üç oğlunun daha sonraki tarihlerde **Yavuz Sultan Selim**'in emriyle zehirletilmek sûretiyle yok edilmesiyle bu beylik sona ermiş oldu. Kâsım Bey ile oğullarının cenazeleri Karaman (Larende)'deki "**İbrahim Bey Türbesi**"ne defnedildi.

C- KARAMANOĞULLARI BEYLİĞİ'NİN SONA ERMESİ VE KAYSERİ'NİN OSMANLI SANCAĞINA BAĞLANMASI

Gedik Ahmet Paşa tarafından 1474 senesi içinde **Pîr Ahmed** ve kardeşlerini bertaraf ederek Karamanoğulları Beyliği'nin ortadan kaldırılmasından sonra Karaman Valiliği'ne de **Şehzade Mustafa** tayin edildi. Ancak bu sırada Kayseri ile **Niğde** arasında

⁴²⁹ Uzunçarşılı II s:107/ Hoca Sadeddin, S:143

⁴³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. **Osmanlı Tarihi**, cilt:2, Ank. 1975, s.103

bulunan **Develihisar**'da (**Yeşilhisar Kalesi**'nde) Karamanoğulları kumandanı **Atmaca Bey** direnmeye devam ediyordu. Fakat kendisine Karamanoğullarından yardım gelmeyeceğini anlayarak kaleyi Şehzade Mustafa'ya teslim etmek istediğini bildirmişti. Bunun için esâsen hasta olan Şehzade kaleyi teslim almış fakat dönüşte **Bor**'da ölmüştü. Bu sûretle Karaman işi sona ermiş, bu meyânda Kayseri de Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Hattâ bütün Karaman'ın zaptını göstermek üzere Mevlâna Veliyüddin oğlu **Ahmed Paşa** "Tarih-i Feth-i Karaman" terkibine tarih düşürmüştü. Şehzade Mustafa ölümünden sonra Karaman Valiliği'ne **Cem Sultan** getirilmiştir. O'nun iyi meziyetleri, Karaman halkının Osmanlılara tâbi olması sebeplerinden başlıcasını teşkil eder.⁴³¹

Osmanlılar zamanında bir yer zaptedildiği zaman, önce oranın emniyetinin temini için gereken yerlerine askerî kumandan, sancak beyi, şehir ve kasabalara subaşı ve kadılar tayin edilir ve köyler de tımarlı sipahilere verilir. İlhak edilen bölge derhâl tahrire (sayıma) tâbi tutulurdu. Buranın iktisadî kudret ve kıymetine göre tımar sistemi uygulanırdı. Bu o bölgedeki ziraat arazisinin devletin yüksek mülkiyeti altına girmesi demektir. Çiftçi ise sadece bu toprakları kullanma ve faydalanma hakkına sahip olurdu. Halk müslüman ise fetihten önceki mülk ve vakıf hakları şartlı olarak kabul olunurdu.⁴³²

Kayseri, bu şartlar altında sancağı ve tuğu bulunan bir sancak merkezi olarak "**Vilâyet-i Karaman** Livay-ı Kayseriye ve İçil" ismi ile tahrire tâbi tutulmuştur. (Tahriri Köhne) ilk sorumlu sayım memuru ise **Mevlâna Vildan**'dır.⁴³³ Sancak Beyi, Paşa Sarayı denilen şimdi hükümet konağının yerindeki sarayda oturdu. 1521 yılında Sancak Beyi'nin 407 bin akçelik bir hası vardı.

II. Bayezid zamanı olan 1485 senesinde Kayseri Sancak Beyliği'ne (Mirliva) Yakup Paşa tayin edilmiştir.⁴³⁴ Memlûk baskısına karşı Osmanlılardan yardım isteyen **Dulkadir Beyi Alâüddevle**'ye destek vermek üzere bölgeye en yakın hudut şehri olan Kayseri Sancağı'nın kumandanı Yakup Paşa gönderildi. Müttefik kuvvetler önce **Memlûk** kuvvetlerine karşı başarılı oldular ise de, **Malatya**'ya doğru harekâtlarına devam ederken, Memlûk'lu Emir **Biş-Beg**'in pususuna düşerek mağlûp oldular. Esir alınan Yakup Paşa'nın Karaman Valiliği'ne tayin edildiğini görüyoruz. Boş kalan Kayseri Sancak Beyliği'ne (Mirlivalığa) 1486 yılında **Yularkıstı Sinan Bey** tayin edildi.⁴³⁵

Bir sene sonra 1487 yılında Memlûklulara karşı başarısızlık gösteren **Yularkıstı**'nın görevinden azledildiğini görmekteyiz. Aynı yıl içinde **Mihaloğlu İskender Bey** Sancak Beyi oldu ve üç sene bu görevi yaptıktan sonra 1490 yılında taraf değiştiren Dulkadıroğlu Alaüddevle ile Memlûk kumandanı **Emir Özbek**'in Kayseri'yi muhasara ettiğini⁴³⁶ ve yapılan savaşta esir edildiğini bilmekteyiz.⁴³⁷

⁴³¹ Selahattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyâsî ve Askerî Faaliyetleri**, Ankara 198, s. 298

⁴³² Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1958, s.655

⁴³³ M.T. Gökbilgin, **16. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası**, Z.V. Togan'a Armağan, İstanbul 1950, s.93

⁴³⁴ Mufassal Osmanlı Tarihi, s.649

⁴³⁵ Mehmed Hemdemi Solakzade, **Solakzade Tarihi I**, Ankara 1987, Neşreden: VAhit Çabuk s.407, Hammer B. Osmanlı Tarihi 4, Cilt. İstanbul 1989, s.332

⁴³⁶ Mufassal Osmanlı Tarihi, s. 653/İbn-i İlyas. Bedayitü'z-Zuhur, c:2, s.264

⁴³⁷ Hoca Sadedin, **Tac'üd-Tevarih III**. Yay: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1979, S.266

Bu vahim durumu önlemek üzere **II. Bayezid, Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı** Kayseri'ye gönderdi. Bu durum karşısında Kayseri'yi ele geçiremeyen Memlûk-Dulkadır kuvvetleri Kayseri civarından çekilerek **Niğde** taraflarında yağma ve talanda bulunmuşlardır.⁴³⁸

1497-1498 yıllarında Şehzade Şehinşah'ın lâlası **Mustafa Bey** Kayseri Sancak Beyi olmuştur.⁴³⁹

D- ŞEYH İBRÂHÎM-İ TENNÛRÎ

Kayseri'de adını taşıyan Câmî'nin güneyinde bulunan türbede yatan Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî'nin babası **Sivas**'lı olup Sarraf Hüseyin Efendi'dir. Annesi ise Amasyalıdır. Doğum yeri Amasya veya Sivas olabilir, tarihi ise bilinmemektedir. Tahsilini Konya'da **Mevlânâ Sarı Yakup**'dan tamamlamıştır. 1438 (H. 842) yılının Haziran ayında Kayseri'ye gelerek Hunat Hâtun Medresesi'ne müderris olmuş, birkaç yıl bu görevi yaptıktan sonra Medrese vakfiyesinde "*medresede ders verecek müderrislerin ve talebelerin Hanefî mezhebinden olması*" istendiğinden müderrislikten istifa etmiş ve kendisini ibadete ve tasavvufa vermiştir⁴⁴⁰. Akşemseddin'e mürit olarak, daha sonra onunla beraber İstanbul'un fethinde bulunduğu söylenilmektedir. Bu sırada yazmış olduğu "**Gülzâr-ı Ma'nevî**" isimli eserini Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş, Sultan tarafından beğenilen bu eser sebebi ile her türlü vergiden muaf kılınmıştır. Bayrâmîye tarikatının halîfesi olan bu büyük zât, hayatının kalan kısmında kendisine intisab edenleri irşad etmiş ve Kayseri'de vefat etmiştir. Ölümüne; "*Şüd hemîşe merkad-i vey, menzil-i rûhâniyân*" (H.887) terkibi ile tarih düşürülmüştür.⁴⁴¹

Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah ve Şeyh Ali isimli üç oğlu ile Hatice ve Zeynep isimli iki kızı var idi. Şeyh Kasım'ın Şeyh Sunullah ve Şeyh Fetullah isimli iki oğlu ile Parisa, Hayriye, Aişe, Hayrünnisa isimli dört kızı; Şeyh Lütfullah Efendi'nin Kadı Ahmed ve Kadı Sadi isimli iki oğlu ile Safiye ve Muhsine adlarında iki kızı bulunmakta idi. Üçüncü oğlu Ali Efendi'nin de Mustafa ve Nimetullah Çelebi adlarındaki iki oğlu ile Fatma ve İnam Ana isimli iki kızı bulunuyordu.

Allah aşkı ve muhabbetinin parlak nûru ile bir mürşid-i kâmil arayışına girer ve ününü duyduğu Akşemseddin Hazretleri'nin huzuruna çıkar. Orada uzun bir imtihan, eğitim ve seksen yedi gün süren halvet döneminden sonra kendisine icâzet verilerek Ak Şemseddin Hazretleri'nin müridi olarak Kayseri'ye döner.

Burada insanları aydınlatmaya devam ederken tutulduğu şiddetli kabız illetine çare sormak üzere yeniden İskilip'in Evlek köyünde oturmakta olan şeyhinin yanına gitmek için yola koyulur. Yolda şeyhi kendi sûretinde görünerek "*bir sıcak tandır üzerinde oturmasını*

⁴³⁸ Ahmet Nazif Ef. **Mîrat-ı Kayseriyye**, Neşr. M.Palamutoğlu, Kayseri 1987, s.116

⁴³⁹ Mehmet İnbaşı, **16. Asır Başlarında Kayseri**, Kayseri 1992, s.30

⁴⁴⁰ Kılıç A, Göllü Ş, Süyriçe N. **Başkâtib-zâde Ragıb Bey Muhtasar Mecmuası**, Kayseri Büyükşehir Kültür Yay. 160 Kayseri, 2020 s. 88-89

⁴⁴¹ Ali Rıza Karabulut, Ramazan Yıldız, **Gülzârî Mânevî ve İbrâhîm-i Tennûrî**, Kayseri 1978, s.10

“ tavsiye eder. Tennûrî Hazretleri bu tedaviyi devamlı uyguluyarak rahatlar. Müritlerini dâimâ bu vaziyette irşad ettiği için “Tennûrî” lâkabı ile anılır.

“Gülzâr-ı Mânevî” isimli bir eser yazarak 1453 yılının başlarında saraya götürür ve Fatih Sultan Mehmed’e sunar. Hattâ onun şeyhi Akşemseddin ile birlikte İstanbul’un fethine katıldığı söylenir. Fetihden önce fethin müjdesini verdiği eserini beğenen Fatih te O’nu ve ailesini vergiden muaf tutar.

Geceleri sabaha kadar namazla, gündüzleri de oruç ve ibadetle ömrünü tamamlayarak nihayet H/887 (1482) senesinin güz mevsiminde bir Salı gecesi vefat eder.

Tennûrî’den sonra Bursa’da Yıldırım Bayezid Medresesi’nde müderris iken gördüğü bir rüyanın etkisi ile Kayseri’ye gelip Şeyh Tennûrî’ye hizmet ve müridlik etmekte olan Akşemseddin’in oğlu Hamdi, Şeyh’in önceden verdiği izinle Şeyh’in hilâfet postuna oturmuştur⁴⁴².

Birçok kerâmeti anlatılan Şeyh’in “tamâyül-i fem” (yüz felci) denilen hastalığa yakalanan kimseleri tedavi ettiği ve ölümünden sonra da çocuklarının sakladığı eski ayakkabısının bu türlü hastalara vurularak tedavi edildiği anlatılagelir. Yakın zamanlara kadar türbesine gelip, Fâtiha ve İhlâs-ı Şerif okunduktan sonra iki rekât da hâcet namazı kılıp hayırlı bir dilek dilenirse arzuların kabûle yakın olduğuna inanıldığından türbe dilek dileyenlerle dolup taşardı.

Onun hayatını Ahmed Remzi Dede (Akyürek) 21 beyitlik şu manzûm Kıta-i Kebîre ile anlatmaktadır:

*Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî-i Bayrâmî ki Hakk
İsmi ser defter-i aktâba imlâ eylemiş
Zâhir-u bâtında mümtaz eyleyüb zâtın Hüda
Ma’nevî, sûrî, mübârek kadrin a’lâ eylemiş
Dehri teşrif eyleyib Sivas’ta mânend-i n^r
Şehr-i Sivas’ın dAhi kadrin dü bâlâ eylemiş
Konya’da Fâzul Sarı Yakub’dan almış ulûm
Kalbini sandûka-i lü’lû-yı lâlâ eylemiş
Kayseri şehrin kudûmiyle müşerref eyleyüb
Huvand Hâtûn’ında tedrîse tevella eylemiş
Şafîyyü’l-Mezheb’e meşrût değilmiş medrese
Terk kılmış gerçi evvel, arzı kâlâ eylemiş
Daimâ Kur’an okurken inzivâda vecd ile
Kâlden hâle güzer kılmış ne â’lâ eylemiş
Erdebil’e derd-i ışk ile giderken nâgehan
Hazret-i Ak Şems anı Şeyh-i muallâ eylemiş
Gark-ı nûr itmiş meğer Tennûr’a ik’âd eyleyüb
Bir nazarda ârif-i ma’nâ-yı âlâ eylemiş*

⁴⁴² Ahmet Uğur, *Osmanlı Devleti’nin Temel Yapısı Ve Tarihimizde İbret Dolu Bazı SAhifeler*, Kayseri, 2003 s. 27

Kayseri şehrin yine teşrif idüb bi'l-ihtirâm
Kâl ile hâl ile neşr-i feyz-i Mevlâ eylemiş
Heşt sad heştâd-ü heft, târihi azm-i râh idüb
Nûr-ı vuslatla o, Tennûr'in mücellâ eylemiş
Hazret-i Fâtih muâfiyetle mümtâz eyleyüb
İhtirâmâtiyle mümtaz-ü müvellâ eylemiş
İğtirab itmiş bu âlî merkade mânend-i nûr
Kabri nûr olsun, civârın hem musallâ eylemiş
Fî sebîlillâhi bir de çeşme icrâ eyleyüb
Doğrusı her vechile ibzâl-i âlâ eylemiş
Devr-i ezmân türbe ile Câmî î mestûr idüb
Zâhirî ârâyişinden gerçi ihlâ eylemiş
Hazret-i Abdûl-hamid'in asr-ı îcâbatı da
Her yeri i'mâr ile böyle muhallâ eylemiş
Mîr Haydar, Hazret'in evlâdını teşvîk idüb
Bez-i himmetde neler itdiyse hâlâ eylemiş
Havlının tevsîi parmaklıkla virdi inkişâf
Zan idersin her yirin zer'le mutellâ eylemiş
Ravza-i cennet bu câmî, ayn-ı kevser çeşmesi
Bak şu dîvâr-u mezâristânt evlâ eylemiş
Âb-dest al kıl namaz Eyle ziyaret türbeyi
Ehl-i hayra kim düa itdiyse a'lâ eylemiş
Sâl-i ta'miri bin üçyüz yirmi dört olmuş idi
Mevlevî REMZÎ bu nazmı hoşça imlâ eylemiş

İbrâhîm-i Tennûrî Hazretleri'nin "Gülzâr-ı Işk" isimli Türkçe bir kitapta bulunan manzûmesi şöyledir;

Câna cefâ yâ kıl vefâ
Yâ derdi gönder yâ devâ
Kahrın da hoş lûtfun da hoş
Kahrın da hoş lûtfun da hoş

Hoşdur bana senden gelen
Yâ taze gül yâhud diken
Yâ hıl'atî yahud kefen
Kahrın da hoş lûtfun da hoş

Gelse Celâlınden cefâ
İkisi de câna safâ
Yahud Cemâlinden vefâ
Kahrın da hoş lûtfun da hoş

Ger bağ ger büstân ola

*Ger vasl ger hicrân ola
Ger bend ger zindân ola
Kahrın da hoş lûtfun da hoş*

*Ey pâîşah-ı lem yezel
Ey lûtfu bol kahrı güzel
Zâtı ebed Hayy-i ezel
Kahrın da hoş lûtfun da hoş*

*Ağladırın zarı zarı
Lâyık görür isen nârı
Verir isen cennet hurı
Kahrın da hoş lûtfun da hoş*

*Gerek ağlat gerek güldür
Bu aşık çok sana kuldur
Gerek dirilt gerek öldür
Kahrın da hoş lûtfun da hoş*

E- 15. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

1- Hacı İbrahim Tekkesi (Develi Havadan Köyü)

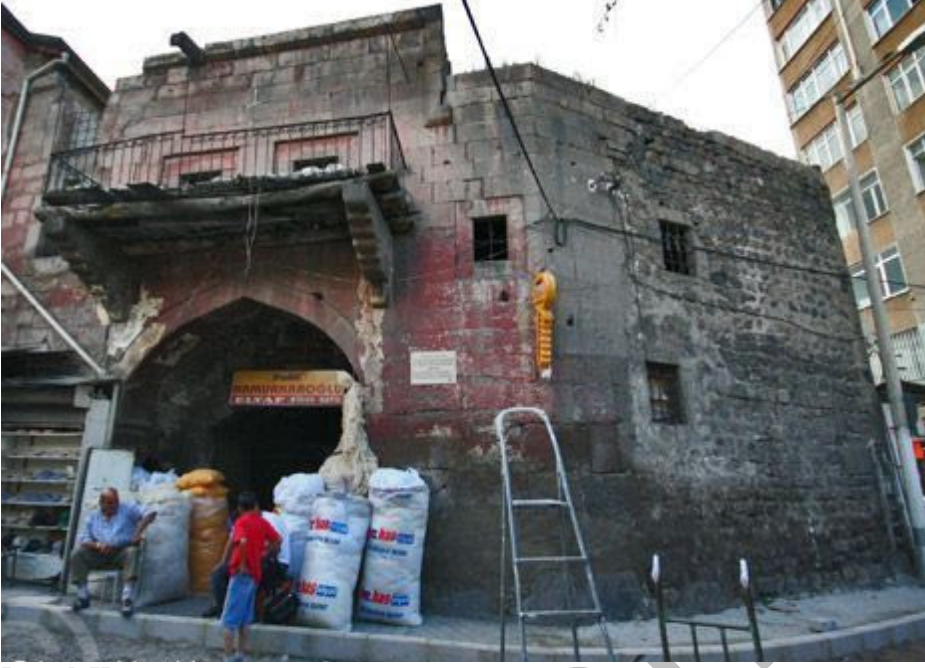
15. yüzyılın başlarında yapılmıştır. Develi'ye 40 km güneydoğu istikâmetinde Havadan köyündedir. Tekke, mescit, hamam türbe ve çeşme mevcuttur. Kitâbesi mevcut değildir. İsmi külliye içinde mezarı bulunan "Hacı İbrahim" isimli kim olduğu bilinmeyen şahıstan almıştır. Sekizgen plânlı, kubbeli ve etrafı çevre duvarı ile çevrili bulunmaktadır.⁴⁴³

⁴⁴³ Ali Yeğen, *Kayseri'de Tarihi Eserler*, Kayseri 1993, s.123

2- Pamuk Han (Kapan Hanı)

Bir avlu ve tonozlu örtülü iki kat odalar bir avluyu çevirmektedir. Pek çok tadilata uğramış bulunan Han, kare plânlı, kesme yonu taştan yapılmıştır. Klâsik Osmanlı yapısı olan Han'a eskiden Pempe Han veya Kapan Hanı da denilirdi. Yapılış tarihi 15. yüzyılın başı olarak tahmin edilmektedir.

Pamuk Hanı

3- Hatuniye Medresesi (Şamiler Medresesi) 1432 (H.835)

Şehrin merkez mahallerinden “Câmi-i Kebîr” mahallesi bulunan ve diğer adı, “Şamiler Medresesi” olan bu yapı bir avlu büyük eyvan, eyvana ekli odalar, on adet iki tarafa sıralanmış hücre, revak ve bir çeşmeden ibarettir. Açık avluyu çeviren revakta İyon ve Korent sütun başları kullanılmıştır.

Kapısının üzerindeki mermer kitâbesinde;

*“Ammere ve benâ hâzih el medreset eş-şerifeti el Emir-ül Kebîr Sâhib ül-hayrat/
v’el hasenat, Melikü mülk-ül Arabî v’el-Acemi, Sultan ül-ümeraî / f’il-âlemi, nâsır üd-
dünya v’ed-dini, Muhammed İbn el-merhum, Halil bin-i emir es Said/Halled Allahü Teâla
eyyam ed-devleti ve mettea*

Allahü-l müslimine

Bituli bakâihi lil-ulemâi/ v’et talebet il müşteğiline

Bitahsili taleb el-ülumi lis-sevabi tegabbele Allahü minhü bifadlîl

*Ve ihsanihi fi şehri şevvâl ül muazzam sene hamse ve selasin ve semani mi’ete
hicriyete*

(Bu medreseyi büyük emir, hayır ve hasenat sâhibi Arap ve Acem’in sultanlarının sultanı, dünyada emirler sultanı, dünya ve dinin yardımcısı saadetli merhum Halil oğlu Mehmed – Allah günlerini daim etsin, Müslümanlar da o durdukça faydalandırsın-sevab

umarak, ilim öğrenmekle uğraşacak, âlim ve öğrenciler için büyük Şevval 835 (Haziran 1432) de yaptırdı. Allah onun lütuf ve ihsânını kabul buyursun.)⁴⁴⁴

Hatuniye Medresesi

4- Gürcü Osman Paşa Câmî î (15. Yüzyıl Ortaları)

Bu Câmî, Hükümet Binası'nın batısında, Saat Kulesi'nin de kuzeyinde bulunuyordu. Câmî'den bugün herhangi bir iz kalmamasına rağmen 15. yüzyılın ortalarında yapıldığı sanılmaktadır. 1806 (1221) tarihinde **Gübgüb-zâde Hacı Bekir, Salih Ağa-zâde Hacı Mehmed ve Feyzî-zâde Fethullah Efendiler** tarafından ortaklaşa ta'mir ettirilerek ikibin kuruluşluk bir para da câmî için vakfedilmiştir.

1896 (1314) tarihinde Kayseri Mutasarrıfı bulunan **Mehmed Nazım Paşa** tarafından Câmî'nin vakfının imkânları kullanılarak Câmî yeniden ta'mir edilmiş ve bitişiğine bir çayırılık tesis edilmiştir.

Gürcü Osman Paşa Câmî î'nin bitişiğinde birisi "**Yeni Saray Medresesi**" ismini taşıyan iki adet de medrese var idi.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ Halit Erkiletlioğlu, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri 2001, s:103

⁴⁴⁵ Ahmed Nazif, **Mirat-ı Kayseriyye**, Mehmed Palamutoğlu Tercümesi, Kayseri 1987 s.33

Hükümet Binası'nın arkasında ezan kulesi görülüyor

5- Gürcü Osman Paşa Zâviyesi

Câminin yanında yine Osman Paşa tarafından yaptırılan bir de zâviye bulunmaktadır. Ücretlerini, kendi adına kurulan (Gürcü Osman Paşa Vakfı) vakıftan alan müderrisler arasında 1720 tarihinde tayin edilen **İsmail Efendi**'yi biliyoruz.⁴⁴⁶

6- Melik Arslan Câmî î (1465)

Dulkadıroğlu Melik Arslan tarafından yaptırıldığı tahmin edilen bu Câmî, eski adı **Mancusun** olan **Yeşilyurt** köyünde bulunmaktadır.

Tek kubbeli ve tek minareli Câmî'nin kitâbesi bulunmaktadır. Ancak Ahmed Nazif Efendi⁴⁴⁷ Mirat-ı Kayseriyye'de **Melik Arslan**'ın, son Selçuklu Sultanı **Alâeddin bin Feramuz**'un emirlerinden olup, daha sonra Eretna Bey'in oğlu **Mehmed Bey**'in kethüdâsı olduğunu ve "Atabey" unvânı taşıdığını belirtmektedir. Hattâ Kayseri'de bulunan Selâhaddin Hamamı'nın da eski kayıtlarda "Atabey Hamamı" ismiyle anıldığından bu zat tarafından yaptırıldığını iddia etmektedir.

⁴⁴⁶ Kayseri Şerhiye Sicilleri Nu. 143/118-2

⁴⁴⁷ Ahmed Nazif Efendi, **Mirat-ı Kayseriyye**, s.111

Melik Arslan Câmî î

7- Kale Câmî î (15.yüzyılın Son Çeyreği)

İç Kale'nin içinde, dört kemer bir kubbe olarak yapılmış olan Câmî, vakıflar idaresindeki kayıtlarda “**Fatih Camî-i Şerifi**” adıyla belirtilmektedir.

Gedik Ahmed Paşa'nın nezâretinde ve bizzat **Fatih Sultan Mehmed**'in fermanı ile yaptırılmıştır. 1467 tarihinde Kayseri, Karamanoğullarından Osmanlılar'a geçtiği sırada bu Câmî'nin yerinde “**Karamanoğlu Mescid-i Şerifi**” adıyla harap bir mescid bulunuyordu. Bu duruma göre Câmî'nin yapılış tarihi 15. yüzyılın son çeyreği içinde olmaktadır. Câmî daha sonra 1711, 1778, 1886 ve son olarak da 1990'lı yıllarda ta'mir görmüştür.

Kale Câmî i

8- Şeyh Mescidi (Şeyh Tennûrî Câmî î) 1473

Bu Mescid ünlü mutasavvıf **Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî** adına 1473 senesinde inşâ edilmiştir. Kare plânlı, ahşap örtülü, sâde yapılı, kısmen moloz ve kesme taş duvarlarla tamamlanmıştır. Ebadı 10.65x10.15 m.dir. ayrıca son cemaat yeri ve üst katta kadınlar mahfili vardır. Minaresi kesme taştan yapılmış olup, sekiz köşeli ve tek şerefelidir.

Câmî'nin giriş kapısı üzerindeki mermer kitâbede şu satırlar yazılmıştır:

“Oldı bu câmî çeşme ile güzün

Sebebini eyleye mesrûr Hudâ

Geldi üçler didi târih tamam

Neyyir-i termîme sebeb Mir- Livâ⁴⁴⁸”

9- Şeyh İbrahim-i Tennûrî Türbesi (1484 -H.889)

Türbe kitâbesi girift nesih yazılıdır. Kitâbenin konulmuş olduğu kapı şimdi pencere hâlinindedir. Kornişî teşkil eden mermerler kitâbeden ayrıdır.

Türbe'nin eski kapısı üzerindeki Arapça kitâbe şöyledir;

“Büniye şürrife hâzihi 't-türbetü fi eyyâmi

Sultân Bâyezid Han bin Mehmed Han

Mine 't târih sene tis 'a ve semânin ve semâni mi 'e”

(Bu türbe Mehmet Han oğlu **Sultan Bayezid** günlerinde 889 senelerinde yapıp şerefledi.)

Türbe içinde üç mezar vardır. Ceviz oyma sandukalarla örtülü mezarlarda kitâbe yoksa da şu adı geçen zatların mezarları olduğu kaynaklarda belirtilmektedir ⁴⁴⁹.

⁴⁴⁸ Mirliva Hamdi Paşa

⁴⁴⁹ Terceme-i Hâl-i İbrâhîm Tennûrî, Millî Kütüphanesi, 06 Ceb 1243

- a-Şeyh İbrahim-i Tennûrî
b-Şeyh Lütfullah Çelebi (Oğlu)
c- Ahmed Dede (Abdürrahim Samed'in torunu)

Şeyh İbrahim-i Tennûrî Câmî î ve Türbesi Mayıs 2015

10- Bedesten (1497-1498)

Vezer Hanı, Pamuk Hanı ve Kapalı Çarşı'nın Sipahi Pazarı bölümünün arasında bulunan bu dokuz kubbeli, dört köşe plânlı bina, geniş orta bölümü ile bağlantılı kuzeyinde ve güneyinde bulunan tonozlu, dikdörtgen planlı iki kısımdan oluşmuştur. Ayrıca yapının giriş revağının her iki yanında da küçük tonozlu eyvanı vardır.

1497-1498 yıllarında Kayseri Sancak Beyi olan, Mustafa Bey tarafından yaptırılmıştır. İlk zamanlarda bezzazlar, çuhacı, kumaşçı ve abacı gibi esnafın oturduğu bu çarşıda bugün halıcı ve turistik eşya satan tüccarlar faaliyet göstermektedir. 1501 tarihli vakfiyesine göre, Mustafa Bey, Bedestenle birlikte Kapalı Çarşı'da bedestenin ana, kuzey ve güney yanlarına bitişik 38 adet dükkân daha yaptırmıştır. Ayrıca bedestenin günümüze ulaşmamış bir çeşme üzerinde mescidi bulunduğu vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Batı kapısı bitişğinde de 1890'da yapılan Hilmi Paşa Mescidi bulunmaktadır.

Bursa'daki Mustafa Bey Vakfiesi'ne bağlı olan bedesten yapısı, vakıf kayıtlarında "*Hançerli Sultan Vakfi*" olarak geçmektedir. Hançerli Sultan olarak anılan Fatma Hanım, II. Beyazıt'ın oğlu Mahmut Bey'in kızıdır. İstanbul ve Bursa'da da yapıları olan Fatma Hanım'ın mezarı da İstanbul'dadır.

Bedesten'in kuzey tarafa bakan kapısı üzerindeki kitâbesinde;

"İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu imâreti, adâlet ve ihsan sâhibi büyük Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bayezid'in azatlılarından Abdülhay oğlu kılıç ve kâlem sâhibi muhterem Emir Mustafa yaptırmıştır. Allah O'nun mülkünü daim eylesin. Muharrem-ül haram dokuzyüzüç senesi" yazılıdır.

Bu kitâbeden başka, güney bölümün, kuzey duvarının ortasındaki, orta bölüme açılan kapısının üzerinde: "*Yemliha, Mekselina, Mernuş, Debbernuş, Şâzenuş, Kafestatayuş, Kitmir...*" yazılı bir mermer kitâbe daha vardır.

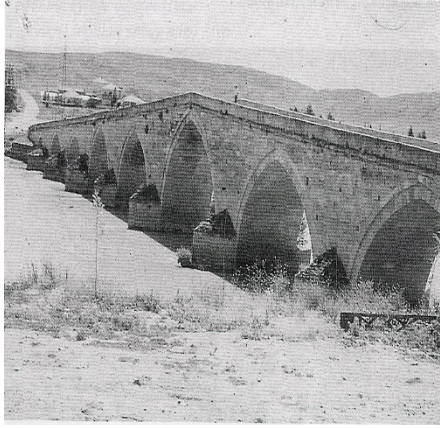

Bedesten

11- Şah Ruh Köprüsü (14. Yüzyıl Sonu)

Sarıoğlan ilçesi, Karaöz köyü girişinde Kızılırmak üzerinde sekiz kemerli bir köprüdür. Hâlen sağlam bir şekilde hizmet vermektedir.

Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in Şahruh tarafından yaptırıldığı ve daha sonra 1538-39 yılında Şahruh Bey'in oğlu Mehmed Bey'in bu köprüyü ta'mir ettirdiğine dair kitâbesi mevcuttur.

Kitâbe'nin Türkçesi şöyledir; “*Bu köprüyü 945 (1538-39) yılında Alaüddevle Dulkadırî Sâsânî'nin oğlu Şah (Ruh) Bey'in oğlu Mehmed, Emir Abdullah eliyle onardı.*”⁴⁵⁰

ONUNCU BÖLÜM

A- 16. YÜZYIL

1500 senesinde II. Bayezid döneminde **Şahsuvar Bey'in** adamı **Mehmed Bey** Kayseri Sancak Beyi tayin edilmiştir. Mehmed Bey, Kayseri Subaşı **Candaroğlu** ile beraber önce Mevlâna Vildan sonra da meşhur **İbn-i Kemal'in** sorumluluğunda şehrin ikinci tahrir (sayım) ve Kanun-nâmesini yaptırmıştır.

⁴⁵⁰ Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s.71

Bu tarihte **Karaman Vilâyeti; Konya, Beyşehir, Larende, Aksaray, Akşehir, Niğde, Kayseri ve İç-İl** olmak üzere 8 Liva (sancak) ve 25 kadılığa taksim edilmişti. Bu sayı 1526 yılında 8, 1578 yılında ise 7 sancak olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.⁴⁵¹

Kayseri livasının merkezi olan Kayseri kazasının köyleri ve cemaatleri anlatıldıktan başka kazanın sınırları da şu şekilde tarif edilmiştir:

“Kayseri vilâyetinin hududu defteri köhne’ye göre **Kayseri’ye Sancak Beyi Mehmed Bey** ve O’nun adamı olan subaşı Candaroğlu huzurunda kontrol edilip diğer kişilerin şahitliği ile gerçekleştirilerek yazılmış ve gereğince açıklanmıştır.

Karamanoğlu zamanında çizilmiş bulunan Kayseri sınırı; Kaya ve Şeyh köyünden, Kusture Dağı’na kadarki mezra, yaylak ve kışlaklar. Alaaddin Hanı’ndan Kazık Deresi başına, oradan Kılıç Deresi başına, oradan Gedük hududuna, oradan Çubuk hududuna, oradan Kurdkulağı hududuna ve Ilgun Deresi’ne kadar Darberne hududundan Ortayol’a, oradan Kabadağ hududuna, oradan Özeke başından Odunluk’a kadar, oradan Eğribel, Dereboğan ve Koramaz hududuna kadar oradan Orta Viran’a ve Dikilitaş’a kadar. Pınarlıca Gözü’nden, Sahur Kalesi ilerisinden Ağcaçalı eteğinden Sudiki’ne kadar. Oradan Kızılca Irmağı’na, oradan Harmançü’ye oradan Elkin’e oradan Tekürtaş hududuna, oradan Beşparmağa, oradan Omuzu Güçlü’ye oradan Safataş’a, Karahisar yolu ile Uluyola varınca oradan Yoran Köyü’nden Küçükdikilitaş’a, oradan Çalılara oradan da Yuve Deresi’ne, oradan Suvermez’in orta başına, oradan Boyalü Ensesi’nden Sivas Irmağı’na geçer. Akpınar’ın anaru (öte, öbür) yanındaki çaydan İsmail Seferî’nin tepesine varır. Oradan Akarca Pınarı başına, oradan Göloyuğa, oradan Osman Paşa’ya, oradan Sungur Köprüsü’ne, oradan Buladı Özü’nün iki geçesinden Rum Diki’ne varır. Oradan Akdağ’ın burnundan, Sarvani dibinden İğdir Özi’nin yukarı başından, Yüzerlik Geçidi’ne Oradan Çubuk Boğazı’na varılır ki burası Malya Ovası’dır. Kayseri sınırı burada biter.”⁴⁵²

B- 1500 TARİHLİ KAYSERİ LİVASI KANUNNÂMESİ VE SOSYAL YERLEŞİM

Aynı tarihte (1500) açıklanan ve Tapu-Tahrir defterlerinin başında bulunan Kayseriye Livası kanun-nâmesi ise şöyledir:

“Defter-i mufassal-ı mücmel-i tımarhâ ve emlâk-i Livâ-i Kayseriye ki befermân-ı Sultân bin Sultân Sultan Bayezid Han bin Sultan Muhammed Han halledallâhu Teâlâ mülkehu ve saltana ve ifâz-ı ale’l-âlemin berre ve ihsâna nevişte şud be-ma’fîret-i âbideyn-i fakîreyn-i Haydar bin Nasuh en-nesebü’l-meşhûr ibn-i Hatib ve ale’l-kâtib affâ anhümâ el-berrü’l-mucib fi târih sene sitte ve tis’a mie.

Kânûn-ı Livâ-i Kayseriye ki derûn-ı defter mestûrest. Vilâyet-i mezbûrenin ba’zı kurâsı âhara mülk olup kadimü’l-eyyâmdan eshâb-ı evkâf ve emlâk bir öşür aldıklarından sonra divânî deyü tımar için gallatan ketanden ve bâğdan ve bahçeden bir öşür dahi alını gelmiş defter-i atik mücebince gine mukarrer sebtolundu. Zikr olan iki öşür aldıklarından

⁴⁵¹ Aynî Ali Efendi, Kanunname-i Al-i Osman, Çev. Hayriye Tuncer, Ank. 1962, s. 5, 20

⁴⁵² M. İnbaşı, 16. yy. Kayseri, s. 32

sonra şahnelik ve yemlik ve harman arpası deyü bir mikdar galle dahi alurlarmış köhne defterde kaydolanmamış Rum âdeti üzerine alınugelmiş devlet eşiğine arzolundu köhne defterden hâric olduğu sebepten Karaman'da iki öşür alınugelen yerler âdeti üzere makarrer kılınıb iki öşürden ziyâde şahnelik ve yemlik ve harman arpası ref' olundu ol cihetden yeni defterde dahi hâsıl yazılmadı. Ve bütün çift resmi elliyedi akçe ve bennâk resmi on sekiz akçe caba resmi on iki akçedir. Bennâk didikleri çifte olup nîm çiftlikten eksik yeri olanıdır. Caba olur ki çifti ve hiç yeri olmayan ve serbest olmayan tımarlardan Karaman kânunu hilâfında bütün çiftten on beş akçe nîm çiftten yedi buçuk akçe bennâkden ve cabadan beşer akçe Sancak Beyi haslarına kaydonulup Sancak Beyi için zabtolunu gelmiş yine mukarrer yazıldı.

Ve keferesi kadimeden yirmi altışar akçe haraç virüb sâyir rüsûmu müslümânlar gibi virgülenmişler çift resmi ziyâde olup ve kadîmden yirmi altışar akçe virügeldikleri ecilden haraçları gine hâli üzerine ibkâ olundu ve haraç viren Mücerredoğullarına resm-i caba kaydolundu. Müslümanların Mücerredoğullarına resim vaz' olunmadı mâdâm ki ataları tarzında olalar nesne taleb olunmaya.

Ve koyun resmi Vilâyet-i Karaman Kânûnu üzerine koyun dölünü döktükten sonra mayısa koyunla kuzusunu bile sayub ikisine bir akçe resim alalar ziyâde nesne olmayanlar. Ve serbest olmayan tımarlardan nısf-ı resm-i ağnâm Sâhib-i timara, nısf-i âhar Sancak Beyine kaydolunmuştur. Ammâ yörüklerden tımarın ekser hâsılı koyun âdeti olup ve tımar eri tasarrufunda olan yörüklerden sancakbeyleri koyun resmi aligelmediği ecilden tımar olan yörüklerin koyunları resimden Sancak Beyine nısf resm-i arûs ve nısf-i cürüm ve cinâyet yazıldı hilâfı defter ta'addi olunmaya.

Ve kovandan iki akçe alınub bir akçe timara ve bir akçe vakfa ve mülke alına. Ammâ alınan akçe öşür vâki' olacak miktar bal eyleyen kovandan alınmak buyuruldu. Hiç bal eylemeyen kovandan nesne talep olunmaya. Ve değirmenin nısf resmi dîvânîye nısf-i âhar mâlikâneye alınsa, Ve sâyir rüsûm/u reâyâ ve resm-i kışlak ve resm-i otlak ve resm-i bezirhâne ve hâricten ekenlerin rüsûm-ı ve ahvâl-i reâyâ ve sâyir husûsât ki Defter-i Cedîd'de mestûrdur. **Mevlânâ Vildan** yazdığı kânûnnâme altında Karaman'ın Mufassal defteri evvelinde bi-tamâmîha meşrûhdur. Ol kânûnnâmede meskûn olan kavânîn Livâ-i Kayseriye'de dahi icrâ olunca, Hemân bu defterde yazılan mezkûr kaziyeler Karaman Vilâyeti âdetine muhâlif olanlardır. Bâkî ahvâlde ol-defterde yazılan kânûnnâme mûcebince amel oluna."

Yine bu tarihte (1500) Kayseri İç Kalesi 1 Dizdar, 1 Kethüdâ ve 96 Muhafız'la korunmakta idi. Kalenin idaresi ise 19 köyden alınan gelirin 14.577 akçesi cizye olmak üzere toplam 123.974 akçelik gelir tımar olarak tahsis edilmişti.⁴⁵³

⁴⁵³ Mehmet İnbâşi, 16. yy. Başlarında Kayseri, Kayseri 1992, s. 37

Tımar olarak ayrılan bu köyler şunlardır; **Anbar Viranı Saraycık, Germür, Tevanasun, Alagöz, Mihosin, Bozgat, Kesi, Üskübi, Kiçi Bürüngüz, Kiryat, Talas, Andronik, Çay, Hasan Alp, Ağarnas, Cırlavuk, Kağarlı, Süksün.**

1500 senesinde Kayseri 2287 neferlik (1848 hâne) bir nüfusa sahipti. Bunlardan %86'sı (1961 nefer) Müslüman, %14'ü (326 nefer) Zımmî idi Zımmîlerin %82'si (266 nefer) Ermeni, geriye kalanlar ise (60 nefer) Rum idi. Zımmîler, Türk Kültürünün büyük çapta etkisinde idiler. Bu sebeple kendi "Vasil, Kostendil ve Andon" gibi isimler yanında İvad, Has Beg, Tag, beg, Yadıgan, Evren, Tokatlı, emir Şah, Melik-Şah, Yusuf, İskender, Tursun, Rum Bey, Yahşi, Arslan, Bali İmren Şah, Kiçi Bey, Ası Beg, Koca Hızır Şah, Emir Beg, Sultan Şah, Hüdaverdi, İsfendiyar gibi isimler de vardı. Bu halkın, Karamanlı Ortodoks Türkler, Türk Gregoryanlardan meydana geldiği hakkında iddialar vardır.

1500 yılında Kayseri'de 37 mahalle vardı. Bunlardan birer tanesi Ermeni ve Rum mahalleri idi. Ermeni Mahallesi 266 neferden ibaretti. 8 mahallenin nefer sayısı 80'den fazla, 20 mahallenin 40 tan az ve üç mahallenin nefer sayısı da 20'den azdı. Müslümanların her mahalle başına düşen ortalaması 56 neferdi. Bütün şehirde ise mahalle başına düşen ortalama nefer sayısı 62 idi. O zaman bile şehir nüfusu şehir surlarının dışına taşmıştı. **Boyacı Kapı** yanında 221 neferli **Mescid-Gülük**, **Sivas Kapısı** yanında 145 neferli **Tabbagin**, **Kıçıkapı** yanında 191 neferli **Câmi-i Lala**, **Boyacı Kapı** yanında 110 neferli **Sasak**, **Meydan kapısı** yanında 100 neferli **Hasbeği** gibi en büyük mahalleler şehir surlarının kapıları etrafında gruplaşmış Müslüman mahalleleri idi. Bâb-ı Meydan yanındaki **Gürcü** ve **Kürtler** isimli Müslüman mahallerinin de 42 ve 34 nefer nüfusları vardı. Defter kayıtlarında Müslümanlar mahalle isimleri ile tarif edilmelerine karşılık birimleri "Rumiyan-i nefsi Kayseriyye ve Ermeniyan/i nefsi Kayseriyye" tabirleri ile anılmaktaydı. Bu durum belki de hükümetin kayıtlarındaki gayri müslümleri Müslümanlardan ayırma gerekliliği veya özel idârî ve vergi guruplarının uygun bir şekilde bir araya getirilmesi maksadını taşıyor olabilir.

C- KAYSERİ'NİN MAHALLE VE NAHİYELERİ

1500 tarihinde ki Kayseri'nin mahalle ve hâne sayıları:

Câmi-i Sultan	72	Hürrem Çavuş	27
Tavukçu	13	Tac-ı Kızıl	32
Mumcu Halil	16	Deveciyan	25
Tutak	15	Köşk Medrese	3
Lala Câmi î	144	Yenice (Yenice İsmail)53	
Tusoğlu (Tos)	21	Kabban (Kapan Hamı)53	
Konuklar	20	Yalman	47
Varsak	7	Pervâne Mescidi	12

	Eslem Paşa	18	Tabbağın	104
	Emir Sultan	16	Hacı İvaz	17
	Nesibe Hatun	22	Ekmel	7
	Hasbeyli (Hasinli)		Kürtler	19
57			Gürce	33
	Köse Dânişmend		Mescid-i Emren	16
10			Mescid-i Ahi İsa (İsa Ağa)	14
	Mescid-i Haced		Mescid-i Mekepci	33
28			Kalederhâne	49
	Mescid-i Güllük		Mescid-i Bayrambey	27
157			Hunat Câmi î	28
			Sasak	34

Nâhiyeler, kaza kadılarına bağlı naibler tarafından idare edilirdi.

1-Sahra Nâhiyesi: (Bugün Yok)

435 müslüman ve 144 gayrimüslüm olarak toplam 579 hânedir.

Meşhedini	Köyü	Kumarlı Köyü
Bugün Yok)		Erkilet Köyü
Gölçe Hisarı	Köyü	Bayezid Köyü (Bugün Yok)
(Bugün Yok)		Ispıdın Köyü
Arguncuk	Köyü	Horsana Köyü (Buğdaylı)
(Kayseri'nin bir	semti)	Geluri Köyü (Bugün Yok)
Keykubad	Köyü	Öyük Şeyh Köyü (Bugün Yok)
(Keykubat		Mahzenin Köyü
Mahallesi)		Yenice Köyü (Bugün Yok)
Venk Köyü (Bugün		Dadasup?n? Köyü (Akçatepe)
Yok)		Hasanalp Köyü (Hasan Arpa)
Ağca-in Köyü (Akin)		Alagöz
Madesun Köyü		Karaöyük Köyü (Karahöyük)
(Palas Yakınında bir	mezra)	Yorgat Köyü (Alagöz Yakınında)
Cırgalan Köyü		Saraycık Köyü
Paşalu Köyü		Mancusun Köyü
Saluk Köyü (Bugün		Kırı Köyü (Bugün Yok)
Yok)		Everek Köyü (Bugün Yok)
Kızık Köyü		Şevketlice Köyü (Bugün Yok)
		Yabani Köyü (Bugün Yok)

2- Koramaz Nâhiyesi

İsmi Koramaz dağından alan bu nâhiye bugün mevcut değildir. 628 gayrimüslüm 319 Müslüman olmak üzere 939 hânedir.

Köyleri;

Büyük Bürüngüs

Ulu Bürüngüs

Gergeme Köyü (Doğanlar, Bünyan'ın mahallesi)

Bala Gesi (Yukarı Gesi)

Merse Köyü (Bugün Yok)

Vaniye Köyü (Bugün Yok)

İspile Köyü (Başakpınar)

Mancusun Köyü (Yeşilyurt)

Kanbar Köyü (Kamber)

Barsama Köyü (Çavuşağa)

Salkuma Köyü (Gürpınar)

Tölös Köyü (Bugün Yok)

Efkeve Köyü (Bahçeli, Gessi'nin mahallesi)

Niziye Köyü (Güzelköy)

Darsiyak Köyü (Kayabağ)

Sarımsaklı Köyü (Bünyan)

Dimitre Köyü (Turanköy)

Germür Köyü

Tevanasun (Tavlusun-Aydınlar)

Cırlavuk (Mimarsınan)

Vekse Köyü (Özlüce)

Gessi Köyü

Üskübü Köyü (Subaşı)

Kiçi Bürüngüs (Küçük Bürüngüz)

Ağırnas Köyü

Sultanhanı Köyü

Palas Köyü (Gülova)

Selasira Köyü (Bugün Yok)

Kal'a Hıristos (Bugün Yok)

Kırık Köyü (Bugün Yok)

Kozla Köyü (Bugün Yok)

Kiryat Köyü (Bugün Yok)

Sağarka Köyü (Bugün Yok)

Şavalak Köyü (Bugün Yok)

Canbaz Köyü (Mancusun'a dâhil olmuş)
Süskün Köyü (Bugün bu ismi taşıyan iki ayrı köy bulunmaktadır)

3- Cebel-i Ali Nâhiyesi (Ali Dağı):

85 gayrimüslüm 51 müslüman olmak üzere 136 hâne olup, 33.752 akçelik yıllık vergi geliri vardır.

İstefane Köyü
Akçakaya Köyü
Talas Köyü

4-Cebel-i Erciyes Nâhiyesi (Erciyes Dağı)

303 hâneli bu nâhiyede 200 hâne müslüman 103 hâne gayrimüslüm oturmaktadır.

Hacılar Köyü
Hisarcık Köyü
Zincidere Köyü
Kıranardı Köyü
Tomarza Köyü
Hırka Köyü
Andronik Köyü (Endürlük)
Yazır Köyü
Sosun Cemaati (Sosun Kışlağında oturur)
Bahadır Hacılu Cemaati (Kıranlık mezrasında oturur)
Evladı Yamaç Cemaati (Yuvalı Kışlağında oturur)
Yaranlı Cemaati (Şam'dan gelen bir Cemaat)

5- Karakaya Nâhiyesi:

Bugün Bünyan ilçesine bağlı bir köy olan Karakaya'da 16 hâne müslüman vardı.
Karakaya Köyü
Eyimli Köyü (Eyim)

6- Kenar-ı Irmak Nâhiyesi

Kızılırmak'ın geçtiği yerlerdeki yerleşim yerlerini içine alan bu nâhiyede 662 hâne olup bunun 617'si Müslüman idi.

a-Köyleri:

Çukur Köyü (Bugün Özvatan isimli ilçedir)
İmarat Köyü (Amarat)
Molu Köyü
Şeyh-Yar Köyü (Bugün Yok)
Kemercilü Köyü (Kemerlik)

b-Cemaatleri;

Kafirlü Cemaati (Hızır Hacılu)
Konuklar Cemaati (Saraycık mezrasında oturur)
Bozca Cemaati
Tağar Cemaati (Dânişmendli aşiretinin bir kolu)
Sarı Ömerli Cemaati
Mihmadlu Cemaati (Keklicik mezrasında oturur)
Hamirkesen Cemaati (Yarımca mezrasında oturur)
Hacılar Cemaati (Eğercik mezrasında oturur)
Taşkun Hacıoğlu Cemaati (Kemerli mezrasında oturur)
Gürge Cemaati (Ağcain ve Gökdere mezrasında oturur)
Yahyalı Cemaati (Öyük mezrasında oturur)
Taşan Cemaati (Ağca asma mezrasında oturur)

c-İslâmlu Yörükleri;

Ilıç Hacı Cemaati (Koz-in ve Ağaca-in mezzalarında)
Seldüke Cemaati (Gökçe ve Saka kışlağında)
Âlem Bey Cemaati (Kızılca-in mezzasında)
Demircilü Cemaati (Ağ-in kışlağında)
Okçu Cemaati (Kulu, Kesiliç ve Kiçi-bas mezzalarında otururlar)
Şeyhler Cemaati (Ahmet Hisarı)
Ahmet Fakih Cemaati (Çukur Viran)
Y. İslâmlı (Bözürk)
Tokalü (Göllüce)
Ömerli (Yosunluca)
İnehanlu (Kalkancık)
Mamalu (Kınacak)
Evlad-ı Şeref (Emirdağ)

d- Diğer Yörükler;

Saru Mehdi Cemaati (Çerkes kışlağı)
Gedes Cemaati (Kırac-in-Kaşın ve Ulucak mezzaları)

7-Malya Nâhiyesi

Tomarza ilçesi civarı ve Erciyes'in güneyini içine alan yerleşim birimlerinin merkezi idi. Bugün bu isimde Bir yerleşim yeri mevcut değildir.

Daha ziyâde konar göçer cemaatlerin meskûn olduğu bu bölgede 505 hâne bulunuyordu.

a- Cemaatleri;

Seydihaculu Cemaati (Çayır Keven)

Karasu-Ağcain Cemaati (Karasu-Ağcain)
Derraçalı Cemaati (Akyar)
Şeyh Baranlı Cemaati (Ahmet Hisarı)
Mehmed Haculu Cemaati -Saru Dânişmendli (Kızılviran)
Kaman Cemaati (Kurd-uran)
Kustere Yörükleri Cemaatleri Dulkadirli
Türkmenlerinden olan bu cemaatler Tomarza ve civarında bulunuyorlardı
Aşağı Mersin Cemaati
Sevinçünlü Cemaati (Çöregen)
Evlad-ı Sinan Cemaati (Efkere)
Vartan Cemaati (Söğütlüce)
Firuz Kethüdâ Cemaati (Yukarı Mersin)

8- Karataş Nâhiyesi

Tahmini olarak 3.377 kişinin yaşadığı ve yörük cemaatlerinin meskûn olduğu Karataş, bugünkü İncesu ve çevresini içine alan bir nâhiye merkezi idi. Gayrimüslüm nüfus bulunmuyordu.

a-Cemaatleri;

Karataşlı (Bezircülü) Cemaati (Şurunca, Kızılviran ve Hamalu mezarları)
Silopi Cemaati (Simanığah)
Buğalı Tatar Cemaati (Kızılcaın)
Çanaklı Cemaati (Bodrum)
Dervişan Cemaati (Arapgir)
Ali Beğ Hacılı Cemaati (Boran)
Bölük-i Ali Cemaati
İvaz Hacılı Cemaati (Gelbolos)

9- Bozatlı Nâhiyesi

Tahmini nüfusu 511 kişi olan Bozatlı Kınık Türkmenlerine mensup bir boydur.

a- Cemaatleri;

Bayram Hacılı Cemaati (Ağca-in mezarası)
İyicir Cemaati (Bozatlı ve İkiyüzlücü mezarlarında)
Döğerli Cemaati (Kulu Köyü ve Batlusun mezarası)
Selimlü Cemaati (Kuruköprü ve Karaviran)

Kayseri kazasının nüfusu 1500 yılındaki yazılıma göre ve dokuz nâhiye ile birlikte tahminen 30.000 civarındadır. Bu nüfusun %70'i Müslüman'dır. 1500 tarihli defterde gayrimüslümler "*Cemaat-i Zimmiyan der nefsi-i Kayseriye*" adı altında zikredilmişlerdir. Merkezde 268 hâne Ermeni ve 62 hâne Rum olmak üzere toplam 330 hâne nüfusa sahip idiler.

Bu tarihte şehrin sur dışında bulunan en büyük Müslüman mahalleleri Lala Câmî î Gülük Mescidi ve Dabbağın Mahalleleridir.

E- CÂMÎ VE MESCİDLER

Bu tarihte şehir merkezinde üç büyük câmî ve onsekiz mescid bulunmakta idi. Cuma ve bayram namazlarının kılındığı ve büyük minberi bulunan câmiler;

- 1.Hunat Câmî î ve Külliyesi
- 2.Muslihiddin Lala Câmî î
- 3.Sultan Câmî î (Câmî-i Kebîr)

Mescidler ise şunlardır;

- 1-Şeyh Çelebi (Cumhuriyet Mahallesi)
- 2-Battal Mescidi (Battalgazi Mahallesi)
- 3-İçkale Mescidi (Kale içi)
- 4-Yalman Mescidi (Mahallesi)
- 5-Eslempaşa Mescidi (Eslem Paşa Mahallesi)
- 6-Tâc-ı Kızıl Mescidi (Cıncıklı Câmî î Civarında)
- 7-Pervâne Mescidi (Kazancılar Çarşısı)
- 8-Efendihatun Mescidi
- 9-Hürrem Çavuş Mescidi (Yoğunburç ile Emirsultan arasında)
- 10-Hacet Mescidi (Câmî-i Kebîr Mevkiinde)
- 11-Hasbey Mescidi (Hasbeyli Mahallesi)
- 12-Kendürcüler Mescidi
  - Bayrambey Mescidi (Gavremoğlu Mahallesindeki Siraceddin Medresesi önünde)
  - Hacı İvaz Şah Mescidi (Ulucâmî ile Boyacı arasında)
  - Hoca İzzeddin Mescidi
  - Emir Mescidi (Kıçıkapı civarında)
  - Hacı İsa Mescidi
  - Hacı Mansur Mescidi

F- MEDRESELER

16. yüzyıl başlarında Kayseri’de faal bulunan 10 adet medrese vardı.

1- Pervâne Medresesi :

Pervâne’nin Kayseri’de bir medrese ve mescid inşâ ettirdiği bilinmektedir. Bu medrese, Kapalı Çarşı’da Kazancılar Çarşısı’nın Bakırcılar bölümünde bulunmakta idi. Ancak 1273’lerde inşâ edildiği tahmin edilen bu yapılar günümüze kadar gelememiştir. Bugün temelleri ortaya çıkarılmış fakat üzerine ne yapılacağı henüz açıklığa kavuşmamıştır.

Selçuklu Veziri Muineddin tarafından yaptırılan medresenin ilk müderrisi Kutbeddin Şîrâzî’dir. O devirde medreseye yıllık 5100 akçe vakfedilmiş idi.

2- Çifte Medreseler:

Sultan Keyhüsrev zamanında kızkardeşi Gevher Nesibe Hatun tarafından 602/1205 tarihinde yaptırılmış olan Şifâiye-Gıyasiye Medresesi dünyadaki ilk tıp fakültesidir. Kurulduğunda senelik 26.490 akçe geliri vardı.

3- Sâhibiye Medresesi: 666/1267 tarihinde Es Sâhib İbnü’l-Hasan adındaki zat tarafından yaptırılmıştır. 16 yüzyılın başında 6.680 akçe geliri vardı. Bugün Cumhuriyet Meydanı’ndadır.

4- Köşk Medresesi :

Şehrin güneyinde Köşkdağı denilen mevkidedir. Sultan Alâeddin Eretna’nın hanımı Suli Paşa için yaptırdığı, oğlu Mehmed ve torunu Alâeddin Ali’nin türbesinin bulunduğu türbe, 740/1339 tarihlidir. Evhadüddîn-i Kirmânî’nin makamı olarak bilinen medresenin 16. yüzyılda toplam 25.993 akçe yıllık geliri vardı.

5- :

Câmi-i Kebîr’in güney duvarına bitişiktir. Dânişmendoğulları’ndan Melik Mehmed Gâzi tarafından 1135 tarihinde yaptırılmıştır. Mehmed Gâzi’nin türbesi de bu medresesi içinde idi. 20. Yüzyılın başlarına kadar tedrisata devam eden medrese bugün yok olmuştur. İçinde öğrencilerin kaldıkları ve oniki odalı büyük bir bina olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁴ 6.886 akçelik yıllık geliri vardı.

6- Lala Medresesi :

Lala Câmi î’nin yanında bulunmaktaydı. Bilinen 324 akçelik geliri vardı.⁴⁵⁵

7- Mevlânâ Tusî Medresesi :

Bugünkü Hacı Kılıç Câmi î’nin kuzey bitişiğindedir. II. İzzeddin Keykâvus zamanında Ebu’l-Kâsım İbn-i Ali Tusî tarafından 647/1249 tarihinde yaptırılmıştır. Ebu’l Kâsım İbn-i Ali Tusî’nin türbesi Tokat’ta bulunmaktadır.

⁴⁵⁴ A. Nazif, s.18

⁴⁵⁵ A. Nazif, s.21

8- Hoca Hasan Medresesi:

589/1193 tarihi ile Kayseri'deki en eski kitâbeli yapıdır. Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın oğlu olup Kayseri'de valilik yapan Nureddin Sultaşah zamanında, II. Kılıç Arslan'ın veziri iken bu şehzadeye atabek olan Hoca Hasan 1193 yılında şehrin bugünkü Düvenönü semtine Câmî î, Medrese ve Hamamdan müteşekkil külliyesini inşâ ettirmiştir. Bugün harab durumda olan medresenin 1.300 akçelik geliri vardı.

9- Tahiriyye Medresesi:

Bugün yeri bilinmeyen bu medresenin 5.526 akçelik geliri vardı.

10- Hunad Medresesi:

Alâeddin Keykubad'ın hanımı Hunad Hatun tarafından câmî ve hamamla birlikte bir külliye olarak yaptırılmıştır.

G- ŞAH İSMAİL'İN ANADOLU'DAKİ FAALİYETLERİ

16. yüzyılın başları, Osmanlı Devleti ile rekabete girmek isteyen ve bu maksadını gerçekleştirmek üzere mezhep farklılığını kullanan Şah İsmail'in faaliyetleri ile doludur. Nitekim bir yandan "daî"ler vasıtasıyla Anadolu'da kendi mezhebini yaymaya çalışırken, siyâsî olarak da güçlenmek istemektedir. 1507 senesinde Dulkadiroğlu Alâüddevle'nin güzel kızı Beglü (Benlü) Hatun'a tâlip olmuş, fakat Alâüddevle'nin bu isteğe red cevabı vermesi üzerine, O'na karşı bir sefer açmaya karar vermiş idi. Ordusu ile Kayseri yakınından geçerek Elbistan'a inmiştir. Ancak İran ordusunun yakınlardan geçmesi ile epeyce bir korku ve telaş geçiren Kayseri halkına bir zarar vermemiş, fakat harekâttan tedirgin olan Osmanlı Padişahı II. Bayezid'den "*Padişah benim babamdır. O'nun memleketinde benim gözüm yoktur*" diyerek özür dilemiştir.

Bu yıllarda Kayseri halkı büyük sıkıntılar içinde idi. 1504 senesinde, Kayseri'de başlayan çok şiddetli bir veba salgını ve kıtlık olmuştur. Hastalık 1507 senesine kadar, kuraklık da 1509 senesine kadar beş sene sürmüş, halk büyük bir panik yaşamıştır.⁴⁵⁶

Bu olayların hemen arkasından çıkan Şahkulu isyanı halkın daha da dehşete düşmesine sebep olmuştur.

H- ŞAHKULU (BABA TEKELİ) OLAYI VE KAYSERİ

İran ve Horasan'da idareyi ele geçirmiş bulunan Şah İsmail, Anadolu'da da Daî'ler vasıtası ile propaganda faaliyetinde bulunuyordu. Şah İsmail'in etkisi ve desteği ile Teke ilinin Elmalı karyesinde veya Antalya'da Yalınlı Köyü yakınında bir mağarada yaşayan Hasan Halîfe oğlu (Karabıyıköğlu) Şah Kulu, Baba Tekeli adlı şahıs etrafına 10-20 bin kişi toplayarak yağma ile harekâta başladı. Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa bu hareketi bastırmak istedi ise de Kütahya'da Paşa'yı şehit ettiler (1511). Olaya müdahale etmek üzere

⁴⁵⁶ A. Nazif, s.11/

Vezir-i âzam Hadım Ali Paşa görevlendirildi. Ali Paşa, Şehzade Ahmet ile birleşerek İran'a doğru çekilmekte olan âsilerin yolunu kesmek için Kayseri civarına geldi. Âsiler ile, Kayseri-Sivas yolu üzerinde Gökhanı, Bükünhanı veya Sarımsaklı denilen yerde karşılaştılar.(917/1511) Yapılan savaşta Şahkulu öldü, Ali Paşa şehit oldu.⁴⁵⁷ Aynı zamanda Osmanlı askeri dağıldı. Şahkulu askerleri yollarda birçok insanı katlederek Erzincan yolu ile Azerbeycan'a vardılar. Şahkulu hareketinin kendisi için de tehlikeli olacağını anlayan Şah İsmail, Şahkulu askerlerinden birçoğunu öldürttü. Bir kısmını da kışlalara dağıttı.⁴⁵⁸

Bu hâdiselerde Kayseri halkını iyice telaş ve korkuya düşürmüş olan âsiler, Kayseri'ye uğramadan civardan geçtiklerinden şehirde herhangi bir zarar meydana gelmemişti.⁴⁵⁹

Bayezid'in son zamanlarındaki Anadolu'da çıkan bu isyan ve âsâyişsizlik, Yavuz Sultan Selim'in harekete geçmesine sebep oldu. Zira diğer kardeşleri de boş durmuyor ve babalarından tahtı almak üzere çalışıyorlardı. Sultan Bayezid, tahtını Şehzade Ahmed'e terk etmek üzere O'nu çağırdı ise de İstanbul'a giremedi. Kapukulu askerleri de Selim'in padişah olmasını arzu edince Selim, yeniçeriler ve sipahilerin desteği ile babası Bayezid'ı tahtından indirerek kendisi saltanata hâkim oldu. (25 Nisan 1512/8 Safer 918).

Bu culûs bütün ülkeye ilân edildi. Bütün şehirlerin meydanlarında şenlikler yapıldı. Yavuz Sultan Selim zamanında Kayseri'de Kicıkapı civarında "Çifte Çeşme" yaptırılmıştır.

Çifte Çeşme kitâbesinde;

"Büniyle hazih el imaretü fi eyyam es Sultan Selim Han İbn-i es Selim han Sultan Bayezid Han İbn-i es Sultan Mehmet Han sene işrin ve tis'a mie" (920/1514) yazılıdır. (Bu imaretin ihya edilmesi Sultan Mehmet Han oğlu Sultan Bayezid Han oğlu Sultan Selim Han zamanındadır. Sene 920)⁴⁶⁰

Meydan kapısı civarındaki "Keçeciler Mescidi" (921/1515) ve Karakürkcü mahallesindeki "Göllü Çeşme" (922/1516) yine Yavuz zamanında tesis edilen eserlerdir.

I- ÇALDIRAN MEYDAN SAVAŞI

Türk tarihinin en önemli meydan savaşlarından birisi olan Çaldıran Zaferi ile Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail ve ideolojisi ile kesin bir hesaplaşma yapmıştır. Böylece İran'dan ithal edilmek istenen bir fitne hareketi yok edilmiştir. bu savaşa karar veren Yavuz Sultan Selim ve ordusu Maltepe, Yenişehir, Kütahya, Arfetözü, Karaman, Konya yolu ile Kayseri'ye kondu. (Rabiülahir 20 Perşembe günü H-920/1514)

Kayseri'de dört gün kalan Yavuz'a her taraftan gelen birçok asker katıldı. Karaman ve Anadolu askeri de orduya katıldı. Dulkadiroğlu Alâüddevle Bey'e elçi ve nâme göndererek; *"Mezhebdaş olmak gereği dinden çıkan bidâd ehlini tepeleyerek, fesatlık damarlarını kesmesini ve cihat kılıcını takmış bulunan temiz ve inançlı sultana yoldaş olmasını, ters davranışları bırakmasını, bu yolda ilâ-yı Kelimetullah idenlerden olmasını"* ihtar etti.

⁴⁵⁷ Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 4. Cilt. İst.1989, s.381

⁴⁵⁸ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri 1989, s.18

⁴⁵⁹ Ahmed Nazif Efendi, *Mir'at-i Kayseriyye*, Kayseri 1987 s.117

⁴⁶⁰ Ahmed Nazif E. s.118

Buradan hareket eden ordu, Çubuk Ovasına kondu. Osmanlı ordusunun Kayseri'ye gelmesini Şükr-ü Bitlisî şu mısralarla anlatır:

*El basandan ol Kara Huduv Hisâr (Karahisar)
Hem kara köpri oldu bir Konak
Kayseri Şehrinde görüldü yarak
Şah dört gün durdu ol menzilde şad
Yetdi fermanyla Anutoli Çü bad
Bi çeri cem oldi kim devranı pir
Görmemişdi andan şah, Engür gölüne
Devlet-ü ikbil geldi yoluna
Kondu andan sonra Sultan Hanını
.....bindirdi felek eyvanını
Göçdi kondu Çubuk sahrasını
Gördi âlem âdemi deryaseni⁴⁶¹*

Ordunun Kayseri'ye gelişi Feridun Bey'in Münşeati'nda⁴⁶² şöyle anlatılır.

“Rebiulâhirin 20. Perşembe günü Kayseriyye tevabiinden Develü Karahisar (Yeşilhisar) kurbundaki konağa ki Ercis (Erciyes) Dağı mukabeleden görüldi. 21. Cuma günü Boğaz Köprisi namı diğer Karaköpri konağına, 22. Cumartesi günü bizzat Kayseriye Çayırı Konağına konuldu. Pazar gününden Çarşamba gününe kadar dört gün orada kalındı. Çarşamba günü Otağ-ı Hümayûn ileri gidüp İstanbul'dan Kayseriyye şehrine 44 menzilde gelindi. 27. Günde Engür Konağına, 28. Günde Sultan Hanına, namı diğer Kayacık'a daha sonra Gedük Hanına gelindi ki burası Ali Paşa ile Şah Kulu'nun döğüştüğü yerdir (Sarımsaklı)”.⁴⁶³

Yavuz 'un Çaldıran'da Türk tarihinin en önemli savaşlarından birini kazanması ile Osmanlı Devleti dünyada bir süper güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu zaferin dönüşünde 24 Kasım 1514'te Amasya'ya gelen Padişah orada Şehsüvaroğlu Ali Bey'i Kayseri Mutasarrıflığı'na tayin edip, Bozok Vilâyeti'ni de O'na verdi. Yardımcıları ile Kayseri'ye gelen Ali Bey, derhâl şehirdeki işlerin icrâsına başladı. Sonra da Dulkadırlı Alâüddevle'yi ortadan kaldırmak ve Dulkadır Beyliği'ni Osmanlı'ya bağlamak üzere Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın 10.000 kişilik ordusuna üç bin atlı ile katılarak Dulkadırlıoğlu Alâüddevle Bey'i mağlup ettiler. Bu zafer padişah ordusunun Kayseri'den kalkıp İncesu Ovası'na ulaştığı 921 senesi Cemâziyel ulâsının 1. günü (13 haziran 1515) Padişah'a bildirildi.⁴⁶⁴

Başarılarından dolayı Şehsüvaroğlu Ali Bey, Dulkadıroğlu ülkesi mutasarrıflığına tayin edildi fakat ordusu Kayseri'ye geri döndü.

⁴⁶¹ 1.Kayseri Kültür ve Sanat Haftası 7-13 Nisan 1987, Ahmet Uğur, 16. Yüzyılda Kayseri, s.24

⁴⁶² Feridun Bey Mecmua-ı Münşeati-ı Selâtin, s.398

⁴⁶³ Mirat-ı Kayseriye, s. 119

⁴⁶⁴ Uzunçarşılı. 2 cilt, s.272

Bu dönemde yeniçeri ocağı için Kayseri’den epeyce devşirme çocuk alınmış, Mimar Sinan da bu devşirmeler meyânında İstanbul acemi ocağına götürülmüştür.

a- Fetih-nâme-i Hümâyun Sûreti

Bu zaferden sonra Kayseri’den Kırım Hanı’na, diğer melik ve hükümdarlara ve Kayseri’de saltanatı vekâleten yürütmekte olan Şehzade Süleyman’a şu “Fetih-nâme-i Hümâyun” gönderilmiştir: *Saâdetli, şerefli ve Allah’ın yardımına mazhar oğlum Süleyman Şah, ömrü uzun olsun. Bu fermanım size ulaşınca bilesiniz ki, herkese bereketli olmasını umduğumuz bu yıl ki Rebiul-âhır ayının beşinci Cumartesi gününde Kemah kalesinin fethi için her taraftan ejderha ağızlı ve ateş saçan topraklar şimşek ve yıldırımlar gibi hareketle düşman tarafını döküp yıkmaya başlanıldığı gibi, kale içinde olup kötü işler yapan Kızılbaşların başlarına kıyamet alâmetleri meydana getirip karşı koymaya ve savaşmaya cesaret edemeden sersem oldukları meydana çıkınca, Kaleye İslâm bayrağı dikildi ve ikinci vaktine doğru fethedildi ve kötü vâlinin başı kesildi, Kalenin içindeki inkarcılar temizlendi. “Zalim bir kavmin arkası yok edildi, hamd âlemlerin Rabbi Allah ü Tealayadır” ayeti gerçek yerini buldu. Buraya bey ve dizdar tayin edildikten sonra, Sivas’a doğru hareket edildi. daha evvel çaldıran seferinde Dülkadır Hâkimi ALÂüddeve, Devletine bağlılıktan yüz çevirmesinden başka, çeşitli hiyânetlerde bulunması ve Kızılbaş erbaşlarla ittifak yapmış olması iyice açığa çıkmış olduğundan, onu ortadan kaldırmak ve ittifakını bozmak dini bir görev haline geldiğinden... ol zamanda Rumeli Beylerbeyi ve halen Veziri Azam olan Sinan Paşa’yı on bin seçkin asker ve bir miktar yeniçeri ile önce üzerine gönderilip bir gün sonrada, cellada benzer bin askerle kendisi hareket etti. Yedinci günde Dülkadiroğullarına bağlı Çini Kalesinde konaklandı. Bir gün orada kaldıktan sonra Sinan Paşa’nın düşmanla buluşup gâlip geldiği haberi ulaştı ki ertesi gün aynı yılın Cemâziyelevvel ayının ilk günü Çarşamba idi. Bedbaht Alâeddin, dört oğlu ve otuz boy beyinin kelleleri birkaç er ve çavuş terkisinde getirilerek huzura bıraktılar ve buna karşılık”lutfedip hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi muvaffak kılmıyorsa, biz kendiliğimizden doğru yolu bulacak ve muvaffak olacak değildik” âyet-i Kerimesi okunarak Allah’a hamd ü senâlar edildi.*

Fethedilen bu vilâyetin emirliğine Azudüddeve ved-din Şehsuvaroğlu Ali Bey getirildi. Daha sonra Kayseri’ye gelip yakın bir zamanda İstanbul’a dönüleceği ve fethin müjdecisi olarak bir ulak (haberci) gönderildi. Gönderilen haberde;

“Bu fetih haberi size ulaştığında, Allah Teâlâya çok çok şükürler kılıp, halkın huzurunda okutup, bütüin halk şâd ve mesrur ola denilmekteydi. 15 Cemâziyel evvel 921 (28 Haziran 1515) Kayseri.”⁴⁶⁵

Çaldıran Savaşı öncesindeki harp meclisinde Sultan Selim’in, fikirlerini doğru bularak iltifat ettiği Pirî Mehmed Paşa, bu savaştan hemen sonra Kayseri’de “Gön Hanı” inşa ettirdi ve gelirini “Molla Ali Cenâbî” dergâhına vakfetti. (925/1519)

Pirî Mehmed Paşa Davud’u Kayserî soyundan olup, Çaldıran Seferi’nde ordu defterdârı idi. Sultan Selim’in Mısır Seferi esnâsında İstanbul Muhafızlığı’na tayin edilmiş,

⁴⁶⁵ Ali Rıza Karabulut tarafından bugünkü Türkçe’ye çevrilmiştir.

1517 tarihinde de Sadrazam olmuştur.⁴⁶⁶ 1533 senesinde ölen Paşa'nın mezarı Silivri kasabasında kendi yaptırdığı câminin bahçesinde bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Yavuz Sultan Selim Çaldıran Zaferi'nden hemen sonra 1516 ilk baharında Hadım Sinan Paşa'yı kırkbin kişilik bir kuvvetle Maraş üzerinden Fırat tarafına sevk etti. Sinan Paşa bütün kuvvetleri Kayseri'de topladı ve buradan Maraş, Malatya üzerinden Diyarbakır'a doğru yola çıktı. Yavuz Sultan Selim'de 1516 Haziran'ında Üsküdar'dan hareket etti. Osmanlı donanması da Suriye sâhillerine gönderildi. Bu hazırlıklardan sonra 1516 Ağustos'unda Mercidabık'ta, Ocak 1517'de Ridaniye'de iki büyük zafer ile bütün Mısır ve Arap yarımadasını Osmanlı topraklarına katmasından sonra Yavuz'la beraber, Osmanlı ordusu Antep'ten Kayseri'ye gelmiş, 924 senesi 25 Cumadelula Cumartesi günü (7 Haziran 1518) şehirde oturak yapılmış 27'sinde Sünnetlihan Konağı'na hareket edilmiştir.⁴⁶⁸ Sonra Aksaray, Afyon, Bursa yolu ile 25 Temmuz 1518 tarihinde İstanbul'a dönmüştür.

Yavuz Sultan Selim'in son günlerinde çıkan Celâli isyanları sırasında Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Rum Beylerbeyi Şadi Paşa ve Şehsuvaroğlu Ali Bey 23 Nisan 1519'da Kayseri'de buluşarak yapacakları hareket konusunda program yaptılar.⁴⁶⁹

Yine bu devrede Kayseri, "Makarr-ı Mîr-Mîrân" (Beylerbeyinin oturduğu yer) sıfatını taşıyan bir Sancak Merkezi idi. Sancak Beyi Süleyman Bey olup, 407.000 akçelik hassı vardı ve Paşa Sarayı denilen makamda otururdu.

J- 1520'DE KAYSERİ NAHİYELERİ VE NÜFUS

H / 926-1520 yılında sayıma tabî tutulan Kayseri kazası, Karaman vilâyetine bağlı idi. O tarihte Kayseri'de; 1-Merkez Kasaba, 2-Sahra, 3-Koramaz, 4-Cebel-i Ali, 5-Cebel-i Erciyes, 6-Karakaya, 7-Kenar-ı Irmak, 8-Malya, 9-Karataş, 10-Bozatlolu olmak üzere 10 nâhiye, 86 köy, 276 mezra'a, 121 cemaat kayıtlı bulunmakta idi. Ayrıca Karahisar (Yeşilhisar) kazası da Kayseri kazasına bağlı idi. Şehrin toplam nüfusu 38.798 kişi idi.⁴⁷⁰

Şehir merkezinde ise; 39 mahalle ve 6 adet gayrimüslim cemaat bulunmakta idi. Bunlar; 268 hâne Ermeni, 62 hâne Rum, olmak üzere toplam 330 hâne idiler. Başka bir deyişle 1520 sayımında müslümanların tahminî sayısının 7210 hâne olduğu ve toplam nüfusunun %77,2'sini teşkil ettiğini görüyoruz.

K- KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ

1520 tarihinde Kanunî Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıkması ile ülkenin birçok merkezinde olduğu gibi Kayseri'de de sikke darbedilmiştir. Osmanlılar zamanında Kayseri'de bastırılan bu tek sikke, bize o tarihte Kayseri'de bir darphâne olduğunu izah etmektedir.

⁴⁶⁶ Rûzname, Feridun Bey Münşeati, 1274 tabı c:1, s. 495

⁴⁶⁷ A.Nazif s. 122

⁴⁶⁸ Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeati*, c:1, s.98

⁴⁶⁹ Selahaddin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ank. 1969, s. 97

⁴⁷⁰ İnkaya, s. 33

Gümüş akçe 0,65 gr 11 mm. Yüzü : Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah / D. Yüzü: Azze nasrühü durube Kayseriye sene 926⁴⁷¹

Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yılı olan 1522 tarihinde Kayseri Liva'sında nüfusun %21 i halâ gebr (mecûsî veya ateşe tapan) diye nitelenen gayrimüslümlerdi. 11 637 müslim ve 3 070 gayrimüslüm olmak üzere 14 707 hâne halkı yaşamaktaydı. Onaltıncı yüzyılın sonlarında 1584 yılında nüfusun %78 i Müslüman-Türk, %22 si ise gayrimüslüm idi. Oysa Kayseri nüfusu, 1523 yılında 1500 yılındaki nüfusa nispeten %3'ten daha az arttı. %81'i Müslüman ve %19'u Gayrimüslümlerdi. Bu durum, aynı seneler içinde Müslüman nüfusun %40 oranında arttığını ve daha ziyâde Ermenilerin çoğaldığını görüyoruz. Bu tarihte 38'i Müslüman, 3'ü Ermeni 1'i Rum ve 1'i de karışık olmak üzere 43 mahalle bulunuyordu. 6 Kayseri mahallesinin nefer sayısı 20'den azdı. 21'inin 40'tan daha az ve 7'sinin 80'den fazla neferi vardı.

Karaman vilâyeti içinde Ermeniler sadece Kayseri, Niğde ve Tarsus'ta yaşıyorlardı. Osmanlı belgelerine göre bu bölgeye Sis (Adana Kozan)'ten göçen ve 1584 Kayseri Mufassal Defteri'ne göre; takriben 675 Ermeni hânesi olarak tespit edilen 6000 Ermeni yaşamaktaydı. Ermeni başpiskoposluk makamı Kayseri şehrindeydi. Buraya en yakın makam; Sivas, Tokat, Maraş ve Ankara şehirlerinde bulunmaktaydı. Kayseri Başpiskoposluğu'nun Niğde, Konya ve İsparta üzerinde velâyeti vardı. Kayseri'deki bu Ermeni yerleşimi İstanbul'un fethinden sonra Kayseri Ermenilerinin İstanbul'a göçürülmesine rağmen küçük bir azınlık olarak devam etmiştir. Ermeni Başpiskoposu gibi, Rum Başpiskoposu da Kayseri'de oturmaktaydı⁴⁷².

En büyük mahalle olarak 151 nefer ile Debağın (Tabakçılar) Mahallesi, 109 neferli Güllük Mahallesi, 108 neferli Lala Mahallesi, 85 neferli Yalman Mahallesi, 76 neferli Yenice Mahallesi, 76 neferli Kebîr İlyas Mahallesi, 69 neferli Kabban Mahallesi görülmektedir.

Ticaret ve zenaat ile ilgili isimleri olan mahalleler (Eski Bezzistan ve eski Kapalı Pazar Mahalleleri dâhil) tamamen Müslümandılar. 1523'teki kayıtlarda bunlar, cemaat

⁴⁷¹ İ.Artuk, İstanbul, Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu, c. 2, İstanbul 1974, s. 515, Nu. 1546

⁴⁷² Erdoğan, M. Akif, I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1997 s. 73

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

olarak belirtilmektedirler. Rûmiân Cemaati, şehrin eski sakinleri olarak şehir surları içine almak üzere Sivas, Kiçi ve Boyacı Kapı civarına yerleştirilmişlerdir. Ermeniler ise; a) Kayseri Ermeni Cemaati (146 nefer) b) Ermeni Şark Cemaati (47 nefer) c) Sisiyan Ermeni Cemaati (146 nefer) olmak üzere üç grup idiler. Sisiyanlar; Çukurovadaki Kozan'dan (Cilicia) gelenlerdi ki bunlar Sis Piskoposluğu'na bağlı idiler. Doğudaki Erivan yakınlarında bulunan Etchmiadzin Katoliklerine bağlı olanlara, Şarkiyân denilirdi. Kayseri Ermeni Cemaati ise Kayseri'deki yerli Ermenilerdi. Ancak bütün bu gruplar teorik olarak İstabul'daki Patrik'e bağlı idiler.

1523 sayımına göre; Kayseri'de 3 câmi, 20 mescit, 10 medrese, 17 zâviye, 3 hamam, 4 han ve 107 dükkân bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman zamanına rastlayan 1526 ve 1527 tarihinde Bozok'ta "Baba Zünnun" isyanı meydana gelmiş, Sancak Beyi Mustafa Bey, Kadı Müslûhiddin ve kâtibi Mehmed Bey'in 28 Ağustos 1526'da (Solak-zâde tarihinde 1527 Ağustos) öldürülmeleri ile de boyutları büyümüştü. Karaman Valisi Hürrem Paşa bu vakayı haber alınca acele bir miktar kuvvet toplayarak âsilerin üzerine yürüdü. Kayseri'nin kuzeyinde Kurşunbeli (Zerezek Köyü yakınında bir boğaz) mevkiinde yapılan çarpışmada Hürrem Paşa mağlûp oldu. Kendisi yaralandıktan başka İçel Sancak Beyi Bostancı oğlu Ali Bey ile Kayseri Hâkimi Behram Bey şehit, Karaman askerinin bir kısmı da esir düştü.⁴⁷³

Bu tarihî hâdisede ismi geçen Behram Bey'in 1526 ve 1527'de Sancak Beyi olduğu anlaşılmaktadır. Kanunî Sultan Süleyman, altıncı seferi hümâyun'u olan Irâkeyn harekâtı sırasında 31 Temmuz 1534 tarihinde (19 Muharrem 941 Cuma) Kayseri'ye gelmiş, burada iki gece kalıp 2 Ağustos (21 Muharrem) Pazar günü Sivas'a doğru yola devam etmiştir.⁴⁷⁴ İbrahim Peçevi 4 gün kaldığını yazmaktadır.⁴⁷⁵

926 Kayseri darplı gümüş sikkenin (akçe) Kanunî Sultan Süleyman'ın bu ziyaret anısına bastırılması ihtimali yüksektir.⁴⁷⁶

1552 (959) tarihinde Kayseri Sancakbeyliği'nde Sinan Bey'in oğlu Hüseyin Bey bulunuyordu. H. 959 tarihinde ölen Hüseyin Bey'in 954 tarihli vakfiyesi vardır. Bu vakfiye'de:

Kendisinin ta'mir ettirmiş olduğu Hacı Kılıç Câmi î'ne Sarımsaklı Köyü'nün gelirinin bir hissesini, şehrin kuzeyindeki Yorgat Köyü'nün bir hissesini vakfeylediğini öğreniyoruz. Câminin kuzey tarafına büyük bir imaret yaptıran Hüseyin Bey bu imarete de gelir olarak; Atabey Hamamı (Selahaddin Hamamı) ile Hüseyinbey Hamamı (İstasyon Cad. Roma Mezarı Karşısında Çömlek Hamamı) Tarsus'ta bir hanın ve bir hanın yanındaki dokuz dükkânı, Hacı Kılıç Câmi î yanındaki bahçeyi, bu bahçe yanındaki başka bir araziyi, yine Kayseri Pervâne yazısındaki arazileri ve bir dükkân vakfeylemiştir.

Vakıf şartında; Hanefî mezhebinden olmasını şart koştuğu Câmi imamına müezzinine, vakıf mütevellisine, câmi hatibine, imaretin iki aşçısına, kayyuma, mutfak nâzırına, imaretin bevvabına, câmi ile imaretin farraşına günlük ücret tayin etmiştir. Yine

⁴⁷³ Muhtasar. Osm.Tar. c. 2, s. 866

⁴⁷⁴ İsmail Hami Danişmend, İzhahlı Osm. Tar. Kronolojisi, c.2, s. 127

⁴⁷⁵ İbrahim Peçevi, Tarihi Peçevi, I Ankara 1982, s. 128

⁴⁷⁶ İbrahim-Cevriye Artuk, İst. Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu, İst. 1971 c:II, s:515, Nu:1546

câmi ve imaretin mum, kandil, hasır ihtiyacı ve câmide Kur'an okunması için bir para ayırmıştır. İmarette Ramazan'ın her gecesinde çorba ile verilecek halis buğdaydan ekmek için, diğer günlerde verilecek ekmek, Cuma günleri pişirilecek zafranlı zerde ve pilav için senelik ikiyüzdört batman pirinç, onbir kıyye yağ, zerde için dokuz okka bal ve zafran, hergün pişecek et ve sabah, akşam pişecek çorba için pirinç ve buğday, ayrıca tuz ve nohut alınması, kapların kalaylanması ve odun için tahsisat ayrılmıştır. Vakıf imarete otuzdokuz bakır kap, iki büyük kazan, oniki parça sahan ve bakır sini verilmiştir.

Hacıkılıç Câmi î'nin ve medresesinin kuzey bitişiğinde, şimdi park olan yerde bulunan imârethâne 1864'te sonra Devlet Güherçile Fabrikası ve Baruthâne olarak kullanılmış ve yakın zamanda (1950'den önce) Belediye tarafından yıkılmıştır.

1552 (959) senesinde vefat eden Hüseyin Bey'in mezarı, câminin minaresinin bitişiğindedir. Mezar taşında arapça olarak şu ibareler vardır:

“Hâzihi kabru-lmerhûm el mağfûr es Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hüseyin Beg bin Sinan Beg ilâ rahmet'illâhi emîr-i livâ Aksara “

Ayak taşında: *intikâle min Dâr'ül fenâ ilâ dâr'il-bekâ fi şehri ramazânü'l-mübârek sene tis'a hamsin ve tis'a mie*

“(Bu kabir, hayır ve hasenat sâhibi, yönetici Sinan Bey'in oğlu Hüseyin Bey'e aittir. Dokuzyüz elli

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

dokuz yılının mübarek Ramazan ayında geçici âlemden kalıcı âleme göçmüştür. Aksaray Livası'nın Emirlivası idi.)

Kayseri halkı 1553 tarihinde Kayseri Kalesi'nin ta'mir edilmesi için Saray'a başvurarak bu iş için 1000 adet ırgat vermeyi vadedmişti. Yapılan talebin kabul edilmesi ile 50.000 akçe harcanarak Kale onarılmıştır.

1565 (973) senesinin Camaziyelâhir'inin yirmi üçünde Kayseri Mutasarrıflığı'na Çerkes Mehmed Bey tayin edilmiştir. Bu dönemde İslâmlı nâhiyesine (Kenar-ı Irmak Nâhiyesi) Mehmed Ağa, Ova nâhiyesine (Sahra Nâhiyesi) Ahmed Çavuş isimli şahıslar zaim (zeamet sâhibi) olarak tayin edilmişlerdir.

Kanunî Süleyman döneminde İmparatorluk 34 eyâlet ve 377 livadan ibaretti. Kayseri de Karaman eyâletine bağlı bir liva idi. Mülkî teşkilâtta liva ya da sancak, eyâletten sonra gelen idârî birim demekti. Sancağın sorumlu yöneticisi beldesinde beylerbeyinin yetkilerini taşırlardı. İdarî ve askerî olmak üzere iki temel görevleri olurdu. Barış zamanında bulunduğu sancağın bütün idârî işlerini yönetirler, savaş dönemlerindeyse cebeliler ve tımarlı sipahilerle birlikte serdâr-ı ekremin mâiyetine girerlerdi.

L- 1543 VE 1550 YILLARINDA KAYSERİ MAHALLELERİ

Mahalle Adı	Müslüman Vergi Mükl.	G.Müslüm
Tepecik	353	
Derviş Bey	142	
Debbağın	92	
Alacamescid	33	
Baldöktü	89	
Seydiyar Kadı	89	
Mescid Kadı	119	
Hacı Arap Mescidi	24	
Dündar Câmi Bayram Beklü	224	
Bozaltı Mescidi	233	
Emrullah Efendi	118	
Kürtler	168	
Yalman	165	
Eski Bedesten	229	
Kebir İlyas	205	
Kılıçoğlu Mescidi	33	
Bostancı Çelebi	13	
Cebelî Fatih (Hasbekli : Hasimli)	227	
Seyid Ahmed Fakih Mescidi	82	
Hacı Şah Ali Fakih	107	
Tacettin Halife	182	
Gülük	264	
İsa Fakih		120
	279	

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Şih Veli	105	
Kapan	132	
Yenice İsmail	280	
Yorgan Mescidi	98	
Yanaş Mescidi	66	
Hacı Kılıç	210	
Kulpaklı Mescidi	77	
Sultan Câmî	141	
Merkepci (Mürekkepci)	137	
Taşkun	212	
Kalenderhâne	238	
Tutak	96	
İslim Paşa (Ahi Murad)	15	
Hacet	73	
Konuklar	55	
Şadbakan	31	
Gürcü	41	
Varsaklar	56	
Köse Dânişmend	54	
Pervâne Mescidi	8	
Hasunlü	315	2
Hürrem Çavuş	30	
Hacı Mansur Mescidi	129	6
Samur	38	35
Neseb Hatun	39	5
Hacı Mahmud	58	
Tâc-ı Kızıl	44	
Emir Sultan	33	4
Hacı İvaz	35	4
Lâla Câmî î	201	
Tavukçu	21	
Ahi İsa	20	
Mumcu Halil	35	
	6434	67

1543 senesinde şehir içinde 6434-67:6501 vergi mükellefi olduğu bu rakamında vergi ödemeyenlerle beraber takriben 35.000 nüfusa eşdeğerli olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Fikri Gürüzmar, **Kayseri Mahalleleri**, Erciyes Dergisi 1957, Sayı: 16, s.11-12
280

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Kayseri nüfusunun 1550 yılında Müslüman olarak 2870 nefer (%81), sayısının da 660 nefer (%19) olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, Müslüman nüfus, Müslüman olmayanlardan daha hızlı artmıştır.

Mahalle sayısı 52'ye yükseldi. Bunlardan 44'ü Müslüman mahallesi idi. 18 mahallenin nüfusu 80 neferden fazla, 9 mahallenin 100'ün üstünde, 4 mahallede 150'nin üzerinde nefer sayısı vardı. 9 mahallenin 200'den az, 19 mahallenin de 40'tan az neferi vardı.

En büyük Müslüman mahalleleri, 202 neferli Yenice, 164 neferli Has Beğlü, 135 neferli Gülük, 113 neferli Debbağın, 112 neferli Depecik, 111 neferli Lala ve 94 neferli Yalman idi. Yenice Mahallesi'nin en büyük mahalle olarak gelişmesi 1500 senesinden sonra oldu. Eski mahallelerden yeni mahalleler doğması da devam etti. Meselâ, Debbağat Mahallesi'nden Mescid-i Alaca Mahallesi (26 nefer) ve Baldökdi Mahallesi (83 nefer) doğdu. Gülük Mahallesi'nden, Eski Bezazistan (80 nefer), Mescid-i Boz Atlu (83 nefer) ve Gebe İlyas (82 nefer) Mahalleleri doğmuştu.

Gebe İlyas'a bağlı olarak; Bostancı Çelebi Mahallesi (6 nefer), Lala Mahallesi'ne bağlı; Taceddin (32 nefer), Hüseyinlu (83 nefer); Tus (78 nefer), Konuklar (41 nefer) Varsakların (18 nefer) ve Tutak (37 nefer) Mahalleleri doğdu.

Yine bu yıllarda da Kayseri'de Ermeni Cemaati üç misyon hâlinde idi, bunlar; 1- Kayseriyanlar, 2- Sisiyanlar, 3- Şarkıyanlar olup, Kayseri Ermenileri arasında şu isimler kullanılıyordu; Uğurlu, Sefer, İskender, Kaplan, Yakup, Hudavirdi, Yusud, Zekeriya, İvanşah, Aslan, Yahşi, Murad, Abraham, Su, Arslan, Şah-ı Bali, Eymur Dede, Simavay, Bagadasar, Budak, Has Beg, Bolad, Karabid, Lazar, Arzuman, Menvel, Karagöz, Karakös, Toros, Timur, Ovanis, Karabeg, İsa, Agob, Dadan, Kirkor, Bedros.

Sisiyan arasında ise; Şahbali, Asadador, Su, İskender, Hüdavirdi, Habeş, Liparid, Simavun, Agadar, Hoca Bali, Cihan Şah, Hızır, Bali, Kirkor, Ovanis, Hethum, Siann, Hoca Beg, Avidik isimleri vardı.

Şarkıyan Ermenileri ise, daha az Türk ve İslâm, isimleri kullanılıyordu. Kirkor, Ovanis, Serkis, Meldun, Todos, Mankos, İstefan, Hacık gibi.

Rumlar arasında; Polad, Sultan, Vasil, Todor, İskender, Evren, Anasdas, Şahak, İvad, Kar Yağdı, Su, Karlu, Kostendil, Kaysar, Tanrı Virdi, Yağmur, Celeb Virdi, Uğurlu, Karaca, Kay, Mihail, Yorgi, Rum Şah Huda Virdi, Sinan, Sultan Şah, Yahşi, Yusuf, Bali, Lazari gibi isimler vardı.

M- 1583 TARİHİNDE KAYSERİ

III. Murad dönemine rastlayan bu yıllarda yapılan vergi kayıtları, 1550 yılına nazaran şehir nüfusunun %134 artış göstererek 8251 nefere (6013 hâne) ulaştığını ve bu rakamın vergi ödemeyenlerle beraber 33.000 kişiye karşılık olduğunu görürüz. Avrupa'da ise; Utrech, Amsterdam, Barselona, Cordova, Fernara, Mantua, Padva şehirleri ile aynı büyüklükte idi. 14. Lui saltanatının sonunda Fransa'da nüfusu 40.000'in üzerinde sadece yedi şehir vardı.⁴⁷⁸

⁴⁷⁸ Suraiya Faroghi

Kayseri nüfusunun aniden bu kadar artmasını tabii çoğalmadan ziyâdeziyâde civardan ve uzaktan gelen göçlere bağlanmak gerekir. Kayseri köylerinde de görülen nüfus artışı, Osmanlı-Safavî mücadelesinin kıyasıya sürdüğü Doğu Anadolu'dan önemli ölçüde göç olduğunu anlatmaktadır. Ama nüfus yığılması güvenlik sebebi ile daha ziyâde şehir merkezinde yoğunlaşmış bu da ziraat ve ziraî vergileri azaltmıştır.

Kayseri'nin Müslüman nüfusu 1550 ve 1583 yılları arasında %124 ve 1500-1583 yılları arasında %228 (6435 nefer) artmıştır. nüfusu ise 1500-1583 yılları arasında şaşırtıcı bir şekilde %475 oranında artarak 1816 nefere ulaşmıştır. Böylece azınlıklar şehir nüfusunun %22'sinin oluştururlar ki bu rakam o asrın en yüksek oranıdır.

Ermeniler de diğer gruplardan çok daha hızlı artmaya devam ettiler (1612 nefer) bu artış 1550'den itibaren %178 ve 1500 tarihinden itibaren de %506 oranında meydana gelmiştir. Rumlar da 204 nefer artarak 1550'den itibaren %155 ve 1500'den itibaren de %240 oranını doldurmuşlardır.

Ermeni nüfusun bu artışını o günün siyâsî şartlarının neticesinde Doğu'dan büyük bir Ermeni göçüne bağlayabiliriz.

Göçmenlerin pek bol olduğu Kayseri'nin 1583 senesinde 72 mahallesi vardı. Bunun 50'si Müslüman, 22 si karışık nüfusa sahiptir. Her mahallenin ortalama 115 neferi vardı. Müslüman mahallelerinin ortalaması 113, Gayrimüslümlerin ki 136 ve karışık mahallelerin ortalama nüfusu 95 neferdi. Karışık mahalleler; Hacı Mansur 135 nefer (129 u Müslüman, Sasak 43 nefer (38 i Müslüman), Nesibe Hatun 45 nefer (40 ı Müslüman), Depecikli Derviş bey 155 nefer (142 Müslüman), Hüseyinlu 319 nefer (317 Müslüman), Emir Sultan 37 nefer (37 Müslüman), Tac-ı Kızıl 48 nefer (44 Müslüman), İslim Paşa 26 nefer (15 Müslüman) olup şehir nüfusunun yaklaşık %10'u karma mahallelerde oturuyorlardı.

En büyük mahalleler Sisiyan 369 nefer, Depecik 353, Hüseyinlu 319, Kayseriyan 306, Güllük 264, Kalenderhâne 237, Boz Atlu 233, Yalman Cemaati Şarkıyan 229, Eski Bezzazistan 229, İsa Fakih 227, Dündar 226, Taşkın 212, Hacı Kılıç 209 ve Lala 201 nefer idi.

Onaltıncı yüzyıl sonlarında, Karaman vilâyeti içinde, Ermeniler sadece Kayseri, Niğde ve Tarsus şehirlerinde yaşıyorlardı. Şehirde önceleri Ermeniler toplu olarak yekpâre mahallelerde bulunurlarken Şark'tan gelen yoğun mülteci akını ile geldikleri bölgelere göre bölünmüş farklı mahallere yerleştiler.

Ermeni Başpiskoposluğu Kayseri şehrinde idi ve Kayseri Başpiskoposu'nun Niğde, Konya ve İsparta bölgesi üzerinde velâyeti vardı. Bu durum, İstanbul'un fethinden sonra Kayseri'den çok miktarda Ermeni'nin göçürülmesinden sonra bile bir kısım Ermeni'nin Kayseri'de yaşamaya devam ettiğini göstermektedir⁴⁷⁹.

Ermeni Başpiskoposluğu gibi, Rum Başpiskoposluğu da Kayseri'de idi. Kayseri zimmîlerine, bu yüzyıllarda, Osmanlı yöneticilerince geniş bir dinî hoşgörü tanınmıştı. Kayseri'de olan ibadethânelerinde serbestçe ibadetlerini yapıyor, hattâ din ve mezhep değiştirmeleri bile fazla tepkiye sebep olmuyordu. Meselâ, bazı Ermeniler'in Ortodoksluğa veya İslâmiyete geçtikleri görülmekte idi. Bazen de Ortodoks Rumların Gregoryanlık

⁴⁷⁹ Erdoğan M. Akif, I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri-1997 s:73

mezhebine veya yine Müslümanlığa geçtikleri oluyordu. Din değiştirme ve özellikle de İslâmiyeti seçme durumunda, Kayseri şerî meclisi İslâm hukukuna göre basit bazı kuralları uygulardı. İsmi değiştirilir, sünnet ettirilir, Ramazan ayı boyunca oruç tutturulurdu. Kendisine hediye ve iş garantisi verilmez fakat bazı kolaylıklar sağlanırdı. İslâmiyeti seçen kişi genellikle evi ve ailesi ile olan irtibatını keser ve daha da ilerisi Hanefî hukukunun mühtedî müslümanların zimmî akrabalarından miras almamasını öngörmesi sebebi ile oldukça mağdur olurdu ⁴⁸⁰.

Kayseri 16. yüzyılda şehir ölçüsünde büyümenin en dinamik örneklerinden birisidir. Asrın başında Kayseri'nin her an saldırıya maruz bir sınır şehri olarak fazla güvenli olduğunu söyleyemeyiz. Ancak Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Memlûk İmparatorluğu'nu yıkması ile ilk otuz yılda %49 ve 1523-1583 yılları arasında da %249 oranında nüfus artışı görmekteyiz. Kayseri'deki fizikî büyüme özellikle şehir surlarının dışında gelişmiştir. Her mahallenin nefer sayısı artmış ve hem de yeni birçok mahalle kurulmuştur.

16. asrın son çeyreğinde Kayseri sadece Anadolu için değil Akdeniz bölgesi ve Avrupa hudutları içinde de önemli şehirler sırasındaydı. III. Murad döneminde 1584 (H. 992) yılında yapılan sayım sonunda düzenlenen deftere göre, Kayseri 10 nâhiyeye ayrılmıştı. Bunlar; Sahra, Koramaz, Cebel-i Ali, Kenar-ı Irmak, Karakaya, Karataş, Malya, İslâmlu, Köstire ve Dânişmendli nâhiyeleri idi. Şehir merkezi ise 68 mahalleden oluşuyordu. Vergi nüfusunun 6573'ü Müslüman, 1976'sı da Müslüman olmayanlardan oluşuyordu. Bu sayımdaki toplam 8549 kişi 40-45000 nüfusa denk geliyordu.

Bu tarihlerde devam etmekte olan Celâlî İsyanlarının tesirleri büyük ölçüde olmuştur. Köylerde emniyetin azalması üzerine köylüler şehirlere birikmişler, ziraî gelirlerden gelen vergiler azalmış ticaret yolları kesilmiş ve şehirlerde gıda sıkıntısı başlamıştır.

1584-1587 senelerindeki İran savaşları sırasında isyan ve âsâyişsizlik doruk noktasına çıkmıştır. Sivas ve Malatya'da ortaya çıkan Celâlilerden Kızıroğlu Mustafa'nın isyanı kısa zamanda Kayseri, Kırşehir ve Niğde'ye de yayılmış ve Devleti en çok uğraştıran bu hareketi bastırmak üzere 1586'da Ferhat Paşa İran Seferi'ne giderken Kayseri civarında bir grup Celâlî'yi imhâ etmek istemiş ise de bunu başaramamış, bu bölgeyi korumak üzere Abdurrahman adında birisini memur ederek yoluna devam etmiştir.⁴⁸¹ Bu isyan hareketlerine ilâveten sekbanlar da Kayseri, Ankara, Konya, Niğde ve Kırşehir de isyanlar çıkarmışlardır.

1584-1587 senelerinde Karaman Beylerbeyi Mehmed Bey, Karaman Konya ve Kayseri civarındaki halktan fazla vergiler toplayarak bu zulüme katılmıştır. Ancak halkın İstanbul Hükümeti'ne şikayeti üzerine İstanbul'dan müfettiş gönderildiği anlaşılmaktadır.⁴⁸²

1590-91 yıllarında İran'la yapılan anlaşmadan sonra bütün bu olumsuz tablo hafiflemiş ve Celâlî İsyanları azalmış ancak Ehl-i Örf'ün isyanlarının devam ettiği görülmüştür. Kayseri köylerinin ahâlisi de yer yer toplanarak ellerine aldıkları "Adalet

⁴⁸⁰ Erdoğdu, A.G.B. s:74

⁴⁸¹ M.Akdağ, s. 139

⁴⁸² M.Akdağ, s. 140

fermanlarını” göstererek vergi toplayan hükümet adamları dâhil yolcuları bile köylere sokmaz olmuşlardı.

III. Mehmed döneminde geniş bir alana yayılan bu hâdiseler hakkında Kayseri Sancakbey’i Mustafa Efendi Hükümet’e yazdığı raporunda halkın harmanlarını kaldırmadıklarını, yağma ve talanın çok yaygın olduğunu ve katil hareketlerinin sıkça yapıldığını bildirmektedir.⁴⁸³ Bu yıllarda özellikle Celâlî Taviil Ahmed ve Karakaş’ın Kayseri yöresini yağmaladıkları sırada ayaklanmaları önlemek üzere gönderilen Kurt Ahmed Paşa’nın da halka zülüm ettiği ve haksız vergiler topladığı görülmüştür.

N- 16-17. YÜZYILDA SU DAĞITIMI ve BAZI ANLAŞMAZLIKLAR

Kayseri çevresindeki daha çok bağ bahçe ve ziraatla uğraşan köy ve mezraların su ihtiyacı çevrelerinden çıkan fakat miktarı yeterli olmayan ufak su kaynaklarının kullanılması ile sağlanıyordu. Bu sular, çoğu zaman bir veya daha çok köy arasında belli anlaşmalara uyularak paylaşılıyordu. Ancak bu paylaşımın zaman zaman ihtilaflara yol açtığı Kadı Sicillerindeki kayıtlarda belirtilmiştir.

Kayseri kazasında sulardan mîr-i âb vergisi (su vergisi) alınmakta olup, alınan vergi yalnızca Cebel-i Ali nâhiyesinde 300 akçe olarak kaydedilmiştir. 1500 tarihli tahrir defterinde Sarımsaklı Suyu ve Hisarcık Suyu’ndan mîr-i âb vergisi alındığı bilinmektedir. Ayrıca İsbile Köyü’nden çıkan sudan Tavlusun, Dere? Venk, Germir ve Cırlavuk Köylerinin ortaklaşa kullanımları hakkında tahrir defterinde hüccet verildiği kayıtlıdır. Bu vergiyle ilgili 1500 tarihli tahrir defterinde “Bağlar ve bostanları suvaran kimesneleriyle ber vech-i maktu mebla- mezburu Sancak Beyi’ne vere. Bu suyun ittifakla kendiler tasarruf olalar.” kaydı bulunmaktadır⁴⁸⁴.

Bu yüzyılda Kadı Defterlerinde kayıtlı olan anlaşmazlıklardan bazı örnekler:

Cemâziyelevvel 1055 (Haziran 1645) tarihli Kayseri Sancak Mutasarrıfı’na ve Kayseri Kadısı’na hitâben gönderilen emr-i şerif sûretidir: Buna göre, Kayseri’ye tâbi Mancusun Köyü ahâlisi, Gessi Köyü’nde sâkin olan sipahi, yeniçeri ve reâyârâyâdan bazı kimselerin kadime muhalif olarak sularına müdâhalede bulduklarını iddia etmişler ve suyu kendi yoncalıklarına akıtarak tarlalarının ve değirmenlerinin muattal kalmasına sebebiyet verdiklerinden bahisle şikâyetçi olmuşlardır. Bunun üzerine şikâyet konusu husûsun kadîm ilkesine göre çözülmesi ve kadîme aykırı bir uygulama söz konusu ise bundan men edilmeleri ve müsebbiplerinin de cezalandırılması istenmiştir.⁴⁸⁵

Yine, 1 Ramazan 1073 (9 Nisan 1663) tarihli belgeye göre, Kayseri’ye tâbi Kıranardı Köyü ahâlisi ile Endürlük Köyü ahâlisi arasında vukû bulan nizânın temelinde kadîmden beri müstakil olarak kullanageldikleri suyun kadîme muhalif olarak Endürlük ahâlisince bir hak ihdâs edilerek köylerine icrâ etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu durum Kıranardı ahâlisince merkeze intikâl ettirilmiştir. Kıranardı ahâlisinin uzun müddetten beri müstakil kullanmakta iken Celâlî eşkiyasından kaçarak köylerini terk etmek durumunda

⁴⁸³ M.Akdağ, s. 158-180

⁴⁸⁴ 103 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 41

⁴⁸⁵ 55 Numaralı Kadı Sicili s. 159-224

kalmalarından dolayı Endürlük ahâlisinin suyu kendi köylerine icrâ ettirdiklerini, köye döndükleri 30 yıla yakın zamandan beri de su sıkıntısı içinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, suyun kullanım şekliyle ilgili olarak, haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahâlisine ait olduğu beyân olunmuştur. Konuyla ilgili olarak, şahitler de 30 seneden fazla zamandan beri iki köy arasında su nizâının söz konusu olduğunu ve suyun, haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahâlisine ait olduğuna ve ayrıca suya ihtiyacı olmadığı zamanlarda da haftada bazen üç bazen dört gün cârî olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ayrıca ehl-i vukuf olan kimselerin söz konusu suyun 60 sene önce Kıranardı'ya cârî ola geldiğini, ancak Celâlî istilâsından dolayı Kıranardı ahâlisinin dağılmasıyla, suyun Endürlük ahâlisince kendi köylerine icrâ ettirdikleri ve Kıranardı ahâlisinin köylerine döndükten sonra, 30 seneden fazla zamandan beri suyun nizâ konusu olduğuna şahitlik etmeleri üzerine, mahkemece Kıranardı ahâlisinin iki gün bir gece nöbetlerine tasarruf etmelerine hükmedilmiştir⁴⁸⁶.

Muharrem 1084 (Nisan 1673) tarihli Kayseri Sancağı Mutasarrıfı ve Kayseri Kadısı'na hitâben gönderilen bir fermana göre de, Hisarcık Köyü'ndeki bağ ve bahçeleri tasarruf eden köy ahâlisi merkeze arzuhâl gönderip, Cebel-i Erciyes'ten cereyân eden sudan kendi köylerinin bağ, bahçe ve tarlalarına icrâ oluna gelen su ile suladıkları ve defter-i cedîd-i hâkanîde âdet-i mîr-i âbiye olarak 1200 akçe hâsılı yazılı olduğu, her sene bu miktar mîr-i âbiyeye edâ ede geldiklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı sipahilerin kanunda belirtilen ve defterde kayıtlı olan resm-i mîr-i âbına kanaat etmeyip, bunların sularını kanuna hilâf olarak, başka bir nâhiye ahâlisine satıp, ahâliye zarar verdiklerinden bahisle şikâyette bulunmuşlardır. Bunun üzerine konunun defter-i cedîd-i hâkanîye göre çözülmesi emredilmiştir.

Yine 6 Rebiyülevvel 1088 (9 Mayıs 1677) tarihli belgeye göre, Hunat Mahallesi'nden olup bahçecilik yapan bazı kimseler Germir ahâlisinden olan bazı zimmîlerden davacı olmuşlardır. Buna göre, Köşk Suyu diye bilinen sudan kadîmü l-eyyâmdan beri zimmîlerle müştereken sulaya geldikleri hâlde, zimmî taifesinin suyun kullanım hakkının müstakil olarak kendilerine ait olduğu iddiasında bulunarak tarla ve bahçelerin sulanmasına mânî olduklarını iddia ile şikâyet etmişlerdir. Mahalle ahâlisi, kadîmü l-eyyâmdan beri müştereken sulayageldiklerini şahitlerle ispatlamasıyla, "el-kadîmu yütreyü alâ kıdemihî" esâsına göre söz konusu suyun müşterek kullanımına hükmedilmiştir⁴⁸⁷.

11 Şevval 1104 (15 Haziran 1693) tarihli bir başka kayıda göre de, Kayseri'ye tâbi Mancusun, İsbile, Venk, Germir, Cırlavuk ve Tavlusun Köyleri arasında geçen İsbile Suyu diye bilinen suyun kullanım ve paylaşımı ile ilgili olarak Germir ahâlisinin uygulamalarının dava konusu edildiği belgeye göre; adı geçen köyler arasında münavebe usûlü ile haftanın cuma ve cumartesi günleri İsbile Köyü, pazar günü Venk Köyü, pazartesi Tavlusun Köyü,

⁴⁸⁶ 75 Numaralı Kadı Sicili s. 34

⁴⁸⁷ 85 Numaralı Kadı Sicili, s.167

salı ve çarşamba günleri Germir Köyü ve perşembe günleri de Cırlavuk Köyü'nün bağ, bahçe ve ekili arazilerinin sulanmasının mutad ola geldiği belirtilmektedir⁴⁸⁸.

Suyun yukarı taraflarında bahar aylarında kar ve yağmur sularının karışmasıyla suyun miktarında artış olmaktadır. Mayıs ayının ortalarına kadar köylere ulaşan suyun miktarı kifâyet ettiğiinden münâvebe usûlü söz konusu olmuyordu.⁴⁸⁹

Mevcut su, dere yataklarından gelen yağmur ve kar sularının da bitmesiyle azalarak normal rejimine dönmekteydi. Normal mecrâsında akmaya başlayan suyun bu günlerde münâvebe usûlüne riâyet edilerek dağıtılması son derece önem kazanmaktaydı. Bu zaman dilimleri mayıs ve ağustos aylar arasında olup ekili bağ, bostan ve tarlalar için sulama ihtiyacının en yoğun olduğu, buna mukabil mevcut suyun da en az olduğu döneme denk gelmekteydi. Ağustos ayının ortalarından sonlarına doğru ise, hasat mevsimi olduğu için sulama suyuna gereksinim kalmamaktaydı

Benzer şekilde, 22 Safer 1109 (9 Eylül 1697) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tâbi Talas Köyü'nün Müslim ve gayrimüslim ahâlileri, Kayseri Kalesi müstahfizlerinden⁴⁹⁰ olup mahkemede hazır bulunan kimselerden davacı olmuşlardır. Buna göre, üç yüz seneyi müteceviz köylerine gelen ve bağ, bahçe, bostan vesaireyi sulamada kullandıkları ve hakları olan suyun resm-i mîr-i âbiyelerini köyün müstahfiz tımarına mutasarrıf olanlara defter-i hâkanîde yazılı olan 338 akçeyi her sene edâ ettikleri ve üç yüz seneden bu ana kadar suya kimsenin dâhil olmadığı, münâvebe usûlüyle bağ, bahçe ve bostanlarını sulayageldikleri hâlde, müstahfizların buna müdahil olduklarından bahisle şikâyetlerini merkeze iletmişlerdir. Meselenin kadîmde nasıl uygulanagelmışse, ona göre çözülmesi yönünde ferman gönderilmiştir⁴⁹¹.

O-İRAN'DAN ERMENİ TEHCİRİ 1603

Bu yıl içinde Safevî Şahı Abbas (1587-1629), Tebriz'i, Erivan'ı ve Nahçıvan'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan almış ve buradaki Türkmen aşiretlerini İran'ın çeşitli bölgelerine dağıtmış ve Ermeni nüfusu da toptan göçe zorlamış idi. Bunlara ait ev ve tarlaları da yaktırmış, su kuyularını zehirlettirmişti. Özellikle Ermeni nüfusun yoğun olduğu Culfa şehrini tamamen yıktırıp buradaki Ermenileri İsfahan'a, Gilan'a ve Mâzenderan'a göçtürmüştü⁴⁹². Bu halktan bir kısmı o tarihte Kayseri'ye yerleştiler. Bunlar içinde Zartaryan, Frenkyan, Hovhanyan, Arzumanyan ve Manukyan aileleri en tanınmışları idi⁴⁹³. Bunların Kayseri'yi tercihlerinin sebebi ise, burada daha önce Bizans döneminde İstanbul'dan zorla Kayseri ve Anadolu'ya sürülmüş bulunan bir Ermeni Cemaati'nin varlığı idi.

Ö- 16. VE 17.YÜZYILDA KAYSERİ'DE ŞEHİR YAPISI

⁴⁸⁸ 55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s.193 / Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 23, Yıl: 2007/2 (391-405 s.)

⁴⁸⁹ 100 Numaralı Kadı Sicili, s. 111-112

⁴⁹⁰ Müstahfiz= 40 yaşını geçen ve redif hizmetinden sonra yeniden görevlendirilen koruyucular

⁴⁹¹ 103 Numaralı Kadı Sicili s.41

⁴⁹² Cihat Aydoğmuşoğlu, *Şah Abbas Devrinde İran'da Sosyal ve Kültürel Hayat*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XI/2 2011 s. 261-276

⁴⁹³ Kevork Pamukciyan, *Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar*, İstanbul, 2003 s. 90

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Osmanlı Kayseri'sinin yerleşimini Albert Gabriel tarafından 1920 de hazırlanan ve Von Vincke tarafından çizilen haritalardan çıkarabilmekteyiz. Gabriel ve daha sonra Mahmut Akok'un orta çağ şehrini yeniden tespit etme çalışmaları sonucu Osmanlıdan ziyâde Selçuklulara ait olan önemli miktarda yerleşim bilgisi toplânbilmiştir.

Kayseri, önceki asırlardan itbâren, çift duvar halkası ile çevrili idi. İç Kale hâlen ayakta iken kapı, kuleler ve modern caddelerin yönü kale surlarının yerini belli etmektedir. Bununla beraber Selçuk ve Moğol dönemlerinde de şehir duvarlarda bitmezdi. Meselâ; Hunat Hatun Külliyesi, Hacıkılıç Câmî î ve Medresesi, Seraceddin Medresesi, Han Câmî î gibi Kayseri'nin büyük bazı binaları çok uzakta olmasa da surların dışında idi. Bundan başka Dânişmendli dönemine dayanan Güllük Câmî î ve aynı ismi taşıyan Mahalle de çok daha uzakta idi. Görünüşe bakılırsa duvarların tamamlanmasından sonra şehir güneydoğu (Güllük Câmî î)'ya, Vilâyet Konağı civarında duvarları tamamlayan kalenin himâyesinde batıya doğru gelmiştir. (Kurşunlu Câmî î, Çifte Medrese, Hacı İkiz Câmî î, Avgunlu Medrese). Bunlardan bazıları aynı zamanda bir mahallenin çekirdeği olmuştur. Mimar Sinan tarafından yapılan klâsik Osmanlı stilindeki geniş, kurşun kaplı kubbeleri ile eski binaların mîmârîsinden farklı olan Kurşunlu Câmî î ve etrafındaki aynı ismi taşıyan Mahalle gibi.

Kuzeye doğru Kayseri'nin mezar anıtları ile sınırlı güzel bir caddesi olduğu görülür. Bu hattın kuzey ve doğusunda şehrin ihtiyacına cevap verecek ölçüde sebze bahçeleri yer alır. Eski şehir merkezinin güney doğusunda ise kayda değer kamu binası görülmez.

17. asrın Kayseri'sinde bulunan mahallelerin 6'sı câmî, 20'si mescid adını taşıyordu. Ortaçağ'ın karakteristik özelliği olarak mahallelerin, câmî ve mescidlerin etrafında oluştuğu bilinmektedir. Nitekim mahallelere adını veren Sultan Câmî î, Güllük, Hacıkılıç ve Pervâne Câmîleri, Selçuklu döneminin örnekleridir. Fakat görünüşte isimlerini herhangi bir câmî ve mescitten almayan oldukça fazla mahallenin de mevcut olduğunu görmekteyiz. (Tepecik, Kıyakçılar Hamamı, Sultan Hamamı, Tavşancı Hamamı, Taşguncuk vs.) ve bunların bazıları güneydoğuya doğru âbidesiz bir kuşakta yer alır.

13. asrın Kayseri'sinde 60 civarında mahallenin, ya kale duvarları içinde ya da hemen şehrin civarında yer aldığını görmekteyiz. 16. asırda ise şehir surları dışına sadece mahalleler değil, dükkânların da taşındığını görmekteyiz. Ancak Kapalı Çarşı başta olmak üzere en büyük çarşılar ve iki Bedesten kale içinde yer almaktadır.

Pirî Mehmed Paşa Vakfı'na bağlı bir kervansaray ve Kapalı Çarşı içinde bir arastanın mevcudiyeti vakıf kayıtlarında belirtilmektedir. Ayrıca Kayseri'nin yaşayan son hanları arasında olan Pamuk Hanı ile Vezir Hanı da bu bölgededir.

Kayseri'nin o dönemde en itibarlı bölgesi muhakkak ki, iç kaleden ve bitişik bedestenden, Pamukhan ve Vezir Hanı'ndan Melik Gâzi Medresesi ile Kadı Hamamı'na kadar uzanan caddedir. Bu cadde dar bir dirsekten sonra büyük şehir duvarları ve Boyacılar Kapısı'na açılır. Ne yazık ki bu kapıya adını veren Kayseri Boyacıları'nın işlerini yaptıkları çok büyük yapı veya yapılar günümüze kadar gelememiştir.

Kayseri'yi yöneten valinin konağı ise "Paşa Sarayı" ismi ile ünlüdür. Gabriel'e göre şehrin kuzey batısını koruyan Dış Kale içinde olan bu bina, vilâyet konağı yapılmak gâyesi ile kale ve onu koruyan duvarlarla birlikte yok edildi. İdare dışındaki ve içindeki diğer

paşalar da kendilerine konaklar yapmış iseler de bunların şehrin hangi bölgelerinde olduklarını bilemiyoruz. Gabriel'in tahminleri doğru ise İç Kale ve (Bastion) dış çıkıntılı kule sahası politik merkez, Dış Kale'nin güney bölümleri de Kayseri'nin ticârî faaliyetlerinin merkezi idi.

Renald Jennigs, 16. yüzyıl Kayseri'sinde şehrin büyümesi ile yeni şehir bölümlerinin kurulması arasındaki ilişkiyi göstermiş bulunmaktadır. Kadı defterlerinde kaydedilmiş bilgilerden 16. asır sonları ve 17. asır başlarında oturlan şehir bölümlerinin bir listesini toplamak mümkündür. 64 mahalleyi gösteren bu liste ile, 1583 tarihli vergi kaydında görülen 72 mahalleyi karşılaştırınca sekiz ünitenin kayıp olduğunu görürüz. Bu 1583 ile 1600 tarihleri arasında adı geçen mahallelerin boşaltıldığı anlamına gelmez. Bazı hâllerde bilinmeyen mahallelerin çok fakir kişilerce iskân edildiği mülk alış verişinin kadı mahkemesinde bildirilmediği düşünülebilir. Diğer hâllerde adı geçen kayıp bölümlerin çok küçük olup bu zaman aralığında çok az veya hiç mülk satış yapılmadığı da düşünebilir. Bundan sonra Celâlî İsyancılar ile şehir nüfusunda ve küçük sayıda meskûn mahalleler azalmıştır.

17. asrın ortalarında alınan vergi mükellefi sayısına göre şehrin küçüldüğü 61'e inen mahalle sayısından anlaşılmaktadır. Bununla beraber mahalle sayısında artma geniş anlamda şehir büyümesine işaret ederse 17. asır sularında önemli bir düzelme olmalıdır. 1690'ların kayıtlarından 67 şehir bölümü (mahalle) çıkarabiliyoruz. Ayrıca 17. asır ortaları ile sonları arasında gayrimüslim şehir sakinlerinin sayısında görülen bir artma olmadığına göre, Kayseri nüfusundaki artmanın Müslüman nüfusla ilgisi olmalıdır. 1600 ile 1690'lara ait kadı kayıtlarında tescil edilen mahallelerin listesini karşılaştırdığımızda değişimin miktarı belirgindir. 16. asır sonu ve 17. asır başı satış dökümanlarında gösterilen 64 isimden 28'i 70 yıl sonra düzenlenen dökümanlarda görülmemektedir. Öbür taraftan 17. yüzyıl başlarındaki belgelerde bilinmeyen 31 isim daha sonraki belgelerde görülmektedir. Bu değişimlerin bazıları kesinlikle tesadüfidir. Böylece 1600 öncesi ve sonrası muamelelerde belirtilmesine rağmen bilinmeyen mahalleler 16. asır sonraları ve muhtemelen 17. asır boyunca var olmuşlardır. İlâve olarak bazı mahalleler uzun bir zaman bölümü içinde birden fazla isimle anılabilirler. Böylece mahalle isimlerinin Kayseri'de Ankara'ya göre daha oynak olduğu düşünülebilir. Öte yandan bu durum olağanüstü sayıda insanın Kayseri'ye göçtüğü veya ayrıldığından kaynaklanabilir. İlâve olarak Kadıların kayıtlarında toplanan dökümanlar Kayseri mahallelerindeki Müslüman ve gayrimüslim dağılımına dair bazı bilgiler verir. 1583 kayıtlarına göre şehirde 50 Müslüman, 22 karışık mahalle bulunmaktadır. 1600 yılları civarındaki şehir mülk alış verişini her iki dinden alıcı, satıcı, davacı ve hattâ ilgili evlerin bulunduğu şehir semtlerine göre incelersek, karışık şehir semtlerinin sayısının daha da çok olduğunu görürüz. Gerçekte 64 mahallenin 26'sı her iki dinden insanları ihtivâ eder. Şehrin beş semtinde sadece alıcı, satıcı ve davacı kayıtlı iken, geri kalan mahallelerde sadece Müslümanlar görülür. Öyle anlaşılıyor ki 17. yüzyıl başlarında karışık mahalle sayısı 20 yıl öncesine göre daha fazladır.

17. yy. ortalarında toplanan vergi kayıtlarından şehrin dinî kompozisyonunda ki değişimler kolayca görebilir. Müslüman mahalleler 35'e gerilerken, mahalleler 14'te kalır

ve 12 semt de karışık nüfus gösterir. Jennigs'in müşâhede ettiği gibi 16. asırda karışık mahallelerde çoğunluk bir toplumda iken diğer bölümün pek az sayıda mahallelere serpiştiğini görürüz. Bununla beraber 17. asır sonlarına doğru kadı kayıtları daha değişik bir görünüş sergiler Sultan Hamamı, Kiçi, Karakeçili ve Sayacı isimli sadece 4 mahallede gayrimüslüm satıcı, alıcı ve davalı kayıtlıdır. 25 mahalle karışık toplum, geri kalanlarda da sadece Müslüman alıcı-satıcı ve davalılar kaydedilmiştir. Bununla beraber Kayseri Gayrimüslümleri çok az ev satıp, daha çok satın alırken, bu dağıtım tesadüf olmalıdır. Hâl böyle iken karışık mahalleler Kayseri'nin şehir görünümünün devamlı bir özelliğini teşkil eder.

Bu durum 17. yy. Ankara'sında olduğu gibi dinler arası mücadelenin sık olmadığını gösterir. 17. yy. başlangıcı için Jenning tarafından bu durum müşâhede edilmiştir. Görünüşte 1690'larda dahi Kayseri Müslüman ve gayrimüslimleri arasındaki ilişkiler çok yumuşaktı. Mahallelerde cadde ünitelerine ve tek evlere inerek, kadı defterlerinde kayıtlı dökümanları Kayseri evlerinin az veya çok kamuya ait yerlere göre konumlandığını görürüz.

Ankara'da olduğu gibi iki çeşit yol gösterilir. Kamu yolları (Tarîk-i Âm) ve daha özel yollarki belgelerde "Tarîk-i Hâs" olarak isimlendirilir. Bununla beraber birçok belgelerde (Kayseri ile ilgili) özel tarifler olmadan sadece yol hakkı anlamında "Tarîk" denilerek bu fark kaldırılmıştır. 16. yy.'ın sonu 17. yy.'ın başlarında 204 parça tapu verilmiştir ki Bitişik Emlâk'e ait faydalı bilgiler verilmiştir. 138'inde (%67.6) bazı yol tarifleri verilirken 76 adedinde (%33.3) özellik derecesi belirtilmeden sadece yol hakkı denilmiştir. Bundan başka 34 evin bu çeşit belirli olmayan kamu veya yarı kurumsal yerlere bakan iki cephesi vardı. (%16.7) sade 28 evde (%13.7) tarifler daha özel ve belirgindir. 16 ev kamu yoluna bitişik (Tarîk-i Âm), 6 evin de halka açık sokaklarda sınırlı iki yönü vardı. Böylece ara sıra caddeye doğrudan açılmayan evler de görülür. Bu son tip evlerden bazılarında komşular arasındaki özel anlaşmalarla ulaşabilmektedir ki bazıları mirasçılar arasında paylaşırken kaydedilmiştir. Bazı hâllerde bu evleri kamuya ait caddelere bağlayan ara yollar, yarı kamusal olabilir. Ama bu konuda kadı kayıtlarında bilgi bulunmamaktadır.

17. asır sonlarında Kayseri şaşkıncu bir şekilde düzgün bir tablo sergiler. Alınmış, satılmış ve dava konusu olan binaları ilgilendiren ve faydalı bilgiler taşıyan 78 kayıt vakasından 168 (%60.4) parça emlâkın kamu caddesine ulaşımı vardır. (Tarîk-i Âm) diğer 51 parçanın (%18.3) özel veya yarı özel yollarla çıkışı mevcuttur. 32 vakada (%11.5) emlâk iki yandan kamuya ait cadde ile sınırlıdır. İki tarafından özel veya yarı özel yolla sınırlı emlâklar önemsiz bir istisna arz eder (3 vaka=%1.1) birkaç evin de hem yarı özel sokaklara hem de ana caddeye açık olduğu anlaşılıyor. Böylece kamuya ait veya yarı resmî alanda sınırlı olan evlerin sayıları tam bilinemez. Sadece diğer kişilerin mülkleri ile sınırlı evlerin sayısı çok olamaz ve her durumda 16. asır sonları ile 17. asır başlarında çok azdır.

Muhtemelen 17. asırdaki popülasyon değişimi yerleşim sıklığının yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Yeni gelen bir grubun şehrin yarı terk edilmiş bölümlerine yerleşmesi ile her evin diğerinden geçmeden sokağa ulaşması ayarlanmıştır. 17. asır başı ve ortalarındaki büyük kargaşa daha düzgün bir şehrin doğmasını sağlamıştır.

Meskûn alanlardaki halka açık binaların dağılışı Ankara'dan farklı değildir. 16. asır

sonları ve 17. asır başlarında daha önceden de gözleendiği gibi 204 Kayseri evi öyle tarif edilmiştir ki bitişik arazi parçalarına ait faydalı bilgiler vermiştir. Biz bu evlerin her birinin kamuya ait veya yarı kamu malı (yol hariç) 3 komşuyla ilgili olduğunu farz edebiliriz ki böyle 612 ev buluruz. İncelenen belgelerde kayıtlı 12 câmi genel bina sayısının %2'si olur. Dört kilisesi ise %0.7 oranını karşılar ve bir başka deyişle, 16. asır sonu ve 17. asır başı Kayseri mahallelerinde her 50 binadan biri câmi iken her 143 binadan biri de kilise olmaktadır.

Kendi aralarında bu rakamlar pek anlamlı değildir. Ama şehrin 1600 yıllarındaki ve 10 yıl sonraki görünümünü kıyaslamamıza yardım eder.

1690 için biraz uygun 278 kayıtlı bina elde ederiz. Bu nedenle bitişik bina sayısının 834 olduğunu kabul ederiz. Bu şartlar altında bulunan 10 câmi tüm binaların %1.2'sini, 4 kilise de %0.4'ünü teşkil eder.

Göz önüne alınan sınırlı sayıdaki olayların yardımı ile yine bu sayılar civarında bir tahmin yapılabilir. Fakat görünüşe göre muhtemelen Kayseri 1690'larda 70 sene evveline göre daha az ufak câmi ve kiliseye sahiptir. Müslüman ve Hristiyanlar'ın şehre büyük sayılarda gelip ve terk ettikleri ve yeni gelenlerin yarı terk edilmiş mahallelerde yerleşmeleri bu olayları izah eder. Cemaati olmayan câmi ve kiliseler harap olmakta ve hattâ yıkılmaktadır. Kesin birkaç olayda bozulma geçici olup, mahalle yeniden restore edilmektedir. Fakat bu olay zaman alan bir durumdur ve burada incelenen binalar muhtemelen şehrin dengeli dönemlerine aittir.

Kayseri'nin su kaynağına gelince; Biz yine seyrek veriler buluruz. Fakat bunlar ilgi çekicidir. H-1056/1646-7'deki nüfusun en düşük düzeyde olduğu zamanda İstanbul'daki "Hacı Ahmet Paşa" Vakfı'nın yöneticisi tarafından bu konuda bir dilekçe verilir. Bu önemli makam, Kayseri'de bir câmi ve iki hamam inşa etmiş, fakat Gabriel'in araştırma zamanında iki yapı da kaybolduğu için büyüklük ve yerlerini bilemiyoruz. Hacı Ahmet Paşa, su projesine gerekli hazırlıkları yapamadan öldü. Bir süre o'nun yöneticisi geçici bir çözüm denedi. Daha önce halk çeşmelerine su getiren belli su kanallarının ta'miri için gerekli parayı karşılamayı vaad etti bunun karşılığında şehre getirilen suyu kullanma hakkı verildi.

Fakat bu düzenleme birkaç yıl iş gördü ve vakıf yöneticisi yeni bir pazarlık öne sürdü. Ona göre; 50 yıldır kullanılmayan bir boş su kanalı vardı ki, bu 550 yıl 16 gün sonlarda Celâlî İsyânlarına uyar. Yönetici bu kanalı onarmayı önerdi ve bu kanalı sadece câmi ve hamamların su ihtiyacını değil belli başlı bazı sokak çeşmelerinin de su ihtiyacını karşılayacağını garanti etti. Bu yazışmalar gösterir ki asır ortalarında nüfusu çok azalan Kayseri'de belli bir toparlanma vardır. Eğer şehrin düzelmeyecek şekilde tam terk edilmesi söz konusu olsa idi vakıf yöneticisi projesini böyle candan takip etmez ve Kayseri'nin su ihtiyacını karşılamak için resmî destek aramazdı.

P-MİMAR SİNAN VE KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ (M/1488?-1588)

Yavuz Sultan Selim zamanında Kayseri'nin Ağırnas köyünden devşirildiği kabul edilen Sinan, Osmanlı ordusuna asker yetiştiren "Acemi Oğlanlar Ocağına" alınarak eğitilmiş ve belli bir süre sonraki kademe olan "Yeniçeri Ocağına" gönderilmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır seferlerine, daha sonra da Kanunî Sultan

Süleyman'ın Belgrad (1521), Rodos, Mohaç, Viyana, İrakeyn, Korfu, Palya ve Boğdan seferlerine katılmıştır.

Sinan'ın, bütün bu gördüğü yerlerdeki yapıları dikkatle incelediği ve mimarlık alanında kendisine ait bir üslup geliştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim savaşa gitmediği zamanlarda İstanbul'da bazı câmi ve yapıların inşaatını gerçekleştirerek bu yeteneğini pekiştirmiştir.

1538 yılında Osmanlı mimarbaşısı Acem Ali'nin ölümü üzerine onun yerine atanan Sinan Usta'nın ilk önemli işleri, Hurrem Sultan, Mihrimah Sultan Câmileri ile 1548 yılında Şehzade Câmi î ve Külliyesi'ni başarması olmuştur.

İçlerinde Süleymaniye Külliyesi ve Edirne Selimiye Câmi î gibi şaheserlerin de olduğu Atik Valide (1579), Üsküdar Şemsî Ahmed Paşa (1580) Tophâne Kılıç Ali Paşa ve Eyüp Mahmud Paşa Câmi ve Külliyesi ile İstanbul Kılıç Ali Paşa Hamamı, Manisa Muradiye Külliyesi, İstanbul'da Nişancı Mehmed Ağa ve Mesih Paşa Câmileri (1584) ile Kılıç Ali Paşa Türbesi'nin de (1587) olduğu yüzlerce ölümsüz esere imza atmıştır.

Doğum yeri olan Kayseri'de de üç adet eseri bilinen bu dehâ, 1588 (H -996) yılında İstanbul'da 100 yaşının üzerinde olarak vefat etmiştir.

Eserleri: Mimar Sinan'ın Kayseri'de üç adet eseri bilinmektedir.

a- Osman Paşa Câmi î: Günümüzde mevcut olmayan bu câmi, Kayseri Kalesi'nin doğu kapısında bulunan "Atpazarı" semtinde idi (bugünkü Vilâyet Binası ile Saat Kulesi civarı). Câmiyi yaptıran Osman Paşa'nın sarayı da muhtemelen bu günkü Vilâyet Binası'nın yeri idi.

Gürcü Osman Paşa'nın hakkında fazla bir bilgi olmamasına rağmen kendisinin sarayda yetiştiği, Konya Beylerbeyi iken "**Makarr-ı Mîrmîrân**" (**Beylerbeylik Makamı**) olan Kayseri'de oturduğu, Kanunî Sultan Süleyman'ın İran seferine katıldığı ve buradaki başarısından dolayı Halep ve sonra Bağdat Valiliklerine atandığı, bu görevi sırasında 1554 yılında vefat ettiği kaynaklarda belirtilmektedir⁴⁹⁴.

Mir'ât-ı Kayseriyye'de: "Hükümet Dairesi'nin Saat Kulesi karşısındaki câmi, Gürcü Osman Paşa Câmi-i Şerifi adıyla meşhur ve mukayyed olup, şer'î kayıtlarca imâmet görevlerinin verilmesi gibi bazı belgelere göre Hicrî dokuzuncu (Milâdî onbeşinci asır ortalarında) yapılmış olduğu kanaatini vermektedir. 1221(1806) tarihinde bu câmi-i şerif Güpgüp-zâde Hacı Bekir ve Salih Ağa-zâde Hacı Mehmed ve Feyzi-zâde Hacı Mehmed ve Feyzî-zâde Fetullah Efendiler tarafından ortaklaşa ta'mir ile ikibin kuruşluk bir para da tahsis edilmiştir. 1314(1896) tarihinde Kayseri Mutasarrıfı bulunan Mehmed Nazım Paşa tarafından sözü geçen vakfiyelerin paraları tahakkuk ve tahsil edilerek yeniden ta'mir ve bir de bitişğine çayırılık inşâ edilmiştir. Sözü edilen câmi-i şerifin bitişğinde iki medrese olup, batı tarafındaki medreseye "Yenisaray Medresesi" adı verilmektedir⁴⁹⁵" denilmektedir.

Osman Paşa'nın Kayseri'de Sinan'a yaptırttığı Câmi înden başka İnönü Bulvarı'nda olan şimdiki Büyük Otel ve Samurağa İşhanı yerinde bulunan "Gürcü Hamamı" ismiyle anılan bir hamam da yaptırmıştır. Bir de zâviyesi olduğu vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır. Gürcü

⁴⁹⁴ İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C:II S: 425-26

⁴⁹⁵ Ahmet Nazif, Mirat-ı Kayseriyye, Yay. M. Palamutoğlu, Kayseri 1987, S: 33

Hamamı ismi ile bilinen bu hamam kalıntıları da 60'lı yıllarda Belediye tarafından ortadan kaldırılmıştır. Buradaki eski mahalle de Gürcü Mahallesi ismini taşımaktaydı.

- b- **Hacı Ahmed Paşa Câmî î: 1585-86 / H-994 ? (984)** Bu yüzyılın en önemli eseri şüphesiz ki Kurşunlu Câmî adıyla anılan Hacı Ahmet Paşa'nın yaptırttığı câmidir. Ayrıca câminin yanında bir büyük imâret (aşevi), on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve de bir hamamdan oluşan büyük bir külliye kurmuş, bu külliyenin giderleri için de Tomarza'yı, Yalnız Göz Köprüsü yanında, Gergeme'de (Bünyan) ve Sarıoğlan'da birer değirmen ile eklerini ayrıca Yorgat? Köyü'nde dokuz evli bir bağı, Ambar Köyü'nde bir araziyi ve şehir merkezinde bir bahçeyi vakfetmiştir. Ancak ne yazık ki bu eserlerden sadece câmi günümüze gelebilmiştir.

Kurşunlu Cami ve etrafının 20.yüzyılın ilk çeyreğindeki görünüşü

Mimar Sinan'ın eseri olan klâsik Osmanlı mîmârîsinin bir örneği olan câminin kubbesi kurşunla kaplıdır. Tek kubbeli, tek minareli, kuzeyde iki sıra küçük kubbeler ve çatılı revâkî bulunan câminin minber, mihrab ve kürsüsü mermerdir. Mukarnaslı giriş kapısının üzerinde iki satır ve dört mısradan meydana gelen Türkçe kitâbesi vardır.

*“Şehr-i Zilhiccede urmuşsun (anın) bünyâdın
Dilerim haşre değın sâhibine ola duâ
Oldu ma'mûr vilâyet didim ana târih
Yapdı Kayseri'de Câmî'ini Ahmed Paşa” (Son mısra ebced hesabı ile*

994 ?(984)M-1586 tarihini vermektedir.)

(Bu eseri zilhicce ayında yapmışsın / dilerim kıyamete kadar sâhibine dua edilir / Vilâyet mamur oldu. Ben de bu eser için tarih söyledim / Ahmed Paşa Kayseri’de câmi’ini yaptı).

Câmi î yaptıran Hacı Ahmed Paşa, İsfendiyaroğulları’ndandır. Uzun yıllar Saray’da Doğancıbaşılık yapmış olduğu için Doğancı Ahmet Paşa olarak tanınmıştır. Rumeli, Şam ve Karaman Beylerbeyliği de yapmış, Karaman Beylerbeyi olduğu sırada Kayseri’de oturmuş ve oğlu Mehmet Bey de Kayseri’de doğmuştur. II. Selim, III. Murat zamanlarında bu Padişahların yakın hizmetlerinde bulunduktan sonra yüz yaşını geçmiş olduğu hâlde vefat etmiştir. Mezarı İstanbul’da Doğancılar Meydanı’ndadır.

c- Hüseyin Bey Hamamı (Çömlek Hamamı) :

Mîmârî Sinan’ın Kayseri’de yapmış olduğu bu Hamam, O’nun Osmanlı İmparatorluğu’na yapmış olduğu eserlerin listesini veren arkadaşı Sâî Çelebi’nin yazmış olduğu Tezkiretü’l- Bünyan isimli kitapta “Kayseri’de Hüseyin Hamamı” ismi ile kayıtlıdır.

1547 tarihli vakfiyeye göre, hamamı yaptıran Hüseyin Bey Kanunî Dönemi Aksaray Mirlivası idi. Kayserili olduğu, Hacı Kılıç Mahallesi’nde yaşadığı ve burada vefat ettiği tahmin edilmektedir. Vakfiyesine göre Hacı Kılıç Câmi î’ni onarmış, kuzeyine bir imâret kurmuş ve meydana yakın bu hamamını da Mimar Sinan’a yaptırtmıştır. Hamam halk arasında “Çömlek” adıyla bilinmekteydi. Kanunî Sultan Süleyman’ın Irak seferine giderken Kayseri’de mola verdiği sırada bu hamamda yıkandığı Evliya Çelebi tarafından belirtilen⁴⁹⁶ bu hamam, Cumhuriyet Meydanı’ndan İstasyon Caddesi’ne girişte sol tarafta yer almaktaymış. 1916 yılında tamamen harap olarak yıkılmış ve 1934 yılında da Belediyece enkazı kaldırılarak arsa hâline getirilmiştir.

Hüseyin Bey Karaman Eyâleti’ne bağlı Aksaray Sancağı’nın Mirlivası (Sancak Beyi) iken Kayseri’de bu hamam ile Hacı Kılıç Medresesi’nin kuzey bitişiğine bir de imârethâne yaptırtmıştır. 1552 (H-959) tarihinde vefat etmiş bulunan Hüseyin Bey’in mezarı önceleri câminin ilerisinde bir yerdeyken buradaki yol genişletmeleri sırasında Hacı Kılıç Câmi î’nin minaresinin dibine taşınmıştır.

Hüseyin Bey’in mezarının başucu taşında: *Hâzihi kabrû’l-merhûm el-mağfûr el sâhibü’l-hayrât ve-l-hasenât Hüseyin Beğ bin Sinan Beğ ilâ rahmet’illâhi emir-i livâ-i Aksara* Ayak taşında ise: *İntikâle min dâri’l-fenâ ilâ dâri’l-bekâ fî şehri-i Ramazân’ül-mübârek sene tis’a hamsin ve tis’a mie* yazılıdır.

(Bu kabir, Sinan Bey’in oğlu, merhum, affedilmiş, hayır ve hasenat sâhibi , Aksaray Sancak Beyi Hüseyin Bey’indir. Allah rahmetini esirgemesin. Ayak taşında: Geçici âlemden kalıcı âleme dokuz yüz elli dokuz senesinin mübarek Ramazan ayında göçmüştür.)

R- BEDREDDİN MAHMUD VAKFİYESİ

1558 (966) tarihlerinde Kayseri’de kadılık yapmış bulunan el hac Bedreddin Mahmud Efendi’nin 1558 tarihli vakfiyesi, o devir Kayseri’si hakkında güzel bilgiler

⁴⁹⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Yay: Zuhuri Danışman, İst. 1965 S:47,128

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

vermektedir. Abdülhay, Abdülkerim, Abdülgaffar ve Abdülbâki isimlerinde dört oğlu ile Safiye, Sünni ve Habibe isimlerinde dört de kızı olan Kadı Mahmud'un vakfiye-nâmesi şöyledir;

“Boyacı Kapısı yakınında halen Koca Bey Câmi-i Şerifi namıyla meşhur olan Mescid-i Şerifi 1548 (955) tarihinde îmar ve yenilendi. Bitişiginde bir de mektep kurarak, Meydan Kapısı'ndan Bezzazistan hizasına ve oradan Uzun Çarşı'nın kuzey sırtını takip eden Gazzezler Çarşısı ile Moytablar Çarşısı'na ve oradan iki kapılı Câmi-i Şerifi önünden Meydan Kapısı'na kadar yerlerdeki dükkân, peyke ve mağazalarını ve Boyacı Kapısı'ndan girildiği noktadan Ot Pazarı'na gelinceye kadar o istikâmetle bulunan iki taraflı dükkânların tamamını ve şimdi Koca Bey Medresesi denilen yerin arsası üzerinde inşa edilmiş hanını, Koca Bey Mescidi'nin güneyinde bulunan büyük bir evi ile, Câmi-i Kebîr Mahallesi'nde bulunan diğer bir evini ve bu gün Kadı Hamamı ismiyle bilinip 1542 (949) tarihinde yaptırdığı iki kapılı hamamını ve Köşk Dağı denilen yerdeki eski yapının kuzey tarafında bulunduğu söylenen mükemmel bahçe ve sayfiye evini ve bu bahçenin bakımını yapan dört adet kölesini ve Boyacı Kapısı'nın dışında ve Çukur Han'ın bitişiginde bulunan iki adet sebze bahçesini ve Gediris Nâhiyesi'yle Hisarcık Köyü'ndeki iki parça bağ ve bahçesini ve Köşk yazısıyla Pervâne mevkiinde onsekiz kıtadan ibaret tarlaları ve Karasu Nehri üzerinde bulunan, on taş döndüren bir değirmenini ve bu değirmenin işlerinde kullanmak üzere altı adet kölesini vakıf ve tahsis etmiş ve bu kölelerin nesli tükenirse vakıf ailesinden yerlerine kâfi miktarda köle alınmasını şart eylemiştir.

Adı geçen akarların icarlarıyla gelirlerinden sözü geçen mescidin (Kocabey Mescidi) imam, müezzin farraş ve kayyumuyla, mektebin muallim bakıcılarına, mescitle mektebin îmar ve süslemesine ve diğer gerekli eşyalarına ve mübarek gün ve gecelerde Kur'ân-ı Kerim okumasına ve devamının torunlarına kadar kız ve erkek çocuklarına intikâline ve bunlardan sonra nesilden nesile vakfın nezâretçisi ve mütevellisine kâtip ve tahsildarlarına ve yeğeni Pîr Mehmed Çelebi Efendi ile hürriyetine kavuşmuş kölelerine ve evlatlarına bunların yok olması hâlinde Mekke, Medine fakirlerine hayır işlerine vakıf ve tahsis etmiştir. Bu vakıf-nâme Rumeli Kazaskeri Hamid İbni Mehmed ile Anadolu Kazaskeri Mehmed İbni Abdülvehhab Efendi tarafından tasdik edilmiştir.”⁴⁹⁷

Vakfiyede adı geçen Kadı Hamamı bugün hâlen faaliyettedir. Erkekler ve kadınlar bölümü bulunan Hamam, Sultan Câmi î Mahallesi'nde (Câmi-i Kebîr'in batısında) olup 1967 yılında onarım görmüştür.

S- ÇARŞILAR VE HANLAR

Vakfiyelerden anlaşıldığına göre Kayseri'de 16. asırda mevcut bulunan çarşılar ;

Gazzezler Çarşısı, Moytablar Çarşısı, Ot Pazarı, Uzun Çarşı, Kürtüncüler Çarşısı, Eskiciler, Bakkallar, Habbazlar, Kuyumcular, Halaçlar, Pamukçular, Takyeciler (Bedesten yakınında), Demirciler (Meydan Kapısı'nda), Nalbantlar, Arpacılar Çarşıları ile Abdulfettah Efendi Çarşısı'dır.

⁴⁹⁷ A. Nazif, *Mirati Kayseriye*, s. 123

Çarşılar geniş bir sahaya yayılmış idi. Şehrin eski surlarının içi tamamen dükkânlarla dolu olduğu gibi, Kale kapılarının civarlarında da çok miktarda dükkân bulunmaktadır. Bu tarihlerde çarşıların kapalı olduğuna dair bir kayıt yoktur. muhtemelen daha sonradan üstleri tonozlarla kapatılmış olup 1930 senelerinde o günkü Kayseri Valisi tarafından Kapalı Çarşı'nın büyük kısmının üstü yıktırılarak açık hâle getirilmiştir. 1987-91 yılları arasında ise Kayseri Kapalı Çarşısı bütünüyle ele alınarak eski Osmanlı mîmârîsi tarzında yeniden yaptırılmış ve kapalı çarşı hâline getirilmiştir.

Kapalı Çarşı (Faruk Yaman Kol.)

Hanlar ise; 1509 yılında (915) Baldöktü Hanı, Bedesten yakınındaki Bezzaz Hanı (Pamuk Hanı) ile Nasrullah -zâde Hanı'dır (Kaptan Han)

Kanunî Süleyman'ın saltanatının başladığı yıllarda (1526-1530) Ankara, Kayseri'den büyük idi. Fakat 16. asır sonlarında Kayseri, Ankara'yı geçer. 1530-1590 yıllarında Kayseri Ankara'dan 3000 vergi mükellefi daha fazladır. Bu da ortalama 10.000 nüfusu karşılar. Buna göre; bol zirâî kaynaklar ve faal yerel ticaret, günün Kayseri'sinin belirgin özellikleridir.

Ş - II. SELİM'İN ÇERKES AHMED PAŞA'YA GÖNDERDİĞİ TEMLİK-NÂME (H:985) 1577

Çerkes Ahmed Paşa'ya Sivas ve Yozgat'taki isyanları bastırması üzerine verilen bu temessük (dayanak) fermanında geçen H/985 tarihi, II. Selim'in ölümünden üç sene sonrayı göstermekle beraber adı geçen Padişah'ın daha önce verdiği anlaşılmaktadır. Ferman sâhibi Çerkes Ahmed Paşa hakkında tarihlerde fazla bilgi yoktur. Ancak fermanında, Berveç hi (bu şekilde) mutasarrıf bir medine-i liva-i Kayseriyye ve arpalığı Sürser (sürser:Kızılbaş) (Sivas) Bozok ve Kırşehir Sancaklarında mutasarrıf olan Düstûril mükerrerem (kanun gibi doğru işler yapan), müsîrül mufahham (büyük komutan), nizâmül âlem (devleti

295

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

düzenleyen) şöhretleriyle anılan bu zâtin yüksek makamlı bir yönetici olduğu anlaşılıyor. Yarlığın (fermanın) aşağıdaki satırlarında;

(Dikkat ve gayretle sıdkü sadâkatiyle ümnü şahânemde denkâr (işyapan) ve malûmum iken hain-i bî dîn olan sürh-ser (kızılbaş) Belde-i Bozok itaatten ihrâç ve nefsi hevalarına tebiyyetlerinde ve bilâ şeri şerif efâli seniada (şeriatin emirlerine uymayarak kötü işler yapmakta) bulunup bilâ itaat olduklarında binaenaleyh, vezirim müşurun (adı geçe) ilyeh Hazretlerinin kendisi dest (kudretli) ve hükmü hükümetlerinde kâin olan eyâleti belde-i Kayseri ve eyalâtı Sivas, sürsan ve arpalığı, Bozok ve Kırşehir hâlâ zidyedinde iken bu ecilden (sebep) icâbı lâzım ve lâbüd (elbette) gelen....) dedikten sonra Ahmet Paşa'nı bu havali de tenkil hareketlerinde muhaffakiyeti ve kızılbaşların padişaha iltica ederek amân dilemeleri üzerine paşayı "Süddei seadetine" davet ediyor. Paşa da emri hümayyuna imtisal ederek (uyarak) .. Eyâlet arpalığı Bozok Sürhser (Sivas) ve Kırşehir eyâletlerini Şeraiti Ahmediyyeye muafik olarak fetheylediğinden derî ahizeme zuhur etmedin karşulayı vezirin Lutululah? (Lütfullah) Paşa edammallahü iclâlehü (Allah O'nun şanını devamlı kılsın) hazretleriyle iftiharül küberal namü nisan müterahi olunup rikabı hamiyet ve şevketi şahâneme tezimen ve tekrimen yüz sürüp afvini vakai halini binnefs indi şahânemde ilâme cesareti aczı abidanesinde bila derecei rütbe-i lâyika verülüp vezirim müsaran ileyhin sebebi felâh ve necati (kurtuluşu) olup hatırı deruni şahâneme eslâf evlâdına âsârı şahânem olunup.... Karyei Rumdekin (Felahiye) min (den) Kurai (köy) Kaza-i Akdağ ... ve mevkileri sayılan birçok emlâk ve arazimin hasulatını paşaya bağışladığını.) bildiriliyor.

Tarihi Vekaiye göre Yavuz'un babası ikinci Bayezid zamanında başlayan kızılbaşlılık hareketleri Çaldıran Seferi'nden sonra yatışmış ve Kanunî devrine kadar Anadolu'da pek önemli bir olay olmamıştır. Elli dört sene hükümet süren Şah Tahmasb, İran-Osmanlı münasebetini iyi kollamış ve muhtelif elçiler göndererek Kanunî ve oğlu II. Selim'le olan siyâsî bağımlı takviye etmişti. Şu kadar ki soylarını, Melik Dânişmend Gâzi'ye kadar götüren birçok Oğuz boyu, Alevî Kızılbaş bulduklarından ve Anadolu Türkmenleri arasında bu akide âdetâ bir milliyet hâlinde kabul olduğundan mevcut saltanata karşı ısınamamışlardı. İşte Padişah'ın "hain-i bî dîn, sürhser" (dinsiz hain ve kızılbaş) diye tel'in ettiği ve Ebu's-Suud fetvası ile katliamlarının icabettiğini fermanında zikrettiği Yozgat (Bozok), Kırşehir ahâlisi de o zamanlar saltanat idaresine karşı gelmiş olmalı ki Çerkez Ahmed Paşa'nın onları tenkili dolayısıyla kendine büyük bir teveccüh gösterilmiştir. Çerkez Ahmed Paşa'nın aslında çerkez olmayıp giyiniş kuşanışından dolayı halk tarafından bu sıfatın takılmış olduğu ve asıllarının Horasan'dan geldiğini torunları ifâde etmektedir. Hâlen Yoğunburç ve civarı ile Kayseri'nin Çarşısı içerisinde birçok mülk, bahçe, arsa dükkân temessüklerinin ellerinde olduğunu söylemektedirler.

Fermanda geçen köy, çiftlik ve yer adları;

Akdağ kazasına kâbi Rumdekin (Felahiye) Kayseri ve Civarı, (Cankara), (Menzei Kaşuklu), Delüklü, Kamakla, Boğazcık, Gökdere, Kepekburan, Şereflüce, Mezrai Kayapınarı, Kirisyon, Karyei Arsanos (Horsana) sınır giriş yolu, Şariklu, Kaolis, Mezrai Mealüfaklı, Şerefli, Ziraatgölü, Şereflü Hüyüğü, Conkara, Kuşaklu-i Şayir, Mezraî Kozlu,

*Şahinci, Mezraî, Dalaşa, Karyeî Koça Bey, Karyeî Selâm Kavağı, Kaim Depe, Toppakkaya, Kalın Harman, Sinin Dudak, Karyeî Alin Pınarı, Karyeî Camsaray, Köse Ali, Karye-i Sultan Ahmed, Budaköyü Kazasına tâbi, Karye-i Yekbaş Şahbey Höyüğü, Bey Çayırı, Elvan Özü, Kızılbey Değirmeni, Yakup Fakı Değirmeni.*⁴⁹⁸

Çerkez Bey'in babası İsa Bey de Bozok Sancağı Beyi olup, 958 (M/1551) tarihinde şehit olmuştur. Çerkez Bey'in kendi türbesi Çayıralan (Çayırşeyhi) ilçesinde olup, kitâbesinde 996 (M/1558)'de öldüğü yazılıdır. 1595 senesinde Gelibolulu Ali Efendi'nin Sivas ve Amasya Sancak Beyliği'nden sonra, kısa bir müddet Kayseri Sancak Beyi olduğunu görüyoruz. Ali Efendi şair ve tarihçi bir kişi idi. "Kühü'l Ahbâr" başta olmak üzere 15 civarında eseri vardır.

T-16. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

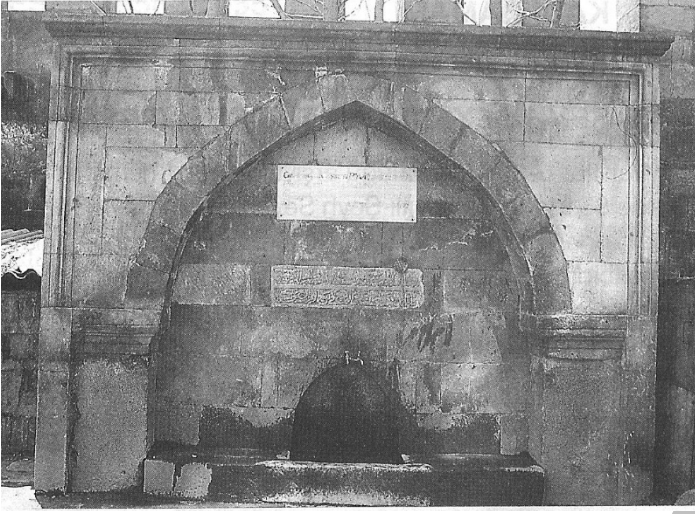
1. Gavremoğlu Çeşmesi (914-M/1508)

Gavremoğlu Mahallesi'nde Siraceddin Medresesi'nin kuzey duvarına bitişik olan çeşmenin 914 tarihli Arapça kitâbesinin tercümesi şöyledir; (1.90x0.30 m)

"Temizlik için bina edilen bu mübârek çeşme, Mehmed Han'ın oğlu olan Sultan Bayezid Han'ın Saltanatı zamanında yapıldı. Allah o'nun mülkünü daim eylesin. Sâhibi Hacı Aziz oğlu Pir Ahmed olan çeşmenin tarihi dokuzyüz ondört senesinin Rabiülahir ayıdır." (1985 senesinde rahmetli Yılmaz Gavremoğlu tarafından onarım yaptırılmış ve kitâbesi yeniden yazdırılmıştır.)

"Gavremoğlu Çeşmesi Pir Ahmed'in eseri / bin sekiz yılında akıttı bu kevseri / harâbe olmuş iken Gavremoğlu Yılmaz Bey / bindokuzyüz seksen beşte imâr etti gevheri"

⁴⁹⁸ Naci kum, *Kayseri Kitâbeleri*, TTK No:564 (basılmamış notlar)

Gavremoğlu Çeşmesi

2- Şeyh Taceddin Câmî î ve Türbesi (919-M/1513)

Kadiriye Şeyhi Şeyh Taceddin İbrahim (Ölm. Haziran 1536⁴⁹⁹) adına 1513 yılında yaptırıldığı belirtilen câmî ve türbe⁵⁰⁰ için daha sonra bir vakıf kurulmuş ve Eskişehir civarından alınan hububat aşarı ile cehriden alınan aşardan gelir kaydı yapılmıştır⁵⁰¹. Bu câmîyi sonradan atası İ. Taceddin adına yaptıran Şeyh Mehmed Taceddin'in kurduğu vakfın vakfiyesinde Kayseri Kadısı Mehmed Rakım'ın imza ve mührü vardır. Sol yukarisında da Anadolu Kazaskeri Hasan mührü ve imzası vardır. Altında altı şahid ismi mevcuttur. Nesih yazı ile Arapça bir girişten sonra yine Arapça olarak devam eden vakfiyenin özet tercümesi şöyledir;

“Bu vakfiye sâhibi, âriflerin kutbu Şeyh Mehmed Taceddin bin Mustafa, peygamberimizin hadisi mucibince faydalı bilgiler edinmek, salih evlât yetiştirmek devamlı sadaka akfetmek..... gibi hayırlı işlere çalıştığından elinde ve tasarrufu altında bulunan, Kayseriyye şehrinin (eski şehir sirtları) ile civar alanlar ve Hacılar karyesi, Eğri Bucak, Sırataş, Görbel, Gedrisyolu ile evlik arazisini inşa ettirdiği câmîye vakfedildiğini bildirir”. 10 Zilkade 919⁵⁰² Ayrıca câminin bahçesine bir de sıbyan mektebi vakfedilmiş idi.

Câminin yanında önce 1898 yılında Kayseri Mirlivası Mehmed Nazım Paşa (Nazım Hikmet'in Dedesi) tarafından yeniden tamir ettirilen ve yakın zamanlarda, 1990'lı yıllarda da bir defa daha restore edilmiş olan bir türbe içindeki mezarın baş ucu taşı mihrap şeklinde oyulmuş ve kenarları süslenmiştir. Bu taşın sırtı, cepheden daha geniştir. (0.50 cm) Tercümesi;

“Bu kabir kendine itaat edilen, bilgin ve Allah'ın rahmetine muhtaç Velid oğlu Mahmud'un oğlu Taceddin'indir. Allah acısın, onu Allah yargılasın, İslâmlara selâm olsun

⁴⁹⁹ Kılıç Atabey, Başkâtib--zâde Ragıb Bey Muhtasar Mecmû'ası, s. 93

⁵⁰⁰ Ahmed Nazif Efendi, s.39

⁵⁰¹ Köse Muhammed, Kayseri Şehri 1830-1860, Kayseri Büyükşehir Tarih Dizisi, 2018 s.188

⁵⁰² Naci Kum, Kayseri Kütâbeleri, TTK No:564 “basılmamış”

721 yılı Ramazan ayında öldü.” şeklindedir. Bu türbede Şeyh Taceddin’in yanında kendisinden sonra tarikatın postuna oturan oğlu Şeyh Kemâleddin de yatmaktadır.

Adı geçen câminin bahçesine 1924 yılında Etiler ilk mektebi yapılmış iken 1995 yılında bu okulda yıktırılarak yerine günümüzde Halk Eğitim Merkezi ismiyle bir bina yaptırılmıştır. İlk yapılan câmi câmi ise günümüze kadar gelememiş ancak Millî Eğitime devredilen bu arsanın kuzey bahçesinde câminin son cemaat mahalline ait iki kemer ve temelleri bulunmuş ve 2003 yılında yeni bir câmi inşa edilmiştir. Türbenin bulunduğu mahalleye ve önünden geçen bulvara da “Taceddin Veli” ismi verilmiştir.

3- Zeynel Âbidin Türbesinin İlk Yapılışı (1537)

1442 (H.845) tarihinde vefat eden, Kadı Burhâneddin Ahmed’in oğlu Zeynel Âbidin Hazretleri’ne öldükten hemen sonra bir kabir yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu kabir zamanla ta’mire muhtaç hâle geldiğinden 1537 (H/944) tarihinde vakıf ve hayır sâhibi Hüseyin Beyzâde Abdî Bey tarafından eski tarzda onarılarak canlandırılmıştır.⁵⁰³

4- Kadı Hamamı

(Daha önce bilgi verilmiştir.)

5- Şeyh Seyfullah Türbesi (951-M/1544-1545)

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1961 numaralı defterin 298. sayfasında Zilkâde 951 tarihi ile kayıtlı Şeyh Seyfullah bin Şeyh Sâdi vakfiyesinde Seyfullah Mescidi’nden bahsedilmektedir. Bu türbe de muhtemelen şimdi kaybolmuş bulunan bu mescidin yakınında idi. Şu anda Gürcüler Mahallesi ile Zekâibey Mahallesi’nin birleştiği meydanda bulunan Türbe kare plânlı, tek katlı ve moloz taşlardan yapılmış kubbeli bir yapıdır.

6- Hacı Veled Mahallesi Çeşmesi (951/1544-45)

Kayseri- Hisarcık yolunun sağında, Hava Şehidleri Âbidesi’nin batısında bulunan, ön yüzünde yuvarlak muntazam iri bir kemerle yapılmış batı cephesinde ise daha küçük bir kemerle tek üzengi hattına oturan bir çeşme idi. Diğer çeşmelerden farklı bir yapıya sahip olan bu çeşme üzerinde iki mermer kitâbe mevcut idi. Altta olan yapım kitâbesinde; “*Sâhibü’l hayrat el-Hac Mustafa Ağa Hazreti rüstem / İlm-i hâtem-i sehâ Fi sebilillâhi bunu itti sebil / Selsebili ide Hudâ ana cezâ Teşne diller / didiler tarihini Çeşme-i mâ-i hayat cân fezâ (951/1544-45)*”

Kitâbeden anlaşıldığı üzere Kayseri eşrâfından Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırılmıştır. Bu sanatlı çeşme 1993 senesinde Belediye tarafından yıkılmıştır.

7- Göllü Çeşme (958/M/1551)

⁵⁰³ Ahmed Nazif, Kayseri Meşhurları, Sadeleştirilenler; Dirîöz Meserret ve Haydar Ali, Kays. 1991, s.12

Kubaroğlu Mahallesi Gll Sokak Kavşaağı'nda bulunan bu eşme, 1283 ve 1866 senelerinde yeniden onarım görmüştür. Cephesinden iri taş kaideler üzerinde yuvarlak sütunları ile ve ton tarzı sütun başlıkları ile yarım daire kemerleri saçaklı, güzel bir çeşmedir. Cephe 36x26 cm ebadındaki Arapça kitâbesinde üç satır olarak,

“Bu kutlu eşme Abdullah'ın oğlu Kâsım tarafından dokuzyüz elli sekiz senesinde imar edildi” denilmektedir.

1. eşme-i Gll harâbe istedi ta'mir ayn
Gayretile eyledi ta'mr ehli hayrat-ı zeman
2. Sâhibü'l hayrâta yahab, hem dahi bnsine
Ski-i kevser getirsn mahşer içre su hemn
3. ıktı tam tarih Selm, Gll'nn ta'mîrine
İ Hasan ile Hüseyin aşkına al bu çeşmeden, sene 1283

Selm mahlaslı şairin yazdığı kitâbenin son satır tarihi vermektedir.⁵⁰⁴

8- Mahmud Kadı Kütüphânesi

Bedreddin Kadı Mahmud'un 1553 (H/960) senesinde Bedesten içinde açtırdığı bildirilen bir kütüphânesi mevcuttur.

Babası müellif Mevlâna Süleyman Efendi'nin (Sleymanegi veya eke kitapları) ve diğer başka kitapların vakfedilmesiyle 400 ciltten fazla yazma eser ihtivâ ediyordu. Vakfiyede kitapların isimleri ve kullanılmaları ile ilgili hükümler konulmuştur.

Mahmud Kadı'nın zamanında ve sonraki yıllarda bu kütüphâne, uzun müddet hizmet vermiş, sonradan kitaplar Raşit Efendi kütüphâne Kütüphânesi'ne nakledilerek, binası kapanmıştır.⁵⁰⁵

9- İsa Kümbet Câmi İ 1554-55 (H/962)

Tahirağa Mahallesi'nde kare plnl üzeri ahşap örtülü, kubbeli bir câmidir. Mihrabı dört sıra hâlinde merdiven şeklinde basamaklı ssle çevrili ve köşelidir. Son cemaat mahlli sonradan değiştirilmiş ve kadınlar için bir de orta kat eklenmiştir.

Mescidin kapısı üzerindeki mermer, tek satır Arapça kitâbesinin Türkçesi şöyledir.

*“Bu kutlu mescid Hacı Sinan oğlu Hacı İsa tarafından dokuzyüz altmış iki senesinde imar edildi”*⁵⁰⁶

10- Kubaroğlu (Yumurtalı) Mescidi 1560-61(H/968)

Kubaroğlu (Karafakih) Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kare plnl ve kubbelidir. Girişinde sonradan ilâve edilen dikdörtgen biçiminde son cemaat bölümü vardır. Damında ise dışarıdan merdivenle çıkılan bir köşk minare vardır. Mescidin güney duvarında yapı malzemesi olarak bir Roma lahit parçası kullanılmıştır. Bu parça üzerindeki şekiller yumurtaya benzetildiğinden halk mescide bu adı takmıştır.

⁵⁰⁴ Naci Kum, s. 69

⁵⁰⁵ Kazım zdoğan, Kayseri Tarihi, s.107, Kayseri 1948

⁵⁰⁶ Halit Erkiletlioğlu, Kayseri Kitâbeleri, Kays. Byşehir Bel. Kültür Yay. No:37, Kayseri 2001 s:115

Binada üç adet kitâbe mevcuttur.

1. Kitâbe: Mihrap üzerine sonradan yerleştirilmiş bulunan mermer bir mezar taşı parçasıdır. 24x17 cm ebadındaki bu levhada;

“Hâzâ kabir el merhûm el mağfûr .... İbni” yazıları okunmaktadır.

2. Kitâbe: Mescidin giriş kapısı üzerinde son cemaat erinin tavanına yakın yerinde bulunmaktadır. 26x24 cm ebadındadır.

“*Tufî el merhûmete el mağfirete*

Şah melek

Binti

Merhum Ömer Ağa

Fi senete isneyn Şevval seb'a ma'e”

yazılıdır. Buradan bu binanın 700 senesinin 20 Şevval’inde ölen Şah Melek Hatun’un ve ailesinin türbesi olduğu anlaşılmaktadır.

3. Kitâbe: Yine kapının üzerinde 49x32 cm ebadında üç satırlık mermer bir kitâbedir.

a-) “*Amere hâzâ el mescid el mübârek* (imar edilmiş bu kutsal mescid)

b-) *Fi eyyâmii Sultân Süleymân Han*

Sene semân ve sittin ve tis'a ma'e

(Sultan Süleyman Han’ın emri ile)

(dokuzyüz altmış sekiz senesinde)”

c-) *El ta'mir Hacı Bayram bin Enbiyâ fi*

(Enbiyâ oğlu Hacı Bayram tarafından ta'mir edildi)

11- Meçhul Mescid 1566 (H/974)

1566 (H/974) senesinin ilk aylarında (Kanunî zamanı) bugün yeri belli olmayan fakat kitâbesi Kayseri Müzesi’nin İslâmî Kitâbeler ve Mezar Taşları deposunda bulunan bir mescid yaptırılmıştır. Bu mescidin 64x39 cm ebadındaki mermer kitâbesindeki ibârenin Türkçeye çevrilmiş ifadesi şöyledir.

“*Bu mübârek mescid Selim Han’ın oğlu Sultan Süleyman zamanında. Yusuf’un kızı Can ve Pîri’nin oğlu Ömer isimli hayrât sahipleri tarafından dokuzyüz yetmiş dört senesinde îmar edildi.*”

12- Barsama Câmî î 1567 (H/974)

Kayseri-Malatya yolu üzerinde, Kayseri’den 22 km mesafede Barsama (Çavuşağa) Köyü yakınında bulunan bu câminin bugün sadece şerefesine kadar minaresi kalmıştır. Mihrabı ise Güneşli Kasabası Câmî î’ne taşınmıştır.

Kayseri Müzesi’nde bulunan kitâbesinde: (0,87x0.24x0.47 cm ebadında, 1541 numaralı envanterde)

1-Kad ‘ammerâ hâzâ câmi’i şerîfi’l- mübârek fi eyyâmî

2- es Sultân Selim Han bin es-sultân Süleyman Han sâhibi mahû

3- peyker Memiş Beg Hâtunu Hadîce Hâtûn binti merhûm

4- Mûsâ Paşa fi şehri elka‘de sene erba‘a ve seb‘în ve tis‘a-mie”

“*Bu mübarek, şerefli câmi Sultan Süleyman Han’ın oğlu Sultan Selim zamanında*

merhum Musa Paşa'nın kızı, Memiş Bey'in zevcesi Mahüpeyker Hadice Hatun'un mülkiyet ve tasarrufları ile dokuzyüz yetmiş dört senesinin 30 Zilkade ayında îmar edildi" denilmektedir.⁵⁰⁷

Barsama Câmî î

13- Kayseri Surlarına Yeni Kapı Açılması 1567-68 (H.975)

Kayseri Dış Kalesi'nin Sivas Kapısı Kiçi Kapı, Boyacı Kapısı ve Meydan Kapısı isimli kapılarına ilâveten Kağrı Pazarı Meydanı'nda açılan Yenikapı II. Selim zamanında genişletilmiştir. Bu tadilatla ilgili olarak yazdırılan kitâbe Kayseri Müzesi deposunda bulunmaktadır. Bu kitâbede; (0.81x0.40x2 m)

*"Ve kad kâne hâze 'l-bâbu ale 'n-nâsi dayyikan vessa 'ahu men evsaa
Lillâhi te'âlâ aleyhi rıdvânun fî eyyâmi es-Sultani 'l-a 'zam
Sultân Selîm Han fî hamsîn ve seb'în ve tis 'a mie"*

(Bu kapı halka dar geliyorken dokuzyüz yetmiş beş (1567) yılında Sultan Süleyman Han'ın oğlu, büyük Sultan Selim Han zamanında genişletildi. O'nu genişletene Allah bol rızık versin)⁵⁰⁸

14- Oduncu (Çakaloz Câmî î) Çeşmesi 1582 (H.990)

Gubaroğlu Mahallesi'nin, Hacılar yolu kenarında bulunan Çakaloz Câmî î'nin bahçe duvarına bitişik yapılmış bir çeşmedir önünde sonradan yapıldığı anlaşılan siperlik bulunmaktadır.

Hâlen sağlam ve akar durumda olan 36x73 cm boyutlarındaki mermer kitâbede dört adet oyma çerçeve içinde şu ibâreler yer alır.

*Ammera fî hâzihi-l-imâre
Murâd bin Oduncu*

⁵⁰⁷ Gabriel, Kayseri Türk Anıtları, s.106. No:2

⁵⁰⁸ Halil Edhem, Kayseri Şehri, Haz: Kemal Göde, Ank. 1982. S.21

*Ba'de seneti'l Hicreti
Tis'îne ve Tis'a mi'e
(sene 990-H/1582-M)*

*(Bu bina Hicretin dokuzyüz doksanıncı senesinde
Oduncuoğlu Murad tarafından îmar edildi.)*

15- Kurşunlu Câmi 1585-86 /H.994 ?(984)
Yukarda bilgi verilmiştir. (S:258 de)

16- Büyük Bürüngüz Dâniş Ali Bey Câmi î 1587 (H/996-997)

Melikgazi ilçesine bağlı Büyük Bürüngüz Mahallesi'nde bulunmaktadır. Kare plânlı çok güzel minareli ve bir de çeşmesi bulunan bir câmidir. Hasan oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Kalın duvarlı iki büyük kemerli, tonozlu sağlam bir yapıdır. Giriş kapısının üzerinde iki adet kitâbesi vardır. Bu kitâbelerde H/996 (1588) ve H/997(1589) tarihleri okunmaktadır. Yazlık bölüm ise H/994 (1587) tarihinde yapılmıştır. Câminin kitâbelerinden iki uçlu zülfikâr kılıcı bulunan kitâbede H-998 tarihi yazılıdır. Diğer bir kitâbenin alt satırında da “*Sâhibehü el fakîr Rüstem sene 1151* “ yazıları vardır.

17- Büyük Bürüngüz Meydan Çeşmesi;

Anıtsal yapılı ve kubbeli çeşmenin tahrip olmuş olan kitâbelerinin metni 1970 yılında Muhtar Osman Akyıldız tarafından kopya edilerek çeşmenin iç ayna taşı üzerine yapıştırılmış:

*“Nigâh-ı köhnesin tecdîd idüp bir zât-ı zî-şân
Muhammed'le müsemma hem muhassıl hâce-i dîvân
Salây-ı aynı kevserden terâvet buldu atşân*

*Ola ecdâdı ensâbı makaren afv-ü gufran
Kılup târih-i itmâmın düşürdü kıl ki Osman
Hesâbı böyle cârî fihimâ aynanı tecriyan 981” (M-1573)*

(Köhne bir çeşme iken yeniden yaptıran şerefli kişi/Hz. Muhammed’in meclisinde bulunanlarla eş değerdedir./ Susayıp da bu çeşmeden su içenler/ Kevser ırmağından su içmiş gibi tazelik kazanırlar./ Bu çeşmenin tamamlanması ile ilgili tarihi Osman düşürdü/ Allah bu çeşmeyi yenileyenin ecdadına merhamet edip günahlarını bağışlasın 981)⁵⁰⁹

Çeşmenin güney duvarında H/981 (M/1573) tarihli üç satırlık bir kitâbesi vardır. Son onarım da İsmail Göker tarafından 1961 yılında yaptırılmıştır.

18- Büyük Bürüngüz Alâüddevle Mescidi 1591 (H-999)

Büyük Bürüngüz Köyü’ndeki bu ikinci mescid, tek tonozlu, Selçukî tipi giriş kapılı, giriş kapısının sağından dışardan merdivenlerle çıkılan köşk minareli düz çatılı bir yapıdır. Kapısının üzerinde kitâbe okunamamıştır. Ancak kuzey duvarında ki kitâbede “*Bu mescidi ihya etti gaffarallahü Tealâ/ El fakir Seyyid Mahmud sene 999*” ibaresinden H 999 (M/1591) senesinde Seyyid Mahmud isimli şahıs tarafından ihyâ edildiği anlaşılmaktadır. Mescidin önündeki isimsiz mezarın da Dulkadıroğlu Alâüddevle’ye ait olduğu ve câminin isminin buradan geldiği söylenmektedir.

19- Gön Hanı 1519 (H/925)

Çaldıran Savaşı öncesindeki harb meclisinde Sultan Selim’in fikirlerini doğru bularak iltifat ettiği Pîrî Mehmed Paşa, bu savaştan hemen sonra Kayseri’de “Gön Hanı” inşa ettirdi ve gelirini “Molla Ali Cenabî Dergâhı’na” vakfetti.

⁵⁰⁹ Erkiletlioğlu Halit, *Kayseri Kitâbeleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. 2001 s: 116

ONBİRİNCİ BÖLÜM

A- KARAYAZICI İSYÂNI

16. yüzyılın son günleri ve 17. yüzyılın ilk seneleri arasında Kayseri’de meydana gelen en önemli olay Karayazıcı İsyânı’dır.

Kanunî Sultan Süleyman’ın son senelerinden itibaren devlet idaresinin, özellikle eyâletlerde ehil olmayan kişilere verilmesi, paranın ayarının bozulması, (bir dirhem gümüşten sekiz akçe kesilirken on iki akçe kesilmeye başlandı) devletin ekonomik durumunun bozulması ve buna bağlı olarak halk üzerine ağır vergi yükü gelmesi köylünün çiftini bozarak şehirliliğe yönelmesine sebep olmuştu.

İşletilmeyen topraktan dolayı çıkan buhrâna ilâveten eyâletlerde bulunan kapıkulu ocağı mensupları olan yeniçerilerin ve süvâriilerin şehir ve kasabalardaki şımarık hareketi buna karşılık devletin esas süvâri kuvveti olan “tımarlı sipahilerin” ihmâl edilmesi, kaza kadı ve asillerinin çeşitli vesilelerle halkı soymak faaliyetleri huzursuzluğu son dereceye getirmişti.

Nihayet III. Mehmed döneminde devletin bütün bu huzursuzluğa, uzun süren İran ve Avusturya Seferleri dolayısıyla yeterli ilgiyi gösterememesi üzerine isyan hareketleri patlak vermiştir.

Bu isyanların genişlemesine bir sebep de Haçova Meydan Savaşı’ndan kaçan tımarlı sipahilerin Veziri Âzam Çağala-zâde Sinan Paşa tarafından dirliklerinin kesilmesi olmuştu. Bu şahıslar can korkusu ile Anadolu’ya kaçarak oradaki ayaklanan kuvvetlere katılmışlardır. Bu firâriilerin nüfusu otuz bin civarında idi.

Osmanlı tarihlerinde “Celâlî” adıyla zikredilen bu isyan hareketlerinden birisi de Karayazıcı şöhretiyle tanınan Abdülhâlîm isimli şahsın, geniş bir teşkilât kurarak hükümdarlığını ilân etmesidir.

Bu şahıs önceleri beylerbeyinin yanında Tarsus Livası’nda sekbanlık ve bölükbaşılık

ederdi. Daha sonra Sivas eyâletine bağlı sancaklardan birisinde (muhtemelen Malatya'da) sancak beyi bulunmadığı sıralarda sancak beyine vekalet ederken (mütesellim) sancağa başka bir sancak beyi tayin edilince, Karayazıcı etrafına topladığı çiftbozan köylüler ve isyankâr leventlerle yeni sancak beyini ve onun yeni mütesellimini tanımamış ayrıca sancakbeyini öldürmüştü. 1007 (1598)

Bunun üzerine devlet, Karayazıcı üzerine giriştiği her savaştan kaçarak devletin başına büyük felâketler açmış olan ve “Muhannes ibni muhannes” (alçak, korkak oğlu korkak) lâkabı ile anılan Sinan Paşa oğlu Mehmed Paşa'yı gönderdi. Mehmed Paşa da bu olayı bastırabilmek için kendisine Çorum Sancak Beyliği'ni verdi. Fakat bu uygun durumu kaçırmak istemeyen Karayazıcı, Mehmed Paşa'yı azlettirmeye muaffak olarak Urfa'yı zaptetti ve “*Halim Şah Muzaffer Bâdâ*” unvânı ile hükümdarlığını ilân etti. Evvelce Karaman eyâleti muhafızı iken devlete isyan etmiş bulunan Hüseyin Paşa isminde bir kişiyi de kendisine vezir yaptı.

Osmanlı Devleti bu Anadolu isyanın önlemek üzere altıncı vezir Hacı İbrahim Paşa ile Bağdat Beylerbeyi Hasan Paşa'yı gönderdi. Bunlar Karayazıcı'nın yirmi bin kişilik ordusunun Amasya-Çorum, Tokat taraflarını yağmalayarak Kayseri'ye geldiğini öğrenince, 1600 yılında Kayseri Ovası'na gelen devlet güçleri ve âsiler burada kıyasıya savaştılar (21 Muharrem 1009). Ancak İbrahim Paşa'nın ordusu bozulup onbeş kadar çorbacı ile bin kadar yeniçeri öldü. Bu arada Hacı İbrahim Paşa güçlkle kaçabildiği Kayseri Kalesi'ne sığındı ise de askerleri tamamen kılıçtan geçirilmiştir. Bu büyük zafer üzerine Karayazıcı saltanatını tam anlamı ile ilân edip, kendisine bu savaşta sadakat gösteren Kayserili Mehmed isminde birisi hakkında bütün vergilerinden muaf olduğuna dair H-1009 (M-1600) tarihli bir hüküm-nâme bile çıkardı.

a- Karayazıcı Hükm-i Şerifi

“Kayseriye sakinlerinden isbi hâmil-i hükmi şerif Mehmed nam kimesne, Osmaniye tarafından bünyetillâh-i teâla münhezim olan Serdar Bacı İbrahim Paşa muharebesinde bu canibe kemâli ihlâsla itaat etmekle cemî tekâlif ve rûsamdan muaf eyledim ve eline büyük-i hümayun-u verdim. Ve buyurdum ki dest-i Osmaniyan bu taraflardan bikülliyeye munkatı (Tamamiyle kesilmiş) ve saltanat bilânizâ bana mukarrer ve mukaddar oldukça tarafından tâyin olunan ümera bu hüküm mucibince mezburâ (adı geçen) muâf-müsellem dutup rûsûm-u tekaliften bir nesne teklif itmiyeler. Her kim bu hükme itâat eylemezse cezası virilüp ve hükmi şerifimi elinde ibkaa idüp mazmûn-ı Hümayûnu ile amel eyliyeler, söyle bileler Turiren fi evâsıtı Rebî-ül evvel sene tis'a ba'del elf”.⁵¹⁰

1009 senesi, 23 Eylül Cumartesi günü (M/1600) Kayseri Kalesi'ne sığınarak on beş gün kadar burada kalan Hacı İbrahim Paşa, ümitsiz bir şekilde bu meseleden bir kurtuluş ararken, Kayseri içinde gezmekte olan Karayazıcı'nın gece rüyasına giren, “Şeyh Necmeddin İmâd Hazretleri'nin” sıkıştırması ile şehri boşaltıp gittiği halk arasında rivayet edilir⁵¹¹. Nitekim eşkiyâ zümresi Elbistan yaylağı Sepetli mevkiinde Bağdat Valisi Sokullu-

⁵¹⁰ Naima, c. 1 s.237

⁵¹¹ Ahmed Nazif, Kayseri Meşhurları, Kayseri 1991 s:19

zâde Hasan Paşa'ya yenilmiş 20.000 kişi zâyiat vermiş ve kendisi de yaralı olarak Canik Dağlarına çekilmiştir. Sokullu-zâde Karayazıcı'yı takip ederek Tokat'a kadar gelmiş ve bu sırada Karayazıcı'nın ölüm haberi alınmıştır. (1602)⁵¹²

Karayazıcı'nın yerine geçen kardeşi Deli Hasan Ağa, kardeşinin yardımcılarında Kethüdâ Şahverdi, Yularkaptı, Tavail-Bölükbaşı gibi belli başlı şahıslarla Sokullu-zâde Hasan Paşa'yı Tokat'ta muhasara etmişti. Bu sırada Sokullu-zâde Hasan Paşa vurularak öldürülünce Diyarbakır Beylerbeyi Hadım Hüsrev Paşa'nın askerleri de dağılmış ve bu durumda Ankara'da bulunan Deli Hasan'ın cesareti artmış Anadolu Beylerbeyi'nin merkezi olan Kütahya'ya gelip şehri yaktıktan sonra Afyon Karahisarı taraflarına gitmişti.

Hükümet bu meseleyi askerî yoldan halledemeyince Deli Hasan'a Bosna Beylerbeyliği'ni ve maiyetindeki elebaşlara sancak beyliği ve kapıkulu süvâriliği verilerek susturmuş ve orduyu Avusturya seferine gönderebilmiştir.⁵¹³

B- KİTLİK VE SOYGUN YILLARI

I. Ahmed'in tahta çıktığı tarih olan 1603'te Kayseri, Karaman Eyâleti'ne bağlı yedi sancaktan biri idi. Vergi bakımından da altıncı sırada yer alıyor olması ekonomik durumunun da iyi olmadığını gösteriyordu. Bu tarihlerde Kayseri'de 12 zaim (geliri yıllık 20.000-100.000 akçe olan tımarlılar) ve 200 civarında sipahi olduğu⁵¹⁴ hâlde genel bir güvensizlik ortamı vardı. Bu sebepten köylülerin büyük bir bölümü topraklarını işleyemez hâle gelince kıtlık başgösterdi. Kayseri de bu kıtlıktan büyük oranda etkilendi. Başta ekme fiyatları olmak üzere bütün gıda maddelerinde anormal artışlar oldu. 1607 tarihinde İstanbul'da 300 dirhem ekmeğin fiyatı bir akçe iken Kayseri'de aynı miktar ekme sekiz akçeye satılıyordu.

Bu sırada sık sık Celâli baskınına da uğrayan Anadolu'nun bu önemli sancağına birkaç yıl boyunca hiçbir devlet görevlisi giremez oldu. Kayseri Sancağı'nı talan eden gerçek bir ordu düzenindeki büyük Celâli topluluğunun başında ise Er-zâde, Tavail ve kardeşi Zülfikâr Paşa, Kalenderoğlu Ömer Paşa, Ağaçañpıri ve Ali Gâzi bulunmaktaydı. Önce 1604'te Tavail'in soygununa uğrayan Kayseri'yi daha sonra 1605 ve 1606 yıllarında bu sefer Zülfikâr Paşa ile Ömer Paşa yönetimindeki 10.000 kişilik Celâli ordusu Kayseri'yi kuşatarak ve ele geçirerek; Er-zâde, Zülfikâr Paşa, Ağaçañpıri ve Ali Gâzi isimli dört elebaşının adamları tarafından art arda talan edildi. Bunlar halkın para, yiyecek ve hayvanlarını zorla alıyor, hattâ can ve ırzlarına tecavüzde bulunuyorlardı. Devletin ise önleyici çabaları başarısız oluyordu. Ancak 1606 yılında bölgedeki Türkmenlerin de organize olarak Ağaçañpıri'nin bozguna uğratılması ve kendi aralarında çıkan yönetime hâkimiyet kavgaları bu işin sonunu getirebildi. Elebaşılardan Topal Hasan yine elebaşılardan Ali Gâzi'yi öldürmüştü.

Tam Celâli ayaklanmaları sona erdi derken bu sefer de yörede güç kazanmış olan âyanlar halkın başına belâ kesildi. Bunlar devlet otoritesinin kalktığı, kıtlık ve kargaşanın arttığı bu ortamda büyük çiftlikler alarak, tımar ve zeâmetleri ele geçirerek büyük bir güç

⁵¹² İslâm Ansiklopedisi, c.6, s.342

⁵¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.3, 1. Kısım Ank. 1973, s.102

⁵¹⁴ Ayn Ali, Kavanini Al-i Osman, Der Mezani'n-i defter-i Divan, İstanbul, 1286 s.48

kazanmışlardı. Bölgedeki otoriteyi sağlayamayan devlet, bölgenin kendi gözde ailelerinden yardım istemek zorunda kalmıştı. Fakat bunlar da güçlerini halkı soymak ve zulüm etmek yönünde kullandılar. 1713 yılında Kayseri Kadısı Burhâneddin ve İshak Efendi'den sonra 1720 tarihinde köylere haraç toplayarak servetini artıran eski Kayseri mütesellimlerinden Kalaycıoğlu Mustafa'nın âyanlık mücâdelesine girdiği anlaşılıyor.

C- 1605 TARİHLİ VAKFIYE

Bu asrın başlarında yazılan H.1014 (M 1605) tarihli bir vakıf-nâme Naci Kum tarafından neşredilmiştir. Bu vakıf-nâmenin o tarihteki Kayseri hakkında bilgiler verdiğini gördüğümüzden aynen yayınlamayı uygun bulunuyoruz. Başında tâlik yazı ile “Anadolu Kazaskeri Kemâleddin Mehmed” mührü olan vakıf-nâme, Arapça bir girişten sonra Türkçe olarak; *“Bu dünyanın bakî olmadığı ve hayır hasenat bırakmanın Allah indinde makbul olduğu, binaen aleyh, Nefsi Kayseriyye’de asude olan Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî evladından Seyid Abdüssamed Efendi İbnel Merhum Şeyh AbdürAhim’in atideki vakfa, mütevellî nasb ve tayin eylediği müderrisinden Mevlâna Veli Efendi önünde ikrar merâmını beyan kılan en iyi malinden 52.000 rayic akçelik ki yarısı 26.000 akçe olur. Kendi emlakinden Kayseriyye’de Hunat Hatun mahallesinde iki tarafı “Ördek Hatun” vakfı ile bir tarafı “Veli Bin Orhan”, “Musa bin Karakoç”, “Sefer bin Tülü Han”, milkleriyle bir tarafı “Ömer bin İbrahim” milkiyle mahdud “Kedürü Bahçesi” denmekle maruf bahçesini ve Kayseri haricinde “Kürtler başında” bir tarafı umumî yolla bir taraf “Ahmet oğlu İbrahim Efendi” tasarrufunda olup “Hatun Yeri” demekle maruf yer bir tarafı “Mevhum Seyid Abdulkadir efendi bin Emrullah Efendi” vakfı ile ve “Mesir” ile mahdud bir kıta milk yerini ve Sivas kapısı dışındaki “Debbağhâneyi” ve Kayseri’nin “Uzun Çarşı” başında iki tarafı yol ve “Hacı Bayram vereseşi” ile Mahmud Kalaycı dükkânlarının yarı hissesini ve “Emir Sultan” mahallesinde bir tarafı “Şeyh AbdürAhim Efendi” tarafından bina edilen camî ve iki tarafı yol ile mahdud bir bap sofa bir tabhâne (tokana) ve iki kilar ve oda vesaireyi müstemil menzil milkini ve Kayseri şehri mahallerinden “Tac-ı Kızıl Mahallesi”ndeki menzilin ve “Hisarcık” karyesindeki menzil ve bağ bahçelerini tamamen vakfedip, bunların yıllık hesaplarının muteber zengin tüccarlar tarafından görülmesini ve bunların “Şeyh AbdürAhim Câmî inde” cüz ve kur’an okuyarak, zikir ve dua edecek karilere yerli yerince tevziini..” şeklinde bitmektedir.⁵¹⁵*

D- ERMENİ SİMEON’UN KAYSERİ İZLENİMLERİ

15 Şubat 1608 tarihinde hacı olmak gâyesi ile Lemberg’ten yola çıkarak Kudüs’e giden Ermeni Simeon’un, geçtiği yerler arasındaki Kayseri hakkındaki notları daha çok Ermeniler ve diğer Hıristiyanların ekonomik, toplumsal ve kültürel durumlarını tanımlamakla beraber çok kıymetli bilgiler vermektedir; *“Zeytun’dan hareketle birçok köy ve dağları geçtikten sonra, merkez bir şehir olan Kayseri’ye geldik. İç ve dış olmak üzere iki kat olan şehrin surları kırmızıya çalan yontulmuş iri taşlarla yapılmış olup, üçgen ve kare şekillerinde birçok kulelerle takviye edilmiştir.*

⁵¹⁵ Naci Kum, *Kayseri Kitâbeleri* TTK No 564, s.8

Altı adet olan sur kapıları şu isimleri taşır: 1) Sivas Kapısı, 2) Köylerden şehre tarla mahsüllerini getiren kağınların toplandığı Kanglı Kapısı 3) Atpazarı Kapısı 4) Meydan Kapısı 5) Boyacı Kapısı 6)Erciyes ve Talas Kapısı da denilen Kiçi(küçük) Kapı.

Sur içinde olup, siyah taşlarla yapılmış, iki kapılı küçük (İçkale) kalenin bir kapısı önünde bulunan ahşap hareketli köprü, gerektiğinde Talas'tan getirilen suyu akıtmak üzere yukarı kaldırılırdı.

Kalede, dizdar da dâhil olmak üzere Türklerle meskûn 15-20 ev, bir de câmi vardır. Şehirde Surp Asduadzadin ve Surp Sarkis adlarını taşıyan iki kilise vardır. Yeraltında ve karanlık yerler olan bu kiliselere tahta merdivenle inilir. Şehirde 500 hâne Ermeni mevcuttur. İçlerinde zengin tüccarlar ve namlı kocalar olduğu halde, yoksullar pek çoktur. Bunlar genellikle terzilik ve kaftancılıkla uğraşırlar. Şehir içindeki Ermeniler Ermenice bilmeyip Türkçe konuşurlar; ama şehir dışındaki Efkere bölgesi, Nirze, Muncusun ve Derevenk köyleri sakinleri Ermenice bilirler.

Evler ham kerpiçten yapılmıştır ve kapıları o kadar ufaktır ki, eğilerek içeri girilebilir. Şehir genellikle bir virâne görünümündedir; Çünkü halk Celâliler ve emirlerin korkusundan yeni imar hareketlerine girişmiyordu. Ama bununla birlikte hanlar, bedestenler, dükkânlar, çarşı-pazar ve kuyumcu dükkânları vardır. Kayseri hanlarından Vezir hanı ile Kızlamazoğlu hanı en büyükleridir. Vezir hanında Hint ve İstanbul malları satan tacirler, sarraflar ve kuyumcular otururdu. Bu hanlardan başka üç adet daha ufak han vardı. Ayrıca şehirde 6 hamam, birçok Pazar ve özellikle astar ve ünlü sarı meşin (sahtiyan) üretilen çeşitli imalâthâneler bulunmakta idi.

Yanında kaldığım Vardapet Kirkor, iyi davranış ve sevgi gösterdi. Şehrin iç ve dış kısımlarında eski ve yeni yapılar, taştan ve kubbeli büyük kiliseler gördüm. Bunların dışında Lusavoriç, Patrik Nerses ve Patrik Levontius tarafından kutsanmış muhteşem kiliseler vardı. Bu kiliseler halen câmiye çevrilmiştir.

Şehrin iç ve dış taraflarında birçok ziyaret yerleri vardır. Bunlardan Kayserili Barsehin'in mezarı, şehrin dışında doğu tarafına düşer. Eskiden büyük bir kilise olan bu binanın taşları kalenin ta'mirinde kullanıldığından şimdi harap haldedir. Ermeniler ölülerini buraya defnederler. Sur dışında kuzey tarafta bulunan silâhşör Aziz Markarius'un mezarının bulunduğu büyük kilise bile harap olmuş ve yalnız bir kubbesi kalmıştır.Kabrin üzerinde bir "horan" vardır ve şehir halkı pazartesi günleri oraya dua etmeye gider. Biz de duamızı ettik. İstanbul'da olduğu gibi Kayseri'de de birçok kilise ve ziyaret yerleri vardır, ama harap olmuş ve yalnız izleri kalmıştır.

Aziz Markarius kilisesinin karşısında, kuzeye doğru(güneydoğu olmalı) bir mil uzakta, tarihi, ünlü bir dağ olan görünür. Bursa'daki Keşişdağı'ndan daha yüksek olan bu dağın tepesi yaz, kış sürekli karla örtüldür. Binlerce yıllık olduğu söylenen bu karlar kurtlanıp aşağıya dökülür. Dağın üzerinde birçok kilisenin bulunduğu ve en büyüğünün mermer sütunlu ve kubbeli bir bina olduğu , ama halen bir harâbeden başka bir şey kalmadığı rivayet ediliyordu. Her yıl Urûc-ı Meryem yortusu günü , halk kurbanlıklarla birlikte oraya çıkarmış. Biz de çıkmak istedik; ama dağın yüksekliğini, yolların geçilmez halini ve uçurumlardan yuvarlananın param parça olacağını söyleyerek bizi bu

niyetimizden caydırdılar.

Dağın öbür yamacında bulunan Develi kasabasında, kilise ve papazları çok olan pek çok Ermeni vardır. Erciyes'in yanı başında ondan hayli alçak olan Alıdağ vardır. Bu dağın üzerinde, Markarius'us hain Yulianus'u öldürdüğü silâhının bulunduğu Aya Panaia adlı bir kilise ve Aziz Barseh'in hemşiresinin mezarı vardır.

Şehrin etrafı, Edirne'de olduğu gibi, bağ ve bahçeyle doludur. Bağlarda yedi cins üzüm gördük. Buranın insanları da misafir seven adamlar olup, bizi her gün başka bir bağa götürüyorlar ve akşama kadar yemek ve tatlı şarapla bizi ağırılıyorlardı. Bu insanlar dediğim gibi; tatlı dilli, kurnaz, şair ve nüktedan adamlar, aynı zamanda boyacıdırlar. (Malûm eşek boyama hikâyesinin aslında Kayseri'de yaşayan Ermenilere ait bir vasıf olduğu anlaşılıyor.). Vardapet Vardan'ın da çok büyük bir bağı olduğundan, defalarca oraya gittik. Bu bağda oniki cins üzüm yetiştiğini söylediler.

Şehrin çevre köylerinde Ermeniler yaşar. Bir gün Surp Karabet manastırına gitmek için arkadaşlarla ata binerek şehrin içinden geçtiğimiz sırada halk sopalarla bizi dövmeye ve taşlamaya başladı; çünkü eşekten başka hayvana binmeye izin yoktur. Kendimizi zor kurtarıp, şehrin dışına güç belâ atabildik. O günlerde, düşmanı olan zalim bir kadı gelmiş ve kiliselerde mum yakılmasını, düğünlerde davul ve zurna çalınmasını ve ata binilmesini yasak etmişti.

Yolda Surp Danyel adını taşıyan, taş ve kemerli ve içinde bir piskopos ile iki keşişin bulunduğu manastıra uğradıktan sonra, bir çeyrek mil daha ilerleyerek Surp Karabet Manastırı'na vardık. Kubbeli muhteşem bir bina olan manastır, yüksek bir yerde olduğundan, oradan bütün şehir görülür. Manastırdan, Harput ovası gibi geniş bir ovanın içine serpilmiş birçok Ermeni köyü, kilise ve manastır görünür. Altından ovaya doğru soğuk bir su akan Surp Karabet manastırı, harikulâde bir binadır. Alt kısmında, şehre kadar uzanan yer altı dehlizleri ve Toros dağında ve (Lehistan'ın) Mankerman şehrinde olduğu gibi, çilekeş keşişlere özgü yer altı hücreleri vardır (Surp Karabet, Kayseri'ye altı saat mesafede, Frens Deresi'nin kenarında, yüksek bir kayalığın üzerinde kurulmuş tarihî bir manastır olup, aynı zamanda Kayseri Ermenileri'nin ruhanî reisinin makamıdır. İki demir kapılı olup, iri taşlarla yapılmış surla çevrili manastırın etrafında ziyaretçilere ayrılmış birçok odalarla üç avlu, çeşitli çeşmeler, kilisenin önünde büyük bir havuz, çeşmelerin arka tarafında bahçeler, geniş bir yemekhâne ve iki mezarlık, kayaların içine oyulmuş çeşitli depolar ve diğer birçok müştamilât vardır.) Aziz Karabet'in, yarısı patrik Levond tarafından Luavoriç'e verilmiş olan kalıntısının burada olduğu rivayet edilir.

Daha ileride üç kilise ile üç yüz hâne Ermeni bulunan Evkara (Efkere) köyü, beş ok menzili ötede de , teolog Grigor'un naşının bulunduğu Nazia (Nize) köyü vardır. Manastırın altından fişkırان kaynak, gittikçe büyük bir çay halini alır, ovayı sular ve yolu üzerindeki on adet değirmeni çalıştırır. Aziz'in kilise kapısının önünde bulunan kabri önünde dua ettik. Manastırda, Deli Malaz adını taşıyan bir piskopos ve bir keşiş vardı. Başka birçok taş ve ünlü manastırlar da gördük.

Kayseri'ye döndükten sonra, şehrin doğu tarafında, yeraltında eski ve büyük yapılar gördük. Korkunç dehliz ve uçurumların bulunduğu ve Battal-Gâzi denilen bu yerin, eski Kayseri şehrinin yeri olduğu rivayet edilir. Bütün manastır ve ziyaret yerlerini görebilmek için bir ay Kayseri'de kaldık.

Kayseri'den hareketle Yalnızgöz'e (Tekgöz) vardık. Burası o kadar yüksektir ki yukardan bakılınca Kızılırmak dar bir şerit gibi görünüyordu. Yalnızgöz, Venedik'teki Rialto köprüsüne benzer. Köprü başında bulunan bir ılıcadan ne kadar içilse o kadar çok yararlı olur. Oradan beş günlük seyahatle Ankara'ya geldik.”

E- HALİL PAŞA'NIN SADRAZAMLIĞI

1617 Senesi II. Kânununda (H/1026 Muharrem'i) Tavlusun köyünün zenginlerinden Mehmed Ağa'nın oğlu **Halil Paşa**, Osmanlı İmparatorluğu Sadrazamı oldu ve Serdâr-ı Ekrem sıfatı ile İran seferine gitti. Her ne kadar gâlip gelemedi ise de Devlet-i Âliyye için yararlı bir anlaşma imzalamayı başarmasından dolayı Padişah'ın iltifatına mazhar olmuştur. Ancak 26 Eylül 1618 tarihinde sadrazamlıktan azledildi ve hattâ bağlı bulunduğu Üsküdarlı Şeyh Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi dergâhına sığınmak zorunda kaldı (18- II. Kânun-1619).

Abaza Paşa'nın isyanını önleyemeyen Saray, ulemânın da hazır bulunduğu bir mecliste Abaza'ya yakınlığı bilinen Halil Paşa'yı ikinci defa sadrazamlığa getirdi (I. Kânun 1626). Ancak Abaza'ya karşı bir netice alamayan Halil Paşa, İstanbul'a dönüşünde azladılmış fakat vezirlik pâyesini muhafaza etmiştir (7 Nisan 1628). Nihayet 1629 senesi içinde de ölmüştür. İki yıl süren bu son sadrazamlığında Sultan I. Ahmed Han göçmüş, Sultan I. Mustafa ve ondan sonra Sultan II. Osman dönemlerinde de bu görevine devam etmiştir.

Gerek Türk ve gerekse Batılı müellifler, Halil Paşa'nın ölçülü ve adaletli davranışlarından dolayı takdirle bahsederler. Tarih yazarlarının hemen tamamı bu karışık dönemdeki diğer devlet adamlarına göre Halil Paşa'yı daha şahsiyetli ve ilkeli bulurlar, Üsküdarlı Şeyh Mahmud'a bağlılığını da buna delil sayarlar⁵¹⁶.

F- DİĞER OLAYLAR

1617 (1027) tarihinde Kayseri naibinin Civânî Mustafa Efendi isminde bir kişinin olduğunu, Anadolu Beylerbeyliği makamında Hasan Paşa'nın ve Karaman Eyâleti Beylerbeyliği'nde de İbrahim Paşa'nın olduğunu biliyoruz.

1618 (H/1027) yılının bir önemli olayı da; Erkilet'in üzerine kuzeyindeki tepeden çok büyük kaya yuvarlanması ile köyde beş altı evi yıkılmasıdır. Kaya ise köyün bir tarafında yığılıp kalmıştır.

Kıbrıs Adası'nın muhafaza ve müdafası için Karaman Beylerbeyi İbrahim Paşa, Serdar tayin edilmiştir. Toplayacağı orduya Kayseri sipahi ve yeniçerileri de dâhil edilen İbrahim Paşa'ya 15 Rebiülâhir 1028 (M/1619) tarihinde gönderilen fermân-ı âlî ile Kıbrıs meselesinin aciliyeti sebebi ile görevini çabuk yapması belirtilmiştir. Bu konuda yavaş kalan Müteselim Bekir Ağa azledilerek yerine Karaman Beylerbeyi İbrahim Paşa tarafından Şekur Ağa tayin edilmiş böylece tertip edilen askerî kuvvetin sevki hızlandırılmıştır.

1 Rebi'ulevvel Pazartesi 1027 (M/1618) tarihinde II. Osman'ın (Genç Osman) tahta çıkması üzerine bütün ülkede cülûs törenleri ile birlikte Kayseri'de de gece şenlikleri yapılmıştır.⁵¹⁷

G- İNAM-ZÂDE ALİ BEY MESELESİ

1031 (M/1622) tarihinde Kayseri mutasarrıflığına tayin edilen İnam-zâde Ali Bey gayet kötü bir idarecilik yaparak halkı kendisinden kısa zamanda nefret ettirmişti. Ramazan'da bile günah işleyip uygunsuz işler yapıyor kötülük ve sefâhatin her türlüünü işliyordu.

Namuslu bir dul bir kadının genç oğlunu dairesinde alı koyması ve kadının gidip oğlunu istemesi üzerine yanında bulunan adamları vasıtasıyla kadına kötü fiiller yaptırması bardağı taşıran son damla olmuş, memleket halkını galeyâna getirmiştir. Kayseri halkı mutasarrıfın daire ve evine hücum ederek kendisini öldürmüşlerdir.

Bunun üzerine işin önemine inanan Dersaadet'ten bir paşa-zâde inceleme yapmak üzere Kayseri'ye gönderilmiştir. Ancak bu kişi görevini köyüye kullanmış, özellikle şehrin ileri gelen eşrâf ve âyanının bir çoğuna baskı ve hapis cezaları uygulamış ve rüşvet almıştır. Aynı tarihte (8 Şeval 1031-M/1622) Kayseri naibi bulunan Zeynelâbidin Efendi'nin görev süresinin tamamlanması sebebi ile görevden alınarak yerine Avni Efendi tayin edildi.

Kayseri Mutasarrıflığı'na da Mehmed Paşa isminde bir şahıs getirildi. Mehmed Paşa, önceki mutasarrıfın aksine selim ve iyi huylu bir insan olmasına rağmen kâhyası Ömer Ağa'nın fazlaca etkisinde kalıyordu. Her işe müdâhale eden bu kâhya, o zamana kadar

⁵¹⁶ J. H. Kramers, Halil Paşa Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C:5/1 İst.1977 s:160-61

⁵¹⁷ Ahmed Nazif s.126

Saraydâr Mehmed Bey'e ait olan Yenice Köyü âşarına el koymak istedi ise de epey dedikodudan sonra âşar mahkeme kararı ile yine Saraydâr Mehmed Bey'e verilmiştir.

H- KİTLİK, PAHALILIK VE VEBA SALGINI

1621'den itibaren Kayseri'de kıtlık ve pahalılık ile veba salgınları devam etmişti. Kıtlık iki sene, neyse ki veba salgını da üç ay içinde hızını kaybederek sona ermiştir. Hastalığın önlenmesi için çeşmelere uzak mahallelere su getirmek üzere Germir, altındaki Kiyesler denilen yerden yer altı suları çıkarılarak yapılan arklarla getirilen su, Sultan Avgını'na bağlanmış, suyun dağıtımını su taksim terazilerinden ayarlanmaya başlanmıştır. Lâla Paşa, Hasinli, Oduncu Fırıncı Mahallelerindeki çeşmelerin bu maksatla inşa edildiğini görüyoruz.⁵¹⁸

İ- IV. MURAD DÖNEMİ

Sultan IV. Murat'ın tahta çıktığı gün olan 15 Zilkâde (10 Eylül 1623) 1032 günü şehir donatılıp süslenerek gece eğlenceleri tertip edildi. Kayseri Otpazarı mevkiindeki "Kığılmazoğlu Hanı" 1032 (M/1622) tarihli vakıf-nâmede belirtildiği üzere aynı tarihte Kığılmaz-zâde Hacı Abdi Bey tarafından yaptırılmıştır.

a- Abaza Mehmed Paşa İsyanı (5 Eylül 1624 Perşembe)

Sultan IV. Murad'ın, 1623'ten 1640 senesine kadar devam eden saltanatu, birçok isyan zorbalık hâdiseleri, önemli seferler ve olaylarla doludur. Bu hareketli devrin olaylarının büyük kısmı Padişah'ın devlet işlerine tam mânâsı ile hâkim olamadığı ilk on sene içinde meydana gelmiştir. İşte Abaza Mehmed Paşa hâdisesi de bu zaman dilimi içinde gelişen bir harekettir. Temelleri I. Ahmed zamanına kadar uzayan Celâlî isyanlarına dayanmaktadır. Celâlî elebaşlarından Halep Valisi Canbuladoğlu'un hazinedârı iken Canbuladoğlu'nun Osmanlı ordusu tarafından mağlûp edilmesi ile yakalanan Abaza Mehmed, Kuyucu Murad Paşa'nın isyancıları katlederek kuyulara doldurduğu bir sırada Yeniçeri Ağası Halil Ağa'nın merhameti ile canını kurtarmıştır. Abaza Mehmed, bu olaydan sonra Halil Ağa'nın himâyesinde hızla yükselmiş ve Halil Ağa Kaptan-ı Derya olunca Abaza'yı da önce Derya Beyliği'ne sonra da Maraş Beylerbeyliği'ne atamıştır. 1621 yılında Erzurum Beylerbeyliği'ne atanan Abaza Mehmed Paşa, Genç Osman'ın intikâmı bahânesi ile ortaya çıkmış ve özellikle eskiden beri kin duyduğu yeniçerileri hedef almış idi. I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine rağmen isyandan vazgeçmedi. Sultan II. Osman'ın katli dolayısıyla Anadolu halkında yeniçerilere karşı duyulan kırgınlık ve nefreti istismar ederek kendi güç ve yetkilerini güçlendirmek istedi. Nitekim sekbân olarak 40.000 kişilik bir ordu kurarak Osmanlı Devleti'ne zor anlar yaşattı.

Erzurum ve çevresindeki yeniçerileri bertaraf etti ve birçok sancağa kendi sadık adamlarından Sancak Beyi tayin etti. Kendisi gibi düşünen Maraş Valisi Kalavun Yusuf Paşa ile Trablus-Şam Valisi Yusuf Paşalarla güçbirliği yaparak ele geçirdiği yeniçeri, topçu,

⁵¹⁸ A. Nazif s. 127

cebeci ve acemi oğlan gibi birlikleri imhâ etti. Anadolu içinde hızla ilerliyerek Şebnkarahisar'ı ve Sivas'ı ele geçirdi. Kayseri'de de büyük bir mukâvemetle karşılaşmadığı gibi Bayramiye Tarikatı Şeyhi Seyyid Abdürrahim'in tam desteğini aldı. Abaza Paşa'nın hâmisisi bu şeyh "Abaza Şeyhi" olarak tanınmıştır. Kayseri'den Ankara'ya kadar harekâtını sürdüren Abaza Paşa, Ankara Kalesi'ni ele geçiremeyerek Niğde'ye döndü. Bu sırada IV. Murad'ın Osmanlı tahtına çıktığını ve Sadrazamlığa atadığı Çerkez Mehmed Paşa'yı bu büyük gaileyi halletmesi için görevlendirdiğini görmekteyiz. Sadrazam, hazırlıklarını tamamlayarak 28 Mayıs 1624 tarihinde Üsküdar'dan hareket etti. Ağustos ayı içinde Develi Karahisarı'ndan (Yeşilhisar) geçerek Karasu Köprüsü'nün güneyinde mevzilendi.

Aynı anda Abaza'nın tarafları olan Çopur Bekir ismindeki âsi ile Niğde Hisarı'nı ele geçirip orada kışlayan Abaza, Osmanlı Ordusu ile mücadeleye hazırlıklarını tamamladı. Abaza'nın bu arada yukarda adı geçen Kayserili Bayramiye Şeyhi Sarıbaba-zâde Seyyid Abdurrahim isimli şahsın telkin ve etkisinde olduğu ve onun fikirlerine uyarak mücadeleye devam etme kararı aldığı anlaşılmaktadır. Gücünü daha da artırmak için İç Anadolu'daki Recebli, Çöplü, Sırkıntılı Mamulu, Kozanlı ve Pehlivanlı gibi Türkmen aşiretlerinden epeyce bir kuvvet topladı.⁵¹⁹

Bu başıbozuk askerler ve halk, Erkilet Köyü önünden Karasu Köprüsü'ne (Boğazköprü) kadar ki sahada mevzilendi.

Çerkez Mehmed Paşa emrindeki hükümet kuvvetleri ise Boğazköprü'nün başında toplanarak hazırlıklarını tamamladı. İlk iki gün öncü kuvvetlerin ufak tefek kavgaları oldu. Üçüncü gün yani; 5 Eylül 1624 (22 Zilkâde 1034) Perşembe günü (Mirat-ı Kayseriyye'de 1033/1623 Şevval'in 20. günü) şiddetli bir savaş başladı. Bu arada Abaza Paşa ordusundaki eski Şebn Karahisar Beyi Murtaza ve Sivas Beylerbeyi Tayyar Mehmed Paşalar mevcut kuvvetleri ile birlikte geceden bayrak çekip at kaldırarak Osmanlı ordusuna katılmışlardır. Etraftan gelen aşiret beyleri de savaşa katılmayarak dağın kenarından yurtlarına döndüler. Bu gelişmeler Abaza kuvvetlerinin dağılmasını hızlandırdı. Bu sırada yeniçeri ağası Boşnak Hüsrev Ağa'nın "Bire koman gâziler, devlet düşmanlarını, gayret eylen!" sözleriyle Osmanlı ordusunu teşviki çok etkili oldu.

Savaşın detaylarını harbe bizzat babası ile katılmış bulunan Kâtib Çelebi "Fezleke" isimli eserinde şöyle anlatmaktadır:

"Kayseriyye ovasında önce Abaza'nın alayları mevzilenip öncü kuvvetleri ile ufak çatışmalar başladığında ikinci vakti gelmişti. Devletin ordusunun Köprü başında iken alaylar oraya doğru ilerlediler. Vezir-i Azam vakit dardır diye savaşı ertesi güne bırakmak istedi ise de sipahi alayından bazı zorbalardan serdara "niçin yürümüyoruz?" diye mızraklar üşürdüler. Bende orada idim. Merhum Mehmed Paşa bir altın yıldızlı tolga giymişti. Mızrakların şakırtı sesi halen kulağımdadır. Paşa merhum : "ne oluyor ağalar" diyerek kılıcını çıkardı ve atını birkaç kâlem koşturdu. Bu sırada öncü kuvvetlerden haber gelerek harbin ertesi güne kaldığı duyuruldu. Ordunun emniyeti için etrafa karakollar konulup o gece köprü başında dinlenildi.

⁵¹⁹ Naima c.2, s.320

Ertesi gün iki taraf savaş düzeninde alaylar teşkil etti. Yeniçeri alayı topları serdarın önüne dizdi. Öncü kuvvetler savaşa başladılar. Sol tarafımız dağlar ve Kayseri'nin sol tarafı ise Kayseri Sahrası idi. Abaza alayı dağdan ovanın bir ucuna varınca iki tarafın kuvvetleri şiddetli bir harbe tutuştu. Ben de silahtar alayında babamla birlikte idim. Savaşın en hareketli zamanında yüksek bir yere çıkıp bu savaş halini çok yakından seyrettim. Serdarın önünde dizilen yüz kadar top, Celâli sınıflarına nişan alıp ateşlendikçe Celâli askerleri birbirlerine girip bozulur sonra tekrar toparlanır idiler. Sol koldon dağa sekban gurubu yeniçeri askerlerine Abaza kuvvetleri girmiş idi. Yeniçeriler o taraftan karşılık verdiler. Sağ ve sol taraftan sipahi ve silahtar yörük bayrağı açarak eşkıyâ tarafına atla hücum ettiler. Bu durumda Celâli askerleri bozulup, safları perişan oldu. Bu sırada Abaza Paşa'nın hurçın bir atı var idi. Bu at bir ara başı boş kalıp asker içinde dolaşmaya başlayınca asker Abaza'nın attan düştüğünü zannederek paniğe kapıldı. Abaza ise bu vâhim durumu düzeltemeyince yedekte sakladığı siyah atı ile hazine sandıklarını yüklenip kaçtı. Hükümet ordusu bütün alayları ve serdar atları ile hücumla geçti. Düşman saflarına girerek, askerlerini ezdi. O bölgede düşman alayında kimse kalmayıp büyük kısmı bozulup bir kısmı da esir alındı. Ordu bir saat kadar hazine çadır, büyükçadır, konak ve karargâhı yağmalayıp, bir kısmını Serdar'ın önüne dağlar gibi yığdılar. Gâziler Serdar'dan bol bol ihsan alıp, yiğitleme maaşlar verildi. Osmanlı ordusundan atı çevik ve şahban olanlar bölük bölük kaçan düşmanı takip edip kimini öldürdüler. Kimini de esir ettiler. Böylece yeniçeri, Abaza askerlerinden intikamını almış oldu.

İslâm çadırları Kayseriye önüne kurulmuş idi. Serdar-ı Ekrem Ordunun yanına döndü. Bütün ileri gelenler Serdar'a selâm verip elbiseler giydirdiler. Serdar'ın önünden grup grup çıplak ve bağlı esirleri geçirdiler. Esirlerin tamamını boyunları vuruldu. O gece Osmanlı ordusunda tam bir neşe ve ferahlık vardı. Mum donanması ve şenlikler düzenlediler. Bir kaç gün Kayseriye ovasında dinlenildi. Kayseri civarına da çadır kurulup şehrin âsâyiş ve emniyeti temin edildi.

Abaza sıkıntısının çıkışından batısına kadar devam eden zaman içinde Kayseri halkı huzur ve uykusunu terketmiş ve şehirdeki yeniçeri askeri Abaza'nın korkusundan şehri terketmişti.

Birkaç gün sonra ordu buradan hareket ederek Tokat tarafına doğru yola çıkmıştır.⁵²⁰

Vezirî Âzam Çerkez Mehmed Paşa Sivas'a geldi. Tayyar Mehmed Paşa'nın özür dilemesi üzerine O'nu tekrar Sivas Beylerbeyliği'ne tayin etti. Abaza'nın karısı ve ele geçirilmiş mallarını Sivas'ta muhafaza etti.

Abaza Paşa Erzurum'a kaçmıştı. Kışın yaklaşmakta olduğunu dikkate alan Vezir-i Âzam, Abaza'nın da mektupla af talep etmesini göz önüne alarak Abaza Mehmed Paşa'yı affetti. Abaza bazı şartlarla yine Erzurum Beylerbeyliği'ne tayin olundu.⁵²¹

b- Kâtib Çelebi (1609-1657)

⁵²⁰ Tarihi Naima, İbrahim Müteferrika Baskısı, 1147 İst. 1. Cilt s. 302-303 (Raşit ef. Ktb. 974)

⁵²¹ Mufassal Osmanlı Tarihi, c.4, s. 1858 İst. 1960.

XVII. yüzyılım Hacı Halife olarak anılan en ünlü coğrafyacısıdır. Osmanlı Devleti'ne isyan eden Abaza Mehmed Paşa kuvvetleri ile Çerkez Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunun Kayseri Boğazköprü civarında 1624 yılında yaptıkları savaşta Osmanlı ordusunda vazifeli bulunan Katib Çelebi'nin "Fezleke" isimli eserinde savaşın ayrıntılarını anlattığını yukardaki maddede belirtmiştik.

Katib Çelebi, muhtemelen savaş sonrası gezdiği Kayseri Sancağı hakkında Cihannümâ isimli eserinde de çok değerli bilgiler vermektedir.

"Kayseri Liva'sı" başlıklı bölümde şu ifadeleri kullanmaktadır (Sadeleştirilmiş metin): "Bu sancağın Develi Karahisarı, Develi, Yahyalı, Süleymanlı, Kebr Ova isimli kazaları ve Göstere, İslâmlı nâhiyeleri vardır. Kayseri'nin vasıfları: Önceden Roma Kayzeri'nin tahtıdır (şehridir). Erciş veya Er Ceyş (Erciyes) Dağı'nın kuzeybeteğinde bir şehir ve kaledir. Akarsuları, bahçeleri, bağları, câmiî, hamamı ve çarşıları vardır. Bunun en tanınmış malı gayet güzel limonî renkli sahtiyandır (deri). Bunun toprakları surun dışında olup, kale burçları ise kara taştan yapılmıştır. Bir küçük kalesi mevcut olup, su ve havası hoş köyleri o dağın eteğinde kurulmuştur. Bu dağda dâimâ kar eksik olmaz. Yarisına yakın beyaz külâh gibi birkaç konaklık yerden görünür.

Buradan Develi Karahisar'ı bir konaklık batıya, Hacı Bektaş iki menzil kuzeye, Sivas dört konaklık doğuya, Develi güneye, Yahyalı Develi'den güneydoğuya, Göstere Yahyalı'dan kuzeydoğuya, İslâmlı Göstere'den doğuya yöneliktir.

Ova nâhiye burada eski eserlerden ziyaret yerleri vardır. Ebu Muhammed Battal'a mensup bir câmi ve Hekim Belinas'ın (Yunan filozofu Pilinius) Kayseri kurulduğunda yaptığı ve az odunla ısınan hamamdır ki, bunun dağında yılanlar çoktur Lâkin tılsım olduğundan dağdan çıkamazlar. Şehrin surunu Alaeddin Keykubad yeniledi. Kayseri'de Muhammed bin el-Hanefiye⁵²² ye mensup bir makam vardır. Eski surun eserleri kalmıştır. Kasaba'ya bir mil uzaktadır.

Nehirlerinin en meşhur ırmağı Koramaz Nehri Koramaz Dağından doğar. Kayseri'ye gelir. Erciyeş Dağı buna Ercasb Dağı derler. Kayseri'de Develi bu dağın eteğindedir. Lâkin Develi az uzaktır. Bu dağda kurt, ayı ve vaşak olur. Bu nâhiyede çeşitli meyveler olur ve bu nâhiyede Ermeni topluluğu çoktur."⁵²³

c- Kolera Salgını (Ölet) 1630

1630 senesinde Kayseri'de çok yaygın bir kolera salgını başlamış ve hergün 40-50 kişi ölmüştür. Bu kitle hâlindeki ölümlere sebep olan salgına halk "ölet" ismini vermiştir. Zamanın kadısı Avni Efendi, bu salgının halkın kullandığı mevcut sudan ileri geldiğinin farkına varmış ve şehre Gavur Harmanları bölgesinden "Kumluk Suyu" denilen suyu getirtmiştir. Bu yeni su, halkın da yardımı ile şehrin muhtelif yerlerine yaptırılan çeşmelerden akıtılmıştır⁵²⁴.

⁵²² Muhammed b. Hanefiye (M.637-700) Hz. Ali'nin Havle bint Cafer el Hanefiye'den doğan oğludur. Medine'de Baki mezarlığında gömülü olduğu bilinmektedir.

⁵²³ Karaarslan Mehmet, **Kayseri Sancağı**, Şehir Dergisi 28.sayı, s.36-37

⁵²⁴ Erciyes, Kayseri Halkevi dergisi, Yıl:7-1949 Sayı:72, s:111

d- IV. Murad'ın Revan Seferi 1635 (H/1044)

Sultan Murad, Lehistan'la sulh yaptıktan sonra İstanbul'a dönerek gelecek baharda yapacağı sefer hazırlıklarına başlamıştı. Nitekim Anadolu ve Rumeli bölgelerindeki valilere asker toplama ve mühimmat hazırlanması için emirleri yazıldı. 21 Aralık 1634 (1 Receb 1044) tarihinde Cebehâne önüne tuğlar dikildi. Bayram Paşa'yı İstanbul Muhafızlığı'na, Murtaza Paşa'yı Sefer Kaymakamlığı'na tayin etti. Mustafa Paşa da asker sevkine ait tedbirleri almakla görevlendirildi. Mustafa Paşa, Kayseri Mütessellimi Mehmet Kâni Efendi'ye hitâben yazdığı 8 Şevval 1044 (28 Mart 1635) tarihli emir-nâme ile ulu, kahraman Padişah'ın Revan yönüne bir seferi olacağından kendisinin vazifesi icâbı askerler ve sipahilerin askere çağırılması ve toplanması ve acele olarak Erzurum'a gönderilmesi çok önemli olarak bildirilmiştir. Bu emir-nâme Kayseri Mütessellimi'ne, kethüdâlara, yeniçerilere, Cebeci zabıtlarına ve alay beylerine hitab ediyordu. Nitekim bir hafta içinde binbeşyüz adet süvâri fırkası hazırlanıp gönderilmiştir.

Adı geçen seferin mühimmatı için de gerekli ikmâlin yapılmasına özen gösterilmiş yalnız Kayseri'den üç bin kantar peksimet hazırlamak üzere özel fırınlar kiralanmıştır. Hazırlanan malzemenin taşınması için on beş gün içinde kırkbeş katar (ikiyüz yetmiş) baş deve beheri 85-120 kuruştan otuzbin beşyüz onbir kuruş karşılığında mübaya edilerek Çerkez Ali Ağa sorumluluğunda hazırlanmıştır. Bu sefer için hazırlanması gereken zahire ise birkaç seneden beri devam eden kıtlık sebebi ile temin edilememiştir.

Bütün bu hazırlıklar tamamlanırken IV. Murad'ın Kayseri'ye gelmekte olduğu haberi ulaşmıştır. (1044 Zilkâde: Nisan 1635) Padişah, İzmit, Bozhöyük, Eskişehir, Seyitgazi, Ilgın, Konya, Bor yolu ile 1044 senesi 25 Zilkâde (13 Mayıs 1635) tarihinde Kayseri'ye gelmiş, bu sebeble ahâli kurbanlar kesmiş, geçtiği yollara kıymetli kumaşlar sermiş ve derici esnafı tarafından kıymetli deriler serilmiş ve şehir süslenmiştir. IV. Murad Kayseri'ye gelişinin ikinci gününde (14 Mayıs) gayet kaba ve kibirli bir adam olan Kayseri Nâibi **Bursalı Gökdereli--zâde-Mehmed Kâni Efendi'yi**, huzuruna getirtip orduya zahire tedarikindeki kusurunun sebebini sormuş, tatmin edici cevap alınamayınca ferman vererek îdam ettirmiştir. Aynı gün yani 14 Mayıs 1635 tarihinde Kayseri Naibliği'ne **Ankaralı Abdülkerim Efendi** tayin edilmiştir.

Bu sırada Kayseri Mutasarrıfı **Feyzullah Bey** fetvâ makamında Şah Mehmed Efendi-zâde Abdûlbâki Efendi'nin kayınpederi İnâyetullâh Efendi bulunuyordu. Melik-Gâzi medresesinde müderris Halil Efendi ve başka âlimler mevcut idi. Bu âlimlerden Köse Ahmed Ağa, Padişah'ın Kayseri'de bulunduğu beş gün içinde Padişah'ı ağırlama ve gezdirmekle vazifelendirildi.

IV. Murad, Kayseri'de kaldığı beş gün içinde şehirde fermanlar verdi. Bu fermanlardan birisi; "Taşlı Burun (Bur Burnu) denilen yerde (Asri mezarlığın Hacılar'a dönülen köşesinde) iki ağızlı çukurluk kuyuya, civarındaki beş adet tarlanın gelirinin vakfedilmesi" üzerindedir.

Naib Gökdereli -zâde'nin îdam edilmesine sebep olan harp mühimmatı 9766 kile arpa ve 3218 kile buğday mübâyaa edilerek tamamlanmış ve bu işe harcanan 12984 kuruş

köy ve mahalelere paylaştırılmıştır. Bu zahirenin Ordu-yi Hümâyün'a nakledilmesi için halk tarafından Köse Hacı Ali ve Recep Çelebi seçilmiş yanlarına da 32 nefer insan verilmiştir. Seçilen adamlara kefiller yazılmış, özel sicillerine işlemiş ve bir dua yapılarak 1045 Muharrem'in 1. günü (17 Haziran 1635 Pazar günü) Ebubekir Efendi isimli bir kişinin nezâretinde Erzurum'a gönderilmiştir.

Devam eden Şark seferlerine ikmâl için gereken mîri devaleri bakım ve beslenmesi için ir'âde-i seniye çıkarılmış ve buna dayanarak bir takım ahırlar, ambar ve samanlıklar yaptırmak üzere Ali Ağa isimli kişi görevlendirilmiştir. 1045 (M/1635) senesi içinde Dört Dükkân Önü (Düvenönü) denilen yerde oniki adet ahırın yapımına başlanarak herbirine 2500'er kuruş harcanmıştır.

Revan Seferi'ne gereken malzemenin temin edilmesinde ve ahırların yapılmasında hizmet ve gayreti geçen Kadı Abdülkerim Efendi'nin hizmet süresi bir sene daha uzatılarak ödüllendirilmiştir.

Nihayet IV. Murad'ın Revan Seferi dönüşünde Van Kalesi Muhafızı Dilaver Paşa'nın hizmetlerine mükafat olarak 18 Rebiülevvel 1045 (2 Ekim 1635) tarihli ferman ile mîr-i mîrân rutbesiyle Kayseri bölgesi arpalık olarak verilmiş, iki oğlundan biri olan İsmail Bey Kayseri Mütesellimi tayin edilmiştir.⁵²⁵ Diğer oğlu ise, Murad Paşa olup, o da 1653-1655 yıllarında Kayseri'de sancak beyliği yapmış sonra da Rumeli ve Macaristan'da devlet hizmetinde bulunmuştur. Dilaver Paşa'nın Sancak Beyliği 1652 yılına kadar altı sene sürmüştür.

Dilaver Paşa, aslen Kayseri'li olup, Şeyh İbrâhîm-i Tennûrî Hazretleri'nin oğlunun torunu Kadı Salih Efendi'nin dâmâdıdır. Eşinin adı Şükürlü Hatun'dur.

İsmail Bey, babasının Sancak Beyliği sırasında Kayseri'ye gelmiş ve çok büyük bir itibar görenek vazifeye başlamıştır. Birkaç ay sonra Kayseri'de evlenmiş bu münasebetle çok şatafatlı bir düğün yapılmış Kayseri halkı, hemşehrileri olan baba oğul idareciye olağanüstü bir sevgi ve saygı sergilemiştir.

Dilaver Paşa, Van Kalesi Muhafızlığı'ndan sonra, devlet hizmetinde başka mühim hizmetler görmüş, 1068 (1657) tarihinde memleketi olan Kayseri'ye yerleşmiş, kalan ömrünü burada tamamlamıştır.

Kayseri'de kendi adı verilmiş bulunan Hasbek Dilaver Paşa Mahallesi'nde bir câmi, bir mektep ve bir de çeşme yaptırmış, bu eserlere gerekli akaretleri vakfetmiştir.

Dilaver Paşa, 1071 (1660) tarihinde vefat ederek Hasbek Dilaver Paşa Câmi î yakınındaki kabrine gömülmüştür.⁵²⁶

e- IV. Murad'ın Revan Seferi Dönüşünde Kayseri Çevresinde Geçen Bir Olay

IV. Murad'ın çok nitelikli vezirlerinden Musa Paşa ve saray kapıcıbaşlarından Osman Ağa'nın anlattıkları av sahnesi şöyle gelişir; "Kayseri'den Develi Karahisar'a (Yeşilhisar) giderken saadetli Padişah Hazretleri'nin canı araba ile gitmek isteyerek, attan inip arabaya binmişti. Bir rastlantı sonucu, o sırada bir yabanî koç ansızın ortaya çıkıverdi.

⁵²⁵ Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, s.136-137

⁵²⁶ Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Kayseri 1991, s.25

Buna göre Sultan Murad, hemen ‘bre at’ diye seslendi. Öyle bir hızla ve anında ata atladı ki, sanki daha önce attan hiç inmemişti. Uğurlu ellerine kılıçtan daha keskin bir mızrak alarak, sanki bir şahin imiş gibi avının üzerine yürüdü. Bir yıldırım hızı ile göz açıp kapayıncaya kadar koçun gireceği yerin kapısını tuttu ve mızrağı öyle bir beceri ile fırlattı ki, koçu delerek toprağa saplandı. Olayı seyreden çok kalabalık İslâm askerinin tamamı, “Ey âlemin sığınağı olan Padişah, kötü gözler çatlasın, yüce Tanrı Hazretleri Padişah’ımızı hata ve niteliklerden saklasın! Yalnız askerin değil, aynı zamanda bütün Müslümanların, hattâ kâfir ve reâyâreâyânın da kıyamete kadar öğrenecekleri bir hükümdar oldun” gibi dua ve övgülerini ta gökyüzüne kadar yükselttiler. Padişah’ın bu kahramanlığı, bu defa da gösterdiği yiğitlik ve mertlik, Allah için, tanımlanıp anlatılmayacak kadar çoktur. İnsaf ile söylemek gerekirse: İslâm devletlerinde şimdiye kadar gelip geçmiş hükümdarların hangisinde böyle beceri ve cesaret bir arada görülmüş ya da tarih kitaplarında yazılmıştır?”⁵²⁷

Yine bu tarihte tanınmış Osmanlı Veziri Bayram Paşa tarafından yaptırılan Mevlevîhâne’nin 10 Temmuz 1637 (15 Sefer 1047) tarihli vakfiyesine göre “Padişah’ın Kayseri şehri hisarında Yeni Kapı dâhilinde (Bugünkü Ziraat Bankası ile Divan Pastahânesi arasındaki alan) binâ eylediği Mevlevîhâne için, Mevlevîhâne Şeyhi Mustafa Efendi oğlu Ramazan Efendi önünde ikrar ettiğini ve bu vakfa; Yenikapı dâhilinde etrafı Mevlevîhâne, kale hendeği, kale ve umûmî yol ile çevrili yeni inşâ ettirdiği evini, yine Mevlevîhâne yakınında satın aldığı 14 adet çeşitli dükkânı, yeniden inşâ ettirdiği almış adet pembeci (pamukçu), iki emekçi ve bir berber dükkânını, Kapan Mahallesi’nde yirmi dokuz oda ve üç ahır, Kapan Hanı’nın 6 hissesinden vereselerinden almış olduğu 5 hissesini bağışladığını, Mevlevîhâne’de Şeyh kim ise vakfın mütevellesinin de O’nun olacağı, vakfın gelirinden Mevlevîhâne’de bulunan mesnevî okuyucularına, duacılar, imam naathan, müezzin, aşçı ve yamağı, neyzenbaşı, neyzen şakirdi, kudümzen, farraş ve meydancıya maaş verilecektir. Vakıf gelirinden mevlevîhâne’deki dokuz hücrede kalan dervişlere yövmiye birer akçe, tekkenin kandil ve hasırı için müteveli ye yövmiye dört akçe maaş verilecektir. Bundan başka vakfı yapan Bayram Paşa’nın rûhu için Câmî-i Kebîr’de birer cüz Kur’ân okuyacak otuz hafıza ayrıca bir miktar ücret tahsis edilmiştir” denilmektedir.⁵²⁸

I- SULTAN İBRAHİM – 9 Şubat 1640 - 8 Ağustos 1648 – (16 Şevval 1049)

IV. Murad’ın 8-9 Şubat 1640 gecesi 28 yaşında Damla (Goutte=Nikris) hastalığından ölmesi üzerine 9 Şubat Perşembe günü (16 Şevval) kardeşi Sultan İbrahim 25 yaşında Osmanlı tahtına oturmuştur. Üç gün gerekli muameleler yapıldıktan sonra 19 Şevval 1045 tarihli ferman ile bütün şehirlerde ve bu meyânda Kayseri’de de gece şenlikleri yapılmıştır.

Sicillere göre; 1640 yıllarında Kayseri’nin merkezinde 4500 hâne bulunduğu ve nüfus olarak 20.000 civarında insan yaşadığı tespit edilmiştir. 3.302 cizye yükümlüsü gayrimüslimi de bu nüfusa eklemek gerekmektedir.

⁵²⁷ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ank. 1982, s.404

⁵²⁸ Hatice Karapaça Erc. Dergisi, Ağustos 1983, s.32; ayrıca bkz. Atabey Kılıç, "Kayseri Mevlevîhânesi Hakkında Notlar", *Kayseri Mevlevîhânesi Hakkında Notlar*, Ulusal Sempozyum: Günümüzde Yurt İçi Mevlevîhânelerinin Durum ve Konumları: Bildiriler-Sunular, 9-10 Aralık 2013, Konya, 2017, s. 89-106

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Şehrin, Anadolu'dan batıya ve doğuya giden yolların merkezinde olması bu asırda da ticârî önemini devam ettirmiştir. Özellikle İpek Ticaret Yolu İran'dan gelerek Kayseri'den geçip İzmir'e ulaşmakta idi. Çukurova'ya ise Sis (Kozan) üzerinden gidilmekte idi. Kuzey ile irtibat Çokgöz Köprüsü üzerinden Yozgat güzergâhından sağlanmakta idi.⁵²⁹

J- EVLİYA ÇELEBİ'YE GÖRE KAYSERİ 1649

1649 (H.1059) senesinde Kayseri'ye gelen meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin dikkatli gözleri o günün Kayseri'sini detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kayseri'deki sosyal hayat ve şehrin yapısı hakkındaki bu kıymetli bilgileri Seyahat-nâme'den aynen aktarıyoruz;

“Şehrin ilk kurucusu Hazret-i Zekeriyya aleyhisselâm zamanında Kayser (kral) Erciş'dir. Şehir birçardardan hükümdara geçip sonunda Hazret-i Ömer'in halîfelik devrinde (İ.S.634) Kayser Heraklîs şehri ta'mir ettirerek güzelleştirdiğinden bazen burada oturdu. Heraklîs'ün bir kardeşi Kayser Cimcime Maraş'ı diğer kardeşi Kayser Sives'de Sivas'ı inşa etmişlerdir. Bunlar birbirine denk büyük şehirler idi ki o asırda Mısır, Şam ve Irak'tan sonra bu üç şehre denk başka şehir yoktu. O zamanlar Kayseri, Maraş ve Sivas'dan daha çok mamur ve süslenmiş ve daha gelişmiş idi. Ve Kayseri'nin denizler gibi çok sayıda askeri olup hepsi de Rum asıllı olduğundan bu şehir de Rum beldesi şehirlerinden idi. Hazret-i Ömer (r.a) bizzat Kudüs'ü fethedip, Halid İbn Velid hazretlerini başkumandan tayin edip seksen bin askerle Kayseri'yi de fethettirip içine kâfi miktarda bekâr erkeklerden (asker-i azebân) İslâm askeri yerleştirdi. Hâlid, tekrar Medine'ye döndü. Bunu haber alan kafirlerin en büyük kayseri, bütün cenabet askerleriyle gelip, Kayseri kalesini kuşattırdı. İçinde bulunan Müslüman gâzilerini şehid ettirdi. Kaleyi tamamen ele geçirmekte iken, kalenin sırtındaki dağlardan sayısız asker meydana çıkıp yeşil sancaklarla gelip bütün kâfirleri kırdılar. Kâfirlerin murdar leşlerinde silah yarası ve eseri görünmeyip, sadece dudaklarının sağ tarafı yaralanmış olarak ölmüşlerdir. Bundan sonra Kayseri'yi ta'mir etmeye kimse cesaret edemeyip, olduğu gibi harab halde bırakmıştır.

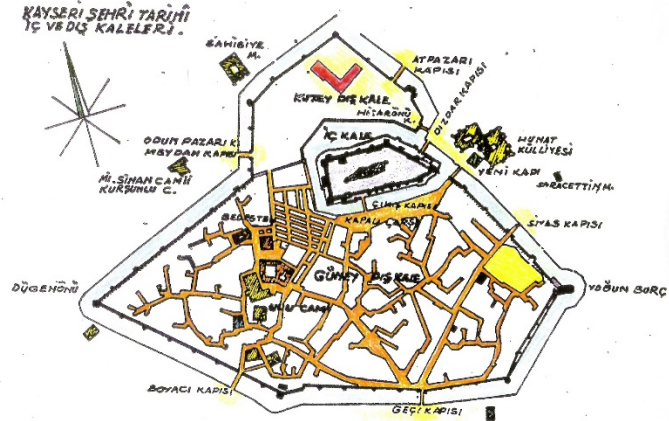
Kayseri'yi istilâ ederiz diyen kafirleri, Kayseri arkasındaki yüce dağdan inen ricâlü'l-gayb (bilinmeyen âlemin askerleri) askerleri kırdığı için hâlâ Kayseriyye'ye hâkim olan bu yüce dağa “Er-Ceys” yani “erenler askeri” dağı denmeden galat-ı meşhur “Ercis Dağı” derler. Hâlin hakikati Kayseri kalesi bu yüksek dağın eteğinin (...) yönünde yükselmiş, havalı, etraftı açık bir şehrin bakımlı ve şenlikli yeri ve yurdudur. Halkın ağzında kayseriyye derler. Ancak doğrusu Kaysâriyye'dir. Çünkü kurucuları – Bizans imparatorları olan Kayserlerdir ve Kayserlerin taht şehridir.

Ondan sonra Kayseri (...) sene kendi halinde yıkık bırakılmış halde kaldı. Tâ ki Kör Harkil Kayser (Heraklîs'ün) oğlu adlı bir adı kötüye çıkmış inatçı kul inat edip, yer ve yurtlarından sürdüğü bütün insanları getirerek Kayseri'yi imar etti. Rum Kayseri olarak bütün İslâm ülkelerini geçirmek sevdasına düşüp buralarını da ele geçirinceye kadar. Kayseri surunu ta'mire başlayınca, Şam'da hüküm süren Emevî halîfelerinden Muâviye, Ubeyde ibn Cerrâh hazretlerinin kumandasındaki seksen bin askerle, yetmiş günde kahredan eliyle zor kullanarak bu kaleyi fethettirdi.

⁵²⁹ Kütükoğlu mübahat S. Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri 1 (1580-1838) Ahm, 1974, s.31

Sonra, Abbâsi halifelerinden El-Mutaassım Billah'ın Badad'da Hulâgu elinde helâk olduğunu işiten uğursuz kayserler fırsatı ganimet bilerek yine Kayseri'yi ele geçirmişlerdir. Sonra Mâhân diyarından gelen Dânişmendoğulları, Çobanoğulları ve Selçukoğulları'nın – gazaya- çıkarak Anadolu'yu fethettiği (...) tarihine kadar Kayseri kâfirlerin ellerinde kaldı. Selçuklular'ın büyük sultanı olan Sultan Alâddin bu kaleyi sene 476 tarihinde Rumlar'dan alarak üçüncü fetheden olmuştur. Bu senede Kayserler Allah'a hamd olsun yıkıldılar. Bu ana kadar Kayseri kalesi İslâm elindedir. Sonra Türkmenlerin eline geçmiş ve onlardan da Osmanlılara geçip, Süleyman Han "Kanunî" zamanında da bir fermanla "Karaman Eyâleti Kayseriyye Paşası Sancak Tahtı" olarak tanınmıştır. Teşkilâtında zeamet, timar erbâbı, alaybeyi ve çeribaşısı vardır. Üç tuğlu vezirlere arpalık olarak verilmiştir. Paşanın askeri ile hepsi bin beşyüz mükemmel askeri olur. Paşasına yılda kırkbin kuruş gelir olur. Nice kare arpalık oyul ile üç tuğlu vezirlere verilmiştir. Beşyüz akçe payesi ile şerif nâibliktir. Nâhiyeleri (...) sayıda bütünüyle mamur ve bakımlıdır. Mollasına (Kayseri Kadısı) senede beş bin kuruş gelir sağlanır. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafi, şehir nâibi, muhtesebi, şehbenderi, sipah kethüdâ yeri, dergâh-ı âli yeniçeri serdari, kale dizdari ve neferleri vardır.

1- Kayseri Kalesinin Şekli :

Şehrin kuzey(güney olmalı) tarafındaki Erciş dağının eteğinde yüksek bir tepe üzerinde, Rum hükümdarları fil büyüklüğünde taşlarla sağlam bir şekilde yaptırmışlardır. Sonra Dânişmendoğulları kaleyi Rumların elinden fethedip, daha genişleterek onardılar. Amma hâlâ şenlikli olan yeni Kayseri, bu tarihini anlattığımız eski Kayseri'den sekiz bin adım kadar uzaklıkta güzel bir şehirdir. Bu güzel kale, eski üslup yapı olup gayet

321

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

sağlamdır. Sivas doğusunda kalıp, beş menzilik mesâfededir.

Bu iç kale kapısı (...) ye bakıp kapısının kemeri üzerinde, karşı karşıya ve yan yana bir arslan ve bir kaplân sûretleri vardır. Bu kapıdan içeride erzak anbarları vardır. Tâ fethinden beri darı, buğday, pirinç ve peksimet ile doludur. Diğer malzeme, silah ve cephânenin hesabı belli değildir. Kale içinde altıyüz hâne vardır. Mevlâhâne mahallesi, Kazancılar mahallesi, Kışıkapı mahallesi olup, Kale kapısından dışarı çıkınca attarlar, berberler eski çizmeci dükkânları vardır. Dizdar kapısının önü bahçe ve şadırvanlar ile süslüdür.

2- Kayseri Şehri'nin Methodilmesi : Aşağı şehir, düz ve geniş bir alanda dört köşeli, taş ile yapılmış köhne bir kaleye sahip büyük bir varoştur. Şehrin altındaki Koyun Köprüsü Nehrine Gezirler Suyu derler. Dış kale içinde bin kadar, kiremitli, toprak ile örtülü büyük saraylar ve iki katlı mamur evler vardır. Varoşun çevresi tamamen surla çevrilidir.

Beş aded kapısı vardır : Boyacı Kapısı ve Kışıkapısı güneye bakarlar. Mahkeme yanında Asarönü Kapısı doğuya açılır. Odun Pazarı Kapısı kuzeye doğrudur. Atpazarı Kapısı da kuzeye açılıp Paşa sarayı yakınındadır. Bu kapıların etrafında olan varoş duvarını çepeçevre saran Karseri Şehri suru 8...) adımdır. Surun etrafı hendektir. Kışın bu hendek su ile dolup baharda da hendek içine bostan ekerler. Hoş sebze olur.

3- Mahalle Sayıları ve İsimleri: Tamamı (...) adet mahalledir. Hepsinden önce Büyükçeşme ve Küçükçeşme, (Müftü Hamamı önündedir). İshak Çelebi, Sayacı, Katırcı-zâde, Oduncu, Fırıncı, Tekkeovası Pazarı ve Hüseyinî (Kışıkapısında), Kürdler, Hacı Kılıç, Hasinli, Debbağlar ve Hacı İvazlar mahalleleridir.

4- İleri Gelen Saraylarının Sayısı ve adları: Hepsi (...) sayıda, büyüklerin ve ileri gelenlerin saraylarıdır. Atpazarı Kapısı yanında Paşa Sarayı büyük binadır ki avlusu cirid meydanı kadar geniştir. Yer yer söğüt ağaçları gölgelerinde sofalar ve hayat suyu çeşmeleri vardır. Dilaverpaşa Sarayı, Geres Paşa Sarayı, Küçük Hasanpaşa Sarayı, Ali Çavuş Sarayı, Çiğ Deli-zâde Sarayı.

5- Kayseri Câmilerinin Vasıfları: Tümü (...) adet mihraptır. Hepsinden önce bütün câmilerden eski Ebû Muhammed ibn Talib Câmi î, duası kabul olan bir yerdir. Dileği ve isteği olanların görmeye gediği yer, mamurluğu ile ibret gösteren bir câmidir ki anlatılması güçtür. Halk dilinde Ulu Câmi olarak söylenir. Tuğladan, yüksek ve düzgün bir minaresi vardır ki, benzeri Niksar'daki Melik Gâzi Câmi î minaresidir. Kayseri'de bundan eski ve büyük câmi yoktur. Bütünü ile taştan ve tuğladan yapılmış sağlam binadır. Bütün sütunları (...) ile yazılıdır. Haremi baştan başa dalları aşağı sarkmış söğütler ve sultanın söğüt ağaçları ile doludur. Bu câmiye Boyacı Kapısı ve Kadı Hamamı yakındır.

Şeyh Emirsultan Câmi î: Eski bir yapıdır. **Lalapaşa Câmi î, Osmanpaşa Câmi î, Hacıpaşa Câmi î,** bu üç câmi Süleyman Han vezirlerinin câmileri olup, Koca Mimar Sinan ustanın yapılarıdır. **Çiğdêlizade Câmi î:** Sivaskapısı'nın iç yüzünde bol cemaati olan tek minareli bir câmidir. **Ahund Hanım Câmi î:** Geçmiş hükümdar hanımlarından Ahund adında bir melikenin Câmi î olup medrese ve imareti vardır. Cemaati de çoktur. **Katırcı-zâde Câmi î:** sanatlı minaresi olan güzel bir câmidir. **Kurşunlu Câmi î:** ortasında şadırvanlı bir havuz vardır. Aydınlık bir câmidir. **Ulvan Câmi î:** Yüksek bir minaresi vardır.

Kurşunlu Câmisine yakındır. **Hacı İvazlar Câmi î, Hacı Kılıç Câmi î:** Medrese ve imaretleri vardır. *Debbağhâne* yakınında olduğundan cemaati çoktur. Vakıfları güvenlidir. İmam, hatip ve hizmetkârları vardır. **Yeni Câmi î:** Kurşunlu, gönül açısı, ferah bir câmi olup, Dilaverpaşa Sarayı yanındadır. Diğer bir yeni Câmi: Süleyman Çelebi'nindir. Sâhibi hayatta olduğundan vakfi sağlamdır. **Debbağlar Câmi î, Gönül (Gülük) Câmi î:** Kiçikapısı'nda Hüseyinî mahallesindedir. İç açısı ferah bir câmidir. **Akkaş Çorbacı Câmi î:** Yeni bir câmidir. Sâhibi hayatta olduğundan gayet bakımlıdır.

6- Âlimlerin (Yetiştirildiği) Medreselerin Anlatılması :

Sultan Ezibâ (Eretna) Medresesi: Gayet güzel bir sanat eseridir. **Ahund Hanım Medresesi :** Eski uslûp üzere yapılmış eski bir yapıdır. Öyle mübarek bir medresedir ki, içinde bir kere "Bismillâh" diyen mutlaka müfessir, muhaddis ve müellif. **Hacı Kılıç Medresesi ve Müftü Medresesi** Sivas kapısındadır.

7- Ünlü Dervişlerin Tekkeleri :

Hepsi (...) adet hırka giyen yoksullar ve dünyayı içindekilerle birlikte terk ederek ayrılıp giden ariflerdir. Önce Nakşibendi Tarikatında Hz. Celâleddin Rumî Asitanesi olan bir mevlevîhânedir. Her zaman bilgin, fakir-fukara kimselerle doludur. Haftada iki defa Mevlâna ayini yapıp semâ ve safa ederler. Bu tekkenin bahçe kapısı önünde bir çeşme vardır. Bütün dervişler buradan abdest alıp su içerler. Tekkenin içinde oda ve sofralar olup mutfak, semâhâne, çalgı odası bulunur.

Seyyid Battal Câfer Gâzi Tekkesi: Şehrin Bektâşiler tekkesidir. Bütün dervişleri âşıktır. Gelen, giden kimselerle nimeti boldur. **Kırk Nisâ (kadın)** ziyâreti de burada olduğundan büyük bir ziyâret yeridir.

Kırk Nisâ : Bu kırk hatunun kırkı bir günde doğmuş olup yeryüzüne aynı anda ayak basmışlardır. Kırkı da kırkar sene yaşamış olup, herbiri birer Rabia-i adviye mertebesine yükselmiş, hepsi de kız olarak kırkar yaşında kırkı da bir anda ruh teslim etmişlerdir. Garip bir hikmet-i hüdüddir!

Kayseri'nin doğu tarafında Yılanlı dağında Koyunbaba tekkesi vardır ki, bu da Bektâşî tekkesidir.

Eski Kayseri yakınında Kalenderân tekkesi de eski bir tekkedir. Hâlâ birkaç dervişi vardır ki Bektâşidirler. Bazen şehre gelip parsa ederek geçinirler.

8- Hayat Suyunu Bolca Akıtan Çeşmelerinin Vasıflandırılması: Hepsi (...) adet can besleyen tatlı ve hoş suyu olan çeşmelerdir. Bunların tümünden şeriatın içilmesine izin verdiği içecek (akar). Mevlevîhânenin kapısı önündeki çeşme tatlı su pınarıdır. Büyükçeşme ve Küçükçeşme mahallelerinde hayat suyu çeşmeleri vardır. Siremitli (Şiremenli ?) Çeşmesi, Kiçikapısı Çeşmesi, Paşa Sarayı Çeşmeleri, Kuyumcularbaşı Çeşmesi ve daha bunlardan başka yüzlerce çeşmeler vardır. Kalabalık yerlerde, büyük caddenin sağında ve solunda sebiller vardır. Kağlamaz sebili ve Hundiye sebili meşhurlarıdır. Bu çeşmelerin çoğunun suyu Kenis pınarı (Kinis?) denilen yerde gelir. Bu pınar, turna gözü gibi berrak suyu olan Allah yapısıdır. Bu pınar Germürî (Germir) denilen yerden çıkıp nice bağ ve bostanı sulayarak şehre gelir ve şehrin binalarında da kullanılır.

9- Hanları: Boyacıkapısının'da Kışlamazzade Hanı, kâgir güzel bir yapıdır. Gayet işlektir. Kapan Hanı çok kalabalık, sağlam bir handır. Gön Hanı, Uzunçarşı içinde kâgir bir yapıdır.

10- Yolcu Kervanlarının Konakladığı Sarayların Methedilmesi: Kayseri'nin de Bursa ve Edirne ve İslâmbol gibi iki yerde taş ile yapılmış güzel bedestenleri vardır.

Biri kuyumculardır ki, her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur. Çeşitli kapkacak eşyaları pek çoktur. Kuyumcuları (zerger) mücevher eşyalar işlerler. Büyük Bedesten'de zengin tüccarlar alış-veriş edip, nice çeşitli kumaşlar satın alırlar.

Büyük çarşılardan Uzunçarşı gayet süslüdür. Atpazarı'nın yanında olup, sadece Kapamacılar Çarşısıdır. Bunun sağ tarafından Un Kapanı vardır. Beyaz un burada satılır Acâib hikmettir ki, bu şehirden un çuvalı içine yonca otu koyup on sene kadar durdursalar asla çürümeyip yine has, beyaz ekmeği olur.

İçkale kapısından çıkınca Attarlar Çarşısı vardır ki çeşitli ilâçların kokusundan gelen gidenin dimağına misk ve amber kokar. Attarlardan aşağı temiz ve güzel berber dükkânları vardır. Her birinde temiz ve namuslu birer civanları bulunur. Burdan aşağı, "Pîne Düzân" yani eski pabuç ve çizme yamayıcı dükkânları vardır. Oradan yine caddenin iki tarafı, Karakeçeli dükkânına varıncaya kadar, kapama ve zebun (entari) yapana terzi dükkânları ile doludur. Sonra, temiz bakkal dükkânları vardır. Muhtesib dükkânı buradadır ki, bütün sarraflar devlet ayarı dışında bir dirhem noksan veremezler. Buradan aşağı hep kasap dükkânlarıdır. Kasab çırakları yüzlerce kesilmiş Karaman koyunu ve kuzuları parça parça edip her parçaya bir gül takarak, zafran sürüp satarlar. Bunların alt tarafında has ve beyaz börekçiler vardır. Çeşitli börek, badem, susam ve çörekotlu börek kaymaklı börek pişirirler. Tâ Sarachâne başına varıncaya kadar böyle nimetler pişer. Çörekçi, börekçi, aşçı, başçı, çeşitli hoşafçı dükkânları vardır.

Muhtesib Ağa dükkânını geçince Arpacılar Çarşısı, Kazancılar Pazarı ve Samurcular Çarşısı gelir. Buradan içkale önüne varılır. Sol tarafı, Mevlevîhâne bahçesi kapısıdır. Bahçe, Uzunçarşı başında son bulur. Sarachâne ile Haffafhâne Pazarı aydınlık, düzenli ve çok kalabalık pazarlardır. Debbağlar Pazarı da temizdir. Odun Pazarı, Kale Kapısında olup, o kale kapısına da Odun Pazarı Kapısı derler. Atpazarı Kapısı, Paşa Sarayı yanındadır. Koyun pazarı da o civardadır.

11- Genç ve Yaşlıların Yüz Renkleri : Bu şehir Erciş Dağı eteğinde olduğundan havası soğuktur. Bütün halkı zinde olup, kimi yüz, kimi de yüz altmış yaşları civarında vefat ederler. Buğday tenli, siyah püskürme benli genç ve yaşlı adamları olup genellikle dinç ve güçlüdürler. Çocukları erken sakallanıp, av avcılığına başlayıp avan zümresine katılırlar.

12- Ayân ve Eşrafi : Dilâver Paşa-zâde Murad Paşa, Müftü Efendi, Nakibüleşrâf Efendi, Ali Çavuş, Çiğdeli-zâde, Akkaş Ağa, Kamışçı-zâde, Musa efendi, Molulu Ali Ağa ve Hüseyin Efendi-zâde meşhurlardır.

13- Tabib ve Cerrahlar : Olgun hekim ve kan alan Al-Kayranoğlu gayet mâhir bir iustaddır. Özellikle nabız ilminde Ristotalis (Aristo Tales) gibi bir zattır. Ancak sihir ilminde eskilerin eskilerin kâhinleri Hekim Kalimon (Calinus) olmuştur denilebilir. Bu şehirdeki Türkler hekime Al-Kayran derler.

Hepsinden önce Boyacı kapısında Zimmî Karakaş Ermeni son derec eksiksiz usta cerrahdır. Cerrahi ilmini tamamlamak için Firengistan yani Avrupa'nın İspaniye Diyarı'na gitmiştir. Hattâ bir adamın dişi ağrısa bir mavi su sürer dişin ağrısı kesilir. Eğer o dişi çıkarmak isterse o ağrıyan dişe bir kırmızı renkli su sürer kerpetene muhtaç eylemeyip o dişi kendi elinle çıkarırsın. Bu cerrah Zimmî Karakaş'ın iki murdar erkek çocuğu var. Biri Ucan ve biri Balıhan. İkisi de (kendi sanatlarında) eşsiz, tartışmasız ustalardır.

14- Şeyhleri, Yazarları ve Şâirleri : Ali Efendi adındaki şeyh, ilmi ile amel eder. Şehrin kışı şiddetli olduğundan, halk öğrenimle uğraşır. Zeki kimseler olduğundan, şâirleri çoktur. Bunlardan Şahâb Çelebi divan Sâhibidir. Hicrânî Çelebi de meşhur şâirdir.

Ermişlerden Derviş Mustafa-yı Üryanî yaz ve kış gömleksiz gezer ve kışın ilâhî aşkla ter içinde kalır bir dervîştir. Derviş Ahmed-i Halhâlî de âşık bir Allah adamıdır.

15- Giyimleri ve Konuşmaları : İleri gelenleri saya, çuka (çuha), samur, zerduvâ, tilkiboğazı ve sincab kürkü giyip atlastan kaftan biçtirirler. Orta hallileri Üsküdar ve Londra çukası, boğasî kaftanı giyerler. Kadınları sivri takke giyip üzerine izâr bürünürler.

Şehir ileri gelenleri arapça ve Farsça konuşurlar. Halk ise Türkçe konuşur. Abe, bre, alatla bre, götür bre, getir bre şeklinde sözleri vardır. Amma Kürtçe ve Rumca bilmezler ve konuşmazlar.

Şehir Erciş dağı eteğinde olduğundan, evlerinin ön cephesi kuzeye doğrudur. Seher vakti kalkan kimseler havasını koklayınca, Cennet rüzgârı koklamış gibi tad alır.

Batalhus'un (Batlamyus-Ptolemaios) dediğine göre üçüncü iklimde olup, onyedince örf iklimin ortasındadır. Filozof Kolon'a (Calinus) göre, bu şehrin kuruluş tarihi Sünbüle burcunda olup, Utarit beyti toprağında bulunmuştur. Onun için her sene ürünleri ve sebzesi çok bol olur. Halkın tabiatları toprak gibi aşağı seviyededir.

Üç bin adet su kuyuları olup her evde mutlaka bir veya iki kuyu bulunur. Şehrin dört tarafında yüz on yedi adet ark, kaynak ve akarsuları vardır. Çoğu Erciş yaylasından çıkar. Şehrin alt yanındaki Koyun köprüsü suyuna Kirazlar suyu derler. Bu köprüden akarak Mazlûmoğlu köprüsünden iner. Ali köprüsüne varır, oradan akıp saza karışır. Sonra Kızılırmak nehrine akar. Bir koluna da Eknes suyu derler. Gümrü denilen yerden çıkıp, şehrin bağ ve bahçelerini suladıktan sonra Kızılıрмаğa dökülür.

Kızılırmak, Bafra kasabası önünde Karadeniz'e dökülür. Şehrin batı tarafında ve bir saat mesafede Kızılırmak nehri üzerinde iki kaya arasında yapılmış Birgöz köprü adında eşsiz, yüksek bir köprü vardır ki, Sultan Süleyman zamanında ki, Koca Mimar Sinan'ın yapısıdır. Üstad Mimar kıymetli ömrünün nice senelerini geçirip var gücünü harcayarak gökkuşağı gibi benzeri olmayan bir köprü yaptırmıştır ki, gören kimse hayrette kalıp yapana karşı saygı duyar. (Çelebi, Selçuklu Süleyman Şah zamanında yaptırılmış bu eseri Kanunî Sultan Süleyman'a mâletmiş)

16- Hamamları: İçkaledeki Kadı Hamamı: Gayet ferah bir çifte hamamdır. Gürcü Hamamı: İç Kalede tek hamam olup aydınlıktır. Yine iç kalede Yeni Kadı Hamamı: Yeni yapı, güzel bir hamamdır. Dış varoşto Hundi Hanım Hamamı: Gayet eskidir. Hattâ bazı tarihçiler; "Belînâs⁵³⁰ adlı hakîmin felsefe ilmi ile bina edip bir kandil sırac yağı ile ısıttığı

⁵³⁰ Belinas= Filozof Plinius

hamam budur. Hazreti Peygamberin doğduğu gece, kandil sönüp hamam çalışmaz olmuştur. Sonra Dânişmend melikelerinden Hundi Hanım ta'mir ettirmiştir" derler (Hundi Hanım Dânişmendli melikesi değil, bugün Hunat Hatun olarak bildiğimiz ve I. Alâeddin Keykubad'ın eşi olan hanımdır.) Ama nice yaşlı kimseler : "Belînâs Hakim'in tulsım ile yaptırdığı hamam eski Kayseri'de olup, esas binası ve nice kubbeleri ile kandili ve külhâni yerleri bellidir" derler.

Aşağı Kale'de Hüseyin Paşa Hamamı: Süleyman Han asrında Koca Mimar Sinan yapısı olup gayet aydınlık bir sanat eseridir. Paşa Hamamı: Bu da Koca Mimar Sinan yapısı olup, Süleyman Han, Acem Irak'ı seferine giderken yaptırıp içine girmiştir.

Meydan Hamamı, Sultan Hamamı, Selâhaddin Hamamı güzel hamamlardır. Buna bitişik bir kadınlar hamamı da vardır. Bu hamam önünde, kale hendeği kenarında, İrem bağı gibi bir bahçe vardır. Hamamdan çıktıktan sonra birçok kimseler bu bahçede sohbet ederler. Eski Pamukçular Hamamı, Gerez Paşa Hamamı ve tekke yanında Müftü'nün Yeni Hamamı vardır. Bunlardan başka şehrin ayânı ve ileri gelenlerin saray hamamları vardır.

17- Halkın Adları : Ahmed, Mehmed, Veli olduğu gibi Çakıroğlu, Molla Caferoğlu, Hatiboğlu, Sin-zâde, Budak-zâde, Akkaş, Karakaş, Sallabaş gibi lakâblar da vardır.

Rahiblerin Adı Kötü Kiliseleri: Hepsı kilisenin rahipleri, patrikleri ve keşişleridir. Ancak Kışıkapısı'nın iç yüzünde iki adet eski kilise vardır. Ta Kör Harkil'in zamanından kalmıştır. İkisi de Ermenilerindir. Tümü delâlet ve sapıklık içindeki Hıristiyan Milletlerinin itibar ettiği manastırlardır. Aralarında Mevlevihâne yanında Rumların da bir kilisesi vardır. Frenk Kilisesi yoktur. Yahudilerin de bir Havrası vardır.

18- Ürünleri ve Sanatları : Bu şehirde Allah'ın ihsâniyle kış ve yaz kar yağar, toprak sulanır. Yetmişyedi çeşit tahıl ve bitki ile yetmiş yedi çeşit sebze ve ot yetişir. Özellikle buğday ve arpası meşhurdur. Bu şehirde bütün sanatkârlar bulunup, hepsinin de işi güzeldir. Dağlarda mazısı gayet bol olduğundan, debbağları onunla keçi derisini işlerler. Öyle bir sarı sahtiyanı olur ki, sanki altın sarıdır. İçinde insanın yüzünün rengi görünür. Hattâ halk ağzında "Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter" diye darb-ı mesel olmuştur. Pabucu, mestî, iç darâyalı sarı, tatlı çizmesi bir yerde yoktur. Bütün vezirlere hediyeler gider.

19- Yiyecek ve İmâreti : Has ve beyaz ekmeği, livâşe yufkası, katmer çöreği, mutabbak baharlı böreği, "lahm-i kadidet" adıyla şöhret bulmuş kimyonlu ve baharlı sığır bastırması, misk gibi kokulu et sucuğu dünyaninkara olan dörtte bir kısmında yoktur. Hep İstanbul'a hediye olarak gider.

Eskiden bu şehirde kırk yerde imâret olup herkese nimeti bol imiş. Onlardan Hundi Hanım İmâreti halen durmaktadır.

20- Gezinti ve Eğlence Yerleri : Kayseri'de tam 103 aded dinlenme, seyir, gezinti ve eğlence yeri vardır. Bunlardan Hisarcık mesîresi, Erciş dağı eteğinde hayat sulu, çimenlik bir yer olup, çeşitli kirazı Anadolu, Arabistan ve İran'da meşhurdur. Şehir içinde yaşlı kimseler ve tarikât ehline Mevlevihâne Mesîresi vardır. Atlılara, eski Kayseri'de Bektâsi Tekkesi Mesîresi ve yine ihtiyarlara Namazgâh Mesîresi vardır. Bu mesireye yağmur duasına çıkarlar. Alâeddin Köşkü Mesîresi: Çimenlik bir yerdedir. Ârâmgâh-ı Ali Dağı'nda

Ahmed-i Teyarâni Hazretleri gömülüdür. Ases Dağı Mesiresi: (Ali dağı) Burada hazret-i Resül Asrında Kur'an-ı Azîm'e benzer sözler diyen lânetlenmiş meşhur şâir İmrü-l Kays'ın kabri vardır. İmrü-l Kays Hz. Ömer'in korkusundan Harkil Kayser Kiral'a⁵³¹ kaçıp dönüştü ölünce bu Ases Dağında bulunan kabrine gömüldü.

Geçmiş Sultanların kabirleri yanında Züvvâr Kasrı (Ziyaretçiler Köşkü) mesîresi, Oğlancık Seyrangâhi ve ona yakın Haydar Köşkü Mesîresi, Erciş dağında Baba Reten Yaylası, Baba Reten-i Hindî, 800 sene yaşayıp, Hz. Muhammed (a.s.s.) 'in Sahabe-i Kirâmı'ndan seçkin kimsedir⁵³². Ve şehrin yanında Yuvarlak Dede Ziyareti yanında Kuşçu Paşa Tepesi'nde, Cirid Meydanı Mesîresi, Şehrin bütün atlı süvâri ve gösterişli yiğitleri bu vadide silâhşorluk edip cirit oynarlar. Sözde bir büyük bozkır ovası (Hâmûn Sahrası) 'dır.

Şehrin doğu tarafında da mesîreler ile Yılanlı Dağı'nda Koyunbaba Tekke-i Mesîresi dünyanın görülmesi gereken güzel ve hoş bir tekkedir. Şehrin yanında Efzâ Mesiresi adında bir yer vardır. Burası doğruların, âşıkların ve bilgelerin ocağıdır ki şehrin ileri gelenleri, eşrafi, yaşlıları, gençleri, şairleri, meddahları, gazel okuyanları, çalıp söyleyenleri tatil günleri bu Efzâ denilen gönül açıcı yere gelip yerler ve içerler. Bir uçtan diğer başa kadar Harezmsah'ın ilkbahar günü sohbetler edip felektan bir zerre kadar k3am aldık sanırlar. Efzâ adlı yer Merâm gibi dünyada bir (defa) görülmesi lâzım gelen yerlerdendir. Hattâ Sultan (I. Keykubad ?) orada gömülmüş olmakla halkın ziyaret yeridir.

Sivas, Kayseri'nin doğusunda kalır. Kible tarafından Göksun yaylası, Maraş şehri vardır. Güney ile batı arasında Niğde şehri vardır. Batısında Aksaray'a üç menzillik yol vardır. Doğusunda Malatya Kalesi beş günlük yoldur. Batısında Ürgüp kasabası üç konaktır. Kayseri'den batıya Niğde şehri üzerinden üç menzilde Ereğli kasabasına varılır.

21- Erciş Dağı'nın Özellikleri: *(Evsâf-ı İbret-Nümâ-yı Kûh-ı Erces ve Gayrı Âsâr-ı Acibeleri Beyân İder) Bu şehrin önündeperde olan Erciş dağında asla yılan, çıyan, akrep, karınca, böcek ve başka canavar zararlıları yoktur. Bir rivayete göre "Bu dağda ricâlû'l-gayb makamı olduğu için haşerât bulunmaz" derler. Diğer bir söylentiye göre de Hazret-i Ömer Asrı'ndaki fethinde sekizyüz sene yaşayan seçkin eshabdan Baba Reten-i Hindî Hazretleri bu dağda oturduğundan, bu haşerâtın bulunmaması onların duası sebebiyledir. Halâ bu dağda Baba Reten Bağı denilen kendi kendine yetişen, çeşitli meyveler veren bağlar vardı. Zira bu Baba Reten bahçıvanların piri olup, ismi Ebû Zeyd Hindî'dir. Kendisi dünya nimetlerinden uzak olarak yalnız başına ömür sürmüştür. Kabri yine Hindistan'dadır.*

⁵³¹ Bizans İmparatoru Herakleios

⁵³² Ebu'r Ridâ Reten El Hindî: Hz. Peygamber'den asırlarca sonra yaşadığı halde, onun sahabe si olduğunu ve kendisinden doğrudan bazı hadisler duyduğunu iddia eden ve etrafında toplanan insanlara sahte hadisler rivâyet eden yalancı sahabelerin en meşhuru ve en uzun ömürlü olanı Ebu'r-Rida Reten İbn Nasr İbn Kirbal el-Hindî'dir. Adı, kaynaklarda çeşitli şekillerde kaydedilen bu sahte sahabe, Hindistan'ın Betrendel şehrinde doğmuş ve hicri 632, miladi 1234 tarihinde güyâ 700-800 yaşında! Olduğuna inanılarak yine bu şehirde vefat etmiştir. Üçyüzkırk civarında hadis uydurmuş olan Ebu'r-Rida Reten el-Hindî, yaşadığı devirde İslâm dünyasında geniş halk kitlelerinin dikkatlerini üzerine çekebilmiş ve onların pek çoğunu Resurullah ile görüşüp sohbet ettiğine inandırabilmiştir. Bu sebeplerdir ki o gerek kendi memleketinden gerekse diğer İslâm Ülkelerinden kendini görmeye gelen binlerce meraklı Müslüman için ziyaret edilir bir sahte sahabe olmuştur. Ölümünden günümüze kadar da kabrinin bulunduğu mahal, aynı şekilde Hintliler tarafından kutsal kabul edilmiş ve ziyaretgâh olma özelliğini korumaya devam etmiştir.

Hazreti Muhammed (a.s.s.) 'in huzurunda Selman-ı Farisî belini bağladı. Bunların inci saçmak gibi olan güzel konuşmalarıyla bu dağda zehirli hayvan olmaz.

Başka bir söylentiye göre de, Hazret-i Yahya zamanında Kayser Erciş şehri kurduğunda büyük filozoflardan Flaska adındaki filozof bu yüksek dağa çıkıp, yetmiş aded haşerât şeklini bir sütun üzerine kazıp herbirine birer tılsım yapmıştır. Onun için bu dağda zehirli hayvanlar yoktur derler. Bu dağın yaz ve kışın kar ve buzu eksik olmaz Zülâl kurdu dAhi bulunurmuş amma biz görmedik.

22- Kayseri'de Bulunan Büyük Evliya Kabirleri : Önce Emîr'ül- mü'minin Ali ibn Ebi Tâlib'in oğlu Muhammed İbn Hanefî bin yüce makamı, hapis olduğu yer halen herkes tarafından ziyaret edilir. Duası kabul olunan bir yerdir. Seyyid Burhâneddin Muhakkik Tirmizi ziyâret yeri: 474 tarihinde vefat etmiştir (H-673/ M-1274-1275 olmalı). Şeyh Rükneddin Sincânî: 482 (H-482/ M-1089) tarihinde vefat etmiştir. Oğlancık (Arguncık) Mesîresinin Haydar Köşkü denilen yerinde defnolunmuştur. Çok gönül açıcı bir yrdir ki, şehrin bütün irfan Sâhibi kimseleri orada görünürler. Şeyh Evhadüddîn Kirmânî: Sultan Eziba Medresesi⁵³³ yanında medfundur. 682 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Şerefed-din Musulî: Seyyid Burhâneddin Tirmîzi yakınında yatmaktadır. Şeyh Hasan Kaysarî ve Şeyh Seyyid Şerif: İki bir yerde gömülü olup aralarında mezar yoktur.

Şeyh Şemsüleimme el Hulvânî, Şeyh Rûzbehân Baklî, ona yakın Şeyh Nûrbahş Kâmurânî, Nurbahşî tarikatında ulu sultandır. Şeyh Molla Tatar: Fetva verici olup, Tatarhâniye adlı kitabın Sâhibidir. Birçok şer'î meseleler bu kitabda bulunur. Hazret-i Davud-u Kayserî: Sanâtkarların halife ve kemer bağlayıcısı olup, nâmı Kaddese Sırruhû olarak anılır. El-Sultan Melik Mehmet El-Gâzî Dânişmendlilerden büyük şan Sâhibi bey idi. Kayseri'yi kâfirler aldıklarında büyük bir ordu ile gelip fethederek rahmetli olmuştur. Şeyh Hazret-i İbrâhîm-i Tennûrî: 887 tarihinde vefat etmiştir. Şeyh Abdürrahman (AbdürrAhim) Tennûrî, Sultan Harezmsah mezarı, Şeyh Necmü'l Râzîa 584 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Şah İbn Harzem Şâh Mezarı, Arslan Dede ziyaret yeri: Kutbü'd din Şirazî, Şeyh Seyfullah Efendi. Nakşibendî tarikatında büyük sultanlardır. Şeyh Fetullah-ı Tennûrî, Hz. Zeynelâbidîn makamı, Anuşirvan asrında seyahatinde buraya uğrayıp Ercis Dağında Baba Ruten ile görüşmüştür. Orada yüksek makamı vardır. Şeyh Ali Tennûrî Ziyareti, Ali Dağı'nda Şeyh Ahmed-i Tayerânî: Birçok defalar havada uçarak gezdiğinden Ahmet Tayerânî demişlerdi. Büyük ziyaret yeridir. Battal Tekkesi ziyaret yeri : Burada ermişlerden birçok keremli zatlar gömülü ise de isimleri bilinmemektedir. Yoğunburç yakınlarında Şeyh Hz. Ebu İshak; Allah Resûlü'nün alemdârıdır. Ulu ziyaretidir. Hazret-i Hamid İbn Musa el Kaysarî: Kerâmet Sâhibi aziz ve vücudun tek olduğuna inanan büyük bir zattır. Hazret-i Hızır ile birçok defa görünmüştür. Efzâ adındaki yerde birçok tarikat ehli ile medfundur. Büyük ziyaret yeri olan Şeyh Hazret-i Abdi dede: Daha yakın zamanda kerâmetini görmüş olun olgun kimselerden yemin edilerek anlatılan birçok menkıbesi vardır.

⁵³³ Köşk Medrese

23- Abdî Dede Menkibesi: Halktan kimse ile görüşmeyen, kendi halinde, çile evinde hakikat hazinesine varmış bir er, meşve verir bir ağaç ve nurlu yol olmakta iken, gaddar halk: “Şeriatten taş kopardı” diye sadece onun üzerine taş atmakla kalmayıp tekkesinde “Liyehlike men heleke an beyyinetin ve Yahyâ men hayye an beyyinetin..” (Enfâl 42. âyet: Allah sizi böyle buluşturdu ki helâk olan açık bir delille helâk olsun yaşayan da açık delille yaşasın) âyet-i kerimesini okurken zavallı Abdi Dede’yi hâkimin huzuruna götürüp bir an aman verdirmeyerek astırır. Kalan mallarına el koymak için tekrar tekkeye vardıklarında görürler ki “Feseyekfike kühumullahe” (Bakara 137.âyet:Allah sana kâfidir) âyetini okuyor! Hemen : “Bre, astığımız yerden kurtulmuş!” diyerek, tekrar yakalayıp hâkimin huzuruna götürürler. Sonra yine daha önce astıkları yere vardıklarında bir de ne görsünler? Asmış oldukları Abdi yine asılı durmaktadır. Abdi Dede, hemen asılı vücuda : “Esselâmu aleyküm ya Abd-i Hak” deyince, cesedden de : “Ve aleyküm selâm yâ Abd ser Hak” diye bir ses gelir. Bu kadar adam bunu duydukları halde, yine hep birlikte ikinci Abdiyi de birinci Abdi’nin yanına asarak tekkesini ele geçirmeye koşarlar. Tekkeye vardıklarında Abdi dede’yi yükses sesle : “Ve ketebnâ aleyhim fihâ inne’nefsi..” (Maide 45: Onlara cana can göze göz.....karşılıklı kısas yazdık) âyet-i kerimesini okurken bulurlar !.. Yine yakalayıp Arasta başında asmak istediklerinde, önceki astıkları iki vücudu gören Abdi dede: “Esselâmü aleyhüm ve Abdeyn ümmet-i seyyide’l kevineyn” deyince, o cesedler de : “Ve aleyküm selâm yâ Abdurrahman hü hü” derler. Halk, yine aman vermeyip onu da asar.

Abdi Dede vücudunun üç defa asıldığını gören Kayserililer ayaklanarak Abdi Dede’nin asılmasına fetva veren şeyhülislâmî ve aleyhinde olan zâhirî bilginlerden yedisini aynı hizada asıp, Abdileri de indirerek birer birer yıkayıp orada defnederler. Hâlâ üçü de mezar taşları ile belli ziyâret yeridir. Allah sırlarını mukaddes kıla.

24. İmrü’l Kays’ın Mezarı

Kayseri yakınında Ases (Ali) Dağında, şâir İmrü’l-Kays’ın mezarı vardır.

Şeyh Hazret-i Abdüssamed Efendi: İlmiye sınıftan büyük sultandır. Kayserili, temiz gönüllü, merd bir kimse imiş birçok defalar İstanbul’da padişahlar ile sohbet ettikten sonra sıla için buraya vardığında vefat edip burada defnolunmuştur. Mezar taşındaki tarih şöyledir:

“Bin söz ve girye ile gûş eyleyince târih
Dedim ki, irtihal-i Abdüssamet Efendi.” Sene 1026 (1617)

Şeyh Ramazan ziyâret yeri: el-Mevlâ Sinâneddin Yusuf eş-Şehir bi- Arab-i Sinân: Haleb eyâletinde Antakya Şehrinde yetişmiş olup, Bağdat mollalığından gelirken bu Kayseri’de vefat ettiğini söylerler. Bütün eserleri Ulu Câmî’de vakıftır. Kabirleri, Ali Tennûrî kabristanında büyük bir kabirdir. **El-Mevlâ Sefer bin Mehmed Kapâni** : Kayserili Muhtesib-zâde diye meşhur, âlim bir zattır. Şeyh Hamid civarında Hundihatun (Hunat Hatun) medresesinde müderris iken vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. **Kırk Nisâ ziyâret**

yeri: Kırkı da Gâzi tekkesinde medfundurlar. Yuvarlak Dede: Kuşçu Paşanın cirid meydanı tepesi yanında defnolunmuştur."⁵³⁴

K- ŞAİR MÜLHİMİ'NİN ÖLÜMÜ 1650

Erzurumlu şair ve tarihçidir. Memleketinde tahsil görmüş, çevresinden de yararlanarak riyâziye ilminde uzmanlaşmış, edebiyatta da hayli söz sâhibi olan bir kişidir. Sultan Murad'ın Bağdat Seferi'ne katılmış ve 1650 tarihinde vefat etmiştir. Kayseri ile ilgisi, muhtemelen İstanbul'a gidişi ve Bağdat seferi sırasında ordu ile birlikte Kayseri'den geçişi sırasında olmuştur.

Yeni Câmi için yazdığı kitâbe şöyledir;

Hacı Akkaş ol keremkâri o Sâhibü himmetin

Hayri mahz etmiş vücudun feyz-i Rabbilâlemin

Hak kabûl edip, bu hayratı livech-i ellerin

Böylece ma'mur ola Dünya ve ukbası hemin

Mulhimî gaybı dedi bu câmi e tarih için

Namaz-ı cemine beyt-l abidin vel akifin

L- SULTAN IV. MEHMED (AVCI) DÖNEMİ (8 Ağustos 1648- 8 Kasım 1687)

1655-1656 (1067) senesinde Kayseri Mutasarrıflığı makamında arpalık olarak **Mustafa Paşa**'da idi. Kadılık makamında 1655 (1066) tarihinde Abdullah Efendi bulunuyordu. 1656 (1067) senesi Şaban ayından itibaren dört ay müddetle Mustafa Muhtar Efendi tayin olunmuştur. Bu Kadı'nın 1656 (1067) senesi Zilkâde'sinde ölmesi ile yerine Bağdadî Ahmet Efendi getirilmiştir. **Mutasarrıf Mustafa Paşa** ise bir seferde şehit olunca 1656 (1067) tarihinde Mutasarrıf olarak Gürz Ahmed Paşa tayin edilmiştir. **Gürz Ahmet Paşa**, o günlerde devam etmekte olan Venedik ve Erdel Savaşları için gerekli olan askerî ihtiyaçların temini hazırlıklarını yapmıştır. Bu hazırlıklardan olarak 1656 (1068) senesi Cemâziyelevvel ayında Kayseri Sancağı'nda bulunan Yeniçeri ordusunun 6. Bölüğü'ne bir zabıt ve kethüdâ 135. Sipahi bölüğüne de Yusuf Ağa tayin edilerek bu iki birliğin toplanıp savaşa gönderilmesini sağlamıştır. Karaman Eyâleti Valisi Seyid Ahmed Paşa'nın görevlendirilmesi ile Hasan Paşa, savaşa lâzım olan barutu temin etmek üzere Mehmed Ağa'yı tayin etmiştir. Kayseri güherçile ocaklarından güherçile, mühimmat, yeterli yeniçeri askeri, sipahi ve 400 adet yetiştirilmiş lağımcı eri temin edilerek 1656 (1068) senesi Şaban'ın 15'inde sevk olunmuştur. Ayrıca Sipahi Serdarı Abdülkerim Bey-zâde Kemâl

⁵³⁴ Mehmed Zillioğlu, *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, Türkçeleştiren, Zuhuri Danışman, İstanbul 1970, 5. Kitap, s.66-79

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Bey'in 13.130 akçe yardım etmesi, Lala Seraceddin Medresesi'nin müderrisi müftü Ahmet Efendi, ulemâdan Abdüsselâm Efendi-zâde Abdülbâki Efendi, Nasuh Efendi-zâde Abdülkerim Efendi, Şeyh Tennûrî ahfadından Şeyh Kasım Efendi, Şeh-zâde Abdürrahim Efendi, Şeyh Mehmed Efendi ile Kayseri'nin ileri gelenlerinden Şah Efendi-zâde Seyid Ali Efendi, Sipahi ikinci Serdarı Mevlevî-zâde Süleyman Ağa, Yeniçeri Serdarı 38. bölükten Hasan Ağa, Mahmud Kadı ahfadından Koca Bey gibi değerli şahısların yardım ve dualarıyla sefer hazırlıkları tamamlanmış ve 1657 (1068) senesi Şaban ayının 28. günü Edirne'ye doğru yola çıkarılmıştır.⁵³⁵

Sultan Dördüncü Mehmed'in saltanatının Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretine kadar geçen ilk sekiz yılı içinde Anadolu'da bir takım şekâvet ve isyan hareketleri baş göstermiştir. Bu olayların başlıca sebebi muhakkak ki hükümetin yönetimindeki bozukluktu. Nitekim Rüşvet, irtikap, adam kayırma ve becerisizlik en yüksek seviyede idi. Sadrazam ve yüksek derecedeki memurların sık sık değişmeleri, Anadolu'ya da yansıyor İstanbul'da rüşvetle makam elde eden kimseler bunun acısını Anadolu halkından çıkarıyorlardı. Şehirde türeyen mütegalibe aileler gittikçe daha güçleniyordu. Anadolu'da âsâyîşi sağlayacak yeterli miktarda kolluk kuvveti kalmadığı gibi vezir ve emirlerin hizmetinde çalışan birçok savaş kaçağı asker de eşkiyâliğe yönelmişti.

Kayseri halkı bu olaylara ilâveten XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin dışardaki Girit ve Lehistan Seferlerine verdiği insan gücü ile maddî gücün sıkıntılarını çekerken içerde de Abaza Hasan isyanın yıkıcı ağırlığını derinden yaşamakta idi. Celâlî Abaza Hasan taraftarları, özellikle Kayseri kırsalında gördükleri desteğe dayanarak şehirde bir terör estirmişler, hattâ Abaza'nın yakın adamı **Kürt Mehmed** adlı kişi şehri işgal ederek Kayseri Kalesi'ni de elli gün süreyle kuşatma altında tutmuştur. Kale'de bulunan idârî, askerî görevliler ve halktan bazı kişiler kurtulurken, Kale dışındaki halkın canları gasbedilerek malları yağmalanmıştı. Devlet ise acz içinde isyanları bastırmakla görevli askerin masraflarını tekrar halka yükleyerek sıkıntıları daha da ağırlaştırmaktaydı.⁵³⁶

Anadolu'da gerekli âsâyîş ve otoritenin sağlanması maksadı ile Padişah tarafından Boynu Eğri (Yaralı) Mehmed Paşa'ya Sivas Beylerbeyliği pâyesi ile, arpalık olarak da Amasya ve Kayseri Sancakları verilmiştir.

Boynu Eğri Mehmed Paşa askerleri ile Kayseri'ye gelerek, Kayseri Mütesellimliği'ne *İbrahim Ağa*'yı tayin etmiş ve Kayseri havâlisinde ki eşkiyâyı birkaç ay içinde yok etmiştir. Mütesellim İbrahim Ağa 7 ay kadar görev yaptıktan sonra azledilerek yerine *Siyavuş Ağa* getirilmiştir. Bu sırada Kayseri Kadılığı görevinde Abdülbaki Efendi bulunuyordu.

Anadolu'da âsâyîşin tam olarak sağlanması maksadı ile Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, yeni tedbirler düşündü ve Celâlîliğin kökünü kazımak üzere 1659 Temmuz'unda Bursa'dan İstanbul'a davet edilen İsmail Paşa'ya tam yetki ile Anadolu Müfettişliği vazifesi verildi. İsmail Paşa Celâlîlerle birlikte bulunmuş, onlara yardım ve yataklık etmiş kimseleri ister yeniçeri olsun isterse sipahi, çavuş, beylerbeyi veya kadı olsun hiçbir sıfatına

⁵³⁵ Mirat-ı Kayseriye s.138

⁵³⁶ Selçuk Hava, Kayseri Sancağı ve Girit Seferi'ne Katkısı, Erciyes Üniversitesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yay. 8 Kayseri 2008 s.5

bakmadan yok etme görevi ile Anadolu'yu taradı. Birçok insanı yakalayıp boğdurdu. Halkın elinde bulunan tüfekleri topladı. Naima'ya göre İstanbul'a 80.000 tüfek teslim etmiştir.⁵³⁷

b- Kürd Mehmed Ağa İsyânı

Celâlî ayaklanmaları bastırıldıktan sonra, yönetim sistemindeki boşluklar sebebiyle devletin resmî memurlarının makam ve mansıp için ayaklanmaları ve şehirleri kuşatmaları sık görülen hâdiseler arasında yer almıştır. Kürd Mehmed Ağa'nın 1651 yılında Kayseri Kalesi'ni kuşatması da yine aynı sebeple ortaya çıkan isyanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kürd Mehmed Ağa İbşir Mustafa Paşa'nın önemli adamlarından biri idi ve onunla birlikte hareket etmekteydi. İbşir Mustafa Paşa'ya gelince, Abaza asıllı olup, dayısı Abaza Paşa'nın yanında yetişmişti. Devletin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1650 yılında Halep Valiliği görevine getirilmişti. Bir süre sonra Sivas Valiliğine tayin edilen İbşir Mustafa Paşa, Celali Abaza Hasan'ı yakalamakla görevlendirildiyse de onunla ırkî yakınlığı düşünülerek bir süre sonra bu görevden alındı ve Bağdat'a gönderilmek istendi. Bu sırada Katırcıoğlu Mehmed Paşa'nın Abaza Hasan üzerine serdar yapılmasına ve 1651 yılında Kayseri Kalesi'nin kuşatılmasına kızan İbşir Paşa, Abaza Hasan tarafına geçerek asî oldu. İbşir Mustafa Paşa, Onunla birlikte Ankara ve Eskişehir'e gelerek şehrin ileri gelenlerini öldürterek, etrafa mütesellimler gönderdi. Kendilerine karşı koyabilecek bir güç Anadolu'da bulunmadığı için kısa zamanda herkesi itaat altına aldı.

Nihâyet Halep Eyâleti'ni İbşir Paşa'ya, Abaza Hasan'a da eski isteği olan Türkmen Ağalığı'nı, Topal Mehmed Paşa'ya, Karaman'ı ve Kürd Mehmed Paşa'ya Konya yönetimini veren merkezî idare, diğer zorbalara hâllerine göre birer voyvodalık ve hizmet vererek âsiler bir şekilde denetim altına alınmış oldu. Fakat bu sırada Kayseri Kalesi'nde bulunan hazinenin kime ait olduğu konusu üzerinde çekişmeler başladı. Türkmenlerden toplanılan ve Valide Sultan evkâfına ait vergi, isyanların had safhaya ulaştığı dönemlerde Türkmen voyvodasına (Abaza Hasan'a) verilmeyip, Kayseri Kalesi'nde muhafaza edilmişti. Abaza Hasan kendisine Türkmen Voyvodalığı verildiği için bu hazinenin kendilerine verilmesi gerektiği düşüncesinde idi. Bu düşünceden hareketle İbşir Paşa ve Abaza tarafından Kürd Mehmed Ağa Kayseri'ye gönderilerek Kale'de muhafaza edilen hazinenin kendilerine teslimi husûsunda mücadele etmiş, Kürd Mehmed Ağa etrafına topladığı iki binden fazla Sarıca ve Sekban ile Kayseri'ye gelmiş ve hazinenin kendisine teslimini istemiştir. Kayseri'de o sırada sancağın mutasarrıfı olarak Dilaver Paşa bulunmakta idi. Dilaver Paşa, diğer devlet görevlileri, yeniçeri serdari, âyân-ı memleket ve diğer iş erleri Kale'de bulunan hazineyi muhafaza için canla başla mücadele etmişlerdi. Kayseri Kadılığı'na gönderilen 25 Şevval 1061 (M. 11 Ekim

⁵³⁷ Mirat-ı Kayseriye s.138

1651) tarihli fermanında Kayseri’de bulunan devlet görevlilerinin hazineyi teslim etmemek için mücadele ettikleri ve Kale’nin kapatılarak savunma yapıldığını ifade eden mektuplarının alındığı ifade edilmiştir. İstanbul’dan gönderilen diğer fermanlarda Kayseri Sancağı’nda bulunan devlet görevlilerine Kale’yi gece-gündüz muhafaza edip, hazineyi Kale içinde güvenli bir yerde saklamaları istenmektedir. Bu zamana kadar gösterdikleri mücadele karşısında hazineyi teslim etmemişsiniz, berhudar olarsınız, canla başla mücadele ediniz denilerek âsilere karşı yapılan mücadele takdir edilmektedir. Kürd Mehmed Ağa ve adamları Kayseri’de bulunan voyvodalığa ait at ve paraları alamayınca halka zulüm etmeye başlamışlardı. Kayseri halkından on binden fazla kişi Kayseri Kadısı’na gelerek Kürd Mehmed Ağa’nın kendilerine yaptığı zulüm ve baskıdan dolayı şikâyetinde bulunmuşlardı. Zira Kale’de zâten 200 hâne Kayserili ve devlet görevlileri bulunmakta bunun dışında kalan halk savunmasız bir durumda mahalle ve köylerinde ikamet etmekteydi. Bu nedenle Kayseri Kalesi’nin dışında yaşayan halk üzerinde büyük bir baskı kurulmuştu. Kürd Mehmed Ağa ve İbşir Paşa’nın adamlarından Boşnak Mehmed Ağa’nın hazineyi almak için geldiğinde Kayseri’de bulunan devlet görevlileri hazineyi teslim etmemek konusunda direnince, Kayseri Kalesi’ni **elli gün** boyunca muhasara etmişler, bununla yetinmeyerek Kale dışında mahalle ve köylerde yaşayan halka saldırmışlar canlarına ve mallarına kastetmişlerdir. Elliden fazla günahsız kişiyi katletmişler, evlerini ve harmanlarını talan etmişlerdir. Muhasara sırasında Kale’de 28 sandık içinde elli altı bin esedî (siyah) kuruş ve bunun yanı sıra birçok emvâl ve erzak bulunmakta idi. Fakat bir müddet sonra devlet ve âsiler arasında yapılan görüşmeler sonucunda muhasaranın kaldırılması yönünde anlaşma sağlanmıştır. Merkezden gönderilen emir ve fermanlarda Kürd Mehmed Ağa ile Boşnak Mehmed Ağa’ya hazinenin teslim edilmesi istenmiştir. Bu konuda Kayseri Sancağı Mutasarrıfı, Kayseri Kalesi Dizdarı ve Kethüdâsı’na merkezden ayrı ayrı mektup yazılmıştır. Kayseri Mutasarrıfı Dilaver Paşa tarafından kırk sekiz bin riyal kuruş H. Şevval 1061 (M. Eylül/Ekim 1651) tarihinde Kürd Mehmed’e teslim edilmiş ve bu para İbşir Paşa’nın hazinesine dâhil edilmiştir. İsyâncılarla devlet arasında barış sağlandıktan sonra İbşir Paşa, bu paraları kethüdâsı Bayram Ağa ile birlikte devletin merkez hazinesine göndermiştir. Kuşatma kaldırıldıktan sonra bile Kayseri halkı bu kuşatmanın sıkıntısını yaşamışlardır. Kuşatma sırasında şehir halkının bir kısmı Kürd Mehmed Ağa’nın zulmünden kurtulmak için Kale’ye sığınmıştır. Kale’nin yol üzerinde bulunan ve çarşı ile bağlantısı olan yere kapı ihdas edilmiştir. 2 Ramazan 1062 (M.7 Ağustos 1652) tarihinde mahkemeye müracaat eden esnaf, Celâlî hâdisesinden(Kürd Mehmed Ağa) dolayı Kayseri şehir halkının güvenlik için iç şehre kapandıklarında çarşıda bulunan bir ana yolun üzerine kapı yapılarak müstahkem hâle getirildiğini belirtmiş; kuşatmanın sona ermesinin üzerinden neredeyse bir yıl geçmesine rağmen bu kapının kaldırılmadığı dolayısıyla Meydan Kapı’sının dışındaki çarşı erbâbının çarşıdan tecrit edilmiş gibi olduğundan bahisle kapının yıktırılmasını istemiştir. Kale’nin kapalı olması sebebiyle Yenice Mahallesi’nde bulunan Hacı Kılıç Câmi î evkâfından Hüseyin Bey Hamamı müsteciri Ali Kaya bin Veli’nin vakıf mütevellisi El-Hac Arslan bin El-Hac Ahmed

hakkında Kürd Mehmed Ağa'nın şehre saldırması ve şehrin kapanması ve Naima Tarihi'nde voyvodalığa ait bu paranın 48 bin riyali kuruş olduğu ifade edilmektedir. 1652 tarihinde 1 kâmil (riyal) kuruş 78 akçeye, 1 esedi kuruş 68 akçeye tekabül etmektedir. Bu takdirde Naima'ya göre 3.744.000 akçelik bir hazine, belgeye göre 3.808.000 akçelik bir hazine bulunmaktadır. İki kayıt arasında 64.000 akçelik bir fark bulunmaktadır. 1651 Yılında Kayseri Kalesi'nin kuşatılması ve Kürd Mehmed Ağa hamamın elli gün kapalı kaldığı, bu süre için icârın alınmaması gerektiği hâlde adı geçen tarafından alındığı için mağdur olduğu beyânıyla dava açmıştır. Şevval 1067 (M. Temmuz 1657) Dolayısıyla Kale'nin kuşatılması halkın yaşantısını olumsuz yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra halk bir taraftan canından ve malından olurken diğer taraftan parasından da olmuştur. Zira Kayseri'de bulunan Yeniçeri tâifesine mensup kişilerin bir kısmı Kale içerisinde ikamet ederken bir kısmı da Kale dışındaki mahalle ve köylerde ikamet etmekteydi. Kürd Mehmed Kayseri Kalesi'ni kuşattığı sırada Kale'de bulunan kişiler istenilen hazineyi vermeyince Kayseri halkına ve askerî görevlilere zulüm etmeye başlamıştır. Onların zulümlerinden kurtulmak isteyen halk asker tâifesi ile ittifak ederek Kürd Mehmed Ağa'nın yapacağı tahribatı önlemek amacıyla Kürd Mehmed'in asker tâifesinden istediği parayı kendi aralarında toplayarak (daha sonra Yeniçerilerin geri ödemesi kaydıyla) Kürd Mehmed'in adamlarına teslim etmişlerdir. Efkere Köyü'nde bulunan zimmilerin Kürd Mehmed Ağa'ya 700 esedi kuruş verdikleri ifade edilmektedir. Başka bir belgede ise isyan eden ve hakkından gelmek ferman olunan Müslüman ve gayrimüslimlere zulüm eden Kürd Mehmed'in zulümden şehirde sâkin olan asker tâifesinin adına yedi yüz elli adet riyali kuruş toplanıp verildiği belirtilmektedir. Şevval 1061 (Eylül/Ekim 1651). Muhasara kalktıktan sonra halk yeniçerilerden paralarını alamayınca mahkemeye müracaat ederek haklarını aramışlardır. Kayseri kazasında bulunan şehir ve köylerdeki kişiler Kürd Mehmed olayını bahane eden köy ve şehir kethüdâsı Osman ile Murad ve Horasan adlı gayrimüslimlerin, Kürd Mehmed ve arkadaşları külli masraf için, herhangi bir emir ve ferman olmadan her Müslüman hânedan yirmi yedişer kuruş, her gayrimüslim hânedan kırkar kuruş topladıklarına dair İstanbul'a arzuhâl göndermişlerdir. Yapılan haksızlık üzerine bu kişiler tutuklanarak hapsedilmişler. Söz konusu kişilerin üzerlerinden 19000 kuruş çıkmış. Halktan topladıkları bu akçeye dokunmamaları ve kurtuluşları için verilecek paranın yine halktan alınmaması gerektiği ifade edilerek, gerekirse bu kethüdâların İstanbul'a gönderilerek orada yargılanmaları istenmiştir. Kayseri halkı bir taraftan isyancıların, diğer taraftan da devlet görevlilerininin maddî yönden sıkıntılarına mâruz kalmıştı⁵³⁸.

c- Kayseri Sancağı'nın Girit Seferi'ne Katkısı

1645- 1669 yılları arasında tam 24 yıl süren Girit Seferleri bütün Osmanlı ülkesinde olduğu gibi Kayseri Sancağı'nda da birtakım fedâkârlıkları gerektirmişti. İlk etapta Kayseri'den asker talebi olmadıysa da 1655 yılında “*Venedik Üzerine Yapılacak Sefer İçin*”

⁵³⁸ Selçuk Hava, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2008, Sayı:17, ss.33-40.

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

veya “Cezire-i Girit Seferi İçin” gibi defalarca tekrarlanan emirle asker istenen 42 sancağın arasında Kayseri de bulunmaktaydı. Devletin bu talebi üzerine 94 muharip asker ile 17 harçlıklından ibâret olmak üzere toplam 111 asker Girit Kandiya kuşatmasına gönderilmiştir. Daha sonra da devam eden bu asker ve mühimmat talebi fermanlarını karşılamak üzere bazı şahıslara özel yetkiler verilmişti. Meselâ 23 ocak 1655 tarihinde Kayseri’de Kapıcılar Kethüdâsı Mehmed Ağa görevlendirilmişti. Yine Kayseri Sancağı Mutasarrıfı’na gönderilen Nisan 1656 tarihli fermanla “harp ve cenge kadir bahadır adamların bu seneki donanma-yı hümâyununda bulunsun, ruz-ı hazardan önce tersâne-i âmirede hazır bulunup vezir Kapudan Mustafa Paşa’nın donanmasına dâhil olmaları” istenmekte idi⁵³⁹. Haziran 1663 tarihli başka bir fermanla da “Kayseriyye Sancağı’nda bulunan askerler orduya çağrılıp katılmazlarsa Kadı tarafından gereğinin yapılması” emredilmekteydi. 20 Zilhicce 1078 (Haziran 1668) tarihli ferman ise şöyleydi: “*Taraf-ı Saltanat-ı Âliye’den Anadolu’nun tevâif-i askeriyesi Girit Ceziresi Sefer-i Hümâyunu’na ihrâca memur olan Mehmed Paşa Hazretleri’ne mübaşir tayin olan Ahmed Ağa, Medine-i Kayseriyye Mahallesi’nden gelip Liva-i Kayseriyye Mutasarrıfı Hızır Paşa’nın müsellimi ve kethüdâları ve yeniçerileri, âyân-ı vilâyet ve ahâli-i memleket ve sair iş erleri her biri sefer-i hümâyunuma gitmeğe ilzâm ve teahhüde eyle*”⁵⁴⁰

Osmanlı Devleti’nin karada ve denizde devam eden bu savaş yıllarında barut en önemli ihtiyaç malzemesi idi. Karaman Eyâleti’nde barutun ana maddesi olan güherçile elde edilen yedi güherçile kârhânesinden en önemlisi ise Kayseriyye Güherçile Kârhânesi’ydi. Buradan güherçile nakli için sık sık fermanlar gönderilmekteydi. Bu maksatla H/1079 (M/1669) tarihinde: “*Kandiye Kalesi için ziyâde baruta ihtiyaç olub H/ 1079 senesine mahsub olmak üzere 600 akçe nüzul bedellerinin 100 akçesini dörder vukiyye halis güherçile irsal olunması ve Kayseriyye’nin 512.5 ve rub’hânesinden her bir hânesinden 100 akçelik güherçile irsâl olunsun. Güherçile bulunmaz denmeyerek toplam 2051 vukiyye güherçile-i hâlis gönderilmesi*” fermanı gönderilmişti⁵⁴¹.

Kayseri’den Girit Seferi devam ederken şehirdeki güherçileden zengin alanlardaki güherçile toplanıp Kayseri’nin çeşitli bölgelerinde bulunan Kalhânelere getiriliyordu. Güherçilenin hâlis hâle gelmesi için gerekli olan odun yine halk tarafından temin ediliyordu. Odun ve toprak için ilgili köy ve mahalle halkı görevlendirilmekteydi. Her hâne kantarına 4’er akçe para veriliyor veya vergi karşılığı olarak defterlere kaydediliyordu. Aynı şekilde bazen her bir hânedan 7’şer kantar odun vermeleri de istenmekteydi.

Külhanlardaki kazanlarda hâlis hâle getirilen güherçile yine hasırlara ve çuvallara yüklenerek (hasır ve çuvallar da yine yerli halktan temin ediliyordu) develer ile Bor’daki baruthâneye gönderiliyordu. Devlet Kayseri’de bulunan bazı köy ahâlisini (Çırlavuk gibi) sadece güherçile temini hususunda görevlendirmişti. Odun için görevli olan köyler ise Efkere, Bünyan, Tomarza, Kiçibürüngüz idi.

⁵³⁹ Selçuk Hava, Kayseri Sancağı ve Girit Seferi’ne Katkısı, Erciyes Üniversitesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yay. 8 Kayseri, s.57

⁵⁴⁰ Selçuk Hava, A.G.E. s. 58

⁵⁴¹ Selçuk, Hava, s. 60-61

Kalhânelerde elde edilen güherçilelerin barut hâline getirilmesinden sonra savaş sahalarına gönderilmesi gerekiyordu. Bu ulaşım işi de yine bölge halkının katkılarıyla sağlanmakta idi. Nitekim barut ve güherçilenin taşınması için gerekli olan çuvallar 150 çift harar, 2.000 adet keçe, 1.000 adet meşinin Kayseri'den Karaman'a gönderilmesi gerekiyordu. Aynı şekilde güherçile ve barut yüklü çuvallar develere yüklenerek istenilen bölgelere gönderiliyordu. Zaman zaman Cephâne-i Âmireye gidecek olan barut için kiralık develer temin edilmesi ve Kayseri Sancağı'ndan birçok deve gönderilmesi istenmekte idi. Develer 8 kuruşa kiralanmaktaydı. Bu işlemler bazen şikâyetlere sebep olmaktaydı.

Anlaşılaçağı üzere Kayseri'den temin edilen güherçilenin Kalhâneye getirilmesi, burada yine görevlendirilen kişilerce odun temin edilmesi ve kal hâline getirilen güherçilenin Karaman'a ve orada yapılan barutun savaş meydanına taşınmasında bölge halkının emeği çok büyüktü. Zaman zaman parası verilerek bazen de avârız (olağanüstü hâllerde halka yüklenen mâlî, aynî ve bedenî vergi) ve nüzül (sefere çıkacak ordunun iâşesi için toplanan vergi) vergisinin karşılığı olarak bu hizmetler Kayseri halkı tarafından yerine getirilmiştir.

d- Ulemânın Durumu ve Ali Nisârî Efendi

Bu senelerde Kayseri'de gerçek ulemâ azalmış, medreseler harap hâle gelerek kapanmıştır. Diğer taraftan tekke ve hangâhlar (derviş ocakları) çoğalmış özellikle Tekkeönü ve Tekke Sokağı bölgelerinde (Çifteönü Mahallesi'nin yanı) birçok tekke açılmış ve halk da bir takım şeyhlere tâbi olmuş idi. Bu durum 1081 (1670) tarihinde Kayseri'ye yerleşen büyük din âlimi Ali Nisârî Efendi'nin gayretleri sayesinde değişmeye başladı. "Kayseri'yi ihyâ eden Koca Nisârî" unvânıyla anılan Ali Nisârî Efendi, 1051 (1641) Aksaray doğumlu olup, "Şeyh Şaban'ül Aksarayî" lâkabıyla anılan Abdullah Efendi'nin oğludur. Tahsilini Aksaray, Konya, Niğde, Adana'da tamamlamış bu arada 1075 (1664) tarihinde Kayseri'ye gelerek o tarihte Kayseri müftüsü bulunan Kara Mehmed Efendi ile Gıyasiye Medresesi Müderrisi Emir Efendi'den de ders almıştır. Daha sonra Sivas, Tokat ve Diyarbakır'daki devrin âlimlerinden ders almıştır. Bu safhadan sonra artık olgunlaştığına kanaat getirerek Kayseri'ye yerleşmiş ve din ilimlerinin yayılması için çalışmaya başlamıştır.

Kayseri'de halk ve seçkinler kendisine büyük hürmet ve itibar göstermişler, memleketin zenginlerinden **Kalaycıoğlu İsmail Ağa** kendisine ev ve cariyeler hediye etmiş ve Gıyasiye Medresesi müderrisliği ile Gürcü Hamamı'nın mütevelliliği kendisine verilmiştir.

O günlerde din ve ahlâk dışı davranışların artmış olduğu Kayseri'de çeşitli vaiz ve nasihatlarla halka doğru yolu göstermeye çalışmış, ilmin ve ilim adamlarının yayılmasına gayret göstermiştir. Nitekim bu hizmetlerine karşılık kendisine Kadılık görevi verilmiş ve O da bu hizmeti hakkiyle yapmıştır.

Düğün toplântılarında, diğer özelliği olan gün ve gecelerde, halkın çeşitli oyun ve eğlencelerle dolaşması mahallî gelenek hâline gelmişken, Ali Nisârî Efendi, Merkezi

Hükümete baş vurarak bu gibi şerî'ata aykırı davranışlara mânî olunmasına dair, defâlarca yüce fermanlar çıkarttırmıştır. Ancak bu faaliyetleri, zevk ve sefâya düşkün, havâ ve hevesine bağlı olan bir takım ayak takımı, rezil kişilerin gayret ve şikayetlerine sebep olunca İstanbul'a çağrılmış orada H/1110 (1698 Eylül) senesinde ölmüştür.

Ali Nisârî Efendi, müderris, kadı ve müftü olarak Kayseri'ye 23 sene hizmet etmiş bir din adamıdır."Muhyî-i Kayseri" (Kayseri'yi ihyâ eden, diriltten) unvânı ile Kayseri'yi "dâr-ül cehl" (cehâlet evi) iken "Dâr-ül ulûm" (ilimlerin evi) hâline getirmiştir. Pek çok talebe ve âlim yetiştirmiş ve birçok eser vermiştir. Talebeleri arasında Mehmed Remzi Efendi, Mustafa Rıfkı Efendi, Arııcı-zâde Bekir Efendi ve Halil Germirî vardır.

Nisârî Efendi'den sonra müftülük makamına getirilen oğlu Belîğ müftü olmuştur. Babası hakkında yazdığı hâl tercümesinin son beytinde;

"Kudsiyan didi ah bu tarîhi ana

Eylesün Adni Nisârî me'vâ" (1110) yazarak tarih düşürmüştür.

Yine ölümü ile ilgili olarak dönemin şair ve âriflerinden Sâdıkî Baba'nın şu şiiri bilinmektedir;

Ağlayalım ol Nisârî gitti dünyâdan deyu

Tâ ki Mahşerde şefî ola bize ihtiyar

Bin yüz on mâh-ı Rebi'ü'l-evvel içre gitti âh

Dileriz ki rûh-i pâki Mustafâ'ya ola câr⁵⁴² "

(Nisârî dünyadan gitti diye ağlayalım. Ama o ihtiyarın bize mahşerde şefaât etmesini dileyelim. Binyüz on senesinin Rebiülevvel ayı içinde giden Nisârî'nin temiz ruhlu Hazret-i Muhammed Mustafa'ya komşu olmasını da dileyelim).

M - MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA

İlim ve Medreselerin gelişmesine karşılık o günlerde kapıkulu ve gedikli askerlerinin disiplinsizliği had safhaya çıkmış, savaşlar esnasında bir bahane ile bağlı oldukları vezir kapılarından kaçan bu askerler, kasaba ve köylerde haydutluk ve yağmacılık yapmakta idiler.

1670 (1081) tarihinde Anadolu müfettişi tayin edilen Kara Mustafa Paşa, Kayseri'ye gelerek âsâyişi temin çalışmalarına başladı. Bu meyânda haydutların en çok sığındığı yerlerden birisi olan İncesu Deresi bölgesini islâh etmek üzere, şimdiki İncesu kazasının doğusunda bulunan "Viranşehir"de oturan halkı İncesu'ya indirdi ve buraya sağlam bir sur ile çevrili bir büyük han, hamam, câmi ve çarşılar yaptırtı. Böylece buradaki eşkiya yuvalarını dağıtmıştır. Daha sonra 42 yaşında sadrazam olmuş ve 49 yaşında azil ve idam edilmiştir. Adı geçen han ve câmi hâlen ayakta olup hamam ve çarşı harab hâldedir. (Bölüm sonunda daha detaylı bilgi verilecektir.)

N - KÜÇÜK HASAN PAŞA

⁵⁴² Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Kayseri 1991, s. 29-32

Kayseri Lala Paşa Mahallesi ahâlisinden olan ve “Şah--zâdeler” şöhreti ile anılan aileden Hacı İbrâhim Ağa'nın oğlu Küçük Hasan Paşa, 1094(1683) tarihinde Rumeli Beylerbeyi oldu ve Sofya'nın korunması görevi verildi. Bu sene sonuna doğru Rumeli serhaddinde yapılan savaş sırasında da şehit olmuştur. Çocukları olmadığından geride bıraktığı mal ve mülkünün tesbitini yapmak üzere İstanbul hükümetince Dergâh-ı-Âli Kapucubaşlarından Osman Ağa, 15 Ramazan 1094 (1683) tarihinde Kayseri'ye gelmiş, Hasan Paşa'nın pek çok mal ve mülk varlığını tesbit ederek devlet hazinesine mâletmiştir. Bu mallardan Lala Paşa Mahallesi'nde bulunan üç tarafı yol ve bir tarafı Muhammed Ağa evi ile bitişik olan konağın arsası üzerine daha sonra 1316 tarihinde idadî mektebi (Lise Binası) yapılmıştır.⁵⁴³

19 Ocak 1684 (1 Safer 1095) tarihinde Anadolu Müfettişliği ve Kayseri Sancağı olduğu gibi Arpalık olarak Adana eski Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya verilmiş, Mehmed Paşa da **Mustafa Ağa**'yı Kayseri Mütesellimi tayin etmiştir. Dokuz ay sonra Kayseri Sancağı Mehmed Paşa'dan alınarak Niğdeli Ali Paşa'ya verilmiş. Ali Paşa mütesellim olarak Mustafa Ağa'ya yeniden görev vermiştir. Fakat Mustafa Ağa hakkında bazı şikayetler olunca İstanbul'a çağrılmış yolda Ankara'nın Çukurcuk nâhiyesinde halk Ağa'yı misafir etmemiş, çıkan tartışma sonucunda Mustafa Ağa kurşunla yaralanmış ve ölmüştür.

O - SULTAN II. MUSTAFA (21 CemâziyelAhir 1106-1115) 6 Şubat 1695-1703

Anadolu ve Kayseri'deki anarşi hareketlerini önlemek ve vezir kapılarından kaçarak köy ve kasabaları yağma eden askerleri yok etmek üzere 1695 (1106) tarihinde Genç Mehmed Paşa 1 Şevval 1106 (1695) tarihli Sultan II. Mustafa'nın fermân-ı âlisi ile müfettiş olarak vazifelendirilmiştir. Mehmed Paşa Kayseri'de ve çevre illerde zarara uğrayanların yardımı ile bu eşkiyâyı sindirip cezalandırmaya çalışmıştır.

Aynı tarihlerde devam etmekte olan Avusturya Savaşları ve bunların Belgrad Kalesi'ni muhasara etmeleri ile başlayan savaşa asker toplanmaya çalışılmış ancak yeniçeri ve Levent eşkiyâsının anarşisi sebebi ile yeterli asker toplanmıştır.

Bunun üzerine Baş Defterdâr Halil Efendi'nin telhisini (özet yazısını) sadrazamın uygun görmesi ile hazırlanan; savaşlar sebebi ile ortaya çıkan mâlî krizi gidermek, devlet hazinesine yeni gelirler sağlamak üzere mîrî mukataaların hayat boyu olmak şartıyla “serbesiyet” üzere mâlikâne olarak devlet ileri gelenlerine ve memleket ileri gelenlerine bu yerlerin gelirini toplama işini vermek (Mültezim görevi) üzere hazırlanan 12 Ocak 1695 tarihli hatt-ı hümayun yayınlanmıştır.⁵⁴⁴

Bu hattı hümayunla Mîr-i mukataaların mahallî âyân ve eşrâf tarafından idare edilmesi bu ailelerin zengin olmalarını ama bu ölçüde de devlete maddî ve fiilî kuvvet vermesi görevini de yüklüyordu. Ferman'a dayanarak zengin ailelerden temin edilen 180 adet yardımcı asker silahlandırılarak gönderilmek istemiş, bu sırada Kayseri'de türemiş bulunan bir zorba takımı, Kethüdâ Mehmed ve Kardeşi Murtaza, Germereklioğlu, Mustafa ve Ahmed, Kafir İmam diye anılan Mustafa, Deli Hüseyin ve Kalaycıoğlu Mustafa Muslu

⁵⁴³ Ahmed Nazif, s.27

⁵⁴⁴ Yücel Özkaya, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkların Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu, Belleten sayı: 168 Ank. 1978, s.668.

Ağa isimli kişiler zenginler tarafından asker teminine karşı çıkararak bir takım silahlı adamlarıyla mahkemeyi basmış ve yağmalamışlardır. Ayrıca halkı da tahrik etmeye çalışmışlardır. Durum bütün âlim ve hatipler (ki, bunların liderinin Ali Nisarî Efendi olduğu anlaşılmaktadır) tasvip edilmeyerek saraya bildirilmiştir. 15 Mayıs 1695 (30 Ramazan 1106) tarihli ferman ile adı geçen zorbaların yakalanarak Kale'de hapsedilmelerine karar verilerek uygulanmış ve Kayseri'de âsâyîş temin edilmiştir.

Ö- 17. YÜZYILDA SU DAĞITIMI

Bununla ilgili sicillere yansıyan örneklerden birisi de Cemâziyelevvel 1055 (Haziran 1645) tarihli Kayseri Sancağı Mutasarrıfı'na ve Kayseri Kadısı'na hitâben gönderilen Emr-i Şerîf sûretidir. Buna göre Kayseri'ye bağlı Mancusun Köyü ahâlisi, Gesi Köyü'nde sâkin olan sipahi, yeniçeri ve reâyâreâyâdan bazı kimselerin kadîme (eski uygulamaya) muhalif olarak sularına müdahalede bulduklarını iddia etmişler ve suyu kendi yoncalıklarına akıtarak tarlalarının ve değirmenlerinin muattal (çalışmaz) kalmasına sebebiyet verdiklerinden bahisle şikâyetçi olmuşlardır. Bunun üzerine şikâyet konusu husûsun kadîm ilkesine göre çözülmesi ve kadîme aykırı bir uygulama söz konusu ise bundan men edilmeleri ve müsebbiplerinin de cezalandırılması istenmiştir.

Muharrem 1084 (Nisan 1673) tarihli Kayseri Sancağı Mutasarrıfı ve Kayseri Kadısı'na hitâben gönderilen bir fermana göre, Hisarcık Köyü'ndeki bağ ve bahçeleri tasarruf eden köy ahâlisi merkeze arzuhâl gönderip, Cebel-i Erciyes'ten cereyân eden sudan kendi köylerinin bağ, bahçe ve tarlalarına icra oluna gelen su ile suladıkları ve defter-i cedîd-i hâkanîde âdet-i mîr-i âbiye olarak 1200 akçe hâsılı yazılı olduğu, her sene bu miktar mîr-i âbiyeye edâ ede geldiklerini belirtmişlerdir. Ancak bazı sipahilerin kanunda belirtilen ve defterde kayıtlı olan resm-i mîr-i âbi'na kanaat etmeyip, bunların sularının kanuna hilâf olarak, başka bir nâhiye ahâlisine satıp, ahâliye zarar verdiklerinden bahisle şikâyette bulunmuşlardır. Bunun üzerine konunun defter-i cedîd-i hâkanîye göre çözülmesi emredilmiştir. Benzer şekilde, 22 Safer 1109 (9 Eylül 1697) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tâbi Talas Köyü'nün Müslim ve gayrimüslim ahâlileri, Kayseri Kalesi mustahfızlarından (Kaleyi koruyan tımarlı asker) olup mahkemede hazır bulunan kimselerden davacı olmuşlardır. Buna göre; *“üç yüz seneyi müteceviz köylerine gelen ve bağ, bahçe, bostan vesaireyi sulamada kullandıkları ve hakk-ı şirbleri olan suyun resm-i mîr-i âbiyelerini köyün mustahfız tımarına mutasarrıf olanlara defter-i hakanîde yazılı olan 338 akçeyi her sene eda ettikleri ve üç yüz seneden bu ana kadar suya kimsenin dâhil olmadığı, münavebe (sıra ile) usulüyle bağ, bahçe ve bostanlarını sulaya geldikleri hâlde, mustahfızların buna müdahil olduklarından”* bahisle şikâyetlerini merkeze iletmışlerdir. Meselenin kadîmde (eskiden beri) nasıl uygulana gelmişse, ona göre çözülmesi yönünde ferman gönderilmiştir. Kayseri kazasında mîr-i âb vergisi alınmakta olup, alınan vergi yalnızca Cebel-i Ali nâhiyesinde 300 akçe olarak kaydedilmiştir. Bununla beraber, 1500 tarihli tahrir defterinde Sarımsaklı Suyu ve Hisarcık Suyu'ndan mîr-i âb vergisi alındığı bilinmektedir. Ayrıca İsbile Köyü'nden çıkan sudan Tavlusun, Venk, Germir ve Cırlavuk Köylerinin ortaklaşa kullanımları hakkında tahrir defterinde hüccet verildiği kayıtlıdır. Bu vergiyle ilgili 1500 tarihli tahrir

defterinde bağlar ve bostanlar suvarılar kimesneleriyle ber vech-i maktu meblağ - mezburu Sancak Beyi'ne vere. Bu suyun ittifakla kendiler tasarruf olalar kaydı bulunmaktadır⁵⁴⁵. Meselâ, 11 Şevval 1104 (15 Haziran 1693) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tâbi Mancusun, İsbile, Venk, Germir, Cırlavuk ve Tavlusun Köyleri arasında geçen İsbile Suyu diye bilinen suyun kullanımı ve paylaşımı ile ilgili olarak Germir ahâlisinin uygulamalarının dava konusu edildiği belgeye göre; adı geçen köyler arasında münâvebe usûlü ile haftanın cuma ve cumartesi günleri İsbile Köyü, pazar günü Venk Köyü, pazartesi Tavlusun Köyü salı ve çarşamba günleri Germir Köyü ve perşembe günleri de Cırlavuk Köyü'nün bağ, bahçe ve ekili arazilerinin sulanmasının mutat olageldiğini görmekteyiz. Suyun yukarı taraflarında bahar aylarında kar ve yağmur sularının karışmasıyla suyun miktarında artış olmaktadır. Mayıs ayının ortalarına kadar köylere ulaşan suyun miktarı kifâyet ettiğinden münâvebe usûlü söz konusu olmazdı. Bu konuyla ilgili fetvâ sâreti de şu şekildedir: Bir karye içünden cerayân eden nehrin suyuna karye-i mezbûre ahâlisi kadîmü l-eyyâmdan beru bağ ve bostanların sakî ve değirmenlerini idare iderler iken, hâlen bâlâ-yı nehirde bazı yoncalıklar ihdâs edenler, ol suyu yoncalarına icrâ etmekle ahâli-i mezbûreye zararlar olsa mezbûrlar icrâ-yı muzırrdan men olunurlar mı? Zararlar olmağla olunurlar⁵⁴⁶ mevcut suyun, dere yataklarından gelen yağmur ve kar sularının da bitmesiyle azalarak normal rejimine dönmekteydi. Normal mecrasında akmaya başladığı günlerde ise münâvebe usûlüne riâyet meselesi son derece önem kazanmaktaydı. Bu zaman dilimleri mayıs ve ağustos ayları arasında olup ekili bağ, bostan ve tarlalar için sulama ihtiyacının en yoğun olduğu, buna mukabil mevcut suyun da en az olduğu döneme denk gelmekteydi. Ağustos ayının ortalarından sonlarına doğru ise, hasat mevsimi olduğu için sulama suyuna ihtiyaç kalmamaktaydı.

Meselâ 6 Rebiyülevvel 1088 (9 Mayıs 1677) tarihli belgeye göre, Hunat Mahallesi'nden olup bahçecilik yapan bazı kimseler Germir ahâlisinden olan bazı zimmîlerden davacı olmuşlardır. Buna göre, Köşk Suyu diye bilinen sudan kadîmü l-eyyâmdan beri zimmîlerle müştereken sulaya geldikleri hâlde, zimmî taifesinin suyun kullanım hakkının müstakîl olarak kendilerine ait olduğu iddiasında bulunarak tarla ve bahçelerin sulanmasına mânî olduklarını iddia ile şikâyet etmişlerdir. Mahalle ahâlisi, kadîmü l-eyyâmdan beri müştereken sulaya geldiklerini şahitlerle ispatlamasıyla, "el-kadîmu yütreku alâ kıdemihî" esâsına göre söz konusu suyun müşterek kullanımına hükmedilmiştir.

Nitekim 1 Ramazan 1073 (9 Nisan 1663) tarihli belgeye göre, Kayseri'ye tâbi Kıranardı Köyü ahâlisi ile Endürlük Köyü ahâlisi arasında vukû bulan nizânın temelinde kadîmden beri müstakîl olarak kullana geldikleri suyun kadîme muhalif olarak Endürlük ahâlisince bir ark ihdâs edilerek köylerine icrâ etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu durum Kıranardı ahâlisince merkeze intikâl ettirilmiştir. Kıranardı ahâlisinin uzun müddetten beri müstakîl kullanmakta iken Celâlî eşkıyâsından dolayı köylerini terk etmek durumunda kalmalarından dolayı Endürlük ahâlisinin suyu kendi köylerine icrâ ettirdiklerini, köye

⁵⁴⁵ 103 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 41.

⁵⁴⁶ 55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s.193. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say: 23 Yıl: 2007/2 (391-405 s.)

döndükleri 30 yılı aşkın zamandan beri de su sıkıntısı içinde bulduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca, suyun kullanım şekliyle ilgili olarak, haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahâlisine ait olduğu beyân olunmuştur. Konuyla ilgili olarak, şahitler de 30 seneden fazla zamandan beri iki köy arasında su nizâğının söz konusu olduğunu ve haftanın perşembe gününün sabah vaktinden cuma gününün ikinci vaktine kadar Kıranardı ahâlisine ait olduğuna ve ayrıca suya ihtiyaç olmadığı zamanlarda da haftada bazen üç bazen dört gün cârî olduğuna şahitlik etmişlerdir. Ayrıca yaşlı ve ehl-i vukûf olan kimselerin söz konusu suyun 60 sene önce Kıranardı'ya cârî ola geldiğini, ancak Celâlî istilâsından dolayı Kıranardı ahâlisinin dağılmasıyla, suyun Endürlük ahâlisince kendi köylerine icrâ ettirdikleri ve Kıranardı ahâlisinin köylerine döndükten sonra, 30 seneden fazla zamandan beri suyun nizâ konusu olduğuna şahitlik etmeleri üzerine, mahkemece Kıranardı ahâlisinin iki gün bir gece nöbetlerine tasarruf etmelerine hükmedilmiştir.

P - 17. YÜZYILDA KAYSERİ'DE YERLEŞİM VE NÜFUS

16. asrın son çeyreğinde Kayseri, sadece Anadolu içinde değil, Akdeniz bölgesi ve Avrupa hudutları içinde önemli şehirler sırasındaydı. 17. asırla birlikte Celâlî isyanları, kırsal nüfus artışını engellemiştir. Emniyetin sağlanamaması sebebi ile köyler boşalmış ve şehirlerde birikim had safhaya gelmiştir. Böylece devletin zirâî vergilerden gelen gelirleri azalmış ve Anadolu'nun belli kırsal yörelerinde zirâî yerleşme durmuştur. Önceleri büyük şehirler, kırdan gelen bu göçleri hazmetti ise de bir süre sonra bölgeler arası ticaret yollarının kesilmesi ile buralarda gıda sıkıntısı had safhaya çıkmıştır. Bu kötü gidişatı durdurmak üzere merkezî Osmanlı yönetimi şehirleri dolduran bu köylüleri eski yerlerine dönmeye zorlamak maksadı ile 1610 ve 1635 yıllarında iki defa IV. Murad'ın emri ile böyle bir uygulama yapılmıştır.

Kadı sicillerine göre yukarıda belirtilen sebeple 1600 yıllarında Kayseri'ye küçük bir kasaba olan Haçın'den (Saimbeyli) önemli ölçüde mülteci gelmiş ve yerleşmiştir. Hükümet'in bunların eski yerlerine dönmelerini istemesi üzerine, Haçın Kadısı Osmanlı yönetimine resmen mürâcaat ederek *“bunların topraklarının ve evlerinin başkalarının eline geçtiğini bu sebeple geri dönmelerinin mahsurlu olacağı”* bildirmiştir.

Celâlî İsyancıların mağdurlarına ilâveten Doğu Anadolu eyâletlerinden de mülteciler gelmiştir. Bunlar şehrin bir bölümünde yerleşerek bu mahallelere kendi isimlerini verdiler. (Kürtler, Yalman, Cemaat-i Şarkiyan) 17. yüzyılda Doğu'dan gelen bu mültecilerin etkilerini tam olarak araştırmak zordur. Belki de İran'la yapılan harbler sebebi ile mülteci akını devam etmiştir. Bu dönemin karışık durumu ve vergilendirme, tımandan vergili ziraata geçilmesi (vergi mükellefi olunması) ile vergi kayıtları sağlıklı olarak tutulamadı. Bunun neticesinde 17. ve 18. yüzyılda nüfus durumunu incelemek büyük şehirlerde zorlaşmıştır.

1612 yılında vergi ödeyen genel hâne sayısı 2093 kişidir. Daha önceki yıllara göre bu azalma savaş yılları boyunca önemli miktarda ahâlinin Kayseri'yi terk etmesi ile izah edebilir.

Kayıtlardaki bilgilere göre Furnus? Kasabası'ndan 20, Darenden 24, Sis'ten 34

kişi 16. yüzyılın son yılların da şehre gelmişlerdir. Bu seneler, Celâli İsyânlarının en hareketli olduğu zamandır. Bu şartlar altında adı geçen kasabalardaki tahsildarlar genel vergi alamadılar. Bu göçmenler vergilerini Kayseri'ye ödediler. Ancak yeni yerleşenlerin kanunî olarak kayıtları tam olarak yapılamamış ve tahsildarlar topladıkları paraları ceplerine atmışlardır. Devlet ise çeşitli baskılarla göçmenleri resmen Kayseri ahâlisi olarak yazıp, sağlıklı vergi alma yoluna gitmiştir. Göçmenler için genel vergi mükellefi olmak, tımar sahiplerine ve dinî vakıfların para toplamalarına karşı bir nevî koruma olmuştur.

17. yüzyıl ortalarında Osmanlı yönetimi, bütün vergi mükelleflerini saymak için özel bir gayret gösterir. 1645 (H-1055) yılı içinde Avarız diye tanımlanan Kayseri dökümanları, Müslüman ve Gayrimüslümlerin vergi kayıtlarını göstermektedir. Osmanlı vergi sistemine göre vergi mükellefi olarak sadece yetişkin erkekler ve hâne halkı içinde Müslümanlar 2679 kişi, hâne olarak da 1389 adet kaydedilmiştir. Hristiyanlar ise, 1694 kişi ve 1531 hâne olarak tesbit edilmiştir. Son rakamdaki 346 vergi mükellefi büyük bir ihtimalle şehirde yaşamayıp, sadece kayıt olanlarıdır.

Bu rakam çıkarılırsa 1618 kişiye düşer. Kayseri'deki toplam vergi mükellefi 4649 veya 4297 kişidir. Bu sayı 2920 hâne demektir ve bir evde beş kişi yaşadığı düşünülürse ortalama 14.600 nüfus yoğunluğuna ulaşırız. Bu rakama %10 vergi dışı insanı da katarsak şehir içi nüfusunun 16.000 kişi olduğu ortaya çıkar. 1583 vergi sayımı ile karşılaştırıldığında, 17. yüzyıl ortalarında Kayseri'nin nüfusu yarı yarıya düşmüş olmaktadır. Bu durumun genel sebepleri olarak göçler, enfeksiyöz hastalıklar başta gelmektedir.

Aynı zamanda bu dökümanda bütün sancak hudutları içinde 13.000 vergi mükellefi olduğu belirtilmektedir. Toplanan bütün bu vergiler 1600 senelerindeki devletin cârî ve harp giderlerini karşılamaktan uzaktır.

1693 yıllarında Müslüman ve Gayrimüslüm cemaatlerini temsil eden kişiler çıkmıştır. Meselâ Nisan 1693 (Şaban 1104) tarihli bir belgeye göre, bu temsilciler, mesleği belli olmayan Hacı Ramazan Bin Seydi isimli şahısa îtimatlarını belirtmişlerdir. Bu kişi muhtemelen vergi topluyor ve cemaat haklarını koruyordu.

Yine bu tarihlerde 500 Gayrimüslüm ailenin Kayseri'den ayrılıp Tokat, Amasya, Merzifon, Adana ve Payas'a yerleştiğini anlıyoruz. Bununla beraber 17. asrın son yıllarında Hacı Ramazan'ın müdahalesi ile bu aileler Kayseri'den ayrılıp, tekrar dönmeleri, devletin vergilendirme politikası ile alâkalı olabilir. Böylece 17. asrın son birkaç on yılı içinde Kayseri nüfusunda önemli dalgalanmalar olduğunu tahmin ediyoruz. 16. asır sonlarında büyük yerleşim yerlerinin ortalama nüfusunun 35.000 kişi olduğu düşünülürse 2500 kişinin ayrılması veya katılması çok büyük bir nüfus hareketi demektir.⁵⁴⁷

R - 17. YÜZYILDA KAYSERİ'DE SOSYAL HAYAT

Çarşı, Pazar, Hanlar ve Ticârî Hayat: Anadolu'daki tarihî yolların birleştiği yerde olan Kayseri 20.000'i geçen nüfusu ile bir ticaret merkezi özelliğini taşımaktaydı. Şehir, İç Kale, kuzeye doğru uzanan Dış Kale ile çevrili düzenli bir yerleşim merkezi idi. Şehrin

⁵⁴⁷ Suraiya Faroghi s.44

çarşıları daha ziyâdeziyâde sur kapıları etrafında teşekkül etmişti. Sivas Kapısı etrafında debbağlar, sahtiyancılar, II. Selim'in 1567 yılında genişletmiş olduğu Yeni Kapı içerisinde penbeciler, Yeni Kapı ile Meydan Kapısı arasında At pazarı, Meydan Kapısı dışında da büyük bir çarşı oluşmuştu. Seyyid Mehmed Efendi ve Selâm Ağa isimli şahısların birçok dükkânlar inşâ ettiklerini Düvenönü denilen yerde savaşlarda ikmâl hizmetinde kullanılmak üzere deve ahırları ve zahire ambarları inşâ edildiği önceki metinlerde anlatılmıştı.

Meydan Kapısı dışındaki çarşı içinde 1623 yılında bir kahvehânenin ta'miri için 20.000 akça para harcadığı sicillerde belirtilmektedir.⁵⁴⁸

Eski Karaman defterdarlarından Paşa Kadı olarak anılan Abdülkerim Efendi, Hisar önünde bir emekçi fırını, bir kahve ve kahve kavrulup satılan yer, onbir dükkân, bir bakkal dükkânı dört arabacı dükkânı yaptırmıştır.⁵⁴⁹

Kayseri Bedesteni, Bursa'daki Mustafa Bey evkafına bağlı olup, gündüz ve gece bekçileri ile korunuyordu. 1675 tarihli bir kayda göre Bedesten'in üç tarafına bitişik altı dikici dükkânı, iki terzi, bir halaç dükkânı otuz altı kuyumcu dükkânı olmak üzere kırkbeş dükkân bulunuyordu.⁵⁵⁰

Kayseri'de iki adet kapalı kâgir çarşı bulunduğunu, Kuyumcular, Büyük Bedesten ve Uzun Çarşının çok zengin olduğunu, ayrıca attarlar, atpazarı, uncular, kumaşçılar, berberler, papuç yamayıcıları, entâri yapan terzi dükkânları, kasaplar, çörekçiler ve börekçiler, aşçı, başçı ve hoşafçı esnafı, kazancılar, samurcular, saraçhâne, haffafhâne, debbağlar, odun pazarı, koyun pazarı gibi esnaf guruplarının bulunduğunu Evliya Çelebi'den öğreniyoruz.

17. yüzyılda Kayseri'de canlı bir üretim ve ticaret faaliyetinin varlığı gözlenmektedir. Kayseri'nin çarşısı ve pazarı vergi gelirleri 38.000 akçe Pazar bac'ı, 25.000 akça da ihtisab, (bir nevi belediye vergisi) olmak üzere 63.000 akçaya ulaşıyordu.

Kayseri'ye giren hubûbatın vergisinin alındığı Kapan Hanı'nın yıllık gelir ise 38.000 akça tutmaktaydı. Şehirde 45.000 akça vergi hâsılı olan bir boyahâne yanında bir de mumhâne vardı. Bu gibi işletmelerin yıllık iltizâma verilmeleriyle ilgili olarak çeşitli kayıtlar bulunmaktadır.⁵⁵¹

Çeşitli sicil kayıtları, Kayseri esnafının "Ahi" gelenekleri içinde şeyh, yiğitbaşı, kethüdâ gibi temsilcileri vasıtasıyla denetlenen bir üretim ve satış faaliyet yürüttüklerini belirtmektedir.⁵⁵²

Güherçile İmalâtı: Güherçile (Potasyum nitrat), formülü KNO₃ olan bir potasyum bileşiği olup, doğal hâlde kayalarda ve mağaralarda oluşan beyaz renkli kabuksu yapıda bulunuyordu. Potasyum nitrat; Kükürt ve odun kömürü ile belirli oranlarda karıştırılınca karabarut oluşmaktaydı. Osmanlı topraklarında güherçilenin kendiliğinden bol miktarda olduğu yerlerin başında Mısır, Rumeli'nin birçok yerleri, Konya, Sivas, Boğazlıyan, Niğde Nevşehir, Develi ve Ankara'yla beraber Kayseri gelmekteydi. Kayseri ve şehir çevresinde yer alan topraklar ve çevre köyler arazisi güherçilenin yanında alçı taşı madeni bakımından

⁵⁴⁸ Kayseri Şerhiye Sicilleri 24/94.

⁵⁴⁹ Kayseri Şerhiye Sicilleri 109/27

⁵⁵⁰ Kayseri Şerhiye Sicilleri 82/15, 16-107/28

⁵⁵¹ Kayseri Şerhiye Sicilleri 15/276, 24/44.

⁵⁵² Kayseri Şerhiye Sicilleri 38/59, 20/135.

da gayet zengindi. Bu sebeple Kayseri’de bulunan en önemli tesis güherçile imalâthânesi olmuştur.

Hicrî 978-979, (M/ 1570-1572) tarihli Mühimme Defteri kayıtlarına göre Kayseri’de güherçile nâzırlığı görevini Ali Çavuş yapmıştır. Yine aynı dönemde Kayseri güherçile müfettişliğini ise Akdağ Kadısı Mevlâna Hama yürütmüştür. Nâzır Ali Çavuş döneminde Kayseri’deki güherçile işlenen köylerin arazisinden geçen (978/1570) Erkad tâifesinin koyun sürüleriyle toprağın yüzeyinde oluşan ince güherçile tabakasını çığneyerek dağıttıklarından, reâyâreâyâ güherçile toprağı toplayamamış ve durum divân-ı hümâyuna aksedecek boyutta bir şikâyet konusu olmuştur⁵⁵³. 1629 tarihli bir kayda göre Konya, Kayseri ve Niğde Sancaklarındaki güherçile kârhânekârhânelerinin yıllık üretim kapasitesi toplam “bin kantar” barut olarak tesbit edilmiştir.

Reâyâyâ kârhâneye getirdiği odun ve toprak karşılığı olarak, mirî fiyat üzerinden ücret ödenmekteydi. Devlet mal ve hizmet alımlarında kendisi tarafından belirlenen mirî fiyat üzerinden ödeme yapma eğilimindeydi. Genelde de mirî fiyat ile piyasa fiyatı arasında ciddi bir fark bulunmaktaydı. Hattâ bazen carî fiyat mirî fiyatın 3 katı kadar olabilmekteydi. Ancak söz konusu alıcı devlet olduğu ve üreticinin de başka bir alıcıya güherçile satması yasak olduğu için, üretici mirî fiyata razı olmak zorundaydı. Nitekim 1640–1641 yıllarında Karaman Eyâleti, Bozok Sancağı, Zamantu ve Palas Kazası’ndaki reâyâ kârhânelere gerekli olan odun ve toprağı temin etmekle görevlendirilmiş ve hizmetleri karşılığında dörder akçe ücret almaları uygun görülmüştür. Karaman eyâletindeki yerel görevlilere 1673 yılında gönderilen bir hükme göre; kârhânelere örü tayin edilen yerlerdeki reâyâ, kârhânelerin odun ve toprak ihtiyacını karşılamakla yükümlü iken, bu yükümlülüklerini yerine getirmek istememişler, bu durum üzerine merkezden gönderilen hükümle; reâyânın eskisi gibi kârhânenin odun ve toprak ihtiyacını karşılaması emredilmiştir. Benzer mâhiyette diğer birkaç hükme göre; Karaman eyâletinde bulunan Kayseri, Aksaray ve Larende’deki reâyâ, kârhâneye vermekle yükümlü oldukları odun ve toprağı vermek istememişler, bahane olarak ellerinde kendilerinin muâfiyetlerini gösteren emr-i şerîf olduğunu ileri sürmüşlerdir. Devlet, reâyâyâ yükümlülüklerini hatırlatarak toprak ve odunun kârhânelere ulaştırılmasını emretmiştir. Yine Karaman, Bozok, Kayseri, Develi, Şücaüddin kazalarının reâyâsı kârhânelere odun, toprak ve çam kerestesi temin etmekle görevlendirildiklerinde; bu yükümlülükleri karşılığında dörder akçe ücret almaları uygun görülmüştür. Reâyâ, gücü ölçüsünde kârhâneye odun ve toprak taşımakla yükümlüdür. Yerel görevliler bu vazifenin halka zulüm olacak derecelere vardırılmaması konusunda uyarılmışlardır. Kârhânelerin ihtiyacı karşılandıktan sonra halktan toprak ve odun talep edilmemesi için devlet görevlilerinin uyarıldığını gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Meselâ, Kayseri’deki

⁵⁵³ 12 Numaralı Mühimme Defteri (978- 979/1570–1572) Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 112.

kârhânededen, kârhânenin ihtiyacı olan 2.000 kantar odun (yaklaşık 461.520 kg) ve kifâyet miktarı toprak dışında reâyâdan toprak ve odun talep edilmemesi istenmiştir⁵⁵⁴.

Bu belgelere göre; Kayseri Güherçile Kârhânesi'nin 16. yüzyıl sonlarından itibaren üretim yaptığı anlaşılmaktadır.

Daha sonraki yıllarda devletin güherçile ihtiyacının en önemli kısmı Kayseri Güherçile fabrikasından getirilirken, Osmanlı İmparatorluğu'nda ihtiyacın artmasıyla alternatif üretim maddeleri aranmış, koyun gübresinin güherçile bakımından zengin olduğu anlaşılmış ve bu gübreden güherçile üretilip üretilmeyeceği araştırılmıştır. Nitekim İstanbul Baruthânesi civarındaki Subaşı köyünde, 1795–1796 yıllarında nemli mağara duvarlarındaki güherçile tabakalarından ve koyun gübresinden 2 torba numûne alınarak şerbeti çıkarılmış; şerbet, 2 çeki (452 kg) odunla kâl edilerek toplam 300 dirhem (962,1 g) kaliteli güherçile üretilmiştir. Yapılan hesapta, güherçilenin bir kıyyesinin devlete 35 paraya mâl olduğu anlaşılmıştır. Bu masraf, Anadolu'dan getirilen güherçilenin mâliyetine yakındı. Aynı tarihlerde Kayseri'den baruthâneye gönderilen güherçilenin bir kıyyesinin devlete mâliyeti 25 para, Ilgın'dan gönderilenin mâliyeti ise 30 paraydı. Fakat Anadolu'dan gelen güherçile saf olmadığından, baruthânelerde tekrar işlenmekte ve yarı yarıya fire vermekteydi. Bu durumda koyun gübresinden üretilen güherçile, (nakliye ve ikinci bir işleme masrafı yapılmadığından) Anadolu'dan getirilen güherçileye göre daha düşük bir mâliyetle üretilmiş ise de toplam ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu için Anadolu ocaklarında güherçile üretimine devam edilmiştir.

Kayseri civarındaki ocaklardan getirilen ham madde, buralarda kurulmuş olan güherçile kârhânelerinde işleniyordu. Kezâ, Zamantı çevresindeki köyler de güherçile işlenen yerler arasındadır. Meselâ; 1325/1907-1908 yıllarında Kayseri ve çevresinde bulunan topraklarda işlenmek üzere 100 adet ocak açılmış, açılan bu ocaklardan 150.000 kıyye güherçile elde edilmiştir. Bunun 5.000 kıyyesi zâyi olmuş ise de geriye kalan 145.000 kıyyesi kullanıma sunulmuştur. Diğer yerlerde olduğu gibi Kayseri'de bulunan güherçile ocakları ve güherçile fabrikası devletin sıkı denetimi altında yürütülmekteydi. Kayseri'deki güherçile fabrikası, 1826 yılından itibaren Tophâne Müşiriyet-i Celilesi'ne⁵⁵⁵ bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir.

Güherçile ham maddesi, ocaklardan getirildikten sonra toprak ve benzeri yabancı maddelerden ayıklanması için bol su ile defalarca yıkanması ve kaynatılması îcap etmektedir. Bu sebeple güherçile ham maddesi önce su sıcaklığının 18 derecede tutulduğu dört ayrı havuzda yıkanıp eritiliyor, yıkama işlemini tâkiben büyük lengerlere (kazanlara) doldurularak 60-70 derecelik bir harârette kaynatılıp tulumbarlarla dondurulacağı havuza aktarılıyordu. İlk havuzda 30-35, ikinci havuzda 20-25 dereceye kadar çalkalanan güherçile şerbet havuzundan sonra kazanlarda kaynatılıp tuzu çıkarılıyor, suyu buharlaştırılıp

⁵⁵⁴ İnce Yunus, Kârhânededen Baruthâneye Karaman Eyâletinde Güherçile Üretimi, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIII/1 (2011) s.22

⁵⁵⁵ 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla Topçu Ocağı adı kaldırılmış ve bu tarihten itibaren *Tophane Müşiriyeti* olarak varlığını sürdürmüştür.

saflaştırıldıktan sonra fiçılara doldurularak yıkanıp, kârhâne kârhâne de hamlığı giderilinceye kadar eritilip kalıplara boşaltılarak barut îmalıne uygun hâle getirilirdi. Kayseri’de elde edilen güherçileler Kayseri Kalesi’nde muhafaza edilmekteydi.

Bu kazanların ve havuzun su ihtiyacını gidermek üzere ise önceleri **Hüseyin Bey Çeşmesi**’ne müracaat edilmiş, ancak daha sonraları güherçile kârhânesinin üst yanına yapılan birkaç dükkân bu suyu kirletmeye başlayınca güherçile kârhânesi bundan zarar görmeye başlamıştır. Bu durumun düzeltilmesi için Kayseri Kadısı’na yazılan hükümle şehir suyunun bir miktarı güherçile fabrikasına tahsis olunmuştur.

Güherçile üretimi için kükürde ilaveten kömür ve oduna ihtiyaç duyulmuştur. Kükürdün beher kıyyesi 30 paraya mâl olurken söğüt kömürünün okkası ise 3 kuruşa satın alınmaktaydı. Güherçile îmalı için gerekli olan odun adet olduğu üzere reâyâreâyâya taşıtılmaktaydı. Yine Güherçile kazanlarını, odun ve sair ihtiyaçlarını ve güherçile toprağını taşımak üzere, daha ziyâde ziyâde o civarda bulunan köylerde yaşayan, reâyâ istihdam olunmuştur.

Diğer güherçile kârhâneleri gibi Tophâne-i Âmire Müşiriyeti’ne bağlı olan ve oradan gelen tâlimatlara göre yönetilen Kayseri Güherçile Fabrikası’nda, tespit edebildiğimiz kadarıyla, müdür, kâtip, mülâzım, ambarcı ve bir kısım müstahdem görev yapmışlardır.

Kayseri Güherçile Fabrikası’nın büyük bir kârhâne olması dolayısıyla belirli bir işçi sayısına ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı da çalışanlar arasında sıradan fertlere rastlamanın yanında hisar erleri ve emekli sipahiler gibi muayyen sınıftan işçiler de görmek mümkün olmuştur. Gerek kârhânenin büyüklüğünden ve dolayısıyla işçiye olan ihtiyacından dolayı ve gerekse devletin güherçile üretimine vermiş olduğu ehemmiyetten ötürü güherçile ocaklarında ve kârhâne de çalışanlar bir kısım imtiyazlara sahip olmuşlardır⁵⁵⁶.

Bunlara dair bilgiler, yine tespit edebildiğimiz kadarıyla, yıllara göre şöyledir:

YILLAR H/M	MÜDÜR	KATİP	MÜLAZIM	AMBARCI	REDİF ZABITANI	ESNAF KETHÜDASI	MÜFETTİŞ	MUHAFAZA MEMURU	HADEME
Hicri 978-979, (M/1570-1572)	ALİ ÇAVUŞ						AKDAĞ KADISI MEVLÂNA HAMA		
1288-1292 (1871-1875)	İSTEFAN EFENDİ	MEHMET EFENDİ				MEMİŞ AĞA			
1293 (1876)	SERVET BEY	AHMET EFENDİ	HASAN AĞA						
1295 (1878)	MEHMET SERVET EFENDİ	AHMET EFENDİ	HASAN AĞA		ALAY KATİBİ				
1300 (1882-1883)	SERVET BEY	ŞEVKET EFENDİ	HASAN EFENDİ	ALİ AĞA					
1318 (1900-)	MAHMUT BEY	ŞEVKET EFENDİ							

⁵⁵⁶ Hülû Metin, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 11 Yıl: 2001 (s. 73-93)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

01)								
1307 (1891-92)	HASAN AĞA	ŞEVKET BEY		ALİ AĞA				4 NEFER
1311 (1893-94)	İBRAHİM EFENDİ	ŞEVKET EFENDİ		ALİ AĞA				4 NEFER
1320 (1902-03)	ŞEKİP BEY	ŞEVKET EFENDİ						
1325 (1907-08)	ŞEKİP BEY	İSMAIL EFENDİ					SÜLEYMAN EFENDİ	
1328	Kolağası ŞERAFEDDİN							

Diğer Üretimler: Tarihî süreç içerisinde Kayseri vilâyetinin en ziyâde gelişen sanayii halıcılık, dericilik ve pastırmacılık olmuştur. Zîra diğer etkenlere ilâveten sanayinin oluşum ve gelişimi için yer altı kaynakları bakımından Kayseri ve çevresi küçümsenmeyecek bir zenginlik arz etmiştir. Meselâ, İncesu kazasının Karahisar nâhiyesinin Araplı mevkiinde ve Aziziye kazası civarında linyit kömürü, yine Aziziye kazası civarında simli kurşun, Develi kazasına bağlı Faraşa Köyü, civarında demir madenleri yer almıştır. Merkeze bağlı Kuşcu Köyü'nde ise bakır ve kükürt madenleri bulunmaktaydı. Bundan dolayıdır ki şehirde bir dizi sanayi kuruluşlarının varlığı söz konusu olmuştur. Bunlar arasında Askerî Mensucat Fabrikası; Bünyan İplik Fabrikası, Mustafa Efendi'ye ait 15.000 sermayeli Müskirat Fabrikası; Yerli Bez Dokuma Fabrikası; Muhaddis-zâde Alim'e, Seyit-zâde Mustafa'ya ve Taşçı'lara ait ayrı Un Fabrikası; Feyzî-zâde Sait ve ortaklarına ait yerli Dokuma İmâlâthâneleri, Dıraz-zâde ve mahdumlarına ait bulunan 100 tezgâhlı Halı İmâlâthânesi, Kâtip-zâde Nuh Naci'ye ait Halı İmâlâthânesi; Göbelek-zâde ve ortaklarına ve Taşçı-zâde ve ortaklarına ait bulunan iki Halı İmâlâthânesi; Gözübüyük-zâde İmâlâthânesi yanında; gayrimüslim vatandaşlardan; Kalpaklıyan, Kundakçıyan, Tabanyan Avadis, Tabanyan Ohannes⁵⁵⁷, Ağabaşyan, Kökliyan, Sarağan Efendilere ait halı, kitre, boya, bez, deri gibi küçük ve orta büyüklükteki İmâlâthâneleri saymak mümkündür.

Kayseri'de o dönemde ikinci bir sanayi de boya imâlâthâneleridir. Çeşitli yün, şal, kumaş, deri, sahtiyan gibi maddeler, boyahânelerde, çeşitli bitki ve ağaç köklerinden, meyvelerden ve yapraklardan yapılan boyalarla renklendiriliyordu. Kayseri'de çok yetişen "cehri" denilen bitkinin tohumu da bu boyaların kalıcı olması (tesbitinde)ni sağlıyordu. "Elvancılık" denilen boyama sanayi ile ilgili olarak H.1060 (M 1650) tarihli Kayseri mahkeme sicillerinde bazı kararlar geçmektedir.

(Medine-i Kayseriye tüccar ve bezzaz tarifesinin müslüman ve zimmiyandan bir cemi kafir ve kesir meclisi ser'a gelün, bezzazlar başı elhacı İsmail Çelebi ikrar ve itiraf edüp, tüccar tatifesinin etrafi eknafıtan (çevre yan) vilâyetimize getirdikleri elvancılardan resmi damga almak kanun kadim olmayuf medine-i mezburede vaki olan (yedi boyahâne) birkaç sene Sarıbazade Abdurrahman Efendiye tercih olunmadığı merhum-u mezburun zikrolunan boyahâne müstecirlerden, etrafi eknafıtan, gelen elvan boyacıardan resmi damga namına hilaf-ı mutad akçe olup bitat ihdas etmekle asiane-i saadete rikâb-i hümayunuma arzu-ilâm olundukça bit'atin men'i def-i babında ita buyurulan hattı hümayunumun

⁵⁵⁷ Hülagü Metin, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 11 Yıl: 2001 (73-93 s.)

*gereğince meblağı mezkâr akçeyi istikraz olunan deyimlere eda etmediği taahhüt ve ifa eylediklerinde.)*⁵⁵⁸ 22 Muharrem 1060

17. yüzyılda Kayseri Çarşısı ve pazarlarının denetimi diğer Osmanlı şehirlerde olduğu gibi Kadı tarafından yapılıyordu. Şehrin ihtisâb rûsûmu için görevlendirilmiş olan muhtesib bu konuda Kadı'nın en yakını durumundaydı.

1618 tarihli sicil defterlerinde narh verilerek fiat belirlenen bazı mallar ve fiatları şöyledir:

Ekmek	50 dirhem	1 akça
Börek	90 dirhem	1 akça
Arpa	kile	16 akça
Pirinç	kile	27 akça
Leblebi	vukuyye	3 akça
Badem	vukuyye	21 akça
Fındık	vukuyye	5 akça
(1 dirhem, 3.2 gr)	vukuyye	(1.2 kğ Kile ; ölçek)
Ceviz İçi	vukuyye	4 akçe
Üzüm	vukuyye	3 akçe
Behisni Üzümü	vukuyye	4 akçe
Kayısı	vukuyye	1 akçe
İncir	vukuyye	3 akçe
Kavun	adet	3 akçe
Karpuz	adet	3 akçe
Kabak	adet	2,5 akçe
Hıyar	vukuyye	4 akçe
Bekmez	vukuyye	4 akçe
Peynir	vukuyye	2 akçe
Zeytin	vukuyye	1 akçe
Soğan	vukuyye	2.5 akçe
Pamuk	kile	18 akçe
Sabun	vukuyye	11 akçe
Katran	vukuyye	1.5 akçe
Koyun eti	vukuyye	3.5 akçe
Sığır eti	vukuyye	2 akçe
Koyun pastırması	vukuyye	5 akçe
Sade yağ	vukuyye	9 akçe
Tuzlu yağ	vukuyye	8 akçe
Çil yağı	vukuyye	2,5 akçe
Tereyağı	vukuyye	12 akçe

⁵⁵⁸ Kayseri Şerhiye Sicilleri 38/59, 20/135.

Kuyruk	vukuyye	6 akçe
Bezir	vukuyye	6 akçe
Bal	vukuyye	8 akçe
Mum	vukuyye	6 akçe ⁵⁵⁹

1694-95 (H/1106) yıllarında Osmanlı yönetimi, Kayseri'nin ileri gelenlerinden savaş hazırlıklarına katkı olarak 70 süvâri donatmalarını istedi. Mahallî asil-zâdeler bu masrafi aralarında paylaştılar. Her asil-zâde sosyal durumuna göre bu masrafa iştirak etti. Bu durum katılanlar arasında beş kategori oluşturdu. En küçük grup; 7.5 kuruş, bir sonraki grup; 12.5 kuruş, daha sonraki grup; 25 kuruş, 4. grup; 30 kuruş ve 5. grup da; 40 kuruş yardımıla kendi mevkilerini belirlediler. 40 kuruş o devirde orta büyüklükte bir evin bedeline eşitti. 40 kuruş ödeyen dört kişiden ikisi seyyid idi. Birinci seyyid Hacc'a gitmişti. 30 kuruş ödeyen dört kişinin arasında bir seyyid daha vardır. İkinci grupta bir de imam vardı. Bu durum imamların en zengin insanlar arasından değil de, bu mesleğe en ehil olan insanlardan seçildiğini izah etmektedir.

30 kuruş ödeyen diğer üç kişi Hacc'a gitmiş olup, bu durum hacılık sıfatının zenginler arasında muteber olduğunu gösterir. Para ödeyenler arasında bir kişi "efendi" lakabını taşımakta olup, büyük ihtimâlle medrese tahsili yapmıştır. Bir attar (güzel kokular, iğne iplik satan), bir ayakkabı îmalâtçısı, bir demirci bir kavukcu ve iki imam bulunmaktadır. O devir insanların kullandığı lakaplara bir göz atarsak: Bostancı-zâde, Kalaycı-zâde, Göncü-zâde, Bezirci-zâde gibi babadan mı geldiği yoksa mesleği bizzat icrâ edenler mi olduğu anlaşılmayan sıfatları görüyoruz. Bazılarında ise Bey, Beşe gibi askerlikle alâkalı isim ve rütbelere mevcuttur.

Adı geçen 37 kişiden 17'si seyyid, lakabı taşımakta ve 15'i de hacı idiler. Biz burada şehirde yaşayan elit tabakanın dinî akidelere sıkı sıkıya bağlı olduğunu görüyoruz.⁵⁶⁰

S - KAYSERİ EVLERİ

17. yüzyılın sonlarına doğru Kayseri evlerinin farklı gelir guruplarına göre incelenmesi gereklidir. Varlıklı ailelerin konakları ile ortahâlli ve gelir seviyesi düşük olan halkın yaşadığı evler farklı özelliktedir. İleri gelen "âyân sınıfı" ailelerin konakları gayet geniş bir hayat'a (avlu) açılmakta, sefâ (sofa) erkek misafirlerin kabul edildiği selâmlık odası ile harem bölümlerini ihtivâ etmektedir. Bazı evlerde alt kat harem, üst kat selâmlık olarak ayrılmışlardı. Ayrıca tabhâne (tokana), kiler, köşk, sofaaltı, zerzemmi, arıstak ve ahır bölümleri mevcuttur. Hayat'ın içinde de helâ, kuyu ve çağ vardır. Varlıklı ailelere ait evler ise geniş avlulara sahip ve bu avlularda havuzlara ve fiskiyelere yer verilmişti. Bazı evlerin arka bahçelerinde kar kuyuları denilen sarnıçlar olurdu. Evler çoğunlukla bir veya iki katlı olup, Kayseri'de yaşayan gayrimüslimlerin evleri ise daha muntazam ve daha sanatlı idi.

⁵⁵⁹ Yusuf Oğuzoğlu, 17. Yy.'da Kayseri, 1. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, Kayseri 1987 s.34

⁵⁶⁰ Suraiya Faroghi men of Modest Substance, Cambridge University Press, 1987. S. 498

Orta hâlli halkın evlerinde ise, Sofa yine evin en önemli kısmını teşkil ederdi. Sofa girişinde seki altı denilen bir taşlık bulunmaktadır. Bu taşlıkta suyun akması için çağ denilen delikli bir taş vardır. Ayrıca burada ayakkabıların, ibrik ve bakır kapların dizildiği terek denilen raflara yer verilmiştir. Buradaki seki altından tokana (mutfak) ve bir iki basamakla da sofaya geçilmektedir. Birkaç basamakla aşağıya inilen, sofanın altındaki yiyecek depolarının aydınlanması veya havalandırılması için parmaklıklı yapılmıştır. Sofa bir veya ikiden fazla pencere ile aydınlatılmıştır. Sofa, üçbir tarafı halı ve yonu yastıklarla döşemiş sedirlerle donatılmıştır. Sedirlerin baş veya ortalarına rastlayan duvarlarda “şerbetlik” denilen nişler bulunur. Genellikle çok sanatlı bir ahşap işçiliğine sahip olan bu şerbetliklere cam veya opalin gaz lambaları konduğu gibi birkaç parça cam sürahi ve bardak da dizili olurdu. Sofa her evin en geniş ve değerli bölümü olup, misafirler burada ağırlandı.

Kayseri evlerinin bir özelliği de her odada küçük bir niş içerisine bir dolap yerleştirilmiş oluşudur. Aynı zamanda “şerbetlik” denilen bu bölmenin alt tarafı mermerden olup, kahve pişirmek, şerbet hazırlamak için yapılmıştır. Şerbetliğin iki tarafında süslü raf ve küçük nişler bulunmaktadır. Odalardaki “Gilve” ismi verilen bu küçük nişler, yine gaz lambası vazo, buhurdanlık gibi dekoratif eşyaların konulması için düşünülmüştür. Bir sofa, bir örtme, zerzemmi, tokana bölümlerini ihtivâ eder. Bu evlerde de giriş kapısı büyük veya küçük bir hayat’a açılır. Hayat’ların da içinde bir ahır ve kuyu vardır. Evler genellikle taştan yapılmış olup, ahşap, alçı, kireç, kum, toprak, demir ve boya malzeme olarak kullanılmıştır.⁵⁶¹ Sofaların duvarları ahşap “zar” ile kaplı olup yer yer şerbetlik denilen dolaplar mevcuttur. Ayrıca yüklük vardır. Yüklüğe misafir yatak yorganı istifi edildiği gibi aynı zamanda gereğinde içinde gusul abdesti alabilmesi için çağ da ilâve edilmiştir. sofa evin esas oturma odası olduğu hâlde ev halkı çoğu zamanda tokanada vakit geçirir, hattâ yatardı.

Şehirde az miktarda olan iki katlı evlerin bazılarında ikinci kat çıkımlar, “eliböğründe” denilen ahşap kirişlerle dışarıya taşırılmıştır. Evlerin içerisini dikkörtgen pencereler ile aydınlatılmıştır. İç mekânlarda ağaca geniş yer verilmiştir. Çoğunlukla da işlenmesi kolay olan toros çamı ve katran ağacından yararlanılmıştır. Tavanlarda birbirinden farklı teknikler uygulanmış, ahşap kirişlerin üzeri suyu emme özelliği olan kevek taşı ile kaplanmış. Tavanlar ya direklerin üzerinden kapatılmış ya da ters tavan olarak kaplanmış ve göbekli veya çitakâri denilen bazıları boyalı desenler yapılmıştır. Evlerde uygulanan bezemeler çoğunlukla stilize edilmiş bitki ve hayvan motifleri olup, bazıları da manzara resimleri ile süslenmiştir. Ayrıca iç duvarlar boydan boya “zar” denilen ahşapla kaplanmış. Özellikle zengin evlerinde sofaların aydınlatılması gayet sanatlı bir ahşap tavan göbeğinin ortasından bir makara vasıtası ile sarkıtılan gaz lambaları ile yanan avizelerle sağlanırdı.

Kayseri yöresinde “tokana” (tok-hâne) denilen mutfaklar dört ayrı bölümden meydana gelmiştir. Bunlardan birinci bölüm yemeğin hazırlanıp pişirildiği tezgâh ve ocak bölümü, ikinci bölüm bulaşık ve kap kaçağın yıkandığı ile bunların saklandığı “terek” denilen raflar bölümüdür. Üçüncü bölüm ise; tokananın içinde ahşapla bölünen bir asma

⁵⁶¹ Necibe Çakuroğlu, Kayseri Evleri, İstanbul, 1952

kattır ki buraya “aristak” denilir ve burada kavun, üzüm, armut, muşmula gibi yazdan hazırlanarak iğde çalılarına asılan meyveler bulunurdu. Dördüncü bölüm ise daha muhafazalı bir mekân olan ve “zerzemmi” (zir-i zemîn=zemin altı)dir. Burada da “ambar” denilen un, bulgur, mercimek, erişte, makarna, sızgıt, salça, yağ gibi kışlık yiyeceklerin saklandığı sandıklar bulunurdu.

Kayseri'nin sert ikliminden dolayı evler yazın sıcağtan, kışın da soğutan korunacak biçimde yapılmışlardır. Çoğunlukla evler kuzeye açıktır ve bazı yerlerde de doğal oluşmuş çatlaklar buzluk denilen şekle sokularak soğuk hava akımının oluşmasına imkân sağlanmıştır. Kış aylarında sofanın ortasına yerleştirilen tandırılar evin ısınması sağlanmıştır. Kayseri'nin bazı evlerinde ise “puhayrı” denilen ocaklarla ısınma sağlanmıştır.

Kayseri evlerinde genellikle tavan oldukça yüksek olup, sağlam katran direklerle örtülmüştür. Direklerin üzeri ise ahşapla tedriç edildikten sonra su geçirmeyen kalın bir toprak tabakası ile kaplanırdı Kirişlerin üzerine kevenk taşı ve toprak döşenmiştir. En üst tabakaya da toprağın kuruyup çatlamasını önlemek amacıyla çamur sıva içerisine tuz katılmıştır. Böylece nemin aşağıya sızması önlenmiştir. Zâten kış aylarında yoğun kar yağışlarından hemen sonra dama çıkılarak bu kar kürünür ve birkaç komşunun müştereken kullandıkları “karlık” denilen boşluklara doldurulurdu. Kayseri evlerinin bazılarında çörtlenlere yer verilmiştir. Bu çörtlenler sâde oldukları gibi hayvan başı şeklinde olanlar da bulunmaktadır.

Büyük konaklar ve birkaç zengin evi hariç, halkın yaşadığı evlerde banyo ihtiyacı genellikle “çimerlik” denilen ve odalar içinde bulunan, yıkanmak maksadı ile kullanılmadığı zamanlarda da yatak, yorganın istif edildiği “yükçük” olarak kullanılan dolapta yapıldı. Esasında bu ihtiyaç çok yaygın olarak hemen her mahallede bulunan hamamlarda giderilirdi. Erkeklerin işe gitmeden önce sabahın erken saatinde gittikleri hamam kültürü, ortaçağdan itibâren yakın zamanlara kadar Türk toplumunun önemli bir ritüeli idi. Daha çok kadınlar tarafından haftanın belli günlerinde kalabalık aile gurupları ile gidilen hamam, bir ihtiyaçtan ziyâde âdetâ bir şölen hüviyetinde idi. Sabahtan akşama kadar süren bu hamam sefâları sırasında her aile önce bir kurnayı sahiplenir, sonra her fert burada yardımlaşarak yıkanıp keselenirken bir yandan da göbek taşında köfteler, katmerler, turşular, piyazlar yenilir, sohbetler edilir, şarkılar söylenirdi. Evlenme çağında oğlu olanlar burada kız beğenirdi. Düğünden önce de “hamam arkası” denilen bir davetle eş-dost, konu-komşu ve akrabalara sabun gönderilerek hamama davet edilir ve buradaki eğlence düğünün bir parçası olarak sürdürülürdü.

Kayseri yöresinde taşın bol oluşu sebebi ile mîmârîde taşa geniş yer verilmiştir. Kayseri taşı veya volkanik tüf olarak nitelenen bu taşlar günümüzde de kullanılmaktadır. Evler genel olarak kalın duvarlarla çevrilmiştir. Bu kalın duvarların bazıları 1.20 m.'ye, yükseklikleri de 5.00 veya 6.00 m.'ye ulaşıyordu. Evlerin cepheleri kara taştan, döşeme ve avluları İspile denilen taştan yapılmıştır. Pencereilerin çoğu avluya açılmıştır. Bazı örneklerde ise evler eliböğünde denilen dayanaklarla yapılan çıkmalarla sokağa doğru genişlemiştir.

XVII-XVIII. yüzyıl Kayseri evlerinin kapı tokmaklarının da ayrı bir önemi vardır. Bu tokmaklar Müslüman evlerinde çoğunlukla yarım ay veya armut şeklinde olduğu gibi

gayrimüslimlerin evlerinde ise, aslan, heykel başlı kartal, parmağında yüzük bulunan kadın eli, insan başı biçimindedir. Büyük konaklarda hayat denilen avluya açılan dış kapılar genellikle iç içe iki kapıdan oluşur ve küçük kapıda “şıkşık” denilen bir kapı tokmağı olduğu hâlde büyük kapıda ise daha kalın ve tok sesli bir tokmak bulunur. Eve gelen kadın ve çocuk misafirler bu küçük kapıyı ve “şıkşık” tokmağı kullanırlarken, erkek misafirler ise kalın tokmağı kullanırlardı.

Geleneksel Kayseri mahallelerinde evlerin ve hayat duvarlarının birleşmesi ile devam eden dar sokaklar mevcuttur. Bu sokaklar bazı yerlerde çıkmaz sokaklar hâlinde biter. Sokaklar ancak birkaç ev boyunca düz gider, sonra girinti çıkıntılar yaparak eğilir, bükülür. Müslüman mahallerindeki mescid, câmi, mahalle mektebi, hamam, fırın gibi umûmî yerler mahalle meydanında bulunur. Sokaklar ağaçsızdır. Az miktarda ağaç, çeşme başları, meydanlar, câmi avluları veya her evin hayatlarında mevcuttur.

Mahalle kavramı, geleneksel Kayseri yaşamında önemli bir yere sahipti. Mahalle, şehir içinde fizikî varlığının yanında sosyal hayatın canlandırdığı yer olarak yapıyordu. Komşular arasında, hoşgörü, anlayış ve dayanışma, toplumdaki birlik beraberliğin güçlü kaynaklarıdır.⁵⁶²

16. yüzyıl sonunda Kayseri'nin yetmiş iki mahalleden oluştuğu bilinmektedir. Bunların ellisi Müslüman, onüçü Hıristiyan ve dokuzu her iki toplumun müşterek oturduğu mahallelerdir.⁵⁶³

17. yüzyılda ise, Kayseri'de 61 mahalle olduğu, bunlardan 35'inin Müslüman mahallesi, 14'ünün Hıristiyan mahallesi olduğu; geriye kalan 12 mahallede ise her iki toplumun beraber yaşadığı belirtilmektedir. Eski Kayseri sivil mîmârîsinin yoğunlaştığı yer olan sur içinde on dokuz mahalle bulunuyordu. 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında üzerine bina yapılmış altıyüz arsadan onikisinde câmi, dördünde kilise bulunduğu batılı bir kaynak tarafından bildirilmiştir.⁵⁶⁴

Kayseri evleri arasında bağ evleri de önemli bir yer tutmaktadır. Yaz aylarında ailelerin çoğu bu evlere göç etmektedir. Bağ evleri çoğunlukla sofa ve etrafındaki bir iki odadan oluşmaktadır. Bu evlerin üç yanı kapalı, kuzeyi de açık yapılarıdır. Bunların kuzeye açık köşk bölümü bulunmaktadır. Sofanın güney bölümünde pencereler, diğer duvarlarda yüklükler ve nişler bulunmaktadır. Sofanın üç yanında sedirler, sıralanmıştır. Mutfak ve ahırın ise çoğu kez üstü ve yanları açıktır. Bağ evlerinin ahır ve hizmetçi bölümleri alt katta yer alan örnekleri de bulunmaktadır.

Kayseri'de Kicıkapı'daki Rifat Bey konağı başta olmak üzere diğer iki konak, Çifteönü Mahallesi'ndeki ev, Güpgüpoğlu Konağı, İmamoğlu Evi, Gavremoğlu Evi, Öztaşçı Evi, Sarı Mustafa Evi ve Camcıoğlu Evi ile Cumhuriyet Mahallesi'nde, Şeyh Tennûrî

⁵⁶² Vacit İmamoğlu, *Geleneksel Kayseri Evleri*, Ank. 1992 Halk Bankası Yayını, s.16

⁵⁶³ Jennings R.C. Urban population in Anatolian in the Sixteenth Century, A. Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum. İnt. J. Middle East Std 7, 21-57, 1976, s.32

⁵⁶⁴ Suraiya Faroghi, *Men of Modest Substance-House Owners and House Property in Sevnteenth Century*. Ankara and Kayseri, Cambridge London, Nex York, Cambridge University Press. 1987, S:59.

Sokak'ta bulunan Raşit Ağa Konağı o dönemin varlıklı ailelerine ait ve mîmârî özellik taşıyan evlerdir. Bu sonuncusu; XIX. yüzyılın sonlarında Raşit Ağa tarafından yaptırılan üç katlı bir konaktır. Kesme taştan yapılmış olan evin giriş kapısı çift kanatlı olup, girişin sağında ve solunda odalar sıralanmıştır. Arkada mutfak ve kiler bölümleri bulunmaktadır. İki kollu döner bir merdivenle çıkılan üst katta salona açılan dört odası vardır. Bunlardan solda ön cepheye bakan oda Atatürk'ün kaldığı oda olup, o günle ilgili belgeler burada sergilenmektedir. Üst kat salonunun sağında duvara bitişik mermer bir çeşme bulunmaktadır. Günümüzde bu konak Devlet Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmaktadır.

a - Amme Hizmetinde Kullanılan Sivil Mîmârî Örnekleri

Gültepe Mahallesi'ne Cumhuriyet döneminde yapılmış hastane binası doğu-batı doğrultusunda biri ortada diğerleri de yanda olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir. Kesme yontma taştan yapılan iki katlı bina üzerinde mermer kitâbesi bulunmaktadır. Hastanenin zemin katı 1910'da birinci katı 1924'de tamamlanmış ve 14 Ekim 1924'te Atatürk tarafından "Memleket Hastanesi" olarak açılmıştır. Uzunca bir zaman eski fonksiyonunu yitirmiş ve Tekel deposu olarak kullanıldıktan sonra şimdilerde yine hastane olarak işlev yapmaktadır.

Kayseri il merkezinde Kızılkapı semtinde bulunan Kayseri Lisesi Sultan I. Abdülhamit tarafından 13 Eylül 1893'te "Derece-i Ula mektebi-i Külliye İdadisi" ismiyle yapılmıştır. 1927 yılında Kayseri Lisesi adını almış ve faaliyete geçmiştir. Kesme taştan yapılmış olan yapı, XIX. yüzyıl Osmanlı mîmârîsi ve Cumhuriyet dönemi özelliklerini bir arada kaynaştırmıştır.

b - İlçelerdeki Sivil Mîmârî Örnekleri

Kayseri ilçelerindeki sivil mîmârînin de kendilerine özgü konum ve özellikleri vardır. Talas'ın bazı bölgelerinde eski dokusu bozulmamış, sokakları ve tarihî eserleri ile Kayseri'nin zengin bir ilçesidir. Buradaki eserlerin büyük çoğunluğunu Talas'da doğmuş olan Ali Saib Paşa yaptırmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olan Talas Amerikan Mektebi öğretimini 1968 yılına kadar sürdürmüştür. Erciyes Üniversitesi'nin kurulmasından sonra bu yapı üniversiteye tahsis edilmiş ve sosyal tesis olarak kullanılmaktadır.

Sultan Abdülaziz döneminde 1869'da Talas'ta Harman Mahallesi'nde yaptırılan Rüştîye Mektebi önemli bir yapıdır. Kesme taştan yapılan bu yapı, bodrum ve zemin katından oluşup, üzeri toprak dam ile örtülmüştür. Giriş kapısı kuzeyde, dış cephesi geometrik rozet çiçekleri ile bezenmiştir. Rüştîye Mektebi yakın tarihlerde restore edilmiştir. Rüştîye Mektebinin kitâbesi sonraki yıllarda yerinden sökülerek Talas Ortaokulu giriş kapısı üzerine konulmuştur.

Kitâbe:

*Cehaletten bu itfali kurtarma mürad oldu
Açıldı mektebiRüştîye hep itfal şad oldu*

*Talas'ın ehli hayratı büyük himmed ettiler
Bu mekteb h.1286'da (1869) küşad oldu.*

Aşağı Develi'de Reşadiye Mahallesi'nde büyük çoğunluğu XIX-XX. yüzyılda yapılmış evler bulunmaktadır. İki katlı olan bu evler karniyarık olarak isimlendirilen orta sofalı evler hâlinededir. Alt katları çeşitli servis odaları, üst katları da sofaya açılan odalardan meydana gelmiştir. Bunlardan bazılarında sofalar sokağa bir balkon şeklinde açılmaktadır. Bazı örneklerde ise köşe mekânları iki veya üç kemerli bir revakla dışarıya açılmıştır. Develi evlerinde gayrimüslimlere ait olanlarda dış cephelerde aslan, geyik kabartmaları balkonları süsleyen demir parmaklıklar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra çoğu stilize ejder biçimli çörtlenler de dikkati çekmektedir.

Sultan II. Abdülhamit zamanında Develi'de, Abdülbaki Mahallesi, Elbiz Caddesi'nde yaptırılan Askerlik Şubesi, kesme taştan üzeri kiremit çatılı yan yana iki binadan meydana gelmiştir. Her iki bina birbirine merdivenle bağlanmıştır. Bodrum katı eskiden hapishâne olarak kullanılmıştır. Yapıda süsleme elemanı olmamakla beraber ikinci katın üzeri açık ve kenarları taş süslemeli bir balkonu vardır.

Kayseri İncesu evlerinin de kendine özgü konumları vardır. İlçenin dar, ince uzun sokaklarında yan yana sıralanmış evler bulunmaktadır. İncesu'da sokakların dokusu birbirine benzememektedir. Buradaki evler çıkmaları, taş ve ahşap payandaları, kemerli kapıları, yuvarlak ve dikdörtgen pencereleri ve onları tamamlayan değişik figürlü çörtlenleri ile kendine özgü ayrı bir gurubu oluşturmaktadır. Yuvarlak kemerli kapılarından içerisine girilen bu evler geniş avluların bulunduğu evlere geçilmektedir. Avlunun bir köşesinde ahır, diğer köşesinde örtme, kuyu ve yardımcı mekânlar bulunmaktadır. Bunlar genellikle sofasız köy evleridir. Evlerin yapımında kullanılan taş malzemenin yanı sıra ahşaba da geniş yer verilmiştir.

Pınarbaşı ilçesinde ise günümüze birkaç tane özgün ev gelebilmiştir. Bunlar ikişer katlı olup, kaba yontma taş, kerpiç ve ahşap malzeme kullanılmıştır. İç kısımlarda ahşaba da geniş yer verilmiştir. Pınarbaşı'nda Enver Aşkın'ın Yeni Câmi Mahallesi'ndeki evi iç sofalı plân tipindedir. Bu evin alt katında mutfak, ambar ve bir oda bulunmaktadır. Üst katta ise bütün odalar sofaya açılmıştır.

691 H. 1085-1086/M. 1675 tarihli 83 numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili'ne göre:

Mahalleler:

Ahi İsa, Alaca Mescit, Arakil, Aydoğdu, Bağçevanî/Şeyh Ömer, Bağçevanî, Bektaş Bozatlı, Câmi-i Kebîr,

Dibecik/Depecik, El-Hac Abdullah, Eski Bezzazistan, Eslem Paşa, Fırıncı, Gülük, Hacet,

Hacı İvaz, Hacı Kılıç, Haçik, Hamurcu, Hasan Fakih, Hasbek/Hasbey, Hisayunlu, Huvand/Hunat, Hürrem Çavuş, Kapan Karabit/Karabet, Karakürkçü, Kebe İlyas, Kethüdâ, Kiçikapı, Köyyıkan, Lala/Lale, Merkepçi/Mürekkepçi Mükremin, Oduncu, Sayeci, Selman, Sisliyan, Sultan, Şarkıyan, Şehreküstü, Şiremenli, Taceddin, Tâc-ı Kızıl, Taşkıncık, Tavukçu, Tos, Tutak, Varsaklar, Yalman, Yenice, Kalenderhâne

Karyeler:

Argıncık, Bozatlı, Beğendikliönü, Pusatlı, Cırlavuk/Çırlavık, Darsiyak, Ebiç, Efkere, Erkilet, Gergeme, Germir, Gessi, Gömeç, Hacılar, Hisarcık, Horsana, Isbitun/Isbıdın, Kıranardı, Mahzemin, Mancusun, Meşhedin, Molu, Sakar, Salkoma, Salur, Sarımsaklı, Süksün, Talas, Taşan, Tatasun, Üskübü, Venk

Nâhiyeler:

Akyazı, Belbaşı, Billur, Çağşak, Çaldıryan, Çay, Çukurkapı, Eğribucak, Gediris, Gözbil, Hasandağı, İncecik, Kayadibi, Kulaklıkaya, Mahrumlar, Merkepmevdanı, Sahra, Seykelan

Ş - 17. YÜZYIL ESERLERİ

1- Sadrazam Halil Paşa Külliyesi 1617 (H/1026)

Halil Paşa'nın, doğduğu köy olan Tavlusun'da 1617 senesinde, kütüphâne, mektep, câmi ve çeşme yaptırdığı ancak bunların günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁶⁵ Halil Paşa, I. Sultan Ahmed'in son sadrazamı olup, I. Mustafa zamanında da onbir ay müddetle mevkisini korumuş, daha sonra IV. Murad zamanında bir defa daha sadrazam olmuştur. Kayseri Tavlusun Köyü'nden devşirme olarak İstanbul'a getirilmiş, Saray'a alınarak Enderun'da yetişmiştir. 1607'de yeniçeri ağası olmuş, Kuyucu Murad Paşa'nın Celâlî Seferi sırasında bulunmuştur. Bundan sonra Kaptan-ı Deryâ tayin edilmiş, bu sırada Malta şövalyelerinin kaptanının "Kara Cehennem" isimli kalyonunu zaptedip İstanbul'a getirince, padişah tarafından vezirlik pâyesi verilmiştir. Sadrazam Öküz Mehmed Paşa'nın İran Seferi'ndeki başarısızlığı üzerine I. Sultan Ahmed tarafından Sadrazam olarak kendisine mührü hümâyun verilmiştir.

Halil Paşa 1618 yılında Sadrazam olarak İran Ordusu Serdarlığı vazifesini de yüklendiği sırada I. Ahmed ölmüş, onun yerine geçen I. Mustafa da üç ay sonra halledilince II. Osman (Genç) tahta geçmiştir. Bu süreler içinde Sadrazam olan Halil Paşa, II. Osman tarafından azledilince Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin dergâhına sığınmıştır. Bilâhare yeniden Kaptan-ı Derya ve IV. Murad zamanında yeniden Sadrazam olmuştur. Abaza Mehmed Paşa'ya karşı giriştiği harekâta muaffak olmadığı gerekçesi ile azledilmiş ve 1629-30 tarihinde de ölmüştür. Tavlusun'daki külliye'den başka İstanbul Fatih'de millet

⁵⁶⁵ Kazım Özdoğan, Kayseri Tarihi, Kayseri 1948 s. 107-108.

kütüphanesi civarında câmi, çeşme ve sebili vardır. Hüdâyî dergâhının yanındaki Kapıcı Tekkesini de Halil Paşa yaptırtmıştır.⁵⁶⁶

2- Mevlevîhâne 1637 (H.1047)

Evlîya Çelebi'nin "Celâleddin Rûmî Tekkesi" ismiyle andığı ve her zaman bilgin, fakir ve fukaralarla dolu olduğunu bildirdiği tekkede haftada iki defa Mevlânâ âyini yapıp semâ ve safâ edilirdi. Bu tekkenin bahçe kapısı önündeki çeşme dervişlerin abdest alıp su içtikleri bir âb-ı hayat idi. İçinde edâ ve sofraları bulunup ayrıca mutfak, semâhâne ve çalgı odasının bulunduğu bu tekke, Osmanlı vezirlerinden Bayram Paşa tarafından yaptırılmış ve 1637 (H. 1047) tarihli vakfiyede bahsi geçmektedir.⁵⁶⁷

Mevlevîhâne'ye vakfedilen yerler, daha önce geniş bir şekilde anlatılmıştı. Mevlevîhâne'nin H.630/M. 1232 senelerinde Seyyid Burhâneddin Hazretleri tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Hattâ Seyyid Hazretleri'nin 1243 senesinde Moğolların Kayseri'yi işgâlini bu Mevlevîhâne'nin yanında bulunan kale hendeğinden seyrettiği Ahmed Eflâkî anlatmaktadır.⁵⁶⁸ Çok yakın zamana kadar faal olan Mevlevîhâne'den bu gün hiç iz kalmamış ve yeri Ziraat Bankası, Bayram Paşa Vakıf İşhanı ve birçok işyerleri ile kaplanmıştı. Sadece bu binaların güneyinden geçen caddede "Mevlevî Caddesi" olarak ismi yaşamaktadır.

3- Yanıkoğlu Câmî î 1658 (1068)

Yanıkoğlu Mahallesi'nde bulunan bu câmi, Halep Yeniçeri Serdârı Süleyman Ağa tarafından 1658 (1068) senesinde yeni olarak yaptırılmıştır. Kayserili olan Süleyman Ağa'nın baba ismi Yusuf Ağa'dır. 1652 (1062) tarihinde Halep'ten Kayseri müftüsü Şaban Efendi-zâde Mehmed Efendi'ye yetki göndermiş Mehmed Efendi de; Hunat Mahallesi'nde bulunan ve "Hoca Abadan veya Hoca Vatan" Mahallesi yakınında üç tarafı yol ile çevrili sebze bahçesini yüz seksen kuruşa satın alarak söz konusu câmiyi 1068 tarihinde yaptırmıştır. Câmîye Halep vilâyetinde Süleyman Ağa tarafından bazı emlak ve akarlar vakfedildi ise Süleyman Ağa ölünce bunların câmi ile irtibatı kopmuş sadece câmi yakınındaki bir fırının geliri kalmıştır.

Uzun minaresi 1251 (1835) yılı depreminde yıkılmış olup, mahalle halkı tarafından demir parmaklıklı olarak yeniden yaptırılmıştır.

İlk ismi Hoca Abadan Mahallesi iken, 1162 (1748) tarihinde Kayseri yeniçeri alayının altmış ve dördüncü orta bölüğüne "Serdâr-ı Yakın" tayin edilmiş bulunan Yanıkoğlu Ömer Ağa'nın bu mahallede oturuyor olması ve sözü edilen câminin bu kişi tarafından onarılması sebebiyle hem mahalleye ve hem de câmiye Yanıkoğlu Câmî î ismi verilmiştir. Nitekim câminin güney batısı karşısında bulunan türbe yeri; "Hoca Abadan veya Hoca Vatan" adıyla tanınıp bu şahsın Milâdî on üçüncü (Hicrî yedinci) yılının ricâlinden olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1960 c.4. s. 1844-45 Ahmed Nazif, Kayseri Meşhurları, Kayseri 1991, s.24, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İsmail Hami Danişmend, c.3, s.501, İstanbul 1961

⁵⁶⁷ Atabey Kılıç, *Kayseri Mevlevîhânesi Hakkında Notlar*, Ulusal Sempozyum: Günümüzde Yurt İçi Mevlevîhânelerinin Durum ve Konumları: Bildiriler-Sunular, 9-10 Aralık 2013, Konya, 2017, s. 89-106; https://www.academia.edu/10071207/Kayseri_Mevlevihanesi_Hakkinda_Notlar

⁵⁶⁸ Halit Erkilietlioğlu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1993, s.124

⁵⁶⁹ Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, Kayseri 1987, s.28-29

4- Çiğdeli-zâde Câmi î (Cıncıklı Câmi î) 1664-65 (1075)

Çiğdeli-zâde Hacı Ahmed Ağa tarafından Tennûrî Sokak'ta, Sivas Kapısı'nın iç kenarına 1075 (1664-65) yılında yaptırılmıştır. Kitâbesinde;

Kılıp ta'mir-i tevsi-i pesendi   *Hatip ise ana Numan efendi*
O devlet mend-i Çar ercümendi   *Cennet-i Adni vere ilâhi müstem*
Rızay-ı Hak için ihya edüdür   *Namı Ahmed bir merdi sah-ı cihan*
Zamanın hayra sa'yi huş mendî   *Ta'mirine Nuhî dedi tarihi*
Tarihi bin yetmiş beş hesab et   *Kıldı işbu mescidi Kasr-ı Cinan" yazılıdır.*

Adı geçen Ahmed Ağa, 1062, (1652) tarihli vakıf-nâmesinde belirtildiğine göre, debbağ esnafından olup, Kepe İlyas Mahallesi'ndeki Çiğdeli Bahçe'nin kendine ait yarı hissesine kendi Câmi îne ve bazı çeşme ve câmilere vakfeylemiştir. Bu mahalledeki "Çifteönü Çeşmesi" de Hacı Ahmed Ağa'nın yaptırdığı bir eserdir. Hacı Ahmed Ağa 1080 (1669) tarihinde ölmüş ve özel kabrine gömülmüştür. Çiğdeli Câmi î daha sonra 1128 (1715) tarihinde kızı Ayişe Hanım tarafından 1923 senesinde de Seyide Hanım tarafından ta'mir ettirilmiştir. Son olarak Hacı Mehmed Katartaş tarafından 4-5 metre geriye çekilerek ve eski malzemeden faydalanılarak yeniden yaptırılmış içi döşenmiş ve 1985 yılında ibadete açılmıştır.

5- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi 1670 (H/1081)

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Anadolu müfettişi olarak geldiği Kayseri'nin İncesu kazasında Bizans döneminde faal olan Aziz Eustathios Kilisesi'nin kalıntıları üzerine⁵⁷⁰ yaptırdığı; kervansaray, hamam, câmi ve çarşı (arasta), bugün ayakta olup; sıbyan mektebi, beş çeşme, altı abdesthâne, fırın, ambar, tabakhâne, bezirhâne, mahkeme binası, bahçe, su yolları ve Karasaz'da üç adet ahır, bir samanlık ve altı çiftlik odası günümüze ulaşamamıştır. Vakfiyesinde bütün bu eserlerine gerekli akarları bağışladığını ve bu akarların detayları belirtilmiştir⁵⁷¹.

⁵⁷⁰ Hild ve Restle, **Kappadokien** (Kapadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos) 1981, s. 192.

⁵⁷¹ Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf kayıtlar Arşivi'nde Bulunan 641 Numaralı Defterin 50.sayfasında, 1.sirasında kayıtlı "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı"na ait 23 Safer 1089 H./ 16 Nisan 1678 Cumartesi tarihli vakfiye"

.....yine Vilâyeti Anadolu'da İncesu Kazasına tabi Ali bey buranı demekle maruf mevzii izni Sultani ila imaret ve ihya eylediklerinde anda dAhi müceddeden bir Câmî î şerif ve mabedi latif bina ve inşa buyurdular ki Câmî î cemii muhassenat ve mecmai mecmeu müzeyyenattır ve yine mevzii mezburda talebei ulum sâkine olmak için on beş bab hücre ve bir tedris haneyi müştemile ve bir medresei müessesese bina ve ihya buyurdular ki hala talebei ulum ol hücrelerde sakinler olup ifade ve istifade etmededirler ve medresei mezburde kurbinde sıbyan ehli islâm zevil aba ve iytime talimi kur'ani azim ve tefhimi fırkanı kerim için bir muallim hane bina ve ihya buyurdular ki anın dAhi hala içinde sıbyani müslimin ve gilmanı müvahhidin taallümü Kur'an vacibüttekrim etmededirler ve yine zikrolunan medrese ve muallimhane kurbinde müceddeden bir çeşme bina ve ihya buyurdular ki kanat ve mesennatı milki sarihleri olmağla kanatına tebaiyyet ile hakkı sırları olan sudan iki lüle su icra eylediler ve Câmî î mezbur kurbinde bir çeşme dAhi bina edüp ana dAhi bir lüle su icra eylediler ve altı abdesthane bina edüp ana dAhi bir lüle su icra eylediler ve yine mevzii mezburda bina eyledikleri zikri ati Han'da müceddeden bir çeşme dAhi bina ve ihya edüp ana dAhi bir lüle su icra ettiler ve yine mevzii mezburda bina ve ihya eyledikleri zikri cai debbağhane kurbinde bir çeşme dAhi bina edüp ana dAhi bir lüle su icra eylediler ve zikrolunan sunun maksımı kurbinde bir çeşme dAhi bina edüp ana dAhi bir lüle su icra ettiler ve yine mevzii mezbur kurbinde vâki karyede bir çeşme dAhi bina edüp zikrolunan çeşmelerden faiz suyu ol çeşmeye icra eylediler ve bu cümleden intifa ve istika için nase izinleri suduru ile hala muhtacin şürip ve istimâl etmededirler Cezahullahü taala hayrel ceza' ve yine mahrusai edirne Boyacılar suku nam mevzide ve arasında suku

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Külliyenin kervansaray ve câmi kitâbesinde şu ifadeler bulunmaktadır:

*“Server-i âsıfan kubbenişin
Dâver-i dehr-i Mustafa Paşa*

*Asaf-ı mülk-i Süleymânî
Yani karim-i makam-ı mülk ârâ*

*Hayrî’l-cârisi irdi İncesu’ya
Hanu hamam ve câmi itüdi peyda*

*Eseri kaldı ta ebed bakî
Kabbe’l Allahu hayrahu ebedâ*

*Eseri kaldı to ebed bakî
Kabbe’l-Allahu hayrahu ebedâ*

*Şaniyâ geldi Sal-i tarihi
Oldu bir câmi ile han peyda Sene 1081”*

Ayrıca kitâbenin üzerinde ve câminin bahçe kapısı üzerinde 1277’de ta’mir edildiğine dair bir kitâbe daha bulunmaktadır. XVII. yüzyılın sonlarında yapılmış olan bu külliye, Doğu cephesindeki sur görünüşlü yapısıyla XI. ve XII. yüzyıl menzil külliyelerinden farklılık göstermektedir. Tavan örtüsünde kaburgalı haç tonozu kullanılmış ve oldukça sâde bir mîmârî üslûba sahiptir.

Yapının, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırıldığı Câmi ve Hamam kitâbelerinde vurgulandığı hâlde mimarının adı geçmemektedir.

---

başında dAhi bina ve inşa buyurdıkları çeşmelerin her biri abı kevserden nişan verüp bir katrasın nuş eden ve minelmai külle şer’n hay’ mantuku münifinden ibret bin olur ve yine mahrusai mezbûrede beyler beyi Câmi î demekle maruf Câmi î şerif kurbinde bina ve ihya buyurdıkları musluğu dAhi istimai ammei nas içün izin ve ibahaları sudurile zümrei muhtacin şürp ve istimâl etmederiler

.....vilâyeti mezbûrede zikri mürür eden **İncesu** nam mevzi kurbinde vâki tarafı şehriyariden vâkıfı müşarünileyh hazretlerine temlik olunmağla havza-ı mülklerinde mukarrer ve vakıf olmağla layık yerlerden olup bu mecalle-i şer’iyyede esamisi ile mezkure hududu ala hiddetin hududnamede tastir ve sunuru ferden ferde tesfir ve tefsir olunan **Engür Gölü** Çayırı denmekle meşhure araziyi ve yine Medine-i Kayseriye Sancağında **İncesu** Kazasında vâki kezalik min tarafissultan zati saadetlerine temlik olunmağla silki milki sAhihlerinde münselike ve hududu ve sunuru iş bu mecelle-i mergubede müstekillen muharrere sunurnamede masture **Sazyurtan** demekle marufe araziî memlukelerini dAhi cümle sunur ve menafii ile ve yine zikri mürür eden Sazyurtan arazisi üzerinde müceddeden bina ettikleri üç aded ahuru kebiri ve bir samanlığı ve altı bab çiftlik odalarını ve bir sofayı ve çiftlikde istimâl olunan otuz re’s camus öküzüünü ve on altı re’s karasığır öküzüünü ve malumetül adadı vel evsâf alatu haraset ve ziraatı ve mevzii mezbûrda vâki Câmi î mezkur kurbinde müceddeden bina buyurdıkları buyutu adideyi müştemil hanı ve Câmi î mezkur ile hanı merkum beyninde vâki müceddeden bina eyledikleri otuz iki bab kemer ve kârgir dükkânları ve öldükkânlarla muttasıl bir bab ekmecki furununu ve beş kurnalı dört lüle kanatı memluk suyu müştemil bir hamamı ve bir bab debbağhane ve bir bab bezirhaneyi ve iki bab boyahaneyi ve Câmi î mezbûrun tarafı garbisinde vâki dAhiye ve hariciyesi buyutu adide ve üçgöz anbarı müştemil menzili ve menzili mezbûre muttasıl buyutu adideyi müştemil ahır menzili ve Câmi î mezkurun yine canibi garbisinde vâki müceddeden bina ve halen Mahkeme itihac olan menzili ve Câmi î mezbûrun canibi kiblesinde vâki harimde olan bahçeyi cümle hukuk ve merafiki ile el kısmüssalis Mahmiyye-i.....

..... Hükmü vettescülü filyevmissâlisi vel işrine min saferilhayri lisene tis’a ve semânine ve elf. **23 Safer 1089 H./ 16 Nisan 1678**

Külliyenin bazı bölümleri 1860 yılında Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde restore edilmiş, daha sonra 1953-54 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne Kervansarayın kışlık bölümü, 1959-1965 ve 1972-1975 yıllarında külliyenin revaklı avlusu, 1956 yılında da İncesu Belediyesi tarafından Hamam bölümü onarılmıştır.

6- Yeni Câmî (Hacı Akkaş Câmî-i Şerîfi) 1675 (H/ 1086)

Hasinli Mahallesi ile Hacı Kâsım Mahallelerinin ortasında bulunmaktadır. Hacı Akkaş tarafından 1086 (1675) tarihinde yaptırılmış ve çok miktarda ir'at ve akarlar bu câmîye vakfedilmiştir. Câmî'nin kapısı üzerindeki kitâbesinde;

*“Hacı Akkaş ol Keremkâni o Sâhibi himmetin
Hayri mahz etmiş vücudun feyz-i Rabbilâlemin
Hak kabul edûp bu hayrati livech-i eberrin
Böyle ma'mur ola dünya ve ukbası hemin
Mülhimesi gaybı dedi bu câmîe tarih iin
Beyti l'it-tarifine v'el akîfine”* yazılıdır.

Bu câmî 1140 (1727) tarihinde Seyyid el hac Halil İbni Taviil tarafından ve 1265 (1848) tarihinde de Sipahi-zâde Hacı Osman Ağa tarafından ta'mir ettirilmiştir. Câmînin bitişiğinde de bir sıbyan mektebi var idi.⁵⁷²

7- Çukur Câmî î 1678 (H.1093)

Çürçürler Mahallesi, bu günkü Belediye Sarayı'nın arkasından batıya giden cadde üzerine bulunan çatısız ve özelliksiz câmînin 1678 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak birçok defa onarım gördüğü ve şekil değiştirerek bütün eski özelliklerinin kaybolduğu görülmektedir. 1968 tarihinde ise yeniden çatılı bir şekilde inşâ edilmiştir.

Câmînin kitâbesi de muhtemelen eski kitâbesinden nakillerle sonradan yazdırılmıştır. Mermer kitâbesi şöyledir:

1. *Üdhulûhâ biselâmin Âminin (Kur'an-ı Kerim'den: Hicr Sûresi, 46. Ayet)*
2. *İnşa eden: Hoca Hasan bini Ebû Tâlib Yapılış tarihi 1093 Hicrî, 1678 Milâdi*
3. *Yeniden inşası 1968* “(Yeni harflerle)

8- Setenönü Hamamı (Yeni Hamam)

Herhangi bir kitâbesi bulunmayan, Vakfiyelerde “Yeni Hamam” ismi ile anılan bu büyük kubbeli hamam, vakıf idaresi ile şahısların hisseli mülkü olup, ticarethâne olarak kullanılmakta iken Büyükşehir Belediyesi tarafından aynı mahalledeki Ermeni konakları ile birlikte onarılmıştır.

9- Gürpınar (Salguma) Köyü Câmî î

Talas'a bağlı Gürpınar Köyü Cami î, kare plânlı, kesme taştan kemerli ve kubbelidir. Önceleri kısa bir minaresi varken sonradan daha yüksek minare yapılmıştır. Kitâbesi olmamakla beraber 1845 yılında ta'mir edildiğine dair bir tabelâ mevcuttur.⁵⁷³

⁵⁷² Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, Kayseri 1987, s.40.

ONİKİNCİ BÖLÜM

A- 18. YÜZYILDA GENEL DURUM

18. yüzyıl'a Osmanlı ülkesi çok büyük sıkıntılara girmiştir. 1683 Viyana Bozgunu ve 1699 Karlofça Anlaşması ile hem devletin ekonomik durumu bozulmuş ve hem de çok büyük toprak kayıpları meydana gelmişti. Devletin azalan gelirlerine paralel olarak, merkezi otorite Anadolu ve İmparatorluğun uzak bölgelerine hâkimiyetini yitirmişti. Bu kargaşa içinde yöneticilerin tayininde rüşvet, çıkar ve yolsuzluk almış yürümüşü.

Bu yüzyılda, eyâlet ve sancak idareleri de şahsî menfaat esaslarına göre tanzim edilmeye başlandı. Sancak Beyleri sancak merkezi olan kazalarda oturması gerekirken 18. yüzyılda hemen bütün sancaklar ve bu meyânda Kayseri de “aralık” olarak veriliyor ve Sancak Bey'i buraları kendi vekili olan “mütesellimler” vasıtası ile yönetiyordu.

Bu yüzyılda sancaklara gelen mütesellimler, halktan “imdâdiye”lerin dışında “şakka” adındaki vergiler alarak sıkıntıya sokmuşlardır. Bu sebepten halk mütesellimlerden hiç memnun olmamıştır. Bütün bunlara devletin boşluğundan istifâde eden mütegalibe (zorba takımı) ve şehirlerdeki köklü hânedân ailelerin zülmü de eklenince Anadolu halkı inim inim inlemiştir.

Ticaret hayatında da dengesizlikler doğmuştur. Anadolu'ya yayılmış bulunan Fransız, İngiliz, Hollanda ve Venedik tüccarları Osmanlı ham maddelerini çok ucuz fiata alıp, bunları işlenmiş olarak tekrar satıyorlardı. Bu ticarete dâimâ zararlı çıkan Osmanlı Devleti idi. Alışverişleri ise iyi dil bilmeleri sebebi ile yerli Rum ve Ermeniler yapmakta idiler.

18. yüzyılda iki önemli konu Kayseri tarihini işgâl etmiştir. Bunlardan birincisi yukarıda sebepleri kısaca izah edilen devletin boşluğundan faydalanan mütegalibe ve

⁵⁷³ Ali Yeğen, *Kayseri'de Tarihi Eserler*, Kayseri 1993, s. 145.

hânedân ailelerin hâkimiyet kurmaları; ikinci ise, şehirde ve bilhassa çevre köylerde başboş birçok eşkıyânın türemesidir. Bu eşkıyâlık hareketlerinin bir kısmı, vezir kapılarından kaçan sipahi ve askerlerin şakilik yapmaları ile meydana geliyor bir kısmı da bazı aşîretlerin zaman zaman zorbalık ve hırsızlık yapmalarından doğuyordu. Devlet bu asırda aşîretleri yerleşik hayata sokmak için büyük gayret sarfetmiş ise de muaffak olunamamıştır. Özellikle Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşa bir takım ıslâhat hareketlerine girişmiş, âsâyîşin teminine çalışmış ve bir iskân siyâseti uygulanmıştır.

Kayseri Sancağı Mutasarrıflığı'na, Mart 1700 tarihinde Ali Paşa, 30 Aralık 1700'de ise İbrahim Paşa tayin edilmiştir. Aynı sene içinde Mahmud Ağa, 1701 senesinde önce Kethüdâ Ebubekir sonra da İmamı Ahmed Efendi'nin Kayseri Kalesi Dizdarlığı'na tayin edildiği anlaşılmaktadır. 1701- 1709 tarihleri arasında "Kethüdâlık" vazifesini Ebubekir Bey adında bu kişi yapmakta idi. Bu dönemdeki Kayseri Kalesi'nin muhafız sayısı 62 neferden ibaretti.

Ancak, Mîrî Mukataaların (devlet arazilerinin kiralanması veya tahsis edilmesi) mahallî âyân ve eşrâf tarafından yönetilmesi, bu ailelerin derece derece nüfûz ve servetlerini oğullarına intikâl ettirerek kuvvetli hânedânların ortaya çıkmasına önayak olmuştu.

Âyân ve eşrâfın gücü ve nüfûzu, devletin idârî gücünün zayıfladığı zamanlarda artmıştır. Özellikle XVI. asırdan sonra bu zümrenin halk üzerindeki içtimâî ve iktisadî hâkimiyetleri had safhaya gelmiştir. Âyân ve eşrâfın bu nüfûzu Anadolu'da ilk defa Kayseri'de resmî bir vazife hâlini almıştır. Seçilen kişiler zaman içinde zorbalık ve kanunsuzluklara saptıkları için "mütegalibe" (zorba) ismi ile anılmışlardır.

1701 senesinde Kayseri'de "Fincanı Büyük Mehmed" ismiyle tanınan bir mütegalibenin yaptığı birçok kanunsuzluk ve zorbalığa rağmen şehirde bazı kişiler tarafından korunduğunu ve ceza verilmediğini görüyoruz.⁵⁷⁴

17 Ekim 1707 tarihli sicilde bir şahsın oğlundan kalın miras mallarına bazı mütegaliblerin el koyması üzerine şikâyet ettiği ve Kayseri Kadısı'na bu meselenin halledilmesi için emir gönderildiği anlaşılmaktadır.⁵⁷⁵

1710 senesi Ocak ayında Kayseri âyânlarından Seyyid İsak, mutasarrıf naibliğine tayin edilmiştir. Bu durum yani ekonomik gücü yüksek bir kişinin aynı zamanda idârî yetkilerine donatılması, halk üzerinde endişe ve korku uyandırmıştır. Bu örnekten sonra güçlü ailelerin yerli halk üzerinde tahakküm kurmaları dönemi başlamıştır.

1712 senesinde Hunat Mahallesi'nde İmam Seyyid Carullah isimli mütegalibenin, bazı ahlâksız davranışlarından dolayı mahalleden uzaklaştırılması için Kayseri mutasarrıfına emir göndermişti. Yine aynı sene içinde Kayseri'de Deli Mehmed ve eniştesi Yusuf adındaki mütegaliblerin birçok defa yol kesmeleri ve eşya gasp etmeleri üzerine bu kişilerin yakalanarak cezalandırılmaları için Kayseri mütesellimine ferman göndermiştir. Yine aynı sene içinde Mehdi adındaki mütegalibenin Yahya, Abdurrahman ve Ebzun isimli kişilerin para ve eşyalarını gasbetmesi üzerine yakalanarak Kayseri Kalesi'ne "kalabend" yapılması için emir yazılmıştır.

⁵⁷⁴ Kayseri Şerhiye Sicilleri. 126/198-1.

⁵⁷⁵ K.Ş.S. 132/93.1.

1713 tarihinde kentte âyânlık yapan Kayseri Kadısı Burhâneddin ve İshak Efendi'den sonra 1720 yılında Kayseri âyânlığı için Kalaycıoğlu Mustafa'nın gayret gösterdiğini anlamaktayız. Mütesellimliği sırasında valilerle anlaşarak, hem onlar ve hem de kendi adına kaza ve köylerden yasadışı paralar toplayarak servetine servet katmıştı. Bu durumu kabullenemeyen Kayseri Kadısı Mustafa İstanbul'a gönderdiği mektupta Kalaycıoğlu'nun "ehl-i örf" aracılığı ile 1718'den beri her köyden 150-200 kuruş haraç topladığından yakınmaktaydı

1721 senesinde Kayseri'de Hacı Nasrullah El Hac Mehmed Vakfı'nın mütevellisi Ömer'in ölümü üzerine, bu vakfın mütevellliğini Seyyid Yahya isimli mütegalibenin zorla ele geçirdiğini öğreniyoruz.

28 Ekim 1723 tarihinde Kayseri Cizyedarlığını Hamza isimli kişi yürütmekte iken, Zenneci Ahmed adındaki bir mütegalibenin Niğde Bor, İncesu ve Develi kazalarından cizye topladığı, anlaşıldığından bu şahsın topladığı cizyelerin geri alınması için ferman gönderilmiştir.

Kayseri'nin Efkere köyündeki zimmîlerin, orada bulunan mütegalibe Dunik'in bazı ahlâksız davranışlarda bulunması sebebi ile Kayseri Kadısı'na şikayette buldukları görülmektedir.

1726 senesinde çıkarılan bir kanunla yerli halkın idaredeki nüfuzu önlenmeye çalışılmıştır. Bu kanuna göre: Eyâletlere vali yollanma usûlü değiştirilmiş ve kapıkullarından yapılan tayin sistemi terk edilerek "çevresi halkın daha iyi idare eder" düşüncesi ile her vilâyet ve her sancağın halkı içinde en itibarlı ve kudretli kişisi seçilmeye başlanılmıştır. Ancak bu uygulama ile merkezî yönetimin denetimi daha da azaldığı gibi seçilen kişiler zaman içinde zorbalık ve kanunsuzluklara saptıkları için "mütegalibe" ismi ile anılmışlardır.

21 Haziran 1728 tarihinde Enderlik Köyü ahâlisi bazı mütegaliblerden Kıranarlı Cinbiyığın Mustafa, Sağcıoğullarından Ahmed ve Mehmed ile Çelebioğullarından Murad ve Ömer'in oturdukları yerlerden ayrılıp, yeni hâne tutup, gece ve gündüz halkı bîzar ettikleri, mallarını gasp ettikleri, mallarını gasp ettikleri anlaşıldığından bu suçların önlenmesi için değişik zamanlar emirler gönderilmiştir. Bu adı geçen mütegalibelere 1775 tarihinden itibaren Çapar-zâdeler, 1740'da Şabanogđulları ve Sıgırcılarının katıldıklarını görüyoruz.⁵⁷⁶

Mültezimler de 17. ve 18. yüzyıllarda diğer görevlilere göre daha fazla servet sâhibi olabiliyordu. Çünkü Beylerbeyi, Sancak Beyi ve diğer görevlilerin nüfuz ve servetleri görevde kaldıkları müddetçe çoğalabiliyordu. Oysa mültezimlerin ekserisi âyândan oldukları için sülâleler boyu da saltanat devam ediyordu. Bu asırda mâlikâne olarak idare edilen yerlerin sayıları da oldukça artmıştı. Meselâ 17. yy. ortaları ile bu asır başlarında Kayseri'de bahsi geçen ailelerden en meşhurları, Endürlük Köyü'nü mâlikâne olarak idare eden Zenneci-zâdeler, Kalaycıoğulları, Emir Ağa-zâdeler önce mütesellimliği sonra da Kayseri âyânlığını ele geçirerek Kayseri'de hüküm sürmüşlerdir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ Özkaya Yücel, 18. yy. Kayseri, I. Kayseri Kültür Sanat Haf. Kayseri 1987, s.37

⁵⁷⁷ Yücel Özkaya, 18. yüzyılın ilk yarısında yerli ailelerin âyânlıkları ele geçişleri ve büyük hânedânlıkların kuruluşu, Belleten, 168, Ank. 1978, s. 675.

Meselâ; Kalaycıoğlu Mustafa'nın, mütesellim iken aynı zamanda âyân olmak için 1720 yılından îtibâren büyük gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Halkı sindirip ellerinden mallarını düşük bir değerle alıyor ve valilerle ortak olarak kaza ve köylerde haraç topluyordu. Kayseri Kadısı Mustafa Efendi'nin bu durumu İstanbul'a bir mektupla bildirmesi üzerine 1724'te Padişah III. Ahmed'in (1703-1730) bir fermanı ile Kalaycıoğlu Mustafa mütesellimlikten azledildi. Ancak Padişah'ın değişip I. Mahmud'un yeni padişah olması ile 1738 yılında yeniden mütesellimliğe tayin edildi. Ama halka zulüm ve baskıya devam edince 1741 yılında yardımcılarını Kığılmazoğlu Seyid Mahmud Ağa, Emir Ağa (Seyid Mehmed) ve köy kethüdasını Sağırcıoğlu Mehmed yargılandılar. Kalaycıoğlu mütesellimlikten bir defa daha azledildi.

Yerine yine Kayseri'nin ileri gelenlerinden olan Zennecioğlu tayin edildi. Zennecioğulları 1694 yılından îtibâren güç kazanmışlardı. Bu tarihte Zennecioğlu Ahmed Endirlik köyünü mâlikhâne olarak ailesi üzerine kaydettirdi ve köylüden haraç toplamaya başladı. Zennecioğlu Ahmed'den sonra oğulları Osman ve Mustafa da etraflarına topladıkları Kâfiroğlu Mehmed, Mehteroğlu Mustafa, Uzunvelioğlu Seyid Mehmed, Köle Osman gibi ayak takımı ile 1733 yılında Kayseri mahkemesini basacak kadar işi ileri götürdüler. Bu olay üzerine Şeyhülislâm'ın onayı ile Zennecioğulları ve çetesi yakalanarak İstanbul'a gönderildi ise de yapılan yargılamadan bir sonuç çıkmadığı anlaşıyor.

Zennecioğullardan sonra Kayseri Âyânlığı'nı ele geçiren Şaban oğlu Emir Ağa'dır. Bu şahsın daha önce Kalaycıoğlu'nun mütesellimliği sırasında onun yardımcısı olarak bulunduğu ve o dönemde hatırı sayılır bir servet sâhibi olduğu anlaşıyor. Bu maddî gücü ile 1735-1750 yılları arasında vilâyet kethüdâlarını ele geçirip halktan vergi adı altında haraç toplayarak servetine servet katıyor ve Tımar ile zeametleri baskı ile ele geçirip sonra bunları birkaç misline satıyordu. Bu gayrimeşru faaliyetlerin belgelerini İstanbul'a gönderenleri de yine oradaki ortakları vasıtası ile Kayseri'den sürdürüyordu.

Bu rant kavgasının onsekizinci yüzyıl ortalarından îtibâren özellikle "seyyidlik" sıfatını kullanarak Emirağaoğulları ile Zennecioğulları arasında devam ettiği görülüyor. Bu iki ailenin soygunları halkın birçok şikâyetlerine sebep oluyor ve bu şikâyetler, Kayseri Mutasarrıfı Murtaza Paşa ile Kayseri Kadısı Mehtizade Abdurrahman Efendi tarafından İstanbul Hükümeti'ne bildirildiği hâlde bir sonuç alınamıyordu. Âdetâ hânedân hâline gelen bu iki aile bu yasa dışı egemenliklerini uzun süre ellerinde tuttular.

Onsekizinci yüzyılın sonlarında ise Yozgat ve yöresi âyânını Çapanoğlu Mustafa Bey, 1772-1774 yıllarında sürmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı'na bir miktar asker ve gıda maddesi göndererek destek verdi ve bunun karşılığı olarak da Zennecioğlu Mustafa'nın yerine Kayseri Mütesellimliği'ne tayin edildi. 1775 yılına kadar da bu şahıs Kayseri bölgesine hâkim oldu⁵⁷⁸.

Onsekizinci yüzyılın başından îtibâren Kayseri'de hâkimiyeti ele geçiren âyânlar şunlardır: 1710 yılında Seyyid İshak, 1713'te Kayseri Kadısı Burhâneddin, 1720'de Kalaycıoğlu Mustafa, 1741'de Zennecioğlu Ahmed, 1735-1750'de Emirağa, 1774'te Torunağa-zâde Osman, 1774'te Zennecioğlu Mustafa, 1775'te Emirağa, 1776'da Kığılamaz-

⁵⁷⁸ Yurt Ansiklopedisi, Kayseri maddesi, s. 4696

zâde Ali, 1777'de Zennecioğlu Ahmed, 1778'de Talaslıoğlu Mehmed, 1786'da Emirağa oğlu Mehmed Emin, Bekir Ağa, Hamid Ağa, Güpgüpoğlu Ebubekir Ağa ve Hüsnüoğlu Mehmed Hadi Ağa, 1789'da Zennecioğlu Seyyid Sadık, 1789'da Bektaşoğlu Feyzi, 1792'de Mütesellim Ali Ağa.

Daha sonra da devam eden Çapanoğulları'nın hâkimiyeti I. Mahmud döneminde bu bölgelerin merkeze bağlanması ile bir ölçüde artık Bâb-ı Âlî'nin kontroluna geçti ise de âyânlık uygulamasının ondokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğine yani 1833 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Bu asrın başlarında çok miktarda cemaat hareketlerine şahit olmaktayız. 1699 yıllarında Rakka'ya iskânları emredilen, ancak iskân bölgesine gitmeyerek iki, üç yıldan beri Develü Ovası'nda oturan "Güngördü, Delili ve Kırıntılı" cemaatlerinden 400 kadar şaki, çevre yerleşim yerlerinde yağmacılık yaptıklarından dolayı 1702 senesi Ocak ayında Ayas iskelesinden gemilere doldurularak Kıbrıs'a götürülmüş ve boş yerlere iskân edilmişlerdir.

Yine İçel ve Alâiye Sancaklarına iskânları kararlaştırılan yörük tâifesinden Kara Hacılu Cemaati'ne bağlı oymaklar, 1701 yılı baharında Yahyalı bölgesine gelerek, Köşk, Numan, Özbey, Süleyman, Fakihlü ve Saruca Köyleri ahâlilerine çeşitli zulüm ve baskılarla yerlerini terkettirmişlerdir. Bu oymakların yola getirilip, hadlerinin bildirilmesi, için 9 Muharrem 113 (1701) tarihli ferman-ı âli ile Adana ve Konya Beylerbeyi ve vezirlerinden Anadolu Valisi Abdi Paşa'ya vazife verilmişti. Adı geçen eşkiyânın yok edilmesi ve bölge halkının huzurunun temîn olunması yolunda gayret sarfedilmiş bu meyânda Abdi Paşa'nın memur ettiği Halil Paşa, Kayseri Mutasarrıfı Ali Paşa ve Şer'i naiblikte bulunan Seyyid Halil Efendi ile birlikte bir genel meclis toplantısı yapmış, şehrin civarı 300 kadar askerler ve nöbetçilerle takviye edilmiş, bundan sonra yakın köyler gezilip görülerek genel güvenlik tedbirleri alınmıştır. Halil Paşa'nın memleket ileri gelenleri ile civar köyleri gezerken Hasan Alp Köyü'nde attan düşerek ayağının kırıldığı belirtilmektedir. Civar köylerdeki eşkiyânın etki ve zararı bir müddet daha devam etmiştir. Hattâ bu sırada Kayseri eski naibi Zeyneddin Efendi, Ürgüp kazasında mahsur kalmış, yollara yeter sayıda asker gönderilerek güvenlik sağlanmış ve kendisi Kayseri'ye getirilebilmiştir. Bu dereceye varan eşkiyânın saldırıları halkı huzursuz etmiş, köy halkı ise büsbütün korumasız kalmıştır. Bu mesele birkaç ay kadar devam etmiş ancak birçok masraflar edilerek yeni tedbirlerle eşkiyâlığın önü tam alınacakken, Abdi Paşa, Bağdat'a tayin edilmiş bu yüzden eşkiyâ ile başedilemez olmuştur.

Eşkiyânın yok edilmesi vazifesi ile 1701 senesi Rebiülevvel (Ağustos) ayında Kayseri'ye gelen Aydın Beylerbeyi Nasuhi Bey, memleket erkânı ile görüştüktan sonra Develü, Yahyalı ve Karahisar Voyvodalarına bilgi verdirerek eşkiyânın bulunduğu Erciyes Yaylası'na her taraftan hücum edilmiş ve eşkiyâ ile birkaç gün şiddetli bir mücadele devam etmiştir. Eşkiyâdan rahatsız olan köyler halkının da katılması ile eşkiyâbaşı Mirşamoğlu Ömer ve Deli Mehmed canlı olarak ele geçirilmiş askerleri ise kılıçtan geçirilmiştir. Geri kalan eşkiyâ da aman dilemeye mecbur olmuştur. Durum saraya bildirilmiştir. Bunun üzerine gelen ferman ile eşkiyâ reislerinden bazıları yok edilerek diğerleri Konya ve Adana vilâyetlerine yerleştirilmişler böylece genel âsâyış bir ölçüde sağlanabilmiştir.

Kayseri'de ziraat ve ticaret işlerine çok zarar veren bu şaki hareketleri büyük ölçüde

azalmakla beraber arasına yeni hareketler görülmüştür. Meselâ Bozok Sancağı'nda iskân etmesi gereken Mamulu Türkmenleri de Kayseri, Çankırı ve Sivas eyâletlerinde şakilik yapmışlar, bunun üzerine Sivas Beylerbeyi'ne ve eyâlet kadılarına 1702 yılında gönderilen emirlerle bu Türkmenlerin yerlerine îadeleri ile cezalandırılmaları istenmiştir.

Yine 1703 senesinde göçer tâifesinden Alcı ve Çakal Demircülü Cemaatleri iskân yerlerini terk ederek Yahyalı nâhiyesinin köylerini basmışlar, bunun üzerine Kayseri mütesellimine gönderilen bir emirle adı geçen cemaatlerin iskân mahalleleri olan Ayas, Berendi ve Kınık'a yerleştirilmeleri istenmiştir.

1703 senesinde Salkuma Köyü civarında Veli isimli birinin aşiretler tarafından öldürüldüğü⁵⁷⁹ 23 Ağ. 1707 tarihinde Pehlivanlı Cemaati'nden eşkiyaların Kayserili Osman'ın iki erkek ve bir dişi devesini gasbettikleri ve 1 Ekim 1707 tarihinde Farz-ı Dulkadırriye Türkmeni'nden olan ve Gerin Köyü'nde oturan Hüseyin'in Kayseri yakınında Metkeniz Köyü'nde yaşayan Mustafa'nın yolunu keserek birçok kıymetli eşyasını gasbettikleri, 27 Kasım 1708 tarihinde Dursunlu Cemaati'nden Veli Abdi Ağa'nın Cırlavık Köyü yakınlarında Süleyman isimli kişiyi öldürmesi⁵⁸⁰ gibi birçok âsâyişsizlik olayları görülmüştür.

1708 senesi Şubat ayında Kayseri'ye tayin edilen Ahmed Paşa'ya gönderilen bir fermanla, Dânişmendli Türkmenlerine bağlı Cavanişür ve Kaşıkçılar Cemaatlerinin Niğde Sancağı, Kayseri ve Develü kazalarında bulunan Öyük, Yarlık, Koçak, Çakırağa Karacaviran ve Mildere adlı köylere yerleştirmeleri istenmiş, Ahmed Paşa'da bu işi Kayseri Mütesellimi Cafer'e havale ederek uygulanmasını sağlamıştır.⁵⁸¹

Anadolu'da âsâyişsizlik olayları daha sonraki senelerde de devam etmiş, Meselâ 30 Haziran 1711 tarihinde Horasan Köyü yakınlarında konaklayan Dânişmendli Türkmenlerinden Suculu Cemaati köyü basmış ve dokuz kadın ve erkeği yakalayıp, köylünün birçok mal ve develerini gasbetmişlerdir. Yine Kayseri civarında deve yetiştiriciliği yapan Dânişmendli Aşireti'nden Sarıklı Cemaati çevre köyleri halkın mal ve canlarını gasbetmişlerdir bunun üzerine adı geçen aşiretin Rakka'ya sürgün edilerek yerleştirilmeleri için ferman yazılmış ve Voyvoda Mustafa bu iş için mübaşir tayin edilmiştir. Tedbir maksadı ile Etyemez Cemaati 1709 yılında İncesu kasabasına, Türkmen tâifesinden Recepli Avşarı Cemaati de 1713 yılında Zamantı Nehri kıyılarında bulunan boş 66 köye yerleştirilmişlerdir.

Eşkiyâ korkusu ile Kayseri'den ve Anadolu'nun diğer yerlerinden kaçarak İstanbul'a yerleşen Rum ve Ermenilerin tekrar eski memleketlerine îadesi için 1716 tarihli ferman yayınlanmış ve Kayseri'den gidenler tekrar gönderilmişlerdir. Bu iş için organizasyonunda İstanbul ve civarı patriğine bağlı olan Kayseri Metropolit'i'nin de rolü olduğu muhakkaktır. Zîra kendisine bağlı bütün yerleşim yerlerindeki gayrimüslim tebaadan bu Metropolit sorumlu idi. Köy papazları metropolitin izni olmadan kefareye nikâh yapamazlardı. Eskiden olduğu üzere, kiliselerine ait bağ, bahçe, çiftlik, çayır, tarla ayazma, manastır, değirmen, bin yerleri ve kiliselere ait olan eşya ve hayvanlara temropolit adına sahip çıkar ve yönetirdi. Bu

⁵⁷⁹ Kays. Ş.S. Nu: 127/38-2.

⁵⁸⁰ Kays. Ş.S. Nu: 131/39-2.

⁵⁸¹ Halaçoğlu Yusuf, 18. yy'da Osmanlı İmparatorluğu İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi.

hususlar, Kayseri Metropolitliği'ne tayin edilen rahibe, 2 Ramazan 1119 (27 Kasım 1707) tarihinde verilen berât-ı hümâyunda zikredilmişti. Bu tayinlerde devlete bir de peşkes verilirdi. Bunun o tarihte Kayseri için tutarı 2040 akçe idi.⁵⁸²

Eğer metropolitliğe tayin edilen rahip bu işe layık değilse, İstanbul patrikliğinin isteği ile değiştirilirdi. Nitekim İstanbul patrikliğinin isteği üzerine 25 Muharrem 1121 (7 Nisan 1709) tarihli berât-ı hümâyun ile Kayseri ve civarındaki Ermenilerin rahibi değiştirilmişti. 220 akçe de peşkes ödenmişti.

Patrikliğe bağlı Kayseri kazalarındaki Rumlara ait papaz ve keşişler ile diğer Hıristiyanların ödemesi gerekli vergileri rahipler, patrik adına toplarlardı. Topladıkları vergiyi vermezlerse saçları traş edilebilir, papazlıktan azil ve kiliseden çıkarma gibi cezalar uygulanırdı. Gayrimüslimlerin Müslümanlaştırılması veya Türkleştirilmesi hususunda hiçbir politika ve baskı uygulanmamıştır. Eğer bu yollara başvurulsaydı mahakkak ki Osmanlı İmparatorluğu süper bir devlet olarak çok daha uzun zamanlar hayatını devam ettirebilirdi.

Hıristiyan tebaa askerlik yapmaz buna mukabil devlete haraç ve cizye vergileri öderlerdi. Kıyafetleri Müslüman halktan farklı idi. Ayakkabı renkleri de değişikti. Meselâ siyah ve mor ayakkabıyı Yahudi ve Ermeniler, Yunanlılar kırmızı ayakkabı giyerlerdi. Müslümanlar ise, bilhassa zenginler sarı renkli ayakkabı giyerlerdi.⁵⁸³

Bu dönemde Kayseri'deki mutasarrıflar "Hürrem Çavuş" sarayında oturuyor olmalıydılar. Nitekim, 3 Ekim 1711 tarihinde Kayseri'ye gelen Karaman Valisi Ali Paşa'nın "Hürrem Çavuş Sarayı'na" indiği belirtilmiştir.⁵⁸⁴

1710 senesi Ocak ayında Kayseri Mutasarrıflığı'na Ebubekir Paşa tayin edilmiştir. 1710 senelerinde önemli bir bakır üretme merkezi olan Sis Sancağı, Kozanoğlu Dağı'ndan elde edilen bakır (nuhas) önce Kayseri'ye bu işle alâkalı bakır mahsenleri olduğu biriktirilen bakırın bin ikiyüz vukiyeye tutarının devlete, 180 vukiyeye tutarının maden nâzırı tarafından alıkonulduğu yazılmaktadır. Masraflı Kayseri cizyesi malından karşılanılarak hayvanlara İstanbul'a nakledilmiştir.⁵⁸⁵

1711 senesinde mütesellim olan Hasanpaşa-zâde Mehmed Bey zamanında Kayseri Kaleönü mevkiinde bulunan "Saçan Hasanoğlu Câmî î" Şütürban Mahallesi'nde oturan hayır sâhibi Burhâneddin Efendi tarafından yeniden ta'mir ve ihyâ edilmiştir. Câmî için birçok emlâk dükkân 16 Recep 1123 (1711) tarihli vakıf-nâmeye bağlanmıştır.⁵⁸⁶ 30 Mayıs 1712 tarihinde Kayseri Mutasarrıfı Ömer Paşa olmuştur. Mütesellim Hasanpaşa-zâde Mehmed Bey, gayrimüslimlerin fıkralarına 1714 senesinde Abdulkadir Ağa mütesellim olmuştur. 16 Aralık 1713 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığı'nda Mustafa Paşa tayin edilmiştir.

1715 (1127) tarihinde büyük ilim adamlarından Kayseri Müftüsü Ali Ferdi Efendi ölmüştür. Usûl ilmine dair "Hüseyniyye Haşiyesi" bulunan Ali Ferdi Efendi'nin mezarı Hükümet Dairesi civarında idi.⁵⁸⁷ Bu tarihte Kayseri Mutasarrıfı Derviş Paşa'dır.

⁵⁸² Kays. Şer. Sic. 112, s.97

⁵⁸³ Yücel Özkaya, s.155.

⁵⁸⁴ Mehmet Karagöz, XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdari Taksimatı İçerisinde Kayseri'nin İdari Durumu, I. Kayseri Ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri-1997, S:146

⁵⁸⁵ Yücel Özkaya, s.317.

⁵⁸⁶ Ahmed Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, s.144

⁵⁸⁷ Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Kayseri 1991, s.36.

Bu asrın başlarında Anadolu'ya yaygın bir şekilde hâkim olan eşkiyâ, halkı çok huzursuz etmişti. Nitekim Kayseri'den giden birçok reâyâ İstanbul'a yerleşmişti. Bunların yeniden memleketlerine döndürülmeleri için 1716 tarihli bir ferman yayınlandı. Bu fermana uygun olarak Galata ve Üsküdar Kadıları, reâyâyı yeniden memleketlerine ve bu arada Kayseri'den gelenleri de Kayseri'ye göndermişlerdi.

B- BÜYÜK ZELZELE

1714 (1126) senesi Rebiülevvel ayı başlarında (Şubat ortalarında) Kayseri'de çok şiddetli bir deprem oldu. Şehirde, birçok ev ve bina harab oldu. Sadece şehir içinde 9 000 den fazla insanın öldüğü bildirilen depremde Câmi-i Kebîr'in kubbe, kemer, kolon ve duvarları yıkıldı. Bu depremle ilgili olarak Câmi-i Kebîr'in doğu kapısının üzerinde "*Tarih el zelzele sene 1126*" yazılı bir kitâbe bulunmaktadır⁵⁸⁸. Erkilet Musağa Câmi î ise tamâmen harab oldu⁵⁸⁹.

Aynı depremi "Bekâyî" mahlaslı, Kayserili olduğu son beyitten anlaşılan bir şair şu şiirle anlatmıştır;

*Ey ülü'l-elbâb olan unzur bana der Kayseri
İbret al halime bak ibret nümâ der Kayseri
Atılıp kavs-i kazâdan nâgehân sîneme tîr
... kat kat ... giysem nef'i yok der Kayseri
Semt-i garbden zâhir oldu bir sehâb-ı muzlime
"Kâlû hâzâ aridun mümtirünâ"(*) der Kayseri
Bâm-ı şâm-ı Cum'ada başıma geldi bir kazâ
Titredi kûh ü arâzî âh kusûrum der Kayseri
Hedm olup şeddâd-ı bünyân âlem oldu pür cüvan
Câmi ü mescid hem esvâk kurâlar der Kayseri
Hâmilât hamlini attı dahi cümle murdiât
"Yevme tezalamma ardaat"(**) erdi der Kayseri
Siyemmâ Ulu Câmi mâbed-i inhidâm olup
Büktü îmân ehlinin hep kadlerin der Kayseri
Cümle halk sarhoş göründü hâlbuki sakrân değil
Lâkin Allâh'ın gazâbı bin beter der Kayseri
Âlim ilmîni unuttu ehl-i dünya mâlini
Mâ- hasal mutlak ferman düştü der Kayseri
Bî kıyâs mevt bulunup sâğışı kâbil değil
Şehr içindeki dokuz binden ziyad der Kayseri
Der BEKÂYÎ ehl-i Kayseri gelin insaf edin
Belki Rabb-ül âlemînden lutf ere der Kayseri⁵⁹⁰*

⁵⁸⁸ Erkiletlioğlu Halit, Kayseri Kitâbeleri, S:29

⁵⁸⁹ Ahmed Nazif, A.G.E. s.36-38

⁵⁹⁰ Kütüphâne Yazma Eserler/Cönkler Bölümü 74 numarada kayıtlı bulunan cönkten alınan bu şiir, Sn Ahmet Emin Güven tarafından gönderilmiştir. (*) Ahkaf Süresi 24. âyete atıfla (Bu bize yağmur getirecek buluttur) (**) Hac Süresi 2. âyete atıfla (Emzikli kadınlar çocuklarını attı, hâmileler düşürdü)

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz. Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

Bu senenin ortalarında 26 Ağustos 1717 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığı'na Ali Paşa tayin edilmiştir.

C- MEHMED BELİĞ EFENDİ'NİN ÖLÜMÜ (1717/H.1129)

Asıl ismi Abdurrahman Hilmi olan Belig, 1690 yılında Kayseri'de doğmuştur. İlk tahsilini babası Ali Nisârî Efendi ve Mehmed Remzi Efendi'den almış, sonra İstanbul'da Fatih Medresesi'nde eğitimini tamamlayarak Kayseri'ye dönmüştür. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Belig, Aynı sene içinde meşhur din âlimi Ali Nisârî Efendi'nin diğer oğlu ve Mehmed Belig Efendi Kayseri Müftüsü iken, vefat etmiştir. Ölüm tarihi çeşitli kaynaklarda farklılıklar göstermekle beraber 1725 tarihi, Hisarî mahlâslı çağdaş şair tarafından belirtilmiştir. Yine dönemin şairlerinden Sarıkî Baba'nın bu ölüm üzerine yazdığı şiir de şöyledir:

“ *Kuvvetü 'l-ayn değil miydi Nisarî'nin ol yar
Kalmış idi böyle bir allâmeden ol yadigâr
Yanma kalmaz senin de akıbet bu inkisar
El-eman ey pîre-zen dünya, elinden el-eman* ”⁵⁹¹

(O sevgili, Nisârî'nin gözünün nûru değilmiydi? O, böyle büyük bir âlimden yadigâr kalmıştı. Ey ihtiyar bir kadın olan dünya! Bu kırılma, sonunda senin de yanına kalmaz. Yeter artık elinden senin, yeter!)

1- Belig'in Kayseri Medhiyyesi

*Vardır mesim-i ruhfeza Kayseriyyede
Andırdı buy-i Adn'i Sebâ Kayseriyyede
Buy-i Şükufezar ile ezhar-ı tazedan
Itr iden meşamı hava Kayseriyyede*

*Olmaz Mizaca şikleti hiç germ-ü serd'nin
Hoşdur hevay-i sevf'ü şifa Kayseriyyede
Şer'i şerifi Ahmed'e daim rayeti
Eyler hemişe baü geda Kayseriyyede*

*Etmez evam-ı nase dahi fik-ı zahirî
Yokdur o denlü meyli hava Kayseriyyede
Pakizedir akaidi erbâbı ilminin
Kümkeşte oldu ucb'ü riya Kayseriyyede*

*İlm-ü kemale kavmı nola iste gûşişi
Olur, ziyâde akl-ü zekâ Kayseriyyede
Hali mesail itmeye kadir kimesne çok
Adı üzre nola olsa kaza Kayseriyyede*

⁵⁹¹ Ahmed Nazif, A.G.E. s.36

*Asarıdır bu cümle Nisarî Efendinin
Vermiş uluma neş-ü nema Kayseriyyede
Tashih edüb kibar-ü sıgarı hkayidi
Tahsil olur rızay-i Huda Kayseriyyede*

*Bu şehre ey Belîğ Nisarî erişmese
Bir nesne varmı medhle seza Kayseriyyede
Her ne olursa razıyüz anda bulunmuşuz
Def' olsa bari kahü galâ Kayseriyyede*

2-Diğer Medhiyye

*Etmez diyarımıza sefer Kayseriyyeden
Şeyda gönül geçer mi meğer Kayseriyyeden
Senk-ü gubarı lâ-l-ü güherdir ki kıyas eder:
Her kim ki hicret etse eğer Kayseriyyede*

*Ah-ü hevay Erciyes ile şükûfeden
Nefha niyar-i Çin'e eder Kayseriyyeden
Envâ-itaze meyve hususa ah muşmuş'un
Ahar diyara huş'i gider Kayseriyyeden*

*Cehri erik ve astar-u barutu bîaded
Çok kimseler ticaret eder Kayseriyyeden
İnkâr olur mu ya o kebab ile şerbeti
Zahir bunun misali neler Kayseriyyeden*

*Gelmişti ilme Ahdi Nisarî de çok revaç
Zavi olup gider o eser Kayseriyyede
Vehbi Efendi Hızırveş imdada gelmese
Mabud olurdu cinsi hüner Kayseriyyede*

*Anda tavattun etti meşahiri evliya
Zem etme ey Belîğ, hazer Kayseriyyede*

D- ERKİLETLİ NİŞANCI MEHMED PAŞA'NIN SADRAZAM OLMASI

Mehmed Paşa, Hicrî 1080 (M/1669) tarihinde Kayseri'nin Erkilet Köyü'nde doğdu.

Babası Hacı Ali Ağa tüccar olarak Mısır'a gidip gelirken, Mehmed de zülüflü baltacılar ocağına girmiş ve saray baltacısı olmuş idi. Daha sonra saman kâtipliği, Bafra Mütessellimliği, kapıcılar kethüdâsı, sadâret kethüdâlığı, Halep Muhasallığı ve Dergâh-ı Âli kapıcılar kethüdâlığı görevlerinde kademe kademe yükseldi. 13 Şubat 1717 tarihinde dördüncü vezirlik hâsları ile nişancılık görevine atandı⁵⁹².

Padişah III. Ahmed döneminde Osmanlı ordusunun Avusturya ordusuna yenilmesi ve Belgrad'ın düşmesi ile birlikte Sadrazam Halil Paşa azledildi ve yerine 26 Ağustos 1717 (18 Ramazan 1129) tarihinde dördüncü vezir Nişancı Mehmed Paşa Sadrazamlık'a getirildi⁵⁹³.

Sekiz ay 14 gün (258 gün) Sadrazamlık görevini yaptıktan sonra Avusturya ile barış görüşmelerinin sonuçsuz kalması sebep gösterilerek ve Mehmed Paşa'nın da bu anlaşmazlığın ancak savaşa çözüleceğine inanması gerekçesi ile 9 Mayıs 1718 (8 Cemâziyelâhir 1130) tarihinde azledilerek yerine Nevşehirli Damad İbrahim Paşa atandı.

Mehmed Paşa, sadâretten ayrıldıktan sonra Narda ve Niş Seraskerliği'ne, Girid, Mısır ve Cidde Valilikleri görevlerine getirildi. Nihayet Haziran 1729 tarihinde Hac görevini yerine getirirken 60 yaşında Mekke'de vefat etti ve Mualla mezarlığına gömüldü⁵⁹⁴.

a- Erkilet Musa Ağa Câmi î'nin, Mehmed Paşa Tarafından Yeniden Yapıtılması

1131 (1719) senesinde beş sene evvelki büyük depremden (1714 depremi) yıkılmış olan Erkilet Musaağa Câmi î Sadrazam Erkiletli Mehmed Paşa tarafından yanında altı odalı bir medrese ve kütüphâne ile birlikte yeniden yapıldı. Câmi bakımı ve ihtiyaçları için bir takım gelirler aynı tarihi vakfiye ile tahsis edildi. Sözü edilen Câmi-i Şerif'in kapısı üzerindeki mermer kitâbede şu manzûm tarih yazılmıştır.

*“Habbezâ Câmi 'i pûr-nûr-ı sücûd
Bârek Allâhü zihî beyt-i Hudâ
Sadme-i zelzeleden olmuş iken
Eser-i bünyesi mahsûr-i fenâ
Ma'delet-güster-i Sadr-ı Âli
Sâhibu'd-devle Muhammed Pâşâ
Etdi bu Câmi-i vâlâ-sakfı
Maskat-ı zât-ı şerîfînde binâ
Ola hayrat-u müberrâtı kabûl
Devletin eyleye efzûn Mevlâ
Dedi târihini Ruhsat Hâtif
Câmi-i ferruh-u zibende-bina
(Bu mısra hesaplanınca 1131 tarihi çıkmaktadır)*

⁵⁹² Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, c: II Çev. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, s:360

⁵⁹³ Fındıklılı Mehmed Ağa, A.G.E. s:365

⁵⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c: IV/2 s:310

*(Secde nurlarıyla dolu ne güzel câmi
Allah mübarek etsin. Ne hoş Allah evi
Zelzelenin sallantısından olmuş iken
Bünyesinin eseri yokluk mahsuruna
Adalet yayıcı o yüce Sadrazam
Devlet Sâhibi Muhammed Paşa
Etti bu yüksek tavanlı câmi-i
Zatının doğum yerinde bina.
Onun iyi ve hayırlı işleri kâbûl ola
Ve Mevlâ devletini artırta
Hatif, tarihi ruhsatını söyledi
Bu kutlu ve binası süslü câminin.)”*

H. ERKİLETLİOĞLU

Mehmed Paşa tarafından câminin bir bölümüne kurulan kütüphânedeki halk uzun yıllar faydalanmış, daha sonra 8 Nisan 1917 tarihinde kitaplardan yedi yüz tanesi Kayseri Reşit Efendi Kütüphânesi'ne nakledilmiş, diğerleri ise yağmalanmıştır. Râşid Efendi Kütüphânesi'ne gelen bir Kur'ân-ı Kerim'in yaprağında şu ibâre yazılıdır; *“Vugife fi sebîli'llâhi vetaleben li merzâtihi karye-i Erkilet'te tilâvet olunup, sevabını işbu sâhibetü'l-hayrât ve hasenat Vâlîde-i Sultan Mehmed Han, dâmat azametühâ hazretleri niyetlerine üçer ihlâsı şerîfe tilâvet eyleyeler ve meşrûta olan nâhiyeden âhar karyeye nakil olunmaya, deyü Sâhib-i vakf şart eylediği şerh verildi. Tahriren 9 Cemâziyelevvel 1061 Hicrî “ (30 Nisan 1651)*

Sadrâzam Mehmed Paşa'nın doğumundan 20 yıl önce Erkilet Câmî i'ne IV. Sultan Mehmed'in annesi tarafından bu Kur'ân-ı Kerim vakfedildiğine göre, Dîvân-ı Hümâyûn'da Mehmed Paşa'dan önce yine Erkiletli bir devlet adamının bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹⁵

1718 senesinde Kayseri Mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın gâyet zâlim bir kişi olduğu ve halkın İstanbul Hükümeti'ne şikâyet etmesi üzerine görevinden alınarak Kayseri Kalesi'ne kalebend yapıldığı mal ve gelirlerinin de hazineye ir'at kaydedildiği bir Ferman-ı Âlişan ile bildirilmiştir. Aynı sene içinde Kayseri Kalesi dizdarının Ali Çavuş isimli kişi olduğu ve 1721 senesine kadar bu görevi yaptığı bilinmektedir. Bu tarihten sonra dizdarlık makamına Ahmed Ağa tayin edilmiştir.

1719 senesinde ise Kayseri Mutasarrıfı Mahmut Paşa olmuş idi. Bizzat Kayseri'ye gelmeyerek işleri kendi dîvânında yürüten Mahmud Paşa, Seyyüdü'l İmam Abdurrahman'ın Basatlı Köyü civarında kayıp olan eşyalarının bulunması için bizzat gayret göstermiştir.

E - MEHMED REMZİ EFENDİ'NİN ÖLÜMÜ

1719 (1131) tarihinde Kayseri'nin meşhur din âlimlerinden Mehmed Remzi Efendi ölmüştür. Aslen Kayserili olan bu zat, Ali Efendi, Avni Abdulkâfi Efendi ve son olarak Ali Nisârî Efendi'den ders ve icâzet almıştır. Kırk sene kadar Kayseri'de yüksek ilimlerle uğraşmış olup, “Künûzu'r Rümûz” adıyla güzel bir eser yazmış ve sonrada “Rümûzü'l Künûz” ismiyle bu kitabı şerh etmiştir. Bir de dîvançesi vardır.⁵⁹⁶

F - KAYSERİ KALESİ'NDE BULUNAN TOPLARIN İSTANBUL'A NAKLİ

14 Ekim 1721 tarihinde Kayseri Mütessellimi Mustafa Ağa'ya gönderilen bir fermanla Kayseri Kalesi'nde bulunan “amel manda” isimli tunç topların yenileriyle değiştirilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Bu nakliye işini organize etmek üzere bir de mübaşir tayin edilmiştir.

G - DEPREM İLE YIKILAN ULU CAMİİ'NİN ONARILMASI

Depremden sonra 1134 (1721-22) senesinde memleketi Kayseri'ye gelen Matbah-ı Âmire Emîni (Saray mutfağının amiri) Hacı Halil Efendi, yıkılmış birçok eseri ayağa kaldırmıştır. Dokuz seneden beri yıkık bir durumda bulunan Ulu Câmî'yi de yeniden îmar edip canlandırmıştır. Doğu kapısı üzerinde bulunan kitâbe ile bu imar belirtilmiştir.

⁵⁹⁵ Ali Rıza Karabulut, Kayseri Raşit Efendi Kütüphânesi Tarihçesi, Kays. 1994, s.22

⁵⁹⁶ A.Nazif, Kayseri Meşhurları, s.34

*“Emîn-i sûr-i Sultânî dahi Matbah Emîni kim
Vücûh-i hayra bezl-i mâl idi âlemde mu’tâdı
Halil-i cümle(i) âlem o zât-ı pâk-i müstesnâ
Sezadır gül-şen-i hayrın denilse serv-i âzâdı*

*Harabiken tezelzûlden bu mabed gâh-ı Arş-âsa
Bihin tamîr ile kıldı mücedded köhne bünyâdı
Yıkılmış cidârı sakf-ı bâlâ-tâk-ı zibâsı
Yine resm-i kadim üzre zuhura geldi inşa (s)ı*

*Be nûr-i Kâbe-i Ulya be-izz-i Mescid-i Aksâ
Ana göstermeye Mevlâ azâb Yevm-i Mi’âdı
Yazılsın böyle bir târîh-i nevta Beyt-i Ma’mûr’e
Ulu Camî Halil’in Kâbe-asa oldı bünyâdı” 1135 (1722-23)*

*(Sultanın düğün dernek ve mutfak emininin
Bu dünyada hayır işlerine mal harcamak gibi bir alışkanlığı vardı.
O, herkesin arkadaşı olan üstün ve temiz zat idi.
Hayır işlerinin gül bahçesinin ulu selvisi idi.*

*Bu arşa benzeyen mabed, zelzeleden harab iken
Duvarı, yüce kemerli güzel tavanı yıkılmıştı.
İnşası yine eski şekline uygun ortaya çıktı.
Yüce Kâbe nuru ve Mescid-Aksa hakkı için*

*Mevla ona kıyamet günün azabını göstermesin
Böyle yeni bir tarih Beyt-i Mamura kadar yazılsın
Ulu Câmî Kâbe gibi, Halil’in imarı oldu.)*

Hacı Halil Efendi, Câmî-i Kebîr’den başka Gülük Çeşmesi, Gömleksiz Çeşme, Göllü Çeşme, Hacılar Kapısı Çeşmesi, Hunat Hatun Câmî î’ne bir kütüphâne, At Pazarı’na bir han gibi birçok hayrat ve tesisler yaptırmıştır. At Pazarı’ndaki yaptırdığı hana yakınındaki dükkânları vakıf ve hediye ederek, vakıf gelirini “Câmî-i Kebîr’in medresesine otuz, diğer medrese ile kayyumuna onbeş ve öteki kayyuma altı, sözü edilen Câmî-i Şerif’in zeytinyağı bedeline kırk buçuk, Bozatlı Mahallesi Câmî î’nin vaizine on beş, Deli Ali Câmî î’nin vaizine dokuz kuruş verilmek üzere ve çeşmelerinin emrine altı, Mirablarn bayramlığına iki, su yolcularına dokuz kuruş ödenmek üzere ve Kayseri’deki sıbyan mekteplerinde okuyan çocukların her birine yıllık beşer, kalfalarına onar, hocalarına yirmişer para ve Molu karyesindeki sıbyan mektebi çocuklarına yılda onar, kalfalarına yirmişer, hocalarına kırkar para ve Kayseri’de medreselerde ilim tahsil eden talebelerin herbirine yılda onar para” dağıtılmak üzere tahsis edilmiştir.

H - DİĞER OLAYLAR

4 Mayıs 1721 tarihinde Kayseri Mutasarrıflığı'na Hacı Mirza Yakup tayin edilmiş, Mütesellimliği de Halil Ağa'nın yürütmesi uygun görmüştü. Aynı senenin ekim ayı içinde Kayseri'deki bakkal esnafının başına onların meslekî işlerini yürütmek üzere "Bazar Başı" unvânı ile Hacı Ali isimli kişi, bir Berât-ı Şerif'le tayin olunmuştu.⁵⁹⁷

8 Aralık 1721 tarihinde Osman Paşa Kayseri Mutasarrıfı olmuş fakat 10 Nisan 1722 tarihli bir sicile göre, bu sene başında Kayseri Mutasarrıflığı yeniden el değiştirmiş ve Vezir Mustafa Paşa bu göreve getirilmişti. Kendisi bizzat Kayseri'ye gelmeyen vezir, yerine kethüdâsı Seyyid Ömer'i vekil tayin etmişti.

21 Ekim 1722 tarihinde Kayseri Mutasarrıfı olarak gördüğümüz Vezir Osman Paşa, aynı zamanda Vidin Kalesi muhafızı olduğundan, Kayseri'ye bir mütesellim tayin etmiş, bu mütesellim vazifeye başlayıncaya kadar da bu görevi Kalaycı-zâde Mustafa Ağa yürüterek şehirde âsâyişi temin etmişti.⁵⁹⁸

Kebir İlyas Mahallesi'ndeki Hacı Mehmed isimli bir hayırseverin yaptırmış olduğu câminin hatibi Hüseyin Efendi öldüğünden, 1723 senesi Ekim ayında yeni hatib olarak Hacı Mustafa hergün bir akçe maaş ile tayin edilmiştir.⁵⁹⁹

1723 senesinde Revan Seferi'ne giden Diyarbekir Valisi Ahmed Paşa'ya 400 deve göndermesi için Kayseri Kadısı ve Mütesellimi'ne emir gönderilmişti.

Yine 1723 senesinde Kayseri Kadısı'na gönderilen bir ferman ile şehirde pamuğun sadece Penbeciler Çarşısı'nda satılması istenmişti. Bu önlemlerle Bayram Paşa tarafından yaptırılmış olan Mevlevîhâne, iyi bir gelire kavuşmuş oluyordu. Bu tarihte Mevlevîhâne Şeyhi'nin Halil Efendi isimli bir şahıs olduğunu öğreniyoruz.⁶⁰⁰

1724 senesinde Rusya üzerine yapılması düşünülen sefere hazırlık olmak üzere "İmdâd-ı Seferiyye" vergisi toplanmaya başlanmıştır. Bu vergiyi ödemek üzere 345 avârız hânesi (olağanüstü durumlarda vergi ödeyen ev sayısı) tesbit edilmiştir. Buna göre 1723 tarihinde Kayseri şehir nüfusunun 21.000 kişi civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu yeni vergi talepleri Anadolu'da büyük nüfus dalgalanmalarına sebep olmuştu. Köylerde oturanlar büyük şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Hükümet bu göçlere mânî olmak üzere göç edenleri geri çevirmek istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Nitekim Kayseri'den çok miktarda insan İstanbul, Edirne ve Bursa'ya göç etmiştir.⁶⁰¹

1724 (H/1136) tarihinde Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından "Vezir Hanı" yaptırılmıştır. İçindeki dükkânlarda kuyumcu, abacı, kumaşçı ve çuhacı gibi esnafın iş yapması için de 1140 tarihli bir fermân-ı âli çıkarılmıştır. Bu ferman üzerine Vezir Hanı'ndaki dükkânlar çok kıymetlenmiştir.

Kayseri ve çevresinde başıboşluktan faydalanan bazı aşîretler ve özellikle Dânişmendli Türkmenlerinden Şerüflü Cemaati ahâlisi, halkın ekinlerini hayvanlarına

⁵⁹⁷ Özkaya, Kıl. San. Haf. 1 s. 37.

⁵⁹⁸ Kayseri Şerîyye Sic. 143/111-1

⁵⁹⁹ Kays. Şer. Sic. 121. S.204.

⁶⁰⁰ Kayseri Şer. Sic. 121. S.202.

⁶⁰¹ Halaçoğlu, s.31.

yedirmişler ve zarar vermişler. Bunun üzerine 1726 senesinde cemaatin yağmacılıkta bulunan 206 hânesi Rakka'da Gelgen nâhiyesine sürülmüşlerdir.

Göçebe Türkmen zümresinden, İmamkulu, Tacirlü, Lekvanik Aşiretleri kışları Anadolu'da yaz mevsimini de Kayseri ve çevresinde geçirmekte idiler. Yerleştikleri yerlerde köylüye zarar vermekte, tarlalarına hayvanlarını sokmakta ve yolcuları soymakta idiler. Nitekim, Harmancık, Kayseri ve İncesu ve Karahisar-ı Sahip yollarından soyulmadan geçmek mümkün olmuyordu. Bu bölgede âsâyîşi sağlamakla görevlendirilen Develioğlu Seyyid Mustafa bütün bu haydutları sindirmiş, aşiretleri bir düzene sokmuş ve nezre bağlamıştır. 1728 yılında da bu tedbirlere destek olarak aşiretlerin yeni yerleşme düzenleri ile ilgili ferman çıkarılmıştır. Aynı ferman gereğince Zamantı Irmağı etrafındaki terkedilmiş harâbe köylere Receblü Avşarı Cemaati'nin yerleştirilmesine karar verilmiştir⁶⁰²

Mayıs 1727'de İbrahim Paşa, 1728 senesi Şubat'ında Kal'a-yı Cedid Muhafızı ve Kayseri Sancağı Mutasarrıfı, Vezir el-Hac Hüseyin İbşir Paşa tayin edilmiştir. Ahmed Ağa ise Kayseri Mutesellimi vazifesini yürütüyordu. 1729 senesinin Temmuz ayında Kayseri Mutasarrıflığı'na Erdebil Muhafızı Rüstem Paşa tayin edilmiş, o da Kapı Kethüdâsı Ahmet'i Mutesellimlik'e atamıştır. Dizdarlığına da El Hac Mehmed Ağa tayin edilmiştir.

Bu Receblü Avşarı Aşireti ile Lekvanik Aşiretleri, bir türlü yerleşik hayata uymayıp, çeşitli huzursuzluk çıkardıklarından, 1732 yılında çıkarılan bir fermanla Kıbrıs Adası'na sürülmüşlerdir.

Bu göçebe konar göçer aşiretler, bazı işlerde maharet sâhibi olmuş idiler. Meselâ Karaman ilinin kuzeyinde Haymana, Turgutlu ve Kayseri yaylalarında yaşayan, "Atçeken Ulusu" at yetiştirme konusunda gayret şöhret sâhibi idiler. Atçekenlerin bir kısmı İç-İl yörüklerine, bir kısmı ise Ramazanlı İli'ne mensuptular.⁶⁰³

Hükümet Sarayı'na yakın olan ve Hürrem Çavuş Mahallesi'nde bulunan Mahkeme Sarayı'nın büyük deprem ile kullanılmaz derecede harab olduğu anlaşılmaktadır. 1727 senesi içinde sicil belgelerinde "*Kayseri'de vakıf mahkeme olmayup kadılar icâre ile murad eyledikleri menzillerde sakin olmalarıyla bir zamandan berû medine-i mezbûrede Abdüssamed Çelebi demekle ma'ruf kimsenin menzilini mahkeme ittihaz ve icâre ile anda sakinler ve ba'de Abdüssamed fevt ve menzil-i mezbûr vereseden Kasım Efendi demekle mar'rufa irsen intikal itmekle merkûm Kasım ve vesile Cem-i de'âviyeye karışub kazayı kendise muhib ittirdiğinden mu'âda etrafında olanların ekseri dahi mahkeme kalpleri hoş alız sözler ile muradlarını icrâ ve ibadullâha gadr ve cevr itdirmek adetleri olduğun bildirub bu durumun düzeltilmesi ve mahkeme binasının "Câmi-i Kebîr grubunda vakf için iştirâ ve ta'mir olan saray mahkeme tayin ve tahsis olunmak" için ferman gönderilmiş olduğu görülmektedir. 1143 (1731) senesi Şevval ayı başlarında Kayseri Sancağı Arpalık olarak Rumeli Kazaskeri Mahmud Efendi'ye verilmiş olup, adı geçen şahıs da İmam-zâde Mehmed Efendi'yi nâib tayin etmiştir.*

1728 yılında Sultan III. Ahmet döneminde Ioannes Prodromos Manastırı inşâ edilmiştir.

⁶⁰² Yusuf Halçoğlu, 18. yy'da Osmanlı İmparatorluğu İskân Siyaseti ve Aşiretlerinin yerleştirilmesi

⁶⁰³ Faruk Sümer, 16. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umümi bir bakış, s.515, İ.F.M, 11 İst. 1952.

24 Safer 1144 (1731) tarihli Şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin menşûru ile Kayseri âlimlerinden Bahçeci-zâde Hacı Ahmed Efendi Kayseri Müftüsü tayin edilmiştir.

Bu tarihlerde Kayseri Mütessellimliği Derviş Ağa-zâde Salih Ağa, Kalaycıoğlu Mustafa Ağa ve Zenneci-zâde Osman Ağa arasında el değiştirmiştir. Mehmed Efendi Nakîbüleşraf (Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere hükümetçe tayin olunan memur) ve Mustafa Ağa da Sipahi Serdârı görevlerini yapıyorlardı.

Kayseri ileri gelenlerinden Emir Ağa ile Seyyid Süleyman Ağa, zâviyedârlık makamı için rekabete girmeleri üzerine Mübâşirlik görevi ile 1143 (1731) tarihinde Kayseri'ye gelen Dîvan-ı Hümâyun çavuşlarından Süleyman Ağa'nın ise müdahale etmesi işi daha kızıştırmıştı. Nitekim ikiye ayrılan memleket ileri gelenlerinden Zenneci-zâde Osman Ağa, Zenneci-zâde Mustafa Ağa, Gavrem-zâde Hacı Abdülkadir Ağa, Emir Ağa tarafını tutuyorlardı. Olayları önlemek üzere 30 Muharrem 1144 (1731) tarihli ferman-ı âli ile Emir Ağa, Kalebendlik'e tayin edilmiş, Zenneci-zâde Osman ve Mustafa Ağalar ile Gavrem-zâde Hacı Abdülkâdir Ağa İstanbul'a çağrılmışlardır.

1733 Mayıs ortalarında Zenneci-zâdeler ve taraflarının yakalanarak Kayseri'den İstanbul'a getirilmesi için Şeyhülislâm'ın da onayı ile tekrar ferman yazılmış, fakat İstanbul'a getirmeleri imkânsız görüldüğünden davaların Kayseri'de görülmesi istenmiştir. Ancak belgelere göre birkaç sene sonra Zenneciogulları Kayseri Mütessellimliği'ni ele geçirdiklerine göre bu dava ya görülmemiş ya da davada haklı çıkmışlardır.⁶⁰⁴

30 Muharrem 1144 (1731) tarihli ferman-ı âli gereğince Hamid Sancağı eski Mutasarrıfı Polat Ahmed Paşa Anadolu Müfettişi tayin kılınmış ve bu sırada Kayseri Mutasarrıflığı da Şaban Paşa-zâde İbrahim Paşa'nın emrinde bulunuyordu. Kayseri Mütessellimliği ise 1731(1144) senesi Sefer ayının ilk gününden itibaren ferman-ı âli Derviş Ağa-zâde Salih Ağa'ya ihâle edilmişti. 6 ay sonra 1144 (1731) senesi Receb ayı 15'inde Kayseri Sancağı Arpalık olarak Mamalu-zâde Osman Paşa'ya verilmiş, o da mütessellim olarak eski Mamalû Aşîreti Beyi olan Kantemir Bey'i tayin etmişti. Kantemir Bey kendisine Kalaycıoğlu Mustafa Ağa'yı vekil tayin etmiştir.⁶⁰⁵

15 Rebiüvvel 1143 (28 Eylül 1730) tarihinde İstanbul'da çıkan Patrona Halil isyanı ile gelişen siyâsî olaylar, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın ve nihayet Padişah III. Ahmed'in 18-19 Rebiülevvel 1143 tarihinde saltanattan vazgeçmesi ile son buldu. Tahta geçen I. Mahmud, süratle bu olayın faillerinin üzerine gitti. Patrona Halil ve avânesini imhâ etti. Bu eşkiyâdan firar ederek Anadolu'nun çeşitli yerlerine ve bu arada Kayseri'ye gelenlerin yakalanması için 1143 senesi Ramazan ayında (1731'in Mart ayı) yayınlanan Fermân-ı Âli'ye uyularak Kayserili Kulaksız Hüseyin aranmış ve ancak kendisinin ordu ile Şark Seferi'ne gittiği anlaşıldığından mallarına el konulmuştur.⁶⁰⁶

1734 senesinde Kayseri Sancağı Mutasarrıfı olarak Zaralı Osman Paşa, Kayseri Kadısı ise Seyyid Mehmed Emin isimli şahıs idi.⁶⁰⁷

18. yy.da mahkemelerde yerli halktan kâtip olmaması hususunda özen gösterilmekte idi. Çünkü yolsuzlukları daha çok bu kişilerin yaptıkları biliniyordu. Nitekim Kayseri

⁶⁰⁴ Özkaya, Belleten 168, Ank. 1978

⁶⁰⁵ Mirat-ı Kayseriyye, s. 146-147

⁶⁰⁶ Mirat-ı Kayseriyye, s.147

⁶⁰⁷ Y. Özkaya, s.170

Mahkemesi'nde kâtiplik elde etmiş olan Abdurrahman'dan halk şikayetçi olmuş ve adı geçen şahıs 2 Mayıs 1740 tarihinde görevden alınarak yerine bir başkası atanmıştır.⁶⁰⁸ Yine bu tarihte Kayseri'deki Ahmed Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu Câmî î duayeni (dua eden) Seyyid Mustafa ölmüş, yerine bir berat-ı şerif ile Seyid Ahmed tayin edilmiştir.⁶⁰⁹

1737 tarihinden beri iyice gerginleşen Osmanlı-İran ilişkileri, nihayet memleketini Osmanlı, Rus ve Afgan istilâlarından kurtaran Nadir Şah'ın yeni istekleriyle savaş noktasına geldi. Nadir Şah, Osmanlı Devleti'nden;” 1- *Caferî Mezhebi'nin beşinci mezheb olarak Osmanlı Devleti tarafından resmen kabûlü, 2- Caferîlere Kâbe'de diğer dört mezhebe olduğu gibi bir namaz yeri tahsisi, 3- Kâbe örtüsünü birer yıl sıra ile kendi tarafından da yaptırılması, 4- İran tebâsına Osmanlı memleketlerinde ticaret serbestliği verilmesi*” gibi istekleri oldu. Osmanlı Sultanı I. Mahmud'un Sünnî bir padişah ve İslâm halîfesi olarak bu şartları kabul etmesi mümkün değildi.

I. Mahmud, bütün bu sebeplerle İran'la savaş hazırlıklarına başladı. 24 Sefer 1155 (30 Nisan 1742) tarihli savaş ilânını meşrû kılan fetvâyı aldı.⁶¹⁰

Ülke çapında mâlikâne sahiplerinden “Cebelü Belediye” vergisi alınması yolunda ferman-ı âli çıkarıldı. Kayseri Sancağı'ndan da 1843,5 kuruş 16 para talep edilmişti.⁶¹¹

Anadolu Valisi ve Kars Muhafızı Hacı Ahmed Paşa'nın emrine yeteri kadar askerî güç sevk edilmesi için 1157 (1744) tarihli ferman-ı âli çıkarıldı. Kayseri Mutasarrıflığı İbrahim Paşa-zâde Mehmed Bey'e verilmiş, bu zat da Şark Seferi'nde görevli olduğundan Kalaycı-zâde Mehmed Ağa'yı Mütessellim tayin etmiştir. Ancak birkaç ay sonra Kayseri Mutasarrıflığı'na eski Sâhib-i Karahisar Mutasarrıfı Murtaza Paşa tayin olunmuştur.⁶¹²

Osmanlı ülkesinde, câmilerin hizmet ve bakımları, câmi için kurulmuş vakıf mütevellileri tarafından yapılıyordu. Ancak mütevellilerin yaptıkları işleri de devlet denetlemekte idi. O tarihlerde Kayseri Kocabey Câmî î'nde günde iki akçe ile müezzinlik yapan Hasan Halife, câminin mütevellisi tarafından cahil ve ehliyetsiz bulunarak görevden alınmıştı. Hasan Halife bu duruma itiraz etmiş ve 2 Şubat 1746 (10 Muharrem 1159) tarihli bir ferman ile yapılan muamelenin haksızlığı kabul edilerek, müezzin görevine iâde edilmiştir.⁶¹³

1749 (1162) tarihinde Bağdat civarındaki eşkıyâ hareketlerinin durdurulması için Sivas Valisi Zerrelî-zâde Mehmed Paşa görevlendirilmiş, o da kumandanlarından Mehmed Bey'i bizzat Kayseri'ye göndererek Kayseri'deki zeamet ve tımar sahiplerini, Sivas'ta toplamıştır.

Bu sıralarda Kayseri'deki nüfûzlu aileler arasındaki siyâsî çekişmeler devam etmektedir. Dersâdetten gelen mübaşirin dövülerek öldürülmesi üzerine gelişen hâdiseler, Emir Ağa'nın kalebend yapılması ve Zenneci-zâde Mustafa ve Osman Ağa'lar ve Gavrem-zâde'nin İstanbul'a çağrılmasıyla önlenmeye çalışılmıştı. Ancak bu olaylar alınan bu tedbirlerle yatışmamıştır. 1750 (1163) senesinde Kayseri halkının iki guruba ayrıldığını görüyoruz. Bu kısmı Emir Ağa olarak tanınan Mehmed Efendi tarafları olmuş, diğer kısmı

⁶⁰⁸ Y. Özkaya, s.226

⁶⁰⁹ Kayseri Şerhiye Sicilleri, 131, s. 125

⁶¹⁰ Mufassal Osmanlı Tarihi, c.5, s.2522

⁶¹¹ Y. Özkaya, s.117

⁶¹² Ahmet Nazif, *Mirat-ı Kayseriyye*, s.150

⁶¹³ Kayseri Şer. Sic.136, s.5

da Zenneci-zâde Mustafa Ağa ile birlikte Karabâki Abdullah Ağa Kâtip Süleyman Çelebi, Uzun Süleyman ve yeniçeri serdârı Yanık Ömer Ağa tarafında toplanmış idiler.

Emir Ağa'nın halka zulüm ve haksızlık yaptığıının Pervâne ve Hisarcık sularını sahiplenerek halka nöbetini otuzar, kırkar kuruşa sattığıının ve bu yolla 34 kese para elde ettiğinin mahkeme kararı ile tescil edilmesi üzerine önce Sinop'a sonra da Kastamonu'ya sürgün edilmiş, cezası bittikten sonra Kayseri'ye dönmüştü. Kayseri'de yeniden zulüm yaptığı konusunda şikayetler olunca, davası Nevşehir Mahkemesi'nde görülmüş, mahkeme Emir Ağa'yı Kayseri halkına 27 kese tazminat vermeye mahkum etmiştir. Paralar halk tarafından şehir yöneticisine terk ve teberru edilmiştir. Ancak iki taraf arasındaki mücadele devam etmiş mücadeleye mutasarrıf Murtaza Paşa ile Naib Mehdi-zâde Abdurrahman Efendi'nin de katılması üzerine Murtaza Paşa görevden alınarak yerine Hasan Paşa atanmış Abdurrahman Efendi de Maraş'a sürülmüştür. Kayseri'de yıllarca devam eden bu ikilik ve fesadın taraftarları olan Emir Ağa ve adamları ile diğer taraftan, Zenneci-zâde Mustafa Ağa ve taraftarları 1 Sefer 1163 (10 Ocak 1750) tarihli ferman-ı âli ile sürgün edilmişlerdir.⁶¹⁴

Osmanlı Devleti'nde kaza müftüleri bağlı oldukları Şeyhülislâm tarafından denetlenirdi. Bunların uygunsuz bir hareketleri olduğunda kendilerini uyarır ve gerektiğinde cezalandırılırdı. Bu kuralı doğrulayan bir hâdise 1761 senesinde Kayseri'de olmuştur. Kayseri Müftüsü Vâni Abdurrahman Efendi bir ara siyâsetle fazlaca meşgul olarak, vilâyet işlerine karışmış, şehirdeki karışıklık ve halkta huzursuzluk yaratmıştır. Bu durum halk tarafından mektupla Şeyhülislâm'a bildirilmiş, Şeyhülislâm da Abdurrahman Efendi'yi uyararak bu işlerle uğraşmamasını, aksi hâlde cezalandırılıp, sürgüne gönderileceğini bildirmiştir.

Yine, 1762 senesi Mart ayında Kayseri halkı İstanbul'a gönderdiği bir başka dilekçe ile "Zennecioğlu Mehmed'in 1752 senesinden beri on senedir Kayseri'de âyânlık ve mütesellimlik yaptığını ve 500 keseden fazla akçeyi zorla ve kanunsuz olarak aldığını bildirmişlerdir. 1763 tarihinden sonra Emir Ağa'nın ön plâna çıkarak zaman zaman Kayseri âyânlığını ele geçirdini ve halktan kanunsuz vergiler aldığını bilmekteyiz. Zennecioğlu ve Emir Ağa hakkında değişik zamanlarda vilâyet işlerine karışmamaları için fermanlar neşredilmişse de bu adamlar, başlarına topladıkları bir takım kişilerle kuvvet bulmuşlar ve dâimâ vilâyet işlerine karışmışlardır."⁶¹⁵

Onsekizinci yüzyıl ortalarında Kayseri'de üç önemli aile vardı: Kalaycıoğulları, Emirağaoğulları ve Zennecioğulları. Bu üç aile Kayseri'de zaman zaman mütesellimlik ve âyânlık yapmışlardır. Kalaycıoğulları güçlerini yitirince, mücadele Emirağaoğulları ile Zenneci oğlu arasında sürdü. Kayseri halkı da Emirağa ve Zennecioğulları yanlıları olarak ikiye ayrılmıştı. Her iki aile de "seyyidlik" unvânına sahip olduklarından çok rahat davranabiliyorlardı. Onsekizinci yy. ortalarında Kayseri gibi önemli bir şehri düzene sokmak gâyesi ile her iki ailenin de şehir dışına sürülmesi bir fermanla istendi ise de bu mümkün olmadı. Bu iki ailenin soygunlarından bıkan Kayseri halkının bu şikâyetleri Kayseri Mutasarrıfı Murtaza Paşa ile Kayseri Kadısı Mehdî-zâde Abdurrahman tarafından İstanbul'la zaman zaman bildirildiği hâlde bir sonuç alınamadı.

⁶¹⁴ Mirat-ı Kayseriyye, s.152.

⁶¹⁵ Y. Özkaya, Belleten, 168, Ankara, 1978 s. 685

1763 senesinde bütün Osmanlı ülkesinde eyâlet ve livalara tayinler yapılmıştır. Eyâletlere üç tuğlu paşalar tayin edilmiş olup, Kayseri bir liva merkezi olduğundan, Kayseri'ye iki tuğlu bir vezir olan Cevher Paşa tayin edilmiştir.⁶¹⁶

1764 senesi Ocak ayında Kayseri Mutasarrıflığı'na gelen bir emr-i şerifle Türkmen ve Yörüklerin kendilerine gösterilen yerleri terk ederek başka yerleşim yerlerini yağma edip, zarar vermeleri sebebi ile bunların yakalanarak Kayseri Kalesi'ne hapsedilmesi istenmişti. Aynı sene içinde Kayseri yöneticileri ile ilgili bazı tayin uygulamalarına rastlıyoruz.

Meselâ; Mahkeme kadısının yardımcısı olarak görev yapan "Muhzırbaşı"lık makamı günlük 9 akçe ulûfe ile Hüseyin oğlu Mehmed idi. Bu şahıs kendi yerine vekil olarak Kayserili Hacı Ali'yi tayin etmiş ve vergileri toplama görevi vermişti. Fakat Hacı Ali topladığı paraları muhzırbaşıya göndermeyip üzerinde tutmuş ve çok zengin olmuştu. Bunu gören eski mültezimlerden Seyid Mehmed, muhzırbaşının görevine son vererek, suistimâli önledi.

1764 senesi Mayıs ayında Kayseri Kalenderhâne Mahallesi, Şadgeldi Mescidi'nde günlük bir akçe ile görev yapan Veli Efendi, kendi görevini isteği ile daha ehil Abdurrahman Efendi'ye devretmiş, bu devrin tescilli de bir berât-ı şerifle sağlanmışır.⁶¹⁷

İ - KAYSERİLİ MİMAR MEHMED AĞA'NIN ÖLÜMÜ (1739)

Kayseri'de ilk ve medrese öğrenimi görerek İstanbul'da "Hassa Mimarlar Ocağına" giren ve Sultan III. Ahmed tarafından "Hassa Baş Mimarı" seçilen Kayserili Mimar Mehmed Ağa 1739 yılında İstanbul'da vefat etti.

Lâle Devri mimarlarından Mehmed Ağa, başta Üsküdar'da iskele başındaki Meydan Çeşmesi, Ayasofya Bâb-ı Hümâyün Kapısı önündeki III. Ahmed Çeşmesi, Kasr-ı Hümâyün, Kâğıthâne Havz-ı Kebîr duvarları, Sadâbad yakınında Firahur Kasrı ve Çeşmesi, Azapkapı Çeşmesi, Tophâne Çeşmesi, Bereket-zâde Çeşmesi, Bahçekapı'da Yıldız Dede Câmi î ve Tekkesi, Su Kemerleri, Seddülbahir, Erzurum, Trabzon, Hemedan, Gence, Tebriz, Revan, Tiflis, Acu, Zaka, Kılburun, Kırım'da Kale-i Cedîd, Hotin, Bender ve Özi Kalelerinin yapım ve ta'miri olmak üzere birçok eser yapmıştır.

Baş Mimar Mehmed Ağa'nın Kayseri'de de yaptığı birçok eser ve hayratı bulunmaktadır. Vezir-i Âzam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın görevlendirmesiyle Kayseri Vezir Hanı'nı inşâ ettirerek 1728 yılında hizmete sokmuştur⁶¹⁸.

Doğduğu köy olan Nize'de dört, Subaşı (Üskübü) köyünde iki adet çeşme ile yine Nize'de çay üzerine iki adet taş köprü yaptırtmıştır. Ayrıca Ağırnas'taki Mimar Sinan'ın yaptırtmış olduğu çeşmeleri tamir ettirtmiştir. Kayseri At Pazarı'nda beş, Meydan Kapısı ve Kçükapı'da birer olmak üzere sahip olduğu dükkânlarla Kalenderhâne'deki sebze bahçelerinin gelirlerini bu hayratlarının bakımına tahsis etmiştir⁶¹⁹. Günümüzde bu eserlerden Nize'deki iki taş köprüyle Nize'de Isba (Sipahi) Çeşmesi ve Subaşı (Üskübü) Köyü'ndeki çeşme ayaktaadır.

⁶¹⁶ Şemdâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi II. A. İst. 1978, s.59.

⁶¹⁷ Kays. Şr. Sic. 171, s.86

⁶¹⁸ Karagöz Mehmet, XVII ve XVIII. Asırlarda Kayseri, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, C: 19 sayı:1, s.276

⁶¹⁹ Vakıflar Genel Müd. Arşivi H 1148 (1735-36) tarih ve 736/3 numaralı Vakfiye

Subaşı Çeşmesi'nin kitâbesinde: "Sâhibü'l hayrât ve'l hasenât/ Mîmâr Mehmed Ağa sene 1131" yazmaktadır.

I - ZAMANTI IRMAĞI'NIN⁶²⁰ KAYSERİ ÜZERİNDEN AKITILMASI PROJESİNİN İLK DEFA GÜNDEME GELMESİ 4 ARALIK 1761 (7 CEMÂZİYELEVVEL 1175)

Pınarbaşı ilçesine bağlı Viranşehir bucağının Şerefiye Köyü'nde Kaledibi denilen yerden çıkıp, Torosları aşp, Seyhan Nehri'ne karışan Zamantı Irmağı'nın yönünün değiştirilerek Kayseri üzerinden akıtılıp Kızılırmak'a bağlanması fikri 4 Aralık 1761 tarihli fermanla gündeme getirilmiştir.

Kayseri arazisinden daha fazla verim alabilmek amacını taşıyan bu tasarı ile ilgili çalışmalar derhâl başlatıldı. Kapucubaşı İsmail Ağa, Başmuhasebe Kalemî kâtiplerinden Mehmed Haşim, Hassa su bulucusu Hacı Hüseyin, Hassa mimar kalfası Seyid Mehmed, nehrin kaynağına giderek buranın tahkiminin ve nerelerden geçirilerek Kayseri Kazası'na ulaşacağını plânlaması ile birlikte ırmak yolunun bahar aylarında çevreye zarar vermemesinin önlemlerini kayda geçirdiler. Ayrıca bir de ayrıntılı Mâliyet raporu hazırladılar.

Zâten daha önceden kazanın fenn-i hendese ehli tarafından hazırlanmış bulunan ve bu tasarrının 150.000 kuruşa çıkacağı, gerçekleştiği takdirde su yolunun her iki tarafında bulunan 45.000 bahçe ve sebzevât, 200.000 bağ ve bostan muhtemelen senede üç defa sulanarak fazla miktarda ürünün alınabileceği, buna karşılık her bir bağ, bostan ve tarladan 10 para resm-i âb (su vergisi) alınabileceği gibi taraf-ı Hümâyun'a (devlete) senede 30 kese akçeden fazla mahsûl geliri getireceği rapor edilmiş idi.

Böylece Zamantı'dan Kayseri'ye kadar olan su yolu mesafesinin masrafı, aidat ve geliri keşfedilerek, Başmuhasebe Kalemî'nden Mehmed Paşa, Hassa mimarı halîfelerinden Seyid Mehmed, Hümâyun Bölükbaşlarından Seyid Hacı Hüseyin ve Hacı Mehmed Mecid ve Halil Usta ile Kaza'nın şer'i yetkililerinden oluşan ehl-i vukûf (bilirkişi) tarafından nehrin kaynağından itibâren ölçüp yazarak gereken tahmini masraf deftere kaydedilmiştir.

Nehrin Kayseri'ye kuş uçuşu onsekiz saat olan uzaklığı su yolunun dolaştırılması ile ellibeş saate çıkarılıyordu. Yol boyunca yapılacak işler bütün ayrıntıları ile şöylece anlatılmakta idi:

1. Karaboğaz'da yapılan hafriyat, bend için kagir sed ve bendin hazırlanması 120 akçe=2880 kuruş
2. Kargir sedden 1. mile kadar kazma hendek 8 akçe=833 kuruş

K- KANLI KADIOĞLU DELİ EMİR İSYANI

⁶²⁰ Zamantı ve Irmağı: Irmak önceleri adı Zamantı olan Pınarbaşı ilçesinin Viranşehir köyünden doğuyor. Tomarza, Develi ve Yahyalı ilçelerinden geçerek Seyhan nehrine dökülüyor. Seyhan nehrinin en uzun ve en önemli kaynağını oluşturuyor. İlk çağ Kapadokya'sının önemli akarsularından biri. Adını ilk Anadolu uygarlıklarından alıyor. Eski Anadolu dillerine dayanan bu sözcüğün anlamı "kutlu ana tanrıçanın halkı" demekmiş. Önce adına Onopniktes demişler. Sonra da Tzamandos, Samandos, Samandu, Simandu, Simandav, Zamandu ve nihayet Zamantı olarak günümüze gelmiş.

Kayseri'nin Pınarbaşı, Zamantı Ovası, Zamantı Kalesi, Zamantı Köyleri, Zamantı Nâhiyesi gibi bu ismin kullanıldığı bu bölge, II. Kılıçarslan, M.1165 yılında Kayseri havalisi ile birlikte Selçuklu topraklarına katıldı.

1764 senesinde gelişen en önemli olay, Kanlı Kadıoğlu Deli Emir'in çıkardığı isyan ve haydutluk hareketleridir. Taceddin Mahallesi halkından olan ve asıl adı Mustafa olan bu kişi kardeşi İsmail ile Dülgeroğlu Hasan, Sucukoğlu Mehmed, Dervişağa oğlu Çolak Feyzi ve bunların adamlarından meydana gelen birkaç yüz kişi, kasaba ve köyleri basmaya, hayvanlarını gasbetmeye başlamışlardır. Arkasından Talas kasavvasını işgâl ederek burada **“Serden Geçti Ağalığı”** ismiyle bir voyvadalık kurmuşlardır. Halktan zorla para ve senet gibi haraç almaya başlamışlardır. 6 sene süren bu isyan hareketi, halkın İstanbul Hükümeti'ne defâlarca şikayetinden, sonra 1185 (29 Temmuz 1771) senesi rebülâhir ayının 15'inde gelen bir ferman ile eşkıyânın yakalanması istenmiştir. Bu fermanın gereği olarak ve Anadolu'da diğer bölgelerdeki eşkıyâyı da takip üzere 1711 tarihinde Veli Paşa görevlendirilmiştir. Veli Paşa, çok sert tedbirlerle Kayseri'ye kadar gelmiş, ancak burada hastalanarak bir mesâne hastalığından ölmüştür.⁶²¹

Bu tedbirlere karşılık olarak adı geçen eşkıyâlar güçlerini biraz daha artırarak dört, beş yüz kişi ile şehrin içine hücum ederek, ileri gelen şahıslardan Miralay Seyid Mehmed Ağa, Nakib'ül-Eşrâf Kaymakamı Molla-zâde Hacı Osman Efendi ve Kayseri Livası Mütesellimi Kocaağa-zâde Osman Ağa'yı konaklarında öldürmüşler, çarşı ve pazarı yağmalamışlar, ahâliye birçok işkence etmişlerdir. Durum bu boyutlara gelince İstanbul'dan görevlendirilen Çerkes Hasan Paşa, 1188 (1774) senesi içinde Trabzon yolu ile Kayseri'ye gelmiştir. Büyük bir çaba ile eşkıyânın üzerine gitmiş, eşkıyâ reislerinden 18 kişiyi yakalayıp îdam etmiştir. Bunun üzerine diğer eşkıyâları herbiri bir tarafa dağılmıştır. Hükümet kuvvetleri bunları hassâsiyetle takip etmiş ve ahâliyi huzura kavuşturmuştur.

Kayseri ileri gelenlerinden Bahçeci-zâde Feyzullah Efendi, Altmışyedi Cemaati'nden Ahmed Ağa, Küçük Süleyman Ağa Pirdedeoğlu Hacı Muhsin Ağa Karamehmed Ağa-zâde Osman, Ali Ağa, Mehmed Tahir Ağa, Kalaycıoğlu Ahmed Ağa, Ahmedbeyoğlu Hasan Ağa ve Yetmişbir Cemaati'nden Hacı Hanif-zâde Ömer Ağa, Âlemdar Köse Mehmed Ağa, yirmi dokuzuncu Orta Bölük'ün Serdârı Ebubekir Ağa, Dülgeroğlu Süleyman Ağa, mahkeme huzuruna çağrılarak; “Firar eden eşkıyâdan herhangi birisi şehre girerse hemen yakalayıp hükümet kuvvetlerine teslim etmek, bunları hiçbir şekilde himâye etmemek ve vazife yerine getirilmezse 25.000 kuruş ceza ödemek” gibi bir taahhüde bağlanmışlardır.

Firar eden eşkıyânın isimlerinin tespit edilmesi için, memleketin ileri gelenlerinden Zenneci-zâde Mustafa Ağa, Koç-zâde, Sani Ağa, Tennürî Şeyh Mustafa Efendi Torunağa-zâde Osman Ağa, Kığılmaz-zâde Hacı Ali Efendi, Erkiletli-zâde Halil Efendi, Bektâş-zâde Mehmed Ağa, Haseki Ağalarından Bahçeci-zâde Feyzullah Efendi ve Diraz-zâde Hacı Ahmed Ağa'lardan meydana gelen bir meclis kurarak çalışmaya başlamıştır. Bu meclisin tespit ettiği eşkıyâların isimleri şöyledir; “Çerkesoğlu Çolak Feyzi, Ali Bekmezoğlu Mehmed, Deveci Abdulkadir Ağa, Sicim Hüseyin, Gülsarıoğlu Ali, Akbiyikoğlu Ömer, Kuduzoğlu Hasan, Samur Kaşık, Yeğeni İsmail, Dülgeroğlu Hasan, Gazioğlu Mehmed, Bağcıoğlu Peşker, Kelekoğlu Hüsnü, Osmanoğlu Conik Paşa, Hocaoğlu Bekir, Erkiletli Çıplak, Künbedci Kulaksız Yusuf ve kölesi Selim, Uzun Süleymanoğlu Ali Paşa, Çilekli Mehmed Dalancı, Mahmudoğlu Ali, Yakuppaşa oğlu Kel Yakup, Sünnetçioğlu Mustafa,

⁶²¹ Şemdani-zâde Süleyman Efendi Tarihi, s. 127

Ömer Akoğlu, İsmail Kanlı Mustafa, Kel Haliloğlu Ahmed, Celeboğlu Hacı, Kolukısaoglu İbrahim, Ömer Osmanoglu Ali, Tüfekçi Mehmed ve Hızarcıoğlu Ömer”.

Çorum ve Kayseri Sancaklarının kendisine arpalık olarak verildiği anlaşılan Çerkes Hasan Paşa, esnaf kethüdalarını toplayarak bazı gıda maddelerinin fiyatlarına narh koymuştur. Meselâ; Ekmeğin okkasına beş akçe, pirincin okkasına yirmi altı akçe, tuzun batmanına on akçe, arpanın bir ölçeğine onbeş akçe fiyat tespit edilmiştir.

Kanlı Kadioğlu Deli Emir’in başlattığı bu isyan ve şakilik hareketleri devam ettiği sürece Kayseri halkına pekçok fedakârlığa mâl olmuştur. Eşkîyânın soyduğu, yağmaladığı veya haraca bağladı mal mülk ve paranın dışında eşkiyâyı bastırmak üzere gelen Çerkes Hasan Paşa’nın maiyetinde bulunan bin adet askerin doyurulup ihtiyaçlarının karşılanması halktan toplanan paralarla sağlanmıştır.⁶²²

Kanlı Kadioğlu Deli Emir olayının sonuçlandığı günlerde (1774) Kayseri Kadılığı makamında Mehmed Nebi Efendi, Müftü Şeyh Abdurrahman Efendi, Mevlevî postnişi Tennûrî Şeyh Mustafa Efendi bulunuyordu.

Anadolu’daki bu isyan ve başıboşluk, muhakkak ki Osmanlı Devleti’nin İran ve arkasından Rusya ile olan sıkıntıları sebebi ile memleket dâhilinde yeterli otoritenin kurulamayışından kaynaklanmıştır.

L- DİĞER OLAYLAR

7 Temmuz 1770 tarihinde Rus ve İngiliz donanmasına ait gemiler, Rodos’tan hareketle bir gece vakti baskını ile Çeşme’de bulunan Osmanlı donanmasını yaktılar. Böylece Çanakkale Boğazı ve İstanbul yolu düşmana açılmış oldu. Acı haber İstanbul’da büyük bir üzüntü ve matem yaptı. III. Mustafa derhâl derya kaptanı Hüsâmeddin Paşa’yı azledip yerine Rodos Sancak Beyi Cafer Bey’i tayin etti. Böylece başlayan Türk-Rus Savaşı 21 Ocak 1774 tarihinde III. Mustafa’nın ölümünden sonra da devam etmiş, yeni Padişah I. Abdülhamid zamanında yapılan Küçük Kaynarca Andlaşması ile son bulmuştur. (1188/1774)

Uzun Rusya Savaşları sırasında Anadolu’dan devamlı asker ve malzeme ikmâli yapılmıştır. Asker sevki için Diyarbakır Valisi Hafız Mustafa Paşa görevlendirilmiş olup Mustafa Paşa, bir yandan asker sevkine bir taraftan da eşkiyânın takip ve yok edilmesine özen göstermiştir. Bu sıralarda bir önemli mesele de Rakka’ya yerleştirilmek üzere ferman-ı âli yayınlanan Recepli Aşîreti halkının, buraya gitmeyerek Sivas, Kütahya, Diyarbakır, Aydın, Saruhan, Maraş ve Kayseri çevrelerinde yolcu ve yerleşim yerlerine zarar vermeledir. Bütün bu sebeplerle âsâyîşin temini için 1188 (1 Ocak 1775) tarihinde bir ferman gönderilerek Karaman Valisi Yeğen Ali Paşa, Adana ve Maraş Valileri ve Bozok Sancağı Mutasarrıfı Cebbar-zâde Mustafa Bey de bu işe vazifelendirilmişlerdir.

1777 (1191) Şubat’ının 17. gününden itibaren Kayseri Sancağı Kars Muhafızı ve Vezir Hacı Paşa’ya verilmiş, Mütesellim olarak ta Cebbâr-zâde Mustafa Bey tayin edilmiş ve onun tarafından da Kocaağa-zâde Derviş Mehmed Ağa tevkî olunmuştur. Aynı ayın içinde yani 1 Muharrem 1191 (9 Şubat 1777) tarihinden itibaren Kayseri Naibi İsâ-zâde

⁶²² Mirat-ı Kayseriyye, s.152.

Mehmed Arif Efendi, Kayseri Müftüsü de Sarımsaklı-zâde Hacı Ahmed Efendi idi. Üç ay sonra Rebülâhir 1191'de H. Ahmed Efendi öldü ve yerine oğlu Ali Efendi tayin edildi.

Daha önceleri 1742 ve 1767 tarihlerinde yayınlanan evâmîr-i şerif ile valilerin halkın üzerine bölük gönderip para (tekalif-i şakka) toplamaları men edilmiş iken Kayseri valilerinin teftiş adıyla halkın üzerine bölük ve mübaşir gönderip para toplamaya devam etmeleri üzerine 1777 senesi Nisan ayı ortalarında yeni bir ferman-ı şerif gönderilerek "Kayseri'de valilere verilen kanunî vergiler dışında valilerce "başığa" tayin edilip ve köyleri gezip, her köyden konak harcı, kurban, baha gibi isimlerle para temin etmemeleri" bildirilmiştir.

Harpler sebebi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük ihtiyaç duyulan bir maden, güherçile idi. Kayseri'de üretilmekte olan güherçile, yılda 200 kantar miktarında İstanbul'a gönderildi. 1778 tarihinde Kayseri'nin bu taahhüdünü yerine getirmediği görülünce bir Emri Âlîşan yazılarak bu taahhüd Kayseri'de ileri gelen 60 kişinin kefaletine ve 10000 kuruş cezaya bağlanmıştı. Ancak bu tarihte güherçile ustası sayısı sadece 20 kişiye düştüğünden Kayseri halkı sadece 100 kantar güherçile îmal edebileceklerini geri kalan miktarın affedilmesini istemişlerdir. Bu istek kabul edilerek Kayseri'deki güherçileciler şeyhi Akbıykoğlu ve Kethüdâ bu işle görevlendirilmişlerdir.⁶²³

Osmanlı Devleti'nde hükümet ülke dâhilindeki yollarda bulunan menzilhânelerde menzillerin ne kadar at ve kılavuz bulunduracakları, menzilci tayini yapılırken açıklanırdı. 1779 senesi Mart ayında Kayseri menzillerine tahsis edilen at ve kılavuz dökümü aşağıda belirtildiği gibi idi.

Cabbar-zâde'nin odacıbaşına Karahisar'a kadar	2	
Aşçı-zâde'nin tatarına Karahisar'a kadar	3	
Zenneci-zâde'ye gelen vezir çuhadarına ⁶²⁴ Karahisar'a kadar	6	
Aşçı-zâde'nin konağına giden bostancı çuhadara	6	
Defterdar çuhadarına Nevşehir'e kadar	5	
Deve Ağası'na Boğazlıyan'a kadar	14	
Güherçile Ağası'na Karahisar'a kadar	3	
Maraş'a giden Zaim Ağa'ya vezir çuhadarına	13	
Hâkim Efendi'nin İstanbul'a giden seysisine Kırşehir'e kadar	2	at.

ve diğerlerine toplam olarak 163 adet at olup, Çapan-zâde için 10, Dere Ağası'na 3, Maraş'a giden Zaim'e 1 olmak üzere diğerlerine verilen toplam kılavuz sayısı da 54 idi.

1779 senesi Haziran ayında Kayseri Mütessellimi'ne bir ferman gönderilerek, Anadolu'da yeniçeri serdârı tayinlerinde serdârlık mektuplarına uyulmadığı rüşvet ve iltimasla serdârlık elde edildiğinin şikayet edildiği, bu tür kişilerin tespit edilerek cezalandırılmalarını ve Kayseri Kalesi'ne hapsedilmeleri istenmişti. Yine bazı çıkarıcı yöneticilerin Sancak (liva) gelirinin şehri idare edemez durumda olduğunu bildirerek halktan usûlsüz olarak 15.000 kuruş topladıklarını 1780 senesi Şubat ayında bu parayı İstanbul'a

⁶²³ Y.Özkaya, s.315.

⁶²⁴ Çuhadar: kapıcı, hizmetkâr

gönderdiklerini, ancak devletin, halka yük olduğu gerekçesiyle bu parayı kabul etmediğini kaynaklardan öğreniyoruz.⁶²⁵

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle ilgili meseleler belli bir denetime tâbi idi. Özellikle kilise yapım ve ta'miri konusunda titizlik gösterilmekte gerçekten ihtiyaç var ise müsaade edilmekte idi. Kayseri Kazası'nın Efkere adlı köyü yakınında bulunan ve "Büyük Manastır" diye tanınan ibadethânenin bazı yerlerinin harâb olduğu rahip tarafından Kayseri Metropolitine O da İstanbul'a bildirmiş, bunun üzerine gerekli keşif Kayseri hassa mimarı Mustafa Ağa tarafından yapılmıştır. Kilisenin ta'mire ihtiyacı olduğu ve nasıl ta'mir edileceği bir raporla bildirilmiş, 1781 Nisan'ında ta'mir için izin verilmişti.⁶²⁶

1786 senesinde Kayseri'de bazı maddelerin fiyatları şöyledir;

Bir nügü (*) ekmek	6 para
Yerli Bal	90 para
Karaman Balı	72 para
Zeytin yağı	40 para
Sade Yağ	80 para
Kuyruk Yağı	60 para
Girit Sabunu	60 para
Pirinç Sabunu	28 para
Koyun eti	24 para
(* 1 nügü : 200 dirhem : 640 gram)	

21.7.1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması 13 Ağustos 1787 tarihinde Türkiye'nin Rusya'ya harp ilân etmesi ile sona erdi. Savaş kararı bütün yurttan duyuruldu. İlkbaharda ordu Davudpaşa sahrasında toplandı 22 Mart 1788 tarihinde de Edirne'ye doğru yola çıktı. Bu savaş için asker ve mühimmat temini bütün ülkede olduğu gibi Kayseri'den de yapıldı. Kayseri sipahilerinin Anadolu seraskeri, Dağıstanî Ali Paşa, emrine memur edildi. Eski Müftü Vanlı Şeyh Abdurrahman, ulemâdan Bozoklu Şeyh Mehmed, Hacılarlı Şeyh Mehmed, Osman Efendioğlu, Feyzullah, Kığılmaz-zâde Hacı Ali Efendi ile memleketin ileri gelenlerinden Emir Ağa-zâde Mustafa, Koç-zâde Sâni, Bahçeci-zâde Feyzullah, Erkiletli-zâde Halil, Bektaş-zâde Mehmed, Torunağa-zâde Hacı Osman Sipahi miralay, Dıraz-zâde Hacı Ahmed Çukurlu-zâde Hacı Mustafa, Kara Mehmed Ağa-zâde Ömer Ağa'dan meydana gelen bir meşveret meclisi toplanarak sipahi askerlerin İstanbul'a sevki ve mühimmat teminini kararlaştırmıştır. Ayrıca Zenneci-zâde Hacı Ahmed ve kardeşi Mustafa ile Bektaş-zâde Bektaş ve Akçakayalı Abbas-zâde Sadık Ağa'lar ikişeryüz atlıyı Edirne'ye doğru yola çıkarmışlardır.

M - III. SELİM DÖNEMİ (1789-1807)

III. Selim Osmanlı tahtına oturduğu zaman Osmanlı İmparatorluğu toprak itibarıyla dünyanın en büyük devleti idi. Anadolu, Trakya, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya (Eflâk

⁶²⁵ Y. Özkaya, s.20.

⁶²⁶ Kay. Şr. Sic. 162, s.25.

Buğdan), Arnavutluk, Karadağ, Yunanistan, Kafkasya, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Mısır, Tarblusgarp, Tunus, Cezayir, Osmanlı Devleti hudutları içinde idi. Karadeniz Marmara, Ege Denizi ve Kızıldeniz tam mânâsı ile birer Türk denizi idi. Akdeniz'in de dörtte üçünde Türk bayrağı dalgalanıyordu.

Dünya'nın en büyük imparatorluğu olan ülkenin alanı 15 milyon kilometre karenin üzerinde, nüfusu ise 25 milyon kişi civarında idi.⁶²⁷ Ancak koca imparatorluk birçok sıkıntılar içinde idi. Bir tarafta Anadolu ve Rumeli, âyân, ağa ve derebeylerin zulmü, diğer taraftan Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşların yüklediği mâlî yük halkı inim inim inletiyordu. En önemlisi devletin güven bütünlüğünü sağlamak görevini üstlenmiş olan zorbalar, devletin sırtındaki en ağır yük olmuştu. Devlet ve halk Ordu denilen bu başıbozuk takımı için çalışır hâle gelmişti. Nitekim III. Selim tahta çıktığı anda ülke bütünlüğünü korumakla görevli olan 400.000 Yeniçeriden sadece 60.000 kadarı görevi başında bulunuyordu. Bunlardan da yalnız 25.000 kadarının savaşlara katıldığı anlaşılıyordu.

Yeniçeri ismini taşıyanların çoğu asker değildi. Her sınıf halktan “Yeniçeri” sıfatını kazanmış kimseler vardı. Bu sıfat ya babadan geçmiş veya para ile satın alınmıştı. Bu sebeple Yeniçeri ocağı askerî vasıftan çok mâlî ve iktisadî bir kuruluş olmuştu. Nitekim III. Selim, bu durumu bir Hatt-ı Hümayun'da şöyle belirtmiştir.;

*“Allah Allah bu ne keyfiyettir. Her şeyde hak setrolunmuş, Traş için huzuruma gelen berberlerden ikisi topçu esamemiz (ismimiz) var deyü naklettiler. Asker denilse ne yapalım sefere gidecek vazifeli askerimiz yok cevabı verilir. Tahrir olunsun denilse, beytülmalde akçe yok denilir. Buna bir çare denilse şimdi vakti değildir. Ocaklara taarruz olunmaz denür. Biz demeliyiz ki esame herkesin elinden alınsın. Ama mahlûlu oldukça ehline verilsin, eğer söz hakkı değilse razı olunması Hakka razı olup muin olmayanı Allah kahreylesün. İşte böyle memleket elden çıkıyor.”*⁶²⁸

Bütün dünyada reform rüzgârlarının estiği bu sırada; Rusya'da Büyük Petro'nun düşünüş, yaşayış ve çalışma bakımından reformları, Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin isyan bayrağı açmaları, Fransız ihtilalî, İngiliz Adaları'nda yeni üretim ve iktisat sistemlerinin temellerinin atılması, kömürün sanayi de kullanılmaya başlanması, buharın makineye uygulanması muhakkak ki III. Selim'i harekete geçirecek olan önemli faktörler olmuştu. Yukarıda bahsedilen Yeniçeri Ocaklarının durumunu değiştirmek veya yeniden bir ordu kurmak, o günün en önemli meselesi olmalıydı. “**Yeni Düzen**” ismi altında, Avrupa usûlünde tâlimli asker yetiştirilmesi, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması şeyhülislâm ve ulemâ nüfuzunun kırılması, Osmanlı Devleti'nde sanatta, ilimde, askerî konularda ziraatte, ticarete ve medeniyette islâhat yapılması fikri III. Selim'in hedefleri hâline geldi.

Avusturya ve Rusya ile sulh imzaladıktan sonra Koca Yusuf Paşa Ordu-yi Hümayun ile İstanbul'a döndüğünde, Avrupa tâlim ve terbiyesinden anlayan birkaç adamı da beraberinde getirmişti. Bunlarla görüşmelerinden sonra Levent Çiftliği'nde az sayıda nefer toplatılarak bunların Yusuf Paşa'nın getirdiği öğretmenler tarafından tâlim ettirilmelerine karar verilerek derhâl uygulama başlatıldı. Önce Yeniçeriler'in genç olanlarının da bu birliğe

⁶²⁷ Karal, Enver Ziya, Selim III.'ün Hat-tı Hümayunları T.T.K. Basımevi, Ank. 1988, s.1

⁶²⁸ Tarih-Cevdet, c. IV, s.284-285.

katılmaları istendiği hâlde, Yeniçeriler yanaşmayınca Nizâm-ı Cedîd'in ayrı bir ocak hâlinde kurulması emredildi.

III. Selim Anadolu'da bu yolda hareket geçti ve îtimâda değer bir adam olan Karaman Valisi Abdurrahman Paşa'dan vilâyet ve kasabalardan tâlim için çıkarabileceği piyâde askeri sayısı soruldu.

Abdurrahman Paşa'nın cevabı şöyleydi;	
Konya ve kazalarından	1000 Piyade
Niğde Sancağı	1000 Piyade
Kayseri Vilâyeti	2000 Piyade
Ankara	2000 Piyade
Hamideli'ne bağlı Yalvaç ve Karaağaç	200 Piyade
Alâiye	800 Piyade
Karaman	150 Piyade
Kasaba	150 Piyade ⁶²⁹

Bütün bu hazırlıklardan sonra Anadolu'da tâlimli asker yetiştirme faaliyeti başlatıldı.

Bu sıralarda barut îmalâtında kullanılan güherçile ihtiyacı çok fazla idi. İstanbul, Gelibolu ve Selânik baruthânelerinde îmal edilen siyah barutun kalitesiz olması sebebi ile 1792 senesinde Kayseri Kadısı, Bozok Mutasarrıfı Cabbar-zâde Süleyman, Niğde, Bor, Kayseri, Bozok Sancağındaki güherçile yapılan köy ve nâhiyelerin kadı ve naiblerine birer hatt-ı hümâyun gönderilerek "barutun kalitesine" dikkat etmeleri İngiltere ve Felemenk barutu ayarında barut îmal etmeleri" hatırlatılmıştır. Ayrıca elde edilen güherçilerinin, kaçak olarak, yabancılara ve vurgunculara satılmaması, evlerde stok yapılmaması ve Kayseri'deki güherçile miktarının belirlenmesi istenmiştir.

Bu tarihlerde (1792) Kayseri Mütessesimliği görevini, yukarıda da geçen Akçakayalı Abbas-zâde Sadık Ağa yürütmüştür. Bu tarihlerde bazı maddelerin fiyatları şöyle idi:

1 nüğü ekmek	4 para
Bal	80 para
Girit Sabunu	82 para
İzmir Sabunu	72 para
Tuzun Batmanı	15 akçe
Pirinç	18 akçe
Kahve	50 para ⁶³⁰

Sadık Ağa'dan sonra 1207 (1792-93) senesi içinde Kayseri ve Niğde Sancağı arpalık olarak, İsmâiliye Muhafızı Mehmed Paşa'ya verilmiş, O da Kayseri Mütessesimliği'ne Muhtar Bey-zâde Emir Ağa'yı tayin etmiştir. Ancak aynı sene içinde Kayseri Sancağı, yeniden el değiştirmiş ve 1207 (1793) tarihinde eski Adana Valisi İbrahim Paşa'ya verilmiş

⁶²⁹ Karal Enver Ziya, Selim III, Hatt-ı s.53

⁶³⁰ Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)* Doktora Tezi, Ank. 1985, s. 9-17.

adı geçen şahıs da Mütesellimlik makamına yeniden 5 Ramazan 1207 tarihinde Akçakayalı Abbas-zâde Sadık Ağa'yı yeniden tayin etmiştir.

Siyâsî yönden çok olaylı geçen 1207(1793) senesinde siyâsî olaylara paralel olarak bir serî sosyal ve ticârî karar da alınmıştır. Meselâ Temmuz ayında debbağ (derici) esnafı bir mecliste toplanmışlar, toplantıya Hacı Ahmed, Antikacı-zâde Seyyid Ahmed Ağa ve diğerleri katılmışlar “Keşoğlu” taraftarlarının bundan böyle debbağ alışverişlerine karışmamalarını, eğer karşılaşırsa gerekli cezanın verilmesi yolunda “hüccet-i şeriyye” yollanmasını İstanbul Hükümeti'ne iletmişlerdi.⁶³¹

Sarhoşluk veren içkilerin Müslümanlarca kullanılmasını önlemek üzere îml edilmiş rakının okkasına dört ve şarabın okkasına iki para “mîrî” vergisi konmuştur.

Aynı sene içinde zeamet ve tımar sahiplerinin kimlere dağıtılacağına dair yeni bir nizâm-nâme yayınlanmıştır.⁶³²

1795 senesi Mart ayında Karaman Valisi tarafından Kayseri Mütesellimi'ne gönderilen bir yazı ile “emr-i âlîşan” olmadan kiliselerin genişletilmesi, ta'mir edilmesi ve yeniden yapılması yasaklanmıştır. Kilise üzerinde bir tâdilât veya tâmirat yapılacaksa önce Metropolit'e bildiriliyor, Metropolit, İstanbul'a bu isteği iletiyor, oradan izin çıkarsa Kayseri hassa mimarı için teknik kısmını inceliyor ve sonuçta yapılmasına müsaade çıkıyordu.

N - MEHMED RÂŞİD EFENDİ

RAŞİD EFENDİ KÜTÜPHÂNESİ VE VAKFIYESİ

Kütüphâne

Râşid Efendi, Kayseri'nin Bağpınar (İspıdın) Köyü'nde 1753 yılında doğmuş ve III. Selim döneminde reîsülküttaplığa kadar yükselmiştir. Gâyet zekî, âlim, şâir, kültürlü bir kişi olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Şiirlerinden oluşan dîvânı bulunmaktadır. Ayrıca Matbaa-yı Âmire ile de meşgul olup birçok kitabın basılmasını sağlamıştır. 1798 yılında 45 yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir.

1749 (1162 tarihinde) Kayseri'nin İsbıdın (Bağpınar) köyünde doğmuş olan Râşid Efendi, Sipahi Ocağı'ndan Cafer Ağa'nın oğludur. İlk tahsilinden sonra İstanbul'a gitmiş orada birçok tahsil ve vazifelerde bulunduktan sonra, önce “Sadâret Mektubcusu” sonra “İkinci Büyük Beylikçilik” ve 1787 yılında “Reîsülküttap” olmuştur. Sonra iki defa “Tersâne Emîni” olmuş üç defa da tekrar tekrar Reîsülküttaplığa getirilmiştir. 1798 senesi (H. 1212 Ramazan) Şubat ayı içinde Mehmed Râşid Efendi Reîsülküttap (Dışişleri Bakanı) olduğu hâlde İstanbul'da öldü. Kabri, İstanbul'da Sultan Beyazıt Câmî-i Şerîfi bitişiğindeki mezarlıktadır.

Sultan Üçüncü Selim döneminde Türk matbacılığının kurucularından birisi sayılan Râşid Efendi, İbrahim Müteferrika'nın ölümünden sonra uzun seneler boş kalan matbaayı yeniden kurmuş ve yaşatmıştır. Vâsif Efendi ile birlikte “Şakir Tarihi, Suphî Tarihi, İzzî ve

⁶³¹ Özkaya, s.37, 18.yy'da Kayseri.

⁶³² Mirat-ı Kayseriyye, s.158.

Samî Tarihi” gibi eserleri bastırılmışlardır. Ayrıca Fenni Harb, Fenni Lağım ve Fenni Muhasara isimli askerî eserler de bu matbaada basılmıştır.

Kayseri’de 1796 (1211) yılında ölümünden hemen önce Ulu Câmî bitişiğine kendi adıyla anılan Kayseri’nin bugün tek yazma eserler ve eski kitaplar kütüphânesi olan “*Râşid Efendi Kütüphânesini*”, amcası Koca Ağa ile Baş Bezirgâniyân’a (Tüccar başına) yazılı talimat vererek ve onların nezâretinde 25 bin kuruş harcatarak 1796 tarihinde yaptırmıştır. İnşaatın bitiminden sonra da 943 cilt (925 cilt yazma, 18 cilt basma) nâdîde kitap bağışlamış ve birçok gelir getiren mülklerini de kütüphâneye vakfetmiştir.”

Kitaplarına vurulan Mühür

“Vakafe Hâzel-Kitâbe Mehmed Râşid İbni Câfer Fevzî, Taleben Li Merdâtillâhi Teâlâ, Bi Şartı En Lâ Yuhraca Min Hızânetihî, Ğufire Lehû ve Li Vâlideyhi, 1211 Hicrî”.

(Bu kitabı Allah Rızası için, kütüphâne kütüphânedeki çıkartılmamak şartıyla Cafer Fevzioğlu Mehmed Raşid vakfetti. Kendisini, anne ve babasını Allah bağışlasın. Sene M-1796.)

Daha sonra 8 Nisan 1917 tarihinde Erkiletli Mehmed Paşa’nın Erkilet’teki kütüphânesinin kitaplarından yedi yüz tanesi de Kayseri Reşit Efendi Kütüphâne Kütüphânesi’ne nakledilmiştir.

Mehmed Râşid Efendi, keskin zekası olan, cömert, dürüst ve bilgili bir şahıstı. İyi ve hattat denilecek kadar güzel yazan, devlet ve ilim adamı idi. Aynı zamanda şair olan Râşid Efendi’nin iki gazeli aşağıdaki gibidir.

*“Ârızı dilberde sanma hattı anber fâmdır.
Aksü dağ sine-i üftâde-i nâ kâmdır.*

*Tığ-ı hicrin dağdâr etti dil-i mecrûhumu
Pehlivânım ol kemân ebrûların hâccâmdır.*

*Gerdeninde dâne-i hâl-i siyah gisûlara
Mürğ-ı dil üftâdedir gûyû esîr-i dâmdır*

*Kılıca kaldı dil deyu uşşak-ı zârın şekvesi
Mûmyanın vasfını cânâ, sana ilhamdır.*

*Mânii mehtab olan, sanma husûf hâledir.
Ârizî yâr üzre Râ'şid hattı anber fâmdır.*

xxx xxx
*Eşkin çeşmim tâs-ı gerdûn-ı yarâb etti meded
Nâr-ı gam-i hâlikin dilim yaktı harab etti meded*

*Perde-i gisuyu kayıver âteş-i ruhsâra kim
Tâb-ı tesiriyle çok diller kebâb etti meded*

*Tan-ı vaiz bir yana, düşnâm-ı canan bir yana
Hâtırım gerdun zebûn, şeyh-u şâb etti meded*

*Ser-i aşk üftâsına, bâdi-i cünûniyyet değil
Bana en etti ise, sehbây-ı nâb etti meded*

*Sine-i çeşme-i hayâl gülizar-ı yârden
Esk hasret ile Raşed-i pür külâb etti meded”⁶³³*

O - FRANSLILARIN MISIR'A SALDIRISI VE KAYSERİ'DEKİ HAZIRLIKLAR

Napolyon Bonapart'ın büyük hayâli ve hedefi, Mısır'ı ele geçirerek Hindistan yoluna hâkim olmak böylece İngiltere'ye baskı yapmaktı. Hazırlıklarını sona erdirerek 19 Mayıs 1798 tarihinde donanma ile Tolon Limanı'ndan hareket etti. Esas maksadını gizleyerek önce Malta Adası'nı zabtetti. (25 Haziran 1798) sonra İskenderiye önlerine geldi ve bu şehri işgâl etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Rusya ve İngiltere ile birer ittifak anlaşması imzalayarak savaşa hazırlandı. III. Selim, Sadrazam İzzed Mehmed Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümâyunda sefer tedârikinde bulunulmasını istiyordu. Nihayet 2 Eylül 1798 günü Fransa'ya karşı resmen harp ilân edilmişti.⁶³⁴

Harp hazırlıklarından olmak üzere, Orta Anadolu'dan bin adet süvâri ve bin adet piyâde askeri çıkarılması bir hatt-ı hümâyun ile talep edildi. Bozok ve Kanguri Sancakları Mutasarrıfı Yozgatlı Cabbar-zâde Süleyman Bey'e yardımda bulunmak üzere Kayseri'nin ileri gelenlerinden Bektaş-zâde Mehmed, Feyzi-zâde Mehmed, Gübgüb-zâde Hacı Bekir,

⁶³³ A.R. Karabulut, *Raşid Ef. Kütüphanesi Tarihçesi*, Kays. 1904, s.17.

⁶³⁴ Mufasssal Osm. Tarihi, İst. 1971, c.5, s.2791

Gavrem-zâde Sâlih, Hacı Dalyan, Çanakçıoğlu Hacı Süleyman Ağa ile Akkaş ve Kaytazoğlu tarafından 600 adet süvâri donatılarak hemen Şam tarafına gönderilmiştir. Ayrıca 1.000 adet süvâri ve 1.000 adet piyâde ile 400 gönüllü asker, Hacı Hasan-zâde, Osman, Arpacı Hafız Mehmed Ağa ve Hasan Âlemdar maiyetine verilmiştir. Altı askerin her biri için 170 kuruş, piyâdeye 80 kuruş ve başbuğlara 4000 kuruş harcırah, şehir kethüdâsı Yedekçi-zâde Ömer, Talaslı-zâde Mustafa Ağa ve Kâhyası Oseb tarafından toplanmış ve Başbuğlara teslim edilmiştir. Askerî malzeme için de 450 deve hazırlanarak 25 Zilhicce 1213 (1799) tarihinde cepheye yollanmıştır. Ayrıca 77.350 baş koyun bulunmuş ve yol üzerindeki Ramazanoğlu Yaylası'ndaki Ordu-yi Hümâyun'a teslim edilmiştir.⁶³⁵

O tarihte Kayseri Müftülüğü makamında Akşehirli Hacı Osman Efendi bulunuyordu. Konya'da Hâdimî'nin talebesi olan Hoca, zekâ ve ilmi ile Kayseri'lilerin sevgisini kazanmıştı. 1214(1799) tarihli ferman-ı âli gereğince görevden alınmış ve yerine Hisarcıklı-zâde Mustafa Efendi tayin edilmiştir. Hacı Osman Efendi ise talebe okutmaya devam ederek 1226 (1811) senesinde Kayseri'de ölmüştür. Mezarı Seyyid-i Burhâneddin Türbesi civarındadır.

Kayseri'de Bir Sokak

Fetvâ makamına getirilen Hisarcıklı-zâde Mustafa Efendi, Vaiz Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. 15 sene kadar müftülük yaptıktan sonra 1814 (1229) senesinde Kayseri'de vefat etmiştir.⁶³⁶ Mezarı Hacıklıç Câmî î civarında idi.

⁶³⁵ Mirat-ı Kays, s.160.

⁶³⁶ Kayseri Ulemâsı, Mehmed Zeki Koçer, İst. 1983, s.62-63.

1799 (1214) yılında Kayseri naibliğine Ahmed Nuri Efendi tayin edilmiş ve vazifeye başlayınca kadar yerine vekâleten mahkeme baş kâtibi Minareci-zâde Kâsım Efendi vekâlet etmiştir. Yine bu tarihte Kayseri Mutasarrıflığı Osman Paşa'ya verilmiş O da Halil Bey'i Mütessellim tayin etmiştir.⁶³⁷

N - 18. YÜZYILDA KAYSERİ'DEKİ MEDRESELER

1747 Tarihinde Kayseri Medreseleri (Nüfus: 40-60 Bin Civarında)

1. HÜSEYİN EFENDİ	MED.	19 Öğrenci
2. DÖĞENÖNÜ	“	27 “
3. SAHİBİYE	“	41 “
4. GÖZÜBÜYÜKZADE	“	17 “
5. AHMED PAŞA	“	27 “
6. OSMAN NURİ PAŞA	“	30 “
7. HACIKILIÇ	“	36 “
8. SARAÇOĞLU	“	9 “
9. HATUNİYE	“	22 “
10. PERVÂNEBEY	“	29 “
11. İMAM SULTAN	“	34 “
12. ZİYÂİYYE	“	46 “
13. MESUD EFENDİ	“	5 “
14. GÜLÜK	“	9 “
15. CAFER BEY	“	32 “
16. HUVAND-I KEBİR	“	6 “
17. HUVAND-I SAĞİR	“	15 “
18. KOCA BİY	“	43 “
19. YENİ SARAY	“	62 “
20. ESKİ SARAY	“	62 “
21. MELİKGAZİ	“	20 “
TOPLAM		543 “

P - 18. YÜZYILDA YAPILAN ESERLER

1. Ali Hoca Câmî î (1708)

Danacılar Mahallesi, Yuvak Sokak'ta bulunan, köşk minareli bir câmidir. Dört sütunlu, kesme baklava dilimli sütun başlarına sahiptir. Câmîye ismi veren Ali Hoca'nın câminin bânîsi mi yoksa hizmeti geçen bir kişi mi olduğu bilinmemektedir.

2. Saçan Hasanoğlu Câmî î (1711)

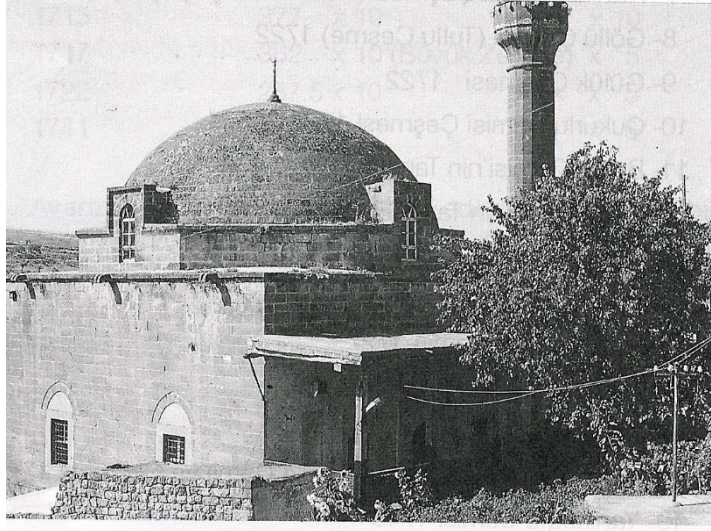
Kaleönü mevkiinde bulunan Hasanoğlu Câmî î, 1711 (1123) tarihinde Şütürban (Deveci) Mahallesi sâkinlerinden, hayırsever Burhâneddin Efendi tarafından yeniden ta'mir

⁶³⁷ Mirat-ı Kayseriye, s.160

ve ihyâ edildi. 16 Recep 1123 (1711) tarihli vakıf-nâme ile câminin bakım ve işletilmesi için birçok emlak ve dükkân geliri bağışlanmıştır. Bu câmi günümüzde yok olmuştur.⁶³⁸

3. Molu Köyü Câmi î (1713)

Kayseri'ye 10 km uzaklıkta bulunan Molu Köyü'nde bulunan bu câminin giriş kapısı üzerinde H. 1125 tarihinde (1713) yapıldığını gösteren bir kitâbesi vardır. Kare tabanlı, klâsik tek kubbeli, tek minareli, kesme taştan yapılmıştır. Yan taraflarında ikişer dikdörtgen pencere ve giriş kapısının iki tarafında son cemaat mahallindeki cemaatin kullanacağı nişli mihrablar görülmektedir. Câminin içinde ise gayet sâde bir mihrab yer almaktadır.

4. Hasinli Câmi î (1714)

Hasinli Câmi î sur dışında bulunan bu büyük Müslüman mahallesinde Ürgüplü Derviş Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kapısının önünde; “*Sâhib-ü hayrât v’el hasenât es seyid el hac Derviş Mehmed Ürgübi*” ve 1126 (1714) tarihi yazılıdır. Bitişğinde bulunduğu belirtilen Sıbyan mektebi ile Medrese ve Çeşme 1123 tarihli vakfiye ile korunmuştur.

Adı geçen câmi, sonradan 1201 (1786) tarihinde yeniden “Akhatun” isminde bir kadın tarafından ta’mir ettirilmiştir. Bu ta’mir kitâbesinde;

“*Bu rânâ mâbedi ziyaretle eyledi ihyâ ide cenned sarayın bahş,
Bu Ak Hatuna ol Mevlâ*” yazılmıştır.

5. Kabasakal Müftü Çeşmesi (1711)

⁶³⁸ Mirat-ı Kayseriye, Ahmed Nazif, Kayseri 1987, s. 144

Küçük Mustafa ve Çifteönü Mahalleleri arasında, Müftü Câmi î'nin yanında yer almaktadır. Eni 5m, yüksekliği 4m olan klâsik üslûpta güzel bir çeşmedir. Bir yapım, bir de ta'mir olmak üzere iki adet kitâbesi vardı 57x176 cm ebâdındaki kitâbede şunlar yazılıdır:

“Hazreti Müftü Efendi'nin ola ömrü taviil
Bundan özge olmasın yine hayrı bi âdil
Hak kabul ide .....
.....”

“Bir damardır gûya Kavser'den olmuş menbaaş
Şöyle imiş hoşgövr Şarab-ı feyz-ı Celil
Feyz-i Rabbâniyle hatiften biri geldi dedi
Tarihin “Maün cera aynen tüsemâmâ selsebil”
Sene 1129 (1717)⁶³⁹

Kabasakal Müftü Câmi î

6. Erkilet Musa Ağa Câmi î (1718)

1714 (1126) senesi Rebüvvel ayının başında Kayseri'de meydana gelen depremden yıkılmış bulunan Erkilet Musa Ağa Câmi î, Erkiletli Nişancı Ahmed Paşa tarafında yeniden yaptırılmıştır. Ayrıca 6 odalı bir medrese ve kütüphâne ilâve ettirmiştir. Câminin 1130 tarihli kitâbesi şöyledir:

“Habbezâ câmi-i pûrnûr-ı sücud Barek Allah zehî beyi Hüdâ
Sadme-i zelzeleden olmuş iken eseri bünyesi mahsur-i fena
Muadelet-kester sadr-ı âl-i sâhibü'd devle Muhammed Paşa
İtdi bu Câmi î vâlâsakaflı maksat-i zat-ı şerifinde bina
Ola hayrat-ü müberrâtı kabul devletin eyleye efvûn Mevlâa

⁶³⁹ Ömer Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.43

*Didi tarihini ruhsat-ı hafif câmi-i ferah-ü ziybenden bira
Sene selâsin miete ve elf (1130)''⁶⁴⁰*

7. Hacılar Kapısı Çeşmesi (1722) (Hasbek Kitçi Çeşmesi)

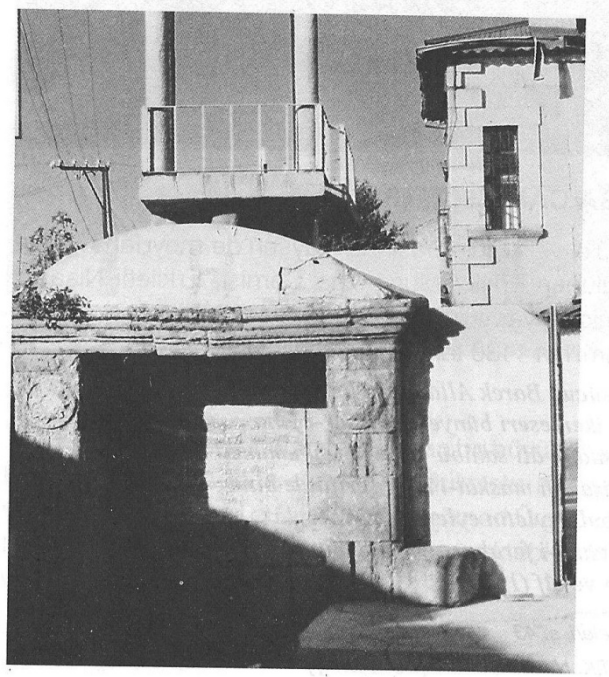
Bugün Hasbet Kitçi adıyla anılan bu mahallede ve eski büyük mezarlığın güneyinde Matbah Emimi Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılan bir çeşmedir. Cephesindeki mermer lEvhada çok güzel manzûm bir tarih kitâbesi vardır.

“Habbazâ nev çeşme-i Âb-ı Hayât
Menba’ı Cennet-zi Havz-ı Selsebîl”
Kevser’e teşbih iderdim lezzetin
Olsa şürbünde mizâc-ı Zencebil
Sâhibü’l hayrın teşerruh eydeli
Cûy-bâr-ı himmetinden bu sebil
Sur Emimi hem Esir-i Matbah ol
Zü’l himem-ayn-ı kerem Hâcî Halil
Oldu istihkak-ı zâtiyle be kâm
Itidi Mevlâ rifatü kadrin celîl
Devr-i Sultan Ahmedî de eyledi
Hizmet-i devletde çok sa’y-ı cemil
Daimâ hayrâta sâ’i olmağın
Yaptı bu ayn-i cedîdî bî adîl

“Teşneler sîr-ab-ı lutfu oldular
Olmuş iken suları gayet kalîl”
Nükte-i hubbü’l-vatan oldu iyan
Kayseri olmağla ol zât-ı nebîl
Maskat-ı re’si Der-i Hüccâc’da
Olduğun i’lâm eder nâmı Halil
Cümle On iki biraderden Hudâ
Yûsuf âsâ eylemiş ânı celîl
Maksadı ancak budur hayrâtdan
Rahmet ile yâd ola vakt-i rahîl
Kevser-i Peygam-ber’i nuş eyleye
Ola Cennet’de delîli Cebreîl
Teşnegâna dedi tarihin Refik
Ayn-ı Zemzem’dir için âb-ı Halil
1135 (1722-1723)

⁶⁴⁰ Naci Kum, Kayseri Kitâbeleri, T.T.K. Nu. 564, s.177 (basılmamış)

Hasbek Kitçi Çeşmesi

8. Göllü Çeşme (1722) (Tutlu Çeşme)

Hacı Efendi'nin yaptırdığı eserlerden birisidir. Kubaroğlu Mahallesi, Göllü Sokak kavşağındadır. Cephesinde, iki adet iri taş kaide üzerine basan yuvarlak sütunlar ve İyon tipi sütun başlıkları üzerine yarım daire kemer görülmektedir. Kemerin üzerinde rozetler ve kilit taşında oyma taş bir süs vardır. İki adet kitâbe bulunan Çeşme'nin asıl yapım kitâbesi şöyledir;

*Emîn-i Matbah ü (Sûr-i) Şehenşeh-i devrân
Halil Efendi o ser-çeşme-i gürûh-i kemâl*

*Meyâmin-i himeminden anın nice hasenât
Zuhûra geldi be tevfik-i İzîd-i Müte'al*

*Bu çeşmenin dahi âbı serab iken şimdi
Akıtdı suyunu Ab-ı Hayât-ı Hızr'a misâl*

*Zihnî mürüvvet ü ihsân ki eyledi icrâ
Turâb-ı maskat-ı re'sinde ol huceste-hisâl*

*Olurdu Hâneleri Hâciler Kapusu'nda
Pederleri Kay(i) serî d olup nizâmu'l-hâl*

*Eğerçi On iki ihvan ile şehir ammâ
Âna verildi Hudâ'dan bu devlet ü iclâl*

*Suyun bulursa n'ola Göllü Çeşme devrinde
Sehbâb-ı cûdu çün âb-ı keremle mâlâ-mâl*

*Zünûbun âb-ı keremle yuya Cenâb-ı Hudâ
Dola anın hasenâtiyle defter-i a'mâl*

*Kâlemden oldu revân su gibi bu tarihim
Halil Efendi'nin ihyâsı oldu âbı zülâl''*

(Dünya padişahının, Mutfak emini olan
O, kemal Çeşmesinin baş eri Halil Efendi'nin

Himmetinin uğurundan Ulu Tanrı'nın yardımı
ile nice güzel eserler ortaya çıktı.

Bu çeşmenin suyu serab iken,
Şimdi Hızır'ın hayat suyu gibi aktı

İnsanlığının güzelliğinden, bu ihsanı O mübarek
Tabiatlı zat, kendi doğduğu yerde meydana getirdi.

Evleri Hacılar kapısında olup (x) babaları
Kayseri'de hali vakti yerinde bir kimse idi.

Kendileri On iki kardeş diye tanıyorlar ve
Allah'ın devlet ve ululuk

Verdiği , "On iki kardeş" diye tanınıyordu.
Onun cömertliğinin bulutu, bağış suyuyla

Yüklü olduktan sonra, devrinde Göllü Çeşme
Suyunu bulursa, şaşılır mı?

Cenab-ı Âllah (onun) günahlarını lütuf
Suyuyla yuya, Amel defterini iyiliklerle doldura.

Bu tarihim kâleminden su gibi aktı Halil
Efendi'nin verdiği canla su tatlandı.)

(x) Hacılar Kapısı; Kitçi Mahallesi⁶⁴¹

9. Güllük Çeşmesi (1722)

⁶⁴¹ Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Kayseri 1991, s.42.

Kayseri’de bulunan cāmilerin en eskilerinden olan Gülük Cāmi î’nin doğusunda bulunan bu klâsik çeşme, Cāmi ile çağdaş değildir. Tahmin olunur ki çeşme çeşitli sebeplerle yıkılıp tahrip olmuşken, Matbah Emîni Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kitâbesi ve ayna taşı mermer olan çeşme bu gün harap durumdadır. Arap harfleriyle yazılmış bulunan kitâbesi şöyledir:

*“Sur Emîni hem Emin-i matbah ol Hâcî Halil
Kim sezâdır cümle ehl-i hare olsa pişvâ*

*Katre âb-ı yoğ iken bu çeşmeyi ta’mir edüp
Kayseriyye şehrin ihya etti Hakka bi-riyâ*

*Mahv idi nâm-ı Gülük ser safha-i eyyâm’dan
Şimdi nâmın eyledi tashih ol sâhib atâ*

*Tâ kıyâmet hayrile yâd eyleyüb ehl-i beled
Ol kerimin zâtî ile fahr ederlerse sezâ*

*Fahr-ı âlem hürmetine yevm-i mahşerde ana
Kase sunsun sak-i kevser Aliyy-i Murtaza*

*Teşnegâna hal-i dille lüle tarihi der
İç Hasan ile Hüseyin-i Kerbelâ aşkına mâ” 1135 (1722-23)⁶⁴²*

(Düğün- dernek emini ve mutfak emini O Hacı Halil
Bütün hayır işleyenlere önder olsa layıktır.
Bir damla suyu yok olan bu çeşmeyi ta’mir edip,
Hakk’a riya etmeden, Kayseri şehrini canlandırdı.
Gülük ismi günlerin baş sAhifesinden silinmişti.
O bağış Sâhibi bi ismi düzeltilti.
Belde halkı ta kıyamete kadar hayır ile anıp,
O cömert kimsenin kıymeti ile iftihar etseler.
Âlemin kendisiyle öğündüğü (Hz. Muhammed) hürmetine,
Mahşer günü ona Kevserin dağıtıcısı Murtaza Ali kadeh sunsun
Lülesi susuzlara, hal diliyle bu tarihi der aşkına su iç.”
Hasan, Hüseyin ve Kerbelâ aşkına su iç.)

10. Çukurlu Cāmi î Çeşmesi (1722-23)

Küçük Mustafa Mahallesi Çukurlu Cāmi î’nin güney batı köşesinde yer alan değişik üslûpta bir çeşmedir. Matbah Emîni Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kesmeyonu taşı kullanılmış ve ayak taşları ise yekpâre bazaltla tamamlanmıştır. Alınlığının üzerinde 5

⁶⁴² Münir Aktepe, Tarih Dergisi, İst. 1960, sayı.15, s.65

motifli sipirallerden meydana gelen taş oymalar vardır. Çeşme nişi içinde kazılarak işlenmiş tavus kuşu modeli bulunan mermer ayna taşı vardır. İki adet kitâbeden alttaki yapım kitâbesidir.

*“Sabıkan (x) matbah emini Hazreti Hacı Halil
Dâimâü hayrata mazhar ola ol âlicenab
Bundan akdem ..... ta'mir edüp
Kasret-i mâ ile şehre virmiş idi âb ü nab
Mesğit-ı re'si .....
Çeşmeler icra idüp kesb itdi ecr-i bi hisap
.....ruhunu her halin şadan eyledi
.....
.....Sene 1135
(x)(görevden ayrıldıktan sonra yaptığı çeşmelerdendir.*

11. Battal Câmî î'nin Ta'miri (1723)

Eski bir Roma yapısı üzerinde yeniden Selçuk'un üslûbu ile yapılan, Kayseri'nin en eski Câmî î olan, Battal Câmî î, 1723 (1136) tarihinde Osman Paşa tarafından ta'mir ettirilmiştir.⁶⁴³

12. Câmî-i Kebîr'in Ta'mir Edilmesi (1723)

Dânişmendli Melîki Emir Mehmed tarafından 12. yüzyılda yaptırılan Câmî-i Kebîr (Ulu Câmî), 1205 (602) senesinde Yağıbasan oğlu Muzaffereddin Mahmud tarafından ta'mir ettirilmiş idi.

1714 (H/ 1126) tarihinde meydana gelen büyük zelzelede kubbesi çökmüş, kolon ve duvarları yıkılmıştı. Dokuz sene kadar harab hâlde kaldıktan sonra 1723 (H/1135) tarihinde Matbah-ı Âmire Emine Kayserili Hacı Halil Efendi tarafından eski mîmârîsine sadık kalarak yenilenmiştir. Kuzeye bakan kapısının üzerinde bu îmarla ilgili şu manzûm tarih yazılıdır;

*Emin-ı sûr-ü Sultanî dAhi Madbah Emine kim
Vücûhu hayra bezl-i mal idi âlem de mutâdı*

*Halîl-i cümle-i âlem o zât-ı pâki Müstesna
Sezâdır gülşeni hayrın denilse serv-i âzâdı*

*Harab iken tezelzûlden bu mabedgâh arşı-aza
En iyi ta'mir ile kıldı mücedden köhne bünyâdı*

*Yıkılmıştı cidârı sakfî bâlâ tak-ı zîybâsı
Yine resmâi kadîm üzre zuhura geldi inşâdı*

⁶⁴³ Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kays, 1948, s.98

*Binûr-u Kabe-i ûlya, b'izzî Mescidi Aksa
Ona göstermeye Mevla azâb-ı yevmi miâdi*

*Yazılsın böyle bir tarih-i nevtâ beyti mâmûre
Ulu Câmi-i Halilin Kâ'be asâ oldu bünyâdı 1135 (1723)*

(Hem düğün dernek ve hem de mutfak emini idi.
Malını hayır işlerine harcamak gibi alışkanlığı var idi.

O temiz ve seçkin kişi cümle âlemin dostudur.
Gülbahçesi gibi hayırların uzayan selvisidir.

Bu en yüksek mabed zelzeleden harab olmuş iken
En iyi bir onarımla bu yıkık yapıyı yeniledi.

Güzel kubbesinin üst yüzü yıkılmıştı.
Yine eski yapısı üzerine inşa edildi.

Yüce kabenin nuru ve Mescidi Aksanın İzzetine
Yüce mevlâ, ona son güz azabı göstermesin

Bu yapıya böyle yeni bir tarih yazılsın
“Halil’in Ulu Câmi î Kabe gibi oldu”)

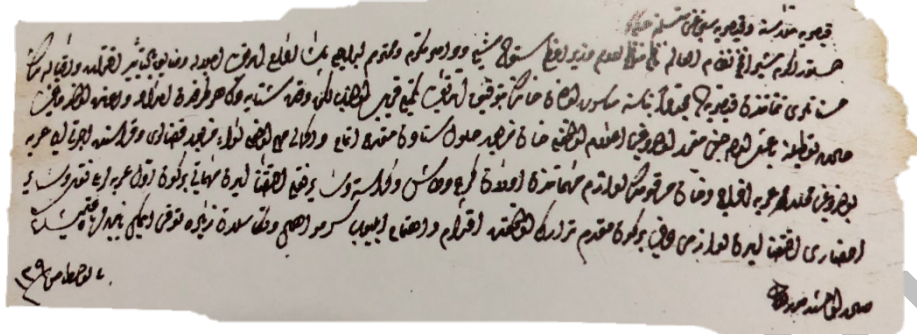
13. Vezir Hanı'nın Yeniden Yapıtılması (1726-27)

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından 1139 (1726) tarihinde yeniden yaptırılmıştır. Ancak 1721 tarihli bir vakıf senedinde bu hanın isminin geçmesi burada daha eski bir han olduğunu göstermektedir. Bu han muhtemelen 1714 depremiyle yıkık hâldeydi. Çarşının önemini ve kıymetini artırmak için çarşıda sadece Kuyumcu, Abacı, Kumaşçı, Çuhacı gibi o günün itibar gören mesleklerinin faaliyet gösterebileceği bir ferman-ı âli ile şarta bağlanmıştır. Bu uygulama ile handaki dükkânlar çok kıymetlenmiştir. İbrahim Paşa'nın ölümünden sonra 1731 tarihinde yeni bir ferman isteyen esnafın istediği yerde mesleğini yürütebilceği belirtilerek serbest bırakılmıştır.

Vezir Hanı, kesme taştan yapılmış çok güzel plânlı bir yapıdır. İki katlı ve iki avluludur. Girişteki gayri muntazam küçük avludan sonra, gayet geniş ortasında eskiden bir şadırvan ve havuzun bulunduğu bildirilen avluya girilmiştir. Revakların altında bulunan iki ayrı merdivenle üst kata çıkılır. Girişteki kitâbe yeri boştur.

İbrahim Paşa'nın Kayseri'de yaptırdığı Han hakkında, Padişah III. Ahmed'in fermanı⁶⁴⁴:

⁶⁴⁴ Kayhan Hasan, *Nevşehir'in Kuruluşu*, Ürün yay. Ankara 2016, s: 202/203

(Kayseri Kadısı'na ve Kayseri Sancağı Mütesellimi'ne hüküm ki, Devlet'in dayanağı ve düzenleyicisi olan kumandanım, vezîr-i âzamım ve muhterem damadım İbrahim Paşa'nın hayır eserlerinden olarak Kayseri'de yaptırılan hanın tamamlanması yakındır. Fakat gereken levâzimat ulaşmadığı takdirde kış mevsimi geldiğinde işe ara verilmek zorunda kalınacağı bildirilmiştir. Bu binanın kış başlamadan bitirilmesi şarttır. Bu sebeple Kayseri Sancağı kazalarından yeteri kadar araba temin edilerek inşaat için gerekli olan kireç, taş, kereste ve diğer levâzımatı bularak bir an evvel naklettirin. Bu konuda itinalı ve titiz davranın. Herhangi bir ihmâl ve gecikmeye sebebiyet vermeyin. Fî evsıtı S (Safer) sene (1)139 (8-17 Ekim 1726)

14. Gömleksiz Çeşme (1726-27)

Bugün Kışıkapa'dan Düvenönü'ne giden caddenin sol tarafında bulunan çeşmenin batısında eski Bedesten bulunurdu. Matbah Emîni Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılan bu çeşme, klâsik üslûpla sâde bir tonozdon ibâretti. Üzerindeki kitâbede aşağıdaki ifadeler mevcuttu. Maalesef 1997 yılında oradaki yeni oluşturulmakta olan ucûbe yapılaşmayı bozuyor gerekçesiyle ortadan kaldırılmıştır.

Gömleksiz Çeşme

Gömleksiz Çeşme Kitâbesi

*“Sur Eminî hem Emîn-i Mabah ol Hacî Halil
Kim simât-ı dehre nebzûl etti namû ni'meti*

*Zât-ı pâkin masdar-ı hayrât kılınmış çün Hudâ
Çeşme-i Gömleksiz'i ihyâya düştü rağbeti*

*Nice demdir katre akmazken bu âb-ı nâzenîn
Şimdi yâd etdirse layık çeşme sâr-ı cennet'i*

*Naka Bi'ri nam mahaleden etdirüp ta'mirini
Maksat-ı re'isinde icrâ kıldı rahm-ü şefkati*

*Kevser-i dest-i Ali'den nuş ede Yevmü'l cezâ
Etmeye eksik Hüdü üstünde âb-ı rahmeti*

*Böyle bir târih-i dil-cû hâmedan oldu revân
Akıca su giydi Gömleksiz kamîs-i himmeti”*

(Hem düğün dernek ve hem de mutfak emini olan Hacı Halil
Dünya sofrasına ekmek ve nimet saçtı

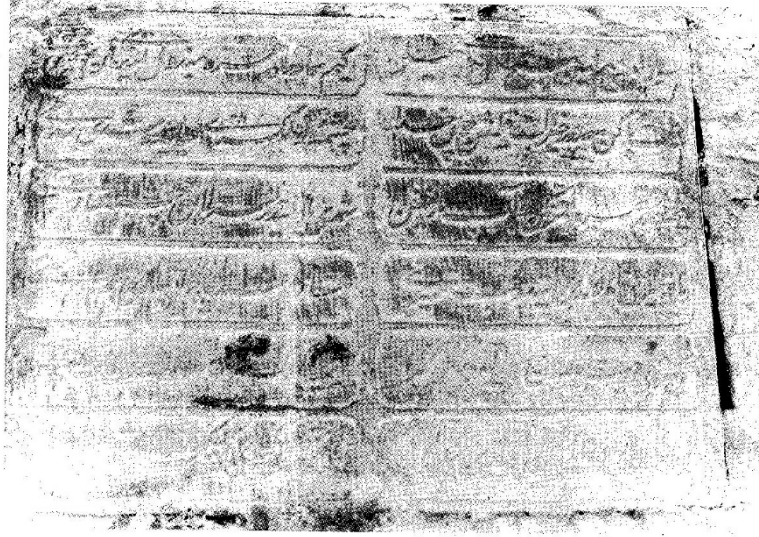
Allah o temiz zatı hayır eserlerinin kaynağı kıldığından
Gömleksiz Çeşmeyi canlandırmaya çalıştı.

Nice zamandır bir damla su akmayan bu nazlı çeşme
Şimdi cennet çeşmesini andırmaktadır.

Deve kuysu denilen yerd ta'mir ettirdi.
Bu şevkat suyunu doğum yerinde akıttı.

Kıyamet gününde Kevser suyunu
Hz. Ali'nin Elinden içsin, Rahmet suyunu Allah

O'nun üstünden eksik etmesin. Kâlemden
Gönlüm aradığı böyle bir tarih aktı.

15. Yeni Câmî î'nin Ta'miri (1727) (Hacı Akkaş Câmî î)

Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi'nde "Hacı Akkaş Câmî î" adıyla geçen bu mescid, Hasinli Mahallesi'yle, Hacı Kasım Mahallesi arasında bulunmaktadır. Hacı Akkaş tarafından 1675 (1086) senesinde yaptırılmış olan bu câmî 1727 (1140) tarihinde Seyyid el Hac Halil İbni Tavıl tarafından ta'mir ettirilmiştir.

16. At Pazarı Hanı'nın Yapılışı (1729)

Hacı Halil Efendi tarafından yaptırılan birçok dükkânını gelirini vakfettiğini At Pazarı Han'ın 1729 (1142) tarihli vakfiyesi şöyledir:

"Vakfiye de belirtilen vakıf mülklerinin gelirlerinden, her yıl Câmî-i Kebîr'in Medresesine otuz, diğer medreseyle kayyûmuna onbeş ve öteki kayyûmuna altı, sözü edilen Câmî-i Şerîf'in zeytin yağı bedeline kırkbuçuk, Bozatlî Mahallesi Câmî-i Şerîfî'nin vaizine, Onbeş Deli Ali Câmî-i Şerîfî'nin Vaizine Dokuz Kuruş Verilmek Üzere Ve Çeşmelerin Mir-Âbî'na (Su Sorumlusuna) Altı Mir-Âb'ların Bayramlığına İki, Su Yolcularına, Dokuz Kuruş Ödenmek Üzere Kayseri'deki Sıbyan Mekteplerinde (İlkokullarında) Okuyan Çocukların Her Birine Yıllık Beşer, kalfalarına onar, hocalarına yirmişer para ve Kayseri'de medreselerde ilim tahsil eden talebe-i ulûm'un herbirine yılda onar paşa dağıtılmak üzere vakf ve tahsis etmiştir."

Bu han günümüzde yok olmuştur.⁶⁴⁵

17. Matra Sokak Çeşmesi (1740)

⁶⁴⁵ Ahmed Nazif, *Kayseri Meşhurları*, Kays. 1991, s. 45.

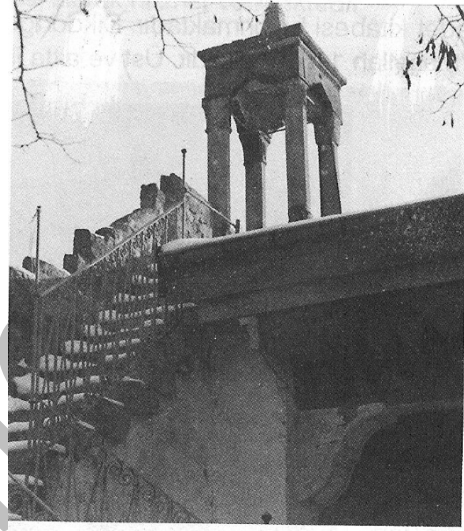

Yaptıranı okunamayan, Emirağa Mahallesi, Matra Sokak üzerinde bulunan bir çeşmedir. Silik ve kırık kitâbesinin son satırında 1153 (1740) tarihi okunabilmektedir. Altta ikinci bir kırık kitâbe de ta'mir kitâbesidir.

Alınlığında rozetler ve kuş köşkü bulunan nişli ve nişin kenarında sembolik sütunlar bulunan klâsik bir çeşmedir.

18. Akçakaya Köyü 1153 (1740) Aşağı Mah. Câmi î ve Çeşmesi

Zincidere'nin 1-2 km güneybatısında bulunan Akçakaya Köyü'nün Aşağı Mahalle'sinde bulunan minareli, küçük bir mesciddir. Ahşap direkler üzerine kurulmuş ve yer yer çiçek motifleri ile bezenmiştir. Hemen yakınında 1153 (1740) tarihli "Ebubekir İbnihi" yazılı bir çeşmesi mevcuttur.

Aşağı Mah. Câmi î ve Çeşmesi

19. Yanıkoğlu Câmi î (1748)

1657 tarihinde Seyyid Süleyman Ağa (Yusuf Ağa oğlu) tarafından yaptırılan bu câmi 1748 tarihinde Kayseri Yeniçeri alayının altmış dördüncü orta bölümüne serdâr tayin edilmiş olan Yanıkoğlu Ömer Ağa'nın o mahallede oturuyor olması ve câmiyi yeniden ta'mir ettirmesi üzerine hem mahalleye ve hem de câmiye "Yanıkoğlu" adı verilmiştir.⁶⁴⁶

Bu gün câminin doğu tarafında sonradan yapılan bir minaresi bulunmaktadır.

20. Hunat Câmi î Kütüphânesi 1164 (1751)

Hacı Halil Efendi bu kütüphâneyi 1164 (1751) tarihinde Hunat Medresesi'nin büyük eyvanının cephesini bir duvarla kapatarak bir kapı ve iki pencere açtırmış ve burada kurmuştur.⁶⁴⁷

⁶⁴⁶ Mirat-ı Kayseriye, s.29.

⁶⁴⁷ Albert, Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Çev: Ahmet Akif Tükenk, ank. 1954, Plâş XIV.

Hacı Halil Efendi'nin ölümünden (1754) sonra kütüphâneye vakfetmiş olduğu 318 adet kitabın listesi kaydedilmiştir. Sonradan burada medrese öğrenimi sona erince 1917 senesinde 433 adet kitap buradan Râşid Efendi Kütüphânesi'ne nakledilmiştir.⁶⁴⁸

21. Hacı Veled Çeşmesi Tamiri 1182 (1768-69)

Kayseri, Hisarcık yolunun sağında ve Hava Şehitleri Âbidesi'nin batısında bulunan 951/1544-45 tarihinde Hacı Mustafa Ağa tarafından yaptırılan bu çeşme, Hacı Rukiyye Hatun tarafından 1182 (1768-69) senesinde onarılmıştı. Nitekim çeşmenin üzerinde bulunan iki kitâbeden üste olan kitâbede;

“Maşallah 1182” yazılı idi. Ne yazık ki son senelerde Belediyece yok edildi.

22. Mıhlım Çeşmesi 1185 (1771)

İyon tarzında sütûn başlıkları olan iki sütûnlu ve yarım daire kemerli çok güzel bir eser olan bu çeşmenin sökülerek anıtlar ve röleve müdürlüğüne getirilen iki adet kitâbesi bulunmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki yapım kitâbesinin ortasında “Maşallah 1185” yazılıdır. Üst ve altta ise kûfi yazılar bulunmaktadır.

23. Kazancılar Çeşmesi'nin Ta'miri 1188 (1774)

İslim Paşa Mahallesi sâkinlerinden Koç-zâde Mehmed Sâmi Ağa'nın karısı ve aynı zamanda Kığılmazoğlu Hacı Mahmud Ağa'nın kızı olan Şerife Zâhide Hanım, Kazancılar Çeşmesi'ni yeniden ta'mir ettirdi. 10 sefer 1188 (23 Nisan 1774) tarihli vakfiye ile birçok akar ve emlâkini çeşmenin bakımı için vakfeylemiştir.

24. Câmi-î Kebîr Avlusundaki Çeşmelerin Yapılışı (18.yüzyıl)

Câmi-î Kebîr doğusunda bulunan bu çeşmeler, Vezirhanı'nın Güney duvarına bitişik olarak inşâ ettirilmiştir. 12 silindirik sütûnu birbirine bağlayan revaklar tamamen taş işçiliği ile şekillendirilmiştir.

Yapılış tarihi bilinmeyen çeşmelerin, H 1198 (M 1784), H 1285 (1868) ve H 1324 (M 1906) tarihlerini taşıyan üç adet tamir kitâbesi bulunmaktadır⁶⁴⁹.

⁶⁴⁹ Erkiletlioglu Halit, Dânişmendli Payitahtı ve Cami î Kebir, Kayseri Haziran 2022, s. 92-93-94

Câmî-i Kebîr Çeşmesi

25. Râşid Efendi Kütüphânesi 1211 (1796)

III. Sultan Selim zamanında reîsülküttaplığa (dışişleri bakanı) kadar yükselmiş bulunan Mehmed Râşid Efendi tarafından yaptırılan bu kütüphâne, Câmî-i Kebîr'in güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Kubbeli güzel bir yapıdır. Hâlen eski yazma ve basmalar kütüphânesi olarak hizmet vermektedir.

Râşid Efendi'yi Kayseri'de bir kütüphâne yaptırma konusunda Kayserili âlimlerden Bahçeci-zâde Mehmed Efendi iknâ ettiği söylenir. O zamana kadar Kayseri'de kütüphâne olarak yapılmış müstakil bir bina bulunmuyordu. Hattâ III. Ahmed dönemi Matbah ve Sur Emîni Kayserili Hacı Halil Efendi, Hunat Medresesi ana eyvânını kapatarak burada bir kütüphâne meydana getirmişti. Buraya birçok yazma kitap koyarak bunlar ve Kayseri'deki diğer hayratı için bir vakıf kurmuştu. Bu kütüphâneye ait resim Albert Gabriel'in Kayseri Türk Anıtları'nda bulunmaktadır. Sonradan burası harap oldu ve kitaplar Râşid Efendi Kütüphânesi'ne taşındı.

Râşid Efendi, Kayseri'de müstakil olarak yaptıracığı kütüphânesine yer olarak Dânişmendli Melik Muhammed Gâzi'nin Ulu Câmî'yle birlikte yaptırmış olduğu Melik Gâzi Medresesi ile Ulu Câmî bitişiğindeki boşluğu seçti. Buraya yapılan Kütüphânenin orijinal kapısı, Ulu Câmî'nin doğu duvarına açıldı. Ancak bu kapıya câmî içinden bir

merdivenle çıkılmaktaydı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) 1919'da Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye Reisi olarak Ankara'ya giderken Kayseri'de, ileri gelenlerle bu kapıdan girerek Râşid Efendi Kütüphanesi'nde bir toplantı yaptı. Millî Mücadele hakkında bilgi vererek burada, Kayserililerin desteğini aldı.

Râşid Efendi binayı 1796 yılında amcası Koca Ağa'nın nezâretinde yaptırırken 25.000 kuruş harcadı⁶⁵⁰. Kütüphaneye, 925 cilt yazma ve 18 cilt İbrahim Müteferrika baskısı olmak üzere toplam 943 cilt kitap koydurduğu vakfiyesinde belirtilmektedir⁶⁵¹. Kitapların hepsi de cilt olup, özel kılıflar içerisine konulmuştur. Kütüphaneye hediye etmek üzere ikinci bir parti kitap daha hazırlamış, ancak ansızın ölümü sebebi ile bu mühürlerini bile bastığı kitaplar İstanbul'da Lâleli Kütüphanesi'ne verilmiştir.⁶⁵²

Daha sonra yukarıda bahsi geçen Hacı Halil Efendi'nin kalan kitaplarıyla Pervâne Bey Medresesi ile İncesu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'ndeki kitaplarla şahısların hediye ettiği kitaplar burada toplandı. Daha sonra da başta Erkilet'te Nişancı Mehmed Paşa Câmiî'ndeki Paşa'ya ait yazma kitaplarla diğer kütüphanelerdeki ve müzedeki yazma ve eski yazı matbu kitaplar burada toplandı. Halkevleri kapatıldığında Kayseri Halkevi'nde bulunan yeni yazı kitaplar da bu kütüphaneye alınmıştı; Tonozlu bölüm iki katlı rafla yapılarak yeni kitaplar buraya yerleştirildi.

Kitaplara Vurulan Orijinal Mühür

“Vakafe Hâzel-Kitâbe Mehmed Râşid İbni Câfer Fevzî, Taleben Li Merdâtillâhi Teâlâ, Bi Şartı En Lâ Yuhraca Min Hizânetihî, Ğufire Lehû ve Li Vâlideyhi, 1211 Hicrî”.

(Bu kitabı Allah Rızası için, kütüphaneden çıkartılmamak şartıyla Cafer Fevzioglu Mehmed Raşid vakfetti. Kendisini, anne ve babasını Allah bağışlasın. Sene M-1796.)

⁶⁵⁰ Karabulut Ali Rıza, *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi Tarihçesi*, Kayseri, 1994, s.10-11

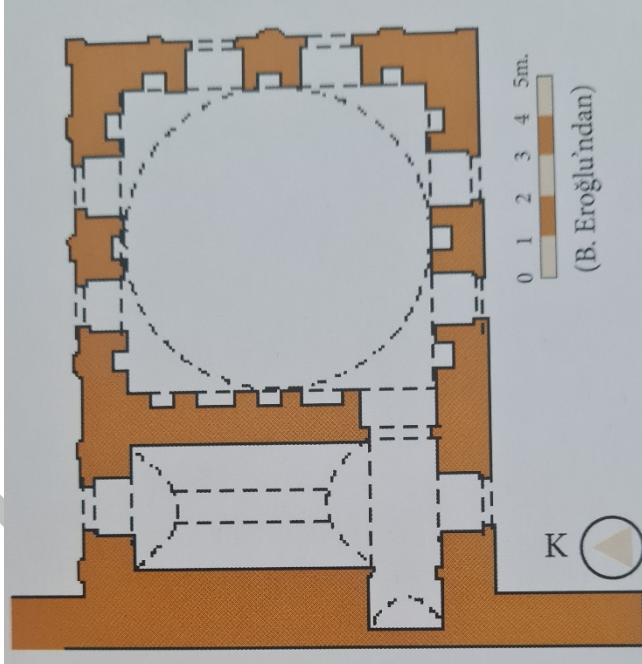
⁶⁵¹ Çayırdağ Mehmet, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve ..., Kayseri Büyükşehir Bel. Kültür Yay. Nu: 38, 2001 s.332

⁶⁵² Ali Rıza Karabulut, *Raşid Ef. Kütüphanesi Tarihçesi*, Kayseri 1994, s.12.

Ya Fettah yazılı kapı kolları

Kütüphâne, kare plânlı ve kubbeli bir ana bölümle câmî ile ana bölüm arasındaki uzun beşik tonozlu bölüme açılan küçük giriş bölümünden oluşmaktadır. Ampir tarzında 1796 yılında inşa ettirilen binanın batı, güney ve doğu cephelerinde demir kafesli ikişer büyük pencere ile kubbe kasnağında dört küçük penceresi bulunmaktadır. Kütüphânenin dış cephesi kalın silmelerle 18. yüzyılın mîmarî özelliklerini taşır. Ana bölümde içte pencere aralarına ve pencere bulunmayan kuzey duvarı üzerine kitap dolapları yerleştirilmiştir. Câmiden girişte bulunan büyük ahşap kapı kanatları ve ana bölüme açılan aynı şekildeki ahşap kapılar üzerinde dikkat çekici “Ya Fettah” yazılı dört adet pirinç kapı kulpu bulunmaktadır.

653

1988 yılında kütüphâne onarılrken doğuya, câmî avlusuna, câmiden giriş iptal edilmiş olduğundan uzun tonozlu bölümün penceresi bozularak açılan kapı da kapatılarak

⁶⁵³ Özbek Yıldray, Kayseri Raşid Efendi Kütüphânesindeki Kitap Kapakları, Erciyes Ün. Yay. 147, Kayseri 2005 s.13

tekrar orijinal pencere hâline getirildi ve kurul kararı ile giriş bölümünün batıdaki nişinin altından Melik Gâzi Türbesi'ne doğru yeni bir kapı açıldı. Buradaki bahçe, demir korkuluklarla çevrilerek kütüphâneye tahsis edildi. Yeni açılan kapının önüne de kütüphânenin ihtiyacı için yer altında büyük bir depo yaptırıldı ve kubbe kurşunla kaplandı. Kubbenin iç yüzünde bulunan çok tahrip olmuş ve dökülmüş renkli manzara resim kalıntıları, binanın iç kesme taş yüzeyleri taraklanıp temizlenirken kaldırıldı.

2015 yılında Kültür Bakanlığınca yapılan Kütüphâne'nin son onarımında ana bölümdeki ahşap dolaplarda çok sıkışmış bulunan yazma kitaplar, yangına dayanıklı çelik dolaplar yapılarak tonozlu bölümde muhafazaya alındı. Kütüphâne günümüzde 2052'si el yazması 18'i Müteferrika baskısı toplamda 8520 eser ile araştırmacılara hizmet vermektedir.

Râşid Efendi Kütüphânesi'nin yıllarca memurluğunu yapan Ali Rıza Karabulut, *Türkçe, Farsça ve Arapça Yazmalar Kataloğunu*⁶⁵⁴ hazırlamıştır.

Vakfiyesi

Kütüphânenin giderlerini karşılamak üzere İstanbul'da birçok menkûller vakfetmiştir ki bunlar Vakıf-nâme'sinde kayıtlıdır. (Raşit Efendi Kütüphânesi, 26437 numaralı yazma.)

Râşid Efendi'nin orijinal vakfiyesi kaybolmuştur. Ancak 1323 tarihinde yapılmış bir kopyası elde bulunmaktadır. Rebîülâhir 1212 (30 Eylül 1797) tarihinde tanzim edilmiş bulunan vakfiyede öncelikle, vakfa gelir kaynağı olacak emlak sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir. İstanbul'da Soğanağa Mahallesi'nde sınırları gösterilen konağın sınırları içerisinde bir alan, yine buradaki selâmlık binası ve yanındaki arsa, yine burada bulunan iç bahçe, aynı mahallede dört ev ve ayrıca yine burada içinde çeşitli binaları olan iç bahçe, yine başka bir evli bahçe, Galata'da Perşembe Pazarı'nda Bereket-zâde Mahallesi'nde teşkilâtlı büyük bir ev. Râşid Efendi, buralardan alınacak gelirlerle vakfında yapılacak işlerle alâkalı şu şartları ortaya koymuştur: Kayseri şehrinde bulunan Câmi-i Kebîr' in yanına yeni olarak inşâ ve vakfettiği Kütüphâneye koydurduğu kitapları, "talebeler ve başka istifade edecekler okuyalar ve kopyalayalar. Kitaplar devamlı sûrette kütüphânedeki korunacak olup hiçbir kitap, hiçbir şekilde kütüphânedeki dışarıya çıkarılmaya. Ulemâdan bir kimse, birinci kitap muhafızı olup bu hizmetine karşılık günlük 120 akçe verile. Yine aynı şekilde ulemâdan tayin edilecek ikinci ve üçüncü muhafızlara da günlük 100 ve 80 akçe verile, Câmi-i Kebîr'de kayyumluk yapan kimseye kütüphânenin hasır ve halılarını serip toplanmasına karşılık günlük 15 akçe verile. Câmi-i Kebîr Vakfî'nin mütevellisi, kütüphânenin her gün vaktinde açılıp kapanması ve muhafızların kitapları muhafaza etmelerini kontrol etmesi için nâzır ola ve bunun için günlük 10 akçe ala. Şehirde doğru, emin ve dindar bir kimse vakfın mütevellisinin kaymakamı (vekili) ola ve bunun için günlük 30 akçe ala. Asıl müteveli (vakfın idarecisi) günlük 40 akçe ala. Bakanlıkta (İstanbul) bulunan ve her sene vakfın gelir ve harcamalarını kontrol eden müfettişe de yıllık 1800 akçe verile. Bahsi geçen konağın sınırları içinde olan evli araziler ve Galata'daki büyük ev müştemilâtı ile birlikte kiraya verilip buradan alınacak gelirler, zikri geçen masraflara sarf edile, fazlası kitapların ve kütüphânenin bakımı ve tamine harcana."

⁶⁵⁴ Karabulut Ali Rıza, Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphânesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, Ankara 1995

Kütüphâne cuma ve salı günleri ile iki bayramın üçer günü hariç her gün muhafızlar beraberce, güneşin doğmasından bir saat sonra besmele ile açılacak, güneş batımına bir saat kala kapatılacaktır. Ancak öğle ve ikindi namazları vaktinde de tatil edilecek, başka zamanlar sürekli açık tutulacaktır. Her gün “Besmele-i Şerife” ile kütüphâne açıldıktan sonra muhafızlar ve kütüphâneye kitaplar için gelenler Allah rızası için üçer “Salavât-ı Şerife” ve üçer “İhlâs” ve bir “Fatiha” okuyup hâsıl olan sevabı önce Hz. Peygamber’in, zevcelerinin, ashâbının, tâbiinin, âlim ve yazarların ve diğer bütün ulemânın ruhlarına, babam Cafer Fevzi Efendi ve annem Ümmügülsüm Hatun ve diğer mümin ve müminâtın ruhlarına hediye edecekler. Bu aciz kul (Râşid Efendi) hayatta oldukça uzun ömür ve selâmeti için dua, ölümünden sonra aynı şekilde ruhuna hediye edecekler. Kütüphâne’nin muhafızları, kitapları okuyacak veya kopya edeceklere zorluk ve sıkıntı göstermeyecekler, yumuşak ve güzel bir şekilde davranacaklardır. Okuyucuların kitapları okuma ve kopyalama esnasında kitapların çalınması, sayfalarının kesilmesi, mürekkeple vesair kitapların leke görmemesi, yazıların bozulmaması için muhafızlar dikkatli şekilde ancak nazikâne olarak okuyuculara nezâret edecekler, kitaplar kullanıldıktan sonra mahallerine yerleştireceklerdir. Kütüphâne’nin açık olduğu günlerde kimse gelmesede dahi kütüphâne açık tutulacaktır. Senede bir defa şehrin müftüsü, ulemâdan ileri gelenler, kütüphâne muhafızları ve mütevelli kaymakamı (vekili, zîra mütevelli İstanbul’da oturacaktır) kütüphânede bir araya gelip kitapların sayımını yapacaktır.

Muhafızlardan hac veya memleketini ziyaret etmek isteyenlere sırasıyla izin verilecek, izinli olanın yerine geçici bir vekil tayin edilecektir. Vefat eden muhafızların oğulları layık ise yerlerine tayin edilebilecektir.

Mütevellilik, hayatta oldukça, tam yetki ile Râşid Efendi’nin kendisinde olacak, o ölünce evladından büyük ve layık olan nesiller boyu erkek evladına, erkek evladı kalmaz ise kız evladı kimse kalmaz ise kölelerinin sülâlesine, bunlardan da kimse kalmaz ise şeyhülislâmın teklifi, padişahın beratı ile âlim, hak sâhibi, dindar ve itimat edilir bir kimse mütevelli tayin edilecektir. Zamanın geçmesi ile vakıf şartları ortadan kalkar ise gelirler fukaraya ve ehl-i imana harcanacaktır. Râşid Efendi Kütüphânesinin ilk üç muhafızı Vahdi-zâde Hacı Mehmed Salih Vahdeti, Gözübüyük-zâde İbrahim Efendi ve Bahçeci-zâde Mehmet Efendiler’dir. Râşid Efendi’nin İstanbul’da bulunan vakfına ait bu mal varlıklarından bugüne intikâl edenin olup olmadığı belli değildir⁶⁵⁵.

⁶⁵⁵ Çayırdağ Mehmet, Raşid Efendi Kütüphânesi ve Vakfı, Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Kayseri Ansiklopedisi, C:5, s.310-313, Kayseri 2017

Râşid Efendi Kütüphânesi

Osmanlılar zamanında Kayseri’de Câmî ve Medreselerin içerisinde çeşitli kütüphâneler varsa da Raşit Efendi Kütüphânesi bağımsız kütüphâne binası olarak tek örnektir.

H. Erkiletlioğlu

411

©Tüm hakları saklıdır. Yazılı izin alınmadan basılamaz, çoğaltılamaz, kopyalanamaz, dağıtılamaz.
Sadece kaynak göstermek kaydı ile atıfta bulunulabilir.

www.haliterkiletlioglu.com

KAYNAKLAR

1. 100 Numaralı Kadı Sicili, s. 111-112
2. 103 Numaralı Kadı Sicili s.41
3. 193. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Say: 23 Yıl: 2007/2
4. 75 Numaralı Kadı Sicili s. 34
5. 85 Numaralı Kadı Sicili, s.167
6. A. Kâşânî, **Tarih-i Olcaytu**, Ayasofya Kütüphanesi, nu: 3016 varak: 1396
7. A. Nazif, Kayseri Meşhurları,
8. A.R. Karabulut, **Raşid Ef. Kütüphanesi Tarihçesi**, Kays. 1904, s.17.
9. Abdullah Satoğlu, **Mevlâna'nın Hocası Seyyid Burhâneddin**, Kayseri S:25.
10. Abdülbaki Gölpınarlı, **Maarif**, Ank. S.14
11. **Abu'l Farac Tarihi**, TTK, Cilt II, s. 367, Ank. 1987, Çev: Ömer Rıza Doğrul.
12. Ahmed Bin Muhammed Selçukname, Haz: Erdoğan Merçil C. 11, s. 154, İst. 1977
13. Ahmed Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri**, s. 400, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1973
14. Ahmed Nazif Efendi, **Mir'at'ı Kayseriyye**, Çev: Mehmed Palamutoğlu Kayseri 1987, s.62-
15. Ahmed Nazif, **Kayseri Meşhurları**, Haz. Meserret Diriöz, Haydar Ali Diriöz Kayseri 1991 s:8-12
16. Ahmed Tevhid, **Müzey-i Humayun'un Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu**, kısım-ı rabi,
17. Ahmed Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 130, İst. 1980
18. Ahmet Ateş, **Türkiye Kütüphanelerinde Bazı Mühim Yazmalar**, Tarih Vesikaları, İstanbul, 1955
19. Aksarayı, Selçuklu Dev. Tarihi, Çev: M.N. Gençosman S:133, Ank. 1943
20. Albert Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları**, Çev: A. Akif Tütenk Ank. 1954 S:79.
21. Ali Alpaslan, **Kadı Burhâneddin Divanından Seçmeler**, Ank 1977, S: XXV
22. Ali Rıza Karabulut, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi Tarihçesi, Kays. 1994, s.22
23. Ali Rıza Karabulut, Ramazan Yıldız, **Gülzârî Mânevi ve İbrâhîm-i Tennûrî**, Kayseri 1978, s.10
24. Ali Sevim, **Biyografilerle Selçuklu Tarihi ibnü'l Adim**, Bugyetü't Talepfi Tarihi Halep TTK. Ank. 1982, S: IV.
25. Ali Yeğen, Kayseri'de Tarihi Eserler, Kayseri 1993
26. Alp Arslan Ali, **Kadı Burhâneddin Divanından seçmeler**, Ankara 1977, s: xxv/
27. **Anonim Selçukname**, Çev: Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluç, Ank.1952, s.30
28. Aslan Terzioğlu, **Selçuklu Tıp Merkezleri ve Avrupa Tebabetine Tesirleri**, Kayseri Ün: Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp günleri, Kayseri, 1982, s.73
29. Ayn Ali, Kavanini Al-i Osman, Der Mezani'n-i defter-i Divan, İstanbul,1286 s.48
30. Aykut Sait **İbn Batuta Seyahatnamesi**, C.1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2004.
31. Aziz B. Erdeşir-i Esterâbadî, Bezm u Rezm, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı 1990 Ankara s:378
32. **Baybars Tarihi**, Çev: Şerefaddin Yaltkaya, TTK No:11 seri No:3, İst. 1941
33. Bayram Mikâil, **Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evran**, İstanbul 2001, s:53
34. Bayram Mikâil, **Anadolu Selçukluları Zamanında Kayseri'de Evhadî Dervişler**, III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2000
35. Bayram Mikail, **Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar**, Konya 2003
36. Belâzuri, **Futûhu'l-Buldân** (Çev. Mustafa Fayda), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 2002
37. C. Cahen, La Premiere Penetration Turwue en Asie Mineure Byz. 18 (1948)

38. C.Foos, **Byzantina Cities of Western Asia Minor**, Harvard üniversitesinde sunulmuş dok. Tezi 1992.
39. Câmî-üd Düvel, Bayezid Kütüphanesi C: II, S:443-444.
40. Cevdet Çulpan, **Türk Taş Köprüleri**, Ankara 1975, s.71
41. Checklist of İslâmîk Coins, Page: 114 Nu: A 2327, Januar 1998
42. Cihat Aydoğmuşoğlu, **Şah Abbas Devrinde İran'da Sosyal ve Kültürel Hayat**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XI/2 2011 s. 261-276
43. Claud Cahen, **Anadolu'da Türkler**, İst. 1984, S:193.
44. Cüneyt Ölçer, Karamanoğulları Beyliği Madeni Paraları İst. 1982, S:16
45. D.Kuban, **Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler**, Arkeoloji ve Sanat Yay. İst. 1982 S. 170
46. Doğan Avcıoğlu, **Türklerin Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1968 s. 2022
47. Bayram Mikail, Bacıyanı Rum s. 18 Konya 1987
48. Ebü'l-Ferec, İbnü'l-İbrî, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, (Çev. Şerâfeddin Yaltkaya) TTK yay., Ankara 2011
49. Ecer Vehbi, **XIII ve XIV. Yüzyıllarda Kayseri Kültür ve Tarihi**, Kayseri 2001
50. el-Evamiru'l Alaiyye, s. 529/Hostma yayını s. 242,
51. Erciyes, **Kayseri Halkevi Dergisi**, 1939, c.2, sayı: 13, s.395-96.
52. Erdoğan M. Akif, I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri-1997
53. Erkiiletlioğlu Halit, **Dânişmendli Payitahtı ve Cami î Kebir**, Kayseri, Haziran 2022
54. Erkiiletlioğlu Halit, **İki Zeynelâbidin**, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 2003
55. Erkiiletlioğlu Halit, **Kayseri Kitâbeleri**, Kays. Büyükşehir Kültür Yay. Nu:37 Kayseri 2001
56. Erkiiletlioğlu Halit, **Kayseri Tarihi**, Kayseri,1993,
57. Erkiiletlioğlu Halit, **Osmanlılar Zamanında Kayseri**, Kays. Büyükşehir Kültür Yay. Nu:5 1990 S:66
58. Erkiiletlioğlu Halit-Güler Oğuz, **Türkiye Selçukluları Sultanları ve Sikkeleri**, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:89 Kayseri 1996, s:144
59. Ernest Honigman, **Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı**, Tercüme eden: Fikret Işıltan, İst 1970 S. 83-84
60. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Mehmet Zillioğlu, Türkçeleştiren, Zuhuri Danışman, İst:1970, 5. Kitap
61. Faruk Sümer, "Mehmet Bey, Karamanoğlu", TDVİA, C. 28, Ankara 2003, s. 445; Aynı yazar, "Anadolu'da Moğollar", s. 51. 68 /
62. Faruk Sümer, 16.Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan Türk aşiretlerine umümi bir bakış, s.515, İ.F.M, 11 İst. 1952.
63. Faruk Sümer, **Anadolu'da Moğollar** S:75 Sel. Arş. Dergisi, 1, 1969 Ank. 1970.
64. Faruk Sümer, **Karakoyunlular**, Ank. 1967
65. Faruk Sümer, **Selçuklu Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK Ankara,1990 S:9
66. Faruk Sümer, **Selçuklu Tarihinde İğdişler**, Türk Dünyası Araştırmaları 1985/35 s. 16-17 İst.)
67. Faruk Sümer, **Yabanlu Pazarı**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İst. 1985, S. 83-84
68. İhsan Fazlıoğlu, "Selçuklular Döneminde Anadolu'da Felsefe ve Bilim (Bir Giriş)", Cogito, S.29, İstanbul 2001
69. Feridun Dirimtekin, **Malazgirt Armağanı**, Ank. 1972 s. 233/
70. Fındıklılı Mehmet Ağa, **Nusretnâme**, c: II Çev. İ. Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, s:360
71. Fikri Gürzûmar, **Kayseri Mahalleleri**, Erciyes Dergisi 1957, Sayı: 16
72. Gabriel, **Kayseri Türk Anıtları**, Çev: A. Akif Tütenk Ank. 1954 S:79
73. Gökhan İlyas, **Kayseri ve Yöresinde Dulkadir Beyliği**, E.Ün. IV. Kayseri ve Yöresi Tarih
74. Gregory Ebu'l Farac, **Abu'l Farac tarih**, Çev: Ömer-Rıza Doğrul TTK Ank. 1987 s.331
75. **GuvAhi Pendnamesi**, özel bir kütüphanede yazma eser, Varak: 104 A-B 105 A

76. Hakkı Dursun Yıldız, **İstanbul'un Müslümanlar Tarafından Muhasaraları**, Lale Dergisi Temmuz 1982, s. 28-29
77. Hakkı Uzunçarşılı, **Kadı Burhâneddin Ahmed**, Belleten Nisan 1968
78. Halaçoğlu Yusuf, 18. yy'da Osmanlı İmparatorluğu İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi.
79. Halil Edhem, Kayseri Şehri, Göde, S:143/TOEM, C:3, S:1018.
80. Halil Edhem, **Kayseri Şehri**, Sadeleştiren Kemal Göde, Ank. 1982, s. 43
81. Halil Edhem, **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası**, 1-Haziran 1331 beşinci sene Nu:32, Cilt:3
82. Halit Erkiletlioğlu Sultan I. Alâeddin Keykubat adına, **Metbu Meliklerce Bastırılan Müşterek Sikkeler**, Konya Selçuk Üniversitesi, I. Alâeddin Keykubat semp. 4/5/Haz/1987
83. Halit Erkiletlioğlu, **Kayseri Kitâbeleri**, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Nu:37 Kayseri 2001 s.21
84. Halit Erkiletlioğlu, **Sultan I. Alâeddin Keykubat Sikkelerine Genel Bakış**, Selçuk Ün. 2. Alâeddin Keykubat semp. 4-5 Haz 1988 Galib, s. 28-35 No: 32-35
85. Hamdullah Müstevfî, **Nushet'ül-Kulub**, Leyden 1915, s. 98
86. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, 4. Cilt. İst.1989, s.381
87. Hatice Karapaça Erc. Dergisi, Ağustos 1983, s.32
88. Hild ve Restle, **Kappadokien** (Kapedokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos) 1981, s. 192.
89. Hoca Saadeddin Ef. Tacü't Tevarih 1 s, 206, Neş. İsmet Parmaksızoğlu, Ank. 1979Hoca Sadeddin Ef. **Tac'üd-Tevarih III**. Yay: İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1979, S.266
90. Hoca Sadedin Efendi, **Tacü't-Tevarih** C:3, İst. 1979, S:143
91. Hurrem Şah; H/638-M/1240 yılında Sivas İğdişbaşısı olur, aynı yılda Babai Türkmenleri tarafından öldürülmüştür.
92. Hüseyin Namık Orkun, **Türk Tarihi**, İst.1946, Cilt:4, S:108
93. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ank. 1984 T.T.K
94. İ.A. Cilt 2 S. 344/ Şahin Uçar, **Müslümanların İstanbul'u Fethetmek İçin Yaptıkları İlk Üç Muhasara**,
95. İ. Artuk, İstanbul, Arkeoloji **Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu**, c. 2, İstanbul 1974,
96. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Eretna Devleti**, Belleten NO: 126, TTK 1968 S: 164.
97. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kadı Burhâneddin Ahmed**, Belleten Cilt: XXXII, Ank. 968, S:126.
98. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Cilt: I, S: 171, Ankara, 1947)
99. İbn Bîbî, **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, Çev: M. Nuri Geç Osman F.N Uzluk, Ank. 1941,
100. İbn Sadî (ölüm. M/1274) **Kitab Bast al-Arz**. Tatuhan 1958, S:119.
101. İbn. Haldun, Cilt: V, S:561/ Tarihi takvimler, S:73.
102. İbn-i Bîbî, (El-Hüseyin B. Muhammed B. Ali El- Caferi El Rugadi) **El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçuk Name)**, Hazırlayan: Mürsel Öztürk T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, 164, Ank.1996 S:457
103. İbn-i İlyas. **Bedayü'z-Zuhur**, c:2, s.264
104. İbnü'l adîm, **Bugyetü't-Taleb fi tarihi Haleb Biyografilerle Selçuklu Tarihi**, Çev: Ali Sevim, Ank. 1982 TTK. Yayını, s.111
105. **İbnü'l Esir el-Kâmil**, Tornberg yayını, KAhire, 1301, XI, S:317
106. İbnü'l Kemal, İlyas Bin Ali, **Keşfü'l – Akabe**, Süleymaniye Kütüphanesi, No. 5426, s. 250
107. İbrahim Artuk, **Orta ve Yeni Çağa Ait Sikke ve Nişanlar**, Ank 20/26 Ekim 1961, s. 243-245
108. İbrahim -Cevriye Artuk, **İstanbul Arkeolojik Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu** C:1, İst.1970
109. İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitâbeleri ile Niğde Aksaray Tarihi** İst. 1974, S:454.
110. İbrahim Peçevi, **Tarihi Peçevi**, I Ankara 1982, s. 128
111. İbrahim-Cevriye Artuk, **İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmi Sikkeler Kataloğu**, C: 2 İst. 1971

112. İslâm Ans. C: 6, S. 647, **Menakıb-i Şeyh Evhadüd-Din Kirmanî**, 15.Hikâye 38/a
113. İsmail Hakkı- Rıdvan nafiz, Sivas Şehri, Erzurum 1992
114. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu**, Karakoyunlu Devletleri Ank. 1969 S:168/
115. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, TTK Yay.Ank.1984, S:171
116. İsmail Hakkı-Rıdvan Nafiz, **Sivas Şehri**, Haz: Recep Toparlı, Erzurum 1992 S:111
117. İsmail Hami Dânişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C: II S: 425-26
118. İsmet Parmaksızoğlu, İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, M.E. B. İst, 1971 S: 24-25.
119. J.H. Kramers, Halil Paşa Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C:5/1 İst.1977 s:160-61
120. Jennings R.C. Urban population in Anatolian in the Sixteenth Century, A. Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum. İnt. J. Middle East Std 7, 21-57, 1976, s.32
121. K. Erdmann, **Das Anatolische Karavansaray 13. Jahrhunderts**, I, Verlag Gebr, Mann Berlin 1961
122. **Kadı Burhâneddin Ahmed**, Belleten, c: xxxıı, Ankara,1968 s:160
123. Kalkaşendi, **Şubh'al a'safi kitâbet al inşa**, KAhire 1913, cilt:13, s. 138
124. Kamuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Ank. 1981 Abü'l Farac Tarihi, Cilt II s. 367
125. Karabulut, Ali Rıza, **Meşhur Mutasavvıflar**, Kayseri 1976.
126. Karal, Enver Ziya, Selim III.'ün Hat-tı Hümayunları T.T.K. Basımevi, Ank. 1988, s.1
127. Karamağralı Halûk, **Kayseri'de Hunat Câmi İ'nin Restütisyonu**, İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. xxı,
128. Kartal Ahmet, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2, İstanbul 2009
129. Kaya Abdullah, Akev Akademi Dergisi, Yıl: 2014, sayı: 59 s. 213-14
130. Kayhan Hasan, **Nevşehir'in Kuruluşu**, Ürün yay. Ankara 2016, s: 202/203
131. Kays. Müzesi, Nu: 1136, 1142, 1147, 1148, 1635, 1651, 1652
132. Kays. Şeriyye Sicilleri 171, s.86
133. Kays. Şeriyye Sicilleri Nu: 127/38-2.
134. Kays. Şeriyye Sicilleri Nu: 131/39-2.
135. Kays. Şeriyye Sicilleri. 112, s.97
136. **Kayseri Meşhurları**, Ahmed Nazif, Sad: Meserret ve Haydar Ali Dirioz, Kays.1991
137. Kayseri Şeriyye Sicilleri 109/27
138. Kayseri Şeriyye Sicilleri 121. S.202.
139. Kayseri Şeriyye Sicilleri 143/111-1
140. Kayseri Şeriyye Sicilleri 24/94.
141. Kayseri Şeriyye Sicilleri 38/59, 20/135.
142. Kayseri Şeriyye Sicilleri 82/15, 16-107/28
143. Kayseri Şeriyye Sicilleri Nu. 143/118-2
144. Kayseri Şeriyye Sicilleri, 131, s. 125
145. Kayseri Şeriyye Sicilleri. 126/198-1.
146. Kayseri Şeriyye Sicilleri136, s.5
147. Kayseri Ulemâsı, Mehmed Zeki Koçer, İst. 1983, s.62-63.
148. Kazım İsmail Gürkan, **Selçuklu Hastaneleri**, Malazgirt Armağanı, TTK, Ankara, 1972 s. 40
149. Kazım Özdoğan, **Kayseri Tarihi**, Kays, 1948, s.98
150. Kazvini S:554, Hamdullah Mustefi, **Nüşet'ül Kulub**, Leyden 1915 S:98 (Bu müellif İlhanlı Devletinin Mâliye Nâzırı olup, eserini M/1330-1333 tarihinde yazmıştır)
151. Kemal Demir- Suat Çabuk, **Türk Dönemi Kayseri Kenti ve Mahalleleri**, Erciyes Ün. Yay No:188,
152. Kemal Göde, **Eretnahlar'ın şimdiye kadar yayınlanmamış vakfiyeleri**, Kayseri 1984, S:154.
153. Kemalettin Karamete, **Erciyes Kayseri'si ve Tarihine Bakış**, s. 58, Kayseri, 1934
154. Kerim Türkmen, **Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Eretna Beyliği Sikkeleri**, ERÜ, Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens. Yayını No:27 Kayseri 1995

155. Kerimeddin Mahmud Aksarayı, **Müsameret-al Ahyar**, Çev: M. Nuri Gençosman s. 192, Ank. 1943
156. Kevork Pamukciyan, **Zamanlar, Mekânlar, İnsanlar**, İstanbul, 2003 s. 90
157. Kılıç Atabey, Göllü Ş, Süyrüğe N. **Başkâtib-zâde Râgıb Bey Muhtasar Mecmû'ası**, Kayseri Büyükşehir Kültür Yay. 160 Kayseri, 2020
158. Köksal M. Fatih, **Ahi Evran ve Ahilik**, Kırşehir 2011
159. Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu** S:11 Ank. 1972 Cahen S:100
160. Kum Naci, **Kayseri Kitâbeleri**, T.T.K. Yazma Eserler Bölümü, Nu:564 s:158 (basılmamış)
161. Kur'ân-ı Kerim III/134.
162. Kütükoğlu Mübahat S. **Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münasebetleri 1** (1580-1838) Ahm, 1974, s.31
163. Lebenau Histoire, du Bas Emhire, Paris 1833, XV. S. 185
164. M. Abdülhaluk Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İst. 1984, s. 138
165. M. Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ank, 1982, s. 239
166. M. Heyd, **Yakın Doğu Tic.** Ta Çev: E.Z. Karal, TTK yay. Ank. 1975 S:164
167. M.K. Özerdin **Selçuklu Kervansarayları**, İst. Ün. Tarih Dergisi 1965 Mart
168. M.T. Gökbilgin, **16. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası**, Z.V. Togan'a Armağan, İstanbul 1950, s.93
169. Mahmut Akok, Kayseri'de Dört Mezar Anıtı, Türk Etnoğrafya Dergisi TTK sayı: XII Ank. 1969, S:65.
170. Mehmed Hemdemi Solakzade, **Solakzade Tarihi I**, Ankara 1987, Neşreden: VAhit Çabuk s.407, Hammer B. Osmanlı Tarihi 4, Cilt. İstanbul 1989, s.332
171. Mehmed Neşri, Neşri Tarihi I-Haz: Mehmet Altay Köymen Ank. 1983, S:153.
172. Mehmed Zillioğlu, **Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi**, Türkçeleştiren, Zuhuri Danışman, İstanbul 1970, 5. Kitap, s.66-79
173. Mehmet Çayırdağ, **Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitâbe ve Mezar taşları**, Tarih dergisi, sayı: xxxiv, İstanbul, 1984 s. 502
174. Mehmet İnbaşı, **16. yy. Başlarında Kayseri**, Kayseri 1992, s. 37
175. Mehmet Karagöz, XVIII. Asrın İlk Yarısında Osmanlı İdarî Taksimatı İçerisinde Kayseri'nin İdarî Durumu, I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri-1997
176. Menakıb-ı Şeyh Evhadüd-Din Kirmani, Farsça derleyen: Sadedin Hemevi, Mürtecimi Muhyiddin Gelibolu, Sadeleştiren: İ. Hakkı Mercan Konya İzzed Koyunoğlu kitaplığı No:13289 15. hikâye.
177. Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu, kısım-ı rabi S: 430-436.
178. Mikail Bayram, **Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu ve Gelişmesi**, Kelime, Ayrı Basım, Konya, 8/86
179. Mikail Bayram, **Bâci Teşkilâtı'nın Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?** Belleten, sayı: 180, s.457-472
180. Mikail Bayram, **İbni Sina**, Der: Aydın Sayılı TTK. Ank. 1984, S:462
181. Mikail Bayram, **Tarih Dergisi** Sayı:32, İst. 1979, S:11.
182. Mirat-ı Kayseriye, Ahmed Nazif, Kayseri 1987, s. 144
183. Mis Bell, Seyahatname, **Emrad tu Emrad**, ing. 1911, s.345
184. Mufassal Osm. Tarihi, İst. 1971, c.4-5
185. **Mukatebad-ı Reşidi**; Yay, Muhammed Şefii, Lahor 1945 (1364), S:139-144, 26 mektup,
186. Mukrimin H. Yinanç, **Anadolu'nun fethi**, İst. 1944., s. 167-176
187. Mustafa Ali, Füsül-ü Hall-ü Akd, İst, İst. Ün. Kitaplığı, Türkçe no: 9783 Vr: 105-b/Uzunçarşılı, S:170.
188. Mustafa Öztürk, **Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)** Doktora Tezi, Ank. 1985, s. 9-17.
189. **Mükâtebâd-ı Reşidi**, Yayınlayan Muhammed Şefii, Lahor, 1364 (1945) s. 139-144, 26. Mektup
190. Münecimbaşı Ahmet Dede, **Münecimbaşı Tarihi**, Birinci Cilt, Tercüman 1001 Temel Eser, Nu:37
191. Münir Aktepe, Tarih Dergisi, İst. 1960, sayı.15, s.65
192. Naci Kum, Erciyes Halkevi dergisi sayı: 6-7-8. Sayfa:235.

- 193.Naci Kum, **Kayseri Kitâbeleri** TTK No 564, (basılmamış)
- 194.Necati Lugal, Adnan Erzi, **Fatih Devrine Münşeati Mec.** İst. 1956 S:24/
- 195.Necibe Çakıroğlu, **Kayseri Evleri**, İstanbul, 1952
- 196.Nejat Kaymaz, **Pervâne Muînüddin Süleyman**, s. 144, Ank. 190
- 197.Nihal Atsız, **Osmanlı Tarihine Ait Takvimler**, İstanbul 1961, 1. B, s. 96-97
- 198.Nişancı-Zade Mehmed bin Ahmed (ölm. 962), Mir'atü'l Kâinat, Raşit Ef. Kütüphanesi No: 966 (el yazması)
199. Oğuz Arık, Coğrafyadan Vatana İst. 1969
- 200.Oğuz Ünal, **Horasan'dan Anadolu'ya**, Ank. 1980 s. 197
- 201.Oktay Aslanapa Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl) S:35.
- 202.Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İst. 1973, s. 179
- 203.Osman Turan, **İslâm Ans.**, Keyhüsrev I. C. 6 s. 617 İst. 1977
- 204.Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971 S:354
- 205.Ömer Yörükoğlu, **Kayseri Çeşmeleri**, s.43
- 206.Özkaya Yücel, **18. yy. Kayseri**, I. Kayseri Kültür Sanat Haf. Kayseri 1987, s.37
- 207.Özkaya, Belleten 168, Ank. 1978
- 208.Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu**, İst. 1971 s. 22
- 209.Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi II**, Haz: Bekir Sıtkı Baykal, Ank. 1982, s.404
- 210.Philip Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, çev. Salih Tuğ, İst. 1980, s. 321/
- 211.Rafet Yinanç, **Kayseri, Sivas Dârüşşifâlarının Vakıfları**, Ank. 1985, s. 189-190
- 212.Rene Grousset, **Ermenilerin Tarihi**, çev. Sosi Dolanoğlu İstanbul 2005, s. 618
- 213.Rûzname, Feridun Bey Münşeati, 1274 tabı c:1, s. 495
- 214.Seaby Coin Medal Bulletin, January 1981, London, s. 28 No: T. 14
- 215.Selahaddin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ank. 1969, s. 97
- 216.Selahattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyâsî ve Askerî Faaliyeti** TTK. Ank. 1985 S:298
- 217.Selçuk Hava, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2008, Sayı:17, ss.33-40.
218. Selçuk Hava, Kayseri Sancağı ve Girit Seferi'ne Katkısı, Erciyes Üniversitesi, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yay. 8 Kayseri
- 219.**Selçukluların Nadir Paralarından Bazıları ve Cimri'nin Sikkeleri**, Yapı ve Kredi Bankası, Nümismatik yay. No. 2 İst. 1972 s. 7/
- 220.Sevgend Name= Ahdname, Belleten 1.Sayı S:120
- 221.Sevim, S:193- Afet İnan, Belleten C: XXI. Sayı:81-84 S:221.
- 222.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 23, Yıl: 2007/2 (391-405 s.)
- 223.Stephen Album, **Checklist of Islamic Coins**, Page 114, No: A-2327, Januar 1998
- 224.Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt. I, s. 146, Çev. Fikret İşıltan, TTT, 1986 Ank.
- 225.Suraiya Faroghi, Men of Modest Substance-House Owners and House Property in Sevteent Century. Ankara and Kayseri, Cambridge London, Nex York, Cambridge University Press. 1987, S:59.
- 226.Süheyl Ünver, **Selçuklu Tababeti**, Ank. 1940, s. 100
- 227.Süryani Mihael, **Chronique**, III. Cilt, S. 160
- 228.Süryani Mihail, **Süryani Mihail Vekâinâmesi**, (Türkçe tercümesi: Hrant. D. Andreasyan), Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Nu:44'de yayınlanmamış tercüme1944 s. 32, Ankara
- 229.Şemdâni-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi II. A. İst. 1978, s.59.
- 230.Şerâfeddin Yaltkaya, yedi askı İst. Y. 985 S:7 C.L. Huat İ.A. C:5/11 S:988.
- 231.Şikari, **Karamanoğulları Tarihi**, Neş. Mesut Koman, Konya 1944, s.189
- 232.T. Chandler G. Fox, 3000 Years of Urban Growth. Ac. Pres, New-York-Londra 1974, S:218.
- 233.Taberi, **Tarihü'r rusul-i Vel Mülaki**, IX Leiden 1885-1889
- 234.Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, **Üç Selçuklu Abidesi**, Belleten C: XXII, Sayı:86 Nisan 1958 S:259.

235. Tarih-Cevdet, c. IV, s.284-285.
236. Tarihi Naima, İbrahim Müteferrika Baskısı, 1147 İst. 1. Cilt s. 302-303 (Raşit ef. Ktb. 974)
237. Tarihi Takvimler, yay. Osman Turan, Ank. 1984 S:71/ Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi, Konya 1946, S:66.
238. Terceme-i Hâl-i İbrâhim Tennûrî, Millî Kütüphanâ, 06 Ceb 1243
239. TOEM, Halil Edhem, Sivas Sultanı Kadı Burhâneddin namına Kayseri'de bir kitâbe, S:1018, Cilt:3
240. Tuncer Baykara, **Türkiye Selçukluları devrinde Konya**, Ank 1985 S:44.
241. Tuncer Baykara, **Türkiye Selçuklularında İdari Birim**, Vakıflar Dergisi XIX. S:58 Ank. 1985.
242. Turan Osman, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s:605
243. Turan Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, TTK Ankara, 1988 S:76
244. Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İst. 1969, s. 119/Ünal, s. 102
245. Türkiye Ermeni Patrikliği, Kayseri ve S. Krikor Lusavoriç Kilisesi, İstanbul 1986 s. 36
246. Uğur Ahmet, 16. Yüzyılda Kayseri, 1.Kayseri Kültür ve Sanat Haftası 7-13 Nisan 1987
247. Uğur Ahmet, **Osmanlı Devleti'nin Temel Yapısı ve Tarihimizde İbret Dolu Bazı SAHifeler**, Kayseri, 1988
248. Uğur Ahmet, **Yavuz Sultan Selim**, Kayseri 1989
249. **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi** (952-1136) Çev: Hrant D. Andreasyan, Ank. 1987, TTK S. 131
250. Uzunçarşılı İ. Hakkı, **Kadı Burhâneddin Ahmed**, Belleten, c: xxxıı, Ankara,1968 s:160
251. Uzunçarşılı, İ. Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K. Ankara,1984, s:167
252. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c: IV/2 s:310
253. Vacit İmamoğlu, **Geleneksel Kayseri Evleri**, Ank. 1992 Halk Bankası Yayını, s.16
254. Vakıflar Genel Müdürlüğü 1967 nolu defter, s.393, No:86
255. Vakıflar, Kayseri Fihristi, No:195.
256. W.M. Ramse, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Çev. Mihri Pektaş, S:282. İst. 1961
257. Y. Özkaya, Belleten, 168, Ankara, 1978 s. 685
258. Yalıtıkaya, s. 92/ Fuad Köprülü İ.A. s. 360, c:2, İst. 1979
259. Yılmaz İzmirli, **Anadolu Selçuklu Paraları**, İstanbul 2009, Nr. 507 s. 208
260. Yılmaz Öztuna, **Büyük Türkiye Tarihi**, İst. 1977, Cilt 1. S. 415
261. Yurt Ansiklopedisi, Kayseri maddesi, s. 4696
262. Yusuf Oğuzoğlu, **17. Yy.'da Kayseri**, 1. Kayseri Kültür ve Sanat Haftası, Kayseri 1987 s.34
263. Yücel Özkaya, **18. yüzyılın ilk yarısında yerli ailelerin âyânlıkları ele geçişleri ve büyük hânedânlıkların kuruluşu**, Belleten, 168, Ank. 1978, s. 675.
264. Yücel Yaşar, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II**, T.T.K. Ankara,1991,
265. Yücel Yaşar, **Kadı Burhâneddin Ahmet ve Devleti**, Ank. 1970 S:60
266. Z. Bayburtoğlu-E. Madran, **Anadolu Türk-İslâm yapılar**, S:947 VIII. TT. Kongresi II. Cilt, Ank. 1976
267. Zekeriya el Kazvini (Ölümü: Bağdat M/1283) **Aşar-ül-Bilad**, Beyrut 1960, S:553-554.
268. Zeki Velidî Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 197 7 Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 114-115